T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

BALKAN SAVAŞLARI'NDA BÜROKRASİ, BASIN VE KAMUOYU

HAKAN ŞALLI

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. İLKER ALP

EDİRNE 2021

Tezin Adı: Balkan Savaşları'da Bürokrasi, Basın ve Kamuoyu

Hazırlayan: Hakan ŞALLI

ÖZET

Siyasal iktidarların tarihi ile basın tarihinin dönüm noktaları, birbirine paralel bir şekilde yazılmıştır. II. Mahmud ile başlayan Osmanlı basın tarihine hızlı bir göz atarsak, basının II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde büründüğü yapıdan hareketle iktidarın tarihini ve dolayısıyla bu ikili arasındaki diyaloğu da anlayabiliriz. Ne var ki basının iktidar ile sahip olduğu bu paralel tarihin yolu, savaş ile kesiştiği anda ortaya bürokrasinin de tarihi çıkmaktadır. Öyle ki askeri tarihyazımında "genelkurmaylar çağı" olarak isimlendirilen 20. yüzyılda meydana gelen bir savaştan galip ayrılabilmek için artık sadece askeri üstünlük elde etmek yeterli değildi. Muharip devletlerin basın aracılığıyla "kamuoyu cephesinde" açılan savaşta da hem yerel hem de uluslararası alanda haklılık ve meşruiyetini sağlaması gerekmekteydi. Bu doğrultuda basının yapıtaşlarından olan matbuat ve haberleşme, bürokrasinin elindeki sansür, propaganda ve kurumsallaşma gibi kadim iktidar aygıtlarıyla organize edilir hale gelmiştir. Bu doğrultuda başını Osmanlı Harbiye Nezareti'nin çektiği, savaş basınının organizasyonu padişahtan şube müdürlüklerine kadar geniş kapsam ve katılımlı bürokratik bir yapının ürünü olarak, savaşın gidişatı ile paralel bir şekilde yürütülmüştür. Çalışmam bu noktadan hareketle, bürokrasinin savaş sırasında basını nasıl algıladığı, ondan neler beklediği ve onu nasıl organize ettiğini incelemektedir.

Resmi evraklar, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları sırasında yaşayacağı en büyük toprak kayıplarından birini önleme mücadelesinde, basına adeta dört kolla sarıldığını göstermektedir. Bu çerçevede çalışmamın amaçlarından biri "savaş basını"nı devletin bürokratik zemininde askeri, siyasal ve toplumsal tarih ile birlikte ve bütünlüklü olarak ele alabilmek, öte taraftan Türkiye'deki basın tarihi çalışmalarının söz konusu dönemde meydana gelen hemen her şeyi matbuat üzerinden tarihlendirme eğilimindeki ketum tavrını da sorgulayarak, bu eğilim ve algının dışına çıkabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, basın, basın tarihi, bürokrasi, sansür, propaganda, kurumsallaşma

Name of Thesis: Bureaucracy, the Press and the Publıc in the Balkan Wars
Prepared by: Hakan ŞALLI

ABSTRACT

The turning points in the history of political powers and of the press are written in parallel. If we take a quick look at the history of the Ottoman press, which started with Mahmud II, based on the structure which the press took on during the Abdülhamid II and the Constitutional Monarchy, we can understand the history of the government and thus we can underestand the dialogue between the government and the press. However, when the path of this parallel history that the press has with the government coincides with the war, the history of bureaucracy emerges. In fact, in military historiography, in the 20th century, which was named as the "age of general staff" it was not enough to gain military superiority only in order to be victorious from a war that took place in that century. Combating states, through the media, had to justify their righteousness and legitimacy both locally and internationally in the war which is waged ‘on the public front’. In this direction, printing and communication, which are the building blocks of the press, started to be organized with the ancient power devices such as censorship, propaganda and institutionalization which were in the hands of the bureaucracy. In this direction, the organization of the war press, led by the Ottoman War Ministry, was carried out in parallel with the course of the war, and was the product of a bureaucratic structure with a wide scope and participation from the sultan to the branch offices. From this point of view, my study examines how the bureaucracy perceives the press during the war, what it expects from the press and how the bureaucracy organizes the press.

The official documents show that during the Balkan Wars, the Ottoman Empire almost clung to the press for support in the struggle to prevent one of the biggest land losses to be experienced. In this context, one of the aims of my work is to deal with the "war press" on the bureaucratic ground of the state together with military, political and social history and in a holistic manner, on the other hand, by questioning the uncompromising (disceet/secretive) manner of press history studies

in Turkey in dating almost everything that occurred in the afore mentioned period of study through the press, I intend to get out of this trend and perception.

Keywords: Balkan Wars, press, press history, bureaucracy, censorship, propaganda, institutionalization

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....I-II

ABSTRACT..... IIII-IV

İÇİNDEKİLER .....V-IX

FOTOĞRAFLAR, GÖRSELLER ve TABLOLAR LİSTESİ..... X-XII

KISALTMALAR..... XIII-XV

ÖNSÖZ .....XVIVI-XVIII

Giriş..... 1

1. Savaştan Barışa, Hatırattan Arşive Bir Harbin Tarihini Yazmak 3

2. Balkan Savaşları Basın Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi 14

3. Araştırmanın Kapsamı veya Basını Arşiv Üzerinden Okumak 19

4. Araştırmanın Kaynakları ve Sınırlılıklar..... 25

I. BÖLÜM

SAVAŞ BASININININ AKTÖRLERİ VE ASKERÎ SANSÜR

1. Savaş Sahasının Kamusal Bir Alan Haline Gelişi 30

1.1. Savaş Sahasının Kamusallığı ve Osmanlı Devleti'nin Farkındalığı 33

2. Tetkik ve Teftiş Komisyonunun Kurulması..... 42

3. Yabancı Muhabirler Nizamnamesi 46

3.1. Nizamname Kapsamında Alınan İlave Tedbirler..... 50

3.1.1. Yabancı Muhabirlerden Talep Edilen Taahhütname 50

3.1.2. Cepheden Yazılacak Telgrafların Dili Meselesi 54

4. Sefaretlerin İtimatname Yazıları 56

5. Gazete Direktörlerinin Tavsiye Yazıları 57

6. Ordu İçerisinde Görev Almak İsteyen Yabancı Muhabirlerde Aranan Vasıflar.... 60

7. Muhabirlerin Sevki, Cephede Gündelik Yaşam, Zaman ve Mesai 63

8. Nizamnamenin Tatbik Edilememesi ve Karşılaşılan Sorunlar 72

8.1. Cepheden Ayrılmama Taahhüdünün Uygulanamaması 72

8.2. Yabancı Muhabirlerin Ülkeye İzinsiz Girişleri 73

8.3. Savaş Muhabirlerinin Esir Edilmeleri ve Kaybolmaları 74

8.4. Alternatif Haberleşme Kanalları 78

8.5. Ataşemiliterlerin İzinsiz Seyahatleri ve Alınan Tedbirler 84

8.6. Sefaret ve Muhabirlerin Çatalca Hattında Bulunma Talepleri 85

9. Modern ve Muharip Devletler Açısından Savaş Muhabirleri ve Nizamname 86

10. Savaş Sahasında Yer Almak İsteyen Devletler 93

11. Bir Savaş Gözlemcisi Olarak Ataşemiliterler ve Subaylar 95

11.1. İngiliz Subaylarının Savaş Sahasına Alınması İçin Yapılan Başvuru 97

11.2. Romen Binbaşı Basko İçin Yapılan Başvuru 98

11.3. Hollanda, İspanya, Belçika ve İsveç'in Ataşemiliter Tayinleri 99

11.4. Portekiz Hükümeti'nin Ataşemiliter Tayin Talebi 100

11.5. Japonya Hükümeti'nin Ataşemiliter Tayin Talebi 101

11.6. Avusturya Subayı Hoffman Üzerinden Batı Cephesine Bir Bakış 104

12. Yabancı Muhabir ve Ataşemiliterlere Dair Kaynak Değerlendirmesi 104

13. Balkan Savaşı'nı Takip Eden Muhabirlerin Sayısı 112

II. BÖLÜM

MATBUAT, HABERLEŞME VE KURUMSALLAŞMA ÜÇGENİNDE SAVAŞ BASININ ORGANİZASYONU

1. Savaş Sırasında İstanbul Basınının Genel Görünümü 118

2. Seferberlik Süreci ile Savaşın Başlangıcında Gerçekleştirilen Basın Düzenlemeleri 120

2.1. Gazetelerin Yayın Poltikasını Belirleyen Pusulanın Hazırlanması 124

2.2. Savaş Haberlerinin Harbiye Nezareti Tarafından Gazetelere Servis Edilmesi . 127

2.3. İlave Yayınların Neşredilmesinde Uygulanacak Yöntem 129

2.4. Takvîm-i Vekâyi'nin Savaş Döneminde Neşrettiği İlave Yayınlar 132

3. Takvîm-i Vekâyi Gazetesi ve Balkan Savaşları 138

3.1. Takvîm-i Vekâyi Gazetesinde Balkan Savaşları 140

3.2. Takvîm-i Vekâyi Gazetesi ve Savaş Haberleri 144

3.3. Osmanlı Şehbenderlerin Takvîm-i Vekâyi Talebi 154

4. Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Taşra Basını 157

4.1. Eskişehir Basını ve Hakikat Gazetesi 158

4.2. Beyrut Basınında Tekzip Edilen Yayınlar 160

4.3. Yunan Basını ve Ege Kamuoyundaki Etkileri 161

4.4. Hükümetin Basın Üzerindeki Düzenlemeleri 162

4.5. Savaş Haberlerine Dair Bir Değerlendirme ve Düzenleme 163

5. Pusula Maddelerinin Uygulanamaması ve Alınan Önlemler 165

6. Balkan Savaşı Sırasında Başkent Basını 167

6.1. Sabah, Tanin ve Hak Gazetelerinin Kamuoyunu Olumsuz Etkilemeleri 168

6.2. Gazetelerin ve Matbaaların Kapatılmasına Yönelik Girişimler 171

7. Telgraf ve Posta Gönderiminin Kontrolü 174

7.1. Şifreli Haberleşmenin Tesisi ve Denetimi 174

7.2. Beyoğlu Telgrafhanesi'nde Uygulanan Askerî ve Siyasî Sansür 177

7.3. İstanbul'dan Avrupa'ya Balkan Savaşı'nın İletişim ve Haberleşme Ağı 182

7.4. Yabancı Bandıralı Gemilerdeki Telgraf İletişiminin Denetlenmesi 184

7.5. Eastern Telgraf Kumpanyası'nın Denetimi 187

8. Kurumsal Bir Basının Tesis Edilmesine Yönelik Girişimler 193

8.1. Resmî Savaş Haberleri Kurumu Olarak Osmanlı Ajansı 193

8.1.1. Osmanlı Telgraf Ajansı'nın Yayınladığı Bir Savaş Bülteni 199

8.2. Osmanlı Matbuat Şirketi'nin Kurulması 202

8.3. Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin Kurulması 206

8.4. 1909 Matbuat Nizamnamesi'nde Yapılan Güncellemeler 216

III. BÖLÜM

OSMANLI BÜROKRASİSİNİN ULUSLARARASI KAMUOYUNU KONTROL VE TESİS EDEBİLMEYE YÖNELİK HAMLELERİ

1. Yabancı Basının Takip Edilmesi 225

1.1. İstihbarat Olarak Basının Takibi 228

1.2. İmaj Zedeleyen "Muzır" Yayınların Takibi 231

1.2.1. Avrupa Basınında Balkan Savaşları ve Osmanlı Devleti 231

2. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Fransız Basını 232

3. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda İtalyan Basını 240

4. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda İngiliz Basını 257

5. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Rusya ve Avusturya Basını 259

6. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Alman Basını 260

7. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Amerikan Basını 264

8. Avrupa'da Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Girişimler 267

8.1. Ajans Havas ile Yapılan İşbirliği Anlaşması 268

8.2. Macar ve Belçikalı Gazetecilerin Avrupa Başkentlerinde Verdiği Konferanslar 270

8.3. II. Balkan Savaşı'nda Bir Propaganda Aracı Olarak Yabancı Muhabirler 275

8.3.1. II. Balkan Savaşı Sonrası Trakya Bölgesi'ndeki Yabancı Muhabirler ve Faaliyetleri..... 284

8.3.2. Ellis Ashmead Bartlett Örneğinden Bürokrasi ve Yabancı Muhabirler..... 289

8.4. Görsel Propaganda Olarak Mezâlim Fotoğraflarının Avrupa Basınına Servis Edilmesi 291

8.5. Sinemanın Savaş Sahasında Bir Propaganda Aracı Olarak Kullanılması 309

SONUÇ 319

KAYNAKÇA 329

DİZİN 319

FOTOĞRAFLAR, GÖRSELLER VE TABLOLAR LİSTESİ

	Açıklama	Sayfa
Belge-1	Yabancı Muhabirler Nizamnamesi.	48
Belge-2	Mr. H. Paget için hazırlanan tavsiyename.	58
Belge-3	Mr. Elias Copeland adına hazırlanan tavsiyename.	59
Belge-4	Seppings Wright'ın Hariciye Nezareti'ne sunulan kartviziti.	61
Belge-5	Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile birlikte takip edecek olan ataşemiliterler, zabit ve gazete muhabirlerine dair hazırlanan dosya.	112
Belge-6	Bulgaristan İkinci Ordusu askeri muhabirlerinin listesi.	116
Belge-7	Osmanlı basınının savaş sırasındaki yayın politkasını belirleyen pusula.	126
Belge-8	Hakikat gazetesinin muzır neşriyatı.	160
Belge-9	Savaş sırasında yayınlanan harp haberleri varakası.	201
Belge-10	Bulgaristan Ordusu'nda görev alan yabancı muhabirler	247
Belge-11	Yabancı muhabirlerin ülke dışına çıkarılması hakkında hazırlanan dosya	264
Belge-12	Bölgede incelemelerde bulunan Athanese Pailsios'un kartviziti.	287
Belge-13	Aleksandır Dzhekov'un Çar Ferdinand'a yazdığı telgraf.	317

Fotoğraf -1	Mr. H. Paget'in objektifinden: Savaşı Osmanlı Ordu Karargâhı'nda takip edecek muhabirlerden bir kısmı ile Tetkik ve Teftiş Komisyonu üyeleri.	65
Fotoğraf -2	Osmanlı Doğu Ordusu içerisindeki muhabirlerden birkaçı.	66
Fotoğraf -3	Osmanlı ordugâhında görevde bulunan Bernard Grant.	68
Fotoğraf -4	Osmanlı ordugâhında görevde bulunan Bernard Grant.	69
Fotoğraf -5	Osmanlı Doğu Ordusu içerisinde bulunan Mr. G. Ward Price.	70
Fotoğraf -6	Bulgar Ordusu içerisinde görevde bulunan savaş muhabirlerinin nöbetçiler eşliğindeki istirahatleri.	71
Fotoğraf -7	George Rémond, Ömerli Köyü'nde.	80
Fotoğraf -8	Bulgaristan Ordusu tarafından Eski Zağra'da cephe gerisinde tutulan savaş muhabirleri.	89
Fotoğraf -9	Eski Zağra'da izinsiz şekilde telgraf yazdığı tespit edilen savaş muhabirinin gözaltına alınması.	90
Fotoğraf -10	Kadın Savaş Muhabiri Edith Durham.	92
Fotoğraf -11	Karadağ Ordusu'nda görevde bulunan The Daily Mirror gazetesi muhabiri Mr. Wyntham'ın Arnavut bir asker ile görüşmesi.	92
Fotoğraf -12	Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında verdiği mücadeleyi arka plandan izleyen devletler.	102
Fotoğraf -13	Sofya'da bulunan savaş muhabirlerinin Eski Zağra'ya sevk edilmesi.	115
Fotoğraf -14	Balkan Savaşları sırasında Avrupa'da kullanılan mevcut haberleşme ağı.	184

Fotoğraf -15	Edirne Hatırası – Erkân-ı Matbuat-ı Osmaniye.	277
Fotoğraf -16	Yunanistan askerî birliği, Jüpiter Tapınağı kalıntıları önünde hazır kıta yürürken.	298
Fotoğraf -17	BalkanDevletleri ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne göre yüzölçümsel karşılaştırması.	299
Fotoğraf -18	Mançurya'da harp sahasından kayıt alan bir sinematograf.	310
Fotoğraf -19	Sinematografın Balkan Savaşı sırasında kullanımını gösteren bir kare.	314
Fotoğraf -20	Viyana'da yayınlanan Wiener Caricaturen isimli karikatür dergisinin I. Balkan Savaşı devam ederken yayınlanan 1 Aralık1912 tarihli sayısının kapak görseli.	315
Tablo-1	Balkan Savaşı'nda görev yapan yabancı muhabirler	109
Tablo-2	I. Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile takip eden ataşemiliterler	111

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.g. : Adı geçen gazete

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

A.MKT. MHM. : Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı

BEO. : Babıali Evrak Odası Evrakı

bkz. : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

DH. EUM. EMN. : Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi

DH. EUM. VRK. : Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası

DH. İ. UM. EK. : Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri

DH. SYS. : Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım

DH. ŞFR. : Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı

Ed. : Editör

HMŞ. İŞO. : Hariciye Nezareti İstişare Odası

HR. HMŞ. İŞO. : Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası

HR. İD. : Hariciye Nezareti İdare

HR. SFR 04. : Hariciye Nezareti Sofya Sefareti

HR. SFR. 1. : Hariciye Nezareti Atina Sefareti

HR. SFR. 3. : Hariciye Nezareti Londra Sefareti

HR. SYS. : Hariciye Nezareti Siyasi

HR. TH. : Hariciye Nezareti Tahrirat

HR. UHM. : Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhalita Müdüriyeti

HSDHADB. : Hacı Adil Bey Evrakı

HT. TO. : Hariciye Nezareti Tercüme Odası

İ. HB. : İradeler Harbiye

İ. HR. : İradeler Hariciye

İ. HUS. : İradeler Hususi

İ. TAL. : İradeler Taltifat

KB. MAA. FE. : Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı

MB. : Mabeyn-i Hümayun Evrakı

MF. İBT. : Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi

MF. MKT. : Maarif Nezareti Mektubi Kalemi

ML. EEM. : Maliye Nezareti Emlak-i Emriyye Müdüriyeti

MV. : Meclisi Vükelâ Mazbataları

No. : Numara

S. : Sayı

s. : Sayfa

Ş. D. : Şura-yı Devlet

TFR. I. AS. : Jandarma Müdüriyet ve Kumandanlık Evrakı

Vol. : Volume

Y. MTV. : Mütenevvi Maruzat Evrakı

Y. PRK. BŞK. : Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y. PRK. MYD. : Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi

Y. PRK. TKM. : Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği

Y.A.HUS. : Hususi Maruzat Evrakı

Yay. Haz. : Hazırlayan

ÖNSÖZ

Bu tez yazılırken Doğu Akdeniz'de Türkiye-Yunanistan gerilimi, Karabağ'da ise Azerbaycan ve Ermenistan silahlı kuvvetleri arasında sınırların değişmesi ile neticelenen bir savaş meydana gelmişti. Ne var ki her iki konu da uluslararası kamuoyunda birbirinden olabildiğince farklı, hatta başka başka olaylarmış gibi anlatıldı. Aslına bakılırsa Akdeniz ve Kafkasya'da yaşananlar daha önce Körfez, Vietnam ve hatta dünya savaşlarının her ikisinde de yaşanmıştı. Farklı siyasî, ekonomik ve ideolojik sebeplerle ayrı perspektiflerden değerlendirilen aynı olaylar, farklı sonuçlarla basında yer aldı ve kamuoyuna sunuldu. Tüm bunlar yapılırken sansür ve propaganda gibi kadim iktidar aygıtları tüm etkinliği ile kullanılmıştı.

Kaleme aldığım çalışma tam olarak bu çerçevede 108 sene önce Balkan Savaşları sırasında yaşananları konu edinmektedir. Tez çalışmamın temel sorusu Osmanlı bürokrasisinin Balkan Savaşları sırasında basını nasıl algıladığı ve basın üzerinden yerel ve uluslararası alanda gerçekleştirdiği kamusal mücadeleyi konu edinmektedir. Nitekim 20. yüzyıl ile birlikte topyekûn bir hal alan savaşlarda tam olarak başarı elde edebilmek askeri galibiyetler kadar kamusal alandaki mücadeleden de galip ayrılmayı gerektirmekteydi. Dolayısıyla gerek yerel basın gerekse uluslararası basın askeri sansür ve propaganda gibi araçlarla yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Yazmak her ne kadar bireysel ve hatta çoğu yazar için yalnızlık gerektiren bir eylem olsa da tez yazmak bilâkis bir o kadar toplumsal ve kolektif bir süreçtir. Tez yazarı genellikle bu süreçte meydana gelen "herşeye rağmen" şekil alıyor ve sonsuz sayıda bağlamın ürünü olan bir metin ortaya koyuyor. Bu durumun bir istisnası olmayan çalışmamın bu noktada anması gereken küçüklü büyüklü pek çok hikâye ve karakter var. Nitekim bu önsöz yazısı kimi zaman "eksilerek" kimi zaman "bir olarak" ve çoğu zaman da umut ve mutsuzluk gibi hayatın bizatihî kendisi olan anların nihayetinde kaleme alınmış bir son sözdür. Öyle ki tezimizin son okumalarının yapıldığı hatta savunma tarihinin müzakere edildiği günlerde meydana gelen pandeminin oluşturduğu atmosfer, hiçbir tezin tam olarak bitmeyeceğini

hatırlatması ve bunu bizzat bir kez daha ispat etmesi nedeniyle bu bağlamda anılması gereken "şeyler"den sanıyorum ki ilkidir.

Tez sürecimin her aşamasına nezaret eden Prof. Dr. İlker ALP, bu noktada zikredilmesi gereken kişilerin başında yer almaktadır. Bir fakülte dekanı olarak idari mesaisi ile birlikte sürdürdüğü akademik çalışmalarının yoğun temposu içerisinde, benimle aynı heyecanı paylaşarak bu tezi her daim ilk sıralarda tuttu. Emekliliğinin ardından beraber çıktığımız bu yolu "her şeye rağmen" yine birlikte tamamlamamız gerektiğini ifade ettiğinde, kendisinin bu tez için bir danışmandan benim için ise bir hocadan çok daha fazlası olduğunu anladım, müteşekkirim.

Mesai arkadaşlarım Arş. Gör. Dr. Feyzullah UYANIK, Arş. Gör. Dr. Erhan VATANSEVER, Arş. Gör. Dr. Şeyma DERECİ ve Arş. Gör. Emre ELMAS'a, tezime kattıkları değerler için ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Edirne-İstanbul arasında genellikle hafta sonları dokuduğum mekiklerin başlangıç ve bitiş noktaları her ne kadar otogarlar olsa da gün ortasındaki durakları genellikle Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivi ve Bayezid Devlet Kütüphanesi idi. Kimi zaman günübirlik mesailere sıkışmak zorunda olan çalışmalarıma, her türlü kolaylığı ve hatta alicenaplığı gösteren arşiv ve kütüphane personellerine müteşekkirim, yol kat etmemdeki yardımları göz ardı edilemez.

Tez çalışmam, Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Merkezi (TÜBAP) tarafından 2018/370 proje numarasıyla finanse edilmiş olup bu süreçte başta Sabiha AKDOĞAN olmak üzere ilgili tüm birim personeline sağlamış olduğu teknik destek için müteşekkirim.

Beni her seferinde bu anın elbet bir gün geleceği ile muştulayan başta annem olmak üzere Şallı ve Kaytan aileleri; sadece bu çalışma sırasında değil çok öncesi ve sonrasıyla maddi ve daha da önemlisi manevi olarak her daim yanımda oldular, kendilerini unutmam mümkün değil.

Eğitim-öğretim hayatları okuma yazma öğrenmelerinin ardından sona eren anneannem ve büyükbabam, ömürlerini "okumam" için vakfettiler, hürmetlerimi torunları olabilmenin en yüksek paye olduğunu belirterek kendilerine sunuyorum.

Son olarak, tıpkı lisans tezimde olduğu gibi yüksek lisans tezimde de kendisine teşekkür ettiğim sıra, sınıf ve yol arkadaşım Gizem KAYTAN, doktora tezim sırasında hayat arkadaşım olarak bu süreçteki varlığıyla teşekkürden çok daha fazlasını hak etmektedir. Bu tez, Gizem'le birlikte yıllar evvel kurduğumuz hayallerin gerçekleşmesine bir bir tanıklık etmiştir; sevgilerimle.

6 Kasım 2020
Edirne

GİRİŞ

The Evening Times gazetesi köşe yazarı Charles N. Lurie, 21 Ekim 1912 tarihli yazısına bir meslektaşının Balkanlar hakkında 10 yıl önce kaleme aldığı şu sözlere atıf yaparak başlamıştı*; "Balkan Yarımadası'ndaki milletlerin yaşadığı yoğun gerginlik, mevcut düzeni her an tehdit etmektedir.*" Bugün coğrafya adına oldukça bilindik olan bu ifadeleri ilginç kılan şey, yazarın bu alıntının devamında bulunduğu bir tahmindir; "*Aynı ifadeler, delilleriyle birlikte geride kalan yüzyılın herhangi bir döneminde de yazılmış olabilir.*" Lurie, akabinde yarımadadaki mevcut kargaşa ortamının sıradan bir hal aldığını belirterek, bu durumun Avrupa ve Amerika gazete ofislerinde "*Balkanlar Üzerinde Savaş Bulutları*" sloganıyla geleneksel bir söylem haline geldiğine değinmektedir[1]. Dolayısıyla 1912 yılının son çeyreğine girildiğinde bölgede yeni bir savaş söylentisinin, işlerin sıradan bir parçası olduğunu vurgulayan yazar, bilakis bölgede meydana gelebilecek bir barışın anormal olarak algılanacağının altını çizmektedir. Öte taraftan Osmanlı basınının Balkanlar hakkındaki genel düşüncesinin bu çizgiden çok da farklı olduğu söylenemez. Dönemin önde gelen dergilerinden Sebilürreşad, neredeyse Luire'ın makalesi ile aynı günlerde yayınladığı siyasî içerikli bir yazıda "*Avrupa'nın yangın ocağı olan Balkanlar yeniden ateş püskürmeye başladı*" ifadelerini kullanarak adeta bu "gerçeğin" altını bir kez daha çizmiştir[2].

Charles N. Lurie'ın o günkü yazısı kısa süre önce başlayan savaşın tarihsel arka planını izah ederek sürüp gitmektedir[3]. Yazar o günkü yazısında Balkan Yarımadası hakkında bir yüzyıl öncesine dönük bir bakış açısı çizerken, söylemlerinin yüz yıl sonra da geçerliliğini koruyabileceğini düşünmüş olmasa

---

[1] Lurie, İngiliz basınını yakından takip etmiş olacak ki 1912'nin Eylül ayından itibaren çeşitli gazete ve dergilerde bu bağlamda birçok yazı kaleme alınmıştır bkz.: "Balkan War Clouds", *Pall Mall*, No.: 14778, 7 Eylül 1912, s. 2; "The War Cloud in the Balkans", *Dundee Evening Telegraph*, No.: 3973, 1 Ekim 1912, s. 1; "The Balkan War Cloud", *The Irish İndependent*, 3 Ekim 1912, Vol.: 21, No.: 238, s. 5; "The Balkan War Cloud", *Ballymena Observer*, Vol.: LVII, No.: 2986, 18 Ekim 1912, s.2. Hatta The Sphere Dergisi bu klişe ile bir yazı dizisi yayınlamıştır bkz.: The War Cloud in the Balkans, *The Sphere*, 5 Ekim 1912, Vol.: LL, No.: 663, s. 8; "The War Clouds in the Balkans: With the Mobilised Bulgarian Forces", *The Sphere*, 12 Ekim 1912, Vol.: LL, No.: 664, s. 35.

[2] Ahmet Agayef, "İcmal-i Siyasiye", *Sebilürreşad*, C.: 11, S.: 267, 23 Ekim 1912, s. 110.

[3] Charles N. Lurie, "Sidelights on the World's News - Man and Nations in the Balkan Mixup", *The Evening Times*, 21 Ekim 1912, s. 6.

gerekir[4]. Fakat bu olgunun bugünden yüzyıl sonra da bir başka çalışmada farklı olaylar ile altının tekrardan çizilebilmesi, yarımadanın dinamikleri göz önüne alındığında hiç de uzak bir ihtimal gibi durmamaktadır.

Bazı araştırmacılar tarafından sınırlarının dahi müphem olduğu ileri sürülen[5] fakat bununla birlikte bir "antropoloji müzesi" ve "tarih laboratuvarı"[6] olarak da isimlendirilen Balkan Yarımadası'ndaki bu bitimsiz hareketlilik, coğrafyanın tarihi üzerine tahvil edilen çalışmalar ile paralel bir görünüm sergilemektedir. Yarımadanın uzun tarihine kıyasla oldukça kısa bir sürecini kapsayan Balkan Savaşları da bu dinamik görünümün önemli evre ve temalarından biridir. Başlangıçta dördü müttefik olmak üzere beş devletin muharip olarak yer aldığı savaşın ikinci devresi, Lurie'ın de ifade ettiği gibi yarımadanın geleneksel tarihi ile uyumlu bir şekilde sonuçlanmış, "eski müttefikler", "yeni düşmanlar" haline gelmiş; "yangın ocağı" bir kez daha harlamıştır. Hiç kuşku yok ki bu süreç sonucunda başta "savaş" olmak üzere birçok kavram, her muharip millet için ayrı bir anlamda karşılık bulmuştur[7]. Sözgelimi çağdaş Bulgaristan tarihyazımında adeta "millî mücadele" mesabesinde görülen Balkan Savaşları[8], Türk tarihyazımının aynı evresinde "kara leke, ilhak, kin, intikam, umut ve uyanış" gibi söylem alanı önceki dönemlere göre çok daha duygusal ve bir o kadar da geniş çaplı kavram ve metaforlar ile kendisine yer bulmuştur[9]. Balkan

---

[4] Öyle ki coğrafyanın yakın tarihine kısaca bir göz atıldığında SSCB'nin dağılması, Srebrenitsa olayları ve Kosova'nın bağımsız bir devlet haline gelişi, bölgenin geleneksel atakları bağlamında değerlendirilebilir.

[5] Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 1.

[6] Kullanımlar ve daha fazlası için bkz.: William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev.: Sibel Özbudun, Süreç Yayıncılık, İstanbul 1987.

[7] Aslına bakılırsa bu farklılığın taraflar arasında çok daha önce de var olduğu söylenebilir. Öyle ki dört yüzyılı aşkın bir süre Osmanlı Devleti idaresi altında kalan Balkan coğrafyasının kaybı ve bu coğrafyada yer alan milletlerin bağımsızlıklarını elde ederek imparatorluktan kopuş süreci, Türk tarihçiliği tarafından "ayaklanma" ve "isyan" olarak değerlendirilirken aynı süreç, Balkanlı milletler için "özgürlük" ile eş değer tutulmaktadır bkz.: Didem Erpulat, "Türk Tarih Kitaplarında Balkan Savaşları", *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017, s. 152.

[8] Svetlozar Eldarov, Bisser Petrov, "Bulgarian Historiograph on the Balkan Wars 1912-13", *The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory*, Ed.: Katrin Boeckh, Sabine Rutar, Palgrave Macmillian, Switzerland 2016, s. 219-248; Ayşe Kayapınar, "Bulgaristan'da Balkan Savaşları'nın Anısını Yaşatma Yöntemleri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 1, Ed.: Mustafa Türkeş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 531-546; Zeynep Zafer, "İki Bulgar Yazarın Eserlerinde Balkan Savaşları", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 292-293.

[9] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918, Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010, s. 124. Örneğin kara leke vurgusunun izine 1916

Savaşları Yunan tarihyazımında ise elde edilemeyen Makedonya bağlamında bir seyir takip etmiş; çağdaş Yunan tarihçileri Makedonya'yı Yunanistan tarihi içerisinde entegre bir parça olarak değerlendirmiştir. Yunan tarihçiliğinin bu doğrultudaki tutum ve kurgusu, savaşın 100. yıldönümüne gelindiğinde dahi çizgisini korumaya devam ederken[10], Balkan Savaşları Sırp tarihyazımında da bir "ulusal varoluş" anlatısından öte bir şey değildi[11].

Nitekim bu anlam farklılıkları, Balkan Savaşları literatürünün uluslararası çapta bir hacme ulaşmasına imkân tanırken, harbin dolaylı müdahilleri konumunda olan Avrupalı devletler ile Rusya'nın, Balkanlar'a ve savaşa yüklediği anlamlar da bu hacmin gerek nicelik, gerekse nitelik olarak artış göstermesindeki önemli amillerden biri olmuştur[12].

1. Savaştan Barışa, Hatırattan Arşive Bir Harbin Tarihini Yazmak

Dünya tarihçiliğinin üzerinde en çok kalem oynattığı savaşlardan biri olan Balkan Savaşları, Türk tarihyazımında da kendisine benzer bir şekilde yer bulmuştur. Öyle ki Feride İzzet Selim "Neden Mağlup Olduk?" başlıklı makalesine "*bu öyle bir sualdir ki Balkan Harbi mağlubiyetinden sonra herkes bu uğurda düşünmeye başlamış, bu hususta kendi içtihad ve efkârını yazıp söylemiştir*" ifadeleriyle giriş

---

yılında Lüleburgaz İstasyon mevkiinde inşa edilen Çanakkale Zaferi Anıtı'nda rastlanılması hayli ilginçtir. Anıtın inşa sebebi bir arşiv belgesinde "*Balkan Harbi'nde Lüleburgaz Muharebesi'nde mağlup olan Osmanlı Ordusu'nun, Cihan Harbi'nde Çanakkale Muhârebatı'nda galip gelerek şan ve şeref-i askeriyeyi istirdad ettiği hatırasını ihya etmek üzere Beşinci Ordu-yı Humâyûn Menzil Müfettişliği tarafından Lüleburgaz istasyonunda vesâit-i askeriye ile inşâ edilen âbidenin…*" ifadeleriyle açıklanmaktadır bkz.: BOA, DH. İ. UM. EK. 24/50. Balkan Savaşları'ndaki kara lekenin Çanakkale Muharebeleri'nde alınan galibiyetle temizlendiği dönemin hatıra metinlerine de yansımıştır bkz.: Lokman Erdemir, "Balkan Harbi'ne Çanakkale Savaşı Hatıralarından Bakmak", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 599-608.

[10] Dalibor Jovanovski, "Greek Historiography and the Balkan Wars – in the Interest of the Notion", *On Macedonian Matters from the Partition and Annexation of Macedonia in 1913 to the Present*, Ed.: Jim Hlavac, Victor Friedman, SLCCEE Verlag Otto Sagner, München, Berlin, Leipzig, Washinton D.C. 2015, s. 31-43; Ayşe Kayapınar, "Bulgarca Yazılmış Hatıratta Balkan Savaşları", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 253-254; Atilla Birbir, "Yunan Basınında Balkan Savaşları: Embros, Skrip ve Makedonia Gazeteleri", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 345-406.

[11] Anthony J. Klančar, "The Balkan Wars and Serbian Literature", *Books Abroad*, Board of Regents of the University of Oklahoma, Vol.: 14, No.: 1, (Winter 1939/1940), s. 26-29.

[12] İsmail Eren, Balkan Savaşları'na Ait Türkçe Eserler Üzerinde Bibliyografya Denemesi, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.: 27, İstanbul 1973, s. 111-112.

yaparken tarih henüz 1914'ün Mayıs ayını göstermekteydi[13]. Tarık Zafer Tunaya da "Neden Mağlup Olduk?" sorusunun önemine vurguda bulunmakta ve bu sorunun Balkan Savaşları literatürünün ortaya çıkışı ve gelişmesindeki etkisine değinmektedir[14]. Dolayısıyla oldukça geniş bir hacme ulaşmış bu lüteratüre dair bir değerlendirme yapmak, gerek Türk tarihçiliğinin Balkan Savaşları hakkındaki yazınsal çeşitliliği ve algısını, gerekse tez çalışmamın ne denli geniş bir literatür içerisine nereden ve nasıl eklemlenmeye çalıştığını izah edebilmek açısından önem arz etmektedir. Feride Hanım'ın da altını çizdiği gibi herkesin kendini ve birşeyleri ifade edebilme iştiyakında olduğu bu süreçte, Balkan Savaşları ilk olarak tarihçilerden ziyade, savaşı yaşayanların kaleme aldığı hatıra ve günlük metinleri üzerinden tarihlendirilmeye başlanmıştır. Ekseriyeti yüksek rütbeli paşa ve askerler tarafından kaleme alınan bu metinler, bir yanıyla yazarının görevde bulunduğu cephe hakkında askerî bilgiler içerirken, diğer yanıyla da alınan mağlubiyet karşısında, suçlu kim ya da kimler sorusuna cevapların arandığı ve bir nevi yazarının kendini aklamaya çalıştığı bir anlatı türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ilk bakışta sıradan otobiyografik birer metin gibi gözüken bu "paşa anlatıları"[15] alt metinlerinde mağlubiyete dair birçok tartışmayı barındırmaktadır. Fakat bu tartışmalar toplumsal ve ekonomik makro odaklar yerine siyasallaştırılmış bir ifşaat anlatısı şeklinde gelişim göstermiştir. Nitekim Ali İhsan Sabis'in "*Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk*" [16] ve "*Balkan Harbi'nde Askerî Mağlubiyetimizin Esbâbı*"[17] adlı iki eserinde yer yer kişiler üzerinden yürüttüğü tartışmaların muhataplarından olan Ali Fethi Okyar'ın, bu tartışmaya bir cevap niteliğinde kaleme aldığı "*Bolayır Muharebesi'nde Adem-i Muvaffakıyyetimizin Esbabı*"[18] başlığını verdiği hatıraları tam da bu tartışmanın ortasında kalmaktadır. Yine Balkan Savaşı

[13] Feride İzzet Selim, "Neden Mağlup Olduk?", *Kadınlar Dünyası*, Y.: 2, S.: 141, 15 Mayıs 1914, s. 36.
[14] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.: 3, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2015, s. 583.
[15] Kullanım için bkz.: Mehmet Beşikçi, "Askerî Tarihçiliğin Gayri Resmî Kaynakları: Asker Anıları ve Günlükleri", *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar*, Ed.: Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 97.
[16] A. (Ali İhsan Sabis), *Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk*, Dersaadet 1329. Eseri günümüz Türkçesine tercüme eden Hasip Saygılı, yazarın Ali İhsan Sabis olduğunu ifade etmektedir bkz.: Ali İhsan Sabis, *Balkan Harbi'nde Neden Mağlup Olduk?*, Yay. Haz.: Hasip Saygılı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 11-13.
[17] A.(Ali İhsan Sabis), *Askeri Mağlubiyetlerimizin Esbabı*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1329.
[18] Ali Fethi (Okyar), *Bolayır Muharebesinde Âdem-i Muvaffakiyetin Esbabı*, İstanbul 1330.

sırasında Osmanlı Doğu Ordusu Kumandanı olarak görevde bulunan Abdullah Paşa 1918 yılında yayınladığı hatıratında, kendisinin altı seneden beri mağlubiyetin tek müsebbibi olarak görüldüğünü ve artık buna dayanacak gücünün kalmadığını ifade ettikten sonra, kaleme aldığı hatıraları üzerinden kendini, millete ve bütün dünyaya açıklama arzusunda olduğunu belirtmektedir. Abdullah Paşa bununla da kalmayarak hatıratıyla bugün milletin karşısına yarın da Allah'ın huzuruna çıkacağını ifade ederek bir yanıyla yayınladığı esere atfettiği anlamı da gözler önüne sermektedir[19]. Mahmut Muhtar Paşa ise kaleme almış olduğu hatıratında, savaş sırasında yaşadığı olayları not eden subayların, bu notları hem fikir ve vicdanları aydınlatmaları hem de yetişecek yeni subaylar tarafından istifade edilebilmesi için yayınlamalarını temenni etmekte; hatta bunun bir vatan borcu olduğunu düşünmektedir[20].

Ali Birinci de hatıra metinlerinin tarih araştırmalarındaki yerine değindiği ve bu meseleyi tartışmaya açtığı yazısında yer verdiği "*Gazete ve Mecmualarda Kalan Hatıralar*" başlığı altında, II. Meşrutiyet dönemine ait hatıra metinlerinin yüzlerle hatta binlerle ifade edilebileceğini belirtirken, bu yazın türünün dönem içerisinde elde ettiği popülariteye temas etmiştir[21]. Nitekim Balkan Savaşları üzerine kaleme alınan otobiyografik metinler, modern araştırmacıların da ilgisini çekmiş ve bu metinler hakkında gerek tekil gerekse kolektif birçok çalışma kaleme alınmıştır[22].

Bu süreçte dönemin popüler bir yazın türü olarak yayınlanan hatıra metinlerine öncelikli amacı toplumu mobilize edebilmek olan ve propagandif yönü ön plana çıkan kitaplar/broşürler eşlik etmiştir. Bu noktada henüz bir tarihçinin eleğinden geçmeyen Balkan Savaşları yazınının genel görünümü, hatıra türü üzerinden bireysel, propaganda yayınları üzerinden ise kolektif bir surete

---

[19] *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hâtırâtı*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1336, s. 1.

[20] Mahmut Muhtar Paşa, *Üçüncü Kolordunun ve İkinci Şark Ordusu'nun Muharebatı*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331, s. ب

[21] Ali Birinci, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.: 41, Ankara 1998, s. 616.

[22] Bu bağlamda birkaç çalışma için bkz.: Murat Koraltürk, "Hatıratlarda Balkan Savaşları", *Toplumsal Tarih*, XVIII/104, İstanbul 2002, s. 68-69; Galip Çağ, İsmet Sarıbal, "Hatıratların Gözünden Balkan Savaşı Yenilgisine Eleştirel Bir Bakış", *Türk Yurdu Dergisi (100. Yılında Balkan Harbi)*, XXXII/303 Ankara 2012, s. 57-61; Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Hatıraların Işığında Balkan Savaşları" *DTCF Dergisi*, 56/2, Ankara 2016, s. 200-213; Hakan Bacanlı, *Balkan Savaşı'na Ait Hatıraların Muhteva Analizi*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003.

bürünmüştür. Nitekim savaş devam ederken, İttihat ve Terakki hükümeti patronajında yayınlanan ve modern araştırmacılar tarafından millî iktisat politikalarından sosyal darwinizme, uyanış motivasyonundan ötekinin inşasına değin birçok çalışmanın kaleme alınmasına kaynaklık eden[23] "*Kırmızı-Siyah Kitab 1328 Balkan Fecayii*"[24] adlı eser, bu uzun soluklu yazım sürecinin ilk yarı resmi temsili olarak karşımıza çıkmaktadır[25]. Balkan Savaşı'nın başlamasına paralel olarak bir grup gazeteci tarafından kurulan Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nce[26] yayınlanan kitap, içerdiği görseller ile dönemin temel kavramlarından olan kin ve intikam duygularını şahika noktasına ulaştırmaktadır. Nitekim cemiyet, bu doğrultuda hazırlamış olduğu yayın programının tatbik edilebilmesi adına kamuoyuna müracaat ederek kollektif bir hafıza oluşturma gayreti göstermiştir; öyle ki *"Her kimin Rumili mezâlimi hakkında meşhûdât ve malûmâtı varsa cumartesi gününden itibaren saat alafranga ondan bade'zzuhur saat beşe kadar cemiyetin yurt ittihaz etdiği Cağaloğlu'nda İfham idarehanesinde daire-i mahsûsaya bizzat gelerek şahâdetini zabt etdirmesi."*, *"Her kimin yedinde bu mezâlim hakkında mektub, fotoğraf, ecnebi gazete ve risale ve saire mevcut ise bu vesaiki yevm-i mezkûrdan itibaren cemiyete tevdi ve iade etmesi."*[27] toplumdan beklenen şeylerin başında gelmekteydi. Bu bağlamda ilk dönemdeki çabaları, savaş sırasında Türk-Müslüman ahaliye yapılan mezâlimi yerel gazetelerin

---

[23] Yavuz Selim Karakışla, "Balkan Savaşı'nda Yayımlanmış Osmanlı Propaganda Kitabı: Kırmızı Siyah Kitap", *Toplumsal Tarih*, İstanbul 2002, s. 60-63. Bahsi geçen çalışmayı tarih yazımı bağlamında ele alan bir çalışma için bkz.: Mustafa Göleç, "Balkan Savaşları Ertesinde Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri ve Tarih Yazımı", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler*, Ankara 2013, s. 619-634. Kitabı "tanıklık" meselesi üzerinden tartışan Selim Karlıtekin'in değerlendirmeleri için bkz.: Ahmed Cevad, *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-13) Faciası*, Sad.: Güngör Geçer, İstanbul 2013, s. 7-33. Kitabı propaganda ekseninde tartışan birkaç çalışma için bkz.: Engin Kılıç, *The Balkan War (1912-1913) and Visions of the Future in Ottoman Turkish Literature*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Leiden 2015, s. 45-48; Cengiz Yolcu, *Depiction of the Enemy: Ottoman Propaganda Books in the Balkan Wars of 1912-1913*, (Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, s. 95-104. Son olarak aynı kitabı "özeleştiri" noktasında ele alan bir çalışma için bkz.: Güngör Göçer, "Balkan Harbi Sonrası Bir Öz Eleştiri Örneği Olarak Kırmızı ve Siyah Kitap 1328 Faciası", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.: 2, S.: 6, Ankara 2012, s. 73-91.

[24] Ahmed Cevad, *Kırmızı Siyah Kitâb 1328 Fecâîi*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1329.

[25] BOA, *DH.KMS.*, 61/53; BOA, *BEO.*, 4686/351391. Kitabın ilerleyen yıllarda sultani ve idadi talebelerinin mütalaa etmesi için tavsiye olunduğuna dair BOA, MF. MKT. 1237/28.

[26] Hasan Taner Kerimoğlu, "Balkan Savaşları'nda Osmanlı Propagandası: Neşri Vesaik Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.: 29, S.: 2, İzmir 2014, s. 539-561.

[27] "Balkan Müttefiklerinin Mezâlimi, Neşr-i Vesaik Cemiyeti", *Sabah*, 26 Aralık 1912, s. 3; "Neşr-i Vesaik Cemiyeti, Balkan Müttefiklerinin Mezâlimi", *Tasvîr-i Efkâr*, 26 Aralık 1912, s. 3. Cemiyet tarafından yayınlanan "Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nin Amacını ve Programını Gösteren Beyannamesi"nin tam metni Hasan Taner Kerimoğlu tarafından tercüme edilmiştir bkz.: Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.m.*, s. 556-558.

gündemine getirmek olsa da, İttihat ve Terakki Hükümeti dönemiyle birlikte cemiyetin faaliyetlerinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Öyle ki İttihat ve Terakki, cemiyeti politik bir araç olarak kullanmaya başlamış ve Osmanlı kamuoyu ile sınırlı olan cemiyet programının ekseni, aynı vurgu üzerinden başta İngiliz ve Fransız kamuoyu olmak üzere Avrupa bağlamında bir genişleme göstermiştir[28]. Nitekim "*Kırmızı-Siyah Kitab 1328 Balkan Fecayii*" adlı eserin içeriği incelendiğinde, kitabın Osmanlı kamuoyu kadar Avrupa kamuoyu gözetilerek de neşredildiği ve bu dönemde savaşa dair kaleme alınan birçok çalışmayı derinden etkilediği anlaşılmaktadır[29].

Bununla birlikte savaş, 1913 yılından itibaren eğitim müfredatındaki yerini de almıştır. Kıraat, tarih ve coğrafya kitapları başta olmak üzere mektep şarkılarından[30] şiir kitaplarına kadar geniş bir tabanda eğitim ve öğretime dâhil edilen Balkan Savaşları, bu dönemde öğrenciye bir mefkûre kaynağı olarak okutulmuştur. Özellikle kıraat kitaplarında, öğrenciler adına savaşta kaybedilen topraklar vurgusu üzerinden bir takım hedefler belirlenmiştir. Bu doğrultuda çok çalışmak, güçlü olmak ve intikam hırsıyla kaybedilen bu toprakları geri alabilmek, öğrencilere öğütlenen temel öğretiler olmuştur. Ders kitaplarında yer alan bu öğütlerin tatbik edilebilmesi için de nişan alma, esir almaca ve sancak koruma gibi performatif eğitimler müfredata dâhil edilmiştir[31]. Ayrıca Kütüphane-i İslâmiye-i Askeriye müdürü Tüccarzade İbrahim Hilmi tarafından Balkan Savaşları'nın muharip ordularına ait görseller ile çeşitli savaş tasvirlerine yer verilerek hazırlanan "Balkan Muhâberatı Tasviri: Panaroma" adlı görsel içerikli eser de mezâlim vurgusu doğrultusunda mekteplere dağıtılmıştır[32]. Fakat 1915 yılına gelindiğinde Avusturya, Almanya ve

---

[28] Hasan Taner Kerimoğlu, *a.g.m.,* s. 547.

[29] Mustafa Göleç, kitabın yazarı ve kitabı neşreden cemiyete dair verdiği bilgilerin ardından "hükümetin emriyle" ve "hükümet namına" yayımlanan bu kitabın kendinden sonra gelen çalışmaları nasıl etkilediğini tartışmaya açarak, kitabın bu etkisini erken cumhuriyet dönemi ders kitaplarında aramıştır bkz.: Mustafa Göleç, *a.g.m.*, s. 625. Bu bağlamda yer alan bir diğer çalışma için bkz.: Hakkı Uyar, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Balkan Savaşları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar,* C.: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 599

[30] Kâzım, *Mekteb Şarkıları,* Kitabhane-i İslâm ve Askerî, İstanbul 1330.

[31] Mehmet Öznür Alkan, "Balkan Savaşları'nın Osmanlı Eğitim Sistemine Etkileri ve Ders Kitaplarına Yansıması", *Balkan Savaşları'nın 100. Yılı Sempozyumu*, İstanbul 2012, s. 146.

[32] İbrahim Hilmi, *Balkan Muharebâtı Tesâviri Panorama Avrupa-yı Osmanî Yunanistan Karadağ Sırbistan Bulgaristan,* Kitabhane-i İslam ve Askeri, Dersaadet 1328. İstanbul basını bu eseri tanıtım

Osmanlı ittifakına Bulgaristan'ın dâhil olması ile mezâlimin faili olan Bulgar imajında belirgin bir değişiklik meydana gelmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın ardından Balkan Savaşları'nın müfredattaki yeri ve önemi giderek azalırken, konu ders kitaplarında savaşın sebepleri, savaş ve savaşın sonuçları olmak üzere üç ana başlık altında yer almaya başlamıştır. Cumhuriyet dönemi ders kitaplarında da bu minvalde ele alınan Balkan Savaşları, 1933 yılında Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti tarafından yayınlanan ders kitabında ise savaşın gündemine ilk kez Mustafa Kemal'i getirmesi ve Türk tarih yazımının konjonktürel yapısını göstermesi bakımından önemi haizdir[33].

Bunun yanında Balkan Savaşları, çeşitli kademelerdeki komutanların kaleme aldıkları metinler ile savaşın ardından da gündemde kalmaya ve tartışılmaya devam edilmiştir[34]. Aslına bakılırsa ilk olarak mağlubiyetin izahı üzerinden şekillenen bu otobiyografik tartışma, yerini savaşın yazınsal açıdan da değerlendirilmesi gerektiğine dair yeni bir gündeme bırakmıştır. Bu doğrultuda, Mehmet Ali Nüzhet'in 1914 yılında yayınladığı "*Balkan Harbi'nde*" adlı eserin önsözüne bakılacak olursa; o, savaşın ardından yayınlanan telif ve tercüme eserler ile hatıra metinleri üzerinden tartışmaya açılan Balkan Savaşları adına bir "tarih" yazılması gerektiğini ileri sürmüştür. Fakat bunun için muharip devlet genelkurmaylarının ilgili resmî evrakları yayınlaması gerektiğinin altını çizen Nüzhet, bu yazınsal tartışmanın yalnızca savaşa katılanların tanıklıkları üzerinden sürdürülmesi ile sadece belirli bir kolordunun veya cephenin askerî harekâtlarının anlaşılabileceğini, bunun da bütünlük ve nesnellikten uzak bir yaklaşım olduğunu vurgulamıştır[35]. Bu metinlerin yanı sıra savaş sırasında çeşitli görevlerde bulunan kişilerin yabancı dilde kaleme aldığı hatıra metinlerinin tercüme edilmesi, dönemin

---

amacıyla sık sık sütunlarına taşımıştır bkz.: "Balkan Muhârebatı Tasviri: Panaroma", *İkdâm*, No.: 5620, 14 Ekim 1912, s. 5.

[33] H. Basri, *Tarih III, Yeni ve Yakın Zamanlar*, İstanbul 1933, s. 302.

[34] Zeki Paşa, *1912 Balkan Harbi'ne Ait Hatıratım*, Mecmua-i Askeriye 25-26 Fevkalade Sayıları, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1337; Osman Nuri, *Balkan Harbi Hatıratı*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926; Hüseyin Cemal, Y*eni Harp Başımıza Tekrar Gelenler, Edirne Harbi Muhasarası, Esaret ve Esbab-ı Felaket*, Şems Matbaası, İstanbul 1332.

[35] Mehmet Ali Nüzhet, *Balkan Harbi'nde*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul 1331, s. 1.

literatürünü zenginleştirse de meseleyi farklı göz ve açılardan değerlendirebilmek adına kamuoyunda gerekli ilgiyi görmemiştir[36].

Balkan Savaşları tarihyazımında altı çizilmesi gereken en önemli karakter ise hiç şüphe yok ki Tüccarzade İbrahim Hilmi'dir. Hilmi "*Kitâbhâne-i İntibâh*" serisinde kaleme aldığı eserlerde, savaşın kaybına dair yanıt aradığı soruları, toplumsal ve kurumsal bağlamlar üzerinden cevaplamaya çalışması, meseleyi bireysel bir hesaplaşma teşebbüsü ve askerî odaklı bir anlatı olmaktan çıkarması nedeniyle oldukça önemlidir[37]. Fakat bu münferit teşebbüslere rağmen Balkan Savaşları, bir süre daha otobiyografik ve dolayısıyla askerî tarihyazımı bağlamında ele alınmaya devam edilmiştir. Öyle ki, 1919 yılında yeniden açılan Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin üçüncü sene öğrencilerine Osmanlı seferleri dersi kapsamında, genelde Balkan Savaşları'nı özelde ise savaşın Trakya seferini anlatmakla görevlendirilen Mehmed Nihad Bey, meseleyi askerî açıdan oldukça derinlikli bir şekilde inceler ve ilerleyen yıllarda Balkan Savaşları üzerine bir seri haline getireceği çalışmalarının ilkini bu noktada gerçekleştirir[38].

Bununla birlikte Mehmet Ali Nüzhet'in savaşın akabinde gündeme getirdiği belge odaklı bir tarihyazımı gerekliliğine dönemin kimi tanıkları tarafından da vurgu yapılmıştır. I. Balkan Savaşı'nı Berliner Tagesblatt muhabiri ve Osmanische Lloyd redaktörü olarak İstanbul'dan takip eden Alman gazeteci Wilhelm Feldmann da, hatıralarını kaleme aldığı eserinde, yazdıklarının sansasyonel açıklamalar sunmadığını ve Balkan Savaşları'nın gizli tarihini bugün yazmanın mümkün olmadığını belirtmekle birlikte, konunun mütemadiyen yayınlanan çalışmalarla kısa

---

[36] Erken dönemde tercüme edilen iki metin için bkz.: Georges Rémond, *Mağluplarla Beraber Edirne Sahralarında*, Çev.: Hasan Cevdet, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1332; Ashmead Bartlett, *Esbâb-ı Hezimet ve Felâketimiz*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet 1329.

[37] İbrahim Hilmi'nin "İntibah" serisi içerisinde neşrettiği kitaplar incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin uğradığı felaketler; siyasî, askerî, ekonomik ve sosyo-kültürel odaklarda aranmış; sosyo-kültürel sebeplerin üzerine daha fazla eğildiği anlaşılan Hilmi bu odağı; dinî, dilsel, tarih anlayışı, eğitim, batılılaşma ve ahlakî sebepler bağlamında genişletmiştir bkz.: Melek Dosay Gökdoğan, "Tüccarzâde İbrahim Hilmi ve Osmanlı'nın Uğradığı Felâketlerin Sebeplerine İlişkin Görüşleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.: III, K.: II, TTK Yayınları, Ankara 2002, s. 739-744.

[38] Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi, 1. Cild (Harekât-ı Harbiyenin İbtidarına 5 Teşrinievvel 1328' Kadar)*, Askeri Matbaa, İstanbul 1340.

süre içerisinde tam bir kütüphane haline geleceğini düşünmektedir[39]. Savaşın belgesel mahiyette kaleme alınabilmesi için ilk resmi söylemlerden birini, 6 Mayıs 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesinin ardından imzalanan mukaveleler üzerine Büyük Millet Meclisi'nde açılan müzakereler bahsinde Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey "*Balkan Muharebesi'ne ait muahedat vesair evrakın Babıâli mahzeninde yattığını*" ifade ederek gündeme getirmiştir[40]. Fakat meselenin ilk somut adımlarına Cumhuriyet'in oldukça erken bir döneminde rastlanır. 1924 yılının ilk çeyreğinde Balkan Savaşları ve Harbi Umumi'nin tarihini yazmakla görevlendirilen Rauf Ahmet (Hotinli) Bey[41], bu doğrultuda devlet evrakından da faydalanarak bir takım çalışmalarda bulunmuş ve bu bağlamda kendisine resmî bir destek verilmiştir. Nitekim Rauf Ahmet'in resmî evraklar üzerinden gerçekleştirdiği çalışmalarda ilk olarak, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış sebeplerine odaklandığı bu doğrultuda bir takım incelemelerde bulunduğu anlaşılmaktadır[42].

1925 yılında, kendisinden Çatalca Muharebeleri'ne dair bir konferans vermesi istenen Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Bursalı Mehmed Nihad, bu noktada Mehmet Ali Nüzhet'in ileri sürdüğü düşüncelerin adeta altını çizmektedir. Nihad'a göre; çoğunluğunu hatıra metinleri bir kısmını ise sınırlı sayıda vesika ve çeşitli yazışmalara dayanarak kısa süre içerisinde kaleme aldığı konferans metni, Çatalca Muharebeleri'nin tarihi olmaktan oldukça uzaktı. Nitekim "*bu kaynakların bir haylisi esasen birbirinden alınma eserler olup, ancak bir dereceye kadar önem atfedilebilirdi. Üstelik her biri taraflı şekilde yazılmış olan bu eserler karşı taraf hakkında da çok az bilgi içermekteydi.*" Fakat hali hazırda Harp Tarihi Şubesi'nde bulunan el değmemiş mevcut evraklara ve bu muharebelerde muhtelif kumanda

[39] Wilhelm Feldmann, *İstanbul'da Savaş Günleri*, Çev.: Necmettin Alkan, Selis Kitaplar, İstanbul 2004, s. 21.
[40] *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, D.:1, C.: 1, İçtima Senesi: 1, 06.05.1920, s. 226.
[41] Rauf Ahmet Hotinli'nin ayrıntılı biyografisi için bkz.: Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1943, s. 171-174.
[42] Rauf Ahmet Bey'in bu konu hakkında yapmış olduğu çalışmalar ve talep etmiş olduğu Türkiye Almanya gizli anlaşma metninin kendisine verileceğine dair bkz.: BOA, *HR. İM* 239/32; BOA, *HR. İM.* 99/48; BOA, *HR. İM*. 240/30; BOA, *BEO.*, 4278/320845; BCA, *Muamelat Genel Müdürlüğü*, 17 97 10.

mevkilerinde bulunup hala hayatta olan şahısların tanıklıklarına başvurulursa, Balkan Savaşları tarihi üzerine ciltler dolusu kitap kaleme alınabilirdi[43].

Öncesinde Nüzhet'in ileri sürdüğü, ardından Mehmed Nihad'ın altını çizdiği bu öneri, Cumhuriyet'in ikinci on yılına gelindiğinde tam anlamıyla kurumsal bir düzeyde karşılık bulmuştur. 1940 yılından itibaren yayıncılık faaliyetlerinde kayda değer bir ivme gösteren Genelkurmay Başkanlığı, Türk harp tarihindeki birçok savaşı askerî açıdan ele alarak, bir yanıyla ders, diğer yanıyla da askerî strateji kitabı formunda birçok eser neşretmiştir. Hiç kuşku yok ki görece yakın bir geçmişte gerçekleşen Balkan Savaşları da, Genelkurmay Başkanlığı'nın üzerinde önemle durduğu bir konu olmuş; bu bağlamda yayınlanan eserler ile savaşa dair kronolojik ve tematik açıdan oldukça muhkem bir askerî tarihyazımı inşa edilmiştir. Genelkurmay'ın bu teşebbüsü, savaşın hemen ardından kaleme alınan hatıra metinleri üzerinden süregiden tartışmaların, kurumsal bir yapı üzerinden "belgeli" bir yazıma evrilmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim bahsi geçen bu eserler, bir yanıyla modern araştırmacıların ürettiği literatür içerisinde en fazla atıfta bulunulan kaynaklar arasında yer alırken, diğer yanıyla aynı literatür adına metodolojik bir kaynak görevi de görmüştür[44]. Bu doğrultuda başta devlet arşivleri,

---

[43] Söz konusu eser, Lüleburgaz Muhaberebesi'nden Çatalca Muhaberesi'ne kadar geçen süredeki olayları ve Çatalca Muharebesi'nin safhalarını konu edinmektedir. Kitap 70 sayfa, fihrist, metin harici 2 kroki ve kaynakçadan oluşmaktadır bkz.: Mehmed Nihad, *Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi* (*Konferans*), Askeri Matbaa, İstanbul 1341. Eserin günümüz Türkçesine aktarılmış olan hali için bkz.: Mehmed Nihad, *Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi*, Yay. Haz.: Kasım Bolat, Çatalca Kaymakamlığı, İstanbul 2013. Bununla birlikte Mehmed Nihad'ın Balkan Savaşları'na dair kaleme aldığı diğer eserler için bkz.: Mehmed Nihad, *Balkan Harbi, 1328-1329 Trakya Seferi*, C.: 1, Askerî Matbaa, İstanbul 1924; Mehmed Nihad, *Balkan Harbi, 1328-1329 Trakya Seferi (Kırk Kilise Muharebesi)*, C.: 2, Askerî Matbaa, İstanbul 1924; Mehmed Nihad, *Balkan Harbi-1328-1329 Trakya Seferi (Lüleburgaz Meydan Muharebesi)*, C.: 3, Askerî Matbaa, İstanbul 1928, s. 7.

[44] Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan ve "Balkan Harbi Serisi" içerisinde yer alan eserler için bkz.: Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı (1912 - 1913)*, C.: 7, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi*, C.: 1, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Gnkur. Bşk.lığı, *Balkan Harbi (1912 - 1913)*, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1979; Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Garp Ordusu, Vardar Ordusu İle Ustruma Kolordusu*, C.: 3, K.: 1, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, C.: 2, K.: 3, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Garp Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı*, C.: 3, K.: 2, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, C.: 2, K.: 2, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi,*

dönemin matbuatı, günlük ve hatıra metinleri üzerinden gerçekleştirilen çalışmalar ile ilgili literatür hızlı bir şekilde genişlemeye başlamıştır.

Özellikle savaşın 100. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen akademik toplantıların yerel yönetimlerden uluslararası kurum ve kuruluşlara değin çeşitlilik göstermesi, yeni kaynakların tartışmaya açılmasına ve mevcut kaynakların da modern yaklaşımlardan hareketle değerlendirilebilmesine zemin hazırlamış; böylece 2012/2013 yılları literatür genişlemesinin zirve yaptığı bir dönem haline gelmiştir[45].

Şark Ordusu, Birinci Çatalca Muharebesi, C.: 2, K.:1, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Hamdi Ertuna, *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa (Korg. BÜLKAT)*, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1983; Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Garp Ordusu, Karadağ Cephesi*, C.: 3, K.: 3, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993; Hülya Toker, Nurcan Fidan, *Balkan Harbi Kronolojisi*, Ankara 1999; Hülya Toker, Gülhan Barlas, Nurcan Fidan, *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2004; Mahmut Beliğ Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Mürettep 1'inci Kolordunun Harekâtı*, Yay. Haz.: Ahmet Tetik, Şeyda Büyükcan, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006; Mahmut Beliğ Uzdil, *Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri*, C.: I, II, III, Yay. Haz.: Özlem Demireğen, Nurcan Aslan, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006; Hüsnü Ersü, *Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, Yay. Haz.: Ahmet Tetik, Çiğdem Aksu, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006; Abdurrahman Nafiz, Mirliva Kiramettin, *1912 - 1913 Balkan Savaşı'nda İşkodra Savunması*, C.: 1-2, Yay. Haz.: Mehmet Özdemir, S. Selin Özmen, Kerime Şahiner, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2007; Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2010.

[45] Bu süreçte dönem ile literatür "yeniden" ve "farklı" kavramları üzerinden birçok kez tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda yer alan birkaç örnek için bkz.: *The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory*, Ed.: Katrin Boeckh, Sabine Rutar, Palgrave Macmillian, Switzerland 2016; Gül Tokay, "The Origins of the Balkan Wars: A Reinterpretation"; *War & Nationalism, The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopoltical Implications*, Ed.: M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, 2013, s. 176-196.

Savaşın 100. yıldönümünde TTK tarafından tertip edilen sempozyumun devamında yayınlanan 2 ciltlik eserin 5. kısmı, taşıdığı "*Hatıratta Balkan Savaşları, Anlatılar ve Anlatıların Yeniden Üretimi*" başlığı da yine bu bağlamda yer alan çalışmalar içermektedir bkz.: *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. VIII.

Balkan Savaşları'nın 100. yıldönümü tıpkı Türk tarihçiliğinde olduğu gibi Bulgar tarihçiliğinde de aynı ilgiyi uyandırmıştır. Ülke genelinde birçok ulusal anma töreni gerçekleştirilirken bu törenlerin Kırcaali, Eski Zağra, Tırnova gibi savaşta ele geçirilen, stratejik şehirlerde düzenlenmesi ise hayli dikkat çekicidir. Nitekim Bulgaristan'da ilki savaşın 60. yıldönümünde gerçekleştirilen anma törenleri ve bilimsel toplantılar, savaşın 70, 80 ve 90. yıldönümlerinde de devam etmiş ve bu organizasyonların genellikle Savunma Bakanlığı ve Bulgar Tarih Topluluğu gibi resmî makamlarca tertip edilmesi bu faaliyetlerin daha ziyade milliyetçi vurgular içermesine neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sevetlozar Eldarov, Bisser Petrov, "Bulgarian Historiography on the Balkan Wars 1912-1913", *The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory*, Ed.: Katrin Boeckh, Sabine Rutar, Palgrave Macmillian, Switzeland 2016, s. 219-248.

Balkan Savaşı'nın 100. yıldönümünde Yunan tarihyazımında meydana getirdiği etkiye dair bkz.: Dalibor Jovanovski, "Greek Historiography and the Balkan Wars-in the Interest of the Nation", *On Macedonian Matters from the Partition and Annexation of Macedonia in 1913 to the Present*, Ed.: Jim Hlavac, Victor Friedman, SLECCE, Münchrn-Berlin-Leipzig-Washington D.C. 2015, s. 31. Buna rağmen Türkiye'de ise savaş, ilk kez 90. yıldönümünde bilimsel bir etkinliğin konusu olmuş fakat bu sempozyumun Lüleburgaz Belediyesi tarafından düzenlenmiş olması, Balkan Savaşı'nın yerel ölçekli bir gündem ile sınırlı kalmasına sebep olmuştur bkz.: *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz*

Bu dönemde gerçekleştirilen çalışmalarda askerî-siyasî odaklı değerlendirme ve yaklaşımların ağırlıkta olduğu görülse de meselenin toplumsal ve sivil yönlerden de incelendiği rahatlıkla söylenebilir[46]. Dolayısıyla bu süreçte döneme dair gerçekleştirilen akademik tartışmaların, gerek yön gerekse hız olarak gözle görülür bir değişim geçirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte taraftan savaş hakkında daha önce üretilmiş olan "kara leke" ve "hezimet" gibi kavramların "barış", "refah" ve "dayanışma" gibi zıt kavramlara evrilerek, vurgulanır hale gelmesi ise oldukça dikkat çekicidir[47]. Savaşın 100. yıldönümünde literatürde görülen bu kavram farklılaşmasının sebepleri ise genel bir çerçevede modern dönemin siyasî-ekonomik dinamikleri ve yarımada ile tarihî entegrasyon teşebbüsleri bağlamında cevaplanmaktadır[48]. Yine bu dönemde Ortadoğu Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen, Türk Tarih Kurumu tarafından basılan ve oldukça geniş bir perspektifte ele alınarak iki cilt halinde yayınlanan "*100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*" adlı sempozyum kitabına editör olarak giriş yazısı kaleme alan Mustafa Türkeş, savaşa dair yapılan araştırmaların ve yayınların giderek arttığını fakat bunların önemli bir kısmının akademik niteliklerden yoksun olduğunu belirtmektedir[49]. Türkeş'in tespiti her ne kadar tartışmaya açık olsa da öne çıkan metinler ile siyasi ve toplumsal süreçlerin döngü noktalarında görüldüğü üzere Balkan Savaşları, tarihyazımının tüm imkânları kullanılarak meydana getirilen ve altından kalkılması oldukça güç bir literatüre sahiptir. Bu literatürün oluşmasında ve giderek genişlemesindeki en önemli amil ise

---

Muharebeleri, Ulusal Sempozyum 26 Ekim 2002, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz 2004.

[46] Böyle bir yönelime sadece ülkemiz tarihçiliğinde değil Avrupa tarihçiliğinde de tesadüf edilir. Bu noktada yer alan hacimli bir çalışma için bkz.: *War & Nationalism, the Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopoltical Implications*, Ed.: M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, 2013.

[47] Savaşın 100. yılında İstanbul ve İzmir'de gerçekleştirilen sempozyumların odaklandığı temalar bu bağlamda yer almaktadır bkz.: *100. Yılında Balkan Savaşları: "Çatışmaların Önlenmesi, Barış ve Refah Vizyonu"*, Ed.: Tuğçe Ersoy, Öztürk, TASAM Yayınları, İstanbul 2014; *Savaştan Barışa Balkan Savaşları 100. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2013.

[48] Mark Mazower, yarımadanın tarihine dair kaleme aldığı ödüllü eserinde bu soruya birkaç farklı noktadan cevap vermektedir bkz.: Mark Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Çev.: Ayşe Ozil, Alfa Tarih, 2. Baskı, İstanbul 2017, s. 12; Kader Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.: I, S.: 2, Ordu 2008, s. 341-371.

[49] *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 3.

hiç şüphe yok ki arşiv belgeleridir ve aslına bakılırsa bu durum hiç de şaşırtıcı değildir.

Nitekim Osmanlı arşivi Balkan Savaşları hakkında başta askerî ve siyasî olmak üzere toplumsal ve ekonomik eksende hatırı sayılır belge sayısı ve muhteviyatına sahiptir. Yine Cumhuriyet arşivi de Balkan Savaşları'nın kendinden menkul öyküsü göçün ardında kalan hikâyeleri barındıran hukuksal boyutu haiz pek çok belgeye ev sahipliği yapmaktadır. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi ise 1909-1922 yılları arasında Balkan Savaşları'nın askerî boyutu hakkında 1.000.000'a yakın belge ile fevkalâde özel bir koleksiyona sahiptir[50]. Bununla birlikte aynı kurumun 1930 sonları ile 1940 başlarında Balkan Savaşları üzerine ayrıntılı bir şekilde hazırladığı ve kısa sürede hacimli ve değerli bir "referans kaynak" külliyatı haline gelen yayınlar, bu iki dönem arasındaki iletkenliği sağlayan bir üs vazifesi görmüş; dönemin tarihyazımında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla Türk tarihçiliğinin arşive yönelim göstermesi şaşırtıcı olmamakla birlikte tez çalışmam da -bir takım farklılıklarla- bu yönelimin bir istisnası değildir.

2. Balkan Savaşları Basın Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi

Tarihsel hadise olarak bir asırdan uzun süre önce hitam bulan Balkan Savaşları, daha önce de vurgulandığı üzere oldukça geniş bir literatüre sahiptir. Vaka, cereyan ettiği zamandan günümüze kadar birbirinden oldukça farklı bağlamlar ve neden sonuç ilişkileri uyarınca kaleme alınmıştır. Söz gelimi muhaceret, mezâlim, tabiiyet, esaret, Türk milliyetçiliğinin doğuşu, askerî lojistik gibi olay ve olgular Balkan Savaşları üzerinden sıkça değinilen temalar olmakla birlikte vaka edebiyat, basın, günlük ve hatıra metinleri üzerinden tarihyazımı bağlamında da değerlendirilmiştir. Sözü edilen geniş literatür içerisine eklemlenme çabası gösteren ve genel bağlamı Balkan Savaşları olan bu çalışmanın üzerinde yükselmeyi hedeflediği "tez" başlıkta da belirtildiği üzere "*Devlet Merkezli Bir Organizasyon Olarak Balkan Savaşları'nda Basın*" çerçevesinde şekillenmektedir.

Osmanlı ve Avrupa kamuoyunun Balkan Savaşları'na gösterdiği yoğun ilgi ülkemiz tarihçiliği adına sözü edilen literatür içerisinde araştırma nesneleri "Balkan

[50] Dosya bazında tasnifi tamamlanmış olan koleksiyonda toplam 902.800 adet belge bulunmaktadır. *Genelkurmay Atase Daire Başkanlığı Arşivi Tanıtım Broşürü*, Genelkurmay Basımevi Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 10.

Savaşları ve basın" olan pek çok çalışmanın kaleme alınmasına imkân tanımıştır. Fakat Türk tarihçiliğinin Osmanlı basın tarihi üzerine akademik bir ilgi oluşturması, geç kalınmış bir yönelim gibi gözükmektedir. Kuşkusuz bu gecikmenin en önemli sebebi; Osmanlı arşivinin neredeyse 15. yüzyıldan itibaren ele alınabilecek her meseleyi tartışmaya açabilmede en meşru ve niceliksel olarak en zengin kaynakları sunduğuna dair gelenekselleşen kabuldür. Bu kabul, doğal bir refleksin sonucu olarak tarihin öncelikle arşivlerde aranması gerekliliğine dair bir çabayı beraberinde getirmiş; dolayısıyla Osmanlı basın tarihinin miladı olan 1831'den sonra yayınlanmaya başlanan gazete ve dergiler, bu arayış içerisinde bir kaynak olarak kendilerine görece daha alt sıralarda yer bulabilmişlerdir. Öyle ki 19. ve 20. yüzyıllar üzerine odaklanan çalışmaların bir kenara bırakmak şöyle dursun beslendiği ana damarlardan biri olan matbuatın, ülkemiz tarihçiliğinde bir referans kaynak olarak metin inşasında belirgin bir karakter haline gelişini 21. yüzyılın başlangıcına sabitlemek çok da yanlış olmayacaktır. Nitekim bu bağlamdaki çalışmaların -en azından sayısal olarak- artış göstermesi ile dijital arşivcilik faaliyetleri arasında sıkı sıkıya örülü bir bağ bulunmaktadır. Bu noktada Ulusal Tez Merkezi verileri üzerinden bir inceleme yapıldığında, Osmanlı dönemine ait gazete ve dergilerden hareketle gerçekleştirilen çalışmaların, 1990'ların ikinci yarısından sonra başladığı ve 2000'li yılların başından itibaren giderek artış gösterdiği görülmektedir. Hal böyle olsa da bu kaynaklar 21. yüzyılın başından itibaren kısa süre içerisinde literatürdeki dolaşıma hızlı bir şekilde dâhil olmuş, hatta böylesine bir gecikmenin ardından iştahlı bir akademik heves ile tüketilmiştir. Şüphesiz Balkan Savaşları basın tarihi çalışmaları da bu bağlamda ritmik bir gelişme göstermiştir.

Bu doğrultuda Ersin Müezzinoğlu'nun 2004 yılında kaleme aldığı "*Türk Basınında Balkan Savaşları (1912-1913) (İkdâm, Sabah, Tanin)*" [51] başlıklı yüksek lisans tezi, sahanın öncü metni olarak literatürdeki yerini almıştır. Yazarın bahsi geçen gazeteler üzerinden gerçekleştirdiği çalışma, genel itibarıyla savaşın kronolojik ve tasviri bir anlatımını içermektedir. Diğer bir deyişle yazarın, dönemi anlamlandırabilme adına tahlile yönelik bir çaba sergilemekten ziyade kaynak merkezli bir hassasiyet gösterdiği de söylenebilir. Bununla birlikte bu çalışma,

[51] Ersin Müezzinoğlu, *Türk Basınında Balkan Savaşları (1912-1913) (İkdâm, Sabah, Tanin),* (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004.

sahasında sadece öncü bir metin olarak kalmaz aynı zamanda ardılları için adeta metodolojik bir kaynak görevi de görür. Nitekim bu bağlamda kaleme alınan ikinci bir yüksek lisans tezi, gerek kurgusal yapısı gerekse metodolojik yaklaşımı ile öncülüne büyük benzerlikler göstermektedir. Nilüfer Uğraş tarafından kaleme alınan ve "*Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdâm, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat)*"[52] başlığını taşıyan çalışma, Türk basınından Osmanlı basınına dönüşen tez başlığı ve Tercüman-ı Hakikat gazetesinin de bu eksene dâhil edilmesiyle gelenekselleşen bir yaklaşımın ilk temsili olmuştur.

Balkan Savaşları'nın 100. yıldönümüne gelindiğinde ise mesele ilk kez bir doktora tezinin konusu haline gelmiştir. Salim Aydın'ın "*Osmanlı Basınında Balkan Savaşları (1912-1913)*"[53] başlığı altında gerçekleştirdiği çalışma, konunun herhangi bir gazeteye indirgenmeden doğrudan Osmanlı basınına teşmil edilmiş olması sebebiyle öncüllerine kıyasla çok daha tafsilatlı veriler sunmaktadır. Böylece, gazeteler üzerinden fasılalı bir gelişme gösteren literatür, bu tez ile birlikte uzun bir sıçrama gerçekleştirmiştir. Aydın, çalışmasında gazeteler ile birlikte hatırı sayılır derecede arşiv belgesinden de istifade ederek dönemin siyasî ve askerî görüntüsünü eksiksiz bir şekilde verme gayretinde oldukça başarılı olmuştur. Bununla birlikte bahsi geçen metin, her ne kadar önemli bir kaynak külliyatına dayanıyor olsa da yazarın mesele hakkındaki analitik değerlendirmeleri, kronolojik hassasiyetinin gölgesinde kalmıştır. Daha sonra yazarı tarafından kitap olarak yayınlanan tez, gerek tarih disiplininin "alan/bölge çalışmaları" gerekse uluslararası ilişkiler disiplininin çeşitli alanlarında sıkça atıf alan bir kaynak haline gelmiştir.

Yunus Emre Tekinsoy tarafından 2015 yılında tamamlanan "*Balkan Savaşları'nda Osmanlı Kamuoyu*"[54] başlıklı doktora tezinin sahaya bir dinamizm getirdiği şüphesizdir. Bu bağlamda yer alan çalışmalar arasında Osmanlı basını ve

---

[52] Nilüfer Uğraş, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdâm, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat)*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

[53] Salim Aydın, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

[54] Yunus Emre Tekinsoy, *Balkan Savaşları'nda Osmanlı Kamuoyu*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2015.

kamuoyu kavramlarının ilk kez tartışmaya açıldığı bu tez, öncüllerinden bir takım ayırt edici özellikler göstermektedir. Nitekim yazar, Osmanlı basını ve kamuoyu kavramlarının sadece İstanbul ile sınırlandırılmaması gerektiğine değinerek, bu mefhumların Balkanlardan, Anadolu'ya, Yemen'den Basra Körfezi'ne kadar geniş bir saha içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Tekinsoy tam da bu noktada tezinin çerçevesini niçin İstanbul ölçeğinde sınırladığını şu ifadelerle açıklar; "*Bu bakımdan çalışmamızın ana kaynaklarından büyük bölümünü oluşturan matbuatın yalnızca İstanbul kısmının değil, İzmir'de Ahenk, Konya'da Babalık, Kayseri'de Erciyes gibi dönemin mahalli gazetelerini de incelemek gerekirdi. Ancak bu dönemde İstanbul matbuatından taşradan gelen haberlere sık sık yer verilmesi, yerel gazetelerin temininde ve incelenmesinde oluşacak zorluklardan dolayı bu çalışmanın basın ayağı İstanbul basını ile sınırlandırılmıştır.*"[55] Tekinsoy tez çalışmasının çerçevesini her ne kadar İstanbul ile sınırlandırmış olsa da, gündeme getirdiği bu nokta oldukça anlamlıdır. Yine belirtilmelidir ki Tekinsoy'un çalışması kamuoyu kavramını yer yer farklı bakış açıları ile değerlendiriyor olması, içerdiği görseller ve ayrıntılı alt başlıkları ile sahanın öne çıkan çalışmaları arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte söz konusu çalışmaların yanı sıra Osmanlı basını üzerinden Balkan Savaşları'na dair bir takım tematik çalışmalar gerçekleştirilmişse de bu metinlerin üretiminde gazete içeriklerinin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Nitekim "*Tanin'e Göre Balkan Savaşları'nda Yaşanan Mezalim ve Osmanlı Kadınlarının Faaliyetleri*"[56] isimli çalışma, bahsi geçen gazetede benzer başlıklar altında yer alan günlük haber içerikleri doğrultusunda kaleme alınmıştır. Bu bağlamdaki bir diğer çalışma "*I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Matbuatı: Alemdar Örneği*"[57] başlıklı yüksek lisans tezi ise mikro tarih mesabesindeki dar fakat derin muhteviyatına ilaveten giriş kısmında dönem basınının arka planında yer alan

---

[55] Yunus Emre Tekinsoy, *a.g.t.*, s. 3. Oğuz Karakartal da bu konu hakkında Tekinsoy ile aynı düşüncelere sahiptir bkz.: Oğuz Karakartal, "1912-1913 Balkan Savaşları Tanığı Bir Kıbrıs Türk Gazetesi: Seyf", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 771-782.

[56] Emine Aygün Yazıcı, *Tanin'e Göre Balkan Savaşları'nda Yaşanan Mezalim ve Osmanlı Kadınlarının Faaliyetleri*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2013.

[57] Eren Eroğlu, *I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Matbuatı: Alemdar Örneği*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016.

dinamikleri ele alması ve çalışma kaynağı üzerine ayrı bir bahis açması ile meselenin değerlendirilmesinde öncüllerine kıyasla bir takım farklılıklar göstermektedir.

Daha önce de değinildiği üzere, akademik tarihçiliğin 2000'li yılların başında farkına vardığı Osmanlı matbuatının kaynakları, kısa süre içerisinde tüketilmeye başlanmıştır. Bunun bir sonucu olarak Balkan Savaşları basın tarihi çalışmaları 2010'lu yıllarla birlikte yönünü ve kaynak arayışını kısmen Batı'ya çevirmiştir. Nitekim arşiv ve dokümantasyon faaliyetlerindeki gelişmelerle birlikte elektronik bir hal almaya başlayan kaynakların aynı zamanda global bir meta haline gelmesi, birçok disiplinin "sınır ötesi" bir genişleme göstermesine sebep olmuştur. Hiç şüphe yok ki böylesine bir durumun, gelişimini tamamıyla teknolojiye entegre etmiş olan gazeteler üzerinde gerçekleşmiş olması şaşırtıcı değildir. Öyle ki Levent Şarlak "*The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları*" adlı çalışmasında, tezinin dayandığı temel kaynak olan The Times gazetesine ulaşımı hakkında şu ifadelere yer vermektedir; "*Bu nüshalara erişim ise The Times Gazetesi'ne elektronik ortamda abone olunmasıyla mümkün olmuştur. 1785 yılından günümüze gazetenin bütün nüshaları gün gün taranmış olarak kapsamlı aboneliği olan bütün üyelerin erişimine açık durumdadır.*"[58] Yazar hakkında göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta ise kendisinin yüksek lisans tezidir. Öyle ki Şarlak, "*The Balkan Wars According to The Pravda Newspaper*"[59] başlığını verdiği yüksek lisans tezi ile doktora tezi arasındaki kurgu dikkate değerdir. Öte taraftan iki metin arasında "çıraklık" ve "kalfalık" eseri kadar belirgin farkların bulunduğu söz konusu çalışmalar, bu literatürün gelişim göstermesinde yazarın sahip olduğu payı da ortaya koymaktadır.

Avrupa kamuoyunun Balkan Savaşları ile oldukça yakından ilgilenmiş olması, ülkemiz akademik tarihçiliği adına basın merkezinden hareket eden yeni çalışmaların gerçekleştirilebilmesine imkân tanımıştır. Bu doğrultuda Mehmet Okur tarafından kaleme alınan "*The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve*

---

[58] Levent Şarlak, *The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018, s. VIII. Yine Levent Yıkıcı da hazırladığı doktora tezinde kaynakların dijitalize haline vurgu yapmaktadır bkz.: Levent Yıkıcı, *İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep 2018, s. 6-8.

[59] Levent Şarlak, *The Balkan Wars According to the Pravda Newspaper*, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.

İngiltere'nin Politikası"[60] başlığını taşıyan makale her ne kadar Şarlak tarafından "usturuplu" bir eleştiriye maruz kalsa da belirtilmesi gereken çalışmalar arasında yer almaktadır. Daha sonra Mehmet Sait Dilek tarafından kaleme alınan "*Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndaki Yenilgisinin Amerikan Basınındaki Yankıları*"[61] adlı makale, alanın kaynak ulaşımında elde ettiği gelişme ve genişlemeyi göstermesi bakımından önemlidir. Bu eksende yer alan bir diğer çalışma "*The New York Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*"[62] başlıklı yüksek lisans tezi ise sahanın yatay olarak genişlemesine katkıda bulunmuştur. Yukarıda da değinildiği üzere, Osmanlı basınında olduğu gibi Avrupa basını merkezinden yapılan çalışmaların da farklı gazeteler üzerinden gerçekleştirilmiş olması, bu noktada oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki Avrupa ve Amerika basınına ait gazetelerden hareketle kaleme alınan bu çalışmalar, meselenin karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmaktan ziyade olaya "yeni kaynaklar" üzerinden yaklaşabilme gayretkeşliğini gösterir niteliktedir. Fakat yine belirtilmelidir ki bu çalışmalar sayesinde Balkan Savaşları tarihi hakkında üretilen veriler hem önemli bir artış göstermekte hem de meselenin daha geniş bir kaynak zemininde tartışılmasına imkân vermektedir[63].

3. Araştırmanın Kapsamı veya Basını Arşivden Okumak

Ulusal Tez Merkezi, Tarih Anabilim Dalı programında hazırlanan ve dizin içeriğinde basın kelimesinin yer aldığı 241 lisansüstü tez ile Türk tarihçiliğinin ve tarihyazımının bu kavramla olan ilişkisi hakkında anlamlı veriler sunmaktadır[64]. Bahse konu olan tezlerin sadece başlıkları incelendiğinde "-e göre", "yansıma",

---

[60] Mehmet Okur, "The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 Kış 2012, s. 183-197.

[61] Mehmet Sait Dilek, "Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndaki Yenilgisinin Amerikan Basınındaki Yankıları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.: 33, Konya 2013, s. 283-300. Aynı dönemde kaleme alınan benzer bir çalışma için bkz.: Fikrettin Yavuz, "New York Times Gazetesi'nin Gözüyle Bakan Savaşları", *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2013, Y.: 6, S.: XVI, s. 147-186.

[62] İpek Bolat, *The New York Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2015.

[63] Balkan Savaşı sadece Avrupa basını üzerinden kaleme alınmamış Türk-Müslüman basını üzerinden de çeşitli çalışmalara konu olmuştur bkz.: Alper Alp, "Balkan Savaşları'nın Tatar Basınındaki Yankıları", *Türk Yurdu*, C.: 32, S.: 303, Kasım 2012; Tahir Kahhar "Buhara ve Türkistan Basınında Balkan Savaşları'nın Yansıma Özellikleri", *I. Uluslararası Tarih Sempozyumu "Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları"*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 16–18 Mayıs 2011, İzmir 2011.

[64] 19 Kasım 2020 tarihli veriler bkz.: *https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp*.

"yankı", "pencere", "örnek" gibi ifadelerin ön planda olduğu görülmektedir ve bu durum söz konusu diyaloğun analizi açısından oldukça önemlidir. Fakat bu noktaya geçmeden önce kısa bir sözlük araştırması yapmak yerinde olacaktır. Basın kelimesi Türkçe sözlüklerde "*gazete, dergi belirli zamanlarda çıkan yayınların bütünü*" ve son kertede "*matbuat*" ifadeleriyle anlamlandırılmaktadır[65]. Birbirleriyle iç içe geçmiş hatta basın kelimesi ile birbirinin yerine kullanılır hale gelen "gazete" ise "*politika, ekonomi, kültür ve daha başka konularda haber ve bilgi vermek için yorumlu, yorumsuz, her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayın*" açıklaması ile anlamlandırılır[66]. Öte taraftan kavramların İngilizce karşılıklarına bakıldığında da farklı bir anlam ile karşılaşmamaktayız. Bu anlamlandırmaların bir neticesi olarak tarihçinin basın ile kurduğu ilişkinin tek taraflı ve doğrusal bir seyir takip ettiği söylenebilir. Bu durum Osmanlı/Türk basın tarihi yazımında gazeteler üzerinden bir vaka anlatımı geleneği meydana getirmiştir. Bu yazım geleneği, kelimenin sözlük anlamında olduğu gibi ister *politika ister ekonomi ister kültür isterse bir savaş tarihi olsun* gazetelerde yer alan ilgili haberlerin kronolojik ve/veya tematik olarak kategorize edilmesiyle oluşturulmuştur. Hal böyleyken kaleme alınan metinler gazetelerin söylediği ile yetinirken, tarihçi tam da bu noktada sadece bir aktarımcı pozisyonuna evrilmektedir. Şüphesiz Balkan Savaşları basın tarihi çalışmalarında görülen bu durum, benzer şekilde "savaş-basın" merkezli diğer çalışmalarda da kurgusal yapısını sürdürmüştür. Bu çerçeveyi meydana getiren örneklerden biri, Neslihan Özen tarafından kaleme alınan "Türk Basınında (Tanin, İkdâm, Tercüman-ı Hakikat, Vakit, Servet-i Fünûn) Çanakkale Savaşları (1914-1918)" başlıklı yüksek lisans çalışmasıdır[67]. Tıpkı Balkan Savaşları basın tarihi yazımında olduğu gibi Çanakkale Muharebeleri de ilk olarak Osmanlı basınını meydana getiren gazeteler üzerinden tarihlendirilmiştir. Bu yazım geleneği akabinde, yine benzer bir şekilde yönünü yeni kaynak arayışına yani Batı'ya çevirmiştir. Hatta Çanakkale Muharebeleri son dönemde anılan savaşın muharip ülkelerinden olan

---

[65] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C.: 1, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 223.
[66] Türk Dil Kurumu, *a.g.e.*, s. 821.
[67] Neslihan Özen, *Türk Basınında (Tanin, İkdâm, Tercüman-ı Hakikat, Vakit, Servet-i Fünun) Çanakkale Savaşları (1914-1918)*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004.

Avustralya basını üzerinden yazılmaya başlanmış böylece konunun basın tarihi sahası kıtalararası bir görünüm elde etmiştir[68]. Balkan Savaşları ve Çanakkale Muharebeleri basın tarihi yazımında meyledilen bu yazınsal refleks, I. ve II. Dünya Savaşları bağlamında da etkisini devam ettirmiştir. Nitekim Nevim Tüzün 2019 yılında tamamladığı doktora tezinde "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Yaşanan Sosyal ve Ekonomik Meseleler"i, "(İkdâm, Sabah, Tasvîr-i Efkâr, Tercümân-ı Hakikat, Tanin örneği)[69] üzerinden kaleme almıştır. Yine Mehtap Başarır, "Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı" başlığını verdiği doktora tezini "(Tan, Ulus, Cumhuriyet, Akşam gazeteleri örneği)" üzerinden kaleme almış olup, söz konusu tez çalışması 1000 sayfanın üzerindeki muhteviyatıyla literatürün dikkat çeken örneklerinden biri olarak gösterilebilir[70]. Örnekleri çoğaltılabilecek olan bu durumun kayda değer istisnaları ise "Mütareke ve Millî Mücadele" basın tarihi yazımında kendini göstermektedir. Türk tarihçiliğinin "savaş-basın" merkezinde en fazla ilgi gösterdiği mütareke ve Millî Mücadele dönemi, niceliksel anlamda olduğu kadar nitelik olarak da bazı ayırt edici özelliklere sahiptir. Her ne kadar bu dönemi konu edinen çalışmaların önemli bir kısmı yukarıda bahsedilen kurgunun birer ürünü olsa da dönemin dinamiklerini basın üzerinden ele alan, savaşın basın üzerindeki etkilerini tartışmaya açan, savaş basınının yapıtaşlarından olan sansür, propaganda gibi kavramları ortaya koyan kısacası bir "savaş basını" atmosferi çizen çalışmalar bu anlamda öne çıkmaktadır[71].

Tez çalışmam ilgili literatürde gelenekselleşen bu yaklaşımın öngördüğü üzere basın üzerinden bir savaş okuması yapmak yerine savaşın beraberinde getirdiği birtakım dinamik ve bağlamların basın üzerindeki etkisini ve basının bu bağlamda

---

[68] Yücel Özkaya, "Türk ve Dünya Basınında Çanakkale Savaşları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/34, Ankara 1996, s. 295-313; Ali Sarıkoyuncu, Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Avustralya Basınında Çanakkale Muharebeleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.: 25, S.: 73, Ankara 2009, s. 39-62.

[69] Nevim Tüzün, *Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Yaşanan Sosyal ve Ekonomik Meseleler (İkdâm, Sabah, Tasvîr-i Efkâr, Tercümân-ı Hakikat, Tanin örneği)*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2019.

[70] Mehtap Başarır, *Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı (Tan, Ulus, Cumhuriyet, Akşam Gazeteleri Örneği)*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2018.

[71] Uygur Kocabaşoğlu, Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer"in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

büründüğü formu ortaya koyabilmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla Balkan Savaşları sırasındaki basın faaliyetlerini matbuatın tekelinden çıkarıp devlet merkezinden diğer bir deyişle arşiv üzerinden tartışmaya açtığımızda, aynı kavramsal noktadan hareket eden fakat birbirlerinden farklı argümanlar üreten ayrı bir sonuca ulaşmaktayız. Bu noktada belirtilmelidir ki tez çalışmamda kullandığımız kaynakların başında gelen arşiv kayıtları, bu anlamda literatüre karşı kulaç atmaya imkân verirken diğer yanıyla da çalışmamın deskriptif bir hal almasına sebep olmuştur. Fakat metnin bu doğrultuda bir refleks göstermesinin temel sebebi; devletin savaş sırasında basını algılama ve yönlendirme biçimi hakkında detaylı ampirik verilere sahip olmaksızın, meselenin üzerinde herhangi bir tartışma yürütülemeyeceği gerçeğidir.

Bu noktadan hareketle tez çalışmamın temel önermesi, basın kavramının günün sonunda yayınlanan gazetelerin bir sonucu olarak değil bu kavram ve pratiğin baştan sona bir süreç olarak da değerlendirilebileceğidir. Nitekim basın kavramı bir süreç olarak kendi iç dinamik bağlamlarında değerlendirilmediği sürece, kavramın içerik ve anlamı belirsizleşmeye başlamaktadır. Bu nedenle basın kavramını, Türk tarihçiliğinin önemli bir ilgi gösterdiği Balkan Savaşları üzerinden ele almak, hem basın kavramını, hem de Balkan Savaşları sırasındaki matbuat algısının tekil yazımını yeniden düşünmemize imkân sağlayabilir.

Peki, bir savaş basınının kavramsal çerçevesi hangi noktaların birleşimiyle çizilebilir ve bu noktaları hangi kaynaklar ortaya çıkarabilir? Basının, iktidarın en önemli ideolojik aygıtlarından biri olduğu göz önüne alınırsa, bu aygıtın önemi savaş sırasında hiç şüphe yok ki daha da önem kazanmaktadır. Bu noktada savaş basınının önemli aktör ve dinamiklerinden söz ederek, devletin bu aktör ve dinamikler üzerindeki bürokratik teşebbüslerini belirgin bir hale getirebiliriz. Günün sonunda yayınlanan gazetelerin ardında yer alan perdeyi araladığımızda ise devlet elinin değdiği büyük bir organizasyon ile karşılaşırız. Bu organizasyon, savaş sahasında görev alan muhabirlerin karargâhtan yazacağı telgrafların içeriğinden İstanbul'daki telgraf merkezlerinin sansür uygulamalarına, "vukuat-ı harbiye" haberlerinin nasıl ve ne surette yayınlanacağından taşra basınının denetimine, haberleşmenin kontrol altına alınabilmesi için yabancı telgraf merkezlerinden İstanbul limanındaki yabancı bandıralı gemilerin telsiz iletişimlerine getirilen kısıtlamalara, İstanbul'daki yabancı

muhabirlerin yayınladığı makalelerin takip edilmesinden Avrupa kamuoyunda hedeflenen bir imaj oluşturabilme çabalarına ve son kertede bu bağlamda gerçekleştirilen kurumsallaşma teşebbüslerine kadar geniş bir açılım göstermektedir. Tüm bunların yanında Sultan Mehmed Reşad'ın savaşın henüz ilk günlerinde İngiltere ve Avrupa'nın önde gelen gazetelerinden Daily News'e verdiği röportaj, bu röportajda sarf ettiği sözler, basının savaş sırasında ne denli etkili bir aygıt olduğuna dair verilebilecek örneklerin başında gelmektedir.

Toplam üç ana bölümden meydana gelen tez çalışmamın birinci bölümünde, ileri sürdüğümüz önermeyi anlamlı bir hale getirebilmek için öncelikle savaş sahasının kamusal bir alan haline geliş süreci üzerinde durulmuştur. Böylece basın pratiğinin 19. ve özellikle de 20. yüzyılda bir savaştan galip ayrılabilmek için ne denli etkili bir "silah" olduğu izah edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, savaş muhabirlerinin cephede görev almasıyla paralel bir şekilde gelişim gösteren bu gerçeği ilk kez 1853-1856 Kırım Harbi sırasında tecrübe etmişti. Bu tecrübe 1911 Trablusgarp Savaşı'na gelindiğinde bürokratik bir birikime dönüşmüş ve devlet yarım yüzyıllık tecrübesinden hareketle Balkan Savaşları sırasında gerek yerel gerekse uluslararası bağlamda basın kavramı ve pratiğine dair geniş çaplı düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Tez çalışmamın bu bölümünde bahsi geçen organizasyonun cephe kısmına odaklanarak yabancı savaş muhabirleri için hazırlanan nizamname, bu nizamnameye getirilen ilave tedbir ve protokoller, uluslararası kamuoyunun Balkan Savaşları'na gösterdiği ilgi, bu ilginin bürokratik anlamda yönlendirilmesi ve muharip devletlerin basına uygulamış olduğu askeri sansürün niteliği üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yanı sıra başta Bulgaristan olmak üzere Yunanistan ve Karadağ'ın da savaş sırasında basına uyguladığı askeri sansür üzerinde ayrı bahisler açılarak bu bağlamda karşılaştırmalar yapılmıştır. Diğer bir deyişle bu bölüm savaş basınının mutfağında neler olup bittiğini ortaya koyabilmeyi hedeflemektedir.

Tez çalışmamın ikinci bölümünde, daha önce savaş sahasında askerî sansür ile organize edildiği belirtilen basın faaliyetleri, daha merkezi bir noktaya alınarak matbuat, haberleşme ve kurumsallaşma açısından değerlendirilmekte böylece kavram üzerinden anlamlı bir süreklilik sağlanmaktadır. Nitekim Osmanlı bürokrasisi, henüz

Balkan Savaşı başlamadan önce gazetelerin harp hakkında sütunlarında yer vereceği haberlerin içerik ve daha da önemlisi sınırlarını resmî olarak belirlemiş, bu doğrultuda hazırladığı "pusula"yı gazete idarehanelerine iletmiştir. Böylece, belgelerde "vukuat-ı harbiye" olarak kavramsallaştırılan savaş haberlerine dair gerçekleştirilecek yayınların, devletçi bir çizgide neşredilmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda özellikle devletin resmî gazetesi olan Takvîm-i Vekâyi üzerinden bir kontrol mekanizması kurmak isteyen bürokrasi, bu tutumunu Osmanlı Telgraf Ajansı ve Matbuat Müdürlüğü gibi diğer merkezi kurumlar desteklemişti. Öte taraftan bürokratik anlamda en ince ayrıntısına kadar belirlenmiş olan bu "devletçi yayın politikası"nı ihlâl eden gazetelere yayın yasağı ve matbaalarının kapatılması, gazetecilere ise para ve hapsedilmeye varan cezai yaptırımlar uygulamıştır. Bu durumu daha önemli ve anlamlı bir hale getiren şey ise söz konusu uygulamalara muhatap olanların sadece İstanbul gazeteleri ile sınırlı olmamasıydı. Öyle ki devlet bürokrasisinin matbuat üzerindeki uygulamaları taşrada da karşılık bulmuş, bu durum bugüne değin Balkan Savaşları basın tarihi yazımında izine ender rastlanan taşra basınına dair bir takım verilere ulaşmamıza da imkân vermiştir. Yerel matbuatı bu şekilde organize eden Osmanlı Devleti, savaş hakkında bilgi gizliliğine de önem vererek yabancı muhabir, telgraf şirketi ve ajansların devlet kontrolünden geçmeyen telgrafları Avrupa'ya göndermemesi için pek çok direnç noktası tesis etmiştir. İstanbul'daki merkezi Beyoğlu Telgrafhanesi olan bu organizasyon, genel karargâhta hizmete başlayan sahra telgrafhanesi ile desteklenmiştir. Ülke içerisinde aktif olarak hizmet veren ve özellikle de sahil şeridinde yer alan yabancı posta kuruluşlarının denetim altına alınması da organizasyonun haberleşme ayağındaki faaliyetler arasında yer almaktadır. Fakat bürokrasi savaşın beraberinde getirdiği olağanüstü durumlar karşısında uygulamaya geçirdiği bu düzenlemelerden istediği sonucu elde edemeyince basın pratiğini gerek yeni tesis ettiği kurumlar ve gerekse restorasyona tabi tuttuğu birimler ile modern anlamda kurumsallaştırma yoluna gitmiştir.

Tez çalışmamın üçüncü bölümünde Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında Avrupa matbuatı ile olan diyaloğu üzerinde durulmaktadır. Bu noktada öncelikle Avrupa kamuoyunda devlet menfaati adına olumsuz makaleler kaleme alan yabancı muhabirlerin tespit edilmesi ve devamında bu muhabirler için uygulanan

prosedürlere değinilmiştir. Bu doğrultuda başta Fransa ve İtalya olmak üzere Almanya, İngiltere, Rusya ve Avusturya matbuatı üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuş ve Balkan Savaşları'nın bugüne değin bahse konu olmamış Avrupa ülkelerinin kamuoyları üzerinden izahı gerçekleştirilmiştir. Akabinde Avrupa kamuoyunda devlet adına oluşan olumsuz algıyı kırmak hatta bu algıyı tam tersine çevirebilmek için gerçekleştirilen konferanslar ve haber ajansları ile yapılan işbirlikleri üzerinde durulmuştur. Öte taraftan Osmanlı bürokrasisi, II. Balkan Savaşı'ndan sonra kaybetmiş olduğu Trakya Bölgesi'ni tekrar ele geçirmiş olsa dahi savaşı gerçek anlamda kazanabilmek için Avrupa kamuoyundaki mücadelesine devam etmiştir. Bürokrasi bu doğrultuda daha önce askerî sansürün nesnesi haline getirdiği yabancı muhabirleri bu süreçte devlet propagandasının öznesi haline getirmiş, yabancı muhabirlerin bölgede gerçekleştirilen mezâlim olaylarını yerinde inceleyebilmelerine imkân vererek Avrupa kamuoyunda tanıklıklara dayalı gerçek bir haklılık mücadelesine girişmiştir. Yine bu doğrultuda yabancı tanıklıklar üzerinden tarafsızlık vurgusuna önem verilirken, askerî raporların da kamusal bir metin olarak gerek yerel gerekse Avrupa basınında yayınlandığı tespit edilmiştir. Son olarak bürokrasinin bu bağlamdaki mücadelesi fotoğraf ve sinema faaliyetleri ile sürdürülmüştür.

4. Araştırmanın Kaynakları ve Sınırlılıklar

Michael Stanford'un tarih metodolojisinden bahisle, "*Hiçbir tarihçi başkalarının konu hakkında söylediklerini kapsamlı ve derinlemesine okuyana kadar kalemini kâğıt üstüne koymaya cüret etmemelidir.*"[72] ifadeleri, kaleme alınacak bir konu hakkında literatür araştırması yapmanın önemini göstermektedir. Bu doğrultuda tez çalışmamın her aşamasında ayrıntılı bir literatür araştırması ve değerlendirmesi yapılarak ilgili saha içerisindeki benzerlikler, farklılıklar ve boşluklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada denilebilir ki Balkan Savaşları basın tarihi üzerine üretilen güncel literatür mevcut olmasaydı tez çalışmamın bu bağlamda herhangi bir sorusu da olmayacaktı. Fakat bu tez çalışmasının temel sorusunu ve çıkış noktasını her ne kadar bahsi geçen literatür temsil ediyor olsa da, çalışmanın ana kurgusunu Osmanlı

[72] Michael Stanford, *Tarihin İncelenmesi İçin Bir Kılavuz*, Çev.: Can Cemgil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 152.

arşiv belgeleri, savaş sırasında cephede ve İstanbul'da bulunan gazete muhabirlerinin kaleme aldığı günlük ve hatıra metinleri ile dönemin matbuatı oluşturmaktadır.

İlerleyen sayfalarda kendisine sıklıkla atıfta bulunulacak olan Hariciye Nezareti Evrak Müdüriyet-i Umumisi Dosya Şubesi tarafından hazırlanan ve 1967/1 ile 1967/2 olarak numaralandırılan defterler, bu anlatının oluşumunda merkezî bir yere sahiptir. Fakat belirtilmelidir ki, gerek bu dosyalarda yer alan, gerekse çeşitli kataloglardaki münferit evraklara atıfta bulunulduğu anlarda çağdaş otobiyografik metinler ve özellikle Avrupa matbuatına ait kaynakların kullanımına özen gösterilmiştir. Bu sayede birey-kamuoyu-devlet eksenli kaynakların kimi zaman birbirlerini desteklediği kimi zamanda tersine şeyler söylediği noktalar ön plana çıkarılarak çalışma perspektifinin genişletilmesi hedeflenmiştir.

Genel olarak çalışmanın ilk bölümünde kullanılan 1967/1 numaralı dosya, yabancı muhabirlerin savaşı takip edebilmek adına Hariciye Nezareti'ne yapmış olduğu resmî başvuruları ihtiva eden, büyük bir kısmı İngilizce ve Fransızca kaleme alınmış sefaret, elçilik mektuplarından meydana gelmekte ve savaş öncesindeki seferberlik sürecine dair bürokratik organizasyon hakkında bilgiler vermektedir. 1967/2 numaralı dosya ise savaşın başlamasının akabinde yabancı savaş muhabirleri, zabitler ve ataşemiliterler hakkında alınan kararlara dair evraklardan oluşmaktadır. Dosya içerisinde yer alan evraklar, yabancı muhabirlerin harp sahasına sevki, kontrolü, denetimi ve esir edilmesi gibi çeşitli konularda bilgiler içermektedir. Bu evraklar arasında en erken tarihli olanın, Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiği günü, yani 8 Ekim 1912'yi göstermesi ise hayli ilgi çekicidir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen başlamasından önce tutulmaya başlanan bu dosyalar, devletin basın kavramını gazete üretimi ile nihayete eren bir pratik olarak algılamadığını, bilakis basın pratiğinin devlet menfaatleri doğrultusunda, özellikle de Avrupa kamuoyu bağlamında değerlendirdiğini göstermesi bakımından önemi haizdir. "*Harekât-ı harbiyeyi takip etmek için Ordu-yı Hümâyûn nezdine kabul olunacak ecnebi ataşemiliterler ile gazete muhabirleri hakkında*" başlığı ile tutulan 1967/2 numaralı dosya, Osmanlı bürokrasinin bu bağlamdaki diplomatik hamlelerini ve bu hamlelerin kökenlerine değinmesi bakımından, devletin basın bağlamındaki düşünsel yapısını tartışmaya imkân vermesi nedeniyle önemli bir referans görevi

görmüştür. Bu iki defter, tez çalışmamın ilk bölümünde göstermiş olduğu etkiyi diğer bölümlerde gösterememiş olsa da mevcut literatüre dair sorular sormamıza zemin hazırlaması ve çalışmama bir kapı aralaması nedeniyle oldukça önemlidir. Bununla birlikte savaş sırasında padişahtan sadrazama, nezaretlerden müdürlüklere, İstanbul Muhafızlığı'ndan Bab-ı Ali Hukuk Bürosu'na kadar pek çok kurum ve şahsın karar ve görüş bildirme hak ve imkânına sahip olduğu "basın", doğasındaki bu açıklık ilkesi uyarınca arşivin birçok kataloğunda kendisine yer bulmuştur.

Arşiv kayıtları hiç kuşku yok ki tarihî olayların analizinde ve değerlendirilmesinde, bu olaylarda rol alan aktörlerin tespit edilmesinde en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra arşiv belgeleri özellikle bu çalışmada olduğu gibi, bir yanıyla bürokrasi zaviyesinden incelenen ve tartışmaya açılan bir meselenin ele alınmasında göz ardı edilemez bir kaynaktır. Arşivler olayların gerek kronolojik gerekse tematik olarak anlamlandırılmasında yahut olayların olgusal bir mertebede tartışılmasında tarihçi için karşı konulamaz bir cazibeye sahiptir. Dolayısıyla tez çalışmamın temelini ve sınırlarını belirleyen arşiv belgelerinin etkisi sadece kurgusal düzeyde kalmamış; tez çalışmam içerisindeki bazı ana ve alt başlıklar da tamamen arşivin sundukları doğrultusunda kendilerine yer bulabilmiştir.

Fakat tüm bu avantajlarına rağmen arşiv belgelerinin geçmişi her şeyiyle açık ettiğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Michel-Rolph Trouillot'ın arşivi ve arşivin doğasını konu edinen bir çalışmasında, her yazılmış tarihin gündeminde bazı suskunlukların olabileceği ihtimalinden bahisle sarf ettiği ifadeler ve bu bağlamda verdiği örnek oldukça dikkat çekicidir; "*Bir spor sunucusu müsabakayı anbean anlatsa da sadece oyun açısından önem arz eden olaylardan bahseder. Anlatımına kılavuzluk eden olan bitenin sırası olsa da maçı izleyenler, diğer katılımcılar ve kıyıda köşede kaldığı düşünülen olaylar dışarıda bırakılmıştır. Seyirciler, ancak oyuncuları etkiledikleri düşünüldüğünde gündeme gelir. Yedek kulübesinde bekleyen oyunculardan da bahsedilmez*"[73] Dolayısıyla arşivlerin tarihçiye, geçmişi ihya etme hakkı tanımasından ziyade geçmişi "bir yönüyle" hayal

[73] Mıchel-Rolph Trouıllot, *a.g.e.,* s. 77.

edebilmeye imkân tanıdığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Bunun yanında çalışmamda az sayıda olmakla birlikte tespit ve temin edilebilen Bulgaristan resmî evraklarından da istifade edilmiş, konu hakkında yer yer karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu değerlendirme ve karşılaştırmalar sırasında tez çalışmamın belirlediği plana işlevsellik kazandıran, bu plan içerisinde yer alan boşlukları ortaya çıkarabilmeyi mümkün kılan bir aktör ve kalem devreye girmektedir; yabancı savaş muhabirleri ve bu muhabirlerin kaleme aldığı günlük/hatıra metinleri. Sözgelimi bahsi geçen dosyalardaki resmî evraklar yabancı muhabirlere dair her ne kadar önemli veriler içeriyor olsa da muhabirlerin İstanbul'a ulaşabilmek için yaptıkları uzun ve zahmetli yolculuklar, konaklama ve beslenme problemleri, harp sahasına sevk edilebilmek için gerekli evrakların hazırlanma süreci, muhabirlerin iyi birer tercüman arayışı, yeri geldiğinde patronaj ilişkilerinin sağlanabilmesi, heyecanları ve korkuları bu evraklarda yer almamaktadır[74]. Başkentte sadrazam ve nazır, ordugâhta komutan ve son olarak savaş sahasında sıradan asker ile diyaloglar kurabilen yabancı muhabirler, Babıâli ve Pera arasındaki bürokratik ilişkilerden, Lüleburgaz ve Çorlu'daki askerî mücadelelere, Trakya kırsalında yaşanan açlık ve kolera vakalarına değin pek çok ayrıntıyı gözlemleme imkânına sahip olmuştur. Özellikle Balkan Savaşları üzerine en çok kaleme alınan temalardan biri olan "göç" kavramı ve "göçmen" karakteri hakkında bugün bilinen karelerin pek çoğu bahsi geçen bu muhabirler tarafından fotoğraflanmış ve görselleştirilmiştir[75]. Bu nedenle yabancı muhabirlerin gözlemleri ve kaleme aldıkları metinler, 1912-1913 yıllarında başkent ve Trakya Bölgesi'nde neler olduğu hakkında bilgi vermekle birlikte bu tanıklıklar,

---

[74] Örneğin Bartlett bu noktada serzenişlerle dolu ifadelerde bulunur; "*Kendimize uygun at, erzak ve araç gereçleri arayıp bulmak ve satın almak kulağa kolay gelebilir. Lakin kazın ayağı öyle değildi, zira İstanbul'da bu iş inanılmaz güçtü, insanı hem bedenen hem ruhen yoruyordu. Yanında sayfalarca referans taşıyan tercümanlarla anlaşıyordunuz, ancak bu insanlar asla güven olmazdı, size yarardan çok zararı dokunurdu.*" Ellis Ashmead Bartlett, *With the Turks in Thrace*, London 1913, s. 67; Ellis Ashmead-Bartlett, *Türklerin Rumeliye Vedası*, Çev.: Görkem Şengün, H. Büşra Yavuz, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 82.

[75] Konu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Kader Özlem, "Cumhuriyet Dönemi'nde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri", *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Ed.: Barış Özdal, Dora Yayını, Bursa 2019, s. 89-118; İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler, Bulgaristam Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)*, C.: I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018.

diğer bir yanıyla "insan"ı görünür kılarak "devlet" merkezinden ele alınan konunun tek yönlü bir anlatı olmasının önüne geçmekte, meselenin "bireysel" açıdan da değerlendirilebilmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen olay ve olguların da metne dâhil edilebilmesi adına yabancı muhabirler tarafından kaleme alınan metinlere, tez çalışmamda sıklıkla atıfta bulunulmuştur.

Tez çalışmamda kullanılan bir diğer kaynak grubu ise dönemin Avrupa ve Osmanlı matbuatı olmuştur. Öyle ki bu kaynak grubu dönemi tarihlendirebilme adına, arşivin araştırmacılara sunduğu neredeyse tüm imkân ve içerikleri "günü gününe" kamusal bir perspektiften aktarması nedeniyle oldukça önemlidir. Nitekim daha önce de değinildiği üzere dönemin basını, Türk tarihçiliğinin ilgiyle kalem oynattığı sahalardan biri olmuştur. Öte taraftan arşiv araştırmalarımızda, başta Fransa ve İtalya olmak üzere kıta Avrupası'nın yanı sıra Amerikan gazetelerinin daha ziyade ülkelerinin takip etikleri siyaset çizigisi üzerinde savaşı olabildiğine farklı odaklarda değerlendirdiği tespit edilmiştir. Hal böyleyken Osmanlı bürokrasisinin muharibi olduğu bir savaşın uluslararası basında nasıl yayınlandığını gün be gün takip etmesi, çalışmamın ön plana çıkan içeriklerinden biri olmuştur. Bu içeriği meydana getiren Corriera Della Sera, Le Parisien ve Le Figaro gibi bazı gazetelerin hâlihazırda yayın hayatına devam ediyor oluşu ise heyecan vericidir.

I. BÖLÜM

SAVAŞ BASININININ AKTÖRLERİ VE ASKERÎ SANSÜR

1. Savaş Sahasının Kamusal Bir Alan Haline Gelişi

> "*Meşhur generallerin devri kapandı; harpler artık cepheye haber taşıyan telgraf istasyonlarının şefleri tarafından kazanılıp kaybedilecek.*"[76]

Kamusallığın genişlemeye başlaması ile kamuoyunun kavramsal olarak derinleşmesi arasındaki doğrusal ilişki, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yeni bir kamusal alan meydana getirmişti; savaş sahası. Bu bağlamda 1853 yılında başlayan Kırım Savaşı ile birlikte basın faaliyetlerinin performatif bir hal almaya başladığı savaş sahası, bu andan itibaren en gözde kamusal mekânlardan biri haline gelmiştir. Öyle ki gazeteler, harp haberi olarak Kırım Savaşı'na kadar askerî makamlarca yayınlanan bildirilerle yetinirken, demiryolları ile telgraf hatlarının birbirine paralel bir gelişim göstermesiyle birlikte bu bağımlılıklarından kurtulmuşlardı[77]. Bu yeni kamusal alanın en önemli aktörleri ise savaş muhabirleri olmuştur. Bu doğrultuda 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa ve Amerika gazete ofislerinin bir departmanı haline gelen savaş muhabirliğinin miladı Kırım Savaşı, aynı savaşta The Times muhabiri olarak görevde bulunan William Howard Russell araştırmacıların fikir birliği ile mesleğin ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir[78]. Bu noktada ilerleyen sayfalarda kendilerinden sıkça bahsedilecek olan savaş muhabirleri hakkında bir parantez açarak devam etmek yerinde olacaktır. Anlaşılan o ki modern araştırmacılar savaş muhabirliği üzerine oldukça anakronik bir literatür meydana getirmiştir. Bu doğrultuda çağdaş savaş raporlarının ilk örneklerini tespit edebilmek için gösterilen gayretkeşlik neticesinde Pers Savaşları'nı kaleme alan Heredot ile Poleponnes

---

[76] E. Ashmead Bartlett, *Türklerin Rumeli'ye Vedası*, Çev.: Görkem Şengün, H. Büşra Yavuz, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 19.

[77] Mehmet Tanju Akad, *Modern Savaşın Temel Kavramları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 49.

[78] Mitchel P. Roth, *Historical Dictionary of War Journalism*, Greenwood Press, London 1997, s. 68; Linda Risso, "Reporting from the front: First-hand experiences, dilemmas and open questions", *Media, War&Conflict*, Vol.: 10, i.: 1, 2017, s. 61. Bununla birlikte ilk savaş muhabirinin kim olduğu sorusu özellikle yabancı literatürde tartışmaya açılan bir konu olmuştur bkz.: Elías Durán de Porras, "Peter Finnerty, an ancestor of modern war correspondents", *Textual & Visual Media*, Vol.: 7, 2014, s. 41-62.

Savaşları'nı tasvir eden Tukikides, birer savaş muhabiri olarak değerlendirilmiştir[79]. Hatta Evliya Çelebi'yi bir savaş muhabiri, "Seyahatname"yi de bir haber metni olarak değerlendiren Seyit Ali Kahraman'ın doktora tezi de bu noktada oldukça dikkat çekici bir örnektir[80]. Hatta bu türden bir arayışın ilk izlerine mesleğin olgunlaşma aşamasında rastlanılması durumu daha da ilginç bir hale getirmektedir. 3 Kasım 1912 tarihli The Sun gazetesi İngiliz muhabir Sutherland Edwards'ın çalışmalarını referans göstererek, Truva Savaşları'nı konu edinen İlyada'nın yazarı Homeros'un ilk savaş muhabiri olduğunu ileri sürerken bu meslekte ondan daha iyisinin olmadığını da iddia eder[81]. Türkçe literatürde ise özellikle gazetecilik disiplini tekelinde bir kavram ve pratik olarak ele alınan savaş muhabirliğinin[82], tarihçiler nezdinde muteber bir araştırma nesnesi haline geldiğini söylemek ise pek mümkün değildir[83].

Söz konusu bu yaklaşım, savaş sahasında bulunan ve savaşı metinleştiren herbir yazarı savaş muhabiri olarak değerlendirme eğilimi taşımaktadır. Fakat bahse konu olan bu metinler diğer bir yanıyla insanların savaş gibi makro bağlamda çevresine etki edecek gelişmelerden haberdar olabilme isteğinin oldukça eskilere

---

[79] Bu türden bir tartışmayı çok daha ayrıntılı şekilde değerlendiren bir çalışma için bkz.: Paul Moorcraft, *Dying for the Truth the Concise History of Frontline War Reporting*, Pen&Sword Books, South Yorksire 2016, s. 1-38. Ayrıca bkz. Haldun Yalçınkaya, "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", *Uluslararası İlişkiler*, C.: 5, S.: 19, Güz 2008 Ankara, s. 33.

[80] Seyit Ali Kahraman, *İlk Savaş Muhabirimiz Evliya Çelebi*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013. Aslına bakılırsa Kahraman'ın çalışması her ne kadar Seyahatname'ye yeni bir bakış açısı sunuyor olsa da bunun yenilikçi bir yaklaşım olduğu söylenemez. Nitekim Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi pek çok disiplinin temel referans kaynakları arasında yer almakla birlikte, "Seyahatname" merkezinden hareketle gerçekleştirilen çalışmalar, metni "renkler", "bitki adları", "müzik", "sağlık" vs. pek çok kavram üzerinden tartışmakta ve değerlendirmektedir.

[81] "First War Correspondent", *The Sun*, Vol.: LXXX, No.: 64, 3 Kasım 1912, s. 4.

[82] Türkçe literatürde de bu eğilime uygun olarak savaş muhabirliğinin yakın geçmişine odaklanan çalışmalar yer almaktadır bkz.: Müge Karabağ, Savaş Muhabirliği; *Suriye İç Çatışması Örneği*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Radyo Televizyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014; Fevzi Mete Çubukçu, *Türkiye'de Bir Uzmanlık Alanı Olarak Savaş Muhabirliği: Irak Savaşı Örneği*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı, Radyo Televizyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

[83] Bu noktada bazı spesifik çalışmalar yok değildir bkz.: Doğu Aydın, *Avrupalı Savaş Muhabirlerinin Eserlerinde Kırım Savaşı*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010; Aytaç Yürükçü, *1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda Propaganda: Avrupalı Gazetecilerin Faaliyetleri ve Rus Savaş Muhabiri Vasili İ. N. Dançenko'nun Savaş Notları*, (Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018.

uzandığını da göstermektedir. Ne var ki Kırım Savaşı, bu noktada teknolojik gelişmeler paralelinde kamuoyunda çok daha kısa süre içerisinde yankı uyandırdığı için, bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir[84].

Öte taraftan savaş sahasının kamusal bir alan haline gelmesi ile savaşların topyekûn bir yapıya bürünmesi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Balkan Savaşları da meydana geldiği coğrafî alanın genişliği ve dönemin konjonktörü gereği bu kategorideki savaşlar arasında yer almaktadır. Fakat bu noktada altı çizilmelidir ki savaş sahasındaki muhabirler ile devlet ve ordu arasında kurulan hassas bir denge bulunmaktadır[85]. Bu dengenin en hassas noktası ise, ordu ve basın pratiklerinin taban tabana zıt bir yapıya sahip oluşudur. Öyle ki savaş muhabirlerinin, harp sahasında görülmeye başladığı henüz ilk dönemlerde onların orduları lanetleyen kişiler olarak anılması bu bağlamda hiç de şaşırtıcı değildir[86]. Dolayısıyla savaş sahasının kamusal bir alan ve gündem olarak, günümüzde oturma odalarına girecek kadar metalaşması, devlet yetkesinin aynı hızda birtakım önlemler almasını da beraberinde getirmişti. Nitekim Morgan Philips Price, egemen sınıfların elinde bulunan en ölümcül silahlardan birinin de basın üzerine uygulanan sansür olduğunu, bu silâh ile savaş zamanlarında askerî gereklilikler ileri sürülerek yapay bir kamuoyu oluşturulduğunu ifade ettiğinde, tarihler henüz 1918'i göstermekteydi[87]. Jean Baudrillard ise simülasyon kuramının en dikkat çekici örneklerinden birini 1991 Körfez Savaşı'nın gerçekte hiç yaşanmadığını ileri sürerek vermektedir. Nitekim Baudrillard bu savaşın egemen güçler tarafından yönlendirilerek kamuoyuna sunulduğunu düşünmekte;

---

[84] Nitekim savaş muhabirliği üzerine yapılan çalışmalarda yazınsal yoğunluğun artış gösterdiği dönemlerin Vietnam, Körfez ve Irak savaşlarına odaklanmış olması bu anlamda şaşırtıcı değildir. Teknolojik gelişmelerin medya ve basın faaliyetlerine sunduğu imkânlarla birlikte çok daha etkin birer karakter haline gelen savaş muhabirleri, dünyanın herhangi bir noktasındaki çatışmayı anlık olarak uluslararası ölçekli bir gündem haline getirebilmektedir. Nitekim savaş sahasının bu kamusallık hali günümüzde oldukça farklı bir forma bürünmüştür. Televizyon aracılığıyla oturma odaları ile savaş sahası arasında bağ kurulan ilk savaş Vietnam iken Körfez, ilk canlı yayın, Irak ise ilk internet savaşıdır bkz.: Greg McLaughlin, *The War Correspondent*, Pluto Press, London 2016, s. 69; William Biernatzki, "War and Media", *Communication Research Trends*, Centre fort the Study of Communication and Culture 2003, Vol.: 22, No.: 3, s. 4.

[85] Christopher Paul, James J. Kim, *Reporters on the Battlefield the Embedded Press System in Historical Context*, Rand Corporation, 2004, s. 27.

[86]Sir Garnet Wolseley'den aktaran; F. Lauriston Bullard, *Famous War Correspondent*, Little, Brown and Company, Boston 1914, s. 1.

[87] Morgan Philips Price'den aktaran; Greg McLaughlin, *a.g.e.*, s. 93.

savaş alanın tutulduğu füze bombardımanı ile birlikte uluslararası kamuoyunun da bir imgeler bombardımanına tutulmasının aynı anda gerçekleştiğini belirtmektedir[88].

Gelinen bu noktada basının, modern dönemde ve topyekûn savaşlarda etkin ve etkili bir harp enstrümanı olduğu kolaylıkla söylenebilir. Nitekim bu türden savaşlarda galip gelebilmek, düşmanı harp sahasında mağlup etmek kadar son kertede iç ve dış kamuoyunu da ülke çıkarlarına uygun bir şekilde yönlendirebilmeye bağlıdır[89]. Fakat hal böyle olsa da, basın ve kamuoyu ekseninde tartışmaya açılan savaşlar arasında, Balkan Savaşları'nın yer almayışı hayli dikkat çekicidir. Hatta kronolojik kaygı gözetilerek kaleme alınan eserler de dahi, Balkan Savaşları'nın bu noktada es geçildiği görülmektedir. Sözgelimi Paul Moorcraft, *Dying for the Truth* adlı eserinde milattan önce meydana gelen savaşlardan başlayarak Orta Doğu'daki Arap Baharı olaylarına kadar bahse açtığı bu konuda Balkan Savaşları hakkında tek söz etmemektedir. Keza Greg McLaughlin, *The War Correspondent* adlı eserinde tıpkı Moorcraft gibi bir tutum takınır ve Kırım Savaşı ile Amerikan İç Savaşı'nı bu bağlamda değerlendirdikten sonra Boer Savaşı'nın ardından uzunca bir sıçrayışla çalışmasını I. Dünya Savaşı ile devam ettirir. Fakat başta Osmanlı arşivi olmak üzere çağdaş kaynaklar, Balkan Savaşları'nın bu noktada göz ardı edilmek bir yana dursun topyekûn savaşlarda basın pratiğinin ilk kez planlı ve programlı bir şekilde devlet erki tarafından bir kamuoyu oluşturma aygıtı olarak kullanıldığına dair çarpıcı veriler sunmaktadır. Üstelik bu aygıtı sadece Osmanlı Devleti'nin değil, dönemin diğer muharip devletlerinin de etkin bir şekilde kullanmış olması söz konusu durumu çok daha anlamlı bir hale getirmektedir.

1.1. Savaş Sahasının Kamusallığı ve Osmanlı Devleti'nin Farkındalığı

7 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti Londra Sefiri Tevfik Paşa tarafından Harbiye Nazırı'na iletilen telgraftaki ifadeler, savaş sahasının kamusal bir alana dönüşümü karşısında, Osmanlı bürokrasisinin farkındalığını, tecrübelerini ve savaş boyunca basın ile kamuoyu arasında gözeteceği dinamikleri göstermesi bakımından önemli bilgiler içermektedir. Buna göre; Trablusgarp Savaşı'nın

[88] Lean Baudrilard, *Simülarklar ve Simülasyon*, Çev.: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2011, s. 1.
[89] Kenneth Payne, "The Media as an Instrument of War", *Parameters*, Spring 2005, s. 81.

başlangıcından itibaren Avrupa matbuatını hızlı ve güvenilir bir şekilde bilgilendiremeyen devlet, her ne kadar cephede düşmana karşı "layıkıyla" mücadele vermiş olsa da kamuoyundaki savaşı kaybetmişti. Nitekim Avrupa kamuoyunun savaş hakkındaki tüm algısı, sadece İtalyan kaynaklarından edindiği bilgiler doğrultusunda şekillenmişti. İtalyanların Avrupa matbuatına verdiği mübalağalı hatta gerçek dışı istihbarat ve bilgiler, kendilerini galip, Osmanlı Devleti'ni ise açık bir şekilde mağlup göstermekten başka bir amaca hizmet etmemişti[90]. Dolayısıyla oldukça yakın bir geçmişte edinilen bu kötü tecrübenin, Balkanlarda meydana gelecek olası bir savaşta tekrar yaşanmaması için gerekli önlemler önceden alınmalıydı. Bu bağlamda alınacak tedbirlerin başında, Avrupa kamuoyuna hızlı ve doğru bilgiler vermekle birlikte savaşı takip eden yabancı muhabirlerin olayları manipüle etmesini engellemek yer almaktaydı. Bu doğrultuda yabancı muhabirlerin resmî şekilde onaylanmamış, rivayet mesabesindeki duyumlar ile yalan ve iftira içerikli mektup ve telgraflar kaleme almalarına izin verilmemesi hayati önemi haizdi. Bu önemli meselenin halledilebilmesi ve savaşa dair üretilecek bilgiler üzerinde kontrolün sağlanabilmesi için, muhabirlerin yazacağı mektup ve telgrafları teftiş ve tevkif edebilecek vasıflara sahip kişilerden oluşan bir heyet kurulması gerekmekteydi. Heyet reisi ve üyelerinin başlıca görevi ise; muhabirlerin savaş sırasındaki yetki alanlarını net bir şekilde belirlemek ve onların askerî kanunlara muhalif herhangi bir teşebbüste bulunmalarının önüne geçecek bir nizamname hazırlayarak, savaşı takip etmek isteyen muhabirlere bu nizamnameyi imzalatmaktı[91]. Londra Sefiri, bu noktaya kadar Trablusgarp Savaşı'ndan hareketle Balkan Savaşı sırasında basın ve kamuoyu arasındaki hassas dengenin nasıl sağlanması gerektiğine dair bir takım tespitlerde bulunurken, bu andan itibaren tespitlerinin işlevsel bir hal alabilmesi adına hazırladığı reçeteden bahsetmektedir.

---

[90] "*Müstagnî-i beyan olunduğu üzere Trablusgarp muhaberesinin iptidasından beri Avrupa matbuatına seri ve sahih malumat vermek vesaitinden mahrum bulunmuş olduğumuz için her yerde efkâr-ı umumiye vakayı harbiyeye yalnız İtalya menâbinden hilaf-ı hakikat veya mübalağalı surette tertip ve işâa edilen ihbârâtla kesb-i ıtla etmiştir ki şu hal bizi ekseriya mağlup tarzında göstermekte idi*…" bkz.: BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 18

[91] "*Telgrafları teftiş ve lede'l-icap tevkif etmek vazifesiyle tayin olunacak heyet reis ve erkânının evsaf ve kifayet-i lazımeyi haiz bulunmasına bi-gayet itina olunması muhabirlerin daire-i salahiyetlerini tahdidle beraber kavanin-i askeriyeye muhalif harekette bulunmayacaklarına dair bir nizamname tertip ve bunlara imza ettirilmelidir.*" bkz.: BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 18

Tevfik Paşa'nın bildirdiğine göre; İngiliz Başkumandan Lord Kitchener Güney Afrika Muhaberesi'nde bu görevi bizzat ifa etmiş[92]; teftişten geçmeyen telgrafların gönderilmesine katî surette müsaade etmeyerek, devletinin menfaatleri doğrultusunda önemli bir iş çıkarmıştı[93]. Üstelik bu stratejik hamleyi daha önce Rusya da başarılı bir şekilde uygulamış; "*Şumnu'da başkumandanlığın emrine tabi olmak ve politika memurunun taht-ı riyasetinde bulunmak üzere*" bir takım siyasî ve askerî memurlardan oluşan komisyon, cepheden gönderilen telgrafları kılı kırk yararcasına tetkik etmişti. Sefir sözü getirdiği noktada, Balkan Savaşı sırasında bu önemli görevin "*Devlet-i Osmaniye'ye beslediği hissiyat-ı muhibbane ve hayr-ı hevâhânesi Trablusgarp muharebesi hakkında neşr eylemiş olduğu asarıyla sabit olan*" Mister Bennet[94] tarafından hakkıyla gerçekleştirebileceğini düşünmekteydi[95]. Nitekim Bennet, böyle bir göreve bizzat talip olmuş ve bu bağlamda teşekkül edilecek bir komisyonda memnuniyetle görev alacağını bildirmiştir. Bununla birlikte birkaç lisana vakıf olan Bennet, Avrupalı muhabirlere "*menfaat-i Osmaniye dairesinde telgrafnameler keşidesinde muvaffak olacağını*" da vaat etmekteydi. Sefir, telgrafının sonunda sözü Mister Bennet'in "*ecnebi muhabirlerinin işaratının teftişine memur edilecek komisyon maiyetinde fahri bir sıfatla istihdamı*"nın faydalı olacağına getirerek, alınacak kararın kendisine bildirilmesini talep etmiştir[96].

Tevfik Paşa'nın gündeme getirdiği tespitler ve bu tespitlere dair ileri sürdüğü önerilerde Mister Bennet'ın etkisi göz ardı edilemese de, telgrafta altı çizilen

---

[92] Sefirin sözünü ettiği Güney Afrika Muharebesi, 1899-1902 yılları arasında İngilizlerle Hollandalılar arasında meydana gelen Boer Savaşı'dır. Anlaşıldığı kadarıyla Lord Kitchener bu savaş sırasında zorlu bir görev üstlenmiştir. Özellikle sayıları 200'i geçen muhabirlerin kaleme aldığı yazıları incelerken büyük bir gayret gösteren Kitchener'ın üstlenmiş olduğu bu görev ve savaş süresince uygulanan askerî sansür hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Jacqueline Beaumont, "The British Press and Censorship During the South African War 1899-1902", *South African Historical Journal*, 41:1, Kasım 1999, s. 267-289. Aynı savaşın dönemin İngiliz basınındaki yankılarına değinen bir başka çalışma için bkz.: Kenneth O. Morgan, "The Boer War and the Media", *Twentieh Century British History*, Vol.: 13, No.: 1, 2002, s. 1-16.

[93] Ne var ki Ahmet İhsan Tokgöz de bu savaş sırasında "*bilmeden zavallı Boer'lere karşı İngilizlerden yana*"ydı. Şüphesiz ki bu algının oluşumunda dünya basının propagandası önemli bir rol oynamaktaydı ve hiçbir gazetede Boerler tarafından verilen mücadelenin bir bağımsızlık savaşı olduğuna dair tek bir sözcük yoktu bkz.: Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, Yay. Haz.: Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 87.

[94] Bennett hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: *Dictionary of Labour Biography*, Ed.: Keith Gildart, David Howell, Vol.: 13, 2010, s. 15-18.

[95] Tevfik Bey'in Bennet hakkındaki bu olumlu düşüncelerinde, kendisinin Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Devleti lehinde verdiği konferansın da etkisi olabilir bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*, 680/26.

[96] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 18.

hususların, savaşın başlangıcından itibaren Osmanlı bürokrasisinin karşısına sıklıkla çıkması, Paşa'nın bu tavsiyelerini temelde doğru argümanlar üzerine kurguladığını göstermektedir. Nitekim daha sonra değinileceği üzere, Tevfik Paşa'nın bu telgrafı Osmanlı bürokrasisi tarafından savaş boyunca birçok kez referans olarak kullanılmış, Paşa tarafından ileri sürülen önerilerin pek çoğu harfiyen uygulamaya geçirilmiştir. Dolayısıyla bahsi geçen telgraf, bir yanıyla savaş boyunca devletin basın ve kamuoyu arasında gözettiği dengenin sağlanabilmesi, diğer yanıyla da tez çalışmamın kavramsal çerçevesini belirleyebilme adına adeta "referans belge" görevi görmektedir.

Osmanlı arşiv belgeleri de Tevfik Paşa'nın gündeme getirdiği meseleleri teyit eder niteliktedir[97]. Nitekim İtalyanlar Trablusgarp Savaşı sırasında bölgede gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerini sadece Avrupa kamuoyu bağlamında değil, Kuzey Afrika'da bölgesel olarak da sürdürmüştür. Trablusgarp Polis Müdürü tarafından 6 Ocak 1912 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen telgrafta belirtildiği üzere; "*Trabluslu Süleyman, Şeyh Sadık el-Arnavud, Muhtar Ebu Gumce ve El-Emin Dergam*" adlı kişiler Limni'nin İtalyanlar tarafından "*para ile elde edilip İtalya lehine propaganda icrası*" için Trablus'ta bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Adı geçen kişiler bu doğrultuda Zahren Kazası'nın sahil kısmında meskûn bulunan Kamamda kabilesinin önde gelen kişileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Hatta "*Komiser-i salis Fevzi Efendi*"nin raporuna göre; "*Trablus'ta İtalya Hükümeti'nin mürevvic-i efkârı* (propagandasını yapan) *bulunan*" Hama Mebusu Mustafa ve Ahmed Bin Muntasır tarafından "*maksad-ı mezkure binaen*" Hacı Ali Bin Umran Zamitin Kazası'na, Abdullah Belvezi de Zehvene Kazası'na gönderilmişlerdir[98]. İtalyanlar'ın bölge ileri gelenleri üzerinden sürdürdüğü bu faaliyetlerin etkileri, cephe kumandanı Enver Bey tarafından fark edilmiş olacak ki kendisi de hemen "siper almış", savaşın "kamuoyu cephesi"nde dikkat çekici bir mücadeleye girişmiştir. Bingazi ve civarında bulunan ahaliyi "*irşat maksadı*" ve ardından da "*Avrupalılar aleyhine*" bir kamuoyu oluşturabilmek

[97] Tevfik Paşa'nın bu süreçte üstlendiği diğer görevler hakkında bkz.: İbrahim Kamil, "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda Ermeni Bölüğü", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.: 51, Ankara 2016, s. 11.
[98] BOA, *DH. EUM. EMN.*, 92/84, s. 3.

amacıyla Türkçe ve Arapça olarak bir "ordugâh gazetesi" neşredilmesi planlanmıştır[99].

Fakat basın ve kamuoyu arasındaki rabıtanın kökenlerini genel olarak Trablusgarp Savaşı üzerinden izah eden bu telgraf, aslına bakılırsa buz dağının sadece görünen kısmına değinmektedir. Osmanlı arşivi, devletin basını bir kamuoyu oluşturma aracı olarak yorumladığını ve basını görece çok daha erken bir tarihte imaj yönetimi meselesi olarak algıladığına dair birçok örnek içermektedir. Nitekim basın devletin en önemli ideolojik aygıtlarından biridir ve devletin ideolojik aygıtlarının görevi, üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlamaktır[100]. Hatta bu bağlamdaki çabaların ilk izleri, Osmanlı Devleti'nin basın yayın faaliyetlerine başladığı ve bir nebze de yol alındığı 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır.

Geleneksel tarih yazımı her ne kadar, Osmanlı basınını batıdan ithal edilen bir modernleşme aygıtı ve/veya devletin modern konjonktür bağlamında -geç de olsa- uğradığı zorunlu bir restorasyon olarak değerlendiriyor ise de, devletin ve üst kadroların bu etkileşimde tamamıyla edilgen kaldığını söylemek pek mümkün gözükmemektedir[101]. Öyle ki basın, Osmanlı yöneticilerinin içinde yaşadıkları dünyayı yakinen takip edebilme ve anlamlandırabilme çabası içerisinde, onlara aktif birer rol vermiştir. Osmanlı yöneticilerinin bu rolü, devletin gerek ülke gerekse Avrupa kamuoyunda nasıl ve ne surette gözükmesi gerektiğine dair kendileri adına yeni bir mesaiyi de beraberinde getirmiştir[102]. İmparatorluğun dünya fuar ve sergilerine katılımının bir devlet politikası haline gelmesiyle sultanların gazete üzerinden tebaası ile "periyodik" bir ilişki kurmaya başlamasının aynı zamana denk geliyor oluşu, bu türden bir mesainin eş zamanlı olarak yürütülen ve öne çıkan

[99] BOA, *A.MKT. MHM.*, 740/20.
[100] Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev.: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, 2002, s. 55-64.
[101] Uygur Kocabaşoğlu ve Ali Birinci, Osmanlı basın tarihi çalışmaları adına önemli bir referans metin olarak değerlendirilebilecek çalışmalarında gazeteleri, Osmanlı modernleşmesinin kendisinden çok şey beklediği sihirli bir araç olarak yorumlarken, Osmanlı basının çok da elverişli olmayan toplumsal bir atmosferde "yapay bir dölleme" ile icat edildiğini ileri sürerler bkz.: Uygur Kocabaşoğlu, Ali Birinci, "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, S.: 2, Ankara 1995, s. 101. Fakat gazeteler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısına hatta 1908 yılına kadar Osmanlı kamuoyunda devlet erkinin hedeflediği projeyi gerçekleştirememiştir bkz.: Gül Karagöz Kızılca, "Bu mülke gazeteler fena hizmet etmedi" Malî Kriz Günlerinde *İbret* Gözünden Babıâli, Osmanlı Halkı ve Avrupa Emperyalizmi", *Kebikeç*, S.: 33, Ankara 2012, s. 341.
[102] Gül Karagöz Kızılca, "Osmanlı/Türk Basın Tarihi Yazımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *İlef Dergisi*, 2016, 3 (1), Bahar, 71, s. 74-77.

örneklerindendir[103]. Fakat devlet erkânı, basın üzerinden tebaası, en azından ülkedeki memur kadrosu ile kurduğu bu ilişkiyle eş zamanlı olarak, Avrupa basını ile de benzer ilişkiler kurmaya gayret etmiştir[104]. Özellikle bazı Avrupa gazetelerine gerçekleştirilen ianeler, devlet lehinde makaleler kaleme alan Avrupalı gazetecilere nişan tevdii[105] ve aynı gerekçeyle İstanbul'da gazeteleri adına görevde bulunan Avrupalı muhabirlere kalıcı oturma izinleri verilerek maaşlı birer "memur" haline getirilmeleri, Osmanlı Devleti'nin bu doğrultudaki ilk teşebbüsleri arasındadır. Ancak söz konusu bu teşebbüsler basın ve kamuoyu arasında bürokratik bir hafızanın da meydana geldiğine işaret etmektedir. Öyle ki vaktiyle devlet menfaatine hizmet göstermiş olan Gazette Colloge'ın eski İstanbul muhabiri Carl Schneider'ın Paris'ten Londra'ya görevlendirilmesi üzerine, Babıâli Londra Sefiri'nden Schneider'e "yakın ilgi" göstermesini istemişti.[106]. Öte taraftan Avrupa kamuoyunda devlet menfaatleri doğrultusunda makaleler kaleme alan muhabirlerin çeşitli giderleri maliye hazinesinden ödenirken[107], zaman zaman padişahın "*ihsanıyla ceyb-i hümayundan ahz edildiği*" de anlaşılmaktadır[108]. Ne var ki yabancı muhabirler ülke aleyhinde yazılar kaleme alır ise devletin bu bağlamda sahip olduğu farkındalık ilgili muhabirin mensubu olduğu sefarete şikâyet edilmesi[109] veya ülkeden uzaklaştırılması şeklinde aynı çizgide fakat aksi yönde seyretmektedir[110]. Nitekim Times gazetesi muhabirinin, padişahın sağlığına değindiği ve kendisi hakkında çok da "sağlıklı" ifadelere yer

---

[103] Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 171-182.

[104] Burada Takvim-i Vekayi'nin yayın hayatına başlaması ile birlikte tüm bürokrat ve memurların gazeteye abone yapılmış olması, dolayısıyla devletin yayınladığı bir gazetenin ilk okuyucularının da yine devletin kadrolu personelleri olduğu vurgulanmaktadır bkz.: Ahmet Emin Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)*, Çev.: Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2020, s. 21.

[105] 28 Şubat 1913 tarihinde Fransız gazetecilere tevdi edilen Mecidiye nişanları için bkz.: *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1387, 28 Şubat 1913, s. 1. Arşiv belgeleri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa gazetelerine gerçekleştirdiği ianeler ve Avrupalı muhabirlere tevdi ettiği nişanlara dair birçok örnek sunmaktadır. Fakat devletin göstermiş olduğu bu refleks bir o kadar Müslüman ülkeler için de geçerlidir. Nitekim Balkan Savaşı sırasında Bombay Şehbenderliği'nden Londra Sefareti'ne gönderilen telgrafta da belirtildiği üzere; Advocate ve Bombay Semaçar gazetelerinde Osmanlı Devleti lehine makaleler kaleme alan Abdullah Kor adlı kişinin "*taltif-i şayan-ı aliye muvafık ve ale-l husus menafi-i Osmaniye mutabık*" bulunduğu belirtilmekte ve bahsi geçen kişi adına dördüncü rütbeden bir kıta nişan veya bir başka suretle taltifi talep edilmektedir bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*, 730/45.

[106] BOA, *HR.SFR.3.*, 300/9.

[107] BOA, *İ. HR.*, 119/5831.

[108] BOA, *ML. EEM.*, 211/71; BOA, ML. EEM. 200/79.

[109] BOA, *HR. SFR3.*, 51/34.

[110] BOA, *HR. SFR3.*, 284/28.

vermediği makalesinin ardından Hariciye memurlarının "*dersaadet muhabirinin*" değiştirilmesi için İngiltere sefaretine başvuruda bulunduğundan haberi dahi yoktu[111].

Öte taraftan basın, özellikle menfî ve zor zamanlarda gerek Osmanlı ve gerekse uluslararası kamuoyunda devlet adına olumlu ve hedeflenen bir imaj oluşturabilme amacıyla sıklıkla başvurulan bir aygıt olmuştur. Özellikle Batı'nın XIX. yüzyılda oluşturduğu "hasta adam" imajını ve algısını değiştirmeyi hedef edinen Osmanlı Devleti, basının gündelik, hızlı ve bir o kadar da etkili yönlerini aktif bir şekilde kullanmıştır. Nitekim 1898 yılının ortalarında Osmanlı Devleti'ni hasta adam olarak karikatürize eden Reichswehr gazetesinin bu yayınına karşılık, devletin tekrardan canlanabileceği mesajını içeren bir yayın yapılması[112], yine aynı tarihlerde Avrupa basınında çıkan hasta adam içerikli yazılara karşı yayınlanan kontra ve tekzib yazıları[113] verilebilecek onlarca örnekten sadece ikisidir. Aynı doğrultuda Şark Meselesi ve özellikle de Ermeni Meselesi, Osmanlı Devleti'nin basın faktörünü uluslararası bağlamda oldukça etkin şekilde kullandığı dönemlerin başında gelmektedir. Ekseriyetle İngiltere basınının gündeme getirdiği Ermeni Meselesi hakkında yayınladığı tekzip yazılarıyla istediği sonucu elde edemeyen Osmanlı Devleti, genelde Avrupa özelde ise Daily News ve Independent gibi İngiliz gazetelerinin ülke aleyhindeki haber ve yazılarına karşılık, Londra Sefareti'ne hatırı sayılır bir kredi bütçesi ayırarak, sefaretin gazetelerde fıkra ve bentler şeklinde lehte yazılar yayınlatmasını istemiştir[114]. Yine bu doğrultuda Osmanlı Devleti aleyhinde yazılar yayınlayan gazete ve yazarların "bir şekilde" elde edilmeye çalışılması da aynı bağlamda değerlendirilebilir[115]. Şüphesiz bu örnekler çoğaltılabilir fakat devletin bu türden yayınlara karşı toptancı bir yaklaşımla kontra ve tekzip yazılar yayınladığını veya farklı önlemler almaya çalıştığını söylemek mümkün değildir. Bu yayınların önemli bir kısmı da yazının yayınladığı gazete sayfası veya küpüre ek olarak tercümesiyle birlikte kayıt altına alınmıştır. Nitekim "Hasta Adam" ve "Şark Meselesi" bağlamında Hariciye Nezareti Siyasî Evrak Bürosu tarafından kayıt altına

[111] BOA, *HR.SYS.*, 1845/41;42.
[112] BOA, *HR.SYS.*, 194/10.
[113] BOA, *HR.SYS.*, 184/45.
[114] BOA, *HR.TH.*, 92/50.
[115] BOA, *Y. PRK. BŞK.*, 16/66.

alınan evrakların önemli bir kısmının Avrupa ve Balkan devletleri matbuatındaki onlarca gazetenin yüzlerce küpüründen meydana gelmesi bu noktada şaşırtıcı değildir.

Gelinen bu noktada, Londra Sefiri'nin telgrafında altını çizdiği; efkârı umumiye, muhabir, telgraf, mektup, teftiş (sansür) kurulu gibi kavramların önem ve etkisinin devlet bürokrasisi tarafından çok daha önce fark edildiği söylenebilir. Yakın geçmişte geride kalan Trablusgarp Savaşı ise bu dinamiklerin ihmal edilmemesi, hatta bir takım hamlelerin gerçekleştirilerek yönlendirilmesi gerektiğini sert bir şekilde hatırlatmıştı. Nitekim savaş, bu defa devletin bir "ucunda" değil, başkentin hemen "önünde" gerçekleşecekti.

Başkent matbuatında dönemin muhalif yayını olarak görülen Alemdar'ın da bu bağlamda bir farkındalığa sahip olduğu kolaylıkla söylenebilir. Alemdar, savaşın başlamasıyla birlikte bir hafta arayla yayınladığı iki baş makalede dikkat çekici ifadelere yer vermişti. Gazete, 7 Kasım 1912 tarihinde "*Hariciye Nezareti'ne*" başlığı ile yayınladığı makalede, Tevfik Paşa'nın önemini vurguladığı noktaların altını çizerken, diğer taraftan muhalif kimliğini öne çıkararak Hariciye Nezareti'ni eleştirmekten de geri kalmamıştı. Buna göre Avrupa efkâr-ı umumiyesini kazanmak için Balkan devletlerinin "*düvel-i muazzama*" nezdinde gece gündüz demeden çalışan sefirlerinin ve diğer sefaret yetkililerinin faaliyetlerine karşılık "*bizim sefirlerimizin ve sefaretlerimiz erkânının atalet ve lakayd halleri*" vicdanları titretmekte ve kalpleri parçalamaktadır. Londra, Paris, Berlin ve Viyana gibi büyük başkentlerde bulunan Balkan devletlerinin sefirleri, sık sık ziyafetler düzenlemekte ve bu ziyafetlere "*erbâb-ı kalem ve matbuatdan birçok güzide zâtı*" da davet etmektedir. Diğer sefaret görevlileri ise gerek siyasî ve edebî gerekse nüfuzlu gazetecilerle yakın ilişkiler tesis ederek "*bütün bu mahfili aleyhde*" yönlendirmekte ve Avrupa matbuatını da memleketleri lehinde propaganda yapmaya teşvik etmektedir. Fakat "*bizim sefirlerimiz*" tahsisatlarından tasarruf etmek için senede bir iki ziyafet ve sefaretlerde tertip edilen ufak tefek içtimalar dışında farklı bir program organize etmemektedir. Hatta bu kişilerden "*erbâb-ı kalem ve matbuat*" ile bir diyaloğa girmesi, hele ki bu mahfillerin "*lehimizde neşriyata sevkedilmesi ve düşmanlarımız tarafından yapılan haksızlıkları*" kaleme almaya sevk edilmeleri mümkün değildi. Oysa yirmi gündür İngiltere'den Belçika ve İsviçre'ye kadar

dünyanın en nüfuzlu gazetelerinin meydana getirdiği Avrupa matbuatı, Osmanlı ordusunun Kırklareli'de yaralı düşman askerlerini katlettiğini yazmaktadır[116]. Hatta Osmanlı Ordusu'nun Yanya'da Rum köylerini yaktığı, kadınlara tecavüz ettiği ve çocukları dahi katlettiği, gazete sayfalarından düşmezken tek bir Osmanlı sefirinin bu haberlere karşılık bir tekzip yazısı dahi yayınlamaması hayret vericidir[117]. Alemdar her ne kadar savaşın başlangıcındaki bu durum hakkında haklılık payına sahip olsa da savaşın ilerleyen dönemlerinde Osmanlı bürokrasisi bu doğrultuda pek çok girişimde bulunmuştur. Aynı tarihlerde Tasvîr-i Efkâr gazetesi de Alemdar ile aynı ifadeleri sütunlarına taşırken, Avrupa matbuatının Balkan hükümetlerinden sayfa sayfa övgü ile bahsettiğini belirtmekte ve Avrupa kamuoyunun Osmanlı Devleti tarafından da bir şekilde yönlendirilmesi gerektiğine değinmektedir[118].

Alemdar, Avrupa'da bulunan Osmanlı sefirlerini ağır bir şekilde eleştirdiği ve Avrupa kamuoyundaki mevcut Osmanlı imajını gündeme getirdiği bu makalenin ardından bir hafta sonra, 13 Kasım 1912 tarihinde bahse açmış olduğu bu konuyu "*Efkâr-ı Umumiye*" başlıklı bir diğer başmakale ile devam ettirmiştir. Yer yer bir hafta önceki yazıya atıflarda da bulunulan bu makaleye göre; Avrupa'daki gazeteler ile gazeteciler, kamuoyunu adeta bir balmumu gibi ellerinde oynatmakta; onu diledikleri zaman yumuşatmakta, dilediklerinde ise sertleştirerek istedikleri forma sokabilmektedir. Hatta tam da bu nedenden dolayı bir gazete direktörünün nüfuzu, bir Hariciye Nazırı veya bir başvekilin nüfuzundan kat be kat fazladır. Yeri geldiği zaman "*koca bir devlete ilân-ı harb edebilen her hangi bir kabine, hiç bir zaman bir gazete idarehanesine karşı ilân-ı muhâsıma edemez*"di. Dolayısıyla Tan, Matin ve Times gibi güçlü gazeteler için bir kabineyi devirmek veya kabine hakkında olumsuz bir kamuoyu oluşturmak işten bile sayılmazdı. Bununla birlikte bahsi geçen "*bu kuvvetli gazetelerdir ki bugün akvâm-ı muhtelifenin kâr ve kesbine şöhret ve haysiyetine, hatta hayat ve memadına hükmediyorlar*"dı. Yine Ebuzziya Tevfik Bey de neredeyse aynı tarihlerde kaleme aldığı bir makalede Alemdar ile aynı düşünceleri paylaşmakta "*Tayms* (Times) *muhabirlerinin en büyük diplomatları ve tecrübeli*

[116] İngiliz matbuatında bu türden yapılan bir yayın için bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*,, 663/5. Avrupa kamuoyunu Türkiye'ye karşı yanlış yönlendirme amacıyla Osmanlı Ordusu'nun bölgede "katliam yaptığı iftirasının" Belgrad, Sofya ve Atina'dan gönderilen telgraflar ile tespit edildiğini ifade eden bir evrak için bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*, 664/2.
[117] "Hariciye Nezaretine", *Alemdar*, No.: 86-151, 7 Kasım 1912, s. 1-2.
[118] "Avrupa Efkârı ve Matbuatı Tasavvut ve Müdahale", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 577, 3 Kasım 1912, s. 1.

devlet adamlarını avuçlarının içinde" bulundurduğunu belirtmektedir[119]. Hiç şüphe yok ki bahsi geçen gazetelerin kamuoyunu yönlendirebilme yetileri onların bu derece etkili olabilmelerini sağlamaktaydı. Alemdar bu makalenin amacını, Avrupa kamuoyunun şimdiye kadar Osmanlı Devleti aleyhinde bir algıya sahip olduğunu gözler önüne serebilmek ve devleti de bu doğrultuda uyarmak olarak açıklamıştır[120].

Aslına bakılırsa Balkan devletlerinin Avrupa matbuatı ile tesis ettiği bu diyaloğun kökeni, daha önce edindiği tecrübelere dayanmaktadır. Balkan Yarımadası özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa devletlerinin ve kamuoyunun temel gündemlerinden biri haline gelmiştir. Bu gündemi içeriden bir tanıklık ile hızlı bir şekilde doğrudan aktarabilecek kişiler arasında da şüphesiz ki gazete muhabirleri başı çekmektedir. Bu doğrultuda 1870 tarihinde bölgede meydana gelen çatışmalar, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve bölge üzerinde derin etkiler meydana getiren Berlin Kongresi süreci, gazete muhabirleri tarafından diplomatik seviyelerde takip edilerek Avrupa kamuoyunda birçok ülkenin gündemi haline gelmiştir.[121]. Hatta Avrupalı devletlerin Balkanlarda bulunan basın ofisleri ve dış ilişkiler bürokratları, gazete muhabirlerinin bölgede çalışmalarda bulunabilmesi için hatırı sayılı maddi ödenekler ayırmıştır[122]. Dolayısıyla 19. yüzyılın ortalarında Avrupa'nın etken, Balkanların ise edilgen olduğu bu diyalog, Balkan Savaşları sırasında etkileşimli bir faaliyete dönüşmüştür.

2. Tetkik ve Teftiş Komisyonunun Kurulması

Londra Sefiri'nin 7 Ekim 1912 tarihli telgrafında altını çizdiği hususlar, Harbiye Nezareti'nce isabetli görülmüş olacak ki, Tevfik Paşa'nın savaşı takip edecek yabancı muhabirler adına oluşturulmasını gündeme getirdiği komisyon, kısa süre içerisinde teşkil edilmiştir. Bununla birlikte 18 Ekim 1912 tarihinde Harbiye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne bildirildiğine göre oluşturulan bu komisyonda Paşa'nın da tavsiye ettiği üzere "*İngiltere Parlamento azası sabıkasından Mister*

[119] Ebuzziya, "Tayms Muhabirleri", *Mecmua-yı Ebuzziya*, Y.: 30, C.: 11, S.: 109, 30 Kasım 1912, s. 109.
[120] "Efkâr-ı Umumiye", *Alemdar*, No.: 92-157, 13 Kasım 1912, s. 1.
[121] Bölgedeki gazeteci ve muhabirlerin gözlemleri Avrupa kamuoyunda Balkan, Balkanlı ve Türk imajlarının oluşumunda da önemli bir rol oynamıştır bkz.: Maria Todorava, *Balkanları Tahayyül Etmek*, Çev.: Dilek Şendil, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 139, 173-174.
[122] Iakovos Michailidis, "Reporting from The Frontline the War Correspondents in the Balkan Wars (1912-1913)", *Media History*, Vol.: 24, England 2018, s. 2.

Bennet" da yer almaktaydı. Aslına bakılırsa Osmanlı Devleti, Bennet ile ilk kez kendisinin muhabir olarak görev yaptığı Girit isyanları sırasında tanışmıştı. Ardından Trablusgarp Savaşı'nda Manchester Guardian gazetesinin muhabirlik görevini yerine getiren Bennet[123], Paşa'nın da belirttiği üzere bir Osmanlı muhibbi olduğunu fazlasıyla göstermişti[124]. Fakat anlaşıldığı kadarıyla bu komisyon, Tevfik Paşa'nın bahsettiği üzere sadece yabancı muhabirler gözetilerek oluşturulmamış; savaş sahasında görevde bulunacak olan çeşitli temsilci ve pozisyonlardaki görevlileri de içerecek şekilde meydana getirilmişti. Nitekim savaşı mensup olduğu ülkenin genelkurmayı adına takip edecek olan zabit ve ataşemiliterler, savaş sahasındaki diğer görevlilerdendir. Buna göre komisyonda ataşemiliterlerden sorumlu olmak üzere Binbaşı İzzet Bey, onun yardımcılığını yapacak Yüzbaşı Fuat ile Karargâh-ı Umumi Birinci Şubesi'nden Yüzbaşı Refet ve son olarak siyasî işlerden sorumlu Selahattin Bey yer almaktaydı.[125]

Yaşanan bu gelişmeler, sefirin telgrafında da talep ettiği üzere ertesi gün yani 19 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti aracılığıyla kendisine bildirilmiştir[126]. Bennet'in komisyondaki görevi bu noktada tam olarak belirtilmese de, The Illustrated London News'in İngiliz muhabiri Seppings-Wright'ın[127] ifadelerine bakılacak olursa, Bennet söz konusu komisyonda matbuat sansörü olarak İngiliz muhabirlerle ilgili konularda Türk sansür dairesine yardım etmekte ve bu işten

---

[123] BOA, *HR. SFR.3.*, 674/60.

[124] Bennet'in Trablusgarp Savaşı sırasındaki gözlemlerini konu edinen otobiyografik metni için bkz.: Ernest N. Bennett, *With the Turkish Tripoli*, London 1912. Bennet Balkan Savaşları'nın ardından da gazetecilik çalışmalarına aynı çizgide devam etmiştir bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*, 708/87; BOA, *HR.SFR.3.*, 712/46.

[125] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 17.

[126] "*… Mister Bennet'in hidmet-i fahriyesi kabul olundu. Sefaret-i seniyece musaddık hüviyet evrakıyla büyük karargâh-ı umumi refâketinde bulunacaktır.*" bkz.: BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 16.

[127] H.C. Seppings-Wright, *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında hilal altında iki yıl*, Çev.: Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s. X-XI. Henry Charles Seppings Wright 1850 yılında İngiltere Cornwall'de dünyaya gelmiştir. Savaş muhabirliği, ressamlığı ve karakalem çalışmalarıyla tanınan Wright kariyerine 1870 yılında The Illustrated London News'da başlamıştır.1897 Osmanlı-Yunan Harbi, İspanyol-Amerikan, Rus-Japon, Trablusgarp, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda görevde bulunmuştur. Harp muhabiri olarak görevde bulunduğu savaşlara dair birçok eser kaleme alan Wright, I. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Doğu Ordusu içerisinde yer almıştır bkz.: Mitchel P. Roth, *Historical Dictionary of War Journalism*, Greenwood Press, London 1997, s. 353-354.

herhangi bir karşılık beklemeden vazifesini büyük bir dikkat ve tarafsızlıkla sürdürmekteydi[128].

Bununla birlikte her ne kadar oluşturulan tetkik ve teftiş komisyonunda ismi yer almasa da savaş sahasında yabancı muhabirler ile yakından ilgilenen ve ismi en çok anılan bir diğer kişi de Binbaşı Ali Vasfi Bey'dir. Piyade Binbaşı Vasfi Bey, 9 Temmuz 1912 tarihinde Erkân-ı Harbiye tarafından verilen karar doğrultusunda lisan tahsili için Londra'ya gönderilmiştir[129]. Vasfi Bey, 1 yıl boyunca devam edecek olan eğitimini 8 Ekim 1912 tarihinde Harbiye Nezareti'nin Sefaret'e bildirdiği bir telgrafname ile yarıda kesmek zorunda kalmıştır. Öyle ki Vasfi Bey, dil eğitiminin henüz üçüncü ayı geride kaldığında olası bir seferberlik halinde matbuat işlerinde görev alabilmesi için, Hariciye Nezareti'nin de devreye girmesi üzerine İstanbul'a dönmüş ve yukarıda bahsedilen göreve memur edilmiştir[130]. Öyle gözüküyor ki, eğitimini yarıda bırakarak ani bir şekilde başkente getirtilen Binbaşı Vasfi Bey, belirli bir dereceye kadar vakıf olduğu lisan üzerinden savaş sırasında yabancı muhabirlerin gazeteleri ile olan irtibatını denetleyebilecek ve matbuat işlerini belirli bir düzen içerisinde organize -en azından idare- edebilecek kalifiye bir personeldi[131]. Nitekim Lionel James[132] "uyumsuzlar bandosu" olarak isimlendirdiği yabancı muhabirler ekibini organize edebilmek için, 4 Türk subayının görevlendirildiğini, ataşemiliterlerden sorumlu olan "kıdemli"nin ise İstanbul'da görevlendirildiğini belirterek bu komisyonun beş kişiden oluştuğunu ifade ederek, Vasfi Bey'e de yer açmaktadır[133].

---

[128] H.C. Seppings- Wright, *a.g.e.*, s. 140.
[129] BOA, *HR.SFR.3.*, 682/5, s. 1.
[130] "*Erkân-ı harp Londra'da tahsilde bulunan Binbaşı Vasfi Bey'in seferberlik münasebetiyle serian Dersaadet'e iadesi*" bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*, 682/5, s. 3.
[131] Binbaşı Vasfi Bey, II. Balkan Savaşı'nın sona ermek üzere olduğu 1913'ün Temmuz ayında mevcut görevinden istifa etmiş, akabinde Bahr-i Sefid Boğazı Kuva-yı Mürettebesi bünyesinde Müretteb Piyade Alayı Kumandanlığı'na tayin olmuş, daha sonra ihtiyat zabitliğinde bulunmak istemesi üzerine bu görevinden de istifa ederek bahsi geçen memuriyete atanmıştır bkz.: BOA, İ. HB. 135/49; BOA, *BEO.*, 4194/314550.
[132] 1871 yılında bir İngiliz subayının oğlu olarak dünyaya gelen Lionel James kariyerine Reuter's Haber Ajansı'nın Asya muhabiri olarak başlamıştır. Daha sonra The Times adına aynı görevi yerine getiren James, Boer Savaşı, Rus-Japon Savaşı ve ardından I. Balkan Savaşı'nda görevde bulunmuştur bkz.: Mitchel P. Roth, *a.g.e.*, s. 156-157.
[133] James'in kıdemli olarak bahsettiği görevli yukarıda da değinildiği üzere Binbaşı İzzet Bey'dir bkz.: Lionel James, *a.g.e.*, s. 18.

Balkan Savaşı başladığı sırada yabancı muhabirlerin refâketine tayin edilen Vasfi Bey'in ismine, harp sahasında yer alan muhabirlerin günlüklerinde sıkça rastlanılmaktadır. Bernard Grant[134], Vasfi Bey'in İzzet Bey ile birlikte kendilerinin cephedeki faaliyetlerinden sorumlu olduğunu belirtmektedir[135]. Georges Rémond'un[136] 25 Ekim 1912 tarihinde Çorlu karargâhında kaleme aldıklarına bakılacak olursa; savaş sahasında 35 gazetecinin tüm faaliyet ve ihtiyaçlarından sorumlu olmakla birlikte her birinin itiraz ve iddialarını dinleyerek cevap vermeye çalışan Vasfi Bey'in işi oldukça zordu[137]. Ellis Ashmead Bartlett[138] ise, Vasfi Bey'in oldukça gergin ve konforsuz olan bu ortamdan zaman zaman bunaldığını belirterek, "zavallının" soluğu bir kaç defa kendi çadırında aldığına değinmektedir[139].

---

[134] Savaşı Osmanlı Doğu cephesinde Daily Mirror gazetesinin muhabiri olarak takip eden Bernard Grant yine İngiliz basınının önemli yayınlarından olan Graphic muhabiri Philip Gibbs'in Bulgar Ordusu ile birlikteki gözlemleri Balkan Savaşı hakkındaki ilk otobiyografik eserler arasında yer almaktadır bkz.: Philip Gibbs, Bernard Grant, *Adventures of War with Cross and Crescent*, Small, Maynard and Company, Boston 1913; "The First Book of tte War", *Bystander*, Vol.: XXXVII, No.: 476, 15 Ocak 1913, s. 150.

[135] Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 150.

[136] Fransız gazeteci Georges Rémond I. Balkan Savaşı sırasında L'llustration Dergisi'nin İstanbul muhabiri olarak görevde bulunmuştur bkz.: "The Journals Representatives in the Balkan War and Their Work" *The Illustrated London News*, Vol.: CXLI, No.: 3837, 2 Kasım 1912, s. 638.

[137] Georges Rémond, Vasfi Bey'in işinin zorluğunu şu ifadelerle açıklar; "*Üstelik bu gazetecilerin alâka ve menfaatleri de birbirlerine aykırı bulunuyordu. Biri siperden bahsetmek ister, diğeri milli gururu yaralayacak şekilde olayları anlatmaya kalkışır; bir diğeri de olayların yaşandığı yerlerin fotoğraflarını ve sinemalarını göndermeyi arzu eder. Birçoğu diğerlerine haset eder. Her birinin bir arzusu, bir düşüncesi, kişisel bir emeli vardır. Bu kişisel çekişmelere bir de millî ve ırksal çatışmaları da eklemek gerekir. Burada Osmanlı, Fransız, İngiliz, Alman, Macar, Amerikalı, Rus bulunuyordu. Bazıları Balkan milletlerine eski mezhep ve soy bağlarıyla bağlantılı olduklarından, gazetelerine bir fayda verecek bilgiler veriyorlardı… Bu nedenle düşman olsun, dost olsun, muhabirlerin hepsine aynı içerikte bir kanun uygulamak gerekirdi. Doğal olarak bu muhabirlere büyük bir güvensizlik duyuluyordu.*" bkz.: Georges Rémond*, Bir Fransız Gazetecinin Balkan Harbi İzlenimleri Mağluplarla Beraber*, Çev.: Hasan Cevdet, Yay. Haz.: Muammer Sarıkaya, Profil Kitap, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 31-32; Georges Rémond, *Mağluplarla Beraber Edirne Sahralarında*, Çev.: H. Cevdet. Kanaat Matbaası, Dersaadet 1332.

[138] 1881 yılında dünyaya gelen Bartlett, bir dönem İngiliz kabinesinde görev yapmış babasıyla aynı adı taşımaktadır. Bartlett'ın savaş muhabiri olarak katıldığı ilk mücadele 1897 Osmanlı –Yunan Harbi'dir. Bu savaş sırasında Osmanlı Ordusu içerisinde görevde bulunan Bartlett, Yunan askerleri tarafından esir olarak ele geçirilmiştir. Muhabirin görevde bulunduğu ikinci harp ise Boer Savaşı'dır. Rus-Japon Savaşı sırasında Daily Telegraph'ın savaş muhabirliği görevini üstlenen Bartlett, 1911 yılında Trablusgarp, 1912 yılında ise Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu içerisinde yer alarak aynı gazetenin muhabirlik görevine devam etmiştir. Fakat Bartlett'ın uluslararası kamuoyunda adından sıkça söz edildiği savaş İngiliz Ordusu içerisinde yer aldığı I. Dünya Harbi sırasında Çanakkale Muharebeleri olmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Felicity Barnes, "Bartlett, Ellis Ashmead (1881-1931)", Oxford Dictionary of National Biography, *Oxford University Preess*, 17 Eylül 2015.

[139] Bartlett, Binbaşı Vasfi'nin bu sırada şu sözlerle serzenişte bulunduğunu kaydeder "*Lâkin Mösyö Ashmead Bartlett siz söyleyin, ben onların bakıcısı mıyım? Ben onların atlarının ve üşüyen ayaklarının peşinden mi koşacağım?*" Ellis Ashmead Bartlett, *Türklerin Rumeliye Vedası*, Çev.: Görkem Şengün, H. Büşra Yavuz, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 116.

Cephedeki bu zorlu mesaisini bir nebze olsun azaltmaya çalışan Vasfi Bey, günde otuz beş telgraf ve mektup okumak mecburiyetinde olduğundan, muhabirlere yazdıklarının kısa ve açık olması için tavsiyelerde bulunmayı da ihmal etmemekteydi[140].

Vasfi Bey'in harp sahasındaki görev tanımının doğrudan belirtildiği bir atama/görevlendirme evrakına tesadüf edilemese de yabancı muhabirlerin kendisi ile kurduğu diyaloglardan yola çıkıldığında, onun harp sahasından gönderilecek telgraflar ile mektupların kontrolünden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Vasfi Bey, İngiliz muhabirlerinden Angus Hamilton'un harp sahasında kaybolmasının ardından gerçekleştirdiği yazışmalarda "*Muhabirini Ecnebiye Sansörü Binbaşı Ali Vasfi*" ifadelerini kullanarak, vazifelendirildiği görevi açık bir şekilde belirtmektedir[141]. Binbaşı bu görevini her ne kadar çoğunlukla harp sahasında yerine getirmiş olsa da Osmanlı Doğu Ordusu'nun Çatalca hattına çekildiği dönemde İstanbul'a gelmiş ve görevini Binbaşı İzzet Bey ile koordineli bir şekilde yürütmeye devam etmiştir.

3. Yabancı Muhabirler Nizamnamesi

Karadağ'ın 8 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle birlikte, Osmanlı Erkân-ı Harbiye Vekâleti'nden Hariciye Nezareti'ne sevk edilen evrak, kısa süre sonra Balkanlı müttefiklerle başlayacak olan savaşın sadece askerî bir mücadeleden ibaret olmayacağını da göstermektedir. Buna göre, Tevfik Paşa'nın da önerdiği üzere harp sahasında yer almak isteyen yabancı muhabirlerin başvuru şartları ile başvurusu kabul edilenlerin cephede hangi koşullarda görevde bulunacağına dair bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamname ile birlikte, Osmanlı bürokrasisinin savaş boyunca Avrupa basını ve kamuoyu ile cephe dışında vereceği mücadele de eş zamanlı bir şekilde başlamıştı. Her ne kadar bahsi geçen nizamname metninde, nizamnamenin hazırlanmasına dair doğrudan bir gerekçe belirtilmemiş olsa da gerek Tevfik Paşa'nın tespit ve önerileri gerekse bu savaşın Trablusgarp gibi uç bir bölgeden ziyade çok daha merkezi bir alanda meydana gelecek olması, bu türden bir nizamnamenin hazırlanması için yeterli sebepler olarak ileri sürülebilir.

[140] Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 32.
[141] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 28.

Nitekim daha sonra nizamname kapsamında alınan ilave tedbirlere bakılacak olursa, Osmanlı bürokrasisinin bu nizamnameyi hazırlamaktaki amacı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda nizamnamenin bütünü incelendiğinde alınan kararların bir yanıyla Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile birlikte cephede takip edecek olan yabancı muhabirlerin mesai koşullarına, diğer bir yanıyla da Avrupa matbuatına ve kamuoyuna odaklanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Balkan Savaşı için hazırlanan bu nizamname, Osmanlı Devleti tarafından bir savaş sırasında yabancı muhabirlerin çalışma koşullarının belirlendiği ilk nizamname olma özelliğine de sahiptir.

Bahsi geçen nizamname, dört maddeden oluşmakta ve şu noktalara temas etmektedir[142]. Nizamnamenin birinci maddesi; yabancı gazete muhabirlerinin bireysel ve izinsiz olarak herhangi bir ordu içerisinde yer almalarının hiçbir memlekette kabul olunamayacağından bahisle, bu durumun resmî bir çerçeveye alınması amacını taşımaktadır. Nitekim ilk maddenin bildirdiğine göre, savaş sahasında yer almak isteyen muhabirlerin bu doğrultuda gerçekleştirecekleri başvurular, sadece mensubu oldukları sefaret veya konsolosluklardan temin edecekleri tavsiyename (itimatname) yazıları doğrultusunda değerlendirmeye alınacaktır[143].

Nizamnamenin ikinci maddesi ise, başvuruları kabul edilen muhabirlerin harp sahasına ne zaman ve nasıl hareket edeceği ile ilgilidir. Buna göre yabancı muhabirler daha sonra belirlenecek bir zamanda ve refakatlerine verilecek bir memur aracılığıyla harp sahasına gidebilecektir.

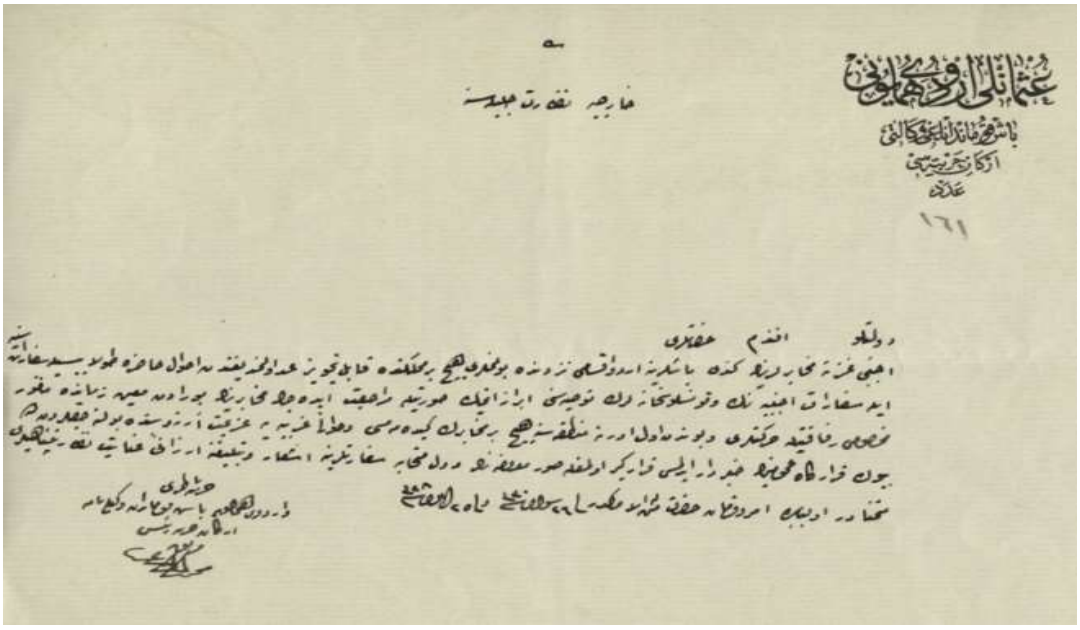
Nizamnamenin herhangi bir öncüle bağlanmayan üçüncü maddesine göre, hiçbir muhabir Edirne tarafına doğru gitme talebinde dahi bulunamayacaktır.

Dördüncü madde, Trakya Bölgesi'nde savaş sahasına alınan muhabirlerin bulundukları yeri bırakarak Batı havalisine doğru gitmek istemeleri halinde nasıl bir prosedür takip edileceğini konu edinmektedir. Buna göre muhabirler bu doğrultudaki

---

[142] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 5.
[143] Wright bu belgeden iyi niyetli anlamına gelen "bonâ fide" bir muhabir olduğunu teyit eden evrak olarak bahsetmektedir bkz.: H. C. Seppings-Wrigt, *a.g.e.*, s. 134.

taleplerini genel karargâha resmî bir şekilde bildirecek ve genel karargâhtan verilecek onay doğrultusunda Batı havalisine geçilebilecektir.

Belge 1: Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordu Karargâhı'nda takip etmek isteyen yabancı muhabirler için Harbiye Nezareti'nce hazırlanan nizamname (BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 5).

Harbiye Nezareti'nce hazırlanan bu nizamname, ilk olarak Reuter's Haber Ajansı aracılığıyla uluslararası kamuoyu ile paylaşılmış, ardından sefaretlere ve sefaretler aracılığıyla da ilgili muhabirlere resmî olarak bildirilmiştir[144]. Yabancı muhabirler nizamnamesinin cephe şartlarındaki işlevselliğini ne ölçüde gerçekleştirebildiğine ve bunu ne kadar koruyabildiğine daha sonra değinilecektir. Fakat Osmanlı bürokrasisinin söz konusu nizamnamenin teorik çerçevesine I. Dünya Savaşı sırasında da başvurduğunu ve bunu bürokratik anlamda bir kerte daha genişlettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Dâhiliye Nezareti'nin, Çanakkale Muharebeleri'nde cephede görev alacak olan muhabirlerin her biri için üzerinde boy, renk, bıyık, sakal ve sima gibi fiziksel özelliklerini tasvir eden bir eşkâl cetveliyle birlikte muhabirin tâbiiyeti, yaşı, hangi ajans veya gazeteye mensup olduğu, ismi, mezhebi, ikamet adresi, doğum yeri, rütbesi, pasaport veya tezkiresinin numarası, bildiği lisanlar, mülahazat bilgileri ve son olarak muhabirin fotoğrafının da

[144] BOA, *HR. SFR.3*., nr. 662/79.

yer aldığı "*Orduya ilhak ruhsatnamesi*" evrakları[145] hazırlaması ve cephedeki her yabancı muhabire ayrı bir dosyada yer vermesi bu sürekliliğin açık bir örneğidir[146].

Öte taraftan İngiliz muhabir Lionel James, nizamnameden haberi olduğu anda notlarına bu noktada bir parantez açarak düşüncelerini şu ifadelerle kaleme döker; ona göre Harbiye Nezareti, yabancı muhabirleri kontrol etmek ve bu ekibi belirli bir disiplin altında tutabilmek için oldukça katı kural ve mevzuatların yer aldığı bir program hazırlamıştı. Şartlar o denli ağırdı ki, bu programın uygulanmasını kabul eden muhabirler bir nevi ölüm fermanını imzalamış olacaklardı[147]. Fransız muhabir Georges Rémond da meslektaşı James gibi düşünmüş fakat bu ağır şartlara alışmayı ümit ederek bardağın dolu tarafına bakmıştı[148]. Seppings-Wright ise, nizamnameyi öğrendiği gün, bu şartlarda makul olmayan bir şey bulamadığını belirtirken, meslektaşlarından bazılarının bu koşullarda görevde bulunmaya itiraz ettiklerini notlarına düşmeyi de ihmal etmemişti[149].

Şüphesiz, her bir muhabir kendileri için hazırlanan bu nizamname hakkında bir fikre sahipti. Fakat nizamnameyi hazırlayan Harbiye Nezareti'nin hangi

---

[145] Bu türden bir evrak için, Danimarkalı Henry Alexander Hellsen'in Çanakkale muharebelerinde savaş muhbiri olarak bulunabilmesi için kendisine verilen ilhak ruhsatnamesine bkz.: BOA, *DH. EUM. VRK.*, 25/18.

[146] Türkçe literatürde savaş muhabirliğine dair yapılan çalışmaların genellikle Çanakkale muharebelerine odaklanmış olması, konunun popülaritesine ilaveten yukarıda da değinildiği üzere bu süreçte muhabirler adına tutulan evrakların "kişiselleştirilmesi" ile anlamlı bir korelasyon içerisindedir. Makul sayıda örnek için bkz.: Volkan Marttin, "Arşiv ve Hatırat Kaynaklarına Göre Muallim Necati Bey'in Savaş Fotoğrafçısı Olarak Görevlendirilmesi ve Diğer Fotoğrafçılık Faaliyetleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 16, Bahar 2018, S.: 24, s. 269-288; Emre Saral, "Avusturyalı Savaş Muhabiri George Bittner'in Çanakkale Cephesi İzlenimleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 15, Güz 2017, S.: 23, s. 133-163; Mustafa Göleç, "Amerikalı Bir Gazetecinin Gözüyle Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları: George Abel Schreiner ve Çanakkale Günlükleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 13, Bahar 2015, S.: 18, s. 593-635; Yahya Ayaşlı, "Bir Amerikalı Savaş Muhabirinin Çanakkale İzlenimleri", *Türk Yurdu*, C.: 28, S.: 247, s. 22-23; Mehmet Ali Eren, "Avustralya Resmi Savaş Muhabirinin Dehşet Dolu İtirafları: Çanakkale Savaşları'nda Türkleri Diri Diri Yaktık", *Aksiyon*, C.: 5, S.: 223, 13-19 Mart 1999, s. 32-39; Serpil Sürmeli, "İngiliz Savaş Muhabiri Ellis Ashmead-Bartlett'in Gözüyle Çanakkale Seferi Başarısızlığı ve Gelibolu'da Sıradışı Mücadelesi", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, C.: 5, S.: 1, Ocak 2006, s. 81-100; Fikrettin Yavuz, Murat Toman, "Avustralyalı Gazeteci Keith Artur Murdoch'ın Çanakkale Cephesine Dair Raporunun Analizi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 15, Güz 2017, S.: 23, s. 221-246; Halil İbrahim Bulan, "Amerikalı Gazeteci Granville Fortescue'nun Gözüyle Çanakkale Deniz Muharebeleri", *18 Mart Deniz Zaferi*, Yay. Haz.: Niyazi Sezen, Ahmet Yurttakal, Çanakkale Savaşları Araştırma ve Tanıtma Topluluğu Kültür Yayını, Çanakkale 2009, s. 164-182.

[147] Lionel James, *Türklerin Balkan Hezimeti*, Çev.: S. Emre Bekman, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 53.

[148] Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 19.

[149] Seppings-Wright, *a.g.e.*, s. 140.

muhabirin ne düşündüğüne bakmaksızın, savaş sahasının olağanüstü koşullarını teorik bir metinle sınırlayarak gereken tedbirleri almayı hedeflediği açıktır. Bu nizamname her ne kadar sahadaki yabancı muhabirler adına hazırlanmış olsa da, metin bir bütün olarak incelendiğinde, Osmanlı bürokrasisinin muhabirleri değil, ilgili muhabirin bağlı olduğu sefaretleri muhatap aldığı anlaşılmaktadır. Yabancı muhabirlerin cephede yer alabilmek için ibraz etmek zorunda oldukları itimatname evrakını sadece mensubu olduğu sefaretten temin edebilmeleri, bu durumun açık bir göstergesidir. Nizamnamenin temelini bu gibi bürokratik koşullar oluştururken, çerçevesini ise muhabirlerin cephedeki mesai tanımı ve koşulları meydana getirmektedir. Fakat Osmanlı Harbiye Nezareti'nin kâğıt üzerinde kapatmaya çalıştığı tüm boşluklar "*savaş sahasından toplayabildikleri kadar ganimet toplama arzusunda olan modern zaman maceraperestleri*"[150] tarafından kısa süre içerisinde delik deşik edilmiştir.

3.1. Nizamname Kapsamında Alınan İlave Tedbirler

3.1.1. Yabancı Muhabirlerden Talep Edilen Taahhütname

Yabancı muhabirler nizamnamesinin açıklandığı gün Harbiye Nezareti'nden Miralay İzzet Bey'le bir görüşme yapan E. Ashmead Bartlett'ın ifadelerine bakılacak olursa, tüm yabancı muhabirlerin harp bitene kadar orduyla birlikte kalacaklarını tasdik eden bir belge imzalamaları gerekmektedir. Bartlett, anlam veremediği bu durumun şaşkınlığını yaşarken, konuşmanın devamında harp sahasından gönderilecek olan tüm telgraf ve mektupların sadece Fransızca olarak yazılabileceğini öğrenmesiyle birlikte yaşadığı şaşkınlığın yerini endişe almaya başlamıştır[151]. Bartlett'ın Miralay'dan aldığı bu bilgiler, bahsi geçen nizamnamenin sadece dört madde ile sınırlı kalmadığını ve daha geniş kapsamlı bir şekilde hazırlanmış olabileceğini gündeme getirmektedir. Nitekim arşiv belgeleri de Bartlett'ın Miralay İzzet Bey ile yaptığı bu görüşmedeki anekdotları teyit eder niteliktedir.

---

[150] Lionel James, *Türklerin Balkan Hezimeti*, Çev.: S. Emre Bekman, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 17.

[151] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 87-88. Bartlett ile birlikte Baldwin de cepheden yazılacak telgrafların dili hakkında bilgiler vermektedir bkz.: Herbert Baldwin, *a.g.e.*, s. 4

12 Ekim 1912 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Trablusgarp Savaşı'nda yaşanan bir takım sorunlardan bahsedilirken yabancı muhabirlerin cephede yer alabilme şartlarına dair hazırlanan nizamnameye de bazı düzenlemelerin getirildiği belirtilmektedir. Buna göre, savaş muhabirlerinin görevde bulundukları ordu karargâhından ayrılarak, düşman orduları tarafına geçmelerinin sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar Trablusgarp Savaşı'nda tecrübe edilmişti. Dolayısıyla Balkan Savaşı sırasında cephede görev almak isteyen yabancı muhabirler, harbin bitimine kadar Osmanlı Ordusu tarafında kalacaklarını mensubu olduğu sefaretler aracılığıyla resmî bir şekilde bildirmeliydi. Öte taraftan hiçbir sebeple savaş sahasından ayrılamayacak olan yabancı muhabirler, sadece hastalık durumunda karargâh kumandanının izniyle cepheyi terk edebilecekti[152]. Alınan bu karar, ertesi gün yani 13 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti aracılığıyla yabancı devlet elçiliklerine "*Osmanlı Ordusu'nun harekâtlarını takip etmek isteyen yabancı gazete muhabirleri hakkında alınan ek tedbirler*" başlığı altında bildirilmiştir[153].

Bartlett bu noktada, Miralay İzzet Bey'e Güney Afrika Savaşı'nın üç yıl boyunca devam ettiğinden söz ederek, ne kadar süreceği öngörülemeyen bir savaşta gazete idarelerinin kendilerini bu görevden çekebileceğine dair olası bir ihtimali dile getirse de, Miralay cephede belirli bir süre bulunan muhabirlerin harp sahasından ayrıldıktan sonra elde ettikleri bilgileri muharip devletler ile paylaşabilecekleri riskine değinerek, nizamnamenin genel çerçevesinin bilgi kontrolü ve gizliliği olduğuna vurgu yapmıştır[154]. Fakat Osmanlı bürokrasisinin yabancı muhabirlerin cephede yer alabilmelerine dair hazırladığı nizamname ve devamında bu nizamnameye getirdiği ilave tedbirlerle elde etmek istediği sonuç, E. Ashmead Bartlett, Lionel James ve Donohoe[155] gibi tecrübeli savaş muhabirleri tarafından kısa sürede anlaşılmış; özellikle Bartlett bu yaşananları eleştirmekten geri kalmamıştır.

---

[152] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 7.
[153] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 6.
[154] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 87.
[155] 1869 yılında İrlanda'da dünyaya gelen Donohoe, 1890 yılında Avustralya'ya göç etmesinin ardından 1892 yılında Sydney Courier Australian gazetesinde muhabirlik mesleğine başlamıştır. Akabinde London Daily Chronicle gazetesinin muhabirliğini yapmaya başlayan Donohoe, Boer Savaşı ile başlayan harp muhabirliği kariyerine Rus-Japon Savaşı ile devam etmiştir. İlk kez II. Meşrutiyet'in etkilerini yerinde inceleyebilmek için İstanbul'a gelen Donohoe, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Osmanlı Ordusu içerisinde görevde bulunmuştur bkz.: Mitchel P. Roth, *a.g.e.*, s. 90.

Ona göre; sefaretlerden alınması istenen söz konusu itimatnameler, muhabirlerin cepheye sevk edilmesini olabildiğince ileri bir tarihe ertelemekten başka bir amaca hizmet etmemekteydi. Nitekim o, Rus-Japon Savaşı'nda, Mançuri'deki Japon Ordusu'na katılmak için Tokyo'da sabırsızlıkla geçirdiği günlerdeki tecrübelerinden hareketle benzer bir "oyalama taktiği" ile karşı karşıya kaldıklarını düşünmekteydi[156].

Harbiye Nezareti'nin yabancı muhabirlerden, cepheden ayrılmayacaklarına dair bir taahhütname talep etmesinin temel sebebi, Bartlett'ın da ifade ettiği gibi, cephede yer almak isteyen muhabirlerin bir kısmını bu görevden vazgeçirebilmek ve böylece cepheye olabildiğince az sayıda muhabirin girmesini sağlayabilmekti. Hiç kuşku yok ki, bir savaşın kazanılmasındaki temel faktörlerden biri de bilgi gizliliğidir. Üstelik savaş olgusunun topyekûn bir hal aldığı dönemde ve neredeyse Balkan Yarımadası'nın tamamına yayılan geniş çaplı bir mücadelede, askerî ve stratejik bilgilerin gizli tutulması daha da önemli bir hale gelmiştir. Öyle ki Bulgar askerî makamlarının yabancı muhabirlere; komutanlar ile birliklerin isimleri, bu birliklerin sevkiyatı, öldürülenler ve yaralananların sayısı, ordunun başarısı veya başarısızlığı, askerlerin sağlık durumu gibi teknik bilgilerin paylaşılmasına dair getirdiği kısıtlamaların yanı sıra hava durumunun dahi rapor edilemeyeceğini bildirmesi, muharip devletlerin bu noktadaki hassasiyetini göstermektedir[157]. Öte taraftan bu hassasiyetin yanında ordu ile basının misyon ve operasyonel pratikler bakımından taban tabana zıt oluşu, harp sahasında bu iki farklı grubun aktörlerini sürekli olarak karşı karşıya getirmiştir[158].

Bununla birlikte Bulgaristan askerî yetkililerinin bilgi gizliliğine dair yabancı muhabirler üzerinden gösterdiği bu hassasiyetin bir benzerini Osmanlı Harbiye Nezareti de göstermiştir. 24 Kasım 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne "*Balkan Harbi Ecnebi Muhabirler*" notuyla gönderilen telgrafta başta Tan olmak üzere birçok "*gazete muhabirinin kuvva-yı askeriyemizle mevaki-i müstahkememiz hakkında verdikleri etraflı malumata nazaran yabancı muhabirlerin*

[156] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 87.
[157] F. Lauriston Bullard, *Famous War Correspondent*, Little, Brown and Company, Boston 1914, s. 25.
[158] Christopher Paul, James J. Kim, *a.g.e.*, 2004, s. 26-34.

Osmanlı Ordugâhı'nda serbest bir şekilde hareket etmekte oldukları anlaşılmış" bu doğrultuda "*böyle bir hareket serbestliğinin "bizim için ne derecelerde muhâtârat* (tehlike)" meydana getireceği ve "*düşmanın bundan ne mertebe istifade edebileceği müşki-i beyan*" edilmiştir. Nitekim Bulgaristan Ordusu'nda yer alan muhabirlerin Eski Zağra ve Cisr-i Mustafa Paşa'da[159] Osmanlı Ordusu'nda yer alan muhabirlerin ise Çorlu-Lüleburgaz ve Çatalca hattının ardındaki sahada yer alması, iki muharip devletin de savaş muhabirlerini ana cephenin gerisinde tutmak istediğini göstermektedir.

Osmanlı bürokrasisi bu noktada Bulgaristan makamlarına göre işi daha fazla ciddiye almış gibi görünmektedir. Savaşın henüz başlangıcında muhabirlerin cepheye sevki için bürokrasinin kırtasiyecilik[160] olarak da adlandırılan yönünü usta bir şekilde kullanan Osmanlı bürokrasisi, muhabirlerin savaş sahasına sevk edilmesinde de aceleci davranmamıştır. Nitekim Harbiye Nezareti'nin yabancı muhabirler hakkında yayınladığı nizamnamenin ardından Hariciye Nezareti de bu doğrultuda daha fazla başvuru ve talebin olmaması adına çalışmalarını sürdürmüştür. Özellikle 1856 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarında olduğu gibi Balkan Savaşı'na da büyük bir ilgi gösteren İngiliz gazetelerinin İstanbul'a muhabir gönderme taleplerinin önünü Londra Sefiri Tevfik Paşa aracılığıyla almayı amaçlayan Hariciye Nezareti bu doğrultuda hamleler gerçekleştirmiştir. Nitekim 9 Kasım 1912 tarihinde Londra Sefiri'ne savaş sahasında yer alan muhabir sayısının kesinlik kazandığını ve bu andan itibaren hiçbir muhabirin savaş sahasına alınmayacağı bildirilerek, kendisine bu doğrultuda başvuruda bulunan İngiliz muhabirlerine bu kararı tebliğ etmesi istenmiştir[161]. Devletin bu tutumu ilerleyen günlerde de kapsamı genişletilerek devam etmiştir. Nitekim harp sahasında yer alan muhabirlerin sayısının kesinlik kazandığı ve şu andan itibaren harp sahasına hiçbir muhabirin alınmayacağı hakkında Londra Sefiri Tevfik Paşa'ya bildirilen karar kısa bir süre sonra Bükreş, Washington, Roma, Madrid, Berlin, Stockholm ve Brüksel sefaretlerine de

[159] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 22; BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 12.
[160] Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bürokrasi kelimesi, devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu ile devlet kurumlarında kırtasiye işlerini öne sürerek işlemleri zorlaştırma anlamlarına gelmektedir, daha fazla bilgi için bkz.: Murat Kaçakaya, "Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı*, Ankara 2016, s. 275-295.
[161] BOA, *HR.SFR.3.*, 662/59.

iletilmiştir[162]. Fakat Bartlett, Lionel James ve Donohoe, "*bu oyunda yeterli koşullar sağlanmadıkça hürriyetlerini kaptırmayacak kadar tecrübeliydi*". Öyle ki Harbiye Nezareti'nin istediği taahhütnameye hemen hemen aynı şeyleri yazan bu üç muhabir, gerekli hallerde karargâhtan ayrılabileceklerine dair birçok açık kapı bırakmışlardı[163]. Fakat daha sonra değinileceği üzere yabancı muhabirlerin bu hususstaki endişeleri oldukça yersizdi.

3.1.2. Cepheden Yazılacak Telgrafların Dili Meselesi

Bartlett'ın İzzet Bey ile yaptığı görüşmedeki bir diğer detay da muhabirlerin karargâhtan yazacağı tüm telgrafların sadece Fransızca olması zorunluluğuydu. Seppings-Wright, muhabirlerin cephedeki çalışma koşullarını belirleyen bu ve diğer sınırlamaları makul bulurken, Bartlett adına durum oldukça farklıdır. Öyle ki Bartlett, harp muhabirliği mesleği üzerinden hararetli bir İngiliz-Fransız çekişmesi yaşandığını her fırsatta dile getirmektedir. Ona göre; Fransız muhabirler sorumluluk almaktan uzak, gazetelerine haber servis edebilmek için yeterli harcama yapmaktan kaçınan pasif kişilerdi. Nitekim Fransız harp muhabirleri, İngiliz harp muhabirlerinin bu meslekteki liderliğini tanıyor ve bunun da girişimcilik ruhunda yattığını kabul ediyorlardı. Bartlett'ın bu ifadeleri her ne kadar milliyetçi bir çizgide ilerler gibiyse de, işin aslı Bartlett'ın mesleki otorite ve imaj takıntısı gibi gözükmektedir. Avrupa kamuoyunun en prestijli gazetelerinden Daily Telegraph'ın mensubu olan Bartlett, İngiliz meslektaşı Lionel James'ın muhabirliğini yaptığı The Times gazetesine "*üç kuruşluk*", Ward Price[164] üzerinden ise Daily Chronicle gazetesine "*ünü yarım kuruşluk*" yakıştırmalarında bulunması, onun mesleki hırsını ve hatta bu bağlamdaki kibrini açık bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla Bartlett'ın böyle bir yaptırım karşısındaki tutumu, harp sahasında Fransız muhabirlere avantaj sağlayan bu duruma açık bir tepkiden başka bir şey değildi[165].

---

[162] BOA, *HR.SYS.,* 1967/2, s. 9.
[163] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 88.
[164] Henüz öğrencilik yıllarında Daily Mail'in muhabiri olarak erken bir yaşta meslek hayatına başlayan George Ward Price, harp muhabiri olarak ilk kez Balkan Savaşları'nda görevde bulunmuş ve ardından II. Dünya Savaşı'na kadar harp sahasındaki çalışmalarını sürdürmüştür bkz.: Mitchel P. Roth, *a.g.e.*, s. 240.
[165] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 76-88.

Bartlett'ın telgraf yazımında kullanılacak dil ile ilgili tartışmalarını bir kenara bırakıp, meseleye Harbiye Nezareti'nin 20 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'ne ilettiği yazı üzerinden bakılacak olursa; bu düzenleme harp sahasının zorlu koşulları ile ilgiliydi. Nitekim muhabirlerin yazacağı tüm telgraflar sansür kontrolünden geçirileceği için her bir muhabirin kendi lisanında kaleme alacağı telgrafların kontrolünü sağlamak oldukça güçtü. Dolayısıyla nizamnameye getirilen bu ilave tedbir, cephe şartlarının elverişsizliği nedeniyle adeta bir zorunluluk haline gelmiştir[166]. Öte taraftan Balkan Savaşı sırasında yabancı muhabirlerin kaleme alacağı telgrafların hangi dilde olması gerektiğini konu edinen benzer bir düzenleme daha önce Trablusgarp Savaşı sırasında da uygulanmıştır. 1 Mayıs 1912 tarihinde Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin hazırladığı tezkerede, Derne Mutasarrıfı ve Umum Kumandanı Enver Bey tarafından gönderilen telgrafta bildirildiği üzere "*sahne-i harbiyedeki gazete muhabirlerinin yazacakları telgrafnamelerden*" Osmanlıca olanlardan ücret alınmayacak olup "*hutut-ı ecnebiyece*" olanlardan ücret alınacaktı[167]. 12 Mayıs 1912 tarihinde Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edilen bu tezkerenin uygulamaya alınmasındaki en önemli neden ise "*menfaat-i memleket nokta-i nazarından münasip görülmüş*" olmasıydı[168].

Fakat Bartlett bu işin peşini bırakmamış, Miralay İzzet Bey'e Fransız muhabirler ile cephe şartlarında aynı koşullarda görev yapabilmek için ısrarlarını sürdürmüştür. Bu ısrarlar üzerine İzzet Bey de, Bartlett'e yazacakları telgraflarla ilgilenecek bir İngiliz operatör temin etmeye çalışacağını bildirmiştir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla, bir İngiliz operatör temin edilemediği gibi, cephede görevde bulunan bir Fransız operatör dahi mevcut değildi. Nitekim 31 Ekim 1912 tarihinde Başkumandan Vekili Nazım Paşa tarafından Sadaret'e iletilen telgraftaki ifadeler, bu tarihte henüz Osmanlı Doğu Ordusu karargâhında olan "*muhabere-i ecnebiye için dahi burada telgraf memuru olmadığı*"nı göstermektedir[169]. Bartlett için asıl çarpıcı olan gelişme ise cepheye vardığında yaşanmıştır. Nitekim cephede yer alan görevliler nezaretin belirlediği bu düzenlemenin tamamen dışında yeni bir kuraldan

[166] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 31.
[167] BOA, *BEO.*, 4039/302882.
[168] BOA, *MV.*, 164/70.
[169] BOA, *BEO.*, 4106/307886.

bahsetmekte, gönderilecek olan tüm telgrafların Türkçe yazılması gerektiğini belirtmektedir. Harbiye Nezareti ve genel karargâhın birbirlerini görmezden gelen bu kararları, İngilizce telgraf yazacak muhabirler için şöyle bir durum meydana getirmekteydi; "*Önce yazıldığı dilden Fransızca'ya kötü bir çevirisi yapılacak, sonra Fransızca'dan Türkçe'ye, sonra tekrar Fransızca'ya ve nihayet İngilizce'ye…*"[170] Bartlett Kasım ayının sonunda Vasfi Bey ile yaptığı bir görüşmede, kendisinin cephede yaşanan bu kaosun asıl sebebini yetkililerin karargâhta bir İngiliz ve bir Fransız sansür memuru görevlendirmemeleri olduğunu itiraf ettiğini belirtmektedir[171]. Lionel James ise Vasfi Bey'den cephedeki hiçbir operatörün Latin harfleriyle telgraf çekemediğini ve tüm telgrafların Arapça harflerle yazılması gerektiğini öğrendiğinde böyle bir şey ile sadece güldürülerde karşılaşabileceğini notlarına eklemiştir[172]. Hiç şüphe yok ki savaş muhabirlerinin cephedeki telgraf yazımı meselesinde yaşadıkları tek sorun yazı dili değildi. Karargâhtan yazılan telgraflara uygulanan askerî sansür de bu noktada ön plana çıkan bir diğer gerçektir. Nitekim Lauzanne'ın Çorlu'dan çekmek istediği 720 kelimelik bir telgrafın, karargâhtaki sansür memuru tarafından "*Çorlu 31 Ekim… Dün savaş tekrar başladı… Savaş sürüyor.*" ifadelerine indirgenmiş olması altı çizilebilecek örneklerden biridir[173].

4. Sefaretlerin İtimatname Yazıları

Kaleme aldığı günlük notları incelendiğinde diğer yabancı savaş muhabirlerine göre çok daha detaylı gözlemlerde bulunduğu anlaşılan tecrübeli İngiliz muhabir Bartlett, bu bahiste de ayrıntılı anekdotlar aktarmaktan geri kalmamış fakat aynı zamanda eleştirel tutumunu da devam ettirmiştir. Harbiye Nezareti yetkililerinden Osmanlı Ordusu'na eşlik etmek isteyen yabancı muhabirlerin mensup olduğu sefaretten bir tavsiyename alması gerektiğini öğrenen Bartlett, bu isteği oldukça mantıklı bulmuştur. Fakat sıra bu tavsiyenameyi İstanbul İngiliz Sefiri Sir Gerard Lowther'dan temin etmeye geldiğinde, sefirin bu belgeyi verebilmek için Londra'ya danışarak Dışişleri Bakanlığı'ndan onay alması gerektiği cevabı ile

[170] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, 88
[171] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 296.
[172] Lionel James, *a.g.e.*, s. 54.
[173] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 46.

karşılaşmıştır. Kendisinin Daily Telegraph'ın patronu tarafından İstanbul'a görevlendirilmiş olduğunu bilmesine rağmen Lowther'ın bu tutumunu ağır şekilde eleştiren Bartlett, tüm elçiliğin gözden geçirilerek değiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir[174]. Nitekim sadece İngiltere değil İstanbul'da bulunan diğer sefaretlerden de bu doğrultuda verilen bir tavsiyename metni tespit edilememiştir. Bu doğrultuda İstanbul İngiliz Sefareti'nden 15 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'ne sevk edilen evraka bakılacak olursa, İngiliz muhabirlerin Rus-Japon Savaşı'nda muharip devletlerin belirlediği resmî çerçeve içerisinde görevlerini yerine getirdikleri vurgulanırken, savaşı ordu ile birlikte kaç İngiliz muhabirinin takip edebileceği sorulduğu anlaşılmaktadır[175]. Bu doğrultuda Fransa Sefareti de Fransız gazetelerine mensup muhabirlerin savaşı takip edip edemeyeceği hakkında bilgi beklemekten öte bir girişimde bulunmamıştır[176]. Ne var ki arşiv belgeleri incelendiğinde sefaretlerin bu konudaki tavsiyename yazılarını muhabirlerin mensubu olduğu gazete idarehanelerine bıraktığı anlaşılmaktadır.

5. Gazete Direktörlerinin Tavsiye Yazıları

Harbiye Nezareti'nce hazırlanan ve Hariciye Nezareti tarafından da yabancı konsolosluklar ile sefaretlere bildirilen yabancı muhabirler nizamnamesinin içerdiği maddelerden biri de, muhabirlerin harp sahasında görev alabilmeleri için talep edilen tavsiyename yazılarıdır. Savaşı ülkelerinin kamuoyunda görünür kılmak isteyen gazete ve haber ajansları bu doğrultuda Hariciye Nezareti'ne resmî başvurularda bulunmuştur. Muhabirlerin mensubu olduğu gazete direktörleri tarafından gönderilen tavsiyename yazılarına bakıldığında, ilgili muhabirin kişiliğine, mesleki tecrübelerine ve savaş sırasında ne türden bir görev yerine getireceğine dair birtakım bilgilere yer verildiği anlaşılmaktadır.

Örneğin Frankfurter Zeitung gazetesi direktörü Kendore Curti'nin 22 Ekim 1912 tarihli telgrafına göre; savaşı takip etmek üzere hâlihazırda İstanbul'da buluan Louis Rhein, ünlü bir askerî muhabirdi. Nitekim Transval Muharebesi, 1900 yılında Çin'de meydana gelen savaş ve son olarak Rus harbiyesine yönelik kaleme aldığı

[174] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 84-86.
[175] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 22.
[176] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 5.

yazılar Rhein'in meslekî kariyeri hakkında önemli referanslardır. Bu doğrultuda Alman muhabirin mensubu olduğu gazetenin Avrupa'nın en önemli yayınları arasında olduğuna değinen direktör, kendisine bu görevi sırasında gerekli kolaylıkların gösterilmesini talep etmektedir[177]. The Sphere dergisi editöründen Londra Sefareti'ne gönderilen tavsiyename yazısında ise, birkaç haftalığına İstanbul'a gelmiş olan ressam ve fotoğrafçı Mr. H. M. Paget'in[178] savaş sahasında yer alma gibi bir talebinin olmadığı bu süreçte sadece başkentte karşılaştığı olayları resmetmek istediği bildirilmektedir[179].

"THE SPHERE"

Dec. 25th, 1912.

The Secretary,
The Turkish Embassy,
49, Portland Place,
W.

Dear Sir,

I shall be greatly obliged if you would have the kindness to forward a note of recommendation to our artist, Mr. H. M. Paget, who we are sending to stay for a few weeks in Constantinople. Mr. Paget does not propose to go to the seat of war but to make pictures as opportunity offers of incidents in Constantinople. For any courtesies that you can do to the bearer of showing him I shall be very grateful.

I am, Dear Sir,
Yours truly,

Editor and Director.

Belge 2: Mr. H. Paget için hazırladığı tavsiyename yazısı**. (**BOA, *HR.SFR.3.* 672/57, s.2).

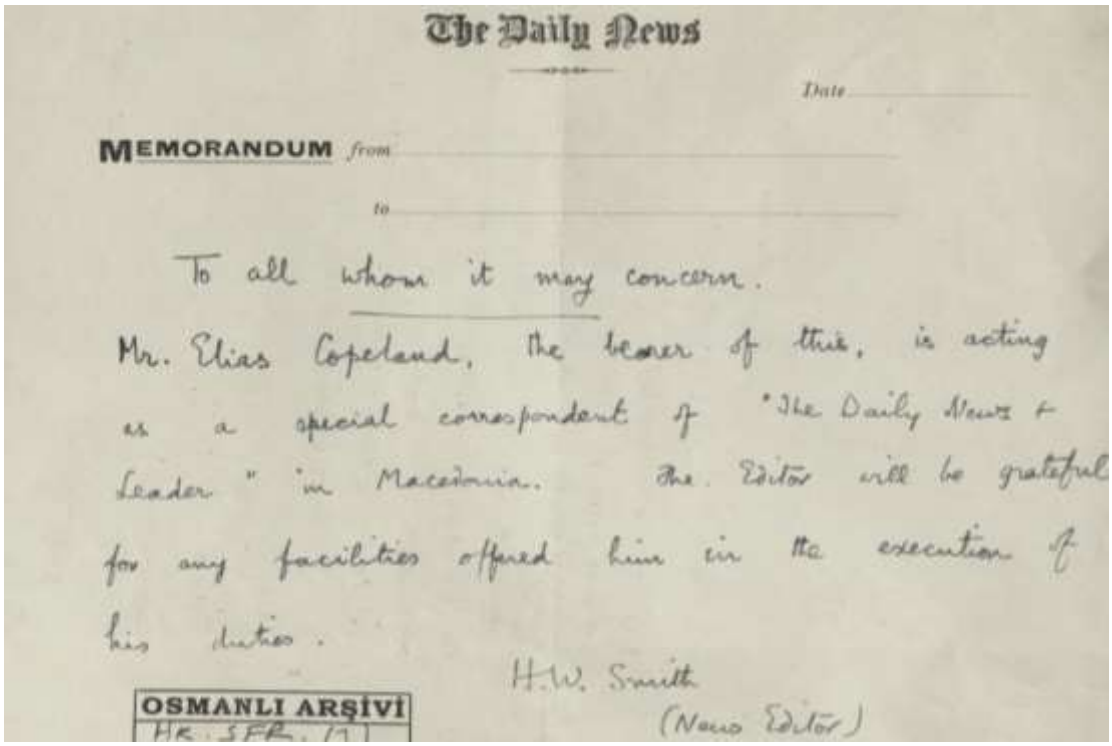
---

[177] BOA, *HR.SFR.3.*. 672/53.

[178] I. Balkan Savaşı'nı "Sphere"ın temsilcisi olarak İstanbul'dan takip eden Paget'i diğer muhabirlerden ayıran en önemi özelliği, Babıâli Baskını sırasında Nazım Paşa'nın öldürülmesine tanıklık edip bu sahneyi görselleştirmesidir bkz.: : Mitchel P. Roth, *a.g.e.*, s. 229. Bahsi geçen fotoğraf için bkz.: "How Nazım Pasha Was Killed: from a Drawing by "The Sphere's" Special Artist in Constantinople", *The Sphere,* Vol.: LII, No.: 681, 8 Şubat 1913, s. 144-145.

[179] Balkan Savaşı'nı İstanbul'dan takip edebilmek için The Sphere tarafından görevlendirilen Mr. H. M. Paget, bahsi geçen derginin 2 Kasım 1912 tarihli sayısında okurlarına kısa özgeçmişi ve vesikalık bir fotoğraf ile tanıtılmıştır. Aynı sayfada Paget'in görev tanımı, Osmanlı başkentindeki hadiseleri fotoğraflamak ve Theodara ile Constantine'ın tarihi şehrini resmetmek ifadeleri ile açıklanmıştır bkz. "The Newsletter: The War Week by Week", *The Sphere*, 2 Kasım 1912, Vol.: LI, No.: 667, s. 113. Paget'in İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde şehrin nabzını yakından takip ettiği anlaşılır. Öyle ki Kapalıçarşı'da alışveriş yapan kadınların erkek çocuklarına aldıkları askerî üniformalardan, savaşta yaralanan bir askerin hastanede tedavisi sırasında "su su" iniltilerine kadar bulunduğu zamanı ve mekânı ayrıntılı bir şekilde gözlemleyen Paget, çizimleri ve çizdiği anı yorumlamasıyla İstanbul'un savaş gündemi ve gündelik atmosferi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Paget'in İstanbul'daki çalışmaları hakkında birkaç örnek için bkz.: "The Martial Spirit of the Young Turk", *The Sphere,* Vol.: LI, No.: 675, 28 Aralık 1912, s. 325; "A Wounded Turk Having His Arm Dressed In a Constantinople Hospital", *The Sphere,* Vol.: LI, No.: 671, 30 Kasım 1912, s. 225; "With "The Sphere's" Special Artist In Constantinople: Celebrating the Muharram Festival", *The Sphere,* 18 Ocak 1913, Vol.: LII, No.: 677, s. 78-79.

The Daily News direktörü H. W. Smith ise, Makedonya'da The Daily News ile Leader gazetelerinin muhabiri olarak görevde bulunan Mr. Elias Copeland'a gerekli yardımın gösterilmesini talep etmiştir.

The Daily News

Date

MEMORANDUM from

to

To all whom it may concern.

Mr. Elias Copeland, the bearer of this, is acting as a special correspondent of "The Daily News & Leader" in Macedonia. The Editor will be grateful for any facilities offered him in the execution of his duties.

H.W. Smith
(News Editor)

OSMANLI ARŞİVİ
HR.SFR.(1)

Belge 3: Mr. Elias Copeland adına hazırlanan tavsiyename. (BOA, *HR.SFR.3.* 672/57, s.3).

Yabancı savaş muhabirlerinin gazete direktörlerinden temin ettiği itimatname belgelerinin kimi zaman çeşitli Osmanlı sefaretleri üzerinden de gönderildiği anlaşılmaktadır. Sözgelimi Almanya Sefiri Osman Bey'den Dr. Rudolf Lasswitz adına gönderilen itimatname bu noktadaki örneklerden biridir. Buna göre Alman Telgraf Ajansı Wolff'un İstanbul temsilcisi olarak görevlendireceği Dr. Rudolf Lasswitz, Berliner Tabeglatt gazetetesinin muhabirliğini yaptığı 1908-1909 yıllarında Osmanlı Devleti'ne karşı dostane hisler beslemiş ve Osman Bey de muhabirin bu faaliyetlerine yakından tanıklık ettiği için Rudolf'un savaşı takip etmesinin devlet açısından oldukça faydalı olacağını belirtmiştir[180].

[180] BOA, *HR.İD.,* 1701/42.

6. Ordu İçerisinde Görev Almak İsteyen Yabancı Muhabirlerde Aranan Vasıflar

Kısa bir süre önce geride kalan Trablusgarp Savaşı, askerî ve siyasî açıdan kayıplarla sonuçlanmış olsa da Osmanlı bürokrasisi adına basın ve kamuoyu bağlamında bir takım tecrübelerin kazanılmasına da imkân tanımıştır. Bu kazanımların en önemlisi hiç kuşku yok ki, basının özellikle de savaş sırasında devletin imajı ve içinde bulunduğu mücadelenin meşruluğunu uluslararası ölçekte izah edebilmedeki en önemli güçlerden biri olduğunun farkına varılmasıdır. Bu doğrultuda Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu'yla birlikte görevde bulunan yabancı muhabirlerin gazetelerinde kaleme aldıkları yazılar, Hariciye Nezareti tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Öyle ki Trablusgarp Savaşı'nı Osmanlı Ordu Karargâhı'ndan takip etmek isteyen bazı muhabirlerin casus olabileceğine dair alınan ihbar üzerine, muhabirler her ne kadar tâbi olduğu sefaretlerinden birer tavsiyename almış olsalar da kendilerine temkinli yaklaşılması istenmiştir[181]. Bununla birlikte Osmanlı bürokrasisi, Trablusgarp Savaşı sırasında yabancı muhabirlerin kaleme aldığı yazılar ile Avrupa kamuoyunu derinden etkileyebildiklerini de fark etmiştir. Dolayısıyla Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Devleti lehine yazılar kaleme alan muhabirlerin, Balkan Savaşı'nı takip etme talepleri olumlu karşılandığı gibi, Hariciye Nezareti bu muhabirlerin savaşı takip etmesi için Harbiye Nezareti'ne tavsiyelerde de bulunmuştur.

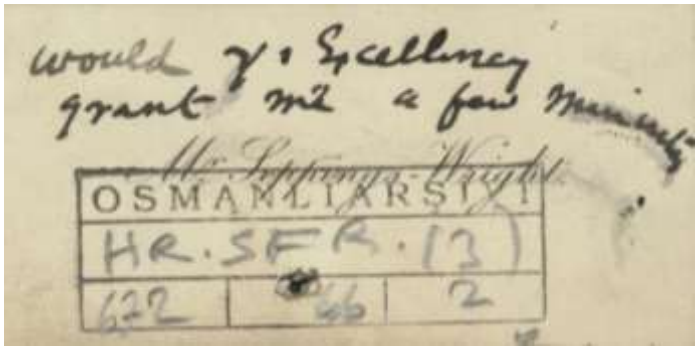
Osmanlı Hariciye Nezareti'nin bu doğrultuda kendisine tavsiyename hazırladığı muhabirlerden biri ve bu profilin en ideal karakteri H. C. Seppings-Wright'dır. Nitekim Wright, Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcından itibaren Central News Ajansı adına kaleme aldığı makalelerde Osmanlı Devleti'ni savunurken, İtalyanların Trablusgarp'ta gerçekleştirdiği mezâlimi tüm detaylarıyla ifade etmiş, Avrupa kamuoyunun yaşananlardan haberdar olmasını sağlamıştır. Bu tutumuyla bölge kumandanı Neşet Bey başta olmak üzere diğer subayların da takdirini kazanan Wright, yerli halk nezdinde de muteber bir kişilik haline gelmiştir[182]. Makalelerinden

---

[181] BOA, *HR.SFR.3.*. 655/2.

[182] "*... mezkur ajans ile neşrettirdiği makalatında hukuk ve menafi-i Osmaniye'yi müdafaa eylemiş ve İtalyanların mezâlim-i hoyratanesini uzun uzadı tasvir ile hak ve hakikati âlem-i medeniyete ilân*

anlaşıldığı kadarıyla bir Osmanlı ve Türk dostu olan Wright, bu defa İngiltere matbuatından London News adına Osmanlı Ordusu ile birlikte Balkan Savaşı'nı takip etme talebinde bulunmakla birlikte kendisine bu görevi sırasında yetkili kişiler tarafından kolaylık gösterilmesi istenmiştir.

Belge 4: Seppings Wright'ın Hariciye Nezareti'ne sunulan kartviziti.**(** BOA, *HR.SFR.3.*, 672/46).

Tıpkı Seppings-Wright gibi Londra'nın önemli gazetelerinden olan Daily Express'in harp muhabirliği görevinde bulunan ve Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Ordu Karargâhı'nda bulunarak "*İtalyanlar'ın mezâlimini mezkûr gazetede neşriyle Avrupa efkâr-ı umûmîyesini hakikat-ı halden haberdar eylemiş olan*" Mister Alan Ostler[183] ise bahsi geçen gazetenin muhabiri olarak İstanbul'da bulunmaktaydı. Bölgede bir savaş çıkması halinde muhabirin tekrardan Osmanlı Ordusu tarafında görevde bulunacağı ve kendisine bu doğrultuda gerekli kolaylıkların gösterilmesi yine Osmanlı Hariciyesi tarafından talep edilmiştir[184].

Osmanlı Hariciye Nezareti, Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile birlikte takip edecek yabancı muhabirleri belirlerken temel referans noktası, bahsi geçen muhabirin Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu ile birlikte görevde bulunmuş olması ve devamında da muhabirliğini gerçekleştirdiği gazetede Osmanlı Devleti lehine yazılar kaleme almış olmasıdır. Bu koşulları yerine getirmiş kişilerden

---

eylemiş ve kuvva-yı Osmaniye kumandanı Neşet Bey ve sair zabitan-ı Osmaniye ile Arap mücahidinin muhabbet ve itimadını celbe muvaffak olmuş." bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*, 672/46.

[183] Ostler'ın Trablusgarp Savaşı sırasındaki tanıklıkları için bkz.: Alan Ostler, *The Arabs in Tripoli*, London 1912.

[184] BOA, *HR.SFR.3.*, 672/41.

biri de Daily News muhabiri Mösyö McCullagh'dır[185]. Kendisi hakkında verilen tavsiyename yazısına bakılacak olursa, Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcında Londra'nın önde gelen gazetelerinden Westminister'ın harp muhabiri olarak görevde bulunan ve gazetesine İtalyanlar'ın Araplar'a karşı "*ika etdikleri vahşet-i vesaireyi kemal-i cesaretle bildirmiş ve neşrettiği üç sayfalık kitapla İtalyanlar'ın gayr-i medeni akvama mahsus hareketlerini*" tasvir ederek İngiltere kamuoyunu yaşananlardan haberdar etmeye gayret göstermiş "*hak ve adalet meftunu ve cidden Türk muhibbi*" olan McCullagh'ın İstanbul'da bulunduğu ve Balkanlar'da bir savaş çıkması halinde tekrardan Osmanlı Ordusu'nun yanında görev alabilmesi talep edilmiştir[186].

22 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'nin tavsiyenamesine söz konusu olan bir diğer yabancı muhabir de Mister Wills'dir. Wills'in tavsiyenamesini diğer muhabirlerden farklı kılan şey ise onun Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı Ordu Karargâhı'nda görevde bulunmamasıdır. Fakat buna rağmen Wills'in Balkan Savaşı aktüalitesine dair kaleme aldığı yazılar "*bize karşı husumetiyle maruf olan Balkan Komitesi'nin faaliyetlerini tenkit*" eder türdendir. Nitekim Wills'in İngiliz matbuatında daha önce neşrettiği yazılardan da onun bir "*millet-i Osmaniye hayır hahından*" olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Wills'in babası, Kırım Muharebesi sırasında İngiliz Ordusu'nda zabit olarak görevde bulunmuş ve devleti adına oldukça faydalı işlere imza atmıştı. Bu doğrultuda Wills'in yazılarının adeta "*hissiyat-ı mecmuasının miras-ı peder*" olduğu tespit edilmiştir. Wills hakkında iletilen tavsiyename yazısı da tıpkı diğerleri gibi onun Balkan Savaşı'nda Osmanlı Ordusu ile birlikte görevde bulunması ve kendisine gerekli kolaylıkların gösterilmesini talep ederek son bulmaktadır[187]. Görüldüğü üzere Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordu Karargâhı'nda takip etmek isteyen yabancı muhabirlerin Trablusgarp Savaşı sırasındaki yazın faaliyetleri, Osmanlı bürokrasisi adına önemli bir tercih ve karar sebebi olmuştur.

---

[185] Bernard Grant Trakya kırsalında birlikte bulunduğu Francis McCullagh hakkında notlarına onun Westminister Gazette'nin muhabiri olduğunu kaydetmiştir bkz.: Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 204.
[186] BOA, *HR.SFR.3.*, 672/43.
[187] BOA, *HR.SFR.3.*, 672/52.

7. Muhabirlerin Sevki, Cephede Gündelik Yaşam, Zaman ve Mesai

"*Cepheye gittiğimizde gözümüzün önündeki perde kalktı ve savaşın hakikati tüm şiddetiyle yüzümüze çarptı.*"[188]

Londra'nın bir saat uzaklığındaki Brighton'dan başkente hareket eden trenin müdavim yolcularından beşi iş adamı, biri asker, altı kişilik grup her gün olduğu gibi briç oynamaktadır. Aynı kompartımanda bulunan Lionel James, Savaş Bakanlığı'na bağlı genelkurmayda subay olarak görevde bulunan briç oyuncusunun "*Çatalca'da çok büyük bir savaş başlamış*" sözlerini işitmiş ve grubun konuştuklarına kulak misafiri olmuştur. İlk anda grubun pek de ilgisini çekmeyen bu haber karşısında, oyunculardan biri, aynı doğrultuda bir haberin kendi gazetesinde yer almadığına değinerek, bunun ancak "*yalancı Avusturya gazetelerinden birinin işi*" olabileceğini ileri sürmüştür. Diğer bir oyuncu ise Bulgarların henüz savunma hatlarını aşamamış olmalarına şaşırırken, oyun oynamayan iki kişi, kendi gazetelerinde savaş hakkında bir haber olup olmadığını kontrol etmeye başlamıştır. Bu ikiliden yaşlı olanı gazetesinde savaşa dair herhangi bir habere rastlamamış ve askere, savaşın ne zaman başladığını sormuştur. Asker sayfanın üst kısmındaki tarihe baktığında, savaşın henüz "dün" başlamış olduğunu şaşkınlıkla fark etmiştir. Diğer gazetelerde böyle bir haber bulunmazken, Çatalca önlerindeki savaşı haberleştirerek okuyucuları ile buluşturan savaş muhabiri şüphesiz ki iyi bir iş çıkartmıştır. Grup, gazetede yer alan savaş haberine odaklandığı sırada, asker hararetli bir şekilde, Çatalca'daki savunma mevziilerinden birinde yüksek kalibreli eski topların bulunduğundan bahseden savaş muhabirinin düşmana açıkça istihbari bir bilgi verdiğini düşünmüş ve savaş muhabirlerinin modern orduların karabasanı olduğunu ileri sürerek "*bu haberin iblisin ağzından çıkanlardan hiçbir farkı olmadığını*" savunmuştur. Grup arasında uzayıp giden tartışmanın sonucunda, savaş muhabirlerinin her yazdığı doğru olmasa bile bu haberin gazetenin yarın ve ertesi gün çok daha fazla satış yapmasına sebep olacağı üzerinde anlaşılır[189]. Balkan Savaşı'nı Trakya Bölgesi'nde takip edebilmek için çıktığı uzun yolculuğun henüz başında bu sözleri işiten James, hiç şüphe yok ki başarılı bir savaş muhabiri olarak anılmak istiyordu. Nitekim daha sonra değinileceği

[188] Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 36.
[189] Lionel James, *a.g.e.*, s. 9-12.

üzere bu uğurda tüm şartları zorlayan İngiliz muhabirin önünde aşması gereken bazı engeller bulunmaktaydı.

Savaş başlayalı bir hafta olmasına rağmen, yabancı muhabirler hala İstanbul'da bekletilmekte ve bu durum "*gerçeğin peşinden koşan hevesli avcıları*"[190] her geçen an biraz daha karamsarlığa itmekteydi. Fakat başkentteki yabancı muhabirler, Abdullah Paşa'nın 16 Ekim Çarşamba günü Trakya Ordusu Başkumandanı olarak cepheye doğru hareket etmesinin ardından harp sahasına gitme sırasının kendilerine geldiğini düşünmeye başlamıştı. Nitekim Bartlett, daha önce Miralay İzzet Bey'den, başkumandanın cepheye hareketini takiben kendilerinin de sahaya gönderileceğine dair bir bilgi almıştı. Muhabirler cepheye gitmeden önce Harbiye Nazırı'nın hatıra olarak saklamak istediği bir fotoğraf çekimi için nezarete davet edilirler[191] ve nihayetinde 23 Ekim Çarşamba akşamı savaş muhabirlerini taşıyan tren Kırklareli'ne doğru yola çıkmak için hazırlanır[192]. Trenin ikinci kompartımanına altışarlı gruplar halinde yerleştirilen savaş muhabirlerinin[193] Kırklareli yolculuğu bardaktan boşalırcasına yağan yağmur ve sert esen bir rüzgar eşliğinde akşam saat 19:00'da başlar[194].

Savaş muhabirleri, Sirkeci Tren İstasyonu'ndan kafile halinde başladıkları cephe yolculuğuna dair gözlemlerini henüz seyahat halindeyken kaleme almaya başlamıştır. Sözgelimi Seppings-Wright bu sırada cephe mesaisinin maddi yönü üzerine bir bahis açarak, henüz harp sahasına ulaşmadan evvel cephede ihtiyaç duyulan teçhizat, iki binek atı, kamp malzemesi, yük hayvanı, hizmetkârlar ve üç aylık yiyecek stoğunun muhabirler adına rekor seviyede masrafa sebep olacağına

---

[190] Benzetme için bkz. E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 99

[191] Hal böyle olsa da Bartlett, Harbiye Nazırı'nın o fotoğrafı bürosunda sergilemeye meraklı olmadığını da günlüğüne ekler bkz.: E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 87. Bahsi geçen fotoğraf her ne kadar Bartlett'ın metninde yer almıyor olsa da The Sphere dergisinde kendisine yer bulabilmiştir. The Sphere, Balkan Savaşı'nı yarımadanın dört bir yanında savaşın nüfuz ettiği ve insanın bulunduğu en ücra köşelere kadar yakından takip etmiş özellikle fotoğraf, tablo, eskiz ve karikatürlerle dönemin görselleştirilmesinde rakipsiz bir yayın olmuştur. Derginin İstanbul fotoğrafçısı ve muhabiri Mr. H. M. Paget olup, sözü edilen fotoğraf dergide "*İstanbul'daki Otuz Altı Muhabirin Bir Kısmı-cepheye gitmek için yola çıkmadan önce çekilmiştir*" notuyla yayınlanmıştır bkz.: "The Newsletter: The War Week by Week", *The Sphere*, Vol.: LI, No.: 668, 9 Kasım 1912, s. 139.

[192] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 107.

[193] Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 27.

[194] Herbert. F. Baldwin, *a.g.e.*, s. 2.

değinir[195]. Fakat Wright'ın muhabirler adına öngördüğü bu savaş bütçesi, harp sahasına ulaşıldığında hesapta olmayan giderler ile birlikte bir miktar daha artış göstermiştir. İngiliz muhabir Lionel James, trenden iner inmez, büyük bir keşmekeş yaşandığını "bu otuz canavar" ile beraberinde getirdikleri eşyalar, atlar ve hizmetlilerin nerede, nasıl bulanacağını kimsenin bilmediğini notlarına eklemektedir[196].

Fotoğraf 1: Mr. H. objektifinden: Savaşı Osmanlı Ordu Karargâhı'nda takip edecek muhabirlerden bir kısmı ile Tetkik ve Teftiş Komisyonu üyeleri ("Some of the Thirty-six Correspondents in Constantinople", *The Sphere*, Vol.: LI, No.: 668, 9 Kasım 1912, s. 139).

Savaş muhabirlerinin Trakya kırsalında zamanı nasıl deneyimlediğini tam anlamıyla hiçbir zaman bilemeyecek olsak da, çeşitli kaynaklarda yer alan ipuçları aracılığıyla cephedeki gündelik hayata ve zaman kavramına dair bazı bilgiler elde edilebilmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak 20 Kasım 1912 tarihli "*Sketch*" dergisinde yer alan bir fotoğraftan yola çıkarak, muhabirlerin cephede nasıl konakladığı, hangi ekipmanlara sahip olduğu ve giyim-kuşamlarına dair bazı somut verilere ulaşılabilmektedir[197]. Çorlu taraflarında çekilen fotoğrafın kadrajında yer alan

[195] H.C. Seppings-Wright, *a.g.e.*, s. 141, 143.
[196] Lionel James, *a.g.e.s.*, s. 51.
[197] "Hardship of The War-Correspondent: The Tented Field", *The Sketch*, Vol.: LXXX, No.: 1034, 20 Kasım 1912, s. 199.

Bartlett, Mr. Martin H. Donohoe, Mr. Lionel James, Mr. Angus Hamilton[198] ve Mr. Francis McCullagh ile arka plana bakılacak olursa; savaş muhabirleri çadırlarda konaklamaktaydı. Her ne kadar fotoğrafın altında muhabirlerin zor şartlar altında ve konforsuz bir ortamda konakladıkları belirtilse de geleneksel cephe şartları göz önüne alındığında, durumun o kadar da vahim olmadığı görülmektedir. Portatif sandalye ve masalarda çatal bıçak eşliğinde yenen yemeklerin yanında tüketilen içki, muhabirlerin gündelik pratik ve alışkanlıklarını kısmen de olsa cepheye entegre edebildiğini göstermektedir[199].

Fotoğraf 2: Osmanlı Doğu Ordusu içerisindeki muhabirlerden birkaçı ("Hardship of the War-Correspondent: The Tented Field", *The Sketch*, Vol.: LXXX, No.: 1034, 20 Kasım 1912, s. 199).

[198] Soylu bir İngiliz aileye mensup olan Angus Hamilton, eğitimini Cheltenham Koleji'nde tamamlamıştır. Meslekteki ilk tecrübesini Kore'de Pall Mall gazetesinin muhabiri olarak deneyimleyen Hamilton, ilk savaş gözlemini ise Rus-Japonya harbi sırasında gerçekleştirmiştir. Hamilton, 1913'ün Haziran ayında bir süredir yaşadığı maddi sıkıntılar nedeniyle New York'ta bir otel odasında intihar etmiştir bkz.: "Balkan Lecturer, Penniless, Suicide", *New York Tribune*, 15 Haziran 1913, Vol.: LXXIII, S.: 24.318, s. 1.

[199] Sütunlarında Balkan Savaşı muhabirleri hakkında yazarı belirtilmeyen bir yazıya yer veren Servet-i Fünûn dergisi, Ellis Ashmead Bartlett'ın cepheye taşıdığı alışkanlıkları hakkında şu bilgilere yer verir; "*... Beraberinde altı uşak, bir aşçı, çadırlar, portatif fırınlar, yazı makinelerini taşımak âdetinde olan Mister Aşmed Bartlet...*" bkz.: "Ateş Altında Gazete Muhabirliği", *Servet-i Fünûn*, No.: 1132, 7 Rebiül evvel 1331, s. 320.

Muhabirlerin kıyafetlerine baktığımızda ise; gömlek, pantolon ve ceket giymeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bartlett, bu noktada bir adım daha ileri giderek kıyafetini yelek ve kravat ile tamamlamayı tercih etmiştir. Çeşitli tür ve ebattaki şapkalar ise cephe giyiminin olmazsa olmaz bir parçası gibidir. Bartlett'ın cepheye adım attığı ilk gün kaleme aldıklarına bakılacak olursa bu noktada daha somut verilere ulaşabiliriz. Bartlett, savaşı takip eden yabancı muhabirlerin görünümünü şu şekilde açıklamıştır: "*Bu sırada neredeyse tüm Avrupalı milletleri temsil eden 32 muhabir, fotoğrafçı ve sinematograf teknisyeni istasyon platformunda toplanmıştı. Hepsinin de türlü türlü kıyafeti vardı; kimilerinin ki oldukça gülünçtü. Bir deri bir kemik bir atın çektiği arabayla gelen ölü suratlı bir Fransız, bir sürü eski püskü heybe, tabanca, su matarası, filtre gibi şeyleri giyinip kuşanmıştı. O andan sonra adı Don Kişot olarak kaldı. Onu takip eden çok şişman bir Alman'a ise Sancho Panza adını taktık. Kreuz-Zeitung'un muhabiri gördüğüm en geniş kenarlı şapkayı takmış, Roosevelt'in kovboylarına yahut Amerikan iç savaşı gazisine benzemişti. O mevsimde sürekli yağmur yağdığından, şapkasını şemsiye niyetine kullanacağını düşünmüştüm.*"[200] Lionel James de bu noktada Bartlett gibi düşünmüş olacak ki gözlemlerini şu ifadelerle aktarmaktadır: "*Her savaş muhabiri kendine has bir tarzda üniforma giyerek belli bir çapta kendi modasını görücüye çıkartmıştı. Bu moda genelde onları hayal ürünü bir süvari ile bir film kabadayısı karşımı bir hale sokardı.*"[201] James bununla birlikte muhabirlerin kullandığı kıyafetlerdeki renklerin, uluslarının karakterine atıfta bulunan tonlarda olduğunu belirtmekle birlikte özellikle tecrübesiz muhabirlerin üzerlerindeki ekipmanlara da değinmektedir. Ona göre muhabirlerin üzerlerinde bulunan kayışlar, su fıçıları, altıpatlar tabancalar, av bıçakları, termos şişeleri, Sam Brown kuşakları bir ıvır zıvırdan ibaretti. Bu kadar çok malzeme pratikte ayrı ayrı fayda sağlasa bile muhabirin manevra kabiliyetini azaltacağı şüphesizdi. Nitekim tecrübeli muhabirler için sadece bir avcı kıyafeti yeterliydi[202]. Tıpkı Balkan Savaşı'nı olduğu gibi Trabslusgarp Savaşı'nı da Osmanlı Ordusu ile birlikte takip eden Seppings-Wright ise bu sırada fes kullanmayı tercih etmişti. Nitekim söz konusu savaş devam ederken 2 Şubat 1912 tarihinde alınan bir

[200] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 107-108.
[201] Lionel James, *a.g.e.*, s. 17.
[202] Lionel James, *a.g.e.*, s. 18.

karara göre; Bingazi taraflarında gerçekleşen muharebeyi takip etmek isteyen yabancı muhabirlerin fes giymesi zorunlu hale getirilmişti[203]. Wright'ın, Çorlu'da yalnız başına kaldığı ve yakalanacağını düşündüğü bir sırada fesini adeta hüviyetini taşır gibi başından hiç çıkarmadığından bahsetmesi, kuşkusuz daha önce edindiği bu tecrübeye dayanmaktadır[204]. Rémond da tıpkı Wright gibi cephede fes kullanmayı tercih eden muhabirlerden biridir[205].

Bartlett ve James'ın entelektüel birikiminin emaresi olan bu benzetmeleri bir kenara bırakarak, Sketch dergisinde yer alan fotoğrafı muhabirlerin kaleme aldığı metinler üzerinden daha ayrıntılı bir şekilde incelemek yerinde olacaktır. Fakat henüz buraya gelmeden önce bir başka kaynağa göz atmak gerekmektedir. Söz konusu, herhangi bir görsel malzemenin analizi olduğunda şüphesiz Peter Burke'ın eseri büyük bir otorite olarak karşımıza çıkmaktadır. Burke, fotoğraf ve tablolara yansıyan insanların, sadece bir poz hatta yeri geldiğinde bir kurgu olduğunu düşünür ve tarihçilere şu öğütte bulunur; "*Poz verenler genellikle en güzel kıyafetlerini giyerler, bu yüzden tarihçiler portrelere günlük giyimin kanıtları gibi yaklaşırsa yanılmış olurlar.*"[206]

Fotoğraf 3: Osmanlı ordugâhında görevde bulunan Bernard Grant[207] (Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 3).

---

[203] BOA, *HR.SFR04.*, 860/45.
[204] Seppings-Wright, *a.g.e.*, s. 186.
[205] "War Artist&The Illustrated London News", *The Illustrated London News*, 2 Kasım 1912, Vol.: CLXI, No.: 3837, s, 638; *L'illustration*, No.:3640, 30 Kasım 1912, s. 425.
[206] Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, Çev.: Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2016, s. 27.
[207] Grant'ın çadırında görülmekte olan İngiltere bayrağı gibi diğer savaş muhabirlerinin çadırlarında da mensup olduğu milleti temsil eden renkler ve işaretler yer almaktadır bkz.: Lionel James, *a.g.e.*, s. 51.

Nitekim muhabirlerin kaleme aldığı günlükler Burke'ı haklı çıkarır türdendir. Diğer bir deyişle cephenin çetin yüzü, kadrajda yer alan bu ana hiç mi hiç benzememektedir. Muhabirlerin henüz cepheye sevk edilmesiyle birlikte yaşamaya başladıkları zorluklar, cepheye gelindiğinde soğuk, hastalık, açlık gibi olumsuzluklar ile daha da artış göstermiştir. Öyle ki Bartlett için işler daha yola çıkmadan aksi seyretmeye başlamıştı. Muhabirleri cepheye nakledecek olan tren, İstanbul Sirkeci Garı'ndan 23 Ekim Çarşamba günü hareket edecekti. Fakat Bartlett bu yolculuğun birkaç gün öncesinde hastalanmıştı. Salı akşamına gelindiğinde dahi yüksek seyreden ateşi onu yola çıkmaktan alıkoyacak derecedeydi. Bu durumda yapılacak şey belliydi; Bartlett kalemi ve kâğıdı kardeşine emanet ederek iyileşmeyi ve akabinde otomobille cepheye doğru yola koyulmayı bekleyecekti[208]. Dolayısıyla muhabirlerin cephede sağlıklı bir şekilde görevlerini gerçekleştirebilmeleri kısmen tecrübe kısmen de şans faktörüne bağlıydı. Fakat Kardeş Bartlett'ın ifadelerine bakılacak olursa; cepheye gelen muhabirlerin büyük bir kısmı kamp hayatına alışkın olmamakla birlikte Londra'da gazete binalarının yer aldığı Fleet Sokağı'ndan dışarıya çıkmamış, düşmana sıkılan bir kurşuna şahit olmamış, hatta at sırtına dahi binmemişti[209].

Fotoğraf 4: Savaş sahasında bulunan bir muhabir grubu ("A Little Press Camp in Montenegro", *The Sphere,* Vol.: LI, No.: 668, 9 Kasım 1912, s. 139).

[208] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.,* s. 91. James ise tam anlamıyla mesleki bir mücadele haline dönen bu mücadelede Bartlett'ın hasta olmadığını ve onun bazı imkanlar elde edebilmek için İstanbul'da kaldığını düşünmektedir bkz.: Lionel James, *a.g.e.*, s. 41.
[209] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 114.

Kardeş Bartlett cephe yolculuğuna, Lionel James ve Martin Donohoe ile ikinci sınıf bir kompartımanda çıkar. Yolda sardalye, dil ve kakaodan oluşan özensiz bir akşam yemeği yiyen üçlü, üstü başı kirli ve bitap bir halde sabah saatlerinde Seyidler'e ulaşır ve kendilerine gelebilmek için istasyon pompasının suyu ile temizlenirler[210]. Çatışmaların yaklaşık olarak 60 km. uzağına kamp kurmalarına müsaade edilen muhabirler, ilk gün ve geceyi sorunsuz bir şekilde geride bırakmışlardı. Fakat ertesi akşam kuzeydoğudan esen rüzgâr havayı soğutmuş; çadırların içinde dahi ısınmayı imkânsız bir hale getirmişti. Rémond'un ifadelerine göre önlerindeki birkaç geceyi de bu şekilde geçirecek olurlarsa atları telef dahi olabilirdi. Nitekim muhabirler işlerin kendileri adına kötüye gitmeye başladığı bu sırada bir yolunu bularak atlarını bir ahıra yerleştirmeye, kendilerinin ise yakınlardaki bir köy evinde konaklamalarına dair sansür subayı Binbaşı Vasfi'yi ikna etmişlerdi[211].

Fotoğraf 5: Osmanlı Doğu Ordusu içerisinde bulunan Mr. G. Ward Price ("The Tale of Turkey's Tragedy and Two of its Tellers", *The Sphere*, No.: 595, 20 Kasım 1912, s. 230).

Kuşkusuz yazı takımlarının başında, muntazam kıyafetiyle bir şeyler kaleme alan Ward Price'ın bu pozu da tarihçileri yanıltabilecek türdendir. Hatta Price ile aynı karargâhta görevde bulunan Georges Rémond, şiddetli bir soğuğun hüküm sürdüğü günde çadırında satın aldığı kömür sobasını yakmasına rağmen elindeki

[210] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 113.
[211] Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 117.

kalemi yazı yazabilmek için güçlükle tutabilmiştir[212]. Central News'in savaş fotoğrafçısı Baldwin de fotoğraf filmlerinin negatiflerini karanlık çadır zemininde yıkadıktan sonra iki çadır arasında gerili bir ipte kurutmaktan başka bir çare bulamamıştır[213]. Bununla birlikte Price'ın Sofya'daki meslektaşlarının başına gelenlere bakılacak olursa bu pozda yer alan mesainin savaş sahasında sürdürülebilirliği tartışmaya oldukça açıktır[214].

Fotoğraf 6: Bulgar Ordusu içerisinde görevde bulunan savaş muhabirlerinin nöbetçiler eşliğindeki istirahatleri. (*L'illustration*, No.:3636, 2 Kasım 1912, s. 324).

Kaldı ki Seppings Wright savaş muhabirliği mesleğinde sahip olunan ekipmanlardan ziyade mantalite ve tecrübenin önemini şu ifadelerle açıklamıştır; "*Harp muhabiri olmak için gereken vasıflar; başta sağlık ve güçlü sinir sistemi; en zaruri olanı ise süratle karar verebilmek. Bu meslek insana düşünmeye veya hataları düzeltmeye zaman tanımaz. Emir alır almaz dünyanın herhangi bir yerine hareket edebilmeli, ilk tren veya gemiyle yola çıkmaya hazır olmalı. Gideceği yer için en dolambaçsız yolu seçmeli ve ulaştığı zaman da adresini telgrafla gazetesine bildirmeli. Hiç vakit kaybetmeden bağlı olacağı ordunun başkumandanı veya Harbiye nazırını ziyaret ederek itimatnamesini takdim edip müsaadeyi almalı ve editöründen talimat beklerken bir yandan da harekâtı takip etmelidir.*"[215] Beş savaş muhabirinin harp sahasındaki iptidai konforunun emareleri olan nesneleri bir kenara

[212] Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 33.
[213] Herbert. F. Baldwin, *a.g.e.*, s. 5.
[214] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 44-45.
[215] H.C. Seppings-Wright, *a.g.e.*, s. 143, 151.

bırakıp su temini, beslenme ve hijyen gibi temel ihtiyaçlarına bakıldığında, cephedeki gündelik hayata dair daha tutarlı veriler elde edilebilmektedir. Öyle ki 26 Ekim Cumartesi günü çamaşırları simsiyah bir halde olan müttefik Alman subayı Hochwächter dahi o günkü öğününde sadece ekmek ve peynir tüketebilmiştir[216].

8. Nizamnamenin Tatbik Edilememesi ve Karşılaşılan Sorunlar

8.1. Cepheden Ayrılmama Taahhüdünün Uygulanamaması

8 Ekim 1912 tarihli "Yabancı Muhabirler Nizamnamesi" aynı gün İstanbul'daki yabancı elçilikler ile sefaretlere ve Reuter's Haber Ajansı aracılığıyla da uluslararası kamuoyuna tebliğ edilmişti. Ne var ki nizamname sadece kâğıt üzerinde kalmış, muhabirlerin savaş sahasındaki konum ve görevlerini konu edinen maddeler tatbik edilememişti. Nizamnamenin kâğıt üzerinde kalmasının temel sebebi, Harbiye Nezareti'nin öngördüğü ve a priori olarak varsaydığı maddî altyapının, savaş sahasının olağanüstü koşullarıyla uyumsuzluk göstermesidir. Tıpkı nizamnamedeki dört madde gibi nizamnameye getirilen ek tedbirler de bu uyumsuzluktan nasibini almış; teoride ayrıntılı bir şekilde hazırlandığı izlenimi edinilen metin, pratikte istenilen amaca ulaşamamıştır. Sözgelimi daha sonra değinileceği üzere, muhabirlerin Bulgar Ordusu tarafından esir edilmeleri ve karargâhtan ayrılan muhabirlerin alternatif haberleşme kanalları aracılığıyla gazetelerine telgraf göndermeleri nizamnamenin önüne geçemediği, daha doğrusu öngöremediği sorunlardan bazılarıdır.

Bununla birlikte nizamnamede her ne kadar katî ifadeler yer alıyor olsa da, nizamnameyi hazırlayan Harbiye Nezareti mensupları dahi bu metindeki hükümlerin yazıldığı üzere uygulanamayacağını tahmin ettiklerinden olacak ki nizamname maddelerinin bir formaliteden öteye geçmediğini düşünüyordu. Nitekim Harbiye Nezareti'nin muhabirlerden savaş bitene dek ordu ile birlikte kalacaklarına dair imzalamalarını istediği taahhütname karşısında Bartlett'ın endişelerini dile getirdiği Miralay İzzet Bey, nizamname hakkında endişe duyulmasının yersiz olduğunu ifade ederek, bu taahhütnamenin cepheye olabildiğince az sayıda muhabir alınabilmesi için istendiğini belirtmiştir. Öyle ki henüz 9 Kasım 1912 tarihine gelindiğinde Hariciye

[216] Gustav von Hochwächter, *a.g.e.*, s. 33.

Nezareti'nden Londra Sefiri Tevfik Paşa'ya iletilen telgrafa göre; "*darü'l harbe azimet etmiş bulunan ecnebi muhabirlerden gayri muhabirlerin badema* (bundan sonra) *ordu-yı hümayuna kabul olunamayacağı Başkumandanlık Vekâleti'nden*" bildirilmiş ve cephede yer alabilmek için müracaat eden muhabirlere de bu bağlamda cevap verilmesi istenmiştir[217].

Öte taraftan muhabirlerin cephede belirli bir süre kaldıktan sonra gözlemledikleri ve elde ettikleri stratejik bilgiler ile cepheden ayrılmalarını önlemeye çalışmak oldukça makul bir önlem gibi gözükmektedir. Fakat muhabirlerin bu hususta yersiz korkulara kapılmasına gerek yoktu. Nitekim cepheden ayrılmak istenildiği zaman sağlık sorunları öne sürülerek buradan ayrılmak mümkündü. Üstelik görevde bulunan doktorlar son derece hoşgörülü olmakla birlikte, muhabirlerin sıhhat durumunun ordu ile kalmaya müsait olup olmadığına da bizzat Miralay karar verecekti[218]. 4 Kasım 1912 tarihinde Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf, Miralay'ın da belirttiği gibi yabancı personellerin cepheden ayrılabilmelerinin çok da zor olmadığını göstermektedir. Londra Sefareti Müsteşarı Cavid Bey, harp ilanının ardından Harbiye Nazırı'na İngiliz zabit Mösyö Derik M. Frank Bevaer'in harbe iştirakini tavsiye etmesi üzerine "*ecnebi muhabir, refakatine tayin olunan Binbaşı Vasfi Bey ile birlikte*" Londra'dan ayrılmıştı. Fakat Mösyö Derik'in ailesi Londra Sefareti'ne müracaat ederek kendisinin İngiltere'ye dönmesini talep etmiştir. Mösyö Derik'in ailesinden gelen bu talep, 24 Kasım 1912 tarihinde, zabitin ordu karargâhından İstanbul'a getirildiği ve oradan da İngiltere'ye dönüşünün sağlandığı yönünde cevaplanmıştır[219].

8.2. Yabancı Muhabirlerin Ülkeye İzinsiz Girişleri

Yabancı muhabirler, I. Balkan Savaşı'nın son günlerine gelindiğinde dahi harp sahasında görev alabilmek adına Hariciye Nezareti'ne resmî başvurularda bulunmaya devam etmişlerdir. Münferit olaylar ile sınırlı kalsa da bu resmî başvuruların yanı sıra harp sahasında yer alabilmek için gayr-i resmî teşebbüslerin varlığı da söz konusudur. 10 Mart 1913 tarihinde Başkumandan Vekili İzzet Paşa

[217] BOA, HR. SFR 3, 662/56.
[218] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 87.
[219] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 24; BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 23.

tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf, bu noktaya temas etmektedir. Daily Chronicle muhabiri Mösyö Denveri, Osmanlı vatandaşı olan tercümanıyla birlikte gayr-i resmî olarak geldikleri Çanakkale'de, Karadeniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından tevkif edilmiştir. Muhabirin bu izinsiz seyahati Çanakkale'de sonlanırken, kendisine resmî makamlara başvuru yapmadan ve başvurusu kabul edilmeden harp sahasında görevde bulunamayacağı bildirilmiştir.[220]. Aslına bakılırsa benzer bir durum, Trakya Bölgesi'ndeki muharebelerin giderek yoğunlaştığı Kasım ayı ortalarında Çatalca hattında da meydana gelmiştir. Bu tarihte yabancı muhabirlerin Çatalca hattında bulunmaları yasaklanmış olmasına rağmen bölgeye izinsiz girişlerin yapıldığı tespit edilmiştir. Harbiye Nezareti, sefaretler üzerinden yabancı muhabirlere kendilerine gösterilen iyi niyet ve yapılan bilgilendirmelerin suistimal edilmemesini, her ne suretle olursa olsun Ayastefanos ve Kâğıthane civarı haricinde bulunmamalarını bildirmiştir. Aksi bir durum yaşanması halinde ise bölgede tesadüf edilecek yabancı muhabirlerin yakalanması emri, bölgedeki asker ve jandarma birliklerine iletilmiştir. Nitekim İngiliz muhabir ve fotoğrafçı Baldwin, Vize'ye hareket eden Osmanlı Doğu Ordusu'na yetişebilmek için kullandığı kestirme bir yolda ilerlerken Çorlu civarında süvari birlikleri tarafından yakalanarak sorgulandığını ve atının da elinden alındığını günlüğünde canlı bir şekilde aktarmaktadır[221]. Bununla birlikte cephe hattına girmeleri yasaklanan yabancı muhabirler, harp hakkındaki gelişmeleri bu sırada İstanbul'da bulunan Binbaşı Vasfi Bey aracılığıyla takip edebilmişlerdir[222].

8.3. Savaş Muhabirlerinin Esir Edilmeleri ve Kaybolmaları

Osmanlı Harbiye Nezareti hazırlamış olduğu nizamname ile her ne kadar yabancı muhabirlerin cepheden izinsiz bir şekilde ayrılmalarını, Edirne civarına doğru hareket etmelerini ve karşı tarafın askerî birliklerine katılmayı yasaklamış olsa da, işler çoğu zaman bu çerçevenin dışında gerçekleşmiştir. Gerek haber peşinde koşan muhabirlerin önü alınamayan menfî teşebbüsleri, gerekse savaşın beraberinde getirdiği olağanüstü durumlar, bahsi geçen nizamnameyi cephe şartlarında genellikle atıl bırakmıştır. Nitekim Kasım ayının sonuna doğru gelinirken Osmanlı Ordu

[220] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 44.
[221] Herbert. F. Baldwin, *a.g.e.*, s. 43-45.
[222] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 33.

Karargâhı'nda yaşananlar bu bağlamda değerlendirilebilir. 23 Kasım 1912 tarihinde Muhabirini-i Ecnebiye Sansörü Binbaşı Ali Vasfi Bey'e karargâhta bulunan bir İngiliz muhabiri tarafından istihbarat verilir. Buna göre, Osmanlı Ordugâhı'nda görev alan bir İngiliz muhabir ile ismi henüz belirlenemeyen bir Amerikalı muhabir, Kırkklareli'de Bulgar Ordugâhı'nda esir olarak tutulmaktadır[223]. Belgede yer alan "*arazimiz dâhilinde esir edilen*" ifadesinden anlaşıldığı üzere bu muhabirler, ordugâhtan uzaklaştıkları bir sırada Bulgar keşif kuvvetleri tarafından ele geçirilmişti[224]. 21 Kasım tarihli Pall Mall gazetesi de Binbaşı Vasfi Bey'e verilen bu istihbaratı doğrulamaktadır. Gazetede yer alan habere göre; Mr. Hamilton, Çatalca hattının ilerisinde bulunduğu bir sırada Bulgar kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş olup şu anda Kırklareli'de gözaltında tutulmaktadır. Kendisinden en son on gün önce haber alınan Hamilton, annesi Lady Pinero'ya Bulgar karargâhından birkaç gün önce ilettiği telgrafta güvende olduğunu ve yakında Sofya'ya gönderileceğini ifade etmiştir[225].

Fakat Binbaşı Vasfi Bey'e verilen bu istihbaratın devamında yer alan ifadelere bakılacak olursa, bu sıradan bir esaret olmayabilirdi. Öyle ki bir süredir ortalarda görünmeyen Hamilton'un, Kırklareli'deki Bulgar Ordugâhı'na bile isteye geçmiş olması hayli yüksek bir ihtimaldi. Bu istihbaratı göz ardı etmeyen Binbaşı Vasfi Bey, konu hakkında bilgi edinebilmek adına bazı İngiliz muhabirler ile görüşmeler gerçekleştirmiş fakat Hamilton'un Bulgar Ordugâhı'nda esir olarak mı, yoksa gönüllü olarak mı bulunduğu tam olarak tespit edilememiştir[226]. Bununla birlikte Hamilton'un eski bir dostu ve aynı haber ajansından meslektaşı olarak onun akıbetinden endişelenen Herbert B. Baldwin, Hamilton'un en son Lionel James tarafından Çorlu taraflarında görüldüğünü iddia etmekteydi. Baldwin'in tahminlerine göre Hamilton, Bulgarların Çatalca üzerine harekâta geçtiği bir sırada esir edilmiş ve şu sırada Kırklareli'de esir olarak tutulmaktaydı[227].

---

[223] Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 159-160.
[224] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 29.
[225] "Missing War Correspondent", *Pall Mall*, No.: 14842, 21 Kasım 1912, s. 2.
[226] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 28.
[227] Herbert. F. Baldwin, *a.g.e.*, s. 73.

Öte taraftan Hamilton'un bir casus olabileceği ihtimalini gündeme getiren bu istihbaratın ardından yaşananlar meseleyi farklı bir noktaya taşımıştır. Öyle ki Bulgar askerî yetkililerince gönderilen haberde, Kırklareli'de esir olarak tutulan Hamilton için 1.000 lira "*fidye-i necat* (kurtuluş parası)" talep edildiği bildirilmiştir. Binbaşı Vasfi Bey, yaşanan bu gelişmeler karşısında talep edilen fidyenin resmî yollardan sağlanıp sağlanamayacağı, esir edilen muhabirin mensubu olduğu sefarete gerekli bilgilendirmenin yapılması ve durumun Hariciye Nezareti tarafından takip edilmesi hususunda girişimlerde bulunmuştur[228]. Nitekim 2 Aralık 1912 tarihine gelindiğinde Hamilton'un Bulgar Ordusu tarafından esir edildiği İngiliz Sefareti tarafından da öğrenilmiş ve Hariciye Nezareti'nden konu hakkında bilgilendirme talep edilmiştir[229]. Ancak tam da bu tarihlerde Hamilton'un akıbeti ortaya çıkmaya başlamıştır.

Her ne kadar Binbaşı Vasfi Bey, Hamilton hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşamasa da İngiliz muhabirin Londra'ya ulaşır ulaşmaz gerçekleştirdiği röportaj, başından geçenleri gözler önüne sermektedir. Aralık ayının ilk haftasında Kırklareli'de ki Bulgar karargâhından Sofya'ya ve ardından da Londra'ya ulaşan Hamilton, Çatalca hattında bulunduğu bir sırada aniden altı Bulgar süvarisinin arasında kalmıştı. Tüm silahların kendisine çevrildiği Hamilton'dan silahı ve not defteri istenmişti. Üzerinde silah bulundurmayan İngiliz, notlarını çaresiz bir şekilde teslim etmişti. Ardından üstü aranan muhabirin gözlükleri, su matarası, bir miktar parasıyla ufak tefek bazı eşyaları da askerler tarafından alınarak karargâha götürülmüştü[230].

Ne var ki Rus muhabir üzerinden gündeme gelen gelişmeler, Bulgar Ordusu tarafından esir edilen tek muhabirin Hamilton olmadığını göstermektedir. 7 Kasım 1912 tarihinde Rusya Sefareti'nden bildirildiğine göre, Petersburg Telgraf Ajansı muhabiri Mösyö Koçeneskin, Osmanlı Ordu Karargâhı'nda bulunan yabancı muhabirlerin İstanbul'a dönmek için bindikleri trende bulunmuyordu. Çerkezköy'de kaldığı düşünülen Rus muhabirden hiçbir bilgi alınamadığı gibi hayatta olup

[228] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 28.
[229] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 30.
[230] "Captured By Bulgarians", *The Belfast News-Letter*, Vol.: CLXXVI, No.: 30.359, 12 Aralık 1912, s. 9.

olmadığı da bilinmemekteydi. Her ne kadar Osmanlı Ordu Karargâhı, Rus muhabir hakkında böyle bir bilgiye sahip olmasa da konu hakkında tetkikat başlatılması ve elde edilen malumatın da Rusya Sefareti'ne bildirilmesini talep etmiştir[231].

Aslına bakılırsa Rusya Sefareti'nin Koçeneskin'in akıbeti hakkında duyduğu endişe çok da yersiz değildi. Öyle ki yabancı muhabirlerin kaleme aldığı metinler incelendiğinde, Osmanlı askerî yetkililerinin karargâhta bulunan Rus muhabirler hakkında çok da olumlu şeyler düşünmediğine dair birçok ifade yer almaktadır. Bartlett, cephede iki Rus muhabirin yer aldığını belirtmekte ve bu muhabirlerin Osmanlı askerî yetkililerince hiç sevilmediğine değinmektedir. Ona göre, savaşın en büyük sebeplerinden birisi Rusya'nın Balkan devletleri üzerinden Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı politikaydı. Dolayısıyla bu durum akıllara Rus muhabirlerin birer casus olabileceğini getirmekteydi. Üstelik bu muhbirlerden biri St. Petersburg'daki Genelkurmay Başkanlığı'nda subay olarak görev yapmaktaydı. Bartlett, Türk subayların kendi aralarında gerçekleştirirken kulak misafiri olduğu bir konuşmayı notlarına eklerken, Türk askerî yetkililerinin Rus muhabirler adına aleyhteki düşüncelerini bir adım daha ileri taşır ve onların yol kenarında ölü bulunması halinde gayet memnun olacaklarını belirtir[232]. Lionel James ise, sansür memuru Binbaşı Vasfi Bey'in diğer muhabirlere nazaran Rus muhabirlerle çok daha fazla ilgilendiğini hatta konaklama noktalarında onlarla birlikte kaldığına değinmektedir. Ona göre Binbaşı Vasfi, Rus muhabirlerin birer Bulgar ajanı olduğunu düşünmekteydi. Üstelik kendisi ile gerçekleştirdiği bir sohbet esnasında, Rusların hayatta kalmaları halinde oldukça şaşıracağını da ifade etmiştir[233]. Öte tarftan cephe şartlarının muhabirleri esaret, kaybolma ve hastalıklar ile oldukça zorladığı söylenebilir. Nitekim Fatih Kerimi, kasım ayının ortalarında, cephede yer alan muhabirlerden beşinin kazaya uğradığını, bir Alman muhabirin vebadan öldüğünü, iki İngiliz'in vebaya yakalandığını, bir muhabirin boğulduğunu, Daily News gazetesi muhabirinin de Bulgarlara esir düştüğünü belirtmektedir[234].

---

[231] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 7.
[232] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 116-117.
[233] Lionel James, *a.g.e.*, s. 62.
[234] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 34.

Rus muhabirin akıbeti hakkında gerçekleştirilen tahkikata dönülecek olursa, 10 Kasım 1912 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti'nden Hariciye Nezareti'ne "*Petersburg Telgraf Ajansı Muhabiri Hakkında*" notu ile gönderilen telgrafta, gerek Rusya Sefareti'nin gerekse yabancı muhabirlerin endişeleri boşa çıkmış; tren hattı müfettişinin Başkumandanlık Vekâleti'ne yaptığı bilgilendirme ile Rus muhabirin önceki günün akşam treniyle Hadımköy'den İstanbul'a geldiği anlaşılmıştır[235].

8.4. Alternatif Haberleşme Kanalları

Servet-i Fünûn dergisi 1913'ün Şubat nüshasında, savaş muhabirlerinin çalışma şartlarını ve meslekî gerekliliklerini şu ifadelerle açıklamıştır. "*Arzın herhangi bir noktasında bir harb görülür görülmez hemen herkeste malumat almak, harekât-ı askeriyeyi tafsilatlı bir şekilde takip edebilmek, muhasaralarda ve muhaberelerde hazır bulunmak için şedid bir duygu belirir. Bu meraklarını teskin etmek için derhal harekete geçen bu kişilerin bir havadisi ne güçlükler ile elde ettiğini, okuyucular akıllarına dahi getirmez. Meselâ savaş sırasında en muvafık mevkiye ulaşabilmek için sergilenen maharetler, atlatılan tehlikeler ve sonrasında toplanılan bilgilerin sansür kurulundan geçirilerek gazete idarehanesine gönderilmesi için ne işgüzarlıklar lâzımdır? ... Soğuğa, yağmura maruz kalırlar ve insanı harab eden yorgunluklara tahammülle gecelerini ya kırlarda ya da izbeliklerde geçirirlerken gündüzleri ise ekseriyetle aç ve bilaç kalırlar... ve böyle bir işte muvaffak olmak için sabır, tahammül, faaliyet, hile, cesaret ve kuvvetli bir sıhhat lazımdır.*" Bu girizgâhın hemen ardından Balkan Savaşı sırasında görevde bulunan savaş muhabirlerinin faaliyetlerine değinen dergi, sırsıyla Mösyö Garnet, George Rémond ve elbette ki İngiliz gazeteci E. Ashmead Bartlett'e yer vermektedir[236].

E. Ashmead Bartlett ve Martin Donohoe bir yandan harp sahasında olup bitenleri yakından takip ederek dikkatli bir şekilde notlar almaya çalışırken diğer yandan da elde ettikleri bilgileri telgraf aracılığıyla mensup oldukları gazetelere rakiplerinden önce ulaştırmak için çaba sarf etmekteydi. Bunun yanı sıra cephenin zor ve umulmadık koşullarıyla mücadele eden muhabirler, gazete yönetimlerinin

[235] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 20.
[236] "Ateş Altında Gazete Muhabirliği", *Servet-i Fünûn*, No.: 1132, 7 Rebiül evvel 1331, s. 315-321.

kendilerine tahsis ettiği ödeneği ve daha da önemlisi onlara duyulan güveni boşa çıkarmamalıydı. Öyle ki İngiliz gazetelerinin muhabirlerine ayırdığı yıllık tahsisat, İngiltere'nin başkent sefirlerine ayırdığı senelik maaş ile eşit hatta yer yer daha fazlaydı. Öte taraftan Fransa-Almanya savaşı sırasında Almanların Sedan galibiyetini henüz Berlin ve Paris'te dahi duyulmadan iki buçuk saat evvel tafsilatlı bir şekilde New York Herald'a ileten savaş muhabiri, o gün gazetesinin tamamı satılan 1.5 milyon ilave yayın yapmasını sağlamıştı[237]. Dolayısıyla savaş muhabirlerinin gerçekleştirdiği görevler, mensubu olduğu gazeteye önemli bir katma değer sağlamaktaydı.

Ekim ayının son günlerinde Bartlett ve Donohoe'nin The Times muhabiri Lionel James ile gazetelerine daha önce haber ulaştırabilmek adına giriştikleri uzun ve amansız mücadele, Lüleburgaz Muharebeleri'nin hemen ardından başlıyordu[238]. Bartlett, kaleme aldığı günlüğünde bir savaş muhabirinin kendisine sorması gereken iki temel sorudan bahseder; "*Sansürlü telgrafları yollamak için en yakın yer neresidir? Gerektiği takdirde sansürsüz mesajlarımı gazeteye nasıl yollarım?*" Anlaşılan o ki Bartlett, bu iki sorunun da cevabını biliyordu. Sansürlü telgraflar İstanbul'dan, sansürsüz telgraflar ise İstanbul'dan Köstence'ye hareket eden Romen gemisinden gönderilmekteydi[239] ve Bartlett ikinci seçeneği tercih etmişti.

Savaşın başlangıcından itibaren harp sahasında teşrik-i mesaide bulunan Bartlett ve Donohoe, James'in sabahın erken saatlerinde otomobiliyle Çorlu'dan Tekirdağ'a doğru yola çıkacağını haber alır. James'in niyeti açıktır; Tekirdağ'dan gemiyle İstanbul'a ulaşmak ve The Times'a son gelişmeleri telgrafla iletmek. Bu durumda Bartlett ve Donohoe her ne pahasına olursa olsun The Times'tan daha önce

---

[237] "Amerika Gazetelerinin Muhabirleri", *Mecmua-yı Ebuzziya*, C.: 5, S.: 50, 30 Kasım 1886, s. 1587-1589.

[238] Balkan Savaşı başladığı sırada bu türden bir habercilik rekabetinin izine İstanbul basınında da rastlanır. Alemdar Gazetesi'nin 15 Ekim 1912 tarihli nüshasındaki "Kâri'lerimize" başlığı altında yer alan ifadelere bakılacak olursa; gazete, okuyucularını Balkan Harbi'nden günü gününe haberdar edebilmek adına yazı heyetini genişletmişti. Alemdar Gazetesi, bu hamlesinin sebebini ise Osmanlı Ordusu'nun Sofya, Belgrad, Çetine ve Atina'ya girişini ilk duyuran haberi yapma amacında olduğunu belirterek açıklamıştır bkz.: "Kâri'lerimize", *Alemdar*, No.: 64-148, 15 Ekim 1912, s. 1.

Sabah Gazetesi de aynı tarihlerde Viyana, Selanik, Kosova, Karadağ ve Edirne şehirlerinde görevlendirdiği muhabirlerle harbin gidişatı hakkında en güvenilir haberleri en hızlı şekilde kamuoyuna duyurabilmeyi hedeflemiştir bkz.: "Sabah'ın Muharebeye Mahsus Teşkilât-ı İhbariyesi", *Sabah*, No.: 8294, 22 Teşrîn-i evvel 1912, s. 1.

[239] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 78.

Daily Telegraph ve Daily Chronicle'ye harp haberlerini iletmeliydi. Önlerinde çok fazla seçenek olmayan ikilinin planı hazırdı; ilk olarak Cuma günü şafak sökerken otomobille Tekirdağ'a oradan da güzergâhı İstanbul olan bir gemi bularak ya da bir şilep kiralayarak yola devam etmekti. Başlangıç noktası harp sahası olan bu meslekî mücadele Bartlett ve Donohoe için o kadar önemliydi ki işlerin ters gitmesi halinde uygulamaya alacakları b planı, deniz yolunu bir yelkenli ile tamamlamayı göze alacak kadar riskliydi. Başkente varmalarının akabinde son olarak haftanın Salı, Perşembe ve Cumartesi günleri saat 15:00'de İstanbul'dan Köstence'ye hareket eden aynı isimli vapura ulaşarak, herhangi bir sansür müdahalesine maruz kalmadan gazetelerine telgraf çekebilmeyi hedeflemekteydiler. Rémond; "*Biz orada adeta bir gazetecilik okulu kurmuştuk*" der ve bu sırada iki tepe arasında sıkışıp kaldıklarını, bütün işlerinin ise basılmaya değer görülmeyen yazılar yazmaktan ibaret olduğunu notlarına ekler[240]. Görülen o ki, Lüleburgaz Muharebesi, savaş muhabirlerinin önüne bir ikilem ve seçim getirmiştir. Ya harbin başından beri yaptıkları gibi telgraflarını sansür heyetinden geçirerek gönderecekler ya da cepheden Köstence'ye kadar uzun ve zorlu bir yolculuğun ardından telgraflarını gazetelerine sansürsüz bir şekilde iletebileceklerdi.

Fotoğraf 7: George Rémond, Ömerli Köyü'nde (*L'illustration,* No.: 3640, 30 Kasım 1912, s. 425).

Yağan yağmurun çamur deryasına dönüştürdüğü arazide arabanın bata çıka ilerleyebildiği zahmetli bir yolculuğun ardından Tekirdağ'a varan ikiliyi limandan

[240] George Rémond, *a.g.e.*, s. 32.

İstanbul'a doğru henüz demir alan geminin düdüğü karşılar. Her ne kadar büyük bir üzüntü yaşamış olsalar da pes etmeyen muhabirler, Tekirdağ İngiliz yardımcı elçilik binasına giderler ve Başkonsolos Bay Streater'ın yardımına başvururlar. İstanbul'a gidebilmek için gemi kiralama talebinde bulunan ikilinin isteğini yerine getirmeye çalışan Streater, işleri içinden çıkılmaz bir hale sokar. Nihayetinde Avusturya bandıralı Lloyd gemisi Tekirdağ limanına yanaşır ve muhabirler hınca hınç muhacir dolu bir gemi yolculuğunun ardından, 2 Kasım 1912 cumartesi günü sabah saat 09:00'da İstanbul'a ulaşır. Köstence'ye yol alacak geminin kalkışına yaklaşık olarak 6 saat vardı ve şimdiki sorun resmî yetkililerce yakalanmamaktı. Öyle ki her bir muhabir harp sahasından ayrılmayacağına dair resmi taahhütte bulunmuştu. Bu nedenle ortalıklarda gözükmeyen ikili bir yandan da James'in neler yaptığını öğrenmeye çalışıyordu. Fakat muhabirler adına korkulacak bir şey yoktu; çünkü James, The Times'a yazdığı haberleri sansür memurunun aracılığıyla göndermişti ve sansürlü bir harp haberinin pek de bir kıymeti yoktu[241].

Cumartesi günü geminin hareket saatine yakın sularda sessizce Pera Palas'tan ayrılan muhabirler, gemiye adımlarını atar atmaz yeni bir sorunun habercisi olacak İngiliz elçiliği baş tercümanı Bay Fitzmaurice ile karşılaşırlar. Fitzmaurice'ın belirttiğine göre, her yerde kendilerini arayan yetkililer şu anda gemideydi. Derhal gözden uzak bir kamaraya saklanan ikili, geminin kalkış saatini beklemeye başlar. Fakat geminin beklenen saatte demir almayışı tüm çabaların yavaş yavaş sonuçsuz kalacağına işaret etmekteydi. Bu sırada kendilerini arayan yetkililerin "Bay Barlott" ve "Bay Donohoe" seslerini duyan muhabirler için zaman adeta durmuş gibiydi.

Nihayet pervanelerin çalışmaya başlamasıyla talihin ilk kez yüzlerine güldüğünü düşünen muhabirler, deniz yolculuğu sırasında birtakım sorunlar yaşamış olsalar da Pazar günü Köstence'ye varırlar. İlk iş olarak Otel Carol'a oradan da telgraflarını Londra'ya gönderebilmek için telgraf müdürünün ofisine giderler. Uzun bir deniz yolculuğunun sebep olduğu yorgunluk nedeniyle o anda yazmaya başlayamayan ikili, müdüre hatırı sayılır bir ödeme yaptıktan sonra yazacakları her bir telgraf sayfasının müdür tarafından görevlendirilen memur vasıtasıyla ofise

[241] Meseleye Lionel James cephesinden bakılacak olursa bu serüven Bartlett'ın ifade ettiklerinden çok daha farklı gerçekleşmiştir bkz.: Lionel James, *a.g.e.*, s. 73-113.

getirileceği bilgisini alarak otele dönerler. Öğle yemeğinin hemen ardından başladıkları yazım işi Bartlett'ın ifadesiyle zihinleri düşünmekten parmakları yazmaktan yorulana dek çarşamba gününe kadar devam eder. Bartlett günün sonuna gelindiğinde "*Artık herkesi alt etmiştik ve Perşembe sabahına kadar, sansürsüz başka hiçbir harp haberi Londra basınında görülmeyecekti.*" ifadeleri ile adeta zaferini kutlar.

Bartlett ve Donohoe'nin telgrafları 4 Kasım 1912 tarihinden itibaren Londra basınında yer almaya başlamış ve iki hafta boyunca etkisini sürdürmüştür. Gazetelerin birbirlerine atıflarda bulunarak sütunlarına taşıdığı telgraflar, her gazetede farklı bir başlık ile yayınlanmıştır. Irish Independent gazetesi, Lüleburgaz Savaşı başlığının altında "*Buz Gibi Soğuk Havada Açlık Çeken Ordu*"[242] ifadelerini tercih ederken Pall Mall gazetesi ise Bartlett'ın telgrafını "*Mağlubiyetin Sebepleri*" ana başlığının altında yayınlayarak, organizasyondan uzak olan Türk Ordusu'nun durumunu, Sedan Savaşı'ndan beri en büyük yıkım ifadeleri ile sütunlarına taşımıştır[243]. The Globe gazetesi ise 4 Kasım 1912 tarihinde her iki muhabirin telgraflarının uzun birer özetini naklederken kullandığı başlık basit fakat Bartlett'ın tercih edeceği türdendi; "*Sansürsüz Savaş Haberleri*"[244].

James ise haberi daha önce yetiştirebilmek adına verilen bu mücadelenin emek kısmına odaklanır. Ona göre harp haberlerini sabah kahvaltısında kahvesini yudumlayarak okuyanlar, muhabirlerin bu haberleri elde etmek için geçtiği meşakkatli yolları göz ardı etmekteydi. Henüz mürekkebi bile kuramamış gazetede yer alan savaş haberlerinde kimin kazanıp kimin kaybettiğini okumanın iş olmadığını düşünen James, bu birkaç paragraf haberin büyük bir beceri, çekilen cefalar ve hatta ciddi bir tehlikenin ürünü olduğundan bahseder[245].

Tekrar Bartlett'a dönülecek olursa, onun Lüleburgaz Muharebeleri'ni kaleme aldığı bu telgraf, üç günlük bir mücadelenin ayrıntılı askerî güncesi olarak ele

---

[242] "The Lule Burgas Battle – Graphic Narrative – Starved Army in the Icy Cold Weather", *Irish İndependent*, 5 Kasım 1912, Vol.: 21, No.: 266, s. 6.
[243] "Causes of Defeat - Turkish Troops Total Disorganization - The Buble Burst - Greatest Disaster Since Sedan", *The Pall Mall*, 6 Kasım 1912, No.: 14.829, s. 2.
[244] "Uncensored Battle News", *The Globe*, No.: 36623, 4 Kasım 1912, s. 5.
[245] Lionel James, *a.g.e.*, s. 22.

alınabileceği gibi telgrafın ardında yer alan hikâye otobiyografik bir metin olarak da değerlendirilebilir[246]. Öte taraftan bu telgraf, aynı muharebeler hakkında gazetelerine telgraf gönderen Lionel James ve Donohoe'nin kaleme aldıkları ile karşılaştırılarak kolektif bir anlatının yazımında görülen farklılıkların tespit edilmesi bağlamında da önemli veriler sunabilir. Bu ve diğer olası alternatiflerin yanında Bartlett'ın telgrafı, Tüccarzâde İbrahim Hilmi için öğretici, hatta Osmanlılar için ibret alıcı bir metindi. Hilmi, I. Balkan Savaşı'nın Çatalca hattında devam ettiği sıralarda yayınlanmaya başladığı "Kitâbhâne-i İntibâh" serisi ile uyanış, diriliş ve intikâm gibi mefhumların kavramsallaşmasında ve bu kavramların savaşın ardından bir motivasyon unsuru olarak gündemde kalmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim Hilmi'nin "Türkiye Uyan" ismini taşıyan çalışmasında; "*Ben bu eseri yazmakla istedim ki genç mekteplilerin hissiyat ve dimağında bir inkılap yapayım. Terbiye-i şahsiye ve milliyelerine hadim bir eser yazarak vatandaşlarımızın zihninde yerleşmekte olan ümitsizlik illetini kaldırayım ve bu genç kalplerde musibet ve felaketlerin acılarını yaşatarak intikam ve azim ve meram hislerini uyandırayım.*"[247] şeklindeki ifadeleri bu noktada oldukça önemlidir.

Bartlett da bu tecrübesini önemli görmüş olacak ki savaş sırasında kaleme aldığı notları ve bahsi geçen telgrafı gözden geçirdikten sonra makale olarak Illustration dergisinde yayınlamıştır. Telgrafın söz konusu dergide yayınlanmasının hemen akabinde Ebu Nüzhet Hakkı bu metni "*Esbab-ı Hezimet ve Felaketimiz Lüleburgaz Muharebesinde Nasıl ve Niçin Mağlub Olduk?*"[248] başlığı altında, makalenin özelikle askerî öğretisini ön plana çıkararak, yapılan hataların fark

---

[246] Hatta aynı tarihsel gerçekliğin aynı günlük yazarı/muhabir tarafından farklı zamanlarda ve farklı anlatı türlerinde ne kadar farklı kurgulanmış olabileceğini tartışan bir çalışma için bkz.: Mustafa Göleç, "Tarihsel Olgu ve Anlatı Stratejileri: Günlük Yazımından Tarih Yazımına 'Bir' Gözlemcinin Çanakkale Savaşlarına 'Birden Çok' Tanıklığı", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.: 1, S.: 2, Sonbahar, İstanbul 2014, s. 117-142.

[247] İbrahim Hilmi, *Türkiye Uyan*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1913, s. 5. İbrahim Hilmi, bahsi geçen eseriyle bu söylemin öncülüğünü yapmakla kalmaz "Kitâbhâne-i İntibâh" serisinde yer alan 18 eserin 7'sini kaleme alarak birçok yazarı da etkiler. Bu noktada birkaç örnek için bkz.: İbnü'n-Nabi Sami Hafız, *Uyan ve Çalış*, Kastamonu Matbaası, İstanbul 1913; Mehmed Emin Yurdakul, *Ey Türk Uyan*, Babikyan Matbaası, İstanbul 1914; Kerküklü Müridzâde Mahmud Hicri, *Terci-i Bend Ya İntibah-ı Millet*, Havadis Matbaası, Kerkük 1917. Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin kaleme aldığı eserler ve daha fazlası için bkz.: Melek Dosay Gökdoğan, *a.g.m.*, s. 739-744; Başak Ocak, *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıraçan*, Müteferrika Yayınları, İstanbul, 2003.

[248] Ashmett Bartlett, *Esbâb-ı Hezimet ve Felâketimiz Lüleburgaz Muharebesinde Nasıl ve Niçin Mağlub Olduk*, Çev.: Ebu Nüzhet Hakkı, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet 1328.

edilebileceği ve eksikliklerin görülebileceği önemli bir metin değerlendirmesiyle tercüme etmiştir[249].

8.5. Ataşemiliterlerin İzinsiz Seyahatleri ve Alınan Tedbirler

Balkan Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce İstanbul'a gelen Seppings Wright'ın buradaki yabancı muhabir kalabalığını "ordu" kelimesiyle tanımlaması oldukça dikkat çekicidir. Hariciye Nezareti de bu "orduyu" kontrol altında tutabilmek için yayınladığı tamimler aracılığıyla başkentteki yabancı sefaretler ile sürekli bir şekilde diyalog tesis etmeye çalışmıştır. Yabancı muhabirlerin neredeyse tamamına yakını bu tamimler ile kontrol altına alınmış olsa da görece daha rahat bir hareket serbestisine sahip olan sefaret ataşemiliterlerinin harp sahasındaki kontrolünün sağlanması adına daha kapsamlı uygulamalar gerekmiştir. Öyle ki sefaret ataşemiliterleri savaşın başlamasıyla birlikte, Harbiye Nezareti'nin iznini almaksızın sivil kıyafetler giyerek askeri mevkilere hatta kışlalara gitmeye başlamıştı. Üstelik ataşemilterlerin sadece askerî bölgelere değil savaş esirlerinin bulunduğu İzmit'e kadar izinsiz bir şekilde gittiklerinin tespit edilmesi üzerine kendilerinin kontrol altına alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla askerî ve stratejik bilgilerin tam bir gizlilik altında kalabilmesi için muhabirler adına alınan önlemler ataşemiliterler için de gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda ataşemiliterlere harp sahası ve civarında inceleme gezileri gerçekleştirmek istemeleri halinde nezarete müracaat ederek izin almalarının gerektiği belirtilmiştir. Ataşemiliterler, kendilerine verilecek izin doğrultusunda ve refakatlerine tayin edilecek bir zabit nezaretinde bu bölgelerde belirtilen alanlarda inceleme yapabilecekti[250].

---

[249] Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Hatıraların Işığında Balkan Savaşları" başlığını verdiği bir çalışmasında Ellis Ashmead Bartlett'ın metnine ve bahsi geçen tercümeye değinmektedir. Feyzioğlu, Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin kaleme aldığı uzun bir mukaddimenin ardından Ebu Nüzhet Hakkı'nın bazı tespitlerinin yer aldığı "arz-ı meram" başlığı altındaki ifadelerinden hareket ederek, bu metnin 20.000 kelimeden oluşan bir telgraf olduğunu ve daha sonra Illustration adı ile yayınlandığını belirtir. Oysa bu metin Illustration adıyla değil aynı isimli dergide yayınlanmıştır bkz.: Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Hatıraların Işığında Balkan Savaşları", *DTCF Dergisi*, 56/2, Ankara 2016, s. 205; *L'illustration*, No.: 3644, 28 Aralık 1913, s. 579-581.

[250] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 37.

8.6. Sefaret ve Muhabirlerin Çatalca Hattında Bulunma Talepleri

I. Balkan Savaşı'nda peş peşe aldığı mağlubiyetler neticesinde çok kısa bir süre içinde geri çekilmek zorunda kalan Osmanlı Doğu Ordusu, Kasım ayının sonlarına doğru Çatalca önlerinde mevzilenmeye başlamıştı. Bu durum İstanbul'daki yabancı muhabir ve ataşemiliterlerin ilgisini, Çatalca'da olup bitenleri yakından takip edebilmeye çekmişti. Bu doğrultuda 11 Kasım 1912 tarihinde Almanya Sefareti ataşemiliterinin Çatalca bölgesine gidişine verilen izni emsal gösteren diğer devlet sefaretleri, kendi ataşemiliterlerinin Çatalca'ya gidememeleri üzerine Hariciye Nezareti'ne şikâyetlerde bulunmuşlardır. Hariciye Nezareti ise sefaretlerden gelen bu şikâyetlere nasıl bir cevap verileceği hususunda Harbiye Nezareti'nden görüş talep etmiştir[251]. Harbiye Nezareti tarafından yapılan inceleme sonucunda sefaret yetkililerinin bahsettikleri gibi bir durumun söz konusu olmadığı anlaşılmıştır. Öte taraftan ataşemiliterlerden sorumlu olan Binbaşı İzzet Bey'in bildirdiğine göre, bu tarihte Hadımköy civarında artış gösteren kolera vakaları sebebiyle ataşemiliterler ancak Isparta Kule civarına kadar ilerleyebilmekte ve harp hakkındaki gelişmeleri yine kendisinden elde edebilmektedir[252].

Sefaret ataşemiliterleri ve muhabirlerin Osmanlı Ordusu ile birlikte harp sahasında yer alabilme talepleri, savaşın başlangıcından neredeyse sonuna kadar devam etmiştir. Öyle ki Daily Chronicle muhabiri Döfo Heva (?) ile Ashmead Bartlett'in ordugâhta bulunmalarını örnek gösteren birçok muhabir aynı izni talep etmiştir[253]. Ancak daha sonra özellikle 1913'ün Şubat ayından itibaren, bölgede bulunan muhabirler savaş sahasından çıkarılmaya başlanmıştır.

---

[251] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 14.

[252] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 15. Georges Rémond'un 21 Kasım 1912 tarihli günlüğünde kaleme aldıkları, Binbaşı İzzet Bey'in başkumandanlıktan bildirdiği emrin harp sahasında uygulandığını göstermektedir. Çatalca hattında Süvari Kumandanı İbrahim Bey ile karşılaşan Rémond, savaş muhabirlerinin cephede yer almaması hususunda alınan emirler hakkında bilgilendirilir. İlk olarak askerî ataşelerle Hadımköy'de ikamet etmek üzere görev yapması uygun görülen Rémond, daha sonra artan kolera vakalarının gerekçe gösterilmesiyle Sazlıbosna Köyü'ne yönlendirilir bkz.: Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 78-79.

[253] BOA, *BEO.*, 4155/311584.

9. Modern ve Muharip Devletler Açısından Savaş Muhabirleri ve Nizamname

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilân ettiği gün Harbiye Nezareti'nce yayınlanan Yabancı Muhabirler Nizamnamesi, en az seferberlik sırasında gerçekleştirilen askerî hazırlıklar kadar önemliydi. Bununla birlikte nizamname bundan önceki dönemler göz önüne alındığında temelde üç farklı olguyu gözler önüne sermektedir. Bunlardan ilki savaş sahasının aldığı kamusal alan hali, ikincisi basının her alan ve zamanda olduğu gibi savaş sırasında da uluslararası kamuoyu oluşturabilme gücü ve son olarak devletin bu iki gerçek karşısındaki farkındalığıdır. Nitekim bu noktalardan hareketle Osmanlı Harbiye Nezareti'nin hazırladığı Yabancı Muhabirler Nizamnamesi'nin aynı sırada Bulgaristan askerî makamları tarafından da hazırlanmış olması modern ve muharip her devletin bu farkındalığa sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan tarafından hazırlanan bu nizamnameler her ne kadar farklı askerî ve tarihî tecrübelerden neşet etse de temelde, iki devletin de ortak hedeflere ulaşabilme amacı taşıdığına işaret etmektedir. Nitekim her iki nizamname metni karşılaştırıldığında iki muharip devletin de savaşı takip edecek olan yabancı muhabirler bağlamında ortak refleksler gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada öncelikle Bulgaristan tarafından hazırlanan nizamnamenin maddelerine değinmek yerinde olacaktır.

Tıpkı Osmanlı Devleti tarafından hazırlanan nizamname gibi dört maddeden oluşan bu nizamnamenin ilk maddesi, savaşı takip edecek olan yabancı muhabirlerin hiçbir şekilde izinsiz olarak hareket edemeyeceğine ve muhabirlere verilen görev izinlerinin istenildiği zaman askıya alınabileceğine değinmektedir.

Nizamnamenin ikinci maddesiyle muhabirlerin gazetelerine iletebileceği bilgilerin çerçevesi çizilmektedir. Buna göre hiçbir muhabir ordunun organizasyonu, sayısı, durumu, olası hareket planları ve stratejisi hakkında bilgiler içeren bir telgraf gönderemeyecektir.

Nizamnamenin üçüncü maddesi ise ikinci madde ile uyumlu olarak yine muhabirlerin gazetelerine gönderecekleri telgrafların içeriğine dair kısıtlamalar getirmiştir. Bu doğrultuda ordunun herhangi bir birliğinde yer alan görevlilerin

isimlerinin açıklanamayacağı, düşman ateşinin etkisi, şehirler ve yollar hakkında hiçbir şekilde bilgi verilemeyeceği belirtilmiştir.

Son olarak nizamnamenin dördüncü maddesi, ikinci ve üçüncü maddelerde belirtilen kısıtlamaları daha da derinleştirmekte ve muhabirlerin hiçbir olumsuz makale yazamayacağı, yenilgilerle ilgili bir açıklama yapamayacağı, kayıplara dair detaylı bilgilere yer veremeyeceği ve birliklerin tertibatı hakkında hiçbir görüş bildiremeyeceğine değinmektedir[254].

Bulgaristan tarafından hazırlanan nizamname, Osmanlı Devleti tarafından hazırlanan nizamnameye göre, savaş sahasında görevde bulunacak olan yabancı muhabirlerin görev tanımlarını kuşkusuz ki çok daha fazla sınırlandırmakta hatta onları nerdeyse tamamıyla etkisiz bir gözlemci haline getirmektedir. Nitekim savaşı Bulgaristan Ordusu ile takip eden Lev Troçki'nin[255] ifadeleri bu durumu açıkça göstermektedir. Balkan Savaşları'nın en popüler savaş muhabiri olan Troçki, savaş sırasında çeşitli gazetelere gönderdiği haberler ve kaleme aldığı makaleler ile savaşın sadece askerî yönüne değinmekle kalmaz, bulunduğu şehirlerin kamuoyu, basını, anayasası, siyasî partilerin savaşa karşı tutumları ve sansür gibi pek çok konuya da temas etmektedir. Bölgede savaş muhabiri olarak bulunduğu bir sırada Bulgar basınını ve sansürünü değerlendirdiği bir makalesinde, muhabirlerin askerî harekâtlara dair yazdıklarını telgraf ile hiçbir şekilde gönderemediğine değinen Troçki, savaşın henüz başlangıcında Bulgaristan'da bulunan 100 civarında muhabirle birlikte Cafe Bulgaristan'da yaşadığı bir olayı şu şekilde kaleme almaktadır; "*Burada bizim için doğru hareket kurallarını bildiren kitapçıklar yayınladılar. Uzun bir listede maddeler şu şekilde bitiyor: "... yazmak yasaktır ... izin verilmez ... yasaktır.*"[256] Bununla birlikte bazı çağdaş kaynaklar Bulgar makamlarının savaş muhabirlerine uygulamış olduğu sansürü, hava durumu bilgisinin dahi rapor

[254] "Why the World Is Learning Little of The Balkan War ", *The Sun*, Vol.: LLX, No.: 64, 3 Kasım 1912, s. 3.
[255] Troçki hakkında biyografik bilgi için bkz.: Lev Troçki, *Sürgün Günlüğü*, Çev.: Aslı Aydın, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 7-14.
[256] Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, Çev.: Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2017, s. 204-205. Troçki'nin Balkan Savaşları sırasındaki muhabirlik faaliyetleri hakkında bkz.: Maria Todorova, "War and Memory: Trotsky's War Correspondence from the Balkan Wars", *Perceptions*, Summer 2013, Vol.: XVIII, No.: 2, s. 5-27.

edilemeyeceğini bildirerek daha da genişletmektedir[257]. Bu noktada yine Bulgar ordusu içerisinde görevde bulunan muhabirlerin kaleme aldıklarına bakılacak olursa, askerî yetkililerin kendilerine uyguladıkları sansür oldukça sert ve bir o kadar da profesyoneldi[258]. Nitekim muhabirler tarafından kaleme alınan herhangi bir mektup ne Bulgaristan içinde dolaşıma dâhil edilmekteydi ne de yurt dışına çıkarılmaktaydı. Bunun yanı sıra Bulgar sansür heyetinin başında görev alan M. Kostoff, Sofya Üniversitesi Savaş Sanatı, M. Arnaouhhoff ise aynı üniversitenin Karşılaştırmalı Edebiyat bölümlerinde profesör olarak görevde bulunmaktaydı[259]. Bulgar Ordusu içerisinde görevde bulunan Lev Troçki, bu görevlileri "*ülkelerinin çıkarları için kendilerini acımasız sansürcülere dönüştürmüş bulunan saygın Bulgar profesörleri, öğretim elemanları*" olarak nitelemektedir[260]. Son olarak cephede yer alan tüm muhabirlerin kollarında "BK" yazılı bir bant bulunması şartı getirilirken[261], kendileri gizli Bulgar polisi tarafından da yakından takip edilmekteydi[262].

13 Kasım 1912 tarihli Bystander dergisinde yer alan fotoğraf, Troçki'nin bu noktadaki ifadelerini adeta görselleştirmektedir. Eski Zağra'daki savaş muhabirlerini gösteren fotoğrafın altında, muhabirlerin cephede bulunmasına izin verilmediğine değinilmektedir. Boş zamanlarını civarda bulunan spor salonunda ve salonun bahçesinde geçiren muhabirlerin savaşa dair elde edebildiği tek bilgi, merdivene tırmanarak uzaklardan görülen anlık bir duman kabarcığından başka bir şey değildi[263]. Gibbs'in de belirttiği üzere, Bulgar askerî yetkilileri, ordu içerisinde görevde bulunan muhabirleri, bir arkadaş hatta bir görevli olarak değil, bir düşman olarak görüyor ve kendilerine savaş esiri gibi davranıyordu[264].

---

[257] F. Lauriston Bullard, *Famous War Correspondent*, Little, Brown and Company, Boston 1914, s. 25; Lıeutant Hermenegıld Wagner, *With the Victorious Bulgarians*, Houghton Mfflin Company, Bostan and New York 1913, s. 256-257; Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 44.

[258] Bulgaristan ordusu içerisinde görevde bulunan yabancı muhabirlere uygulanan askeri sansür hakkında savaşın yakın tanıklarından olan Nikola Dodov kaleme aldığı günlükte ayrıntılı bilgiler vermektedir bkz.: Ayşe Kayapınar, "Bulgarların Balkan Savaşlarına Bakışı: Dodov'un Günlüğü ve Radev'in Hatıratı", *Balkan Savaşları'nın 100. Yılı Uluslararası Balkan Sempozyumu*, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 438-439.

[259] Reginald Rankin, *a.g.e.*, s. 72.

[260] Lev Troçki, *a.g.e.*, s. 244.

[261] Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 45.

[262] Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 53, 115.

[263] *Aynı yer*.

[264] Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 1-2.

Fotoğraf 8: Bulgaristan Ordusu tarafından Eski Zağra'da cephe gerisinde tutulan savaş muhabirleri ("A Commanding Position-Captured By War Correspondents At The "Front", *Bystander*, Vol.: XXXVI, No 467, 13 Kasım 1912, s. 353).

Bununla birlikte muharip devletlerin savaş muhabirleri üzerine uyguladığı askerî sansür, henüz savaşın başında Avrupa basınında da yankı bulmuş ve uluslararası kamuoyunun Balkan Savaşı'na dair neden çok az şey bildiği tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 3 Kasım 1912 tarihli The Sun gazetesi, "*Dünya Balkan Savaşını Niçin Çok Az Öğreniyor*?" başlığı altında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın savaş muhabirlerinin faaliyetlerine getirdiği kısıtlamalara değinmiş ve özellikle Bulgaristan Ordusu içerisinde yer alan savaş muhabirlerinin 5 Kasım tarihinde Mustafa Paşa'dan Eski Zağra'ya gönderildiği belirtilmiştir[265]. 8 Kasım 1912 tarihli The Western Times gazetesi ise savaş muhabirlerinin Osmanlı askerî yetkilileri tarafından adeta bir mahkûm olarak tutulduğunu iddia etmiştir[266]. Nitekim aynı

[265] "Why the World Is Learning Little of the Balkan War ", *The Sun*, Vol.: LLX, No.: 64, 3 Kasım 1912, s. 5.
[266] "A Fettered Press War Correspondents Kept As Prisoners", *The Western Times*, No.: 19759, 8 Kasım 1912, s. 11.

tarihte Sadaret Tahrirat Kalemi'nden Başkumandan Vekili Nazım Paşa'ya iletilen telgrafa bakılacak olursa; "*ecnebi muhabirlerden Mösyö De Tiska üçüncü kolordu karargâhına azimeti*" için Mahmut Muhtar Paşa tarafından kendisine verilen varakaya rağmen belirtilen yere gitmesine, bölgede bulunan askerler tarafından izin verilmemişti[267].

Fotoğraf 9: Eski Zağra'da izinsiz şekilde telgraf yazdığı tespit edilen savaş muhabirinin gözaltına alınması.(https://www.europeana.eu/portal/en/record/2024913/photography_ProvidedCHO_Parisienne_de_Photographie_72814_17.html (Erişim Tarihi: 16.11.2019).

Savaş muhabirlerinin cepheye sevk edildikleri ilk gün bu ekip içerisinde yer alan Georges Rémond, 25 Ekim 1912 tarihinde Çorlu karargâhında bulunduğu bir sırada içerisinde bulundukları durumun esaretten farksız olmadığını şu ifadelerle açıklamaktadır; "*Biz adeta esir gibiydik. Hiçbir şey söylemiyorlar, bir şey görmeye de izin vermiyorlardı*" Rémond, bu bahsin hemen ardından muhabirlere uygulanan yaptırımların haklılığını ise; "*Kumandan Vasfi Bey gibi otuz beş gazeteciye cevap verecek, onların itirazlarını ve iddialarını dinleyecek bir subayın ne kadar zor bir durumda kalacağını kabul etmek gerekir. Üstelik bu gazetecilerin alâka ve*

[267] BOA, *BEO.*, 4110/308191. Lokalanzeiger gazetesinin muhabiri olarak görevde bulunan Baron Tiska, Avrupa gazetelerinde Osmanlı Ordusu'nun gerçekleştirdiği ileri sürülen katliam ve yağmaların doğru olmadığını, karargâhta dahi kendilerine cömertlikle davranıldığını belirmektedir bkz.: "Conduct of The Turkish Army-War Correspondents Testimonials", *Belfast News Letter*, Vol.: CLXXVI, No.: 30.337, 16 Kasım 1912, s. 7.

menfaatleri de birbirlerine aykırı bulunuyordu. Biri siperden bahsetmek ister, diğeri milli gururu yaralayacak şekilde olayları anlatmaya kalkışır; bir diğeri de olayların yaşandığı yerlerin fotoğraflarını ve sinemalarını göndermeyi arzu eder. Birçoğu diğerlerine haset eder. Her birinin bir arzusu, bir düşüncesi, kişisel bir emeli vardır. Bu kişisel çekişmelere bir de millî ve ırksal çatışmaları da eklemek gerekir. Burada Osmanlı, Fransız, İngiliz, Alman, Macar, Amerikalı, Rus bulunuyordu. Bazıları Balkan milletlerine eski mezhep ve soy bağlarıyla bağlantılı olduklarından, gazetelerine bir fayda verecek bilgiler veriyorlardı… Bu nedenle düşman olsun, dost olsun, muhabirlerin hepsine aynı içerikte bir kanun uygulamak gerekirdi. Doğal olarak bu muhabirlere büyük bir güvensizlik duyuluyordu."[268] ifadeleriyle aktarmaktadır. Savaşın kanla dolu yüzüne bakıldığında Bulgaristan askerî makamlarını, muhabirlere karşı takındıkları tutumdan dolayı suçlamadığını belirten Gibbs, "*savaşın neticede ne bir tiyatro ne de bir şov sahnesi olduğunun*" altını çizerken, karşı cephede de olsa meslektaşı Rémond ile aynı görüşü paylaşmaktadır[269].

Her ne kadar ayrıntılı verilere sahip olamasak da askerî sansürün, savaşın diğer muharip devletleri tarafından da uygulandığı anlaşılmaktadır. Hatta Karadağ askerî yetkilileri görece daha küçük bir bölgede mücadele ediyor olmalarına rağmen savaş muhabirlerine sansür uygulamaktan geri kalmamıştır. Fransız kardeşler Jérome ve Jean Tharaud'un ifadelerine bakılacak olursa; Büyük Otel'de bulunan yirmi beş gazeteci tesadüfen bir kadın, bir çocuk veya cepheden gelen yaralı bir askerin söylediklerinin dışında savaşa dair herhangi bir bilgiye sahip değildi. Bu kişilerden alınan haberler de uygulanan sansür nedeniyle telgrafla gazetelere bildirilememekte, sadece Karadağlı bir subayın belediye olarak adlandırılabilecek bir binada günün operasyonları hakkında verdiği bilgiler ile yetinilmekteydi. Hatta savaş muhabirlerinin burada yaptıkları tek şey poker oynamaktan ibaretti[270]. Öte taraftan Hariciye Nezareti'nin elde ettiği istihbaratın ardından gerçekleştirilen incelemede, Eylül ayının başından itibaren bölgedeki mücadeleleri yerinde takip eden ve Tuz

[268] Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 31-32.
[269] Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 112-114.
[270] Jérome ve Jean Tharaud, *İşkodra'da Savaş*, Çev.: F. Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 13-14.

civarında iki yüz kadar Türk askerinin Malisörler tarafından öldürüldüğüne dair

Fotoğraf 10: Kadın Savaş Muhabiri Edith Durham

Fotoğraf 11: Karadağ Ordusu'nda görevde bulunan The Daily Mirror gazetesi muhabiri Mr. Wyntham'ın Arnavut bir asker ile görüşmesi

"taraflı" haberleri Çetine'den İngiliz gazetelerine gönderen muhabirin Edith Durham adlı İngiliz bir bayan olduğu tespit edilmiştir[271]. Fakat Durham'ın haberleri sadece savaş öncesinde bölgede gerçekleşen mücadelelerle sınırlı kalmamıştır. 12 Ekim tarihinde kadın savaş muhabirinin Pall Mall gazetesine gönderdiği telgrafa göre, Karadağ Ordusu Tuz bölgesinde üstünlüğü ele geçirmiş ve 300'den fazla Osmanlı askerini de esir almıştı[272]. Kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla Balkan Savaşı'nı savaş sahasında takip eden tek kadın muhabir[273] olduğu anlaşılan Durham'ın 3 Kasım 1912 tarihinde The Times'ta yayınlanan telgrafına göre; Podgoriça'da meydana gelen mücadelelerde Karadağ Ordusu Osmanlı Ordusu'na karşı art arda galibiyetler elde etmekteydi[274].

---

[271] BOA, *HR.SYS.,* 152/36.

[272] "The Lady War Correspondent Further News of The Fighting", *Pall Mall,* No.: 14.808, 12 Ekim 1912, s. 1.

[273] [273] Hüseyin Mevsim Çanakkale Muahrebeleri'de görevde bulunan Bayan Wanda Zembrzuska'nın Balkan Savaşı'nda da muhabir olarak görevde bulunduğunu belirtmekte fakat konu hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır bkz.: Hüseyin Mevsim, *Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!, Miralay Mustafa Kemal Bey'le Buluşma*, Ağustos 1915, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, s. 11.

[274] "Woman War Correspondent Sees First Shot Fired", *The Times,* No.: 19.158, 3 Kasım 1912, s. 19.

Gerek Osmanlı Devleti gerekse Bulgaristan tarafından hazırlanan nizamnameler teorik olarak aynı hedefe yönelik olsa da, uygulamada farklılıklar göstermektedir. Osmanlı Devleti bu nizamname ile savaş muhabirleri adına daha çok zaman ve mekân odaklı bir sınırlama getirerek, muhabirlerin görev başlangıç tarihine, görevde bulunacakları yerlerin belirlenmesine ve görevlerinin ne zaman sona ereceğine dair bir metin hazırlamıştır. Bulgaristan ise nizamname kapsamında daha çok bilgi gizliliğine odaklanarak savaş muhabirlerinin gazetelerine aktarabileceği bilgileri sınırlandıran bir metin oluşturmayı tercih etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti tarafından nizamnameye getirilen ek tedbirler ile savaşın ilerleyen dönemlerinde bu bağlamda alınan kararlara bakılacak olursa, Bulgaristan tarafından savaş muhabirlerine uygulanan askerî sansür ile Osmanlı Harbiye Nezareti'nin gerçekleştirdiği düzenlemeler arasında sadece nüans farklılıklarından söz edilebilir.

10. Savaş Sahasında Yer Almak İsteyen Devletler

Osmanlı Hariciye Nezareti, savaş sahasında bulunmak isteyen yabancı muhabirler hakkında hazırladığı nizamnameyi, bu nizamnameye yaptığı eklemeleri ve bu bağlamda uygulamaya aldığı diğer kararları sefaretler aracılığıyla ilgililere tebliğ ederek süreci bürokratik bir boyuta taşımıştır. Bu doğrultuda hazırlanan evraklar, yukarıda değinilen noktalar hakkında teknik bilgiler vermekle birlikte konunun muhatap devletlerini de açıkça göstermektedir. Bu bağlamda "*Yabancı temsilciliklere tebligat*" notu ile hazırlanan evraklar incelendiğinde "*İtalya, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ hariç tutulacak*" veya "*Roma, Atina, Sofya, Belgrad ve Çetine hariç*" ibaresinin bu evraklarda bir klişe olarak yer aldığı görülmektedir. Öyle ki yakın geçmişte Trablusgarp'ta mücadele edilen ve bu tarihte İstanbul'da resmî bir makam ve bürokrat ile temsil edilmeyen İtalya'nın yanı sıra hâlihazırdaki savaşın muharip devletleriyle muhatap olunmaması şaşırtıcı değildir.

Bahsi geçen evraklardaki bir diğer klişe ise "*Romanya, İsveç, İspanya, Rusya, İran, Avusturya, İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika*"[275] veya "*Londra, Washington, Viyana, Paris, Tahran, Berlin, Petersburg, Lahey,*

[275] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 1.

Stockholm, Brüksel, Madrid, Bükreş"[276] şeklinde olup muhatap devletlerin kimler olduğunu göstermekteydi. Bununla birlikte peş peşe sıralanan bu 12 ülke, uluslararası kamuoyunun savaşa olan ilgisini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Söz konusu evraklardan hareketle savaşı harp sahasında takip etmek isteyen bu 12 devletten, Amerika ve İran dışında 10'u Avrupa basınını temsil ettiği anlaşılırken, bahsi geçen devletlerarasında tek Müslüman ülke olan İran bu bağlamda ayırt edici bir özelliğe sahiptir.

Öte taraftan Osmanlı Hariciye Nezareti'nin kolektif yazışmalar haricinde Japonya ve Portekiz sefaretleri ile gerçekleştirdiği münferit yazışmalar da hesaba katıldığında, toplamda 14 devletin harp sahasında yer alabilmek adına girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır[277]. Hiç kuşku yok ki uluslararası kamuoyunun savaşa gösterdiği bu ilgi, Osmanlı bürokrasisinin Avrupa basınına yönelik muhabirler üzerinden uygulamaya koyduğu askerî sansür hamleleri ile paralellik göstermektedir.

Osmanlı bürokrasisi bu başvurular karşısında Portekiz'den Rusya'ya İsveç'ten İran'a kadar harp sahasında yer almak isteyen muhabir, zabit ve ataşemiliterlerin sayısını olabildiğince az bir sayıda tutabilmeyi hedeflemiştir. Nitekim bu doğrultuda sefaret ve elçiliklere birçok kez tamimler gönderen Hariciye Nezareti, özellikle harp sahasında bulunmak isteyen yabancı zabitlerin taleplerine karşı olumsuz cevaplar verirken devlet nezaketini de göz ardı etmemiştir. Öyle ki 19 Ekim 1912 tarihinde Avusturya-Macaristan Elçiliği'ne yazılan telgrafa bakılacak olursa; Osmanlı Ordusu'nun harekâtlarını takip etmek için taleplerini ileten General Kont Jean Galis-Leewes ve Kıdemli Yüzbaşı İvan Kaleic'e "*ne yazık ki bu yabancı subay beyefendilere gerekli misafirperverliğin gösterilebilmesindeki zorluklar*" nedeniyle olumsuz yanıt verilmiştir[278].

---

[276] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 2.
[277] Hariciye Nezareti'nin sefaretler ve elçilikler ile bu doğrultuda gerçekleştirdiği kolektif yazışmalar incelendiğinde İran elçiliği, cepheden gönderilecek olan tüm telgrafların Fransızca olarak yazılması gerektiğini bildiren tamimde yer almamaktadır bkz.: BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 8.
[278] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 19.

11. Bir Savaş Gözlemcisi Olarak Ataşemiliterler ve Subaylar

Her ne kadar yabancı muhabirler için hazırlanan nizamnamede kendilerinden bahsedilmese de, oluşturulan tetkik ve teftiş komisyonunda yer alan görevlilerin cephede nezaret edeceği personeller arasında zabitler ve ataşemiliterler de yer almaktadır. Dünya askerî tarihi bağlamında "genelkurmayların çağı" olarak adlandırılan 19. yüzyılın ikinci yarısı[279], militer anlamda birçok yeniliğin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin sefaretler bünyesinde görevlendirdiği ilk ataşemiliterlere ve ataşemiliterlerin görevlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Ahmed Esad Bey, Paris Sefareti bünyesinde yurt dışında görevlendirilen ilk Osmanlı askerî ataşesi unvanına sahiptir. 1872 yılında Reşad Bey'in Berlin Sefareti'nde görevlendirilmesinin ardından birçok Avrupa şehrinde Osmanlı ataşemiliterleri sefaretler bünyesindekini yerini almıştır. İlerleyen yıllarda Müslüman ülkelere de ataşemiliterler görevlendirilmiş, bu doğrultuda ilk kez 1874 yılında Mehmed Fuad Bey Tahran'a ataşemiliter olarak tayin edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan ülkelerine ataşemiliter tayini ise mütekabiliyet esasına dayalı olarak daha ileriki tarihlerde gerçekleşmiştir. Osmanlı arşiv belgeleri, ataşemiliterlerin öncelikli görevinin tayin edildiği ülkenin askerî organizasyonu ve modernizasyonu hakkında incelemelerde bulunmak olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda daha çok orduların askerî manevralarını takip eden ataşemiliterler, yine görevde bulundukları ülkelerde gerçekleştirilen askerî yenilikleri de rapor halinde hazırlamaktadır. Sözgelimi, Washington Ataşemiliteri Aziz Bey'in New York'da gördüğü istihkâmda kullanılabilen ve dinamitli mermi atabilen toplar, İspanya'da icat edilmiş torpil vapuru, Roma Sefareti Ataşemiliteri Kaymakam Osman Nizami Bey'in iki İtalyan Kolordusu'nun yaptığı manevrada gördüğü beyaz barutun eski baruta üstünlüğüne dair notları ile İtalyan donanması için inşa edilecek zırhlılar hakkında kaleme aldıkları raporlar ataşemiliterlerin faaliyetleri hakkında bir takım bilgiler vermektedir[280].

---

[279] Gültekin Yıldız, "Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası Ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.: 17, Ankara 2012, s. 240.
[280] Gültekin Yıldız, *a.g.m.*, s. 239-266.

Ataşemiliterler 20. yüzyılın başından itibaren harbiye nazırlıkları ve genelkurmaylar tarafından istihbarat ağının en önemli aktörlerinden biri pozisyonuna getirilmiştir. Bu doğrultuda sefaret memurluğunu bir kenara bırakan ataşemliterler, muharip devletlerin orduları içinde cephede bir gözlemci olarak görev almaya başlamıştır. Ataşemiliterler her ne kadar bir basın mensubu olmasa da resmî evraklardan elde edilen veriler, onların cephede bir savaş muhabirinden çok da farklı görevler yapmadığını göstermektedir. Nitekim Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Batı Ordusu içerisinde görevde bulunan Avusturya Zabiti Hoffman'ın aynı zamanda Neue Freie Presse gazetesinin muhabiri olduğu göz önünde bulundurulması gereken bir örnektir. Yine Hoffman örneğinden devam etmek gerekirse, kendisinin gözlemleri Osmanlı Batı Ordusu yetkililerince bir istihbarat raporu olarak hazırlanmış ve merkez ile paylaşılmıştır[281].

Osmanlı arşiv belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla ilk kez 1898 yılında Amerika-İspanya savaşını gözlemlemek için bir Osmanlı zabiti savaş sahasında görevlendirilmiştir[282]. Zabitin savaş sırasındaki ve sonrasındaki raporlarına dair net bilgilere ulaşım sağlanamamış olsa da bu noktada çok daha ayrıntılı verile sahip olabileceğimiz Pertev Bey'in 1905 Rus-Japon Harbi'ndeki faaliyetleri üzerinde durulabilir. Bu tarihte miralay rütbesine sahip olan Pertev Paşa, Japonya hükümetinin kabulü[283] ve ardından kendisine verilen pasaport[284] ve harcırah[285] ile Tokyo'ya tayin edilmiştir[286]. Pertev Bey'in Mançurya'da gerçekleşen muharebe sırasında yaralanmış olması gözlemlerini doğrudan cephe hattında gerçekleştirdiğini göstermektedir[287]. Pertev Bey'in savaş sırasında harp muhabirlerini andıracak faaliyetlerinden biri de muharebe sırasında çektiği fotoğraflardır[288]. Yaklaşık 2 yıllık görevinin ardından İstanbul'a dönen Pertev Bey'in bizzat padişaha takdim etmek için hazırlamış olduğu

[281] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 41.
[282] BOA, *Y.PRK.MYD.*, 20/139.
[283] BOA, *BEO.*, 2356/176657.
[284] BOA, *HR.TH.*, 307/18.
[285] BOA, *HR.TH.*, 307/9.
[286] BOA, *BEO.*, 2381/178527.
[287] BOA, *Y. MTV.*, 275/103.
[288] BOA, *BEO.*, 3876/290666.

layihanın yanındaki "*Japon efradına mahsus yemek kabı ve elbise kumaşları*"[289] raporu, ataşemiliterlerin faaliyetlerini izah noktasında önemli bir ayrıntıdır.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin zabit ve ataşemilterleri nispeten küçük çaplı mücadelelerde bir gözlemci olarak davet ettiği de bilinmektedir. 1903 tarihinde Bulgar eşkıyasına karşı yapılan askerî harekâtları yerinde gözlemleyebilmesi için yabancı devlet sefaretlerinde görevde bulunan ataşemiliterlerin bölgeye sevk edilmesi bu noktada verilebilecek örneklerden biridir[290]. Fakat arşiv kayıtları zabit ve ataşemiliterlerin askerî harekâtları gözlemlenmesine izin verilmediği zamanlarda bu görevlilerin bölgeye kadar geldiklerini, hatta bölge halkı ile görüşmeler yaptıklarını göstermektedir. Bu gibi durumlar karşısında zabit ve ataşemiliterlerin gözlemde bulunmalarının cebren men edilmesi halinde bir takım sorunların ortaya çıkabileceğini öngören yetkililer, konunun organize edilmesi için erken tarihlerde bazı düzenleme teşebbüslerinde bulunmuştur[291].

Çalışmamda bu başlık altında, Osmanlı bürokrasisinin Balkan Savaşı'nı cepheden gözlemlemek isteyen zabit ve ataşemiliterlere karşı tutumu ele alınacaktır. Devlet bürokrasisinin savaş sırasında üzerinde durduğu önemli noktalardan birinin bilgi gizliliği ve kontrolü olduğu zabit ve ataşemiliterler hakkında sefaretlere verilen cevaplardan açıkça görülmektedir. Aynı zamanda savaşı cepheden takip etmek isteyen bu görevlilerin Japonya'dan Portekiz'e değin çeşitlilik göstermesi, Balkan Savaşı'nın uluslararası kamuoyunda meydana getirdiği etkiyi göstermesi açısından da son derece önemlidir.

11.1. İngiliz Subaylarının Savaş Sahasına Alınması İçin Yapılan Başvuru

İngiltere basını, yüzyılın başında meydana gelen Rus-Japonya Savaşı'nı gazete muhabirleri aracılığıyla yakından takip ederken ilgili makamlar da askerî bir gözlem elde edebilmek amacıyla zabit ve ataşemiliterlerinin muharip ordularda görev almasını sağlamıştır. İngiltere, Balkan Savaşları'na da aynı ilgiyi göstermiş ve savaşı çok sayıda muhabir aracılığıyla yakından takip etmiştir. Nitekim İngiltere resmî

[289] BOA, *İ. HUS.,* 140/116.
[290] BOA, Y.A.HUS. 454/111.
[291] BOA, *DH.ŞFR.,* 270/47; BOA, *TFR.I.AS.*, 21/2002.

makamları, Osmanlı Harbiye Nezareti'ne yaptığı başvurular sırasında zabitlerinin sahip olduğu bu tecrübeyi özellikle belirtmiştir. Bu doğrultuda Rus-Japon Savaşı'nda zabitlerinin muharip ordularda bulunmalarına izin verildiği, dolayısıyla İngiliz zabitlerinin savaş sırasında uyulması gereken şartlara vakıf olduğunun altı ısrarla çizilmişti. İngiliz zabitlerin bu şartlara bağlı kalacağı teminatı verilerek Osmanlı Ordusu içerisinde görev alabilmek için Hariciye Nezareti'ne talepte bulunulmuştur. İngiltere Sefareti'nin 16 Ekim 1912 tarihli bu izin talebinde "*müsaade olunduğu takdirde kaç zabitin kabul edileceği*" hakkında istediği bilgi ise İngiltere'nin bu noktada gösterdiği ilginin adeta bir iz düşümüdür[292]. Öte taraftan İngiltere Sefareti'nin, zabit ve ataşemiliterin gözlemci olarak cepheye alınması hususunda yapmış olduğu başvuruda ismi belirlenmiş bir personelden bahsetmemesi, bu başvuruyu diğer sefaretlerin bu bağlamdaki taleplerinden ayırmaktadır.

Ne var ki elde edilen veriler Osmanlı harbiyesinin bu noktada işi oldukça sıkı tuttuğunu göstermektedir. Özellikle yabancı muhabirlerin cephedeki dağınık ve organizasyondan uzak faaliyetleri karşısında askeri gözlemcilerin denetimine çok daha fazla önem verilmiştir. Nitekim Başkumandanlık Vekâleti'nden İngiltere Sefareti'ne bildirildiğine göre sadece dost devletlerin İstanbul'da hâlihazırda görevde bulunan ataşemiliterleri savaş sırasında orduya eşlik edebilecekti. Öyle ki zabitlerin de orduya katılması halinde, bu görevlilerin ağırlanması sırasında bazı zorlukların yaşanabileceği ifade edilmiş[293] ve savaş sahasına asker gözlemci olarak sadece ataşemiliterlerin alınacağı bildirilmiştir[294].

11.2. Romen Binbaşı Basko İçin Yapılan Başvuru

Bu doğrultuda Harbiye Nezareti'ne gelen taleplerden biri de Romanya Hükümeti'ne aittir. Romanya Hükümeti, daha önce Berlin Sefareti Ataşemiliteri olan ve şu anda Harbiye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü olarak görevde bulunan Binbaşı Basko'nun Balkan Savaşı'nı takip edebilmesi için, 17 Ekim 1912 tarihinde Harbiye Nezareti'ne başvuruda bulunmuştur. Romanya Hükümeti'nin Binbaşı Basko

---

[292] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 14.
[293] "*devlet-i mütahabbe ataşemiliterleri zaten orduya refakat edecekler ve birçok ecnebi zabitanın izazı ahval-i harbiye esnasında badi-i müşkilat olup bu müşkilata bizzat kendileri daha ziyade maruz kalacağı cihetle…*" bkz.: BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 23.
[294] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 23.

için gerçekleştirdiği başvuruda "*kaide-i mahremiyete gayetle riayetkâr Devlet-i Aliye-i Osmaniye hakkında ihlas şiar bir zat*" ifadelerini kullanmış olması, şüphesiz ki onun cepheye alınabilmesine yönelik ileri sürülmüştür[295]. Hatırlanacağı üzere İngiltere Sefareti de gerçekleştirdiği başvuru sırasında zabit ve ataşemiliterlerin gizlilik esasına uyacaklarının altını önemle çizmiştir.

Fakat Romanya Hükümeti, her ne kadar Binbaşı Basko'nun ordu içerisinde yer alması halinde beklenilen hassasiyetlerin gösterileceğini belirtse de Başkumandanlık Vekâleti'nin verdiği yanıt, İngiltere Sefareti'ne verilenden pek de farklı olmamıştır. Romanya Hükümeti'nin talebine istinaden ertesi gün yani 18 Ekim 1912 tarihinde verilen cevaba göre; savaş sırasında ataşemiliterlerin ihtiyaçlarının karşılanması oldukça güç bir işti. Bu nedenle "*burada bulunan ataşemiliterlerden gayri hiçbir ecnebi zabitanın seferber ordular nezdinde izam edilmemesi*" kararının alındığı bildirilmiş ve Binbaşı Basko adına istenen izin verilmemiştir. Fakat Romanya Hükümeti'ne bu noktada bir tavsiyede bulunan Başkumandanlık Vekâleti, kendilerinin savaşı takip edecek olan Avusturyalı General Kont Jan Salis Sewis ve Mülazım-ı Evvel İvan Kalisi'nin gözlemlerinden faydalanabileceklerini iletmiştir[296]. Romanya Hükümeti'ne verilen bu cevap daha önce Avusturya-Macaristan Elçiliği'ne söz konusu askerî personeller için verilen olumsuz yanıtın iptal edildiğini akılara getirmektedir.

13.3. Hollanda, İspanya, Belçika ve İsveç'in Ataşemiliter Tayinleri

Hollanda Hükümeti de savaşı cepheden takip edebilmek için İstanbul'a bir ataşemiliter tayin etmek istiyordu. Arşiv belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla Hollanda İstanbul Sefareti'nde bu sırada bir ataşemiliter bulunmamaktaydı. Bu göreve Yüzbaşı Tomson'u getirmek isteyen Hollanda Hükümeti, İstanbul Sefiri aracılığıyla başvurusunu gerçekleştirmiş ve Tomson'un genel karargâhta yer alan diğer ataşemiliterlerin yanına katılmasını talep etmiştir. Aynı günlere İsveç ve Belçika'da İstanbul sefaretlerine birer ataşemiliter tayin etmek isterken, İspanya ise ataşemiliter muavini unvanıyla İstanbul Sefareti'ne ikinci bir zabit görevlendirilmesi

[295] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 15.
[296] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 26.

talebinde bulunmuştur[297]. Osmanlı bürokrasisi yabancı muhabirleri her ne kadar hazırladığı nizamnameler ile belirli bir organizasyona tâbi tutsa da harp sahasının bir diğer aktörü ataşemiliterler için aynı şeyi söylemek henüz mümkün değildi. Fakat Avrupalı devletlerin birbiri ardına gerçekleştirdiği bu başvurular karşısında bürokratik anlamda bir düzenleme ihtiyacı belirmişti. Bu doğrultuda İstanbul sefaretlerinde hâlihazırda ataşemiliter olmayan devletlerin yapacağı başvurularda uygulanacak prosedüre dair Harbiye ve Hariciye nezaretleri görüş teatisinde bulunmuştur. Nitekim bu başvurular bürokrasi tarafından "*harekât-ı askeriyeyi takib-i fırsat bab olabilmek üzere ataşemiliterler tayin etmek istedikleri*" şeklinde yorumlanmıştır[298]. Bu doğrultuda Hollanda, İsveç, Belçika ve İspanya hükümetlerine, gerek genel karargâhta yer alan tüm "*ecnebi memurin-i askeriye*"nin gerekse İstanbul'da bulunan ataşemiliterlerin şimdilik mevcutla sınırlı olduğu aktarılmıştır[299]. 28 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'nden gönderilen bu yazı, 30 Ekim günü Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa tarafından cevaplanmış ve "*Ordû-yı Hümâyûna dâhil olarak harbe iştirak edecek veya Karargâh-ı Umûmî'ye izam kılınacak ecnebi zabitan hakkında beyan-ı teşekkürle şimdilik kabul edilemeyeceklerinin lisan-ı münasiple tebliğ edilmesi*" bildirilmiştir.

11.4. Portekiz Hükümeti'nin Ataşemiliter Tayin Talebi

Her ne kadar Hollanda, İspanya, Belçika ve İsveç'in ataşemiliterler tayin taleplerinin ardından bu personellerin askerî gözlemci olarak görevlendirilmesi hususunda belirli bir çerçeve çizilmiş olsa da söz konusu durumun istisnaları da yok değildi. İstanbul Portekiz Başkonsolosluğu'nun 21 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'ne ilettiği yazının ardından yaşananlar böyle bir istisnaî durumu gözler önüne sermektedir. Belirtildiğine göre, askerî tarihinde büyük kahramanlıkların sayısız örneklerine sahip olan Portekiz, bu tür kahramanlıklara tanıklık etmekte de öncü bir devletti. Dolayısıyla bu savaşta Osmanlı Ordusu'nun elde edeceği prestijli galibiyetleri yakinen takip etmek isteyen Portekiz Hükümeti, en tecrübeli subaylarından birinin Osmanlı Ordusu Karargâhı'nda görevlendirilmesini talep

[297] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 1.
[298] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 28.
[299] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 3; BOA, *HR SYS*., 1967/1, s. 29.

etmişti[300]. Portekiz Başkonsolosluğu'nun bu talebine 26 Ekim 1912 tarihinde verilen cevaba bakılacak olursa, Harbiye Nezareti Portekiz Ordusu'nu temsilen sadece bir subayın Osmanlı Ordusu'nun harekâtını takip etmek üzere "*Karargâh-ı Umûmî nezdinde bulunmasına müsaade olunmasını iltimas eylemi*ş" ve bu subayın diğer ülke ataşemiliterleriyle birlikte kabul edilebileceği bildirilmiştir[301].

11.5. Japonya Hükümeti'nin Ataşemiliter Tayin Talebi

Balkan Savaşı'nın patlak vermesinin ardında birçok sebep bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Rusya'nın 1905 senesinde Japonlara yenilmesinin ardından yayılmacı politikasının odak noktasını Uzak Doğu'dan Balkan Yarımadası'na çevirmesidir[302]. Modern tarihçilerin harbin sebepleri bağlamında altını çizmekten imtina etmediği bu görüş, Rus siyasetinin bölge üzerinde hedeflediği birçok projenin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Rusların Japonlara karşı aldığı bu mağlubiyet, onların yüzyıllardır projelendirdiği açık denizlere inme, Balkanlar'da genişleme, Karadeniz kıyılarına hâkim olma ve boğazları ele geçirme gibi hedeflerine tam anlamıyla kanalize olabilme fırsatını vermişti[303]. Bahsi geçen projeler her ne kadar Rusya'nın bu dönemdeki hedeflerini belirlemede önemli rol oynamış olsalar da Japonya, Rusların Balkan Yarımadası'na odaklanmalarına dair yapılan bu vurguda arka fondaki yerini her daim almaktadır. Tıpkı, Cairo Punch Dergisi'nde yayınlanan karikatürde olduğu gibi. Görselde dağlık bir bölgenin kenarında Papalığın önünde yer alan İngiltere, Almanya, Avusturya, İtalya, Rusya ve Fransa ile birlikte Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı tek başına mücadele eden Osmanlı Devleti'nin yer aldığı bu sahneyi arka plandan Çin ve Japonya takip etmektedir. Çinlinin "*Bu zavallı Türk'ün yerinde olsan ne yapardın?*" sorusuna "*Bu koalisyonu yatıştırmak için alınabilecek tek önlem olan anayasal rejimi kabul ederdim*" cevabını veren Japonya,

---

[300] BOA, *HR.SYS.*,1967/1, s. 36; BOA, *HR.SYS.*,1967/1, s. 27. Balkan Yarımadası üzerine herhangi bir tasarrufu bulunmayan Portekiz'in, bir subay aracılığıyla savaşı takip etme isteğini, askerî bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır. Nitekim meseleye Osmanlı harp tarihi yazımı üzerinden bakıldığında, Bursalı Mehmet Nihat'ın Japonya ve Sedan savaşları hakkında kaleme aldığı eserler, Türk Ordusu'nun yetenek ve strateji olarak gelişme gösterebilmesine yöneliktir.

[301] BOA, *HR.SYS.*,1967/1, s. 35; BOA, *HR.SYS.*,1967/1, s. 37.

[302] Hasip Saygılı, *1905 Rus Devriminin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 59-60.

[303] İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 3.

aslına bakılacak olursa Osmanlı Devleti'nin gündemine ve Balkan Yarımadası'na o kadar da "uzak" değildi.

Fotoğraf 12: Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında verdiği mücadeleyi arka plandan izleyen Uzakdoğu (Bilgin Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019).

Her ne kadar Osmanlı Devleti ile Japonya arasındaki ilişkiler 19. yüzyılın son çeyreği gibi görece geç bir tarihte başmış olsa da II. Abdülhamit'in İslâm birliği tesisi ve Müslümanlar arasındaki bağların kuvvetlendirilmesine yönelik politikalarının Doğu cephesindeki en önemli merkezlerden olan Japonya, aynı dönemde Rusya karşısında Batı merkezli ittifaklar kurma gayretindeydi. Dolayısıyla gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Japonya'nın aynı dönemdeki harici faaliyetleri ve örtüşen hedefleri iki ülke arasındaki ilişkilerin başlamasında ve aynı hızda gelişme göstermesinde etkili olmuştur[304].

Öte taraftan Osmanlı arşiv belgelerinin yanı sıra Japonya arşivlerinde "Balkan Olayı" başlığı altında hazırlanan ve genellikle istihbarî bilgilerden oluşan 21 dosya ve bu dosyaların muhteviyatı göz önüne alınırsa, Uzak Doğu ülkesinin savaşı oldukça yakından takip ettiği anlaşılmaktadır[305]. Öyle ki Portekiz ile birlikte aynı tarihlerde harp sahasında zabitiyle yer almak isteyen diğer bir devlet de Japonya'dır.

[304] Fahrettin Tızlak, "Osmanlı-Japonya İlişkilerinin Başlangıcı ve Ertuğrul Faciası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.: 133, İstanbul 2001, s. 39-40.
[305] Uğur Altın, "Japonya'nın Balkan Savaşları'ndaki İstihbarat Faaliyetleri", *Tarih Dergisi*, S.: 64, İstanbul 2016, s. 103.

Pertev Paşa'nın Rus-Japon Savaşı sırasında Türk askerî ataşesi olarak Japon Ordusu'yla birlikte gerçekleştirdiği seyahatlere ve faaliyetlere[306] bakılacak olursa, Japon Hükümeti'nin bu talebi oldukça makul kabul edilebilir[307]. Nitekim Mançurya'da görevde bulunan Pertev Paşa Mukden kara savaşı ile Port Arthur kuşatmasını bizzat gözlemleme imkânı bulmuştu[308].

Japonya, Balkan Savaşı sırasında cephede bir zabit bulundurabilme talebini Berlin üzerinden iletmiştir. Bu doğrultuda Berlin Sefareti'nden 25 Ekim 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'ne iletilen yazıda; Japonya Büyükelçisi Berlin'de bulunan Topçu Binbaşı Nobuyukiabe'nin, hükümeti adına Osmanlı Ordusu'nun harekâtını cepheden takip etme isteğinde olduğunu bildirmiştir[309]. Japonya'nın bu doğrultudaki talebine verilen cevapta; diğer hükümetlerin de benzer talep ve teşebbüslerde bulunduğundan bahisle bu durumun ordudaki zabit ve ataşemiliter sayısında büyük bir artış meydana getirdiğinin altı çizilmiştir. Öte taraftan Japonya'nın bu sıralarda İstanbul'da askerî bir ataşesi olduğu da anlaşılmaktadır. İlk kez 1907 senesinde Japon askerî ataşesi olarak görevlendirilen Kurmay Subay Morioka Morishige'nın 3 yıllık görevinin ardından kendisinin yerini 1911 yılında Albay Muraoka Choutaro almıştır. Hariciye Nezareti'nin Japonya'ya cevabı da Japonya Genelkurmay Yarbayı Muraoka'nun uzun bir süredir Japon Hükümeti'nin vermiş olduğu özel bir referans doğrultusunda İstanbul'da bulunduğu ve kendisine diğer ülke ataşeleriyle birlikte Osmanlı Ordusu'nun harekâtını takip edebilmek üzere savaş sahasına gitmesi için izin verildiği yönünde olmuştur[310]. Nitekim Muraoka kaleme aldığı ilk raporda, Osmanlı Ordu Karargâhı'nda bulunan yabancı gözlemcilerin hangi ülkelerden geldiğine dair bir bahis açmıştır. Yarbayın raporuna göre karargâhta Japonya'yı temsil eden kendisinin dışında İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Rusya, İspanya, İsveç ve Romanya'dan birer görevli bulunmaktadır[311].

---

[306] Edward J. Erickson. *a.g.e.*, s. 37.
[307] Antonello Folco Biagini, *a.g.e.*, s. 102.
[308] F. Şayan Ulusan Şahin, *Türk-Japon İlişkileri (1876-1908)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 133-135.
[309] BOA, *HR.SYS.*,1967/1, s. 39.
[310] BOA, *HR.SYS.*,1967/1, s. 38.
[311] Uğur Altın, *a.g.m.*, s. 106.

11.6. Avusturya Subayı Hoffman Üzerinden Batı Cephesine Bir Bakış

Mülazım Hoffman'ı Osmanlı Ordusu içerisinde gözlemci olarak bulunan zabitlerden ayıran bir özelliği vardı. Öyle ki gerek "*Ataşemiliterler, ecnebi zabitan ve muhabirler*" ismini taşıyan dosya, gerekse bu çalışma kapsamında incelenen münferit evraklar içerisinde yer alan belgelere bakılacak olursa, savaşı Osmanlı Batı Ordusu ile takip eden tek zabit Hoffman'dı. Osmanlı Batı Ordusu'nun uzun bir süre kuşatma altında savunduğu Yanya'da bulunan Hoffman, yaklaşık 3 ay boyunca bu şehirde görevde bulunmuştur. Hoffman hakkındaki evraklar, bölgedeki Osmanlı askerî yetkililerinin zabit ve muhabirleri bir istihbarat kaynağı olarak kullandığını da göstermektedir. Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne 26 Şubat 1913 tarihinde gönderilen bir yazıya göre; Avusturya ordusu zabitlerinden olup aynı zamanda Neue Freie Presse gazetesinin muhabiri sıfatıyla, savaşın başlangıcından itibaren Osmanlı Batı Ordusu ile birlikte bulunan Hoffman, Yanya'dan 28 gün önce ayrılmış ve birkaç gün önce Viyana'ya ulaşmıştı. Şehir, Yunan Ordusu'na teslim edilmeden önce Yanya'dan ayrıldığı anlaşılan Hoffman gerek Osmanlı Batı Ordusu gerekse şehrin askerî durumu hakkında Viyana Sefiri'ne birtakım bilgiler vermiş ve bu bilgiler kayıt altına alınarak Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilmiştir[312]. Bununla birlikte Hoffman'ın adı, bölgeden Başkumandanlık Vekaleti'ne gönderilen ve Batı cephesinde meydana gelen gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgiler içeren bir zabıtnamede de geçmektedir. Her ne kadar Hoffman'ın Viyana Sefiri'ne verdiği bilgilere ulaşamasak da zabıtnamede yer alan ifadeler, bu bilgilerin ne olabileceğine dair bazı ipuçları vermektedir. Zabıtname metnine göre, Sırp Ordusu Draç'dan Skumi Nehri'ne kadar olan kıyı şeridini karadan işgal ederek bölgeye giriş ve çıkışı engellemektedir. Yunan Ordusu ise Sermeni Nehri'nden Arta Körfezi'ne kadar olan kıyı şeridini ablukaya alarak ikisi toplu ikisi küçük ticaret gemisine ilaveten ara sıra yardımcı kuvvet olarak gelen ticarî gemilerle kıyı bölgesini teftiş etmektedir. Fakat Hamidiye Kruvazörü'nün bölgeye geliş haberi alınır alınmaz bu gemilerin hepsi Preveze'ye kadar geri çekilmiştir. Yaklaşık 1 hafta önce Avlonya'dan hareket ederek bölgeye gelen Hamidiye Kruvazörü'nün burada hiçbir Yunan gemisi ile karşılaşmaması ise Yunan Ordusu'nun savaş gemisi olmadığını akıllara

[312] BOA, *HR.SYS.*,1967/2, s. 42.

getirmektedir[313]. Zabıtname, Batı cephesinin kıyı şeridi ve deniz kuvvetleri hakkında bilgiler verdikten sonra Yanya kuşatması hakkında bilgiler vererek devam etmektedir. Buna göre, bölgede Yanya'dan memleketlerine geri dönen Arnavut askerler haricinde, toplamda 25.000 Türk askerinden mevcut bir kuvvet yer alırken, bu orduya yetecek en az üç aylık erzak ve kâfi derecede piyade cephanesi bulunmaktadır. Fakat dağ toplarının ve on beş santimetrelik topların cephanesi git gide azalmaktadır. Bölgedeki askerin "*kuvve-i maneviyesi yerinde*" olmakla birlikte çoğunluğunun durumu iyi olan 10.000 yaralı mevcuttur. Şikâyetleri hafif olan hasta ve yaralıların toplamı ise 2.500 kişi iken "*derece-i kafiyede eczacı tabip mevcuttur.*" Ordunun paraya ihtiyacı olmamakla birlikte "*Bank-ı Osmani'de hayli para da mevcuttur.*" Ayrıca Arnavut askerlere "*rüeasa tarafından verilen nasâyih* (öğütler)" onların düşmana karşı mücadele etmesinde etkili olmaya başlamıştır. Nitekim zabıtnamenin ilerleyen kısımlarında da belirtildiği üzere, iki ay öncesine kadar Yunan Ordusu'na erzak temininde bulunan ve onlarla birlikte aynı cephede savaşan Arnavutlar, "*iki aydan beri bize temayül ederek askerimiz ile birlikte Yunan aleyhinde hareket ediyor; bundan dolayı Yunan Ordusu erzak tedarikinde müşkilat çekiyor*"du.

Yanya kuşatması sırasında ordu mevcudu, Arnavut askerlerin durumu, yaralı ve hasta sayıları, cephane ve erzak stoğuna değinen zabıtname daha sonra Yunan Ordusu'nun mevcut askerî durumu hakkında verdiği bilgilerle güncel bir bilanço sunumu yapmaktaydı. Buna göre, Yanya civarındaki Yunan veliahtının kumandasında elli bin kişilik beş fırka bulunmaktadır. Bu kuvvet Yanya'nın güney ve güneydoğusunda bulunurken, şehrin kuzey ve batı taraflarında ise düşman birliği bulunmamaktadır. Yunan Ordusu'nda 10.000 yaralı ve hasta olmasına rağmen "*iyi harb ediyorlar*"dı ancak "*cebehanemiz olur ise Yanya'nın hücum ile alınması gayri*

[313] Hamidiye Kruvazörü, Osmanlı Batı Ordusu'nun bölgede vermiş olduğu mücadeleye kısa aralıklarla da olsa önemli katkılar sağlamıştır. Batı cephesi bağlamında özelikle İşkodra müdafaası sırasında ön plana çıkan Hamidiye Kruvazörü'nün savaş sırasındaki faaliyetleri için bkz.: Ahmet Küçükoğlu, "Balkan Harbi'nde Donanma Kahramanı Hamidiye Kruvazörü", *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 561-589. Balkan Savaşları sırasında Hamidiye Kruvazörü'nün kaptanı olan Rauf Orbay tarafından kaleme alınan günlüklerin tefrika halindeki çevirisi için bkz.: "Balkan Harbi'nde ve Akdeniz Akın Harekâtı'nda Kahraman Hamidiye Kruvazörü Günlüğü (Rauf Orbay Arşivi'nden), Yay. Haz.: Nihat Demirel, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, No.: 60-83, Ankara 2002-2003.

mümkündür." Bu noktada Hoffman'ın yirmi sekiz gün evvel Yanya'dan hareket ettiğine değinen zabıtname, "*kânûnusâninin yirmisinden yirmi üçüne kadar şark cephesinden taarruz eden Yunanlıların iki binden fazla kayıp vererek aynı cephede bazı mevkileri zapt*" ettiklerine bununla birlikte daha da ileriye gitmek için peş peşe yaptıkları taarruzlarda başarılı olamadıklarına değinmektedir.

Bu detaylı rapor, sözü daha sonra Batı Ordusu'nda yer alan paşaların mahiyetindeki kuvvetler ile bu paşaların hangi bölgelerde olduklarına getirmektedir. Buna göre Rıza Paşa Yanya'nın kırk kilometre kuzeyinde Dolyana'dadır ve yanında yalnızca süvari askerleri bulunmaktadır. Kara Said Paşa, 4.000 kadar askerle Berat'da bulunurken, Zeki Paşa yaklaşık 8.000 kişilik bir kuvvet ile Leskovik'te yer almaktadır. Cavid Paşa da yaklaşık 3.000 kişi ile Kolonya'daki geçitleri tutmakta ve Yunan birliklerine karşı mücadele ederken son olarak Liva Mehmet Paşa dört top ve üç taburla Delvine'de bulunmaktadır.

Osmanlı Batı Ordusu'nun askerî durumu ve mevcudu böyleyken, bölgedeki askere gerçekleştirilecek erzak ve cephane desteğinin lojistik detayları da zabıtnamenin son bahsi olmuştur. Buna göre erzak-cephane desteği için gelecek olan gemi, kuzey yönünden gündüz vakti sahilden altı kilometre uzakta seyrettikten sonra gece olunca Sermeni ve Veyoşa nehirlerinin karşısında durarak büyük sandalların yardımı ve Sermeni sahilinde yer alan 40 silâhlı ve topçu sınıfına mensup 200 askerin kontrolünde sevkiyatı tamamlayabilirdi. Fakat Avlonya için erzak ve cephane sevkiyatı biraz daha zor gözükmekteydi. Nitekim Hamidiye Kruvazörü bölgeye gelip ablukayı kaldırmadıkça buraya hiçbir sevkiyat gerçekleştirilemezdi. Hoffman vesilesi ile Osmanlı Batı Ordusu'nun Yanya müdafaasına dair ayrıntılı bir dökümüne odaklanan zabıtnameyi ilginç kılan şey ise bu metnin bizzat Hoffman'ın tanıklıklarını da içeriyor olmasıdır. Nitekim Avlonya'ya erzak ve cephane sevkiyatı bahsinde her ne kadar deniz yolunun şimdilik kullanılabilir olmadığı belirtilse de, Hoffman'ın Yanya'dan araba ile bir günde ve Ergeri'den Tepedelen'e hayvanla, Tepedelen'den Veyoşa Vadisi'ni takip ederek İskoza'ya ve oradan da Avlonya'ya birer günde geldiği; yolların çamurlu olduğu fakat Hoffman'ın bu yolculuk sırasında

"*gönderilecek erzakın ihraç ve isalini temin için tedabir-i askeriye olunduğuna delalet eder bir şey görmediği*" belirtilmiştir[314].

12. Yabancı Muhabir ve Ataşemilterlere Dair Kaynak Değerlendirmesi

I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Ordusu ile birlikte görevde bulunan yabancı muhabirler ve ataşemiliterler hakkında oldukça çarpıcı sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bu sonuçları değerlendirmeden önce, elde edilen verilerden hareketle büyük fotoğrafa bakmak ve kaynakların söyledikleri ve söylemedikleri üzerine odaklanmak yerinde olacaktır. I. Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile birlikte takip eden yabancı muhabirlere dair elde edilen verilerin önemli bir kısmı, Hariciye Nezareti tarafından "*Harekât-ı harbiyeyi takip etmek için Ordu-yı Hümâyûn nezdinde kabul olunacak ecnebi ataşemiliterler ile gazete muhabirleri hakkında*" başlığı altında hazırlanan 1967/1 ve 1967/2 tasnif numaralı dosyalarda yer almaktadır. Fakat bu dosyalarda yer alan belgeler, tabloda adı, görevi ve görev yeri belirtilen kişiler hakkında açık bilgiler vermezler. Tabloda yer alan söz konusu kişiler, bahse konu olan dosyalar ile diğer münferit belgelerde birbirlerinden oldukça farklı şekillerde anılmaktadır. Büyük bir kısmı cephede Osmanlı Ordusu ile birlikte görev alabilmek adına yaptıkları başvurular sonucunda isimleri bu belgelerde yer alan personeller, savaş sahasına izinsiz giriş yapmaları, Bulgar Ordusu tarafından esir edilmeleri, tahkikata uğramaları, sultan ile yapmış olduğu röportaj ve tard edilmeleri gibi farklı nedenlerle resmî kayıtlarda kendilerine yer bulmuşlardır. Yine İngiliz Zabit Beaver örneğinde olduğu gibi bireysel bir başvuruda dahi bulunmadan ordu karargâhına tavsiye üzerine alınan yabancı personellerin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Gerek bahsedilen dosyalarda, gerekse münferit arşiv kayıtlarında isimleri bulunmayan muhabirlerin ise en iyi ihtimalle gazetelerinin hâlihazırda İstanbul muhabirliğini sürdürdüğü akla ilk gelen seçenekler arasındadır. Nitekim sadece İngiltere ve Avrupa değil uluslararası kamuoyunun önde gelen gazetelerinden The Times'in İstanbul muhabiri Philip Perceval Grave'ın söz konusu görevi 1908 yılından beri sürdürüyor olması, bu noktadaki tespitlerimizi desteklemektedir[315]. Ayrıca Osmanlı hariciyesinin yabancı muhabirler üzerinden gerçekleştirdiği kolektif resmî yazışmalar hatırlanacak olursa

[314] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 41.
[315] Levent Şarlak, *a.g.t.*, s. 179.

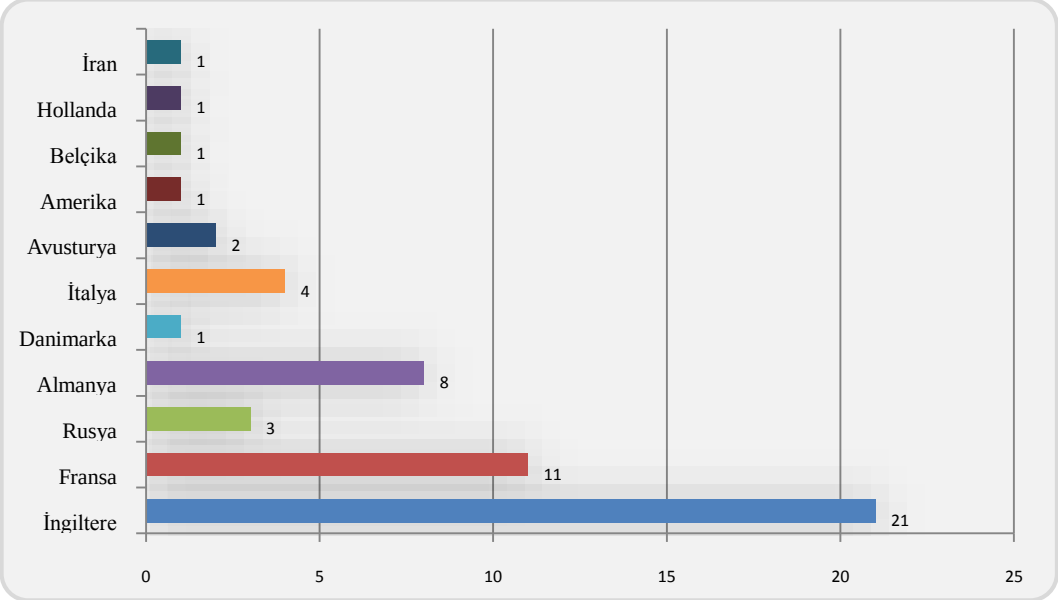
bu bağlamdaki çerçeve daha da genişlemektedir. Öyle ki her ne kadar isimleri söz konusu evraklarda tespit edilemese de bu kolektif yazışmalarda Amerika, Hollanda, Belçika ve İran'a da alınan kararların bildirilmiş olması, söz konusu devletlerin bu kapsamda muhatap alındığını göstermektedir. Gelinen noktada bu ülkelerin de Balkan Savaşı'na birer muhabir ile katılım sağladığı varsayılırsa elde edilen sayısal değerler artış gösterebileceği gibi uluslararası kamuoyunun savaşa göstermiş olduğu ilginin tespit edebildiğimiz verilerin de ötesinde olduğu tahmin edilebilir.

Öte taraftan gerek muhabir gerekse ataşemiliter olarak cephede yer alan personellerden göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir kısmı, aynı görev için cephede bulunan meslektaşları tarafından kaleme alınan günlük metinleri ve raporlardan tespit edilebilmiştir. Diğer bir deyişle elde ettiğimiz verilerde resmi evrakların yanı sıra cephe görevindeki personellerin dikkatli gözlemleri de önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla birbirini tamamlayan ve yer yer teyit eden farklı kaynaklardan elde edilen veriler, eksiksiz olmaktan öte benzer referans metinler hatta çıkarsamalarla dahi güncellenme ihtimalini her daim barındırmaktadır.

Bununla birlikte yabancı isimler resmî evraklara Arap harfleri ile kaydedildiğinden, bu durum belgeyi kaleme alan kişiye söz konusu ismin telaffuz edilebildiği kadarıyla yazıya aktarabilme imkânı tanımaktadır. Hal böyleyken belgelerde tespit ettiğimiz fakat kendisine herhangi bir karşılık bulamadığımız başta "Döfo Heva" gibi kayıtlar bazı muhabirlerin takip ve teyit edilebilmesini neredeyse imkânsız bir hale getirmiştir. Dolayısıyla literatürde adı geçen fakat resmî belgelerde izine rastlanılmayan kişilerin bu müphem alanda bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda evraklarda "Aşmıd" ve "Barlot" olarak anılan kişinin Ellis Ashmead Bartlett olduğunu tespit etmenin çok da zor olmadığını belirtmek gerekir. Öte taraftan literatür araştırmalarımız sırasında, kimi çalışmaların hatalı bilgiler barındırdığı da tespit edilmiştir. Örneğin Nicolas Pitsos, Le Temps gazetesi muhabiri René Puaux'un I. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu ile birlikte görev aldığını belirtse de, muhabirin söz konusu gazetede yayınlanan telgrafları, kendisinin savaşı Bulgar Ordusu ile birlikte takip ettiğine işaret etmekte[316], Bulgar arşiv belgeleri de

[316] "Fight For Mustapha Pasha-First Full Description-Bulgarian Minister's Narrrative-Vivid Battle Pictures", *Pall Mall*, No.: 14.816, 22 Ekim 1912, s. 1.

Puaux'un kendi orduları içerisinde görevde bulunduğunu teyit etmektedir[317]. Puaux örneğinden hareketle önemli bir kısmı resmi evraklar ve savaş gözlemcilerinin kaleme aldığı günlük ve raporlar aracılığıyla elde edilen verilerin arda kalan kısmını ise başta İngiliz olmak üzere Avrupa basını tamamlamaktadır. Ne var ki çalışmamın referans kaynakları arasında yer alan söz konusu günlük metinleri arasında sadece Lionel James tarafından Osmanlı Doğu Ordusu içerisinde görevde bulunan Macar muhabirin kimliği tespit edilememiştir. James tarafından anılan muhabirin ya İngiliz muhabir Grave gibi hâlihazırda İstanbul'da görevli olduğu ya da Wilkins örneğinde olduğu gibi kendi uyruğunun hizmet ettiği ülke basınından farklı olabileceği tahmin edilebilir. Son olarak savaşı hem Osmanlı Doğu Ordusu hem de Osmanlı Batı Ordusu ile birlikte takip eden tek ülkenin ise İngiltere olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1: I. Balkan Savaşı'nda görev yapan yabancı muhabirler

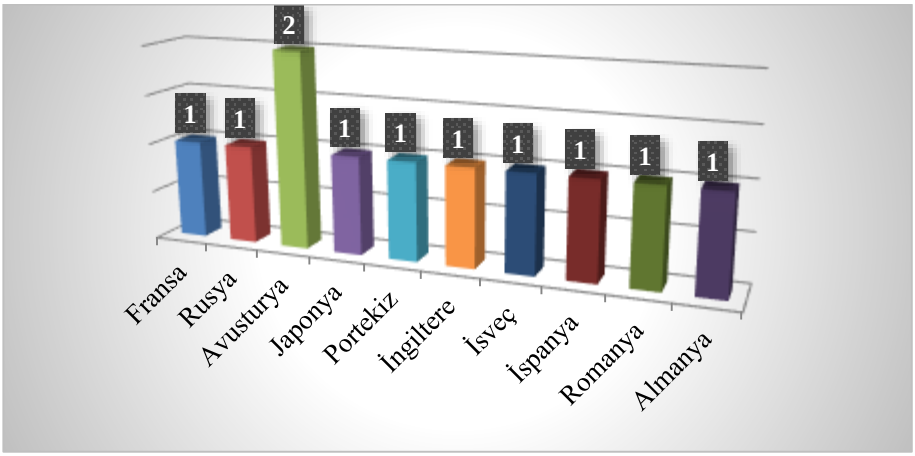
[317] CDA, f. 3K, op. 1, 206, s. 96.

Elde edilen verilere göre, savaşı Osmanlı Ordusu ile birlikte takip edenlerin sadece muhabirler olmadığı, bu mesleğin içerisine eklemlenmiş olan fotoğrafçıların, sinematografların ve ayrıca askerî gözlemci olarak ataşemiliterler ile zabitlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Cepheye alınan askeri gözlemcilere dair elde edilen veriler, yabancı muhabirler hakkındaki verilerle mukayese edildiğinde çok daha tutarlı ve bütüncül bir görünüm sergilemektedir. Savaş sahasında yer alabilmek için gerçekleştirdikleri başvurular incelendiğinde, İngiltere'nin cephede kaç askeri gözlemcinin bulunabileceğine dair Osmanlı hariciyesinden cevap beklediği anlaşılırken Portekiz, Romanya, Hollanda, Belçika ve İsveç'in savaşı takip edebilme vesilesiyle İstanbul sefaretlerine ilk kez bir ataşemiliter tayin etmek istediği görülmektedir. İspanya ise mevcut İstanbul Sefareti Ataşemiliteri'ne bir yardımcı tayin etmek isterken Japonya'nın İstanbul'a ikinci bir ataşemiliter tayin etme talebi bulunmaktadır. Balkan Savaşı'nı takip edebilmek için yapılan bu başvurular arasında özellikle ilk ataşemiliter tayin taleplerini "savaş fırsatçılığı" olarak yorumlayan Osmanlı harbiyesi, bu doğrultuda peşi sıra gelen başvurular ile ısrarlı taleplerin önünü almayı planlamış ve bunu başarabilmiştir. Öte taraftan savaş sahasında bulunan Japon Ataşe Morioka'ın dikkatli gözlemleri, söz konusu tabloya katkı sağlayan, arşiv belgelerinden elde edilen mevcut verileri de teyit eden sürpriz bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Morioka'ın dikkatli gözlemleri, karargâhta Japonya'yı temsil eden kendisinin dışında İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Rusya, İspanya, İsveç ve Romanya'dan birer görevli bulunduğu yönündedir[318]. Fransa, Avusturya, Rusya, İspanya ve Romanya ataşelerinin hâlihazırda İstanbul sefareti personeli olduğu kuvvetle muhtemelken, hakkında belge tespit edilemeyen Alman ataşenin cephedeki varlığı, Alman Ordusu'nun Osmanlı Ordusu üzerinde bu dönemdeki etkisi göz önüne alındığında, şaşırtıcı olmaktan çıkmaktadır.

Hiç şüphe yok ki anılan kişiler arasında Avusturya zabiti Hoffman, Osmanlı Batı Ordusu içerisinde görevde bulunan tek askerî gözlemci olarak diğer meslektaşlarından ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra Avusturya'nın savaşı hem Osmanlı

[318] Uğur Altın, *a.g.m.*, s. 106.

Doğu hem de Osmanlı Batı Ordusu'nda askerî personeller ile takip eden tek ülke olduğu anlaşılmaktadır.

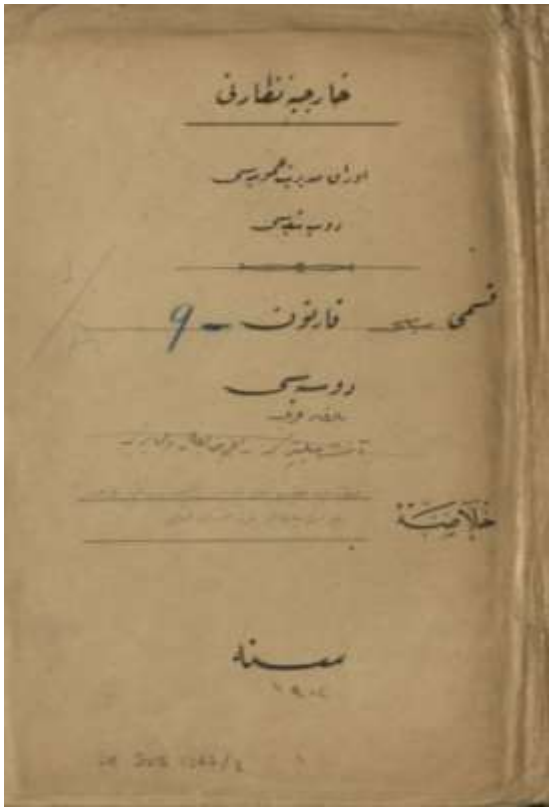

Tablo 2: I. Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile takip eden ataşemiliterler

Öte taraftan Hoffman'ı konu edinen resmî belgeler, kendisinin aynı zamanda ülkesinin önde gelen gazetelerinden birinde muhabir olarak görev yaptığını gösterirken, söz konusu askerî gözlemcilerin faaliyetleri hakkında da önemli bir ayrıntı sunmaktadır.

Eksiklik ve hatta yanlışları barındırıyor olması oldukça muhtemel olan bu veriler yine de bir şeyler söylemeye çalışmaktadır. İncelediğimiz dönemde tespit edilebildiği kadarıyla I. Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile birlikte 15 farklı devletin toplamda 65 gözlemcisi takip etmiştir. Söz konusu bu gözlemcilerin %83'ü gazete personeli, % 17'si ise ataşemiliterdir. Öte taraftan savaş sahasında yer alan bu personeller içerisinde İngiliz basını görevlendirdiği 21 muhabir ile bu anlamda %39'luk bir oranla başı çekmektedir. Her ne kadar doğrudan görevlendirdiği bir muhabir veya askerî bir yetkilinin ismine ulaşılamasa da Osmanlı Hariciye Nezareti'nin savaşı takip etmek isteyen devletlerin elçilik ve sefaretleri ile gerçekleştirdiği yazışmalarda adı geçen tek Müslüman devlet ise İran'dır. Yine hakkında resmî bir belgeye rastlanamasa da savaşı Osmanlı Doğu Ordusu ile birlikte takip eden tek Müslüman muhabir, Tatar gazeteci Fatih Kerimi'dir. Son olarak Servet-i Fünûn dergisinde yer alan bir makaleye göre, savaşın Çatalca hattında devam ettiği sıralarda cepheye hiçbir yabancı muhabirin gitmesine izin

verilmemesine rağmen İstanbul gazetelerine mensup muhabirlerin cepheye alındığı belirtilmiştir[319].

Belge 5: Balkan Savaşı'nı Osmanlı Ordusu ile birlikte takip edecek olan ataşemiliterler, zabit ve gazete muhabirlerine dair hazırlanan dosya.

13. Balkan Savaşı'nı Takip Eden Muhabirlerin Sayısı

Tabloda isimleri, görevleri, mensup olduklar gazete/ajanslar, görevde bulundukları bölgeler ve savaş sırasındaki faaliyetleri hakkında bilgiler yer alan personellere ait veriler, beraberinde cevap bekleyen yeni bir soruyu gündeme getirmektedir. Balkan Savaşı'nı gerek Osmanlı Ordusu gerekse müttefik devletlerin orduları ile birlikte kaç muhabir takip etmiştir? 1912'nin Ekim ayında başlayan Balkan Savaşı'nı takip eden muhabirlerin sayısını tespit edebilmek imkânsıza yakın olsa da başta Avrupa olmak üzere dünya kamuoyunun savaşa büyük bir ilgi gösterdiği kuşkusuzdur. Nitekim muhabirler tarafından kaleme alınan günlük ve

[319] Ateş Altında Gazete Muhabirliği", *Servet-i Fünûn*, No.: 1132, 7 Rebiül evvel 1331, s. 315-321.

hatıra metinleri ile dönemin basını incelendiğinde, bu ilgi açık bir şekilde görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Avrupa kamuoyunun gündeminde uzun bir süredir, Balkanlarda patlak vermesi beklenen yeni bir savaş yer almaktaydı. Özellikle 1912'nin Ağustos ayından itibaren ayyuka çıkan bu haberler, şiddetini her geçen gün arttırmıştı. Dolayısıyla bölgede meydana gelen gelişmeleri yakından takip ederek okurlarına en hızlı ve güvenilir haberleri iletmek isteyen Avrupa basını, muhabirlerini muharip devletlerin başkentlerine sevk etmeye başlamıştı. Öncelikle bu hareketliliğin yoğun biçimde yaşandığı Osmanlı başkentine odaklanmak yerinde olacaktır.

İngiltere'nin köklü, Avrupa'nın ise en prestijli gazetelerinden olan Daily Telegraph'ın muhabiri Ellis Ashmead Bartlett, İstanbul'a ulaştığında Pera Palas'ta çeşitli ülkelerin savaş muhabirlerinden oluşan bir "cümbüşle" karşılaşır ve hepsinin akbabalar gibi ölümün korkunç ziyafetini beklediğini notlarına ekler. Bartlett'ın ifadelerine göre bu cümbüşü meydana getiren yabancı muhabirlerin sayısı 35'dir[320]. Le Matin gazetesinin İstanbul muhabiri olarak görevde bulunan Stephane Lauzanne, bu sayıyı 30'a yakın olarak aktarmaktadır[321]. İngiliz muhabir H. C. Seppings-Wright ise İstanbul Tokatlıyan Oteli'nde bulunduğu bir sırada mesleğinin zorluklarına değindiği satırların hemen ardından, savaşı takip etmek için İstanbul'da bulunan muhabirlerin sayısını ifade ederken "ordu" tabirini kullanmayı tercih etmiştir[322]. Bartlett ve Lauzanne her ne kadar teyit edilebilmesi olanaklı sayılar verseler de, Tatar gazeteci Fatih Kerimi'nin bu bağlamda verdiği sayı hayli ilginçtir. Ona göre, Balkan Savaşı'nı takip edebilmek için bölgede farklı ülkelerden tam 1.222 gazeteci bulunmaktaydı[323]. Bununla birlikte uzun uğraşlarının ardından 21 Kasım 1912 günü İstanbul Sirkeci Tren Garı'ndan hareketle saat 14:00'de Osmanlı Ordu Karargahı'na varan Fatih Kerimi, burada karşılaştığı binbaşıdan, ordunun arasında bugüne kadar "yüzden fazla" gazete muhabirinin bulunduğunu fakat aralarında bir tane olsun

---

[320] E. Ashmead Bartlett, *With The Turks in Thrace*, London 1913, s. 59-60.
[321] Stephane Lauzanne, *Hastanın Başucunda Kırk Gün*, Çev.: Murat Çulcu, Kastaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 19.
[322] H.C. Seppings-Wright, *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında hilal altında iki yıl*, Çev.: Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s. 143, 151.
[323] Fatih Kerimi, *İstanbul Mektupları*, Çev.: Fazıl Gökçek, Çağrı Yayınları, s. 34.

Müslüman muhabirin yer almadığını öğrenmiştir[324]. Kerimi'nin binbaşıdan aldığı sayı görece kabul edilebilir fakat kendisinin belirttiği sayı diğer muharip devlet orduları içerisinde yer alan muhabirler hesaba katılarak verilmiş olsa dahi tartışmaya oldukça açıktır.

Savaşı, Osmanlı Ordusu ile birlikte takip eden muhabirlerin sayısı nasıl ki tam olarak tespit edilemiyorsa aynı belirsizlik, savaşı Bulgar Ordusu ile takip eden muhabirler adına da geçerlidir[325]. Senin gazetesi, savaşın başlangıcından yaklaşık 1 ay önce Tan gazetesinin Sofya muhabiri tarafından iletilen bir telgrafa atıfta bulunarak, büyük Avrupa gazetelerinin savaşın ilânından önce, muhabirlerini Sofya'ya göndermeye başladığına değinmektedir[326]. Bu ekip içerisinde The Times'ın muhabiri olarak Bulgar kuvvetleriyle birlikte hareket eden Reginald Rankin'in 1914 yılında yayınladığı günlüğü[327] bu sayıyı ortalama olarak 70-80 civarında vermektedir. Savaşı yakından takip eden Sphere dergisi de bu noktada Rankin ile aynı görüşü paylaşmaktadır[328]. Osmanlı Ordu Karargâhı'nda bulunan George Rémond ise İstanbul'da karşılaştığı meslektaşı Georges Gaulis'in Sofya'dan geçtiği sıradaki gözlemlerine atıfta bulunarak, bu sayının 80 olduğunu belirtmektedir[329]. Bununla birlikte Bulgar Ordusu'nda görevli olan muhabir sayısının 150 civarında olduğunu belirten kaynaklar da mevcuttur[330]. Son olarak Le Petit Journal'de kaleme alınan bir makaleye göre, savaş başladığı sırada bölgede yaklaşık olarak 200 ile 300 arasında muhabir yer almaktaydı[331].

Anlaşıldığı kadarıyla çağdaş kaynakların bu bağlamda verdiği bilgiler Osmanlı Devleti adına daha tutarlıdır. Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki, Bulgar

---

[324] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 52-57.
[325] Bulgaristan Ordusu içerisinde görevde bulunan muhabirler ve çalıştıkları gazeteler hakkında bilgi veren bir çalışma için bkz.: Ayşe Kayapınar, "Bulgarca Yazılmış Hatıratta Balkan Savaşları", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 264.
[326] Balkanlarda", *Senin*, No.: 1437, 6 Eylül 1912, s. 4.
[327] Reginald Rankin, *The Inner History of the Balkan War*, Constable and Company Ltd., London 1914
[328] "The Newsletter: The War Week by Week", *The Sphere*, Vol.: LI, No.: 668, 9 Kasım 1912, s. 139.
[329] Georges Rémond, *a.g.e.*, s. 20.
[330] Eugene Michail, *The Biritish and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands 1900-1950*, London 2011, s. 16.
[331] Ernest Laut, "Correspondants de guerre", *Le Petit Journal*, No.: 1146, 3 Kasım 1912, s. 346.

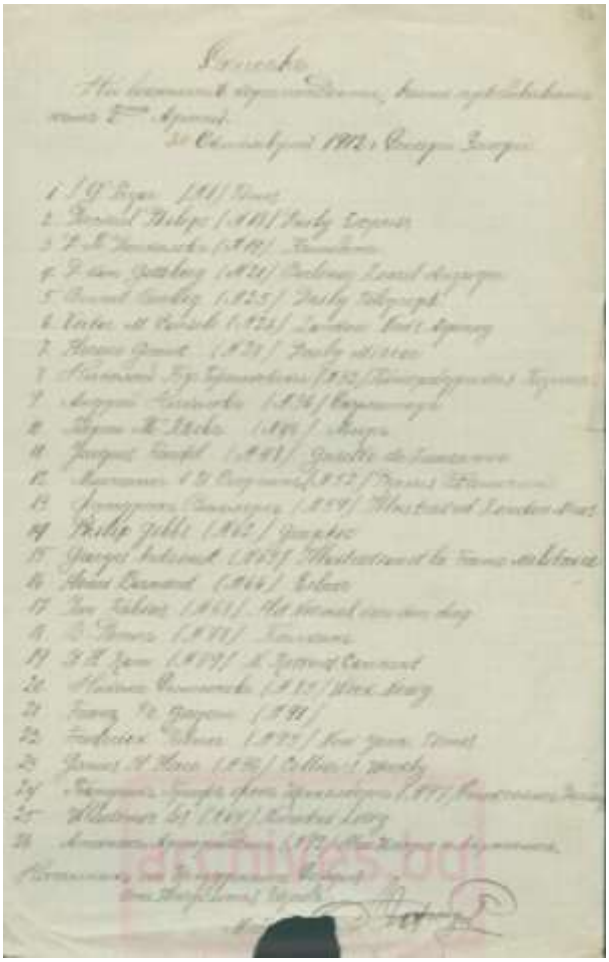
resmî yetkilileri yabancı muhabirler nezdinde çok daha ayrıntılı dosyalar hazırlamıştır. Muhabirler tarafından kaleme alınan otobiyografik metinler ile dönemin basını her ne kadar bu noktaya bir nebze ışık tutsa da, Osmanlı ve Bulgar arşiv belgeleri meselenin çerçevesini genişletmekle kalmaz aynı zamanda tartışmaya önemli bir derinlik de kazandırır. Bu doğrultuda meseleye Bulgaristn belgeleri üzerinden bakıldığında çok daha net veriler elde edilmektedir.

Fotoğraf 13: Sofya'da bulunan savaş muhabirlerinin Eski Zağra'ya sevki ("Some of the Seventy War Correspondent in Sofia", *The Sphere*, Vol.: LI, No.: 668, 9 Kasım 1912, s. 139).

İlk olarak, iki ülke bürokrasisinin yabancı savaş muhabirleri hakkında hazırlamış olduğu evrakları, yapısal bir çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır. Osmanlı Harbiye ve Hariciye Nezareti'nin müşterek bir mesai ile yürüttüğü bu süreç hakkındaki resmî kayıtların önemli bir kısmı daha önce değinildiği üzere 1967/1 ve 1967/2 numaralı dosyalarda yer almaktadır. Bu dosyalarda yer alan belgeler, savaş basınının cephedeki izdüşümüne dair önemli veriler içeriyor olsa da fotoğrafın tamamını göstermekten oldukça uzaktır. Sözgelimi, savaşı gerek Osmanlı Batı, gerekse Osmanlı Doğu Ordusu ile takip etmek isteyen muhabirlerin gerçekleştirdiği resmî başvuruların çoğu bu dosyalarda yer alsa da kimi başvurular -farklı sebeplerle de olsa- çeşitli tasniflere kaydedilmiştir. Dolayısıyla Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu içerisinde görevli olan muhabirlerin sayısının tespiti dahi bu noktada tam olarak sağlanamamaktadır. Bununla birlikte, bu başvurular günün sonunda bir bilanço olarak kaydedilmemiştir. Fakat bu soru üzerinden Bulgaristan bürokrasisinin hazırlamış olduğu belgelere baktığımızda sürecin profesyonel bir

şekilde yürütüldüğü anlaşılmakta, kayıtların da kolektif bir yapıda olduğu görülmektedir. Anlaşılan o ki, Bulgar yetkililer hangi yabancı savaş muhabirinin hangi orduyla hareket edeceğine dair çok daha bütüncül evraklar hazırlamıştır. Sözgelimi savaşı birinci ve üçüncü kolordular ile birlikte takip edecek muhabirler, ikinci orduya mensup muhabirler ve son olarak savaş sahasında yer alacak muhabir listeleri ayrı ayrı fakat içerik olarak bütüncül bir rapor mesabesinde hazırlanmıştır. Bu evraklarda ilgili muhabirin adı ve soyadı, hangi gazeteye mensup olduğu ve kendisine verilen görevli numarası kaydedilmiştir. Bununla birlikte bahse konu olan listelerin tamamının 30 Ekim 1912 tarihinde imzalanması bu sürecin çok daha kesin ve keskin yürütüldüğünü işaret etmektedir. Bu noktada, harp sahasında yer alacak olan muhabirlerin kaydedildiği listelerden birine yakından göz atılabilir;

Belge 6: Bulgaristan İkinci Ordusu askeri muhabirlerinin listesi (CDA, f. 3K, op. 1, 206, sayfa 96).

Elde edilen verilere göre, Balkan Savaşı sırasında Bulgar Ordusu içerisinde en az 97 yabancı muhabir görevde bulunmuştur. Fakat bu evraklarda güncellenen bir takım bilgilerin olduğu da göz ardı edilmemelidir. Son kertede savaşı gerek Osmanlı Devleti, gerekse müttefik devletler nezdinde takip eden muhabirlerin sayısını ve bu bağlamdaki karşılaştırmaları bir kenara bırakmak gerekirse, Balkan Savaşı'nın dünya kamuoyu tarafından o güne değin takip edilen askerî mücadeleler arasında ilk sıralarda yer aldığını belirtmek gerekir[332].

Çalışmamın bu bölümünde Osmanlı bürokrasisinin savaş basınının mutfağı olan cephede uygulamış olduğu askerî sansür üzerinde durulurken aynı izlek içerisinde başta Avrupa olmak üzere uluslararası kamuoyunun Balkan Savaşları'na gösterdiği ilgi de açıklanmaya çalışılmıştır. Ne var ki askerî sansür bahsinde yer yer Osmanlı harbiyesinin uygulamaları ile karşılaştırılan Bulgaristan savaşın diğer muharip devletleri Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'a nazaran çalışmamın bu bölümünde belirgin bir şekilde ön planda yer almıştır. İki temel sebebi olan bu durumun ilk nedeni yabancı literatürdeki çalışmaların azlığı, bir diğeri ve görece daha da önemlisi söz konusu ülkelerin dillerine vakıf olunamadığı için resmî evraklar üzerinde bir inceleme gerçekleştirilememesidir. Dolayısıyla bu bölüm içerisinde elde edilen bulgular bahse konu olan ülkelerin resmî evrakları üzerinde gerçekleştirilecek incelemeler ve benzer bir yöntem ile çok daha geniş bir bağlam içerisine oturtulabilir.

[332] Enika Abazi, Albert Doja, "The past in the present: Time and narrative of Balkan wars in media industry and international politics", *HAL*, Vol.: 38, No.: 4, s. 1017.

II. BÖLÜM

MATBUAT, HABERLEŞME VE KURUMSALLAŞMA ÜÇGENİNDE SAVAŞ BASININININ ORGANİZASYONU

1. Savaş Sırasında İstanbul Basınının Genel Görünümü

Balkan Savaşı başladığı sırada İstanbul'da tam olarak kaç adet gazete ve derginin neşredildiğini tespit edebilmek oldukça güçtür. Bununla birlikte savaşın ilerleyen günlerinde kapatılan, kapatıldıktan sonra farklı bir isimle tekrar yayınlanmaya devam eden gazeteleri de göz önüne alırsak bu noktada eksiksiz bir döküm elde edebilmenin hayli zor olduğu ortadadır. Nitekim Balkan Savaşları'nda Osmanlı basınını konu edinen çalışmalar incelendiğinde her çalışmanın bir öncekine göre referans kaynaklarına yenilerini eklediği görülmekte; bu durum da bir yanıyla dönem içerisinde İstanbul'daki basın yayın faaliyetlerinin hareketliliğini ortaya koymaktadır. Haluk Harun Duman'a göre bu dönemde başkentte toplamda 45 adet gazete ve dergi yayınlanmaktadır[333]. Duman, bu yayınlar arasında savaş ile ilgili olan gazetelerin Âlemdâr, Hikmet, İkdâm, Sabah, Tanîn, Tanzimat ve Tasvîr-i Efkâr dergilerin ise Başçavuş, Büyük Duygu, Çocuk Dünyası, Donanma, Halka Doğru, İctihad, Resimli Kitap, Rübâb, Sebilü'r-Reşad, Şehbal, Servet-i Fünûn, Türk Yurdu ve Zafer olduğunu ileri sürerek çalışmasında toplam 20 adet süreli yayına yer vermektedir. Salim Aydın ise Duman'ın çalışmasında yer verdiği süreli yayın referanslarına gazete olarak Tanîn'in türevleri olan Cenin ve Senin ile İkdâm'ın devamı niteliğindeki İktihâm'ı ardından da Düstûr, Haberdar'ı ve dergi olarak ise Ceride-i Askeriye ile Tababet-i Seririye'yi eklemiştir[334]. Tekinsoy, doktora tezinin referans kaynakları arasında yer alan Tercümân-ı Hakîkat'ı bu bağlamda dönemin gazetelerine eklemlerken asıl derinliği Cem, Coşkun, Kalender, Eşşek, Falaka, Karagöz, Musavver Mûhit ve Zekâ adlı dergilere atıflarda bulunarak yakalamıştır[335]. Bununla birlikte Adl, Azm, Beyanü'l Hak, Takvimli Gazete ve Teşrih de dönemin matbuatında savaş hakkında haberlere yer veren diğer süreli yayınlar arasında yer almaktadır. İstanbul matbuatı, Balkan Savaşı başladığı sırada her ne kadar II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde olduğu kadar zengin bir içeriğe sahip

[333] Haluk Harun Duman, *a.g.e.*, s. 50.
[334] Salim Aydın, *a.g.t.*
[335] Yunus Emre Tekinsoy, *a.g.t.*

olmasa da bu dönemdeki gazete ve dergilerin kamuoyunu tatmin edecek muhteviyata sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Tatar gazeteci Fatih Kerimi'nin kaleme aldıklarına bakılacak olursa, bu günlerde İstanbul'da en çok okunan gazete her gün 40 bin nüsha basım gerçekleştiren Sabah'tır. İkdâm ise günlük 30 bin nüsha ile Sabah'ı takip ederken, Tasvîr-i Efkâr, İfhâm, Teşrih, Yeni Gazete ve Tercümân-ı Hakikat ise günlük ortalama 10 bin nüsha basım gerçekleştirmektedir. Resimli Kitap, Servet-i Fünûn ve Şehbâl düzenli yayınlanan mecmualar arasında olsa da baskı sayıları oldukça azdır. Türk Yurdu dergisi ise kamuoyu tarafından en çok tercih edilen dergilerden biridir[336]. Bu doğrultuda elde edilen verilerden hareket edildiğinde Balkan Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan yaklaşık her on kişiden birinin ilk elden gazete ve/veya dergi okuyucusu olduğu anlaşılmaktadır[337]. Öte taraftan Osmanlı basının üstesinden gelmekte zorlandığı kronik sorunları savaş sırasında kendisini daha derinden hissettirmiştir. Nitekim Osmanlı basını neredeyse tüm altyapı ve ekipman ihtiyacını ihraç ederek karşılamaktaydı. Kâğıttan mürekkebe kadar geniş bir ihraç kalemine sahip olan Osmanlı basını, ileride de değinileceği üzere bu listeye sık sık fikri ihracatı da eklemiştir. Hal böyleyken Osmanlı basınını tasarruf sağlayabileceği veya en azından giderlerini kısabileceği tek kalem editöryal masraflar olmuştur. Ne var ki bu doğrultudaki bir tasarruf, büyük fotoğrafta gazeteciliğin ve bu bağlamda kamuoyunun yol kat etmesinde amatör bir yolun açılmasına sebep olmuştur[338]. Ancak bardağın dolu tarafından bakılacak olursa Osmanlı basını, Balkan Savaşları sırasında kamusal etki alanını genişletebilmek için lojistik hamlelerden ziyade haber içeriklerini harita ve etkileyici görseller ile destekleyerek okuma yazma bilmeyen kesime doğru bir açılım gerçekleştirmiştir.

---

[336] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 62.

[337] Kerimi'nin gözlemleri dikkate alındığında İstanbul basını bu dönemde günlük ortalama 150.000 civarında bir tiraja sahipti. Öte taraftan şehremaneti tarafından 1912 yılında yayınlan İhsaiyyat Mecmuası verilerine göre İstanbul'un nüfusu bu tarihte 857.069'dur bkz.: Zafer Toprak, "Nüfus", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.: 6, İstanbul 1994, s. 110-111. 1913 yılının ortalarında ise İstanbul nüfusunun 700 bin civarında olduğu anlaşılmaktadır bkz.: "İstanbul Nüfusunun Tahriri", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 768, 26 Mayıs 1913, s. 3. Her ne kadar bu veriler üzerinden ortalama bir okuyucu sayısı tespit edilmeye çalışılsa da gazetelerin tirajları okur sayısını vermekten oldukça uzaktır. Nitekim gazetelerin bu dönemde kahvehanelerde okunduğu veya kişiler arasında ödünç olarak birbirlerine verildiği de hesaba katılmalıdır.

[338] Ahmet Emin Yalman, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)*, Çev.: Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2020, s.124.

Elbette ki Balkan Savaşı döneminde İstanbul'da yayınlanan süreli yayınların eksiksiz bir listesini hazırlamak ve tirajını tespit edebilmek bu bölümün açıklamayı hedeflediği meseleler arasında yer almamaktadır. Fakat dönem içerisinde devlet erkinin İstanbul basınına uyguladığı geniş kapsamlı bürokratik organizasyonun odaklandığı noktaları görünür kılmak için Balkan Savaşı'nın başlangıcında başkentin basın yayın hayatına en azından nicel verilerle kısaca değinmek tarihsel bağlamda oldukça makuldür.

Bu doğrultuda tezimizin ikinci bölümünün bu kısmında amaçlanan hedef; savaş sırasında İstanbul'da yayınlanan süreli yayınların niceliksel ve niteliksel tanımlarını yapmak ya da bu yayınlardan hareketle savaşı izah edebilmek değil, bürokrasinin başkent basınına olan müdahaleleri, bu müdahalelerin nedenleri, tatbik edilmesi ve yansımaları, basının bahsi geçen organizasyon içerisinde nerede ve nasıl konumlandığı, taşra basını ve kamuoyu kontrolünün hangi hamlelerle kontrol edilmeye çalışıldığı akabinde bu uygulamaların teorik ve pratik olarak ne kadar başarılı olduğun izah edebilmektir. Diğer bir deyişle bu bölümün asıl amacı, Balkan Savaşları sırasında devlet, matbuat ve kamuoyu arasındaki hassas dengeyi ortaya koyabilmektir. Bu bağlamda çalışmamın ilk bölümünde başrolde olan "insan" bu andan itibaren yerini "kurum"lara bırakmaktadır.

2. Seferberlik Süreci ile Savaşın Başlangıcında Gerçekleştirilen Basın Düzenlemeleri

Sofya'da İtalyan askerî ataşesi olarak görevde bulunan Albay Merrone, Mart 1911'de kaleme aldığı bir raporda "her bahar gelişinin Balkanlarda yeni endişelere yol açtığını" belirtmektedir[339]. Nitekim Osmanlı arşiv belgeleri, 1912'nin ilkbaharında sadece Karadağ'ın sınır bölgelerindeki faaliyetlerinin bile yarımadada başlı başına yeni endişeler meydana getirdiğine dair çok sayıda örnek içermekte ve

[339] Antonello Folco Biagini, *İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-1913*, Çev.: Sadriye Güneş, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2016, s. 26.

bu durum gerek Merrone gerekse daha önce Luire'ın de ifade ettiği gibi şaşırtıcı olmaktan uzaktır[340].

Bununla birlikte Eylül ayının sonuna doğru gelindiğinde hem bürokrasinin hem de başkent kamuoyunun gündeminde ağırlıklı olarak, Balkanlarda her an patlak verebilecek bir savaş yer almaktadır. Konu hakkında yapılan araştırmalar her ne kadar savaş öncesinde askerî ve lojistik hazırlıkların tam anlamıyla gerçekleştirilemediğini ileri sürse de[341], Balkan müttefiklerinin seferberlik hazırlıkları, Osmanlı Devleti'nce yakından takip edilmiştir. Bu noktada Harbiye Nezareti tarafından 26 Eylül 1912 tarihinde verilen tezkerenin üzerinde durulması gerekmektedir. Buna göre; Balkan hükümetlerinin harp seferberliğine başladığının anlaşıldığı ve "*bizim tarafça da umum seferberlik emrinin verilmesi*" gerektiğinin üzerinde duran tezkereye 29 Eylül tarihinde verilen cevapta, şimdilik seferberlik için herhangi bir teşebbüse gerek olmadığı bildirilirken, bir takım şartların meydana gelmesi halinde "*Hükûmet-i Osmaniyece temin-i müdafaa için*" seferberlik ilân edilebileceği belirtilmiştir. Hatta bu konu hakkında herhangi bir gecikme ve sorun yaşanmaması adına Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükümetlerinin gerçekleştirdiği faaliyetlerden sıcağı sıcağına haberdar olabilmek için bu ülkelerde görevde bulunan sefir ve şehbenderlerin istihbarat raporları hazırlamasında fayda görülmüştür[342].

İyiden iyiye gerilen bu atmosfer karşısında ilk kamusal tepki, 3 Ekim 1912 tarihinde Dârül-fünûn öğrencilerinin nümayişleri ile kendisini göstermiştir. Öğrencilerin Harbiye Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne, Yıldız Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na kadar geniş bir alanda harp isteklerini dile getirdikleri bu nümayiş, devlet erkânı tarafından da destek görmüştür. Nitekim bu yürüyüş sırasında Şûrâ-yı Devlet Reisi Kâmil Paşa, Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve Umum Kuvvetler Kumandanı Abdullah Paşa ile karşılaşan öğrenciler, paşaların da harbe destek veren

[340] Karadağ'ın Balkan Savaşı öncesinde bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler için bkz.: Gizem Kaytan, "Kuşatılmış Bir Şehir ve Kahraman Bir Kumandan: İşkodra Müdafaası ve Hasan Rıza Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.: 19, S.: 17, Edirne 2019, s. 159-200.
[341] Halil Erdinç, "Balkan Harbi Yenilgisinde İç Politikanın Etkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, 9, (17), Ağustos 1984, s. 61-78; Fethi Ünsal, "Balkan Harbi (1912-1913) Yenilgisinin Nedenleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 16, (30), Ankara 1991, s. 75-83.
[342] BOA, *MV.*, 169/44, s. 1.

sözleri sonrasında son olarak Sultan Mehmed Reşad ile de görüşme imkânına sahip olmuşlardır[343]. Darül-fünun öğrencileri tarafından gerçekleştirilen bu miting, başkentte oldukça olumlu bir atmosfer meydana getirmiş olacak ki ertesi gün birbirine muhalif gazeteler dahi sütunlarında harbi destekleyen haberlere yer vermiştir[344]. 4 Ekim günü ise ilk olarak Hürriyet ve İtilâf ardından da İttihat ve Terakki fırkaları tarafından gerçekleştirilen mitinglerde ileri sürülen ortak fikir ve ifadeler, kamuoyunda birlik ve beraberlik duygusunu ortaya çıkarırken, gelinen noktada siyasî ayrımların da bir kenara bırakıldığı mesajını içermekteydi[345]. Fakat 7 Ekim günü gerçekleştirilen ikinci Dârül-fünûn mitingi, öncekilere göre oldukça farklıydı. Gerek hükümetin bu konferansı engellemeye çalışması, gerekse konferansın ardından gerçekleştirilen yürüyüşte, katılımcılarla Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar ile Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa arasında yaşanan gerginlikler ve devamında hükümet aleyhine sloganların atılması, kısa süre önce oluşan birliği olumsuz bir şekilde etkilemişti[346].

İstanbul basını, gerilen bu ortam içerisinde payına düşeni alanların başında gelmekteydi. Matbuat İdaresi, bu mitinglerin hemen akabinde 7 Ekim 1912 akşamında, İstanbul'da meydana gelen bu olayların "*hariçte yankı bulmaması*" adına "*yarın intişar edecek bi'l-cümle gazetelerde hiçbir malumat ve tafsilat verilmemesi*"ne yönelik bir tebliğ yayınlamıştır[347]. Buna göre "*Babıâli pişgâhında icra olunan nümayişe dair payitahtta münteşir gazetelerin hiçbir neşriyatta bulunmaması ve İstanbul'dan bu surette çekilecek telgrafnamelere katiyen müsaade edilmemesi Harbiye Nezareti'nden alınan tezkirede kemal-i ehemmiyetle bildirilmiştir*"[348] Öte taraftan bu duruma karşı İstanbul basınından sadece Tanîn gazetesinin tepki göstermiş olması ise dikkat çekicidir. Tanîn, 8 Ekim 1912 tarihli nüshasında Matbuat İdaresi'nin bu tebliğine "Aman Susunuz!" başlığı altında "*biz de*

[343] "Dârü'l-fünûn" *İkdâm*, No.: 5610, 4 Ekim 1912, s. 2.
[344] Yunus Emre Tekinsoy, *a.g.t.*, s. 171.
[345] "Dünki Büyük Nümayişler: Harb! Harb!" *Tanîn*, No.: 1461, 5 Ekim 1912, s. 3; "İkinci Miting" *Sabah*, No.: 8276, 5 Ekim 1912, s. 2.
[346] "Mukabele", *Tanîn*, No.: 1464, 8 Ekim 1912, s. 3.
[347] Tüm bunların yanı sıra savaşın İstanbul'da canlı tanığı olan Alman muhabir Feldmann bu bildirinin altında Rasim Paşa'nın imzası bulunduğunu belirtirken, bu bildirinin Pazartesi akşamı resmi bir yazı ile sehven yayınladığının belirtildiğini aktarır bkz. Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s. 30-31.
[348] BOA, *DH.SYS.*, 112/7A, 7-2.

tebliğ-i ihtar ederiz ki" girizgâhıyla, gazetecilerin böyle nazik zamanlarda vazifelerini pek ala bildiklerinden bahisle seferberlik başladığından beri Osmanlı matbuatının bu duruma hassasiyet gösterdiğini vurgulamakta ve "*hiç idare-i örfiye olmadığı tebliğ ve ihtar vuku bulmadığı halde gazeteler vazifelerini yaptılar. Ne harekât-ı harbiyeden ne de esrar-ı askeriyeden bahs etmediler. Şimdi güya Babıâli önünde yapılan bu nümayişin harice karşı saklanması kabil imiş. Şimdiye kadar bütün sefaretler, bütün muhabirler telgraflarını çekmemişler gibi*" ifadeleriyle alınan bu kararın uluslararası basına değil doğrudan İstanbul basınına yönelik bir engelleme olduğunu ileri sürmektedir[349].

Yaşanan bu gelişmelerin ardından, İstanbul basınına getirilen yayın yasağını 8 Ekim 1912 tarihinde, Sultan Mehmed Reşad tarafından Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar, Harbiye Nazırı Nazım ve Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar paşalara bildirilen üç maddelik "mevadd-ı kanuniye" takip etmiştir. Mehmed Reşad'ın "*Meclis-i Umûmî'nin içtimaında tasdiki teklif olunmak üzere şimdiden kanun-ı muvakkat suretinde meriyetini irade*" ettiği kanun maddeleri ise şöyleydi.

İlk olarak, fırka ve siyasî cemiyet teşkil etmek, bu teşkilatların kurulmasına ve faaliyet göstermesine yardımda bulunmak ve son olarak bu teşkilatlara katılım sağlamak yasaklanmıştır. Akabinde bu gibi teşkilatların öncülüğünde "*siyasî içtimaat ile nümayişlere iştirak*" etmenin de yasaklanmış olması, devlet bürokrasisinin son mitinge karşı bakış açısını ve tepkiselliğini açık bir şekilde göstermektedir. İlk maddede üzerinde durulan bir diğer husus ise siyasî içerikli makaleler neşretmeyi ve bu bağlamda "*irad-ı nutk*" teşebbüslerinde bulunmayı yasaklamaktadır. Bu doğrultuda belirtilen yasaklara uymayan "*erkân ve ümera ve zabitan ile mensubin-i askeriye*"nin görevlerinden alınacağı; "*küçük zabit, onbaşı ve nefarat-ı askeriyenin*" ise üç aydan altı aya kadar hapis cezasına çarptırılacağı ve devamında görev yerinin değiştirileceği belirtilmiştir. İlk mitingler her ne kadar siyasî öncüllerin bir kenara bırakıldığı izlenimini uyandırsa da, kanunun ilk maddesi ordu içerisindeki siyasî ayrışmanın varlığını belirgin bir şekilde varlığını da göstermektedir. Bununla birlikte gazetelerde siyasî makalelerin neşredilmesine dair getirilen yasak da mitinglerin

[349] "Aman Susunuz" *Tanîn*, No.: 1464, 8 Ekim 1912, s. 3.

ardından tonunun giderek arttığı siyasî içerikli yayınların önlenmesine yönelik bir hamledir. Kanunun ikinci maddesi ise gizli bir şekilde teşkil edilen siyasî cemiyetler ile bu teşekküllere yardımda bulunan veya bu cemiyetlere intisap eden "*erkân, ümera, zabitan ve mensubin-i askeriye*"nin görevlerinden alınacağını bildirmekle beraber "*cemiyetin maksad-ı teşkiline göre haklarında takibat-ı kanuniye*" uygulanarak bu kişilerin adliyeye sevk edileceğinden söz etmektedir. Bu gibi suçlara karışan "*küçük zabit, onbaşı ve neferat-ı askeriyenin*" ise altı aydan bir yıla kadar hapis cezası alacağı, cezasının ardından görev yerinin değiştirileceğine değinilmektedir. Cemiyetin kuruluş maksadı mülkiye ceza kanunnamesinde yer alan bir suça karşılık geldiği takdirde ise ilgili kişilere daha ağır cezalar uygulanacağı belirtilirken kanunun icrasından ise "*Harbiye Nezareti memurdur*"[350].

Mehmed Reşad'ın kanun-ı muvakkat olarak yürürlüğe koyduğu bu maddeleri "idare-i örfi" kararları takip etmiştir. İstanbul gazeteleri yine aynı tarihte, Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiği 8 Ekim 1912 gününde, uygulamaya konan "idare-i örfi" kararlarını sütunlarına taşımıştır. Buna göre 8 maddeden oluşan bu kararlardan ikisi, basın faaliyetlerinin kontrol altına alınmasına yönelik olarak içerdiği hükümlerle bu kapsamda ön plana çıkmaktadır. Buna göre "idare-i örfi" kararları gereğince 3. madde "*Osmanlı Ordusu ve seferberlik ile askeri hareketliliği konu alan haber yayınlanması*"nı yasaklarken 6. madde ise "*Hükümet aleyhinde, dâhili ve harici siyaset ile şahıslar hakkında yayın yapma*"mayı konu edinmektedir[351]. Fakat idare-i örfinin yayınlanmasından birkaç gün önce alınan bürokratik kararlara bakılacak olursa, Osmanlı Devleti'nin basın bağlamında oluşturmayı hedeflediği organizasyon şemasına dair daha ayrıntılı verilere ulaşılabilir.

2.1. Gazetelerin Yayın Politkası Belirleyen Pusulanın Hazırlanması

4 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Ordu-yı Hümâyûn Başkumandanlığı Vekâleti'nden Dâhiliye Nezareti'ne iletilen bir yazı, bürokrasinin savaş sırasında başkent ve yerel basını belirli bir organizasyon içerisinde konumlandırmaya

[350] BOA, *DH.İD.,* 19-2/51, s. 2; "Mensubin-i Askeriyenin Siyasetle Men-i İştigaline Dair Askeri Ceza Kanununa Müzeyyel Kanun-u Muvakkat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1251, 10 Ekim 1912, s. 1.
[351] "Mevad-ı Umumiye İrade-i Seniye Suretidir", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1249, 8 Ekim 1912, s. 1.

çalıştığına işaret etmektedir. Buna göre; "*ilan edilen seferberlikten dolayı haricin istifadesini temin edecek havadisin neşr olunmaması için gazete idarehanelerinin nazar-ı dikkatlerini celb etmek üzere yedi maddeden mürekkeb bir pusula*" hazırlanmıştır. Ertesi gün yani 5 Ekim 1912 tarihinde Dâhiliye Nezâreti Muhâberât-ı Umûmiye Dairesi tarafından gazete sahipleri ile idarehanelerine tebliğ edilen pusulanın maddeleri, daha çok askerî bilgi ve operasyonların gizli kalması göz önünde bulundurularak meydana getirilmiştir. Nitekim İngiliz muhabir Seppings-Wright da henüz cepheye gitmeden önce birliklerin faaliyetleri, askerî mevkilerin konum ve planları, müstahkem mevkiler ve genel askerî düzene ait önemli bilgilerin sızmaması için titizlike davranılması gerektiğini düşünmüşlerdir[352].

Hazırlanan pusulaya göre ilk madde, gazetelerin bir taraftan diğer bir tarafa gerçekleştirilecek sevkiyatlar hakkında hiçbir şey yazamayacağını belirtmektedir.

Pusulanın ikinci maddesine göre "*herhangi bir mıntıkada tahaşşüdâtın* (toplanma) *mahalli ve kuvveti hakkında bir şey yazılamayacaktır.*"

Gazete idarelerinin savaş hakkındaki yayın çerçevesini sınırlayan pusulanın üçüncü maddesi bu çerçeveyi daha da genişletmekte ve "*Donanma-yı Hümâyûn'un harekâtı hakkında hiçbir şey yazılamayacağı*"na değinmektedir.

Pusulanın dördüncü maddesi ise "*ilân-ı harp halinde kıtaatın harekâtı ve cephe istikametleri ve numaraları ve kumandanlarının isimleri hakkında bir malumat verilmeyecektir*" hükmü ile basın faaliyetlerinin hedeflenen organizasyon içerisindeki pozisyonunu olabildiğince pasif bir hale getirmektedir.

"*Vuku bulacak harplerde bizim taraftan iştirak eden kuvvetler ve bunların harbe suret-i iştirakleri hakkında bir şey yazılmayacaktır*" hükmü gazetelerin yayın faaliyetlerine dair getirilen kısıtlamalardan bir diğeridir.

Pusulanın 6. maddesi ise "*Mevadd-ı salife* (kanunlara aykırı) *hilafında hareket edenler*"in "*vatana hıyanetle itham ve o surette mücazat göreceklerdir*" ifadelerini içermekte ve bu pusulaya aykırı hareket eden gazete sahipleri ile idarehanelerinin muhatap olacağı cezaları konu edinmektedir. Bununla birlikte bu

[352] H. C. Seppings-Wright, *a.g.e.*, s. 136.

cezaların vatana ihanet suçu ile müsavi şekilde değerlendirilecek olması devlet bürokrasinin bu organizasyona verdiği önemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Pusulanın son maddesi, tüm bu sınırlayıcı ve yapıcı hükümlerin yanında gazetelerin savaş hakkında yapacakları neşriyatın içeriksel olarak nasıl temin edileceğine yöneliktir. Buna göre; "*her gün saat dörtte Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye'den gazetelere neşrinde mahzur olmayan malumatın verileceği*" belirtilmektedir[353]. Bahsi geçen bu pusula ertesi gün Yemen, Asir, Hicaz, Medine-i Münevvere, Trablus, Bingazi haricindeki tüm Osmanlı vilayetlerine gönderilmiştir[354]

Belge 7: Osmanlı basınının savaş sırasındaki yayın politkasını belirleyen pusula. (BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 32).

5 Ekim 1912 tarihli "pusula"yı meydana getiren bu maddeler ile 8 Ekim 1912 tarihinde hazırlanan Yabancı Muhabirler Nizamnamesi'nin içeriği ve bu içeriğe getirilen ilaveler göz önüne alındığında, neredeyse Bulgaristan askerî makamları tarafından hazırlanmış olan sansür nizamnamesinin bütününe ulaşılır. Dolayısıyla Bulgaristan genelkurmayının tek bir metin ile gerçekleştirdiği savaş basını

[353] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 33.
[354] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 32.

organizasyonu Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından tedrici olarak uygulama alınabilmiştir. Öte taraftan her iki muharip devletin uyguladığı bu askeri sansürün temelde aynı argümanlar ile kurgulandığı ve tüm bu uygulamalardan aynı sonucun elde edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu katı askeri sansüre rağmen ie yerel basını bir kenara koymayan Osmanlı harbiyesi kendisinin "imal ettiği" harp haberleri ile sansür hamlelerini propaganda faaliyetlerine dönüştürmeye çabalamıştır.

2.2. Savaş Haberlerinin Harbiye Nezareti Tarafından Gazetelere Servis Edilmesi

Osmanlı Devleti Erkân-ı Harbiyesi, kısa süre sonra başlayacak olan savaşın seferberlik evresini sadece cephedeki askerî hazırlıklar ile geçirmemiştir. Modern savaşın en önemli aktörlerinden olan basın da Erkân-ı Harbiye tarafından askerî hazırlıklar ile eş zamanlı olarak yürütülmüş; bu bağlamda daha önce örnekleriyle belirtildiği gibi birçok düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeler sırasında odaklanılan ilk nokta hiç kuşku yok ki, matbuat ve ajansların "*vukuât-ı harbiye*" hakkında gerçekleştireceği yayınların "*makasid-i askeriyeye gayr-ı muzır*" olmaması, hatta bu yayınlarda devlet lehinde içeriklerin yer alabilmesinin sağlanmasıdır. Bu doğrultuda gerek teorik, gerekse pratikte uygulanabilecek en etkili düzenleme ise tüm neşriyatın "*yed-i vahideden*" yani tek elden yürütülmesidir[355]. Matbuat-ı Dâhiliye ve Matbuat-ı Hariciye müdürlükleri tarafından gerçekleştirilecek olan bu uygulama sırasında, müdürlükler genel karargâh ile sürekli olarak irtibat halinde bulunacak ve genel karargâhtan kendilerine gelen tebligatları bir an önce yerine getirecekti. Ayrıca "*hususat-ı askeriyeye ve harbiyeye*" dair yazılacak haber ve makaleler ile ajans telgrafları neşredilmeden önce yine genel karargâha gönderilecekti. Bu süre içerisinde savaş hakkındaki haberlerin yayınlanmasında bir gecikme yaşanmaması adına da her iki müdüriyete ikişer zabit memur olunacaktı[356]. Bununla birlikte savaşın ilerleyen dönemlerinde özellikle "*elsine-i ecnebiye ve gayr-i*

[355] "*Seferberlik dolayısıyla kesb-i ehemmiyet eden matbuat ve ajanslar neşriyat ve tebligatının makasid-i askeriyeye gayr-i muzır ve belki de müfît olmaları temin edilmek üzere neşriyat ve tebligat-ı mezkurenin yed-i vahideden idaresi…*" bkz.: BOA, *BEO.*, 4094/306980.
[356] BOA, *BEO.*, 4094/306980.

müslime ile münteşir gazetelerin tetkiki" bağlamında alınan tedbirler artırılmış, askeri sansür memurlarının refakatinde istihdam edilen personel sayısı üçe çıkarılmıştır[357].

Başkumandanlık Vekâleti'nce ele alınan bu konuya Sadaret de önem göstermiş, 9 Ekim 1912 tarihinde Dâhiliye ve Hâriciye nezaretlerine bu bağlamda bir takım talimatlar verilmiştir. Buna göre vukuat-ı harbiye ile ilgili ve neşredilmesi uygun görülen tüm haberler, Harbiye Nezareti'nce tayin olunacak memurlar tarafından tetkik ve tefrik edilecek "*günü gününe ve peyderpey*" olmak üzere Matbuat-ı Dâhiliye Müdüriyeti'ne sevk edilecekti. Müdüriyet, sadece bu haberleri tebliğ edecek ve İstanbul matbuatına da "*tebliğ olunan havadis-i askeriye haricinde neşriyatta bulunmamalarına*" dair gerekli uyarıları gerçekleştirecekti. Şayet harp hakkındaki bir haberin "*derhal ilânı icab eder*" ise bu ihtiyaç, Takvîm-i Vekâyi idaresinin yayınlayacağı bir ilave ile giderilecekti. Öte taraftan özel gazetelerin bu amaçla ilave çıkarmaları ise kesinlikle yasaklanacaktı. Son olarak resmiyeti ilân olunmamış haberler dışında ve yalan haber neşriyatında bulunanlar ile ilave çıkaran gazete idarelerinin divan-ı harp tarafından yargılanacak olması da bu kapsamda alınan kararlar arasında yer almaktadır[358]. Osmanlı bürokrasisinin Sadaret'ten nazırlıklara ve çeşitli müdüriyetlere kadar teşrik-i mesaisine konu olan vukuat-ı harbiye haberleri, savaşın ilerleyen dönemlerinde de sık sık gündeme gelmiş ve bu bağlamda bir takım yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Seferberlik öncesi ve sonrasında gerçekleştirilen bu düzenlemelerin sayısında giderek artış yaşanmıştır. Basın faaliyetleri savaşın başlamasıyla birlikte gerek cephe, gerek başkent ve gerekse Avrupa bağlamında, olağanüstü şartların beraberinde getirdiği koşullarla sık sık revize edilmiştir. Bu süreçte ön plana çıkan noktalardan birisi, savaş basının yönetimi ile iç ve dış kamuoyu oluşturabilme girişimlerinin birçok nezaret, müdüriyet, şube ve oda arasında gerçekleştirilen ortak bir mesai ile yürütüldüğüdür. Nitekim 26 Ekim 1913 tarihinde Matbuat-ı Ecnebiye Şubesi tarafından Harbiye Nezareti'ne iletilen telgraf, içeriği ile bu durumu açıkça göstermektedir. Matbuat-ı Ecnebiye Şubesi'nin altını çizdiği birkaç noktadan ilki

[357] 30 Temmuz 1913 tarihli zabıt varakasına göre bu personellere sarf edilmek üzere beş bin kuruş daha ödeme yapılmıştır bkz.: BOA, *MV.*, 179/43.
[358] BOA, *BEO.*, 4095/307078.

"*vukuat-ı harbiyenin giderek arttığı ve ehemmiyet-i fevkaladeye*" ulaştığı son günlerde, savaş ile ilgili haberlerin Harbiye Nezareti menşeli olarak sadece şube üzerinden neşredilmesi olmuştur. Bu sayede savaş hakkındaki güncel bilgilerin "*muhabirin-i ecnebiye tarafından*" uygun ve düzenli bir şekilde "*ceraid-i garbiyeye*" iletilmesi sağlanabilecekti. Nitekim ileride değinileceği üzere bu konu, Matbuat Müdüriyeti'nin savaş boyunca üzerinde önemle durduğu meselelerden biri olmuştur. Matbuat-ı Umûmiye Müdürü Rauf Bey de muhabirleri bilgilendirmek için günlük mesaisinin bir bölümünü kendilerine ayırarak, akşam çıkan gazetelerin muhabirlerini saat 13:00-16:00, sabah yayınlanan gazetelerin muhabirlerini 16:00-17:00 ve son olarak yabancı gazete muhabirlerini ise 17:00-18:00 saatleri arasında resmi olarak bilgilendirmiştir[359]. Bu uygulamanın bir diğer getirisi de "*düşmanlarımız tarafından Avrupa gazetelerine irsal etdirilecek*" olan uydurma ve yalan haberlerin tashih ve tekzip edilebilmesine imkân vermesidir. Bununla birlikte savaş haberlerinin Avrupa'ya iletimi meselesinin ardından nezaret ve şube arasında gerçekleştirilecek olan mesai adına bir öneri ileri sürülerek, "*Karârgâh-ı Umûmî'nin İstanbul'dan cepheye*" nakledilmesi nedeniyle matbuat şubesinin, nezaretin uygun gördüğü bir mahalde, bu organizasyonun işlevselliğini artırabilmek adına "*seyyar daire*" ile de hizmet verebileceği belirtilmiştir[360].

2.3. İlave Yayınların Neşredilmesinde Uygulanacak Yöntem

Acil durumlarda devletin kamusal bir aygıtı olarak devreye girecek olan ilave yayınlarından hedeflenen asıl amaç, mağlubiyet haberlerinin menfi bir atmosfer oluşturmasını engelleyerek özelde başkent genelde ise Osmanlı kamuoyunun kontrol edilebilmesini sağlamaktır. Nitekim Bartlett'ın İstanbul'a gelir gelmez fark ettiği hususlardan biri, basının resmî onay almadığı sürece önemli havadisleri yayınlayamadığı, fakat hükümete ait en gizli sırların bile birkaç saat içinde umuma açık bir hale gelmesi olmuştur. Dolayısıyla aynı konunun kısa bir süre içerisinde farklı biçimlere bürünerek dilden dile dolaşmasına neden olan bu durum karşısında Osmanlı başkentinde hakikate ulaşmak oldukça güç bir hal almaktaydı[361]. Tıpkı

[359] "Gazete Muhabirleri İçin", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 664, 11 Şubat 1913, s. 3.
[360] BOA, HR. UHM. 387/103, s. 1.
[361] Bartlett, *a.g.e.*, s. 25. Baldwin de tıpkı meslektaşı gibi mustarip olduğu bu durum karşısında ilginç örnekler vermektedir bkz.: Baldwin, *a.g.e.*, s. 52.

Bartlett gibi Fatih Kerimi de gazete yönetimlerinin mübalağalı haberler içeren sayfalarını büyük harflerle basarak her gün idarehanelerinin kapısı önüne astığını belirtirken, hükümetin halkı daha sonra ümitsizliğe düşüren ve resmî olmayan bu haberleri idarehanelerin önüne asmalarını yasakladığına değinmektedir[362].

20. yüzyıl Osmanlı basınının en renkli ve veludi karakterlerinden biri olarak neredeyse tüm İstanbul gazetelerinde çeşitli görevler ifâ eden Münir Süleyman Çapanoğlu'nun hatıraları ve dönemin İstanbul basınının çeşitli noktalarına değindiği "*Basın Tarihimizde (İlave*)" adlı çalışması, bu yayın türünün ortaya çıkışı ve özellikleri hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Çapanoğlu'nun babasından naklettiği üzere Osmanlı basınında ilk ilave yayını Kırım Savaşı sırasında Cerîde-i Havâdis gazetesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Çapanoğlu, ilaveler hakkında daha çok İstanbul basınında aktif olarak görevde bulunduğu II. Meşrutiyet'in ilânı ve sonrasındaki süreç hakkında bilgiler vermekte ve şu ifadeleri kullanmaktadır; "*1908 İnkılâp'ında, Trablusgarp ve Balkan Savaşı esnasında, günlük gazetelerin satışa çıkarıldıktan sonra gelen resmi bir tebliği, önemli bir haberi halka bildirmek için bulunan bir formüldü… Balkan Savaşı'nda ilave çok satardı. Herkes sokaklara uğrar, bir tane ilave alabilmek için adeta boğaz boğaza gelirdi.*"[363] Ne var ki, Balkan Savaşı'nın sıcak gündemi Avrupa kamuoyunda da aynı benzer bir ihtiyacın hissedilmesine neden olmuştur. Nitekim The Times da zaman zaman günlük nüshasının yanında 2 penslik ücret karşılığında savaş ajandası hakkında ilave olarak adlandırılabilecek yayınlar yapmıştır[364].

Münir Süleyman'ın da ifade ettiği gibi Balkan Savaşları sırasında oldukça rağbet gören ilave yayınları, her birinin ebatları hatta sayfa renkleri bile birbirinden farklılık gösteren tek sayfalık gün sonu metinleri olarak karşımıza çıkmaktadır[365]. Nitekim savaş döneminde fiyatları artan mürekkep, kâğıt ve dizgi fiyatları nedeniyle özel gazeteler sayfa ebatlarını, baskı kâğıtlarının kalite ve renklerini sık sık değiştirmek, hatta bu nedenle yayınlarını bir süre tatil etmek zorunda dahi

[362] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 27.
[363] Çapanoğlu, çalışmasında ilavelerin sadece içerikleri hakkında değil biçimsel özellikleri hakkında da çeşitli ilave görselleri ile bilgiler sunmaktadır, bkz.: Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde (İlave)*, Yeni Doğuş Matbaası, Hür Türkiye Yayınları, İstanbul 1960, s. 21-51.
[364] Levent Şarlak, *a.g.t.*, s. 16.
[365] Münir Süleyman Çapanoğlu, *a.g.e.*, s. 21-51.

kalmıştır[366]. İlave yayınlarının özellikle savaş sırasında sahip olduğu önem ve popülarite, Sadaret tarafından da fark edilmiş ve bu yayınlardan bir başka şekilde faydalanılmak istenmiştir. Bu doğrultuda "*vakayi-i harbiyeye dair ilave neşrinden*" büyük bir gelir elde edileceği ön görülmüş ve bu gelirin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne tahsis edilmesi gündeme getirilmiştir. Öte taraftan basında da Hilâl-i Ahmer'e yapılan aynî ve maddî yardımlar gazete sütunlarının günlük bir klişesi haline gelmiş, kamuoyunun cemiyete yardımda bulunması özendirilmeye çalışılmıştır[367]. Bu amaç doğrultusunda ilave neşri, Takvîm-i Vekâyi'nin basıldığı Matbaa-i Amire ile birlikte Matbaa-i Askeriye tarafından gerçekleştirilecekti. İlave yayınından elde edilen gelir planlandığı bu yayının başta kâğıt olmak üzere matbaa masraflarının ise harbiye iânesi ile Hilâl-i Ahmer tahsisatından kaynak ayrılması planlanmıştır. Gündeme getirilen bu teklif Meclis-i Vükelâ'da müzakere edilerek uygun bulunmuş ve akabinde uygulamaya konulmuştur[368]. Buna göre Hilal-i Ahmer Cemiyeti yararına neşredilecek ilavelerden sadece kâğıt ücreti alınacak ve elde edilen tüm gelir cemiyete aktarılacaktı. Bununla birlikte ilave neşrinde herhangi bir sorun ve gecikme yaşanmaması için matbaa memurlarının saat 22:00'ye kadar nöbetleşe bir şekilde çalışmaları planlanmıştır[369]. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Müdüriyeti, Meclis-i Vükelâ tarafından verilen bu kararı İstanbul gazetelerinde de ilan ederek, kâğıt masrafları müdüriyetçe karşılanacak olan ilave basımının Matbaa-i Amire ve Matbaa-i Askeriye'de gerçekleştirileceğini bildirmiştir. Fakat Sadaret aynı işin iki farklı matbaada gerçekleştirilmesinin "*çoğu vakit imkân hâsıl olamayacağına binaen gerek menfaat ve suhulet ve gerek kontrol itibarıyla*" ilave yayının sadece Matbaa-i Amire'de neşredilmesinde fayda görmüştür[370]. Nitekim 24 Ekim 1912 tarihinde Harbiye Nezareti'nden bildirildiğine göre, harekât-ı harbiye hakkında ilave neşriyat olarak yayınlanacak tebligatlar, Karârgâh-ı Umûmî Birinci Şubesi tarafından

---

[366] Haluk Harun Duman, *a.g.e.*, s. 70.

[367] Gerek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yapılan yardımlar gerekse cemiyetin savaş sırasındaki faaliyetleri araştırmacıların Balkan Savaşları bağlamında odaklandığı noktalardan biri olmuştur bkz.: Ahmet Zeki İzgöer, "1911-1913 (1329-1331) Tarihli Osmanlı Hilâl-i Ahmer Sâlnamesine Göre Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslüman Halkının Osmanlı'ya Yardımları", *Tarih ve Gelecek*, C.:1, S.: 1, Aralık 2015, s. 99-171; Cemal Sezer, Ömer Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Ankara 2016.

[368] BOA, *BEO.*, 4098/307340.

[369] BOA, MF. MKT. 1182/1, s. 1.

[370] BOA, MF. MKT. 1182/1, s. 2.

dolayımsız bir şekilde Matbaa-i Amire'ye gönderilmesine rağmen ilavelerin neşredilmesinde gecikme yaşanmakta ve bu durum Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına olumsuz gelişmeler meydana getirmektedir. Bu doğrultuda ilave neşrinde daha hızlı olunması bildirilirken[371] şimdilik on bin adet olarak neşredilecek ilave yayınının "*Türkçe'den Fransızca'ya hakkıyla tercümeye muktedir bir mütercim tedarik olduğu takdirde*" üç bin adet de Fransızca olarak yayınlanacağı belirtilmiştir[372]. Böyle bir teşebbüs ile İstanbul'daki gayr-i müslim kamuoyunun yanında sefaretler, yabancı haber ajansları ve muhabirlerin de devlet eliyle üretilen ilave yayınlarından bilgi edinebilmesi sağlanacaktı.

Osmanlı Devleti, gerek Sadaret gerekse Başkumandanlık Vekâleti'nin uygulamaya aldığı düzenlemeler ile henüz seferberlik aşamasında başkent matbuatının savaş hakkında neşredeceği haberler üzerinde bir bilgi denetimi sağlamayı hedeflemiştir. Fakat bu durumun hassasiyeti, savaşın gidişatıyla paralel bir şekilde Sadaret tarafından Harbiye Nezareti'ne bir kez daha hatırlatılmıştır. 19 Ekim 1912 tarihinde Harbiye Nezareti'ne iletilen yazıya bakılacak olursa; "*vukuat-ı harbiyeye dair*" doğruluğu onaylanmayan ve resmî şekilde ilân edilmeyen haberlerin yayınlanması "*cihet-i askeriyece*" yasaklanmış olmasına rağmen, böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde başkent halkı gayr-i resmî bilgiler doğrultusunda gündem hakkında yanılgıya düşebilirdi. Bu türden bir olumsuzluğun yaşanmaması adına savaş hakkında kamuoyu ile paylaşılacak olan malumat, sadece Matbuat Müdüriyeti'ne tevdi edilmiş, Müdüriyet'in her gün gerçekleştireceği neşriyat ve ilânlar ile İstanbul matbuatındaki vukuat-ı harbiyeye dair bilgiler tekelleştirilmeye hatta "mirî" bir hale getirilmeye çalışılmıştır[373].

2.4. Takvîm-i Vekâyi'nin Savaş Döneminde Neşrettiği İlave Yayınlar

Osmanlı arşiv belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla, Harbiye Nezareti'nin ilave yayınları hakkında almış olduğu karar, 24 Ekim 1912 tarihinde uygulamaya geçirilmiştir. Dolayısıyla savaşın henüz başlangıcında uygulamaya alınan bu kararın ilave yayınlarına nasıl yansıdığını tespit edebilmek için öncelikli

[371] BOA, *MF. MKT.*, 1182/1, s. 3.
[372] BOA, *MF. MKT.*, 1182/1, s. 2.
[373] BOA, *BEO.*, 4100/307475.

olarak Takvîm-i Vekâyi'nin bu dönemde neşretmiş olduğu ilave nüshalara erişim sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda başta Millî Kütüphane, İstanbul Atatürk Kitaplığı ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi gibi geniş kapsamlı süreli yayın kataloglarına sahip merkezlerde gerçekleştirmiş olduğumuz araştırmalarda, gazetenin bu süreçte yayınlamış olduğu müstakil bir ilave nüshası tespit edilememiştir. Ne var ki gazetenin savaş döneminde neşredilen nüshaları incelendiğinde ilave yayınlar hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılabilmek mümkün olmuştur. Bu doğrultuda 25 Ekim 1912 tarihli Takvîm-i Vekâyi gazetesinde yer alan "*Dün Neşr Edilen İlave - Numro: 1*" başlığı dikkat çekmektedir. Öte taraftan bahse konu olan ilaveler, devlet bürokrasisinin bu bağlamda almış olduğu teorik kararların pratikteki görünümünü değerlendirebilmek adına da oldukça önemlidir. Söz konusu ilave yayının içeriğine değinmeden önce altı çizilmesi gereken ilk nokta, bu nüshanın Harbiye Nezareti'nce ilave yayınları bağlamında alınan karar ile aynı gün neşredilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu durum devlet bürokrasisinin henüz ilk günden ilave yayınını etkin bir şekilde kullanacağını işaret etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere "*şayet harp hakkında bir haberin derhal ilânı icab eder*" ise bu ihtiyaç, Takvîm-i Vekâyi idaresinin yayınlayacağı bir ilave yayın ile karşılanacaktı. Bu doğrultuda 24 Ekim 1912 tarihli ve 1 numaralı ilave yayınındaki ilk haber, Ekim'in 16. günü Osmanlı Batı Ordusu'na mensup bir askerî birliğin, Kumanova havalisi ile Mavrova Vadisi'nde karşılaştığı Sırp Ordusu'nun "*askerî asliyesi*" üzerine taarruz ettiğini bildirmektedir. Düşmanın dört fırka kadar olduğu tahmin edilen kuvveti ile meydana gelen şiddetli muharebelerde, Sırp birlikleri ağır kayıplar vermiş ve katî bir mağlubiyet alarak geri çekilmiştir[374]. Osmanlı Batı Ordusu'nun elde etmiş olduğu bölgesel bir galibiyeti konu edinen bu ilave yayını, henüz ilk nüshası ile adeta kamuoyunun moral ve motivasyonunu yükseltebilmeyi hedeflemektedir. Öyle ki ilave nüshanın yayınlanmış olduğu 24 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Doğu Ordusu, Kırklareli'yi Bulgar Ordusu'na teslim ederek Lüleburgaz-Pınarhisar hattına geri çekilmiş fakat gerek ilavenin gerekse aynı tarihli Takvîm-i Vekâyi'nin sütunlarında bu türden bir habere yer verilmemiştir. Devletçi bir noktadan bakıldığında bu durumun çok da şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Öyle ki

[374] "Dün Neşredilen İlave-Numro:1", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1265, 25 Ekim 1912, s. 3. (Gazetenin referans olarak gösterildiği tüm dipnotlarda miladî tarih kullanılmıştır).

gazetenin bu çizgideki yayın anlayışı çok daha önce de kendini göstermiştir. 1832 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti orduları arasında meydana gelen Belen Muharebesi, Osmanlı Ordusu'nun mağlubiyeti ile neticelenmiş olsa da bu durum, gazetenin 35. sayısında Osmanlı Ordusu'nun galip geldiği ve hatta Paşa'nın hezimete uğratıldığı ifadeleriyle kamuoyuna aktarılmıştır[375].

Öte taraftan bahsi geçen ilavelerin içeriğinden hareketle, bu nüshaların sadece askerî bilgiler içermediği anlaşılmaktadır. Öyle ki 29 Ekim 1912 tarihinde yayınlanan 2 numaralı ilave, daha çok siyasî bir içeriğe sahiptir. Aynı günlerde Osmanlı Doğu Ordusu'nun Kırklareli'de yaşadığı mağlubiyetin ardından geri çekilmesi, disiplin ve moral kaybını da beraberinde getirirken akabinde Lüleburgaz-Pınarhisar hattında da başarılı bir müdafaa gerçekleştirilememiştir. Her ne kadar bahsi geçen ilave, bu muharebeler hakkında bilgiler içermese de tam da bu noktada Ahmed Muhtar Paşa'nın istifası üzerine "*gece*" neşredilmiştir. "*Hatt-ı Hümâyun suretidir*" başlığı ile yayınlanan ilave nüshada Mehmed Reşad'ın Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın istifasının ardından sadrazamlık görevini Kâmil Paşa'ya verdiği bildirilmektedir. İlavenin devamına bakılacak olursa Mehmed Reşad'ın yeni sadrazamdan "*muharebe-i hazırada ordumuzum temin-i intizam ve muzafferiyeti*"ne dair gerekli tedbirleri "*mesayi-i vatanperverane*" surette almasını beklediği ifade edilmiştir[376].

Bir diğer ilave nüshanın ertesi gün, yani Ekim ayının 30'unda neşredilmesiyle birlikte 1 hafta içerisinde 3. ilave yayınlanmış oluyordu. Buna göre Başkumandan Vekili Birinci Ferik Nazım Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne yazılan telgrafa göre, Vize taraflarında bulunan "*kuvva-yı askeriyemiz*"ce gerçekleştirilen taarruz hareketi "*muzafferiyet*" ile neticelenirken düşman püskürtülmüş ve geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Fakat bu mücadele sırasında "*asakir-i Osmaniyeden*" de sekiz yüz kadar yaralı ve şehit verilmiştir. Bunun yanında Edirne'de bulunan Osmanlı Kolordusu, batı cephesi ve özellikle Maraş cihetinden bir huruç hareketi gerçekleştirmiş, düşman önemli kayıplar vererek Saray ve Kemalköy

[375] Bu ve aynı doğrultudaki diğer örnekler için bkz.: Meryem Aslan, *a.g.t.*, s. 163-164.
[376] "Dün Gece Neşredilen İlave-Numro:2", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1270, 30 Ekim 1912, s. 1.

taraflarına doğru geri çekilmiştir[377]. Takvîm-i Vekâyi gazetesinin sütunlarında yer verdiği ilave yayınının devamında bulunan iki telgraf ise bu ilave nüshaların kaynaklarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Her ikisi de 29 Ekim 1912 tarihli olan bu telgraflar önce Harbiye Nezareti'ne iletilmiş ve "incelendikten" 1 gün sonra kamuoyu ile paylaşılmıştır[378].

1 Kasım 1912 günü "*öğleden sonra saat 6:10*"da yine Başkumandan Vekili Nazım Paşa tarafından Sadarete iletilen telgrafname suretinden oluşan bir diğer ilave yayınında "*Pınarhisar'dan şimdi alınan raporlara nazaran*" bölgede meydana gelen muharebelerde, düşmanın önemli kayıplar verdiği, bir hayli topçu cephanesi ile birlikte piyade silâhı ve çeşitli tezçhizatların ele geçirildiği bildirilirken muharebelerin halen devam etmekte olduğunun altı çizilmiştir[379]. İçeriğinde kayda değer bir malumat bulunmayan ilaveler göstermektedir ki; bu yayınlar "kısa birer askerî başarı hikâyesi"dir. Nitekim ilerleyen günlerde yayınlanan ilavelerin yanı sıra Takvîm-i Vekâyi'nin bizatihi kendisi bu hikâyeyi trajikomik bir hale getirmiştir.

2 Kasım 1912 tarihinde yayınlanan ilave nüshasında bir önceki gün "*gece saat 9'da*" genel karargâhtan alınan bir telgraf, kamuoyu ile paylaşılmıştır. Buna göre ordu merkezi ile sol cenahta yer alan kolorduların taarruz hareketlerine iştirak etmeleri için emir verildiği bildirilmiştir. Aynı ilave nüshasında Osmanlı Batı Ordusu Kumandanlığı'ndan 30 Ekim 1912 tarihinde alınan telgrafname sureti de yer almakta olup daha önce İşkodra'nın kuzeydoğusunda 4.300'den fazla Karadağlı kuvvetin üzerine gerçekleştirilen taarruz neticesinde düşmanın mağlubiyete uğradığı ve 1000'i aşkın kayıp verdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte 1 yüzbaşı ile 8 Karadağ askerinin esir olarak alındığı ve çok sayıda tüfek, cephane ve çadırın da ele geçirildiği bildirilmiştir[380].

10 gün içerisinde neşredilen 5 ilave nüshasının ardından bir hafta sonra yayınlanan sıradaki ilave nüshasını ilk bakışta diğerlerinden ayıran özelliği, numaralandırılmamış olmasıdır. Bununla birlikte 9 Kasım 1912 tarihinde neşredilen

[377] "Dün Neşredilen İlave-Numro:3", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1271, 31 Ekim 1912, s. 3.
[378] "Dün Neşredilen İlave-Numro:3", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1271, 31 Ekim 1912, s. 4.
[379] "Dün Gece Neşredilen İlave-Numro:4", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1273, 2 Kasım 1912, s. 4.
[380] "Dün Neşredilen İlave-Numro:5", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1271, 3 Kasım 1912, s. 4.

bu ilave nüshası ne Başkumandan Vekili Nazım Paşa imzalı olarak savaşın cephedeki seyrini ne de siyasî bir meseleyi konu edinmektedir. İçeriğini İstanbul Muhafızlığı ile Birinci Ordu-yı Hümayun Kumandan Vekili'nin meydana getirdiği ilave nüshası, dönemin basını ve hatıra metinlerinde de sıklıkla anılan, arşiv belgeleri ile de teyit edilebilen bir konuya değinmekte olup cephe firarisi askerler hakkında bilgilendirmede bulunmaktadır. Buna göre ilân tarihinden itibaren 48 saat içerisinde İstanbul'da bulunan askerlerin Harbiye Nezareti İstanbul Cihet Kumandanı Mirliva Paşa'ya, Beyoğlu tarafından bulunanların Taksim Kışlası'ndaki Beyoğlu Cihet Kumandanı İsmet Paşa'ya ve Üsküdar bölgesindekilerin ise Selimiye Kışlası'nda Üsküdar Cihet Kumandanı Ali Rıza Paşa'ya teslim olmaları gerekmektedir. Bu müddet zarfında teslim olmayan firari askerler hakkında ise askerî kanunun ilgili maddelerinin tatbik edileceği ilan edilmiştir[381].

Son iki ilave nüshası arasında bulunan 1 haftalık sürenin ardından bu süreç sıradaki ilave yayınında yaklaşık 2 haftaya kadar çıkmıştır. Öte taraftan bu süreçte 20, 21, 22 ve 23 Kasım tarihilerinde Takvîm-i Vekâyi'nin yayınlanmadığı anlaşılmaktadır. Fakat hal böyle olsa da 19 ve 20 Kasım tarihlerinde 2 ilave yayını neşredilmiştir. İlk olarak Ordu-yı Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti'nden Sadarete iletilen ve "*Geçen Salı gecesi neşredilen ilave*" başlığı altında yayınlanan telgrafnameye göre, "*dün sağ cenahta bulunan birliklerimizin*" bulunduğu cepheye ilerleyen düşman, önemli kayıplar vermiş ve geri püskürtülmüştür. Yine sabah saatlerinde aynı birliğin sol cenahına ilerleyen düşman piyadesi de "*zayiat-ı külliyeye düçar edilerek def edilmiş*" fakat bölgedeki top muharebesi tüm cephelerde devam etmiştir. Saat 11:55'de iletilen bu telgrafı birkaç saat sonra aynı muharebeler hakkında bilgi veren bir diğer telgraf takip etmiştir. Telgraftaki ifadelere göre; "*Bu sabahtan beri*" şiddetli bir şekilde devam ederken topçu muharebesi "*muzaffireyetle*" sürdürülmektedir. Merkez müdafaa hattının ilerisinde bulunan düşman piyadeleri ise topçu ateşimizin tesiriyle geri çekilirken bir kısım bataryaları da tahrip edilmiştir. "*Bizim taraftan*" ileri sürülen bir müfreze, düşman siperlerine hücum ederek onların geri çekilmesini sağlamış ve bu sırada şapka, kazma ve kürek gibi birçok teçhizat ele geçirilmiştir. Şapkanın içinde "35. *Viremya Alayı*" yazdığının tespit edilmesi, bu

[381] "Dün Gece Neşredilen İlave-Numro:6", *Takvîm-i Vekâyi,* No.: 1281, 10 Kasım 1912, s. 4.

cephedeki düşman askerlerinin Sırp olma ihtimalini bir hayli kuvvetlendirmektedir. Telgraf son olarak muharebenin "henüz" devam ettiğini fakat neticesinin de kısa süre içerisinde arz olunacağını bildirerek son bulmaktadır. Nitekim sadece "*5 dakika sonra*" iletilen bir diğer telgrafta "*sol cenahımız merkezine*" Bulgarlar tarafından gerçekleştirilen taarruzun def edildiği, düşmanın 400 asker ile 20 zabitini kaybettiği ve iki mitralyözünün de ele geçirildiği aktarılmaktadır[382].

Açıkça görülmektedir ki; ilave nüshalar gerek içerdikleri nicel veriler ve gerekse birbirini takip eden olayların saatlik hatta dakikalık raporları eşliğinde kamuoyuna ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır. Fakat savaşın askerî yönü hakkında verilen ayrıntıların şeffaf ve bütünü yansıtan veriler olduğunu söylemek bir hayli güçtür. Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise askerî mücadeleleri konu edinen ilave nüshaların genel hatlarıyla "muzafferiyet" fiilini ön plana çıkarmasıdır. Bununla birlikte ilave yayınların "galibiyet" sunumunda gösterdiği bu ayrıntının mağlubiyet anlarında da devam edip etmediği sorusunu cevaplayabilmek için bu noktada ertesi gün son kez yayınlanan ilave nüshasına bakmak yerinde olacaktır. Başkumandan Vekili Nazım Paşa tarafından "*gece saat on ikiyi beş geçe*" Sadaret'e iletilen telgrafa göre "*sol cenahımız*" karşısında bulunan düşmanın dün gece tamamıyla Papas Çeşme sırtlarına çekildiği belirtilmektedir. Çatalca İstasyonu civarında bulunan düşman birliklerinin ise I. Prens Battanberg Alayı'na mensup olduğu, keşif kollarımızın bölgede tesadüf ettiği 500'den fazla maktulün apoletlerinden anlaşılmıştır. Öte taraftan muharebe neticesinde birçok tüfek, şapka ve zabit kılıcı ele geçirilirken esir edilen bir Bulgar askerinin ifadesine göre, düşmanın 3 günden beri aç olduğu ve geri çekilirken de tüm yaralılarını beraberinde götüremediği bilgisine ulaşılmıştır. İlavede son olarak, Osmanlı askerinin "*kuvve-i maneviyesinin*" pekiyi olduğu kamuoyuna aktarılmaktadır. Aynı gün yayınlanan ilavenin devamında ise ilk kez deniz-sahil muharebeleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Buna göre Turgut Reis tarafından Bahriye Nezareti'ne iletilen telgrafta, 3 gündür devam eden top ateşi neticesinde

[382] "Geçen Salı Günü Gecesi Neşredilen İlave", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1291, 24 Kasım 1912, s. 3.

Terkos bölgesinin kontrol altına alındığı ve düşmanın Karaburun cihetinden 10 mil güneye sürüldüğü bildirilmektedir[383].

Takvîm-i Vekâyi gazetesinin savaş süresince yayınlanan tüm sayıları incelendiğinde bu ilave nüshanın ardından başka bir ilave yayınlanmadığı tespit edilmiştir. Yayınlanan ilave nüshalarının içeriği genel olarak, Osmanlı Ordusu'nun cephe mücadelelerini konu edinmektedir. Önemli bir kısmı Osmanlı Doğu Ordusu'nun askeri operasyonları hakkında bilgiler içeren ilaveler, Batı Ordusu hakkında da kısmî bilgilere yer vermektedir. Fakat ileride ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulacağı üzere bu yayınlarda sadece galibiyet anlatıları yer almaktadır. İlave yayınlarında Osmanlı Ordusu "galibiyet ve muzafferiyet" gibi kavramlarla anılırken düşman orduları ise "mağlubiyet, püskürtülme, geri çekilme, esir edilme" gibi kavramlarla birlikte kamuoyuna sunulmaktadır. Dolasıyla Osmanlı bürokrasisinin henüz savaşın başında üzerinde titiz bir şekilde durduğu ilave yayınlarından beklenen etkinin ne olduğu bu noktada kısmen de olsa belirginleşmeye başlamaktadır. Bununla birlikte 1 ay içerisinde 8 defa yayınlanan ilavelerin yerini ilerleyen süreçte içerik olarak aynı bilgileri ihtiva eden "*Vaka-yı Harbiye Raporları*"nın aldığı görülmektedir. Fakat ilk kez 20 Şubat 1913 tarihinde yayınlanan bu raporlara değinmeden önce Takvîm-i Vekâyi gazetesinin Balkan Savaşları'na dair sütunlarında yer verdiği diğer içerikler üzerinde durmak yerinde olacaktır.

3. Takvîm-i Vekâyi Gazetesi ve Balkan Savaşları

Osmanlı Devleti'nin "resmî gazetesi" olarak yaklaşık 91 yıl boyunca yayınlanan Takvîm-i Vekâyi[384], zamanının fenomeni olmakla birlikte modern araştırmacıların da ilgisini bir hayli çekmiştir. Gazetenin yaklaşık bir yüzyıllık yayın hayatı sürecinde neşredilen nüshaları, araştırmacılar tarafından farklı olay ve olgular üzerinden defalarca değerlendirilmiş ve kaleme alınmıştır. Sözgelimi gazete, Mısır

[383] "Geçen Çarşamba Günü Alelsabah Neşredilen İlave", *Takvîm-i Vekâyi,* No.: 1291, 24 Kasım 1912, s. 3.

[384] İlk nüshası 1 Kasım 1834 tarihinde yayınlanan Takvim-i Vekayi her ne kadar Cumhuriyet döneminde "Ceride-i Resmiyye" ile ikame edilmiş olsa da gazetenin bu isim ile son nüshası İstanbul Hükümeti'nin ortadan kalktığı 4 Kasım 1922 tarihinde yayınlanmıştır bkz.: Nesimi Yazıcı, "Takvîm-i Vekâyi", *TDVİA,* C.: 39, İstanbul 2010, s. 490-492.

Sorunu[385], Kırım Harbi[386], Ermeni Meselesi[387] gibi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini konu edinen çalışmalarda ana kaynak olarak kullanılmıştır[388]. Bunun yanı sıra Takvîm-i Vekâyi, "ana kaynak" olarak kullanılmadığı Osmanlı basını bağlamındaki muhtelif çalışmaların da adeta başlangıç noktasını temsil eden, göz ardı edilemez bir referans kaynak haline gelmiştir. Fakat gazete hakkında gerek yukarıda belirtilen çalışmalar gerekse kaleme alınan diğer 3 lisansüstü tez, genel anlamıyla bir transkripsiyon çalışmasından öte veriler ileri sürememiş[389] diğer bir deyişle gazete ilgili literatüre bir "hammadde" olarak dâhil edilmiştir[390].

Bu noktada tez çalışmam bağlamında Osmanlı basını ve Balkan Savaşları konulu lisansüstü tezler ile diğer çalışmalara döndüğümüzde ise çok daha ilginç sonuçlarla karşılaşmaktayız. Nitekim Balkan Savaşları, günümüze değin Osmanlı basınını meydana getiren onlarca gazete ve dergi üzerinden kaleme alınırken, Takvîm-i Vekâyi bu bağlamda herhangi bir çalışmada ana kaynak olarak kullanılmadığı gibi, söz konusu çalışmalarda referans olarak bir kez dahi zikredilmemiştir. Dolayısıyla bu tespitimiz, Takvîm-i Vekâyi araştırmacıların gözünden mi kaçtı, ya da gazete Balkan Savaşları hakkında herhangi bir habere yer vermemiş olabilir mi? sorularını beraberinde getirmektedir. Bu sorulara cevap

---

[385] Meryem Aslan, *Mısır Sorunu'nun Takvim-i Vekayi'ye Yansımaları (1831-1841)*, (Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bitlis 2017.

[386] Hakkı Yapıcı, *Takvim-i Vekayi'de Kırım Harbi (1853-1856)*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1999.

[387] Pınar Kandil, *The Armenian Question According to Takvim-i Vekayi (1914-1918)*, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003.

[388] Gazetenin ana kaynak olarak kullanıldığı geç tarihli çalışmalardan bir diğeri için bkz.: Osman Akandere, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekayi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.: 6, S.: 24, Ankara 1999, s. 417-467.

[389] Bu noktada gazetenin 1831-1841 yılları arasındaki tüm nüshalarını transkripte ederek 1000 sayfadan fazla bir çeviri metni literatüre dâhil eden bir çalışma için bkz.: Ebru Benzer, *Takvim-i Vekayi'nin 1831 - 1834 Yılları Arası Transkripsiyonu*, (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2013. Gazete üzerine kaleme alınan ilk yüksek lisans tezinin yazarı ise Kırım Harbi'ni değerlendirdiği çalışmasında kaynak ile olan diyaloğunu "*Biz gazete sayfaları içinde kalan bu geniş kapsamlı haber ve yorumları Osmanlıca bilmezlikten dolayı gazeteden okuyup istifade edemeyenlerin hizmetine sunmak üzere günümüz Türkçesi ile aktarmaya çalıştık*" ifadeleri ile izah etmektedir bkz.: Hakkı Yapıcı, *a.g.t.*, önsöz.

[390] Bu noktada sadece lisansüstü tezlerde değil diğer akademik yayınlarda da benzer izler görülmektedir bkz.: Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi Belgeler*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983. Gazete hakkında ayrıca bkz.: Orhan Koloğlu, *Takvim-i Vekayi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1981*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1982.

verebilmek için gazetenin savaş döneminde yayınlanan nüshalarında ayrıntılı bir inceleme gerçekleştirmek elzem bir hal almıştır.

3.1. Takvîm-i Vekâyi Gazetesinde Balkan Savaşları

Takvîm-i Vekâyi gazetesinin ilave yayınları, Balkan Savaşı'nın daha çok askerî yönü hakkında bilgiler verirken, gazetenin bu süreçte neşredilen nüshaları incelendiğinde savaşın siyasî, toplumsal, ekonomik ve lojistik açılardan da haber ve içeriklere konu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Takvîm-i Vekâyi'nin Balkan Savaşları hakkında sütunlarında yer verdiği haberler, başkent basınından çok farklı olmasa da bu haberlerin resmî bir hüviyete sahip olması, onu dönemin diğer gazetelerinden ayıran en önemli özelliği olarak gösterilebilir.

Bu doğrultuda gazetenin savaş hakkındaki ilk içeriği, Rumeli ve İstanbul vilayetleriyle Çatalca Sancağı dâhilinde ilân edilen, icrasından da Harbiye ve Dâhiliye nezaretlerinin sorumlu olduğu idare-i örfiye hakkındadır[391]. Bu bağlamdaki bir diğer haberde ise er ve zabitlerin siyasetle ilgilenmesini yasaklayan askerî ceza kanununa getirilen ilave maddelerden söz edilmektedir[392]. Bu örnekler ilk bakışta Takvîm-i Vekâyi'nin savaşın idarî ve siyasî yönü hakkında kamuoyunu bilgilendirdiğini göstermektedir. Nitekim devlet bürokrasisi gazeteyi bu noktada savaşın sonuna kadar etkin bir şekilde kullanmıştır. Fakat bu durum, ileride de değinileceği üzere gazetenin savaşın askerî güncesi hakkında aynı titizliği sergilediği anlamına da gelmemektedir.

Takvîm-i Vekâyi gazetesinde yer alıp da dönemin diğer gazetelerinde bulunmayan "İmalat-ı Harbiye Müdüriyet-i Umûmîyesi'nden" başlıklı ilânlar bu noktada altı çizilmesi gereken bir diğer içeriktir. Savaşın başlangıcı ile birlikte gazetenin önemli içeriklerinden biri haline gelen bu başlık altında, İmalat-ı Harbiye Fabrikaları'nın faaliyetleri, fabrikaların ihtiyaç duyduğu hammaddeler, bu fabrikalarda üretilen mamul ürünler[393] başta olmak üzere, ordunun ihtiyaç duyduğu

---

[391] "Mevad-ı Umûmiye İrade-i Seniye Suretidir", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1249, 8 Ekim 1912, s. 1.
[392] "Mensubin-i Askeriyenin Siyasetle Men-i İştigaline Dair Askeri Ceza Kanununa Müzeyyel Kanun-u Muvakkat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1251, 10 Ekim 1912, s. 1.
[393] Fişek üretimi hakkında bir haber için bkz.: "İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti Umûmiyesi'nden", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1257, 17 Ekim 1912, s. 4.

tüm teçhizat ile birlikte tamirat ve sevkiyat işlemleri hakkında da ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır[394].

Bir önceki bölümde bahsedilen ilave yayınlarının en önemli içeriklerinden olan askerî mücadeleler, henüz bu nüshalar yayınlanmadan önce Takvîm-i Vekâyi'nin sütunlarında yer almaya başlamış olup bu bağlamdaki ilk habere 20 Ekim 1912 tarihli gazetede yer verilmiştir. Buna göre dün öğleden sonra Kırcaali'nin kuzeyinden ilerlemek isteyen Bulgar askerlerinin gerçekleştirdiği taarruz, bölgedeki Osmanlı askerleri tarafından "*def*" edilmiştir. Yine Sırbistan hududunda meydana gelen şiddetli muharebelerde başarı elde eden Osmanlı kuvvetlerini, Varna Limanı'nda karşılaştığı Bulgar torpidosunu geri çekilmeye mecbur eden Osmanlı donanmasının başarıları takip etmiştir[395].

Takvîm-i Vekâyi, bu süreçte savaş hakkındaki haberleri ayırt edici bir başlık altında sunmamıştır. Öyle ki harp haberleri dahî gazetenin klişe başlıklarından olan "mevad-ı umumiye" altında kendisine yer bulmuştur. Dolayısıyla gazetenin savaş hakkındaki tavrını ve yayın içeriğini tespit edebilmek, savaş sırasında yayınlanan nüshaları birbirinden ayırt etmeksizin incelemeyi gerektirmektedir. Öte taraftan savaşın diplomatik gündemi de yeri geldiğinde gazetenin sütunlarını doldurmuştur. Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiğini belirten resmî tebliğinin ardından her iki ülkenin de görevde bulunan maslahatgüzarlarını geri çekmesi neticesinde, Osmanlı Devleti ile Balkan müttefikleri arasındaki diplomatik[396] ve ticari ilişkiler de en alt seviyeye indirilmiştir. Nitekim harbin başlamasından kısa bir süre sonra Rüsümat Müdüriyeti'nden bildirildiğine göre, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan ihraç edilen "*eşyanın kıymeti üzerinden %100 gümrük vergisi alınacağı*" ve 23 Ekim 1912 tarihli bu kanunun "*ilân-ı harp tarihinden itibaren bu ülkelerden çıkan*" eşyaları da kapsayacağı belirtilmiştir[397]. Yine Takvîm-i Vekâyi, Balkan Savaşları'nın kendinden menkul bir sonucu olarak meydana gelen göç hadiseleri üzerine, devlet bürokrasisinin erken tarihli düzenlemeler gerçekleştirdiğini

[394] "İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti Umûmiyesi'nden", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1258, 18 Ekim 1912, s. 4.
[395] "Mevad-ı Umûmiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1260,20 Ekim 1912, s. 1-2.
[396] "Mevad-ı Umûmiye, 25 Eylül 1328 Tarihli Tebliğ-i Resmî Suretidir", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1262, 22 Ekim 1912, s. 3-4.
[397] "Rüsumat Müdüriyeti Umûmiyesi'nden", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1266, 26 Ekim 1912, s. 2-3.

göstermektedir. Öyle ki savaşın sona ermesine kadar toplumsal bir mesele haline gelen bu konu hakkında, bürokrasisinin muhacirler için aldığı kararlar gazetede üzerinden kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu haberlerden ilki, savaş sebebiyle "*Dersaadet vilayetine iltica eden ve edecek olan muhacirlerin iskân ve iaşeleri için 1912 senesi Dâhiliye bütçesine 100.000.000 kuruşun*" ilave edildiğini bildirmektedir[398]. Yine harbin başlamasıyla birlikte gerek İstanbul ve diğer vilayetlerden gerekse başta Müslüman ülkeler olmak üzere yabancı devletlerden Osmanlı Devleti'ne gönderilen ianeler de savaş boyunca Takvîm-i Vekâyi'nin sütunlarını doldurmuştur[399]. Savaşın askerî yönü ise kamuoyu ile sadece muharebe haberleri olarak paylaşılmamış, bu bağlamda yürürlüğe konulan kanun ve nizamnameler de gazetede yer almıştır. Nitekim Takvîm-i Vekâyi'nin bir diğer klişe sütunu olan "kavanin ve nizamat" başlığı altında, redif ve müstahfızların ailelerine tahsis olunan maaş hakkındaki kanun[400] ile gönüllü askerlik hizmetinde bulunmak isteyenlerin ısrarlı talepleri karşısında hazırlanan nizamname yayınlanmıştır[401].

Devletin resmî yayın organı olan Takvîm-i Vekâyi bu süreçte savaşa dair çeşitli haberlerin yanında yerel idarelerin muhtelif kademelerinde gerçekleştirilen atamalar vs. hakkında da bilgiler sunmaya devam etmiştir. Gerek İstanbul gerekse taşrada görülmekte olan mahkeme davaları da bu haberler arasında yer almaktadır. Özellikle İstanbul Beyoğlu Mahkemesi'nde görülen ve görülecek olan mahkemelerin içerikleri incelendiğinde savaş sebebiyle "*istimbotu zapt ve müsadere olunan Yunan tebaasından*" ifadelerini içeren, pek çok davanın görüldüğü anlaşılmaktadır[402]. Yine savaşın diplomatik yönüne bakılacak olursa, 21 Kasım 1912 tarihinde Bulgaristan hükümeti tarafından ileri sürülen mütareke şartlarının kabul edilmeyerek harbe devam edileceği kamuoyunun bilgisine sunulmuştur[403]. Fakat kısa bir süre sonra,

---

398 "Kavanin ve Nizamat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1269, 29 Ekim 1912, s. 1.
399 "Harbiye Nezareti'nden", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1309, 12 Aralık 1912, s. 1.
400 "Hal-i Harb Münasebetiyle Taht-i Silah Altına Celb Olunan Maaşsız Efrad-ı Redife ve Müstahfazanın Ailelerine Tahsis Olunacak Maaş Hakkında Kanun-u Muvakkat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1306, 9 Aralık 1912, s. 1; "Hal-i Harb Münasebetiyle Taht-i Silah Altına Celb Olunan Maaşsız Efrad-ı Redife ve Müstahfazanın Ailelerine Tahsis Olunacak Maaş Hakkında Kanun-u Muvakkat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1364, 5 Şubat 1913, s. 1.
401 "Kavanin ve Nizamat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1283, 12 Kasım 1912, s. 1.
402 "Dersaadet İlamat'ı Nizamie İcra Dairesinden", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1304, 7 Aralık 1912, s. 4.
403 "8 Teşrinisani 328 Tarihli Tebliğ-i Resmi Suretidir", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1291, 24 Kasım 1912, s. 3.

muharebe kuvvetlerinin mevcut mevkilerinde kalarak Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile sulh müzakerelerine başlandığı, Yunan hükümeti ile harbin devam ettiği bildirilmiştir[404].

Takvîm-i Vekâyi'nin Ekim ve Kasım aylarında yayınlamış olduğu ilaveler gerek batı gerekse doğu olmak üzere Osmanlı Ordusu'nun mücadele ettiği cephelerdeki muharebeler hakkında bilgiler içermektedir. Son olarak 24 Kasım 1912 tarihinde yayınlanan ilave yayının ardından 22 Aralık tarihli nüshaya kadar gazetede muharebeler hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim gazetenin yaklaşık 1 ay boyunca harp haberlerine yer vermeyişi bu tarih aralığında Osmanlı Devleti ile Balkan müttefikleri arasında gerçekleştirilen sulh müzakereleri ile açıklanabilir. Bu süreçte, Yunanistan Hükümeti ile sulh müzakeresi yapılmadığı ve harbin iki taraf arasında devam ettiği göz önüne alınırsa, 22 Aralık 1912 tarihli Takvîm-i Vekâyi gazetesindeki harp haberlerinin Yanya'da meydana gelen muharebeleri konu edinmiş olması şaşırtıcı değildir. Nitekim 19 Aralık 1912 tarihinde Osmanlı Batı Ordusu Kumandanlığı'ndan iletilen telgrafnameye göre Osmanlı birlikleri bu sabah, Yanya muhitinde 5 gündür devam etmekte olan "*kanlı muharebelerin*" ardından karşısında bulunan Yunan kuvvetlerini bölgeden "*def etmeyi*" başarmıştır[405]. Bu haberin ardından yine yaklaşık 1 ay sonra kamuoyu ile paylaşılan bir diğer harp haberi ise Osmanlı donanmasının 18 Ocak 1913 günü sabah saatlerinde boğazdan çıkarak Limni açıklarında düşman donanmasıyla gerçekleştirdiği ve 3 saat kadar süren muharebe hakkındadır. Buna göre düşman donanmasının maruz kaldığı isabetli atışlar neticesinde Osmanlı donanması "*muzafferen*" geri dönmüş ve önemli bir başarı elde etmiştir[406].

Öte taraftan savaş oldukça geniş bir bölgeye yayılmış olmasına rağmen özellikle de kuşatmanın devam ettiği şehirler hakkında kamuoyuna uzun bir süre bilgi verilmediği anlaşılmaktadır. Öyle ki kuşatma altında bulunan Edirne, bu anlamda dikkat çekici bir örnektir. Gazetede şehir hakkında paylaşılan ilk haber Kale Kumandanlığı'nın 13 Ocak 1913 tarihinde ilettiği telgrafname içeriğinden ibaret

---

[404] "Mevad-ı Umûmiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1302, 5 Aralık 1912, s. 3.
[405] *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1319, 22 Aralık 1912, s. 1.
[406] "Karargâh-ı Umûmi'den Tebliğ Olunan Malumat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1348, 20 Ocak 1913, s. 1-2.

olup; şehirdeki tüm ümera ve zabitan ailelerinin hayatta olduğu, kendilerine maaş tahsis edilip ayrıca iaşe yardımında bulunulduğu belirtilmektedir[407]. Fakat 1 Şubat tarihli gazetede "*Karargâh-ı Umûmîye'den tebliğ edildiği*" üzere Bulgarların mütarekeyi fesh ettiği ve mütareke protokolüne göre harbin Pazartesi günü akşamı saat 19:00'dan itibaren tekrar başlayacağı bildirilmektedir[408]. Bu haberin ardından Takvîm-i Vekâyi'nin özellikle Trakya Bölgesi'ndeki muharebeler ile Edirne kuşatması hakkında kamuoyunu daha sık bilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Edirne Valisi ile Müstahkem Mevkii Kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne ilettiği telgraf bu bağlamda adeta bir dönüm noktası olmuştur. Buna göre akşam saat 19:30'da Bulgarlar tarafından Edirne kalesinin doğu ve güney cephelerinde topçu ve piyade ateşi icra edilmiş, şehir bombardıman altına alınmıştır. Fakat buna rağmen "*Kahraman askerlerimizin*" Bulgar Ordusu'na karşılık verdiği, şehir içinde sükûnet ve asayişin kısa sürede sağlandığı belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti, Edirne'den bildirilen bu telgrafın hemen ardından hükümet adına tüm Osmanlı kamuoyuna seslenerek herkesin maddî ve manevî her türlü fedakârlığa hazır olmasını ve son olarak da "*neşriyat-ı bedhahhaneye itimat etmemeleri*"ni istemiştir[409]. Öte taraftan Takvîm-i Vekâyi kuşatma altında bulunan şehirler hakkında sessizliğini korumaya devam etse de İstanbul gazeteleri Yanya, İşkodra ve Edirne kuşatmaları hakkında Avrupa matbuatından iktibas ettiği haberleri kamuoyu ile paylaşmaktan imtina etmemiştir. Üstelik bu haberlerin büyük bir kısmı anılan şehirlerin kaybedilmek üzere olduğuna dair ifadeler içermekteydi.

3.2. Takvîm-i Vekâyi Gazetesi ve Savaş Haberleri

İlk olarak ilave yayınlar devamında da "Mevad-ı Umûmîye" başlığı altında kamuoyu ile paylaşılan harp haberleri, 20 Şubat 1913 tarihinden itibaren yeni bir başlık altında yayınlanmaya başlamıştır. Öte taraftan Takvîm-i Vekâyi gazetesi savaş döneminde neredeyse her gün yayınlanmış olmasına rağmen kamuoyunu harp haberleri hakkında aynı seyirde ve şeffaflıkta bilgilendirmemiştir. Her ne kadar yukarıda değinildiği üzere savaşın beraberinde getirdiği ekonomik, idarî, toplumsal

[407] "Mevad-ı Umûmiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1344, 16 Ocak 1913, s. 1.
[408] "Karargâh-ı Umûmî'den Tebliğ Edilmiştir", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1360, 1 Şubat 1913, s. 1.
[409] "Dâhiliye Nezareti Celilesi'nden Tebliğ Edilmiştir", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1364, 5 Şubat 19113, s. 1.

vb. konular kamuoyu ile düzenli ve resmî bir surette paylaşılsa da aynı hassasiyetin askerî anlamda göstertildiğini söyleyebilmek oldukça zordur. Bu noktada işleri daha ilginç bir hale getiren şey ise gazetenin savaş hakkında diğer konularla karşılaştırıldığında daha çok askerî haberlere yer vermiş olmasıdır. Devletin "resmî" sesi olan Takvîm-i Vekâyi'nin sütunlarında hâlihazırdaki savaşa dair haberlerin olması şaşırtıcı değilse de üzerinde durulması gereken nokta bu haber içeriklerinin bir kontrol mekanizması ile törpülenmesi hatta yer yer derin suskunluklara gömülmüş olmasıdır. Bu doğrultuda Takvîm-i Vekâyi'nin Balkan Savaşları sırasında harp haberlerini kamuoyu ile "nasıl" paylaştığını anlayabilmek için "vaka-yı harbiye" başlığı altında yer alan askerî raporlara yakından bakmak yerinde olacaktır. Bu bölümde gazetede yer alan tüm "vaka-yı harbiye" haberleri bahse açılarak, yeterli sayıda örnek üzerinden gazetenin yayın politikasını anlamlı ve tutarlı verilerle tespit edebilmek hedeflenmektedir.

"*Vaka-yı harbiyeye dair 18 Şubat sene 1913 tarihli rapor*", gazetenin bu başlık altında kamuoyu ile paylaştığı ilk haberdir. Rapora göre Şubat'ın 17. günü düşman tarafından gerçekleştirilen fasılalı bir bombardıman dışında Edirne'de kayda değer bir hadise meydana gelmemiştir. Bolayır taraflarında ise herhangi bir askerî hareketlilik yaşanmazken Çatalca hattında da keşif ve tahkimat işlerine devam edilmiştir[410]. 25 Şubat gününü ihtiva eden bir diğer raporda ise bölgedeki hava muhalefeti dolayısıyla hiçbir askerî hadisenin meydana gelmediği belirtilmektedir. Raporda Osmanlı Ordusu'nun "bugünlerdeki" genel durumu ise "*lehül hamd*" yerindedir şeklinde ifade edilmiştir[411]. Yine aynı güne ait ikinci bir raporda Bolayır ve Çatalca'da "*vaziyeti harbiyenin tebdil etmediği*" bildirilirken, aynı gün içerisinde Edirne düşman tarafından hafif surette bombardımana tutulmuş ve bilhassa şehrin doğu cephesinde meydana gelen topçu muharebeleri devam etmiştir[412].

1 ve 3 Mart 1913 tarihli harp raporlarını konu edinen 4 Mart tarihli yayına göre, gerek Çatalca ve Bolayır'da, gerekse Edirne'de hiçbir hadise meydana

[410] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 5 Şubat Sene 328 Tarihli Rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1378, 20 Şubat 1913, s. 1.
[411] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 13 Şubat Sene 328 Tarihli Rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1385, 27 Şubat 1913, s. 1.
[412] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 13 Şubat sene 328 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*,, No.: 1387, 1 Mart 1913, s. 2.

gelmemiştir. Raporun ayrıntısında ise 2 gündür devam etmekte olan kar tipisi sebebiyle Bolayır'da sükûnetin korunduğu Edirne'de ise düşmanın aralıklarla şehri bombardıman ettiği bununla birlikte "*askerimizin sıhhatinin her tarafta*" yerinde olduğu, birliklerimizin ise kar tipisinden etkilenmediği belirtilmiştir[413]. 3 gün boyunca devam eden fırtına sebebiyle 6 Mart 1913 tarihli raporda da Çatalca ve Bolayır bölgelerinde herhangi bir askerî harekâtın meydana gelmediği aktarılmıştır. Ancak Çatalca'nın doğu tarafında düşmanın istifade ettiği bir mandıraya denizden yapılan top atışları neticesinde, içeride bulunan düşman askerlerinden yalnızca 3'ü canını kurtarabilirken "*bakiyesi itlaf*" edilmiştir. Hava koşullarının ağırlaşmış olması nedeniyle Silivri ve Bahçe taraflarında da düşmana tesadüf edilmediği raporda yer alan bir diğer ayrıntıdır. Edirne'de ise 3 günden beri devam eden hafif bombardıman, sadece ayın 3. günü biraz şiddetlenmiş olsa da "*her tarafta asakir-i şahanenin sıhhati matlub derecede*" olduğu ifade edilmiştir[414].

Mart ayının başlangıcı ile birlikte Edirne kuşatması, Takvîm-i Vekâyi'nin kamuoyu ile paylaştığı askerî raporların ilk sırasında yer almaya başlamıştır. Bu doğrultuda ayın ilk raporlarına göre, Mart'ın 6. ve 7. günleri Edirne'deki bombardıman ile istihkâmlar arasındaki top muharebeleri devam ederken şehirde sükûnet ertesi gün sağlanabilmiştir. Bolayır'da ise Koru Çiftliği civarına taarruz eden düşman taburu üzerine, topçu ateşi icra edilerek ilerlemeleri engellenmiştir. Bununla birlikte Mart'ın 7. günü Turgut Zırhlısı üzerine açılan top ateşinde düşman hiçbir isabet sağlayamamıştır. Fakat Doğan Arslan fener dubasını sahilden bombardımana tutan düşman, dubayı tahrip etmiştir. Yine aynı gün Bolayır üzerinden Gelibolu'ya gelen bir düşman tayyaresi, askerî birliklere ateş etse de hiçbir tesir meydana getirememiş, Çatalca'da ise herhangi bir askerî hareketlilik meydana gelmemiştir[415]. 10 Mart 1913 tarihinde yayınlanan bu harp haberleri geride kalan son 4 güne dair Trakya Bölgesi'nde meydana gelen muharebeler ile birlikte deniz ve hava

---

[413] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 16 ve 17 Şubat Sene 328 Tarihli Rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1390, 4 Mart 1913, s. 1; BOA, *HR.SYS.*, 2080/20, s. 3; BOA, *HR.SYS.*, 2080/20, s. 10.
[414] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 21 Şubat sene 328 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1394, 8 Mart 1913, s. 2.
[415] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 24 Şubat sene 328 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1396, 10 Mart 1913, s. 4.

operasyonları hakkında da bilgiler içermesi bakımından oldukça ayrıntılı bir içeriğe sahiptir.

Bunun yanında Takvîm-i Vekâyi her ne kadar günlük olarak "vaka-yı harbiye" raporları yayınlamasa da yayınlanan raporların geride kalan birkaç günü konu edindiği gözden kaçırılmamalıdır. Fakat bu noktada altı çizilmesi gereken en önemli husus, Takvîm-i Vekâyi'nin 6 Mart 1913 tarihinde Yunan Ordusu tarafından ele geçirilen Yanya ve hatta Osmanlı Batı Ordusu hakkında hiçbir raporu yayınlamamış olmasıdır. Aynı günlerde Osmanlı basınına baktığımızda ise görece daha serbest bir yayın politikasının takip edildiği söylenebilir. Öyle ki Tanin gazetesi, Yanya'nın 7 Mart'ta düştüğüne dair İstanbul'daki sefaretlerden yayılan ve Beyoğlu'nda deveran eden bazı şayiaları kamuoyu ile paylaşmıştır. Fakat bu haberlerin henüz Atina ajansları tarafından dahi servis edilmediğine değinen gazete, ertesi gün Yanya'nın sükût ettiğine dair ortalıkta dolaşan rivayetlerin, Avrupa gazetelerinin haberleri olduğunu belirtmiştir[416]. Avrupa gazetelerinin bu doğrultuda birçok kez menfî haberler neşrettiği halde bu haberlerin hemen hiçbirisini teyit etmediği göz önüne alındığında bu söylentilere ihtiyatla yaklaşılması gerektiğine değinen Tanin, "*bu şaiyanın birkaç gün zarfında tamamen*" anlaşılacağını belirtmektedir[417]. Nitekim ertesi gün İsmail Hakkı imzasını taşıyan "Yanya'nın Sükûtu" başlıklı haber, Tanin tarafından sürmanşetten kamuoyu ile paylaşılmıştır[418]. Tasvîr-i Efkâr ise benzer şekilde sürmanşetten paylaştığı Yanya görselini "*bugün surlarında Yunan bayrağı dalgalanan zavallı Yanya'mız*" ifadeleriyle kamuoyuna aktarmıştır[419].

Gazetenin bu "sessiz" çizgideki yayın politikasını daha belirgin bir hale getirebilmek için kuşatmanın devam ettiği Edirne ve İşkodra şehirleri hakkında yayınlanan raporlara bakarak daha tutarlı veriler elde edilebilir. Öyle ki 14 Mart gününe gelindiğinde Edirne hafif surette bombardımana tutulurken yer yer hafif topçu muharebeleri yaşanmıştır. Çatalca hattı önlerinde ilerlemek isteyen bir kıta

[416] "Balkanlar Muharebesi: Harb ve Sulh-Yanya", *Tanîn*, No.: 1534, 9 Mart 1913, s. 1.
[417] "Balkanlar Muharebesi: Harb ve Sulh-Yanya Hakkında", *Tanîn*, No.: 1535, 10 Mart 1913, s. 1.
[418] "Siyaset-Yanya'nın Sükûtu", *Tanîn*, No.: 1536, 11 Mart 1913, s. 1.
[419] "Bugün Surlarında Yunan Bayrağı Temevvüc Eden ve Minarelerinde de İhtimal ki Nâkus Melânet Tânin Endâz Olan Zavallı "Yanya"mız", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 694, 13 Mart 1913, s. 1.

düşman askeri şiddetli topçu ateşi ile püskürtülürken, Bolayır taraflarında herhangi bir "*hadise-i harbiye zuhur etmemiştir.*"[420] Birbirlerini takip eden bu raporlara göre Edirne'de 17 Mart günü de "*hafif topçu düellosundan başka*" bir şey meydana gelmemiş, Bolayır taraflarına gelen bir düşman tayyaresi ise askerimiz tarafından açılan ateşle herhangi bir keşif yapamadan dönmek zorunda kalmıştır. Çatalca hattı ise son günlerin en hareketli muharebelerine sahne olsa da neticede düşman ağır kayıplar vererek püskürtülmüştür[421]. 19 Mart günü Edirne'de sessizlik devam ederken, Çatalca hattının neredeyse tüm cephelerinde muharebeler meydana gelmiştir. Sağ cenahtan harekât eden birliklerimiz akşam vaktine kadar "*düşman piyadeleriyle cansiperane ve fedakârane*" çarpışarak bazı sırtları ele geçirmiştir. Birinci Kolordu'nun bölgede bulunan çeşitli müfrezeleri, müşterek bir taarruz harekâtında bulunarak Kadıköyü'nün güney kısmını zapt etmiştir. Biri Terkos diğeri Bigados istikametinde uçuş gerçekleştiren tayyarelerimiz ise bölgede keşifte bulunmuştur. Yine iki düşman torpidosu Bozcaada ve Teke Burnu açıklarında üzerlerine açılan topçu ateşi ile "*def ve tard*" edilmiştir[422]. Çatalca hattında gerçekleşen 3 günlük yoğun muharebelerin ardından Mart'ın 21'inde, bölgede Bolayır ile birlikte sükûnet sağlanmıştır. Edirne doğu ve güney cephelerinden hafif surette topçu ateşine maruz kalsa da buna karşılık doğu cephesinde bulunan düşman karargâhı bombardıman edilmiştir[423].

25 Mart gününe ait vakayı harbiye raporuna göre, Edirne 22 ve 23 Mart tarihlerinde cüzî miktarda bombardımana tutulmuş ve kuzey cephesinde de topçu muharebesi meydana gelmiştir. Yine Mart'ın 23. günü Bolayır ve Çatalca civarında sükûnet devam etmiştir. Fakat bir gün sonra Çatalca hattındaki sağ cenahımız karşısında bulunan düşman, iki tabur kadar kuvvetle taarruz etmiş, gerçekleşen şiddetli top ve hafif piyade muharebesinin ardından bölgeden def edilmiştir. Bununla birlikte düşmanın bir fırkadan fazla kuvvetle Kadıköyü istikametinden bir fırka kadar

---

[420] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 2 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1403, 17 Mart 1913, s. 3.
[421] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 4 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1404, 18 Mart 1913, s. 3; BOA, *HR.SYS.*, 2081/8, s. 3.
[422] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 6 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1406, 20 Mart 1913, s. 2-3; BOA, *HR.SYS.*, 2081/8, s. 11.
[423] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 9 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1409, 23 Mart 1913, s. 2; BOA, *HR. SYS.*, 2081/10, s. 17.

kuvvetle güney taraflarında bulunan birliklerimizin ileri mevkilerine gerçekleştirdikleri taarruzlar, akşama kadar devam etmiş ve bu bölgelerde şiddetli muharebeler yaşanmıştır[424].

26 Mart 1913 tarihli rapor ise oldukça geniş kapsamlıdır. Rapor ilk olarak dün Çatalca hattındaki gelişmelerden haber vermekte ve bölgedeki birliklerimiz üzerine gerçekleştirilen topçu ateşinin akşama kadar devam ettiğini, bu hadisenin dışında bölgede kayda değer başka bir olayın meydana gelmediğini bildirmektedir. Aynı gün Bolayır'a bakıldığında ise sükûnet yine devam etmiştir. Edirne'de ise 48 saatten beri kanlı ve şiddetli muharebelein yaşandığı rapor içerisinde yer alan bir diğer ayrıntıdır. Şiddetli topçu ateşinin ardından düşmanın kuvvetli piyade kolları, istihkâmlardaki ileri karakollarımız üzerine hareket etmişler ve bu karakollardan bazıları asli hatlara kadar çekilmiştir. Rapora göre Edirne civarındaki en şiddetli muharebeler ise Doğu cephesinde meydana gelmiştir[425].

27 Mart 1913 tarihli rapor ise, "*dün Çatalca'da sağ cenahımızın ileri karakollarında bulunan müfrezelerimiz, düşmanla akşama kadar hafif bir surette top muharebesi*" gerçekleştirdiğini belirtirken, bölgenin diğer cephelerinde herhangi bir hadise vuku bulmamıştır. Sol cenahta yer alan Büyük Çekmece'nin batı sırtlarında ise düşman ileri bir harekât gerçekleştirmiş, ancak mevzilerimizden icra edilen şiddetli top ateşinin tesiriyle bu harekât etkisiz hale getirilmiştir. Bölgedeki top muharebesi gün batımından sonra bile devam etmiş fakat vaziyette bir değişiklik olmamıştır. Bolayır taraflarında uzun bir süredir olduğu gibi kayda değer bir hadise yaşanmamıştır. Fakat dün saat sekizden beri Edirne ile telsiz telefon muhaberatı kesilmiş ve biraz evvel alınan telgrafnamede Doğu cephesindeki Cevizlik, Ayvazbaba ve Taş Ocakları tabyalarının sükûtu haber edilmiştir[426]. Nitekim Takvîm-i Vekâyi'nin Edirne hakkında kamuoyu ile paylaştığı bu haberin ardından gazetede şehir hakkında başka bir bilgiye yer verilmemiştir. Hal böyleyken gazetedeki "vaka-yı harbiye" haberlerini Edirne'nin ardından İşkodra'nın kaybedildiği 22-23 Nisan

[424] "Mevad-ı Umûmiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1412, 26 Mart 1913, s. 1; BOA, *HR.SYS.*, 2081/11, s. 6.
[425] "Mevad-ı Umumiye", *Takvîm-i Vekâyi*,,No.: 1413, 27 Mart 1913, s. 2; BOA, *HR.SYS.*, 2081/11, s. 14.
[426] "Mevad-ı Umumiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1414, 28 Mart 1913, s. 12-13.

1913'e kadar incelemek çok daha anlamlı ve bir o kadar da tutarlı veriler elde edebilmemiz adına önemlidir.

31 Mart 1913 tarihli gazetede, 29 Mart günü Bolayır'da sükûnetin devam ettiği bildirilmektedir. Ayrıca 30 Mart'ta Büyükçekmece'nin batısında vuku bulan muharebe neticesinde düşman 1.000 kadar maktul vermekle birlikte daha sonra alınan raporlardan "*bir hayli tüfek ve portatif kazma, kürek ile çanta*"nın ele geçirildiği anlaşılmaktadır[427].

Nisan ayının ilk raporunda ise bir önceki günkü rapora atıfla, Büyükçekmece'nin batısında bulunan müstahkem mevkiler önünden püskürtülen düşman kuvvetleri, bazı birliklerimiz tarafından takip edilmiş, bu takip sırasında yollarda 1.000'i aşkın düşman cesedine tesadüf edilmiştir. Takip edilen düşmanın tamamı Palas'ın kuzeyi ile Çakal Köy Deresi'nin güneyinde yer alan müfrezelerimiz tarafından bölgeden uzaklaştırılmıştır. Kalezya Köyü'nün batısında yer alan piyade birliklerimizi yan ateşe tutan bir düşman bataryası ise tamamıyla tahrip edilmiştir. Bununla birlikte Çatalca hattının geri kalanında herhangi bir "*vukat-ı harbiye*" meydana gelmezken, Bolayır uzun süredir sahip olduğu sessizliği muhafaza etmiştir[428].

"*1 Nisan 1913 tarihli vakayı harbiyeye dair rapor*"da ise dün Çatalca hattının sol cenahında yalnızca topçu muharebesinin gerçekleştiği, bölgede piyade muharebesinin yaşanmadığı belirtilmiştir. Akşama doğru Kaladinye Deresi'nin güney batısından geri çekilmek isteyen düşman kuvvetleri, topçu birliklerimiz tarafından ateş altına alınmış ve "*perişan*" edilmiştir. Bununla birlikte aynı cephenin geri kalanında ise dikkate değer bir hadise meydana gelmemiştir. Elde edilen bir esirin ifadesine göre ise Büyükçekmece'nin batısındaki muharebede düşmanın on beşinci alayı "*mahv olmak derecesinde*" önemli kayıplar vermiştir. 1 Nisan tarihli

[427] "Mevad-ı Umumiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1417, 31 Mart 1913, s. 1.
[428] "Mevad-ı Umûmiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1418, 1 Nisan 1913, s. 1; BOA, *HR.SYS.*, 2081/13, s. 14.

raporda son olarak Bolayır taraflarındaki sakin halin devam ettiği ve ordu ahvalinin gayet memnun edici olduğu belirtilmiştir[429].

7 Nisan tarihine gelindiğinde gazetenin sütunlarında yer alan vakayı harbiye haberlerinin yine 1 gün öncesini konu edindiği görülmektedir. Buna göre 6 Nisan günü Çatalca ve Bolayır hattında dikkate değer bir hadise yaşanmamış olup ordunun ahvali yine oldukça memnuniyet vericidir[430]. Fakat ertesi gün Çatalca hattının sağ tarafında keşif kollarımız üzerine düşman tarafından ateş edildiği sol tarafta ise "*hafif ve tesirsiz surette*" karşılıklı topçu ateşleri gerçekleştirildiği aktarılmıştır. Aynı gün bir tayyaremiz Kabakça istikametine hareket ederek düşman hakkında bazı gözlemlerde bulunup önemli malumat elde etmiştir. Son dönemin sessiz cephelerinden olan Bolayır bugün de sükûnetini muhafaza etmiştir[431]. Çatalca hattı, 8 Nisan günü olduğu gibi gecesinde de özellikle Çanakça ve Kestanelik mevkiindeki birliklerimiz üzerine düşman kuvvetlerinin taarruz etmesiyle hareketli saatler geçirmiş ancak "*daima hazır bulunan kıtaatımızın*" karşılık vermesiyle düşman taarruzu engellenmiştir. Bununla birlikte hattın sol tarafında, özellikle güney kesimlerde yer alan sırtlarda düşman ile karşılıklı olarak hafif piyade muharebesi vuku bulmuştur. Aynı gün Mecidiye Kruvazörü, boğazdan çıkarak Bozcaada'nın güneyinden harekete geçen düşman torpidosunu geri çekilmeye mecbur ederken, "*Bolayır cihetinde sükûn hükümfermadır*"[432]

10 Nisan gününe ait sıradaki rapora göre, dün Çatalca hattının sol tarafında karşılıklı topçu ateşi gerçekleştirilmiş olsa da hattın geri kalanında kayda değer bir hadise yaşanmamıştır. Fakat dün bir Yunan torpidosu, Ayezmend mevkiini bombardıman altına almış ise de sahilde konuşlanan topçu birliklerimiz tarafından atılan bir şarapnelin torpido güvertesi üzerinde patlaması neticesinde sahildeki bu tehlike uzaklaştırılmıştır. Torpido her ne kadar Sarımsak Burnu istikametindeki hareketi esnasında civardaki tarassut müfrezemize birkaç mermi atmış ise de bir tesir gösterememiştir. Rapor, her zaman olduğu gibi ordunun genel durumunun yerinde

[429] "Mevad-ı Umûmiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1419, 2 Nisan 1913, s. 1.
[430] "Mevad-ı Umûmiye", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1424, 7 Nisan 1913, s. 1.
[431] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 25 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1425, 8 Nisan 1913, s. 1.
[432] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 26 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1426, 9 Nisan 1913, s. 2.

olduğunu belirterek son bulmuştur[433]. Ertesi gün Çatalca hattının sadece sol tarafında meydana gelen karşılıklı topçu ateşinin dışında herhangi bir mücadele yaşanmazken, Bolayır'da "*muhafaza-i sükunet*" devam etmiştir. Son günlerde sıklıkla keşif uçuşları gerçekleştiren bir tayyaremiz ise sol cenahta yer alan düşman üzerinde gözlemlerde bulunmuş ve "*salimen avdet eylemiştir.*"[434] 13 Nisan günü Çatalca hattında kısmi bir hareketlilik meydana gelmiş, Silivri'den Bigados'a gitmekte olan bir düşman nakliye kafilesinin görülmesi üzerine açılan ateşte, 3 nakliye aracı tahrip edilirken birçok teçhizat da ele geçirilmiştir. Fakat bugünün asıl muharebeleri deniz cephesinde meydana gelmiştir[435]. Öyle ki "*şüpheli bir yelkenli gemisinin*" Menderes sahiline yaklaşma girişimi, geminin üzerine açılan ateş ile engellenirken Seddülbahir'in güney taraflarında ise 2 torpidomuz, 2 düşman torpidosu ile karşılaşmış ve aralarında "*bir çeyrek saat kadar top muharebesi icra edilmiştir*". Bu esnada 2 düşman torpidosunun daha desteğe gelmesi üzerine "*bizim taraftan Mecidiye Kruvazörü*" yardıma gelmiş ve birkaç mermi atışının ardından düşman torpidoları "firar" etmiştir[436]. 14 Nisan gününe gelindiğinde ise gerek Çatalca'da gerekse Bolayır'da "*hiçbir hadise-i harbiye zuhur etmemiş*" ve her iki bölgede de askerimizin "*ahval-i sıhhiyesinin mükemmel*"[437] olduğu belirtilmiştir. 16 Nisan gününü 17 ve 18 Nisan'dan ayıran en önemli gelişme ise Çatalca hattının sol tarafında meydana gelen hafif topçu ve piyade ateşinden öte bir şey değildi. Bunun yanında hem Çatalca hem de Bolayır tüm sükûnetini muhafaza etmekte ve "*askerimizin ahval-i sıhhıyesi lehül hamd mükemmel*" surette bulunmaktaydı[438]. Takvîm-i Vekâyi bu tarihten sonra

---

[433] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 28 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1428, 11 Nisan 1913, s. 1.
[434] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 30 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1430, 13 Nisan 1913, s. 1.
[435] Osmanlı Devleti ile Yunanistan donanması arasındaki mücadeleler hakkında ayrıntılı bilgi veren bir kaç çalışma için bkz.: Sabri Can Sannav, "I. Balkan Savaşı'nda Ege Adaları'nın Yunanistan Tarafından İşgali", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 121-147; Sabri Can Sannav, "Balkan Harbi'nde Limni Adası'nın Yunanistan Tarafından İşgali ve Adadan Çekilen İşgal Telgrafları", *Türk Yurdu*, C.: 32, S.: 303, Ankara 2012, s. 123-128; SANNAV, Sabri Can, Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, Ed.: İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversiresi Yayınları, Edirne 2019, s. 413-442.
[436] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 31 Mart sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1431, 14 Nisan 1913, s. 1.
[437] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 1 Nisan sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1432, 15 Nisan 1913, s. 1.
[438] "Vaka-yı Harbiyeye Dair 2 Nisan sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1433, 16 Nisan 1913, s. 1; "Vaka-yı Harbiyeye Dair 3 Nisan sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1434,

"Vaka-yı Harbiye" başlığı altında askerî raporlara yer vermediği gibi askeri bağlamda herhangi bir gelişmeden de söz etmemiştir. Dolayısıyla kuşatmanın devam ettiği İşkodra şehri ve Batı cephesindeki askerî mücadeleler hakkında kamuoyuna herhangi bir bilgi de paylaşılmamıştır.

Meseleye Edirne ve İşkodra üzerinden bakıldığında bu 2 şehrin savaşın erken dönemlerinden itibaren sadece Osmanlı değil Müslüman kamuoyu için de bir umut ve teselli merkezi haline geldiği anlaşılmaktadır. Öyle ki henüz 1912'nin Kasım ayında savaşın Bakü'de meydana getirdiği etki, bu noktada dikkate değerdir. Gazete satılan yerlerin gece saat 12'ye kadar açık olduğu Bakü'de, Müslüman ahali heyecanlı bir şekilde savaş hakkında haberler beklemektedir. Fakat gazeteler yayınlandığında Osmanlı Ordusu'nun mağlubiyet haberlerinin meydana getirdiği neşesizliği "*İşkodra, Edirne vesair muzafferiyât-ı Osmaniye'ye aid hoş haberler*" bir nebze olsun dağıtmaktadır[439]. Bu vurgunun izlerine savaşın ilerleyen dönemlerinde de sıklıkla rastlanmaktadır. Gazetelerin yanında Yusuf Akçura da 2 Şubat 1913 tarihinde Darülfünun'da gerçekleştirdiği konferansta katılımcıların dikkatini bu yöne çekerek, tüm zorluklara rağmen hâlâ müdafaaya devam eden Yanya, İşkodra ve Edirne'yi örnek gösterip tüm kamuoyunu üstüne düşen vazifeyi yerine getirmeye davet etmiştir[440].

Son tahlilde vakayı harbiye raporlarının içerikleri iki noktadan önemli veriler sunmaktadır. İlk olarak belirtmek gerekir ki bu raporlar devlet bürokrasisinin denetiminden geçtikten sonra kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Dolayısıyla bu raporların olmuş olanı, doğrudan doğruya aktarmasını beklemek fotoğrafın tamamını görmemize engel olmaktadır. Nitekim raporların içerikleri her ne kadar farklı gibi gözükse de başlangıç ve bitiş ifadelerinin neredeyse kalıplaşmış ve askerî operasyonların genellikle aynı mevkilerdeki olumlu sonuçların altını çiziyor olması bu bağlamda dikkat çekmektedir. Bununla birlikte gazete, Osmanlı Devleti'nin resmî yayın organı olmakla birlikte vakayı harbiye haberleri özelinde incelendiğinde

---

17 Nisan 1913, s. 2; "Vaka-yı Harbiyeye Dair 4 Nisan sene 329 tarihli rapordur", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1435, 18 Nisan 1913, s. 6.

[439] Haluk Harun Duman, *a.g.e.*, s. 89; "Balkan Muharebesinin Bakü'deki Tesiratı", *Sebilürreşat*, No.: 39-221, 22 Kasım 1912, s. 239.

[440] "Darülfünun'daki Konferans", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 656, 3 Şubat 1913, s. 4.

Takvîm-i Vekâyi'nin özellikle savaşın son döneminde adeta İstanbul vilayet gazetesiymişçesine bir sunum sergilediği görülmektedir. Savaşa dair kamuoyu ile paylaşılan haberlerin genellikle Trakya Bölgesi ve hatta Çatalca hattı ile sınırlı kalması bu doğrultuda ön plana çıkan noktalardır. Bu tespitimizi bir kerte daha anlamlı hale getiren şey ise gazetenin savaşın Balkan Yarımadası'nın muhtelif yerlerindeki aktüalitesinin sunumuna ve savaşın dönüm noktası olarak adlandırılabilecek zaman ve mekânlara dair "sessiz" yayın politikasıdır. Bu doğrultuda Takvîm-i Vekayi'nin vakayı harbiye haberleri Yanya, Edirne ve İşkodra kuşatmaları üzerinden değerlendirildiğinde devlet bürokrasisinin bu noktadaki tutumu hakkında önemli sonuçlar elde edilmektedir. Açıkça belirtmek gerekirse, devletin resmi sesi niteliğindeki Takvîm-i Vekâyi'ye göre Balkan Savaşı sırasında Yanya, Edirne ve İşkodra kaybedilmemiş; hatta başlarına tam olarak neyin geldiği dahi bilinememektedir.

Takvîm-i Vekâyi her ne kadar Balkan Savaşları'nda Osmanlı basın tarihi literatüründe kendisine yer bulamamış ise de, gazetenin Balkan Savaşları bağlamında gerçekleştirilecek olan askerî, siyasî, idarî, toplumsal, diplomatik ve ekonomik odaklı çalışmalarda araştırmacılara sunduğu bilgiler ile özellikle arşivin uçsuz bucaksız kataloglarında bir nebze de olsa yol göstereceği kuşkusuzdur.

3.3. Osmanlı Şehbenderlerin Takvîm-i Vekâyi Talebi

Yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki ve dengenin tesis edilmesinde hukukun belirleyici bir faktör olmasıyla birlikte resmî nitelik taşıyan tüm kural ve düzenlemelerin ilgililere tebliğ edilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Öyle ki henüz M.Ö. 131 yılında Roma'da kayıt altına alınan ve *Acta Diurna* (günlük kamu kayıtları) olarak adlandırılan belgeler, ilk resmî gazete uygulaması olarak kabul edilmektedir[441]. Fakat resmî gazetelerin modern anlamda yayınlanmaya başlaması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise ilk resmî gazete, Takvîm-i Vekâyi adı ile II. Mahmud döneminde 1831 tarihinde yayınlanmıştır[442]. Takvîm-i

[441] Esra Dik, "Türkiye'de Resmi Gazetenin Serüveni", *Memleket Siyaset Yönetimi*, C.: 4, S.: 11, Ankara 2009, s. 164.

[442] Aslında II. Mahmud döneminde yayınlanan bu gazete Osmanlı sınırları içerisinde Türkçe olarak yayınlanan ilk süreli yayın değildi. Öyle ki ilk Türkçe süreli yayın, 1828 yılında Mehmet Ali Paşa tarafından Mısır'da haftada iki defa yayınlanan *Vakayi-i Mısriyye* gazetesidir. Bu ve daha fazlası için

Vekâyi yayın hayatına başladığı andan itibaren dönem dönem uzun süreli kesintilerle de olsa devletin kamusal alandaki resmî sesi ve temsilcisi olarak, önemli misyonlar üstlenmiştir. Nitekim Osmanlı arşivinde Takvîm-i Vekâyi gazetesini konu edinen evrakların büyük bir çoğunluğunun hat tasnifinde yer alıyor oluşu, gazetenin devletçi eksendeki yerini açıkça göstermektedir. Gazetenin ilerleyen yıllarda Fransızca, ardından da Rumca ve Ermenice olarak yayınlanması, devletin Takvîm-i Vekâyi üzerinden her kesim ile diyalog kurabilme gayretinde olduğuna işaret etmektedir[443]. Takvîm-i Vekâyi'nin Osmanlı ve uluslararası kamuoyunda oynadığı rol hakkında pek çok açıdan örneklendirmelerde bulunulabilir. Fakat gazeteyi savaş merkezinden ele alırsak Takvîm-i Vekâyi, bölgesel mücadelelerde elde edilen galibiyetleri konu edinen yayınların dışında, Osmanlı kamuoyunu ilk kez Kırım Harbi (1853-1856) sırasında günlük harp haberleri ile bilgilendirmiştir[444]. Bu noktadan hareket edildiğinde devletin yaklaşık olarak bir yüz yıl önce kullanmaya başladığı bu aygıtı Balkan Savaşları sırasında da etkin bir şekilde kullanmış olması oldukça tabîdir.

Osmanlı Hariciye ve Harbiye nezaretleri "vukuât-ı harbiye" haberlerinin resmî surette Takvîm-i Vekâyi gazetesinde neşredilmesi üzerinde hassasiyetle durmuştur. Bu hassasiyetin en önemli sebebi, gerek savaş hakkında üretilen kamusal bilginin kontrol edilmesi, gerekse özel gazetelerde savaş hakkında yapılacak yayınların kamuoyunu olumsuz şekilde etkilemesinin önünü alabilmektedir. Nitekim arşiv belgeleri bu konunun sürekli olarak takip edildiğini, Takvîm-i Vekâyi'nin tüm ülke sınırları içinde hemen hemen her yere ulaştırılması için yoğun bir mesai harcandığına işaret etmektedir. Özellikle daha sonra değinileceği gibi Tarsus kamuoyunda yaşanan olumsuz gelişmelerin önünü alabilmek için bu konunun tekrar gündeme gelmiş olması söz konusu meseleye verilen önemi göstermektedir. Fakat devlet bürokrasisi bu bağlamda ne kadar çaba harcasa da istenilen sonuca ulaşamamıştır. Aslına bakılırsa Takvîm-i Vekâyi'nin gerek ülke içinde gerekse ülke dışındaki dağıtımında uzun bir süredir bazı teknik ve altyapısal sorunlar

---

bkz.: Nesimi Yazıcı, "Vakayi-i Mısriyye Üzerine Birkaç Söz", *OTAM*, S.: 2, İstanbul 1991, s. 267-278.

[443] Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, C.: I, İstanbul 1970, s. 151-152.

[444] Bu noktada yer alan bir örnek için bkz.: BOA, *HR.SYS.*, 1349/50. Konu üzerine kaleme alınan bir çalışma için bkz.: Hakkı Yapıcı, *Takvim-i Vekayi'de Kırım Harbi (1853-1856)*,)Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1999.

bulunmaktaydı. Kısaca savaşın hemen öncesine bakılacak olursa 1911 yılının Mayıs ayında Amara Mutasarrıflığı ve Hüdavendigar Vilayeti ile gerçekleştirilen yazışmalar, gazetenin bazı nüshalarının ilgili yerlere ulaşmadığını göstermektedir. Her ne kadar söz konusu bölgeler eksik sayıların Matbaa-i Âmire'den yeniden gönderilmesini talep etseler de İstanbul "*konunun gönderimin yapıldığı mahalli postahaneden takip edilmesi*" gerektiğine dair cevaplarını ısrarla yinelemiştir[445]. Anlaşılan o ki Takvîm-i Vekâyi, Matbaa-i Âmire tarafından ilgili merkezlere gönderildikten sonra, gönderimin yapıldığı postahanelerde kaybolmakta ve bu durum Matbaa-i Amire'nin son zamanlarda uzun mesailer harcamasına yol açmaktaydı[446].

Savaşın başlamasının hemen akabinde şehbenderlerin "vukuât-ı harbiye haberleri" hakkında bilgi sahibi olmak istediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda şehbenderlikler üzerinden Hariciye Nezareti'ne iletilen telgraflar incelendiğinde ortak noktanın Takvîm-i Vekâyi gazetesinin düzenli olarak kendilerine ulaştırılması talepleri olduğu görülmektedir. Nitekim bu bağlamda öne çıkan örneklerden ilki Fiume Şehbenderliği'nden 20 Ekim 1912 tarihinde "*Takvîm-i Vekâyi'n noksan numruları hakkında*" notuyla iletilen telgraftır. Buna göre şehbendarhaneye gönderilmekte olan Takvîm-i Vekayi gazetesinin "*epeyce bir zamandan beri irsal olunamamakta olduğundan birçok numrularının noksan kaldığı*" vurgulanmaktadır[447]. Yine Hamedan Şehbenderi tarafından "*Takvîm-i Vekâyi cedidinin irsali ricasına dair*" notuyla 15 Kasım 1912 tarihinde iletilen telgraf da bu bağlamda öne çıkmaktadır. Şehbenderin ifadelerine bakılacak olursa "*Memalik-i Osmaniye'de cereyan eden vukuata ve harbi hazıra dair*" resmî şekilde teyit edilmiş bilgileri içeren Takvîm-i Vekâyi gazetesinin şehbenderhaneye düzenli olarak gönderilmesi istenmektedir. Şehbenderin bu doğrultuda "*lüzumunun icap edenlere emr ve tenbih buyrulması hususunda*" talepte bulunması kendilerinin bu noktadaki isteğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir[448]. Son olarak 27 Aralık 1912 tarihinde İbrail Şehbenderi tarafından "*Takvîm-i Vekâyi talebine dair*" hülasası ile gönderilen telgrafta da benzer ifadeler ön plana çıkmaktadır. Uzun bir süredir düzenli

[445] BOA, *MF. MKT.* 170/71; 72.
[446] BOA, *Ş. D.* 226/73; BOA, *MF. MKT.* 1168/44; BOA, *MF. İBT.* 309/9.
[447] BOA, *HR.İD.,* 1439/77, s. 1.
[448] BOA, *HR.İD.,* 1439/84, s. 1.

olarak gönderilmekte olan Takvîm-i Vekâyi'nin bir müddettir gönderilmemesi sebebiyle şehbenderlerin resmî gelişmelerden bihaber olduğu ve bu nedenle "*devlete kesb-i vukuf edememekte bulundukları cihetle tenvir-i efkâra*" yeteri kadar sahip olamadıklarından bahsedilmektedir[449]. Bahsi geçen örnekleri çarpıcı kılan önemli noktalardan biri de Hariciye Nezareti'nden Takvîm-i Vekâyi talep eden şehbenderlerin bu doğrultudaki başvurularının 2 ay gibi bir zamana yayılmış olmasıdır. Dolayısıyla bu durum devlet bürokrasisinin Takvîm-i Vekâyi noktasında gösterdiği hassasiyetin pratiğe dönüştürülemediğine işaret etmektedir. Osmanlı bürokrasisinin özellikle vukuat-ı harbiye haberleri ile ilave yayınları bağlamında oldukça önem verdiği Takvîm-i Vekâyi'nin savaş sırasında şehbenderliklere ulaştırılamadığı ve bu etkinin daha çok yerel eksenli olduğu anlaşılmaktadır.

4. Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Taşra Basını

Modern araştırmacılar Balkan Savaşları sırasında genellikle İstanbul basını merkez noktasından hareketle çalışmalar kaleme almayı tercih ederken, yerel basın gerek dönem içerisindeki sınırlılıklar, gerekse bu gazete kataloglarının günümüze ulaşamaması gibi bir takım sebeplerden ötürü karanlıkta kalmıştır. Her ne kadar Tekinsoy örnekleriyle birlikte savaş sırasında cılız da olsa bir taşra basınının varlığından söz etse de bu basın faaliyetlerinin düzensizliği, meselenin herhangi bir araştırmaya konu olmasını engellemiştir[450]. Bunun yanı sıra Tekinsoy'un İzmir ve Konya basınına ait verdiği örnekler ile birlikte savaş sırasında kuşatma altında bulunan Edirne'de kaleme alınan günlükler, şehirde bir basın-yayın faaliyeti olduğunu ısrarlı bir şekilde vurgulamaktadır[451]. Sözgelimi Yüzbaşı Naci Bey, harp ceridelerini ikmal ederken vilayetin resmî yayını Edirne ile Yeni Edirne gazetesinde yer alan haberlerden bahsetmektedir[452]. Naci'nin bu noktadaki ifadeleri bir yana,

---

[449] BOA, *HR.İD.,* 1439/84, s. 1.

[450] Balkan Savaşları'nı İstanbul basını haricinde yayınlanan gazetelerden hareketle konu edinen bir çalışma için bkz.: Şule Sevinç Kişi, "İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri-II*, Ankara 2014, s. 591-626.

[451] Hakan Şallı, "Yarım Kalan Bir Günlüğü Tamamlamak: İkdâm Gazetesi Harp Muhabiri Yusuf Kenan Bey'in Edirne Kuşatması Tefrikaları", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: II, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne 2020, s. 173-220.

[452] Yüzbaşı Naci Efendi, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kuşatması'na Ait Harp Ceridesi*, Çev.: Hülya Toker, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 38-44.

kuşatma sırasında gönüllü asker olarak görevde bulunan İttihatçı gazeteci Ziya Şakir'in günlüğüne bakılacak olursa, kendisi bu süreçte yayınlanan Yeni Edirne gazetesinde yazılar dahi kaleme almıştı[453]. Öte taraftan savaş sırasında Hüdavendigar[454], Diyarbakır[455] ve Şam'da[456] da vilayet gazetelerinin yanında özel gazetelerin neşredildiği anlaşılmaktadır. Fakat Osmanlı arşiv belgelerinden elde edilen veriler, savaş sırasındaki taşra basınının çok daha geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir. 1913 yılında doktora çalışmasını kaleme alan Ahmet Emin Yalman da aynı sene içerisinde sadece vilayet merkezlerinde değil, daha küçük yerleşim birimlerinde dahi kişisel teşebbüslerle yayın hayatını sürdüren özel gazeteciliğin kayda değer bir ivmelenme gösterdiğini belirtirken, İzmir, Bursa, Konya ve Trabzon'un önemli basın merkezleri olduğunu ifade etmektedir[457]. Dönem içerisinde Dâhiliye Nezareti tarafından takip edilen Osmanlı taşra basını, birbirlerinden farklı fakat temelde aynı sebeplere dayanan dinamikler ile bürokratik bir gündem oluşturmuştur. Ege'den Beyrut'a kadar farklı örneklemlerle bürokrasinin mesaisine konu olan taşra basını, daha çok savaş ve savaşın beraberinde getirdiği konular hakkında yayınladığı haberler ile bürokrasinin radarına girmiştir.

4.1. Eskişehir Basını ve Hakikat Gazetesi

Eskişehir'de yayınlanmakta olan Hakikat gazetesi[458], taşra gazeteleri arasında Osmanlı bürokrasisinin üzerinde en fazla mesai harcadığı yayınlar arasında yer almaktadır[459]. Nitekim gazetenin 18 Kasım 1912 tarihli nüshasında yayınlanan "*Sabahaddin Bey*" başlıklı haber, Dâhiliye Nezareti'nin dikkatini çekecek türdendir.

---

[453] Ziya Şakir, *Meçhul Asker 1912 Edirne Muhasarası* "Balkan Harbinin 99. Yılı Münasebetiyle", Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2011, s. 238-251. Ziya Şakir'in biyografisini konu edinen bir doktora çalışması kaleme alan Güngör Göçer de yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü bu gazeteye ulaşıma sağlanabilmesinin oldukça güç olduğunu vurgulamaktadır bkz.: Güngör Göçer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakir*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2017, s. 12.

[454] BOA, *BEO.*, 4108/308045.

[455] BOA, *DH.SYS.*, 57/49

[456] BOA, *BEO.*, 4146/310917.

[457] Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 116.

[458] Gazete hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Şükrü Çoruk, *Eskişehir'de Bir Dönemin Aynası Hakikat Gazetesi (1911-1912) Çeviriyazı*, C.: 2, Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınevi, Eskişehir 2003.

[459] Bu dönemde savaş ile ilgili olmasa da matbuat kanunlarının bazı hükümlerini yerine getirmediği için kapatılan gazeteler de bulunmaktadır. Yine Eskişehir'de yayınlanan Metanet ile Bursa'da neşredilen Adalet bu bağlamda yer almaktadır bkz.: BOA, *DH.SYS.*, 116/5, s. 3; BOA, *DH.SYS.*, 58/8, s. 1-2.

Söz konusu habere göre Prens Sabahaddin "*zat-ı şahaneye bir arıza göndererek*" padişahın savaş meydanına gelmesini ve "*adem-i merkeziyetin tatbik edilmesini kendisinden istirham*" etmiştir. Haberin devamında hükümetin dört aydır adem-i merkeziyet politikası uyguladığını, bugün gelinen noktanın temel sebebinin de tam olarak bu uygulama olduğundan söz edilmektedir[460].

Öte taraftan Hakikat gazetesinin muzır neşriyat olarak dikkat çeken tek haberi sadece bununla sınırlı değildi. Yine gazetenin aynı nüshasında yer alan "*Selanik*" başlıklı haberde de şehrin Karaburun istihkâmıyla beraber sükût ettiğinden söz edilmektedir[461]. Hatırlanacağı üzere böyle bir haber daha önce gazete idarelerine tebliğ edilen "pusula" maddelerine açık bir şekilde ters düşmektedir. Öyle ki pusula maddelerine göre herhangi bir bölgede meydana gelen askeri mücadelelere dair gazetelerde bir haber içeriğinin oluşturulması yasaklanmıştı[462].

20 Kasım tarihine gelindiğinde ise Hakikat gazetesi gerek bir önceki sayısında yer verdiği Selanik'in kaybını[463] ayrıntılandıran haber içeriği, gerekse "*Vatan Tehlikede*" başlıklı makalesiyle[464], yine Dâhiliye Nezareti'nin gündemine gelmiş ve bu haberlerin zihinleri karıştıran bazı "*fikriyatı muhtevi olduğundan*" gazeteye kanun çerçevesinde cezai uygulamalar gerçekleştirilmiştir[465]. Hakikat gazetesinin savaşa dair gerçekleştirdiği yayınlar her ne kadar pusula hükümlerine ters düşse de gazeteye aynı pusula çerçevesinde cezai işlemlerin uygulanmış olması oldukça önemlidir. Öyle ki kriz döneminde yürürlüğe alınan bu düzenlemelerin hukuksal olarak uygulanmış olması, hazırlanan pusulanın işlevselliğini göstermektedir. Fakat bı noktada belirtmek gerekir pusula düzenlemesinin bürokrasi adına her zaman bu kadar hızlı sonuçlar vermediği durumlar da mevcuttur.

---

[460] BOA, *DH.SYS.*, 112.16/23, s. 3.
[461] "Selanik" *Hakikat*, No.: 279, 18 Kasım 1912, s. 4.
[462] BOA, *DH.SYS.*, 112.16/23, s. 17.
[463] Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Nuri Yavuz, "Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", *Akademik Bakış*, C.: I, S.: 2, Ankara 2008, s. 139-154.
[464] "Vatan Tehlikede" *Hakikat*, No.: 281, 20 Kasım 1912, s. 2.
[465] BOA, *DH.SYS.*, 112.16/23, s. 16

Belge 8: Hakikat gazetesinin muzır neşriyatı. (BOA, *DH.SYS.*, 112.16/23, s. 16).

4.2. Beyrut Basınında Tekzip Edilen Yayınlar

Halep Vilayeti'nden 14 Aralık 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirildiğine göre, Beyrut'ta Arapça olarak neşredilen *Rey-el-amm* (Kamunun Gözü) gazetesinin 11 Aralık 1912 tarih ve 792 numaralı nüshasında, Le Matin gazetesinin Roma muhabiri tarafından kaleme alınan bir makaleye yer verilmiştir. Buna göre Journal d'İtalia gazetesinde neşredilen telgrafa göre, Çatalca'da bulunan Osmanlı zabitlerinin bir toplantı yaparak İstanbul'da tutuklu olan arkadaşlarının tahliye edilmesi için hükümete müracaat edecekleri bildirilmektedir. Bununla birlikte zabitler, taleplerinin dikkate alınmaması halinde Çatalca'daki savunma hatlarını terk edeceklerini ve "*tanzim-i ahval için İstanbul'a gireceklerini*" Başkumandan Nazım Paşa'ya bildirmişlerdir. Bunun üzerine "*zaten ahval-i hazıra dolayısıyla fevkalade bulunan bura* (Beyrut) *efkâr-ı umumiyesinde pek ziyade*" olumsuz etkiler meydana getiren ve çeşitli dedikodulara sebep olan bu neşriyatın "*acilen tekzib*" edilmesi için hükümetten müsaade istenmektedir[466]. Bunun üzerine ertesi gün Dâhiliye Nezareti Muhaberat Şubesi tarafından Beyrut Vilayeti'ne Rey-el-amm gazetesindeki bahsi geçen "*müderiç fırkanın katiyen asıl ve esası*" olmadığı bildirilerek bu yayının tekzib edilmesi istenmiştir[467].

---

[466] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 11.

[467] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 9-10; İlk olarak Beyrut Vilayeti'ne bildirilen bu karar ertesi gün yani 16 Aralık 1912 tarihinde de ilk yazışmanın gerçekleştirildiği Halep Vilayeti'ne bildirilmiştir bkz.: BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 8.

4.3. Yunan Basını ve Ege Kamuoyundaki Etkileri

İzmir Vilayeti Kuvve-i Mürettebe Kumandanı Mirliva Ahmet Hulusi Paşa 22 Kasım 1912 tarihli telgrafında bildirdiğine göre, Yunan donanması 21 Kasım 1912 tarihinde Midilli'ye asker çıkararak şehrin belirli noktalarını ele geçirmiştir[468]. Bu gelişmenin ardından Karesi Mutasarrıfı Cevdet Bey, Dâhiliye Nezareti'ne ilettiği telgraflarla gerek adaya çıkan Yunan birlikleri gerekse Yunan donanması hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Fakat Cevdet Bey'in nezarete ilettiği telgraflardan biri oldukça dikkat çekicidir. Ayvalık Kaymakamlığı'ndan bölge mutasarrıflığına, Midilli'nin işgalinden sonra adada neşredilmekte olan "*Rumca gazete ve ilavelerin içerdiği muzır bentler*" nedeniyle "*Ayvalık'a duhul*"ünün yasaklanıp yasaklanmayacağı sorulmaktadır[469]. Bu doğrultuda ertesi gün Dâhiliye Nezareti Muhaberat Şubesi'nden Karesi Mutasarrıflığı'na "*Midilli'den gelecek gazetelerin memlekete sokulmaması*" talimatı verilmiştir[470].

Karesi Mutasarrıfı Cevdet Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne ilettiği yazının bir benzeri 30 Kasım 1912 tarihinde Aydın Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti tarafından da nezaretin gündemine getirilmiştir. Buna göre "*Midilli'de neşr ve tab olunan gazetelerin muhteviyatı*"nda kamuoyu fikrini rahatsız edebilecek yazılar yer almaktaydı. Hatta gazetelerin "*bazılarında Yunan arması*"nın bulunduğu belirtilerek bu yayınların memlekete girmesinin yasaklanıp yasaklanmaması hususunda verilecek kararın beklendiği belirtilmektedir[471]. Bunun üzerine 2 Aralık 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti Muhaberat Şubesi'nce bahsi geçen gazetelerin "*İzmir'in hususi ahvali nedeniyle*" bölgeye girişlerinin yasaklandığı bildirilmiştir[472]. Her ne kadar bu gazetelerin ülkeye girişi yasaklanmış olsa da İzmir'de bulunan "*iki Yunan gazeteci*" menfi faaliyetlerde bulunarak "*hissiyat-ı İslâmiye'yi yaralayacak ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında münafereti mucib olacak*" makaleler yayınlamaya devam

[468] Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgal Süreci", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, 2012-Güz, s. 19.
[469] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 15.
[470] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 14.
[471] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 13.
[472] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 12.

etmişlerdir. Ancak söz konusu iki gazeteci tespit edilmelerinin akabinde şehirden tard edilmişlerdir[473].

4.4. Hükümetin Basın Üzerindeki Düzenlemeleri

7 Şubat 1913 sabah saat 07:50'de Adana'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgraf, bölge kamuoyunun Balkan Savaşı'nı ne kadar yakından takip ettiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ahmet Kuddisi imzasıyla iletilen telgrafta "*Edirne'nin sükûtuna, Enver Bey'in mecruhiyetine ve Sadrazam'ın vefatına dair bugün çıkan şayiadan dolayı dilhûnuz* (içimiz kan ağlıyor) *ve makine başında cevap bekleriz*" ifadeleri yer almaktadır. Aynı gün Adana Vilayeti'ne gönderilen telgrafta ise bu gibi havadislerin "*erâcif* (yalan, uydurma)" kavlinden olduğu belirtilmiş ve "*bunların mürettiblerini zahire çıkararak*" halkı "*iğfale sürüklemelerinden*" korumaları istenmiştir[474]. Anlaşılan o ki bölge kamuoyunda yankı bulan bu haberler ertesi gün de devam etmiştir[475]. Nitekim 8 Şubat 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti Muhaberat Şubesi tarafından Harbiye Nezareti'ne, "*iki üç günden beri ahval-i harbiye hakkında Osmanlı ajansı tarafından pek ruhsuz olarak verilen malumattan dolayı*" halkın ısrar ve inatla nezarete başvuruda bulunarak bu gibi haberlerin doğruluğunu teyit etmek istediği bildirilmektedir. Özellikle Tarsus'da ortaya çıkan rivayetlere atıfta bulunularak bu haberlerin önünün alınabilmesi adına vilayetlere "*günü gününe tebligatta bulunabilmek üzere ahval-i harbiyenin neşredilebilmesi*" için "*bu akşamdan itibaren*" nezaretin vilayetlere bilgi vermesi istenmiştir[476]. Harbiye Nezareti, Tarsus kamuoyunu kısa süre içerisinde "müspet savaş haberleri" ile bilgilendirmiş olacak ki bölgeden gelen haberlerde "*ahalinin şu günlerde umumen pek büyük tezahürat-ı vatanperverane*" bir tutum sergilediği belirtilmektedir[477].

Fakat Dâhiliye Nezareti, Tarsus özelinde meydana gelen bu gelişmenin diğer vilayetlerde de yaşanmaması adına geniş çaplı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Nitekim yine 8 Şubat 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti Muhaberat Şubesi

---

[473] BOA, *DH.SYS.*, 58/4.
[474] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 1.
[475] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 5.
[476] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 3.
[477] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 6.

kaleminden Medine-i Münevvere Muhafızlığı, Kala-i Sultaniye, Bolu, Canik, Zor, Asir, Karesi, Urfa, İzmit, Kudüs-i Şerif mutasarrıflıkları ile Musul, Van, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamüratü'l-Aziz, Hicaz, Halep, Hüdavendigar, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Aydın, Bitlis, Basra, Bağdat, Beyrut, Erzurum, Adana ve Ankara vilayetlerine bu doğrultuda bir bilgilendirme yapılmıştır. İlk olarak "*ahval-i harbiye hakkında Osmanlı ajansı tarafından vilayetlere her gün malumat verildiği gibi nezaretçe de icabı halinde tebligat*"ta bulunulduğuna ve bundan sonra da bulunulacağı belirtilmiştir. Fakat bu bilgilendirmelere rağmen "*vilayet gazeteleri ve hususi telgraflarla ağızdan ağıza dolaşan*" haberlerin kamuoyunda meydana getirdiği olumsuzluklar da bir gerçekti. Nitekim bu türden haberler halk arasında infiale sebebiyet vererek "*hükümetçe mükellef olunan efkâr-ı umumiyenin temin-i huzur ve selametini*" bozmaktaydı. Bu doğrultuda nezaretten veya Osmanlı ajansından verilen tebligat ve malumat haricinde yapılan neşriyat karşısında idarî memurların oldukça dikkatli olması istenirken gerektiği takdirde de bu yayınların derhal tekzip edilerek "*mürettibleri, naşir ve muhbirleri*"nin tespiti sağlanarak "*bunların fikr ve maksatlarının bir fesada mebni olduğu tahakkuk edenler*" hakkında gerekli kanunî işlemlerin uygulanması talimatı verilmiştir[478]. Dâhiliye Nezareti'nce ülke geneline tebliğ edilen bu kararın karşılık bulduğu ilk yer yine Tarsus olmuştur. Adana Valisi tarafından "*Tarsus'ta şayi olan ücrûfe hakkında*" özetiyle gönderilen telgrafa bakılacak olursa Tarsus'daki bu söylentilerin kaynağı "*Mersin'e gelen Kraliçe Olga namındaki Rus tüccar sefinesinin kaptanı*"ydı. Vali, bu yazının daha önce tekzip edilerek bölge kamuoyunun benzeri rivayetlere inanmaması için gerekli tedbirlerin alındığını ve bundan sonrada aynı titizlikle çalışılacağını belirtmiştir[479].

4.5. Savaş Haberlerine Dair Bir Değerlendirme ve Düzenleme

Tarsus kamuoyunda yaşanan bu gelişmelerin hemen ardından Dâhiliye Nezareti ile Harbiye Nezareti arasında gerçekleştirilen yazışmalar, Osmanlı bürokrasisinin bu bağlamda almış olduğu tedbir ve düzenlemelere bir yenisinin daha eklendiğini göstermektedir. Nitekim 8 Şubat 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden çıkan evrak bu noktada önemli bilgiler içermektedir. Öncelikle hükümet tarafından

[478] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 2.
[479] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 3.

siyasî ve askerî her türlü meselenin neşr ve ilânında "*bi'l-hassa nazar-ı dikkate alınacak nukat-ı mühimmeden* (önemli noktalardan) *birincisi*"nin "*halkın efkâr ve temayülatına göre lüzumu derecesinde kati ve sarih malumat hâsıl edebilmeleri*"nin temin edilmesi olduğu vurgulanmıştır. Nitekim bu suretle kamuoyu, çeşitli ve özellikle de "*muzır*" kaynaklardan hareketle hükümet aleyhinde gerek harici gerekse dâhili olarak ortaya atılabilecek "*rivayat ve ekâzibin* (yalan, uydurma sözler)" olumsuz etkilerinden korunabilecektir. Hatta bu doğrultuda "*Avrupa ceraidiyle ajans muhabirlerinin yanlış ve yekdiğerine mugayir havadis*"leri ileri sürebilmelerinin de önüne geçilmekle kalmayıp daha sonra da bu tür haberlerin hükümetçe tekzip edilmesi ile de "*beyhude iştigale*" mahal verilmemiş olacaktı.

Nezaret bir yanıyla bu uygulamanın beraberinde getireceği olumlu etkilere değinirken öte taraftan basın ve kamuoyu bağlamında bugüne kadar alınan tedbir ve yapılan düzenlemelerde istenilen sonucun elde edilemediğini de belirtmektedir. "*Şimdiye kadar nasılsa ihmal edilmiş olması pek büyük mazarratları muceb olan bu intizamın husulü*" her şeyden evvel bu tür yayınların daima aynı kaynaklardan ortaya çıkmasına ve bütün "*matbuat mensubinin her zaman o menbağa müracaata mecbur bırakılmalarına*" sebep olmaktaydı. Nezaret bu noktada böyle bir uygulamanın önemini "*bi'l cümle hükümat-ı mütemeddini* (bütün medeni hükümetlerde)" göz önüne alındığında özellikle "*Almanya hükümetinde matbuat-ı dâhiliye ve hariciye idarelerinin doğrudan doğruya başvekâlet makamı* (şansölye)" konumunda olduğunu belirterek altını çizmektedir. Bununla birlikte "*bizde ise matbuat-ı dâhiliye ve hariciye idareleri muamelatı lüzumsuz*" olmakla birlikte derhal bir tanzime ihtiyaç duymaktaydı. Fakat tüm olumsuzluklara rağmen "*bir müddettir gerek dâhili matbuat mensubinine gerek ceraid-i ecnebiye ve ajans muhabirlerine verilecek malumat*" nezaretin kontrolünden geçirilerek yukarıda belirtilen maksatla servis edilse de genellikle "*fikdân-ı malumat* (eksik bilgi)" sebebiyle nezaret müşkül bir durumda kalmakta ve bu durum gerek dâhili gerekse harici neşriyatta bir takım olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Nezaret bu noktada Tarsus kamuoyunda meydana gelen hadiselere atıfta bulunarak "*iki üç günden beri hususat-ı harbiyeye dair muntazam ve muayyen havadis verilememesi*" nedeniyle matbuat mensuplarının gayr-i resmî kaynaklara müracaat ettiğini ve bu nedenle birçok "*nakıs* (kusurlu)" ve "*nigûn*

(aksi)" haberin neşredildiğini ifade etmektedir. Hatta bu noktada bir önlem alınmaması halinde mevcut durum "*ajansların sâika-ı rekabetle hükümet*" aleyhinde çalışmasından, gazetelerin "*havadis tasni* (uydurma)" etme derecelerine kadar bir takım olumsuz sonuçları da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla "*vukuat-ı harbiyeye ve hususat-ı saire-i askeriyeye dair neşredilecek*" haberlerin, Harbiye Nezareti vasıtasıyla bildirilmesi, fakat gerek vilayetlere verilecek malumatın hızlandırılmasında gerekse ajans muhabirlerinin bu haberler için doğrudan nezarete müracaatta bulunması gerekliliği hususunda ilgili görevlilerin bu süreci organize şekilde yürütmesi gerekmekteydi[480]. Öte taraftan 1913'ün Şubat ayında gündeme gelen bu konunun ön plandaki noktalarından "matbuat-ı dâhiliye ve hariciye"nin akıbeti de kısa süre sonra ortaya çıkacaktı.

5. Pusula Maddelerinin Uygulanamaması ve Alınan Önlemler

Osmanlı bürokrasisi, savaşın hemen başında hazırladığı ve gazete idarehanelerini mesul tuttuğu "pusula"yı savaş öncesi dönemde de bir prototip olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda 1912'nin Eylül ayı ile birlikte savaş söylentilerinin basında sıklıkla yer almaya başlaması üzerine pusulanın muhteviyatında yer alan düzenlemelerin ilk adımları atılmıştır. Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği, 23 Eylül 1912 tarihinde "*her bir nezaretin mahiyet-i cürmiyeyi haiz neşriyata tesadüf*" ettiği takdirde konuyu tezkere hazırlayarak adliyeye iletmesini istemiştir. Nitekim pusulanın yayınlanmasının ardından bu bağlamda özellikle de taşra birimlerinden şikâyetler gelmeye başlamıştır[481]. 5 Kasım 1912 tarihinde Osmanlı Devleti İzmir Telgraf İdaresi'nden, Dâhiliye Nezareti'ne bildirildiğine göre pusulada belirtilen hükümlere "*muhalif olarak harekât ve muamelat-ı askeriyeyi tenkid eden*" gazete müdürleri bulunmaktaydı. Bu doğrultuda gazete müdürleri hakkında Matbuat Kanunu'nun 33. maddesine istinaden açılan davalar yerince caydırıcı olamamıştır. Bu bağlamda gazete müdürleri ve idarehaneleri hakkında her ne kadar ilgili kanunun "*Vakti seferde ve harp tehlikesi bulunduğu zamanda kuvvayı berriye ve bahriyenin icra edecekleri harekâta ve devletin esbap ve vesaiti tedafüiyesine dair gazetelerin neşriyatı ledelicap makamı Sadaretten vâki olacak emir ve ilân üzerine menolunur.*

[480] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 3.
[481] BOA, *HR. HMŞ. İŞO.*, 194/46, s. 1.

Hilafı memnuiyet neşriyatta bulunanlar elli liradan iki yüz liraya kadar cezayı nakdi yahut altı aydan iki seneye kadar hapis ile yahut bu iki cezadan her ikisi ile mucazat olunurlar." maddesi uyarınca davalar açılıyor olsa da Sadaret'ten bu konu hakkında farklı yaptırımların uygulanması talep edilmiştir[482]. Dâhiliye Nezareti, 7 Kasım 1912 tarihinde Aydın Vilayeti'nden bildirilen bu durumu, Harbiye Nezareti'ne ileterek konu hakkında bir düzenleme yapılmasını gündeme getirmiştir[483].

Aynı gün yine Aydın Vilayeti Vali Vekili Kemal Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda; "*Yunanistan'dan gelen gazetelerin hissiyat-ı Osmaniye'yi rencide edecek ve adeta muhakkirhâne* (tahkir edercesine) *bir suretde*" makaleler yayınlanmasından dolayı ülke sınırlarına girişlerine izin verilmemekte olduğu belirtilirken herhangi bir şekilde "*idhal edilenlerden görülebilenler müsadare olunmakta*" idi. Buna rağmen söz konusu gazetelerden "*hafiyyen* (gizli şekilde) *idhal olunanlar*"dan kamuoyu fikrini rahatsız edenler ile bu haberleri "*İzmir'de münteşir Rumca gazetelere naklen derç edenler*" hakkında matbuat kanununun 35. maddesi uyarınca "*takibat-ı kanuniye icrası*"nın yapılması gerektiği bildirilmiştir[484]. Aydın Vilayeti'nden başkente bildirilen bu durum derhal karşılık bulmuş ve konu 10 Kasım 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e bildirilmiştir[485]. Öyle gözüküyor ki taşra-merkez arasında gerçekleştirilen bu yazışmalarda Aydın Vilayeti'nden talep olunan "*emr-i saminin ilanı*"na 12 Kasım gününe gelindiğinde Sadaret tarafından herhangi bir dönüş yapılmamış ve Aydın Vilayeti Vali Vekili Kemal Bey, bu konuyu tekrar gündeme getirmiştir[486]. Nitekim ertesi gün 13 Kasım 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti de durumu tekrar "*harekât ve muamelat-ı askeriyeyi tenkit ve hilaf-ı emr ve tenbih neşriyata tasaddi eden gazete müdür mesulleri hakkında ikame olunan davalar*"ın neticesiz kaldığından bahisle Aydın Vilayeti'nden bildirilen durum hakkında "*muamelenin tesri-i lüzumu* (hızlandırılması gerekliliği)" hususunu Sadaret'e iletmiştir[487]. Aynı zamanda Aydın Vilayeti bir süredir talep ettiği düzenlemelerin yürürlüğe konulabilmesi hususunda mevcut durumu Harbiye

[482] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 27.
[483] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 26.
[484] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 25.
[485] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 24.
[486] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 23.
[487] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 22.

Nezareti'ne de iletmiştir. Harbiye Nezareti bunun üzerine bir süredir gündemde olan konu hakkında kısa bir bilgilendirmenin ardından "*cihet-i askeriye seferberlik münasebetiyle neşr-i mahzurlu görülen mevaddın* (hususların) *bir talimat ile men-i*" hakkında nezarete başvuruda bulunulduğunu ancak "*ısdâr olunacak ilan-ı resminin vücuda getirilmesi ve gazete müdürlerinin*" cezalandırılması için "*icap eden muamelenin ifa ve icrası*"nın Dâhiliye Nezareti'ne ait olduğunu Sadaret'e iletmiştir[488]. Fakat 16 Kasım 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Sadaret'e iletilen son evrakta yer alan *"...matbuat kanunun otuz beşinci maddesine tevfikan memnuiyetin ba-emr-i sami ilanına vabeste* (bağlı) *muamelenin tesri ile keyfiyetin emr olunduğu beyanıyla her tarafça*" birbiri ardına talepler geldiği ifadeleri, Sadaret'in konu hakkında henüz bir düzenleme yoluna gitmediğini göstermektedir[489]. Pusula maddeleri bağlamında taşra idarî birimlerinin 1909 Matbuat Kanunu'nun ilgili hükümlerinde görülen eksiklikleri ön plana çıkardığı bu yazışmalar, pusula kapsamından ziyade, ileride değinileceği üzere çok daha geniş bir şekilde ele alınmış; söz konusu matbuat kanununda birçok ilave ve güncellemeler ile karşılık bulmuştur.

6. Balkan Savaşı Sırasında Başkent Basını

Osmanlı bürokrasisi, basının savaş döneminde ne denli etkin bir kamusal silâh olduğunu, geride bıraktığı harplerde derinden tecrübe etmişti. Henüz 1830'larda Osmanlı Devleti ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa arasında Anadolu'da meydana gelen askeri mücadelelerin, yayına kısa bir süre önce başlamış olan Takvîm-i Vekâyi'de manipüle edilmiş olması bürokrasinin bu farkındalığı ülkede basının doğuşu ile eş zamanlı bir şekilde edindiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde basın-yayın faaliyetlerinin başlamasının ardından yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra meydana gelen Kırım Savaşı ise bu noktada anılmaya değerdir. Nitekim Kırım Savaşı, kamuoyunda harbin takip edilebilmesi noktasında belirgin bir istek uyandırmıştır. Dolayısıyla savaş, gündelik okuyucu kitlesinde az da olsa bir artış meydana getirmiş; Takvîm-i Vekâyi bu isteği sınırlı da olsa karşılayabilmiştir. Öte taraftan kamuoyundaki bu

[488] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 21.
[489] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 20.

ivmelenme, özel gazeteciliğin[490] başlamasına bir itici güç olarak bir nebze de olsa katkıda bulunmuştur. Bu durum 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da aynı doğrultuda seyretmiştir. Akabinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ise özel gazetelerin çok daha yüksek tirajlı ve bir o kadar da hızlı dağıtılması gerekliliğini beraberinde getirmiştir[491]. Nitekim bu savaş Osmanlı Devleti'nin harp sahasından uzun bir süre sonra galip ayrıldığı ilk savaştı. Dolayısıyla 19. yüzyıl sonunda meydana gelen bu savaş, gazetelerin gerek teknik donanım gerekse lojistik anlamda bir atılım gerçekleştirmesinde bir motivatör olmuştur. Balkan Savaşları ise hem basının organizasyonel bir sansüre tabi tutulması hem de iktidar ve muhalif yanlısı olarak ikiye ayrılması nedeniyle, öncüllerine göre farklı dinamiklere sahipti. Osmanlı bürokrasisi de bu durumun farkındalığıyla gazetelerin savaş hakkındaki yayın sınırlarını kesin ve keskin bir şekilde belirleyen bir çerçeve oluşturmuştu. Bu yayın politikasını ihlal eden gazetelere ise şiddeti giderek artış gösteren cezalar uygulanmıştır. Bu ihlalleri gerçekleştirerek bürokrasinin radarına giren başkent matbuatı, tespit edilebilen örnekleriyle üzerinde durulması gereken konular arasında yer almaktadır.

6.1. Sabah, Tanin ve Hak Gazetelerinin Kamuoyunu Olumsuz Etkileri

Fatih Kerimi, Balkan Savaşı sırasında İstanbul'un gündemini yakından takip etmiş, başta dönemin bürokratları, düşünürleri, eğitimcileri ve gazetecileri olmak üzere birçok kişi ile görüşme imkânı elde ederek başkentteki atmosferi ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Kerimi'nin bir muhabir olması dönemin İstanbul kamuoyu, matbuatı ve gazeteciliği üzerine hassasiyet göstermesine ve bu doğrultuda ayrı bir parantez açmasına zemin hazırlamış; bu bağlamda özellikle kamuoyu ve muhalif matbuat gibi teknik meselelere de yer yer değinmiştir. Kerimi'ye göre bu dönemde ülke çapında en çok dağıtılan ve en fazla tercih edilen Sabah gazetesinin[492] tirajı

---

[490] Osmanlı basınında özel gazeteciliğin ortaya çıkmasındaki ana etkenlerden olan Yeni Osmanlılar Hareketi'nin bu bağlamdaki etkileri için bkz.: Uğur Gündüz, *Basında Batılılaşma Tasarımı: Jön Türk Gazeteciliği ile Günümüz Gazeteciliğinin Karşılaştırılması*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 58-73.

[491] Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 22, 80.

[492] Türk basın tarihinin uzun soluklu gazetelerinden olan Sabah, Şemseddin Sami idaresinde yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi E. Papadapulos müdürü ise Mihran Efendi'dir. Sami, gazetenin idarecisi olmakla birlikte başyazarlığını da yürütmekteydi. Gazete bazı isim değişlikleri ve yayın kesintileri ile 1922 yılına kadar neşredilmiştir bkz.: Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin*

Balkan Savaşı döneminde 40.000 civarındadır[493]. Dolayısıyla Sabah gazetesi başkent kamuoyunun gündemini belirleme potansiyeline sahip yayınların başında gelmekteydi. Dönemin Sabah gazetesi başyazarı Diran Kelekyan da bu bağlamda daha ziyade devletçi bir çizgi takip ederek, Balkan Savaşları süresince "Osmanlılık" vurgusunu kaleme aldığı makalelerde ısrarla dile getirmiş, kamuoyunun genelinde karşılık bulan düşüncelerini bir diplomat, siyasetçi ve tarihçi refleksi ile aktarmıştır[494]. Fakat hal böyle olsa da gazetenin satır aralarında yer alan kimi haberler Osmanlı bürokrasisi tarafından sakıncalı olarak görülmüştür.

Sabah gazetesinin 29 Kasım 1912 tarihli nüshasında yer verdiği haberler, Başkumandan Vekili Nazım Paşa'nın dikkatini çekecek türdendir. Buna göre; muharip devletlerarasında gerçekleştirilen ateşkes görüşmelerini konu edinen haberde, "*Ayastefenos ahitnamesini esas göstermek gibi menafi-i Osmaniye'ye*" aykırı ifadeler bulunmaktaydı[495]. Bununla birlikte "*murahhasların kır ziyafetine*" ait içeriği ile neşredilen bir diğer haber de kamuoyunda tepki uyandıracak türdendir. Gazete, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan murahhasları arasında gerçekleştirilen sulh görüşmelerini yakından takip etmekte ve konuyu sürekli olarak gündemde tutmaktadır. Gazetenin 29 Kasım tarihli nüshasında yer alan haber, bir gün önceki habere atıfta bulunularak "*Dünkü nüshamızda verdiğimiz tafsilatlı malumata ilave eyliyoruz*" notu ile bu görüşmeler sırasında Nazım Paşa tarafından yaklaşık 15 kişiden oluşan Bulgar heyetine verilen yemek menüsünden bahsetmektedir[496]. Nazım Paşa böyle bir haberin "*gazeteye ordudan verilmiş ise*" bu kişinin derhal tespit edilerek şiddetle cezalandırılmasını belirtirken bundan sonra "*bu gibi neşriyatta bulunmamaları için gazete sahib-i imtiyazlarına*" caydırıcı uyarılarda bulunulmasını

Doğuşu, Çev.: Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 80.

493 Fatih Kerimi, *İstanbul Mektupları*, Yay. Haz.: Fazıl Gökçek, İstanbul 2011, s. 340-341.

494 Diren Kelekyan'ın Balkan Savaşları sırasında kaleme aldığı makaleleri ayrıntılı bir şekilde değerlendiren bir çalışma için bkz.: Murat Hanilçe, "Bir Osmanlı'nın (Diran Kelekyan) Gözünden Harp Manzaraları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 1, Ankara, s. 443-470.

495 "Muharebe-Vaziyet-i Siyasiye, Mukaddemat-ı Sulhiye Müzakeratı", *Sabah*, No.: 8332, 29 Kasım 1912, s. 1.

496 Habere göre Nazım Paşa'nın Bulgar murahhaslar için verdiği yemek menüsünde, çerezler, mayonezli levrek, soğuk etler, pilav ve meyve yer almaktadır bkz.: "Evvelki Günkü Mükâlemeye Dair", *Sabah*, No.: 8332, 29 Kasım 1912, s. 1.

istemiştir. Nitekim bu doğrultuda Dâhiliye Nazırı tarafından gazete sahiplerine gerekli tebligat derhal gerçekleştirilmiştir[497].

Balkan Savaşı sırasında, İstanbul matbuatına yönelik bürokratik hamleler, ileride ayrıntılarıyla değinileceği üzere, daha çok kurumsal bağlamda kendini göstermiştir. Dönemin başkent gazeteleri kendileri için belirlenen yayın sınırlarını ihlal ettiklerinde ağır cezaî yaptırımlara tabi tutulmuştur. Fakat hal böyle olsa da gazetelerin bu noktada münferit ihlalleri görülmektedir. Balkan Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce, Hariciye Nezareti'ni harp sırasında basın ve kamuoyunun kontrol edilmesi ve bu doğrultuda gerçekleştirilmesi gerekenler hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgilendiren Londra Sefiri Tevfik Paşa, bu tutumunu ilerleyen dönemlerde de devam ettirmiştir. Tevfik Paşa'nın 2 Haziran 1913 tarihinde nezarete ilettiği telgraf, bu kez Avrupa kamuoyunu değil Osmanlı kamuoyunu konu edinmekte, basın ve ordu açmazı üzerinde durmaktadır. Buna göre Hak gazetesinde yayınlanan makalede, Osmanlı donanmasının bir takım eksikliklerinden söz edilmekte ve bu durumun Meclis-i Vükelâ'da iki günden beri bazı tartışmalara sebebiyet verdiği "*bi'l-cümle gazeteler tarafından neşr*" olunmaktaydı. Tevfik Paşa, gerek bu tartışmaların yersiz olduğunu, gerekse Osmanlı donanmasının düşman donanmalarının sahip olduğu donanımların gerisinde olduğunu belirterek "*donanmamızı hal-i faaliyete sevk etmek niyeti dahi eser-i cinnet*" olarak yorumlamaktadır. Paşa, her iki meselenin de devlet zararına olduğunu ifade ederken bu tür yayınların "*memleketimizde efkâr-ı umumiyeye*" zarar verdiğini belirterek, asılsız haber yapan gazetelerin neşriyatının derhal men edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır[498].

11 Eylül 1913 tarihinde Karargâh-ı Umumi'den Dâhiliye Nezareti'ne iletilen şifreli bir telgraf ise devlet bürokrasisinin Osmanlı Ordusu hakkında yayınlanan makaleler nedeniyle adeta sabır taşının çatladığını göstermektedir. Başkumandan Vekili Ahmet İzzet imzalı evraka göre, Tanin gazetesinin anılan tarihli nüshasında Hamidiye Süvarisi Rauf Bey'e hitaben bir makale yayınlanmıştır. Makalenin "*muhteviyatı bir takım tahrik ve ifsadattan ibaret*" olup "*bunun ve böyle*

[497] BOA, *MV.*, 171/60, s. 1.
[498] BOA, *HR.SYS.*, 1877/22, s. 1.

şeyleri yazanların" birtakım cemiyetlerin ardına saklanarak kişisel menfaatlerini göz ettiği şüphesizdir[499]. Nitekim ordunun "*hal-i sükûna geldiği bir zamanda böyle yazıların*" zihinleri bulandırdığı, zabitler arasında huzursuzluk meydana getirdiği görülmektedir. Öte taraftan "*her tarafa tohum-ı nifak serpmenin ordunun muhtaç olduğu sükûn ve inzibatı ve uhuvvet ve itimadı ihlal edeceği geçirdiğimiz acı tecrübelerle anlaşılmıştı.*" İzzet Paşa, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Ordusu hakkında yapılan bu yayınların kamuoyunda meydana getirdiği zararları belirttikten sonra, "*böyle şeylerin evrak-ı havadisle neşrine meydan verilmemesi ve artık ordu ile oynanmaması*"nı "*selamet ve istikbal-i vatan namına*" rica etmektedir[500].

6.2. Gazetelerinve Matbaaların Kapatılmasına Yönelik Girişimler

İstanbul gazetelerinin savaş hakkında yayınladığı kimi haberler, kamuoyunun olumsuz bir şekilde etkilenmemesi için bürokrasi tarafından zararlı görülmüş, bu doğrultuda gazete idarelerine çeşitli cezaî yaptırımlar uygulanmıştır. Bu bağlamda özellikle mağlubiyetin kesinlik kazanmasıyla birlikte siyasal ağırlıklı içerikler üreten Âlemdâr, İkdâm, Tanîn ve Tasvîr-i Efkâr gazeteleri dönem dönem tatil edilmiştir[501]. Fakat hükümet tarafından geçici bir süre kapatılan bu gazeteler, yayınlarına ara vermeden devam etmeyi bir şekilde başarmıştır. Bu süreçte, İstanbul gazetelerinin yayınları, bürokrasi tarafından her ne kadar günlük olarak takip edilmiş olsa da gazete editörleri olası bir tatil edilme riskine karşılık, faaliyetlerine devam edebilme adına birden fazla gazete ruhsatı almaktaydı. Dolayısıyla faaliyetleri durdurulan gazetelerin yayın hayatına devam edebilmelerinin önündeki bürokratik engel süreci, önceden alınan bu tedbirlerle ortadan kalkmaktaydı. Öte taraftan 1871 yılının ardından özel gazetelerin neredeyse tamamı kendi matbaalarına sahip olduğu için, basım faaliyetleri de dolayımsız bir şekilde gerçekleşmekteydi[502]. Bununla birlikte gazete editörlerinin almış olduğu diğer gazete ruhsatlarının, yayını yasaklanmış olan mevcut gazete isimleri ile olan benzerliği de dikkat çekicidir. Nitekim bu süreçte faaliyetleri geçici bir süre durdurulan gazetelerden Tanîn daha

[499] Bahsi geçen makale için bkz. "Hamidiye'nin Sergüzeşti", *Tanîn*, No.: 1717, 11 Eylül 1913, s. 3.
[500] BOA, *DH.KMS.*, /63/25.
[501] Haluk Harun Duman, *Balkanlara Veda Basın ve Edebiyatta Balkan Savaşı (1912-1913)*, Duyap Yayınları, İstanbul 2005, s. 70.
[502] Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 45.

sonra Cenin, Renin ve Senin isimleriyle yayın hayatına devam etmiştir[503]. Kısaca ifade etmek gerekirse, Tanin savaş sırasında ilk kez kapatılmasının ardından 13 Ekim 1912 tarihinde Cenin adıyla yayına başlamıştır. Bir hafta sonra kapatılan Cenin ise 21 Ekim 1912 tarihinde Senin olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Balkan devletlerinin Osmanlı sınırlarını geçtiği sırada 29 Ekim 1912 tarihinde Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nin yerine kurulan Kâmil Paşa kabinesini eleştiren Hüseyin Cahit'in bu konuda bir makale yazması üzerine Senin de kapatılmış ve gazete Hak ismiyle tek sayı olarak neşredilmiştir[504]. Tanin gazetesinin hükümet tarafından bu denli kısıtlanması, hiç şüphe yok ki Hüseyin Cahit Bey'in hapisten çıktığı 7 Ekim 1912 tarihinden itibaren kaleme aldığı makalelerde Kâmil Paşa ve kabinesini açıkça eleştirmesidir[505]. Fakat ertesi gün yani 31 Ekim 1912'de gazete bu defa da Renin adı ile yayına devam etmiş akabinde tekrar Tanin'in yayınlanmasına izin verilmiş, gazete 8-9 Kasım tarihlerinde bu isimle yayınlanmıştır. Osmanlı bürokrasinin tüm yaptırımlarına rağmen Matbuat Kanunu'nda yer alan açıkları kullanarak yayın hayatına devam eden Tanin için son çare, ilgili kanunda bir değişiklik yapmak olmuştur. Nitekim Dâhiliye Nezareti tarafından ilgili kanun maddesi 2 Kasım 1912 tarihinde hazırlanan bir layiha ile güncellenerek "*tatil edilen gazetelerin nam-ı diğerle bir idaha intişar edememeleri*" sağlanmıştır[506]. Bu doğrultuda Hüseyin Cahit'in Bulgarların Çatalca'ya kadar ilerlemeleri üzerine ordunun başına Mahmut Şevket Paşa'nın getirilmesini öneren bir makale yazdığı 9 Kasım günü kapatılan

[503] İpek K. Yosmaoğlu, "Cahasing the Printed Word: Press Concership in the Ottoman Empire, 1876-1913", *The Turkish Studies Association Journal*, Vol.: 27, No.:1/2 (2003), s. 36.
[504] "Senin Gazetesi Müdüriyeti'ne", *Hak*, 30 Ekim 1912, No.: 1486-152,s. 1.
[505] Bu dönemde "*zihinleri tahrik edici makaleler yazan*" Mehmet Nuri, Hamid Suphi ve Hidayet Keşfi hakkında sürgüne gönderilmek üzere mahkeme açılmış fakat gazetecilere bu cezanın uygulanmasından vazgeçilmiştir bkz.: DH. DYS. 57/41; BOA, *BEO.*, 4067/304956. Öte taraftan bu dönemde tutuklananlar arasında yazar Enis Avni (Aka Güdüz), Tanîn yazarı Cemil Bey, yazar Süleyman Nafiz ve Dr. Hüseyin (Yalçın) ile Tanîn yazarlarından Mudiddin (Birgen) de bulunmaktadır bkz.: Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, s. 91. Hal böyle olsa da gazete isimleri için alınan ruhsatların bir benzeri gazetelerin yazı işleri müdürü için de benzer şekilde kullanılmaktaydı. Basını, modern Türkiye'nin gelişim süreci bağlamında tartışamaya açan ve bağlamdaki doktora tezini Balkan Savaşları'nın devam ettiği sırada kaleme alan Ahmet Emin Yalman, kimi yazı işleri müdürlerinin belirli bir ücret karşılığında hapse girmeyi kabul eden kişiler olduğunu belirtmekte ve böyle bir durum yaşanması halinde yeni bir "hapishane" yazı işleri müdürünün bulunduğunu ifade etmektedir bkz.: Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 98.
[506] "Matbuata Zeyl", *Renin*, No.: 1490, 3 Kasım 1912, s. 4.

Tanin'in benzer bir isimle yayınlanmasına izin verilmemiştir[507]. Cahit Bey her ne kadar ertesi gün gazeteyi neşretmek ve ardından da dağıtımını yapmak istese de kendisine polis tarafından izin verilmemiştir. Gazetesinin kapatılmasını kanunsuzluk olarak yorumlayan Cahit Bey, bu düşüncelerini İstanbul Merkez Komutanı Memduh Paşa'ya ilettiğinde, paşadan "*kanun filan yok, gazetelerin hepsi kapandı, gazete imtiyazları kalktı*" cevabını almıştır[508]. Cahit, yıllar sonra hatıralarını tefrika olarak yayınlarken Tanin gazetesinin kapatılmasını "*hakiki gayz ve intikam*" olarak açıklamıştır[509].

Sadaret tarafından da takip edildiği anlaşılan başkent gazeteleri, idarelerinin önceden edindiği yayın ruhsatıyla, faaliyetlerini aksatmadan *"tedhiş-i ezhânı muceb* (kafa karıştıran, heyecan yaratan) *makaleler neşretmeye*" devam etmiştir. Bu gazeteler arasında yer alan Tasvîr-i Efkâr her ne kadar yayınlamış olduğu bu türden makaleler nedeniyle tatil edilmiş olsa da daha sonra İntihâb-ı Efkâr ve Tefsîr-i Efkâr adlarıyla yayın hayatına devam etmiştir[510]. Nitekim 13 Ocak 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nin aldığı karar uyarınca Tasvîr-i Efkâr gazetesinin devamı niteliğinde olan "İntihâb-ı Efkâr" ve "Tefsir-i Efkâr" gazeteleri de tatil edilmiştir[511]. Fakat bir gün sonra yani 14 Ocak 1913 tarihinde Sadaret tarafından Birinci Ordu-yı Hümayun Kumandan Vekili İstanbul Muhafızı'na bildirildiğine göre; tatil edilmiş olmasına rağmen "*zihinleri karıştırdıklarından dolayı Tasvîr-i Efkâr, İntihab-ı Efkâr ve Tefsir-i Efkâr gazetelerinin neşredildiği*" ve adeta muzır neşriyat merkezi haline gelen

---

[507] Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990, s. 90-91.

[508] Hüseyin Cahit Yalçın, "Meşrutiyet Hareketleri", *Fikir Hareketleri*, C.: 4, S.: 187, İstanbul 1937, s. 69.

[509] "Meşrutiyet Devrine Ait Cavit Bey'in Hatıraları", *Tanîn*, S.: 4454-160, 10 Şubat 1944 s, 2.

[510] Ebüzziyâ Mehmed Tevfik tarafından Şinâsi'nin vârislerinden imtiyaz hakkı satın alınarak 31 Mayıs 1909'dan itibaren Yeni Tasvîr-i Efkâr ismiyle yayınlanmaya başlayan gazete, özellikle 31 Mart Vakası'nın ardından sık sık kapatılmış ve Tasvîr-i Efkâr, Hak, İntihâb-ı Efkâr, Tefsîr-i Efkâr isimleri ile neşredilmeye devam etmiştir. Yeni Tasvîr-i Efkâr, Ebüzziyâ'nın Ocak 1913'te ölümünden sonra çocukları Talha ve Velid Ebüzziya'nın elinde uzun yıllar çıkmaya devam etmiş fakat I. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ağır sansür şartlarında tıpkı Balkan Savaşları sırasında olduğu gibi sıklıkla kapatılan gazete, Yeni Tasvîr-i Efkâr, Tasvîr-i Efkâr, Tasfîr-i Efkâr, Tesvîr-i Efkâr, İntihâb-i Efkâr, Hak gibi adlarla yayın hayatına devam etmiştir bkz.: Nesimi Yazıcı, "Tasvîr-i Efkâr", *TDVİA*, C.: 40, İstanbul 2011, s. 138-140. Gazete hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvîr-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

[511] BOA, *DH.SYS.*, 57/43.

Ebuzziya Matbaası'nın[512] kapatılması gündeme gelmiştir[513]. Nitekim aynı gün Sadaret'e bahse konu olan matbaanın kapatılacağına dair bir bilgilendirme yapılırken gazetenin sermuharriri, mesul müdürü ve matbaa sahibi tevkif edilerek haklarında yasal işlemler başlatılmıştır[514].

Alman muhabir Wilhelm Feldmann, henüz savaşın başında Osmanlı bürokrasisinin başkent gazetelerinin menfi yayınlarına karşı sert tedbirler aldığını ve bu doğrultuda, Tanin, Yeni Gazete, Yeni Yol, Jöntürk ve Tercüman-ı Hakikat gazetelerinin süresiz olarak, Sabah ile Hilâl-i Osmani'nin ise on beş gün süreyle kapatıldığına değinmektedir. Bununla birlikte kapatılan gazetelerin farklı isimlerle yayında bulunmaları da men edilmiştir. Hatta İstanbul matbuatında bir ara sadece gündüz baskısı yapan İkdâm ile akşam baskısı yapan Alemdar dışında gazete kalmamıştı[515]. Fatih Kerimi ise meseleye siyasî bir refleksle yaklaşarak, doğru söz söyleyen Türk gazetelerinin kapatıldığından bahisle İstanbul'da İttihat ve Terakki taraftarı olan tüm gazetelerin yayın hayatına son verildiğini belirtmektedir. Kerimi tespitini desteklemek amacıyla Tanin ve Hak gazetelerinin imtiyazlarının sona erdirildiğini, matbaalarının kapatıldığını hatta gazete müdürlerinin Nazım Paşa'ya hakaret ettiği gerekçesiyle para cezasına çarptırıldığına değinmektedir.[516] Kerimi'nin ifadeleri her ne kadar siyasî bir düşüncenin ifadeleri olsa da Alman gazeteci Feldmann hükümete yakın bir yayın politikası takip eden Sabah ile İttihatçı taraftarı olan Tanin'in Osmanlı Doğu Ordusu hakkında neşrettiği haberlerin taban tabana zıt olduğunu belirtmekte ve bu tespitiyle gazetelerin kapatılmasının ardında yatan asıl sebepleri ortaya koymaktadır[517].

7. Telgraf ve Posta Gönderiminin Kontrolü

7.1. Şifreli Haberleşmenin Tesisi ve Denetimi

13 Ekim 1912 tarihinde Kosova Vilayeti'nden Harbiye Nezareti'ne Vali Galib imzasıyla gönderilen telgrafta, "*Otuz birinci alayla altmış birinci alayın birinci*

[512] Ebüzziya Mehmed Tevfik'in hayatı ve kurduğu matbaası hakkında bkz.: Özgür Türesay, "Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı", *Toplumsal Tarih*, No.: 128, İstanbul 2004, s. 36-43.
[513] BOA, *BEO.*, 4134/309976, s. 1.
[514] BOA, *BEO.*, 4134/309976, s. 2.
[515] Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s. 60.
[516] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 19, 29.
[517] Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s. 44-45.

taburu"nun toplamda 4 tabur halinde olduğu ve ayrıca bölge ahalisinden 1.200 kişinin de Gostivar'a gitmek üzere İpek'e doğru hareket ettiği bildirilmiştir[518]. Osmanlı Batı Ordusu'nu oluşturan birliklerden bir kısmının mevcut faaliyetlerini konu edinen bu telgraf Harbiye Nezareti tarafından, "*icra olunan her bir harekât-ı askeriyenin gayet mahrem tutulması ve bu babdaki muhaberatın şifreli icra*" edilme zorunluluğuna değinilerek, Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiştir. 16 Ekim 1913 tarihli yazıya göre Kosova Vilayeti'nden "*açık olarak vurud eden telgraf*" askerî harekâtları ifşa etmekte olduğu için bu tür bir telgraf iletişimin yasaklanarak şifreli bir şekilde gerçekleştirilmesi bildirilmiştir[519]. Nitekim bu karar ertesi gün karşılık bulmuş ve geniş çaplı bir şekilde uygulamaya geçirilmiştir. Buna göre Kala-i Sultaniye, Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Karesi, Kudüs-i Şerif, Urfa, İzmit mutasarrıflıkları ile Van, Yanya, Trabzon, Kastamonu, Kosova, Konya, Mamüratü'l Aziz, Manastır, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Selanik, Suriye, Sivas, Aydın, Bitlis, Cezair-i Bahr-i Sefid, Edirne, Erzurum, İşkodra, Adana ve Ankara vilayetlerine Dâhiliye Nezareti Muhaberat Dairesi'nce "*harekât-ı harbiyenin gayet mahrem tutulması için muhaberatın şifreli olarak icra*" edilmesinin Ordu-yı Hümayun Başkumandanlığı Vekâleti'nden önemle bildirildiği ve bundan sonra "*asker sevkiyatı ve levazım ve mühimmat nakliyatı gibi hususat-ı mühimmenin şifreli telgrafla bildirilmesi*" tebliğ edilmiştir[520].

Selanik Başmüdüriyeti'nden bildirilen başka bir konu ise Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti tarafından 5 Aralık 1912 tarihinde Sadaret'in gündemine getirilmiştir. Buna göre Bulgaristan ve Yunanistan konsolosluklarıyla Bulgar Eksarhhanesi tarafından yedi adet mektup, iki kartpostal ve muharip devletlerde yayınlanan bazı gazeteler "*memalik-i Osmaniye*"ye gönderilmiştir. Fakat Osmanlı sansür memurlarının muharip devletlerden gelen mektup ve gazeteleri sansür muamelesine tabi tutma yetkisi bulunmadığı için gelen bu evraklar kontrol edilememiştir. Devletin aleyhinde olabilecek bu tür gönderilerin sansür memurları tarafından kontrol edilebilmesi için İstanbul, Selanik, İzmir, Beyrut, Yanya, Manastır ve Trabzon posta merkezlerinde askerî sansür memurlarının ikame edilmesinin

[518] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 30.
[519] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 31.
[520] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 28.

faydalı olacağını belirten nezaret, Sadaret'ten şimdilik böyle bir uygulamaya gerek olmadığı cevabını almıştır[521]. Hal böyle olsa da Osmanlı Devleti'nden ülke dışına gönderilecek olan postalar için aynı uygulamanın tatbik edildiği söylenemez. Nitekim 28 Ekim 1912 tarihinde Edirne Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti'nin gündeme getirdiği konu, erken tarihli bir teşebbüs olarak altı çizilebilir örneklerdendir. Buna göre; bahsi geçen müdürlük, savaş sırasında muharip devlet konsolosları tarafından yazılan gizli ibareli telgrafların "*emre intizaren tevkif edilmekte olduğunu*" belirtirken açık ibareli hususi telgrafların kontrol edilip edilmemesi gerektiği hakkında Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nden bilgi istemektedir. "Telgrafname Mukavelenamesi"nin 8. maddesine atıfta bulunularak iletilen bu sual karşısında, her ne kadar Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya konsolosları ve tebaasının açık bir şekilde yazılmış hususî telgraflar gönderilmesine izin verildiğinden bahisle "*harb-i hazır düvel-i muhasama memalikinin mevki ve Memalik-i Osmaniye'deki tebaalarının kesreti itibarıyle muhabere-i zaileye kabil-i kıyas olunamayacağı*" bildirilerek en azından muharebenin devamı müddetince "*Edirne gibi ehemmiyet-i harbiyeyi haiz olan mevakideki*" muharip devlet vatandaşları adına gelecek veya onlar tarafından çekilecek açık ibareli telgrafların tetkik edilmesinin "*menfaat-i Devlet-i Osmaniye'ye daha muvafık olacağı mülahaza*" edildiği bildirilmiştir[522]. Yine 15 Ocak 1913 tarihinde bizzat Harbiye Nazırı tarafından Hariciye Nezareti'ne bildirildiğine göre, "*düşmanın ordu vesaire hakkında her türlü vesaite müracaatla memalik-i Osmaniye'den memalik-i saire-i ecnebiyeye*" gönderilecek açık ve şifreli muhtelif mektup ve telgraflar sayesinde malumat sahibi olabilirdi. Nitekim memur ve ahali fark etmeksizin Bulgaristan'a gönderilen tüm mektuplar Bulgar postahanelerinde hükümetin mahalli askeri görevlileri tarafından kontrol edilmektedir. Dolayısıyla Bulgaristan'a gönderilen tüm mektup ve telgrafların içeriklerine ilgili posta merkezleri ve özellikle de İstanbul'daki görevlilerce dikkat edilmesi gerekmekteydi. Harbiye Nazırı, bu uygulamanın Çatalca Ordusu Kumandan Vekâleti'nden teklif edildiğini ve ülke içerisinde çok sayıda yabancı posta merkezinin olduğunu belirterek, "*ecnebi postahanelerinin de bu*

[521] BOA, *MV.*, 171/80, s. 1.
[522] BOA, *HMŞ. İŞO.*, 61/7, s. 10/1; 10/2; 10/3.

uygulamaya" tabi tutulması gerektiğine değinmektedir[523]. Resmi evraklardan elde edilen veriler de Harbiye Nezareti'nce gündeme getirilen bu teklifin, savaşın bitimine hatta 1913'ün sonuna kadar harfiyen uygulandığını gözler önüne sermektedir.

7.2. Beyoğlu Telgrafhanesi'nde Uygulanan Askerî ve Siyasî Sansür

Osmanlı Devleti, ilki 18. yüzyılın başlarında Avusturya[524] tarafından kurulan ve ardından nerdeyse tüm Avrupa devletlerinin faaliyet kazandırdığı yabancı posta kuruluşlarının kapatılması için, uluslararası alanlarda uzun süredir diplomatik girişimlerde bulunmaktaydı[525]. Fakat Osmanlı Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin tam anlamıyla kurumsallaşamaması ve nezaret personellerinin meslekî profesyonellikten uzak olmaları, yabancı posta kurumlarının kapatılmasının önündeki en önemli engellerdendi[526]. Meseleye farklı bir açıdan bakıldığında ise yabancı posta kurumlarını kapatmak bir yana, bu kurumların faaliyette bulunmaları yukarıda sayılan aynı sebepler doğrultusunda bir zorunluluktu. Nitekim kapatılamayan bu kurumlar, çevrelerinde görevlendirilen nöbetçiler aracılığıyla takip edilmiş, hatta menfi faaliyetlerde bulunduğu tespit edilen kimi personeller gerek görüldüğü takdirde sürgüne gönderilmiştir[527]. Bununla birlikte faaliyetleri sakıncalı bulunan bu kurumların kimi personelleri her ne kadar sürgüne gönderilmiş olsa dahi, geride kalan personellere trajikomik bir şekilde ihtiyaç duyulmaktaydı. Telgraf iletişiminde kullanılan dilin Fransızca ve alfabenin Latince olması, Osmanlı Devleti'ndeki ilk telgraf personellerinin yabancı uyruklu kişiler olmasına zemin

---

[523] BOA, *HR.SYS.*, 2080/3, s. 1.

[524] Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde kurumsal anlamda ilk yabancı posta teşkilatı Avusturya tarafından tesis edilmiş olsa da Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından büyükelçilerine ait postaların taşınması için ülke içerisinde özel ulaklar kullanma hakkını elde etmiştir. Rusya'nın elde etmiş olduğu bu ayrıcalık kısa süre içerisinde diğer büyük devletler tarafından da uygulanmaya başlamış ve böylece yabancı devletler Osmanlı Devleti'nin belli şehirlerinde kurdukları yabancı postahaneler aracılığıyla özel haberleşme hakkına sahip olmuşlardı bkz.: Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 28.

[525] Yurda Güven Bezaz, *Haberleşme ve Tarihçesi*, Ankara 2006, s. 82-93.

[526] Gerek Osmanlı Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin gerekse nezarete bağlı birimlerin bünyesinde istihdam edilen personellerin meslekî profesyonellikten uzak olduğuna dair pek çok örnek bulunmakla birlikte; Balkan Savaşı'nın başlamasının akabinde işsiz kalan Tramvay Şirketi personellerinin Posta Nezareti ile ilgili bir takım işlerde istihdam edilmesi bu noktada ilginç bir örnektir bkz.: BOA, *DH.İD.,* 145/13.

[527] Bülent M. Varlık, "Bir Yarı-Sömürge Olma Simgesi: Yabancı Posta Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.: 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1654-1655.

hazırlamıştır[528]. Fakat haberleşmenin yabancıların kontrolünde bulunmasının sakıncalı olduğu düşünülmüş olacak ki bu telgraf görevlilerinin yanına yabancı dil bilen Türk görevliler istihdam edilmeye başlanmış, Fransızlarla yapılan anlaşma uyarınca da bu Türk personellere telgrafçılığın öğretilmesi hükmü getirilmiştir[529]. Öte taraftan hızlı bir şekilde artış gösteren telgraf hatları karşısında kalifiye personel yetiştirmenin önemine varılmış ve bu doğrultuda Telgraf Memur Mülazım Mektebi, Mekteb-i Fünûn ve Makinacıyan, Posta ve Telgraf Mekteb'leri açılmış bununla birlikte Mekteb-i Sultani ile Darüşşafaka'da telgrafçılık eğitimleri verilmeye başlanmıştır[530]. Fakat haberleşme üzerindeki yabancı etkisi gerek başkentte gerek taşrada etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

Kimi tarihçiler tarafından başlangıç noktası kapitülasyonların tanınması olarak gösterilen bu etki, 20. yüzyıla gelindiğinde kronikleşmiş bir sorun halini almıştı. Bahsi geçen bu sorunun çözümü Balkan Savaşı öncesinde de bürokrasinin önemli gündemlerinden birini oluşturmaktaydı. Öyle ki, uluslararası kamuoyunun odaklandığı İstanbul, kısa süre içerisinde adeta yabancı muhabirlerin akınına uğramıştı. Dolayısıyla başkentte Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin haricinde tam olarak kontrol altına alınamayan yabancı devletlere ait posta ve telgraf hizmeti sağlayan kurumlar, uluslararası kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz bir algı oluşturma teşebbüslerinin neşet edebileceği yerlerin başında gelmekteydi. Bununla birlikte bu kurumlar muharip devletlere istihbarat sağlayabilecek eşsiz birer üst görevi de görebilirdi[531]. Bu olasılıklar, beraberinde haberleşmenin sıkı bir şekilde denetlenmesini ve sansür kurulundan geçirilmeyen haberlerin ülke dışına çıkarılmasını önlemeye yönelik bir takım önlemlerin alınmasını gerektirmekteydi. Bu

---

[528] Bu dönemde Fransızcanın Osmanlı bürokrasisindeki etkinliğine dair bkz.: Roderic H. Davison, "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili", Çev.: Çiğdem Erkal İpek, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.: II, S.: 4-5 İzmir 1995, s. 171-187.

[529] BOA, *İ.*, 1477.

[530] Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Posta Örgütü", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.: 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1649-1650.

[531] Öte taraftan İstanbul'dan sansürsüz bir telgraf gönderebilmenin bir diğer yolu ise şehirde bulunan Avusturya -Macaristan ve İngiltere büyükelçiliklerine ait özel telgraf hatlarıdır. Büyükelçilikler aracılığıyla Avrupa'ya servis edilen sansürsüz telgrafların varlığı Osmanlı bürokrasisi tarafından tahmin edilse dahi bu anlamda bir kısıtlamanın uygulamaya alınması Babıâli Baskını ardından kurulan yeni hükümet tarafından gerçekleştirilmiştir. Elçiliklerin şifreli telgraf gönderimini yasaklayan hükümetin bu uygulaması Reuters'e ait bir telgrafta "Babıâli, elçiliklerin denize komşu vilayetlerdeki konsoloslarla şifreli telgraf yazışmasını yasakladı" ifadeleri ile belirtilmiştir bkz.: Levent Şarlak, *a.g.t.,* s. 15.

önlemlerin başında da, bilgi kontrolünün sağlanabilmesi adına haberleşmenin merkezî bir noktadan gerçekleştirilmesi gelmekteydi. Balkan Savaşı sırasında bu noktada ön plana çıkan merkezlerden biri de Beyoğlu Telgrafhanesi olmuştur.

Beyoğlu Telgrafhanesi de diğer tüm telgrafhaneler gibi insanlar ve kurumlar arasındaki iletişimi sağlamak için tesis edilmişti. "*En meşhuru Pera Palas olan Avrupalı gezginler adına inşa edilen otellerin bulunduğu Tepebaşı semtinde küçük kiralık bir binada*"[532] faaliyetlerine başlayan telgrafhane, savaş yıllarında sansür ile anılan bir kurum haline gelmişti. Nitekim savaşı takip etmek için İstanbul'da bulunan muhabirlerin, mensubu olduğu gazete ve haber ajansları ile aralarında kurduğu haberleşme ağının önemli merkezlerinden biri Beyoğlu Telgrafhanesi'ydi. Dolayısıyla savaşın başlaması ile birlikte telgrafhanede görevlendirilecek olan sansür memurları, bu memurların görev tanımları ve süreleri hakkında Harbiye ve Hariciye nezaretleri tüm süreçte olduğu gibi yine teşrik-i mesai halinde bulunarak bir dizi uygulamaları faaliyete geçirmiştir. Fakat iki nezaretin savaş boyunca koordineli olarak sürdürdüğü bu mesai, Beyoğlu Telgrafhanesi özelinde bazı fikir ayrılıkları göstermiştir.

Beyoğlu Merkez Telgrafhanesi'nin sansür personelleri askerî ve siyasî olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Askerî sansür memurlarının Harbiye, siyasî sansür memurlarının ise Hariciye Nezareti tarafından görevlendirildiği mevcut yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bunun yanında "*elsine-i ecnebiye ve gayr-i müslime*" olarak yani yabancı dilde neşredilen gazeteleri tetkik etmek amacıyla telgrafhanedeki askerî sansür memurunun yanında görevlendirilmiş olan üç memur daha bulunmaktaydı[533]. Hariciye Nezareti, Kasım ayının sonuna gelindiğinde askerî bilgiler içeren telgrafların hâlihazırda Beyoğlu Telgrafhanesi'nce kabul edilmediğini, siyasî bilgiler içeren telgrafların ise siyasî sansür memurları tarafından tetkik edilmekte olduğunu Harbiye Nezareti'ne bildirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı hariciyesi, telgrafhanedeki mevcut askerî sansür memurlarının buradaki görevlerine devam

[532] Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi", Çev.: Durdu Mehmet Burak, *OTAM*, S.: 14, Ankara 2003, s. 351. Aynı makalenin bir başka çevirisi için bkz.: Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması", Çev.: Mehmet Moralı, *Osmanlı Türk Tarihi 1774-1923*, İstanbul 2004, s. 193-232.

[533] BOA, *MV.*, 177/36. Bu memurların görevleri karşılığında kendilerine Masaraf-ı Gayr-ı Melhuza tertibinden 5000 kuruş ödeme yapılmıştır bkz.: BOA, *BEO.*, 4174/312989.

etmesini gerektiren bir sebep olmadığından söz ederek, ilgili personellerin bundan böyle askerlik vazifesini yerine getirebileceğine dair görüşünü Harbiye Nezareti'ne iletmiştir[534].

Beyoğlu Telgrafhanesi'nde görevli olan sansür memurlarının sayısı tam olarak tespit edilememiş olsa da "*büyük bir salonda, okula hâkim iki pencerenin önünde, sağda oturan siyasî, solda oturan askerî sansür memuru*"[535] olmak üzere 2 kişi oldukları Lauzanne'ın notlarından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hariciye Nezareti her ne kadar bu personellerin askerî vazifesine geri dönmesinin uygun olacağı görüşünde olsa da, durum Harbiye Nezareti tarafından farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Buna göre "*...her ne kadar memurin-i siyasiye telgrafhanelerde ikame edildiğinden dolayı askerî memurların devam-ı memuriyetlerine lüzum kalmadığı dermiyan buyruluyorsa da"* Hariciye Nezareti tarafından görevlendirilen siyasî sansür memurları, zımnen askerî bilgiler içeren telgrafnameler hakkında tam bir bilgi sahibi olamazdı. Üstelik savaş sırasında sansür işlemi diğer muharip devletlerin de tatbik ettiği üzere "*cihet-i askeriyeye*" aitti. Askerî sansür memurlarının telgrafhanede ifâ ettiği görevin önemini belirten Harbiye Nezareti, bahsi geçen memurların aynı zamanda gerek Avrupa'dan gelen, gerekse Avrupa'ya gönderilen telgraflar hakkında genel karargâhı ve başkumandanlığı bilgilendirdiğine değinerek bu personellerin yerine getirdiği görevin ne denli önemli olduğunu belirtmiştir.

Harbiye Nezareti, Hariciye'den gelen bu görüş karşısında sadece askerî sansür memurlarının önemi üzerinden cevap vermekle yetinmeyip, Dâhiliye ve Hariciye nezaretleri arasındaki irtibatsızlıktan da söz etmiştir. Buna göre; "… *Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerinde bulunan matbuat-ı dâhiliye ve hariciyeye birkaç kereler müracaat edildiği halde ajans telgraflarını ve matbuat-ı dâhiliye hülasa suretlerini ve yevmi gazetelerden birer nüshasını şimdiye kadar ancak bir iki kere gönderebilmişler ve her gün muntazaman irsal edememişlerdir.*" Gelinen bu noktada Beyoğlu Telgrafhanesi'ndeki askerî sansür memurları görevlerinden alınacak olursa, siyasî sansür memurlarının genel karargâhı düzenli olarak bilgilendiremeyecekleri

[534] BOA, *BEO.*, 4119/308911, s. 3; BOA, *BEO.*,, 4117/308763.
[535] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, 43.

vurgulanmıştır. Son kertede Harbiye Nezareti'nin bu konu hakkındaki nihai görüşü; telgrafhanedeki askerî sansür memurlarının harbin bitimine kadar mevcut görevlerine devam etmesi doğrultusunda olmuştur[536].

Savaş sırasında Le Matin gazetesinin İstanbul muhabiri olarak görevde bulunan Lauzanne, gazetesine telgraf göndermek için sıklıkla geldiği Beyoğlu Telgrafhanesi'ne dair ayrıntılı gözlemlerde bulunmuştur. Lauzanne'ın tecrübelerine göre, sansür memurlarının vazifeleri oldukça açıktı; askerî içerikli telgrafları askerî sansür memuru, siyasî içerikli telgrafları ise siyasî sansür memuru okumakta ve gönderilmesine izin verilen telgraflara kırmızı mühür vurmaktaydı[537]. Fakat kimi telgraflar hem askerî hem de siyasî içerikli olduğunda, bu telgrafın okunması ve değerlendirilmesi oldukça zaman almaktaydı. "*Uzun boylu, zayıf, kır saçlı, ince, nazik ve edibane olan Ermeni siyasî sansür memuru*", okuduğu telgraflarda açık uçlu ifadelerin yer almamasına özen gösteriyor, bunun dışındaki diğer telgrafların gönderilmesine izin veriyordu. Buna karşılık askerî sansür memuru ise "*sert ve şiddetli bir Türk yüzbaşısıydı*"[538]. Emirden başka hiçbir şeyi gözü görmeyen bu memur, sadece resmî olarak onaylanmış bilgileri içeren telgrafların gönderilmesine müsaade etmekteydi. Meslektaşının aksine telgraflarda sert ve net ifadeleri tercih eden askerî memur, yeri geldiği zaman kelimeleri çift anlama eviren telgraf yazarlarına "*Neden böyle kalem ustalıklarına başvurduklarını*" sormaktan da geri kalmıyordu[539]. Öte taraftan İngiliz fotoğrafçı Baldwin de telgraf göndermek için geldiği Beyoğlu Telgrafhanesi'nin "*çok kirli merdivenlerinden büronun üst katındaki büyük odaya çıktığında*" duvarlardan birinde yer alan "*kusursuz bir Balkan Yarımadası haritası*"nı seyretmekten kendini alıkoyamıyordu[540]. Sayıları "*yarım düzine*"yi bulan sansür memurları, tam da bu duvarın önünde telgrafları okuyup tartıştıktan sonra yabancı gazete muhabirlerinin Avrupa'ya göndermek istediği telgrafların bir suretini de Dâhiliye Nezareti'ne iletmekteydi. Daha çok toplu raporlamalar halinde gerçekleştirilen bu işlem sırasında, gönderilmesi uygun görülmeyen telgrafname suretleri de yer almaktadır. Örneğin 13 Mart 1913 tarihinde

[536] BOA, *BEO.*, 4119/308911, s. 2; BOA, *BEO.*, 4119/308911, s. 1.
[537] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, 43.
[538] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, 44.
[539] *aynı yer*.
[540] Baldwin, *a.g.e.*, s. 54.

Local Anzeiger gazetesi İstanbul muhabirinin, II. Abdülhamid'in Balkanların kaybedilmesi üzerine düşüncelerine yer verdiği telgrafı, "*Beyoğlu Telgrafhanesi sansörü tarafından tevkif*" edilerek gönderilmesine müsaade edilmemiştir[541].

Bunun yanında Beyoğlu Telgrafhanesi'nde hem siyasî hem de askerî sansür memuru görevde bulunmasına rağmen, burada uygulanan sansürün Sofya'ya nazaran daha yumuşak olduğuna değinen Lauzanne, kimi zaman telgrafhanede yaşanan sorunlara ve başından geçen ilginç olaylara "*bazen onların canlarını sıktım. Onlar da bana zor ve tuhaf anlar yaşattılar*" ifadeleriyle yer vermektedir[542]. Fakat anlaşılan o ki, Harbiye ve Hariciye nezaretlerinin Beyoğlu Telgrafhanesi'ne vermiş olduğu bu öneme rağmen telgraf gönderiminde uygulanan belirli bir protokol mevcut değildi. Öyle ki Lauzanne birçok kez, saat 11'e 5 kala "*çekilmesi mümkün değildir*" denen telgrafları, bu sırada kahve içmeye giden sansür memurunun görevini ikame eden diğer memura saat 11'i 5 geçe çektirtebilmiştir[543]. Nitekim 4 Ekim 1913 tarihinde Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Saderet'e iletilen evrakta da, Beyoğlu Telgrafhanesi'nde bulunan sansür memurları tarafından "*vazife haricinde telgraf suretleri alındığından*" bahsedilmekte ve konunun önemine istinaden işlem gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır[544].

7.3. İstanbul'dan Avrupa'ya Balkan Savaşı'nın İletişim ve Haberleşme Ağı

Sadece Avrupa basınının değil Dünya basınının da yakından takip ettiği Balkan Savaşı'nın arka planında oldukça geniş bir iletişim-haber ağı bulunmaktaydı. Uluslararası açıdan merkezi İstanbul olan bu ağın ikinci durağı ise Köstence'ydi. İstanbul'dan Köstence'ye uzanan telgraf hattı bu noktadan Bükreş ve Belgrad istikametinden Londra'ya kadar devam etmektedir. Avrupa ve Dünya kamuoyu, savaş hakkında daha çok Londra merkezli haberler ile bilgi sahibi olmaktaydı. Nitekim bu dönemde kıta Avrupası'nda yayınlanmakta olan gazeteler incelendiğinde ilgili haberlerin Londra ajans ve haber merkezlerinden alındığına dair sayısız atıf göze çarpmaktadır. Bu bağlamda yeri gelmişken Paris'in de Avrupa ve Dünya

[541] BOA, *HSDHADB.,*. 8/25.
[542] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, 44.
[543] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, 45.
[544] BOA, *BEO.*, 4219/316398, s. 1, 2.

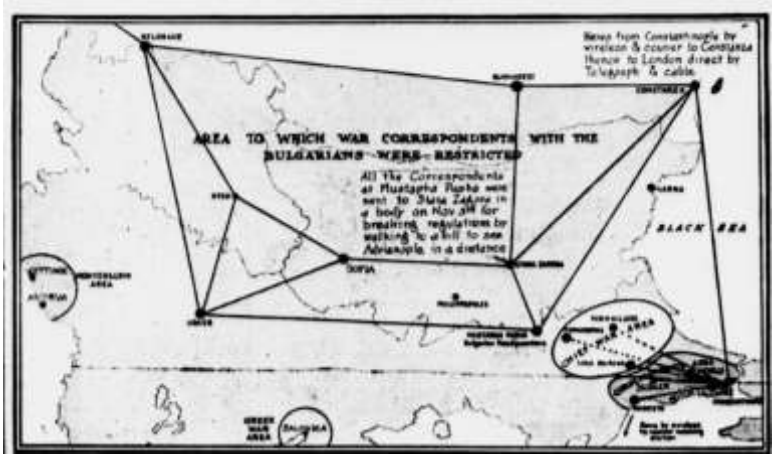
kamuoyu adına bir haber merkezi olduğu belirtilmelidir. Öte taraftan savaş alanı içerisinde kalan bölgeler arasında da tesis edilmiş olan bir telgraf ağından söz edilebilir. Bu hattan daha çok Balkan Yarımadası'nda yayınlanmakta olan gazeteler beslenirken söz konusu hattın temel ve başlangıç noktası ise Köstence'dir[545]. Bu bölge içerisinde Sofya, Belgrad, Üsküp, Bükreş, Eski Zağra, Mustafa Paşa ve Niş yer almaktadır[546]. The Sun gazetesinin haritalandırdığı bu haber ağına savaş sırasında İstanbul'da muhabir olarak görevde bulunan Stephane Lauzanne da detaylı bir şekilde değinmektedir. Le Matin gazetesinin muhabiri Lauzanne, Salı, Perşembe ve Cumartesi günleri olmak üzere haftanın üç günü, bir Romanya vapurunun Köstence mektup servisine Alman, Fransız, İngiliz ve İtalyan gazete muhabirlerinin mektuplarını ulaştırdığını belirtmektedir[547]. Bartlett'ın ise yabancı muhabirlerin gazetelerine mektup göndermek için kullandığı bilinen bu gemiyi, Köstence'den sansürsüz bir telgraf yazabilmek için bizzat kullandığına daha önce değinilmişti. Nitekim arşiv belgelerinden de bürokrasinin, İstanbul-Romanya arasında seferde bulunan Köstence isimli gemi üzerine bir hayli yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

---

[545] Bu bahiste kullanılan Dünya kamuoyu ifadesi, kelimenin gerçek anlamıyla karşılığını bulmaktadır. Öyle ki Balkan Savaşları ile herhangi bir organik bağı bulunmayan Avustralya, savaşı örtük bir İngiliz basını niteliğinde ülke kamuoyunun gündemine getirmekten geri kalmamıştır. Her ne kadar büyük bir ilgi ile takip edildiği söylenemese de, Avustralya basını bu dönemde başta Londra merkezli haber kaynaklarından elde ettiği kısa bilgilerle ülkede suni bir Balkan Savaşları gündemi meydana getirmiştir. Avustralya Milli Kütüphanesi (Natioan Library of Australia)'ndeki gazete arşivinde yer alan başta *The Advertiser*, *Newcastle Morning Herald And Mıners Advocate*, *The Adelaide Chronicle*, *The West Australian*, *The Eveninig Telgraph*, *Goulburn Evening Penny Post*, *Kalgoorlie Western Argus* ve *The Sun* gibi gazeteler olmak üzere sadece Ekim ayında 200'den fazla gazetenin sütunlarına Balkan Savaşı hakkında taşıdığı 4000 civarındaki haber ve içerik dikkate alınırsa, Avustralya basınının henüz bu bağlamda bir incelemeye konu olmayışı dikkat çekicidir.

[546] "War Area And Districts Where Correspondents Were Kept", *The Sun*, Vol.: LXXX, No.: 106, 15 Aralık 1912, s. 3

[547] Stephane Lauzanne, *Hastanın Başucunda Kırk Gün*, Çev.: Murat Çulcu, Kastaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 45. Lazuzanne'ın bir muhabir olarak İstanbul'dan bu posta vapuru ile ayrılmış olması da dikkat çekicidir bkz.: Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 134.

Fotoğraf 14: Balkan Savaşları sırasında Avrupa'da kullanılan mevcut haberleşme ağı. ("War Area And Dıstrıcts Where Correspondents Were Kept", *The Sun*, Vol.: LXXX, No.: 106, 15 Aralık 1912, s. 3).

7.4. Yabancı Bandıralı Gemilerdeki Telgraf İletişiminin Denetlenmesi

Bartlett kaleme aldığı günlüklerinde bir savaş muhabirinin sansürsüz telgraf gönderebilmek için her ne kadar gemi yolculuğu ile Köstence'ye gitmesi gerektiğini belirtse de bu noktada bir seçenek daha mevcuttu. Yine aynı gemide bulunan kablosuz telgraf kullanılarak, sansürsüz savaş haberleri çok daha hızlı bir şekilde Avrupa gazetelerine iletilebilirdi. Fakat bu seçeneğin savaş sırasında çok az kullanıldığına değinen Bartlett, önemli mesajların bu kanaldan iletilmesini güvenilir bulmadığı gibi tek kelimenin iki şiline mâl olduğunu da belirtmektedir[548]. Bartlett ve Donohoe'nin gazetelerine sansürsüz bir telgraf iletebilmek için Çorlu-Köstence arasında İstanbul üzerinden gerçekleştirdikleri 3 gün süren yaklaşık 700 kilometrelik yolculukları kuşkusuz ki yüksek bir meslekî motivasyonun sonucuydu. Bu yolculuk sonunda Londra'ya iletilen sansürsüz telgraflar, muhabirler adına önemli bir başarı olsa da aynı telgraflar savaşın görece erken bir döneminde Osmanlı Ordusu'nun lojistik ve askerî açıdan ne denli kötü bir durumda olduğunu göstermekte ayrıca Lüleburgaz Muharebesi'nin kaybedildiğinin de uluslararası kamuoyunu tarafından öğrenilmesi anlamına gelmekteydi. Ancak Bartlett'ın sözünü ettiği gemi ve limanlar çok daha önce de bu türden olaylara sahne olmasıyla Osmanlı Devleti'nin üzerinde durduğu meselelerden biriydi.

[548] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 78.

Resmî kayıtlar, muzır neşriyatın önemli bir kısmının yabancı postahaneler, yabancı vapurlar ve limanlar arasındaki organizasyon aracılığıyla ülke sınırlarına sokulduğuna işaret etmektedir. Sözgelimi İzmir'deki Leon Kumpanyası'na ait vapurların teşebbüsleri, her ne kadar Posta Nizamnamesi uyarınca yasaklanmış olsa da bu vapurlar sahil kesiminde bulunan yabancı postahaneler ile nakliye faaliyetlerini sürdürmekteydi[549]. Keza Berat'a sokulan yabancı gazetelerin arka planında yabancı posta şirketleri ve vapur kumpanyalarının işbirliği görülmektedir[550]. Ne var ki, Osmanlı bürokrasisinin de postahaneler aracılığıyla gerçekleştirmek istediği faaliyetler yabancı devletlerden çok da farklı değildi. Nitekim Takvîm-i Vekâyi'nin ilk kez yayınlandığı 1831 senesi, aynı zamanda ülke içerisinde gazetenin dağıtım ağını genişletebilmek maksadıyla posta hizmetlerinin kurumsallaştırıldığı tarihe denk gelmektedir[551].

Osmanlı bürokrasisi, Balkan Savaşı sırasında da bu türden sorunlarla karşılaşmış, limanda bulunan Rus ve Romanya bandıralı gemilerden gerçekleştirilen telgraf ve telsiz iletişiminin önünü alabilmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak 5 Ekim 1912 tarihinde Bahriye Nezareti tarafından Hariciye Nezareti'nin gündemine getirilen meselede, "*Dersaadet Limanı'nda bulunan Rusya Sefareti maiyyet sefinesi ile Romanya kumpanyası vapurlarının daimi surette telgraf ile muhaberatta bulunmaları*"nın telsiz-telgraf merkezi ile Donanma-yı Hümayun arasındaki iletişimi kesintiye uğrattığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı karasularında bulunan yabancı bandıralı gemilerin kendileri için belirlenen saatler dışında telgraf iletişimi kurmaması yönünde ilgili sefaretlere bilgilendirmeler yapılmıştır[552]. Yine benzer şekilde 2 Kasım 1912 tarihinde Bahriye Nezareti tarafından Rusya Sefareti'ne, limandaki Romanya kumpanyası vapurlarınca gerçekleştirilen telsiz telgraf muhaberatının Okmeydanı'ndaki telgraf merkezi ile Donanma-yı Hümayun arasındaki iletişimi sekteye uğrattığı belirterek bu muhaberata son verilmesi istenmiştir. Rusya Sefareti ise bu konu hakkında Bahriye Nezareti'ne daha önce resmî olarak kararlaştırıldığı üzere "*sefaret maiyetine memur vapurun*

[549] BOA, *HR.TH.*, 131/95.
[550] BOA, *DH.MKT.*, 1410/107.
[551] Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 21.
[552] BOA, *BEO.*, 4092/308672.

telsiz ve telgraf muhaberatının haftada iki defa gece alafranga saat dokuzdan ona kadar icra edildiğini" belirtmiş, muhaberatın sona erdirilmesi için de Petersburg'dan gelecek cevabın beklendiğini ifade etmiştir. Fakat bu noktadaki asıl sorun, limanda bulunan sefaret gemilerinin "*Osmanlı kara sularından memalik-i ecnebiyeye hususi ve sair telgraflar*" göndermesidir. Nitekim Romanya Sefareti'ne ait vapurun hususi telgrafları göndermeyi özellikle kabul etmediği, yalnızca posta vapuru ile özel durumlarda telsiz irtibatı sağladığı belirtilse de Bahriye Nezareti'nin bu konudaki düşünceleri değişmemiş, "*cari nizamata muvafık bir madde-i nizamiye layihası*" hazırlayarak limandaki sefaret gemilerinden telsiz ve telgraf muhaberatını önlenmeyi planlamıştır[553].

Fakat savaşın ilerleyen dönemlerinde alınan bazı tedbirlerin, özellikle Romanya kumpanyasına ait vapurlar tarafından bir şekilde aşıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce de değinildiği gibi Romanya vapurunun bu faaliyeti sadece Okmeydanı'ndaki telsiz ve telgraf merkezinin muhaberatını sekteye uğratmakla kalmadığı, aynı zamanda malî açıdan da olumsuzluklar oluşturduğu tespit edilmişti. 17 Şubat 1913 tarihli belgede her ne kadar sefaret gemilerinin telgrafları saat akşam 21:00 ve 22:00 arasında gönderdiği belirtilse de Romanya vapurundan öğleden sonra 16:00 ve 17:00 sıralarında gönderilen 3 telgraf tespit edilmişti. Fakat Romanya vapuru bu noktada bürokratik bir problem yaşamamak adına saat 14:30'da limandan hareket ederek Osmanlı karasularından çıkmış ve belirtilen saatler arasında telsiz telgraf muhaberatını "*muhabere-i hususi*" için kullanmıştı. Bu doğrultuda "*şunun bunun telgraflarını Osmanlı kara suları haricinde yazan*" Romanya vapurunun Osmanlı karasularında bulunduğu müddetçe hususi telgraf kabul etmeleri engellenmiştir[554]. Bu durum her ne kadar Osmanlı maliyesinin potansiyel bir gelir kaynağından mahrum kaldığı bahsiyle gündeme getirilmiş olsa da bundan sonra Romanya vapurunun hususî telgrafları kabul etmesinin yasaklanmasındaki temel sebep, siyasî ve askerî bilgilerin dışarıya sızdırılmasını engellemektir. Fakat görülen o ki Posta, Telgraf ve Telefon ile Bahriye ve Hariciye nezaretleri arasında savaşın başlangıcından itibaren çözüm üretilmeye çalışılan bu sorunun önüne tam anlamıyla

[553] BOA, *BEO.*, 4149/31119, s. 3.
[554] BOA, *BEO.*, 4149/31119, s. 4.

geçilememiştir. Nitekim 27 Şubat 1913 tarihine gelindiğinde, Osmanlı bürokrasisinin erken bir tarihte farkına vardığı bu konu hakkında yeni bir düzenlemeye daha ihtiyaç duyulmuştur. Bu tarihte limanda bulunan gemilerden Avrupa'ya gönderilen hususi telgrafların yanında İstanbul'da bulunan "*telgraf ajanslarının Romanya Vapuru aracılığıyla*" Köstence'ye telgraflar çektiği tespit edilmiştir. Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti yaşanan bu durum karşısında Bahriye Nezareti'nden "*telgrafları zabt etmek için bir memurun*" görevlendirmesini istemiştir[555]. Fakat daha sonra ayrıntılı bir şekilde değinileceği gibi yabancı muhabirler, Köstence gemisi üzerinden gazetelerine telgraf gönderme konusunda geri adım atmamışlardır. Sözgelimi Fransız Le Matin gazetesinin İstanbul muhabiri Cuinet, İstanbul telgrafhanelerinden gönderemediği telgrafları Romanya vapuru aracılığı ile göndermeyi adeta bir alışkanlık haline getirmiştir. Kerimi'nin ifadelerine göre, Cuinet "*İslam düşmanı olan Ermeni, Bulgar ve Rumlardan yarım yamalak*" duyduğu bilgileri, kendi hayal dünyasında haber haline getirmekte ve ardından bu telgrafları Romanya vapuru aracılığıyla Osmanlı karasuları dışından Köstence'ye oradan da ilgili gazeteye iletmekteydi[556]. Fakat Osmanlı bürokrasinin limandaki Romanya bandıralı gemilerin bu menfi faaliyetleri yanında ülkenin her yerine dağılmış çok daha büyük bir sorunun üstesinden gelmesi gerekmekteydi.

7.5. Eastern Telgraf Kumpanyası'nın Denetimi

Bir önceki bölümde de değinildiği üzere Osmanlı bürokrasisinin yabancı posta kuruluşlarını lağv etmesi için yeteri kadar sebebi bulunmaktaydı[557]. Öyle ki arşiv kayıtları bu noktada birçok örnek sunmaktadır[558]. Yabancı posta şirketleri başlangıçta diplomatik ve bürokratik bir yapı arz ederlerken ilerleyen süreçte ise konsolosluk ve sefaretler üzerinden gayr-i müslim vatandaşların haberleşme ihtiyacının karşılandığı bir kurum haline gelmiştir. Bu kurumlar devamında ülke sınırları içerisine yasak ve zararlı görülen matbu ürünlerin girişinin sağlandığı bir üs vazifesi görmeye başlamıştır. Devlet, bu doğrultuda gerek başkentte gerekse taşrada

[555] BOA, *BEO.*, 4151/311305, s. 2.
[556] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 237-238.
[557] Yabancı posta kuruluşlarının II. Meşrutiyet döneminde kaldırılmasına dair Tanîn gazetesinde bir dizi makaleler kaleme alan Salih Zeki Bey'in ifadeleri bu noktada altı çizilebilir bir örnektir bkz.: Tanju Demir, "Salih Zeki ve 'Ecnebi Postahaneleri'nin Kaldırılması Konusundaki Görüşleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.: 7, S.: 1, İstanbul 2005, s. 169-185.
[558] BOA, *DH.MKT.*, 1488/80; BOA,, *DH.MKT.*, 1538/11; BOA, *BEO.*, 993/74445.

gerekli önlemleri alabilmek adına bir takım teşebbüslerde bulunmuştur. Arnavutları isyana teşvik eden gazetelerin ülkeye girişinin önlenebilmesi için Yanya'daki Avusturya Postahanesi'nin lağvedilmesi[559] veya ülkeye girişi yasaklanmış olmasına rağmen Almanya Leipzig'de Rumca olarak basılan Espedros adlı gazetenin yabancı posta şirketleri vasıtasıyla hala ülke içerisinde dolaşımda olması nedeniyle gerçekleştirilen incelemeler, bu noktada altı çizilebilecek örneklerdendir[560].

Kariyeri boyunca pek çok ülkede görevde bulunan İngiliz muhabir Seppings-Wright, Osmanlı Devleti'ndeki posta düzeninin hiçbir ülkeye benzemediğinden bahisle, başkentte Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin dışında Türk makamlarının kontrolü haricinde çalışan diğer devletlere ait posta hizmetlerinin devlet adına menfi pozisyonlarına değinmektedir. Wright bu merkezleri "*hainlerin faydalanabileceği açık kapılar*" olarak değerlendirirken, devlet yönetiminin bu şartlar altında bürokratik yaptırımlara boğulup kalmasının da şaşırtıcı olmadığını belirtmektedir[561].

Bahsi geçen şirketlerin bu amaç doğrultusunda genellikle Osmanlı ülkesinin kıyı sahillerinde kurulduğu ve bu sayede vapur kumpanyaları aracılığıyla faaliyetlerini artırarak devam ettirdikleri anlaşılmaktadır[562]. Sayıları giderek artış gösteren bu şirketlerin ülke içerisindeki posta gelirlerinin önemli bir kısmına sahip olması ise işin ekonomik boyutunda yer alan bir diğer sorundur. Devlet bu doğrultuda ülke içerisinde faaliyet gösteren yabancı posta şirketlerinin etkinliğini asgari seviyeye indirebilmek için Saltanat-ı Seniyye Postahaneleri'nin gerek işleyişini, gerekse kurumsal yapısını iyileştirebilmek amacıyla birçok kez girişimde bulunmuş fakat istenilen sonuç elde edilememiştir[563]. Bununla birlikte Osmanlı Devleti yabancı posta kuruluşlarını her ne kadar 1914 yılında lağv etmiş olsa da bu kuruluşlar 1918 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüş ve meselenin halli, cumhuriyete intikal etmiştir. Eastern Telgraf Kumpanyası da görece etkin ve yaygın rolü ile

[559] BOA, *DH.MKT.*, 1538/11.
[560] BOA, *DH.MKT.*, 1488/80
[561] H. C. Seppings-Wright, *a.g.e.*, .s 135-136.
[562] BOA, *HR.TH.*, 131/95.
[563] BOA, *DH., MKT.*, 1977/58.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden bu meselenin içerisinde yer alan kuruluşların başında gelmektedir[564].

1872 yılında İngiltere merkezli olarak kurulan Eastern Telgraf Şirketi, kısa bir süre içerisinde, denizaltı telgraf hattı çekimi faaliyetleri ile uluslararası ölçekte isminden sıkça söz edilen bir kurum haline gelmiştir. Nitekim şirket, 1892 yılına gelindiğinde Afrika, Avustralya, Uzakdoğu ve Güney Amerika'da toplam 113.000 km uzunluğunda telgraf hattını kullanılabilir hale getirmişti[565]. Eastern Telgraf Kumpanyası ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk temas ise 1883 yılında İstanbul-Selanik arasında tesis edilmesi planlanan denizaltı hattı ve yine aynı tarihte Girit'teki telgraf hattı projesi ile gerçeklemiştir[566]. Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin haberleşme alt yapısını tesis etme görevini yerine getiren şirket, daha sonra personellerinin muhaberat-ı ecnebiye kadrolarında istihdam edilmesi ile devlet içerisindeki etkisini en azından haberleşme bağlamında artırmaya başlamış gibi gözükmektedir. Karadeniz, Trablusgarp ve Yemen gibi çeşitli kıyı merkezlerde alt yapı faaliyetlerinde bulunan şirket, İstanbul-Köstence hattı gibi uluslararası haberleşme faaliyetlerinin sağlanabilmesi adına da çalışmalarda bulunmuştur[567].

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı ülkesinin genellikle sınır kentlerinde kurumsallaşma faaliyetleri gösteren Eastern Telgraf Kumpanyası'nın, Balkan Savaşları'nda özellikle muhaberat alanında oldukça aktif olduğu görülmektedir. Bu dönemde başkent İstanbul'un yanında İzmir ve Çanakkale gibi şehirlerde de büroları bulunan şirketin faaliyetleri, savaş sırasında yakından takip edilmiştir. Öyle ki Beyoğlu Telgrafhanesi gibi yerel haberleşme merkezlerinde savaşın başlangıcından itibaren bir kontrolör olarak askerî ve siyasî sansür memurlarının görevlendirilmesine dair uygulamanın, Eastern Telgraf

---

[564] T.C. Resmî Gazete, 26 Haziran 1932, S.: 2134, s. 1613.

[565] Richard Noakes, "Industrial Research At The Eastern Telgraph Company 1872-1929", *The British Journal for the History of Science*, Cambridge 2013, s. 119-146.

[566] BOA, *Y. PRK. TKM.*, 6/74. Bunun yanında şirketin Yemen'de tesis olunacak telgraf hattı için de Osmanlı Devleti'ne bir rapor sunduğu bilinmektedir BOA, *HR.SFR.3.*, 219/39.

[567] Her ne kadar İstanbul-Köstence telgraf hattının yapım ve işletim haklarının imtiyazı konusunda Alman Şarkî Avrupa Telgraf Kumpanyası'nın devreye girmesiyle, iki taraf arasındaki ilişkiler önemini yitirmeye başlamış gibi gözükse de bahsi geçen şirketin ülke sınırları içerisindeki faaliyetleri resmî olarak 26 Haziran 1932 tarihinde resmi gazetede yayınlanan fesih ilanına kadar devam etmiştir bkz.: BOA, *Y. PRK. TKM.*, 6/74; BOA, *BEO.*, 136/10181; BOA, *İ., TAL.*, 151/18; BOA, *HR., SFR. 3.*, 219/39.

Kumpanyası'nın çeşitli bürolarında da tatbik edilmiştir. Bu durum, Osmanlı bürokrasisinin savaşın başlangıcında uluslararası kamuoyuna dağıtılacak bilgi ve haberlerin kontrolü hatta üretimi hakkında göstermiş olduğu hassasiyetin akut bir hamle olmaktan öte planlı ve programlı bir uygulama olduğuna işaret etmektedir.

Yerel telgraf merkezlerinde istihdam edilen askerî sansür memurlarının görevleri her ne kadar II. Balkan Savaşı'nın bitmesiyle sona erse de Eastern Telgraf Kumpanyası'nda istihdam edilen memurlar için bu görev bir müddet daha devam etmiştir. Bahsi geçen bu uygulamanın yerel ve yabancı telgraf merkezlerinde farklılık göstermesinin sebebi ne olabilirdi? Osman arşiv belgeleri, yabancı posta ve telgraf merkezlerinin uzun bir süredir açık birer tehdit olarak algıladığına işaret etmektedir. Daha önce de değinildiği üzere bu merkezlerin faaliyetlerin kapsamında alınan önlemler, söz konusu telgrafhanelerden askerî bilgilerin muharip devletlere servis edilmesini önlyebilme ve devletin uluslararası kamuoyundaki imajını koruyabilmeye yönelik olmuştur.

Eastern Telgraf Kumpanyası hakkında Ege Denizi ve Boğazlar civarındaki telgraf kablolar üzerinden gündeme gelen bu konu savaş devam ederken hukukî bir sorun halini almıştır. Bu bağlamda ilk olarak Eastern Telgraf Kumpanyası'na ait Selanik-Limni, Limni-Bozcada, Bozcaada-Sakız ve Sakız-Şira kablolarının Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar tarafından kesilerek iletişimin engellendiği, daha sonra tamir edilen bu kabloların Balkan Savaşı sırasında Yunanistan tarafından kullanılıp kullanılamayacağı meselesi 1884 tarihinde Paris'te imzalanan Telgraf İttihadı Mukavelenamesi üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre muharip bir devlet işgal ettiği bir bölgede mevcut telgraf hatları da dâhil olmak üzere çeşitli iletişim araçlarını işgal ve tahrip hakkına sahipti. Fakat işgal edilmiş olan devlet, telgraf kablolarının hasara uğramasını engellemek isterse bahsi geçen mukavelenameye göre, "*muhariplerin vaka-yı harpte serbestçe hareket edeceklerinden dolayı kabloların vakt-i harpte himaye edilmesinden sarf-ı nazar*" edilerek kabloların sadece sulh sırasında himaye edilebileceği bildirilmiştir. Bununla birlikte 1907 tarihli ikinci Lahey Konferans Mukavelenamesi'nin elli dördüncü maddesinde "*işgal olunan bir kıta arazide bitaraf devlet memalikine merbut kablolar zaruri olmadıkça tahrip veya zapt olunamayacağı*" kaydedilmiştir. Tahrip ve işgal edilmiş olsalar dahi

bu kabloların tamir edilerek iade edileceği ve sulhun ardından da hasara uğrayan devlete tazminat ödeneceği kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği, 11 Ocak 1913 tarihinde bahsi geçen bölgeler arasındaki kabloların "*hükümet-i Yunaniye tarafından kullanılmasına ve muhaberat-ı telgrafiyeye küşad olunmasına itiraz edilemeyeceğini*" beyan etmektedir. Zira savaşın "*esbâb-ı mücbireden*" sayılacağını belirten Müşavirlik, şirkete ait kabloların Yunanistan'ın kontrolü altında bulunan sahalarda olduğu müddetçe kumpanyanın Yunanistan hükümetinin emrine tabi olmaya mecbur olduğunu da belirtmektedir[568]. Eastern Telgraf Kumpanyası, hukukî olarak çözüme kavuşturamadığı bu konuyu daha sonra Osmanlı bürokrasisinin gündemine bir kez daha getirmiştir.

9 Temmuz 1913 tarihinde Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne bildirildiğine göre, Eastern Telgraf Kumpanyası'nın İstanbul vekili "*bidayet-i harpte sedd edilmiş olan Eastern Kumpanyası'na ait Dersaadet - Kala-i Sultaniye - Şire*[569] *kablosunun*" açılmasını talep etmektedir.[570]. Bunun üzerine 23 Temmuz 1913 tarihinde Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti tarafından "*kabloların tekrar küşadı hakkında*" hülasasıyla Sadaret'e gönderilen evrakta, harbin başlangıcında uçları mühürlenmiş olan fakat daha sonra bir süreliğine Yunanistan ile gerçekleştirilen resmî yazışmaları hızlandırma amacıyla açılan Eastern Kumpanyası'nın Beşige, Bozcaada, Çeşme ve Sakız hattından Akdeniz'e ulaşan kabloların tekrar açılması hususunda bahsi geçen şirketin İstanbul vekilinin müracaatta bulunduğu bildirilmiştir. Anlaşılan o ki, şirket gerek telgraf gerekse telefon hatları aracılığıyla Osmanlı sınırları içerisinde etkin bir konumdaydı ve tam da bu nedenle savaşın başlangıcında şirketin bu faaliyetleri sınırlandırılmıştı[571]. Nitekim Sadaret, şirketin bu talebine 26 Temmuz 1913 tarihinde, Yunanistan ile henüz sulh anlaşmasının imzalanmaması sebebiyle aralarında "*münasebat-ı siyasiye tesis edilemeyen düşman memleketleriyle Boğaz gibi nazik mahalde doğrudan doğruya ve ecnebi elleriyle muhabere caiz olamayacağından*"

---

[568] BOA, *HR. HMŞ. İŞO.*, 61/1.
[569] Yunanistan'ın Kiklad adalarından olan Şire; Syra, Sras, Hermopolis adlarıyla da anılmaktadır bkz.: Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 728.
[570] BOA, *BEO.*, 4193/14464.
[571] BOA, *BEO.*, 4199/314390.

dolayı olumsuz yanıt vermiş[572] ve bu karar ertesi gün Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti aracılığıyla ilgili şirkete bildirilmiştir[573]. Bununla birlikte Eastern Telgraf Şirketi'ne ait kabloların faaliyete geçirilmesi konusu Osmanlı bürokrasisinin gündemini uzun bir süre daha meşgul etmeyi sürdürmüştür.

Konu bu defa 17 Kasım 1913 gibi görece geç bir tarihte söz konusu şirket tarafından Beyoğlu, İzmir ve Çanakkale merkezlerinde istihdam edilen sansür memurlarının diğer yerlerde olduğu gibi görevlerinin sona ermesi talebiyle Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin gündeme getirilmiştir. Eastern Telgraf Kumpanyası'nın Osmanlı kıyı sahilindeki merkezlerini konu edinen ve bu noktalarda görevde bulunan askeri sansür memurlarından bahis açılan tezkerede, personellerin görevlerine devam edip etmemesi hususu görüşülmüştür[574]. Bu noktada cevap bekleyen soru, Balkan Savaşları bitmiş olmasına rağmen, şirket üzerinde uygulanan devlet denetiminin neden bu kadar uzun sürdüğüdür. Bununla birlikte tezkerede dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise bahsi geçen telgraf merkezlerinin Ege Denizi diğer bir deyişle Yunanistan sınırında yer alıyor olmasıdır. Yunanistan, I. Balkan Savaşı'nın ateşkes döneminde olduğu gibi II. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmalar sürecinde de Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini ağırdan almaya devam etmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin savaşın ardından imzaladığı son anlaşmanın tarihi 13 Kasım 1913 ve muhatabı ise Yunanistan'dır. Görünen o ki Osmanlı bürokrasisi, ülke içerisinde haberleşme faaliyetleri üzerindeki denetimini sonlandırmak için savaşın sadece fiilen değil, diplomatik olarak da nihayete ermesini beklemiştir. Nitekim Atina Antlaşması'nın[575] imzalandığı tarih ile bahsi geçen konunun gündeme gelmesi arasında görülen eş zamanlılık oldukça dikkat çekicidir. İmzalanan antlaşmanın ardından konu üzerinde 1 Aralık 1913, 5 Ocak 1914 ve son olarak 28 Ocak 1914 tarihlerinde Sadaret ile Harbiye ve Posta, Telgraf ve Telefon nezaretleri arasında bir dizi yazışma gerçekleştirilmiş mesele 3 Şubat 1914 tarihinde, "*Yunanistan ile akd-i müsâlaha edilmiş olmasından dolayı Eastern Telgraf Kumpanyası'nın Beyoğlu, Kala ve İzmir merkezlerinde murakabe*

[572] BOA, *BEO.*, 4200/314955, s. 1.
[573] BOA, *BEO.*, 4200/314955, s. 2.
[574] BOA, *BEO.*, 4255/319095, s. 1.
[575] Atina Antlaşması için bkz.: Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. 477-488.

icra ve bunun için memurin-i Osmaniye ikamesinde devam edilip edilmeyeceği… askeri sansür memurlarının harbin hitamıyla birlikte aldırılmış olduğu cihetle Eastern Telgraf Kumpanyası'nın telgraf merkezine mukaddeme ikame edilen diğer bu gibi memurinin artık devam-ı memuriyetlerine lüzum kalmadığı…" ifadeleri ile karara bağlanmıştır[576].

8. Kurumsal Bir Basının Tesis Edilmesine Yönelik Girişimler

8.1. Resmî Savaş Haberleri Kurumu Olarak Osmanlı Ajansı

11 Ocak 1913 tarihinde Hariciye ve Harbiye nezaretleri arasında gerçekleştirilen yazışmalar, şehrin merkezinde bir Belçikalı tarafından yayınlanan "*neşriyat-ı garezkârane*"nin engellenmesine yönelik olmuştur. Buna göre, idarehanesi Şişli Karakolu civarında bulunan Selim Freşer Hanı'nda, Ajans Oryantal isimli bir "*varaka-i havadis*" yayınlanmaktadır. Ajans müdürü Belçikalı Bodenen, 9 Ocak 1913 tarihinde yayınladığı havadis ile Osmanlı Devleti'ni açıkça şantaj etmekteydi. Nitekim ajans yayınının geçmiş sayıları incelendiğinde de, Bodenen'in bunu adeta bir alışkanlık haline getirdiği görülmekteydi. Ajansın yapmış olduğu bu tür yayınlar "*Devlet-i Osmaniye ile düvel-i mütehabbe* (dost devletler)" arasındaki "*münasebat-ı haseneyi*" ihlal etmekle birlikte bazı yabancı sefaretler nezdinde de şikâyet nedeni meydana getirmektedir[577]. Bu doğrultuda Bodenen'in aynı gün içerisinde İstanbul'dan "*tard ve tedibi*" için girişimlerde bulunulmuş ve Brüksel konu hakkında bilgilendirilmiştir. Bodenen'in İstanbul'dan çıkarılmasına dair Brüksel'den herhangi bir cevap gelmeyince, konunun İstanbul Belçika Konsolosluğu'na bildirilmesi ve şahsın birkaç gün içerisinde "*divan-ı harbi örfice*" tard edilmesi planlanmıştır. Fakat İstanbul Belçika Konsolosluğu'nun bildirdiğine göre; "*Alsas Loren'den tevellüt Almanya tebaasına mensup*" Bodenen, Belçika vatandaşı değildi ve kendisi Belçika Hükümeti tarafından himaye edilemezdi. Yaşanan bu gelişme üzerine Bodenen için yolun sonu gözükmüş ve 16 Ocak 1913 tarihinde "*kendisinin ihracı yolunda*" verilen divan-ı harp kararı "*tashih edilerek irsali*" sağlanmıştır. Buna göre söz konusu şahsa 24 saat içerisinde İstanbul'dan ayrılmasının bildirilmesi, aksi bir gelişmede ise "*konsulatoya malumat itasına ihtiyaç hissetmeksizin ilk vasıta ile*

[576] BOA, *BEO.*, 4255/319095, s. 2.
[577] BOA, *HR.İD.,* 1431/25.

memalik-i ecnebiyeye tardı" yolunda verilen karar ile Bodenen İstanbul'dan tard edilmiştir[578].

Ajans Oryantal örneğinde olduğu gibi Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı sırasında İstanbul'daki Avrupa menşeli ajansların menfi faaliyetlerini engelleyebilmek adına bir takım önlemler almaya çalışmıştı. Fakat aslına bakılırsa bu tür yabancı ajans merkezleri, bürokrasinin çok daha erken tarihlerde de mesaisine konu olmuştur. Osmanlı arşiv belgeleri, devletin bu doğrultuda ilk olarak Ajans Havas ile bir takım diyaloglar tesis ettiğini göstermektedir[579]. Bu bağlamda ilk kez II. Abdülhamit döneminde Havas ve Reuter haber ajanslarına abonelikler gerçekleştirilmiştir[580]. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise Reuter Ajansı'na mensup muhabirlerin İstanbul'da faaliyette olduğu anlaşılmaktadır[581]. Bununla birlikte Saffet Paşa'nın 1883 tarihli arizasına bakılacak olursa, Avrupa kamuoyunu gerçekleştirilecek olan ıslahatlardan haberdar edebilmek amacıyla tıpkı Reuter ve Havas gibi bir ajans şirketinin kurulması gerekmekteydi[582]. Osmanlı bürokrasisi uluslararası bağlamda etkinlik gösterecek bir ajans şirketi kurmak isterken diğer yandan da Avrupa haber ajanslarının yayınlarını yakından takip etmiş, kimi zaman da bu haberleri tekzip etmiştir[583]. Başta Reuter, Havas ve Wolff gibi ajanslar, 20. yüzyılın başından itibaren faaliyet sahalarını oldukça genişletmiş ve çeşitli ülkelerde görevlendirdiği muhabir ve gazetecilerle o ülkelerin kamuoyunu yakından takip etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti yabancı ajanslardan gelen haberlerin ülke içerisinde yayınlanması ve yayılması karşısında tam anlamıyla bir önlem alamazken dâhilî haberlerin de yine aynı kanallar vasıtasıyla Avrupa kamuoyunda neşredilmesine engel olamaması, beraberinde farklı sorunları ve yeni çözüm arayışlarını getirmiştir[584].

Osmanlı bürokrasisinin faaliyetlerini "millî" bir kimlik üzerinde tasarladığı bir telgraf ajansı kurulması yolunda kayda değer ilk faaliyetler, II. Meşrutiyet'in

[578] BOA, *HR.İD.,* 1431/26.
[579] BOA, *HR.İD.,* 1699/18; 19; 20; 21; 22.
[580] İlhan Yerlikaya, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları", *Toplumsal Tarih,* S.: 3, İstanbul 1994, s. 17-19.
[581] BOA, *HR.SFR.3.,* 268/88.
[582] BOA, *Y. EE.*, 44/129.
[583] BOA, *Y. PRK. MK.*, 1/62; BOA, *Y. PRK. MK.*, 1/79.
[584] Server İskit, *a.g.e.*, s. 200.

hemen ardından yaşanmıştır. Fakat bu mesele, söz konusu literatürün üzerinde uzlaşma sağlayamadığı bir hâl almıştır. Sözgelimi Ahmet Gündüz, Osmanlı Devleti'nde bir telgraf ajansı kurulmasının ilk kez 14 Aralık 1908 tarihinde gündeme geldiğini belirtmektedir. Gündüz, aynı tarihli belgeden hareketle dönemin Matbuat-ı Ecnebiye Müdür Muavini Grati Efendi'nin, Sadaret'e Osmanlı Telgraf Ajansı kurulması yolunda bir talepte bulunduğunu ileri sürmektedir. Akabinde bu talebin 1909 yılında karşılık bulduğunu belirten Gündüz, bu doğrultuda Salih Gürci tarafından "Gürci Ajansı" adıyla bir telgraf ajansının kurulmaya başlandığını belirtmektedir[585]. Bu faaliyetler, 1911 yılına gelindiğinde Matbuat Dâhiliye Müdürü Fazlı Necip Bey'in mezkûr ajansın müdürü yapılmasıyla devam etmiştir[586]. Orhan Koloğlu ise, ajansın kuruluş yılının genel olarak 1911 olarak söylene geldiğini fakat 7 Ağustos 1909 tarihli Trabzon Meşveret gazetesinde Osmanlı Ajansı'na ait haberlerin yer aldığını belirtmektedir[587]. Salih Tunç da, Salih Gürci üzerinden kaleme aldığı bir çalışmasında ajansın, 1909 yılı içerisinde Dâhiliye Nezareti'nin gündeminde bulunduğunu arşiv kaynakları üzerinden ileri sürmektedir[588]. Görünen o ki literatürde dağınık bir görünüm arz eden Osmanlı Telgraf Ajansı meselesi, araştırmacıların münferit arşiv belgelerinden elde ettiği malumat ile tarihlendirilmeye çalışılmış, bu da fotoğrafın tamamını görebilme adına birtakım sorunlar meydana getirmiştir.

Bu başlık altında, ajansın kuruluş tarihinden ziyade Osmanlı Devleti'nin böyle bir ajansa niçin ihtiyaç duyduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte Balkan Savaşı'nın öncesinde tekrar gündeme gelen konu, müstakil olarak bir çözüme kavuşturulamamışsa da ileride değinileceği üzere 1913'ün Nisan ayında hazırlanan Osmanlı Matbuat Şirketi Nizamnamesi'nde, bir telgraf ajansı teşekkülünden de bahsedilmesi, meseleyi tarihsel uzamda değerlendirebilme imkânı vermektedir.

---

[585] Ahmet Gündüz, "Osmanlı Telgraf Ajansı Kayıtlarına Göre Balkanlar'dan Haberler", *Yeni Türkiye*, S.: 70, Ankara 2015, s. 6204.
[586] Ahmet Gündüz, *a.g.e.*, s. 6205.
[587] Orhan Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 58 ve daha fazlası için s. 59-69. Telgraf ajansının 1911 yılında kurulduğunu belirten bir çalışma için bkz.: Necdet Aysal, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haber Alma" *Atatürk Yolu Dergisi*, S.: 40, Ankara 2007, s. 529.
[588] Salih Tunç, "1912 Seçimlerinde Musevi Cemaati'nde İttihatçı Mebus Adayı Salih b. Gürci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.: XXVIII/2, İzmir 2013, s. 555-556.

Telgraf ajansı meselesi, 1909 yılının ardından 6 Kasım 1910 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nin gündemini bir kez daha işgal etmiştir. Buna göre tüm "*hükümet-i mütemeddine* (medeni hükümetler)" ve hatta Romanya ve Bulgaristan gibi "*hükümat-ı sagire* (küçük hükümetler)" siyasî hayatın bir gerekliliği olarak, büyük fedakârlıklarla birer millî ajans tesis etmişler ve bu ajanslar hükümetlerinin menfaatleri adına önemli görevler yerine getirmişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti'nin henüz böyle bir ajansa sahip olmaması, bahsi geçen ajansların Avrupa kamuoyunu "*kendi amal ve makasid-i mahsuslarına*" uygun olarak yönlendirmesine ve Osmanlı Devleti adına "*muzır havadis neşr ve işaa*"da bulunulmasına zemin hazırlamaktaydı. Bununla birlikte millî bir ajansın olmayışı, yabancı basın tarafından neşredilmekte olan "*makalat-ı bedhâhâne*"yi red ve tekzib ile "*menafi-i Osmaniyenin müdafaa*" edilememesine de neden olmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin harici meselelerini olumsuz etkileyen bu durum karşısında Avrupa'daki örnekleri gibi bir ajans tesis etmek ve böylece "*hariç memlekette zuhura gelen hadisat-ı mühimmeyi günü gününe*" takip ederek bu gelişmelerin Avrupa'nın her noktasında neşredilmesi sağlanmalıydı. Bu kurumsallaşma hamlesi, bir yandan Osmanlı Devleti'nde meydana gelen gelişmeleri Avrupa matbuatına lehte bir surette servis, Avrupa matbuatının muzır neşriyatını ise takip ve tekzip edebilmeye zemin hazırlarken diğer taraftan da "*payitaht ve vilayat arasındaki*" ilişkilerin süreklilik ve tutarlılık kazanmasında da önemli bir rol üstlenecekti. Bu noktada yapılması gereken ilk şey, siyasî içerikli telgrafların hükümet tarafından tayin edilecek bir memurun denetiminden geçirilerek gönderilmesi ve bu doğrultuda bir ajans kurulmasıydı. Hüseyin Tosun ve Salih Gürci imzalarıyla Dâhiliye Nezareti'ne sunulan bu arzuhalin temas ettiği hususlar[589], nezaret tarafından isabetli görülmüş olacak ki, 9 Kasım 1910 tarihinde matbuat idaresi ve kurulacak ajans komisyonuna nezaret etmek üzere Fazlı Necip Bey görevlendirilmiştir. Fazlı Necip Bey'in oluşturulan komisyonda üzerinde durduğu ilk konu ise ihdas olunacak ajans ile birlikte Dâhiliye ve Hariciye matbuat idarelerinin birleştirilmesi olmuştur[590].

[589] BOA, *DH.İD.,* 79/3, s. 2.
[590] BOA, *DH.İD.,* 79/3, s. 3.

Anlaşılan o ki Fazlı Necip Bey, Selanik Mektupçuluğu'nun çeşitli kalemlerinde geride bıraktığı memuriyet hayatının ardından getirildiği yeni görevdeki mesaisine hızlı bir şekilde başlamıştı[591]. Fazlı Necip, bu doğrultuda ilk olarak Berlin, Viyana, Peşte ve Sofya'yı da içine alan kapsamlı bir Avrupa seyahati gerçekleştirerek bu ülkelerin matbuat idarelerine dair gözlemlerde bulunmuştur. Seyahatinin ardından gözlem ve incelemelerini konu edinen bir rapor hazırlayan Fazlı Necip Bey'in ilk tespiti; Hariciye ve Dâhiliye matbuat idarelerinin Avrupa matbuat idarelerine nazaran ülkenin menfaatlerine hizmet etmekten oldukça uzak olduğu ve bu nedenle bahsi geçen idarelerin bu hususta "*tadilat ve ıslah*" edilmesinin gerekliliği olmuştur. Bununla birlikte Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak bir telgraf ajansının ihdas edilmesi ile Dâhiliye ve Hariciye matbuat idarelerinin birleştirilmesi de Fazlı Necip Bey'in 12 Ocak 1911 tarihli bir diğer raporundaki öneriler arasında yer almaktaydı[592].

Arşiv belgelerinden hareketle, I. Balkan Savaşı sırasında faaliyette olduğu anlaşılan Osmanlı Telgraf Ajansı'nın bu dönemdeki işlevselliği ve fonksiyonları hakkında aynı evrakların müessese hakkında tafsilatlı veriler sunmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bürokrasinin yabancı haber ajansları ile olan etkileşiminin bu dönemde de devam ettiği görülmektedir. Nitekim I. Balkan Savaşı sırasında Reuter Ajansı'nın muharebeler hakkında verdiği malumatın gerçekleri yansıtmadığı bizzat Sadrazam Kâmil Paşa tarafından kaleme alınan telgrafla tekzip edilmişti[593]. Yine 13 Kasım 1912 tarihinde Halep Valisi Refik Bey'den şifre ile gönderilen telgrafa bakılacak olursa, "*ajans telgrafnamelerinin ekserisi hissiyat-ı milliyeyi*" olumsuz etkilemekte ve bu da "*ahali üzerinde*" olumsuz bir etki bırakmaktaydı. Halep Valisi bu noktada sözü çok da uzatmadan "*o halde telgraf keşide ettirilmemesi*"ni talep etmekte ve ajansların menfi faaliyetlerinin sonuçlarına değinmektedir[594]. 7 Şubat 1913 tarihinde Mamürat'l-Aziz Valisi Cemal Bey'in bildirdikleri ise kendisinin de meslektaşı gibi aynı konudan mustarip olduğunu göstermektedir. Harbin başlangıcından beri "*namus-ı milletin muhafazası*" adına

[591] BOA, *DH.MKT.*, 575/27; BOA, *DH. Y.MTV.*, 305/54.
[592] BOA, *DH.İD.,* 79/3, s. 1.
[593] BOA, *KB. MAA. FE.*, 7/50.
[594] BOA, *DH.SYS.*, 112/7.

vilayet sakinlerinin oldukça müteşekkir olduğunu ifade eden Cemal Bey, "*iki üç günden beri Osmanlı Ajansı tarafından pek ruhsuz bir tarzda verilen malumattan dolayı*" halkın oldukça endişeli olduğunu dile getirmektedir. Vali, her ne kadar kendisine "*malumat-ı resmiye için başvuran eşraf ve mutebaran-ı mahalliye*" harp hakkındaki gelişmelerin günü gününe aktarılmasının imkânsız olduğunu belirtse de ahali bu anlamda tam olarak ikna edilememiştir[595]. Öte taraftan Osmanlı Telgraf Ajansı'nın savaş sırasında düzenli olarak gerçekleştirebilme başarısı sağladığı tek faaliyet "*vaka-yı harbiye raporları*"nı İstanbul basınına servis etmek olmuştur. Ancak ajansın haber servis faaliyetini kurumsal ve bağımsız bir eylem olarak yorumlamak yanlıştır. Dönemin basını incelendiğinde ajansın bu noktadaki eylemliliğini meydana getiren dinamikler açıkça görülebilmektedir. Hatırlanacağı üzere Takvîm-i Vekâyi'nin Harbiye Nezareti'nden aldığı "vaka-yı harbiye raporları", gazetenin bu dönemdeki önemli içeriklerinden biriydi. Fakat anlaşılan o ki Harbiye Nezareti bu raporları sadece Takvîm-i Vekâyi ile değil aynı zamanda başkentin diğer gazeteleri ile de paylaşmaktadır. Bu paylaşım sırasında ise Osmanlı Telgraf Ajansı bir iletken görevi görmektedir[596].

Osmanlı Telgraf Ajansı'nın savaş sırasındaki faaliyetleri her ne kadar sınırları belirli bir çerçeve içerisinde detaylandırılamasa da ajansın sadece Osmanlı değil Avrupa kamuoyunda bir etki oluşturabilmek adına bazı teşebbüslerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Telgraf Ajansı, özellikle Sofya, Atina ve Belgrad gibi muharip devletlerin başkentlerinde bulunan ajanslar tarafından Osmanlı Ordusu'nun toplu katliâmlar yaptığına dair haberlerin Avrupa basınına servis edilmesinin ardından hâlihazırda Osmanlı ordugâhında bulunan yabancı savaş muhabirlerinden M. Jean Rhodes, Baron Tyska, Paul Erio, Paul Geneve, Renzo Larco ile Ward Price'ın tanıklıklarını kaleme aldıkları ve Osmanlı Ordusu'nun bölgede herhangi bir katliâm yapmadığını belirttikleri telgraflarını Avrupa kamuoyuna servis etmiştir[597]. Fakat yine belirtmek gerekir ki Osmanlı Ajansı, en azından I. Balkan Savaşı sırasında hedeflenen "millî ajans" görevini tam anlamıyla

[595] BOA, *DH.SYS.*, 112-6/23, s. 5.
[596] Bu noktada bir örnek için bkz.: "Vaka-yı Harbiye", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 716, 4 Nisan 1913, s. 2; "Vaka-yı Harbiye", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 722, 10 Nisan 1913, s. 2
[597] "Conduct of the Turkish Army-War Correspondents Testimonials", *Belfast News Letter*, Vol.: CLXXVI, No.: 30.337, 16 Kasım 1912, s. 7.

yerine getirememiştir. Öte taraftan ajansın, I. Dünya Savaşı başlarında ekseriyetle İngiliz ve Fransız kaynaklı haberler yayınladığı ve yabancı devletlerin propagandasını yaptığı ileri sürülerek 1914 yılında kapatıldığı[598] göz önüne alınırsa, söz konusu misyonu üstlenemediği açıkça görülmektedir.

1910'un sonu ve 1911 yılının başında kişisel teşebbüsler ile Osmanlı Devleti'nin gündemine gelen ve bu doğrultuda bir takım kurumsal faaliyetlerin de gerçekleştirildiği konu ancak 1913 yılında müesseseleşme yolunda bazı atılımlar gerçekleştirebilmiştir.

8.1.1. Osmanlı Telgraf Ajansı'nın Yayınladığı Bir Harp Bülteni

Yukarıda değinildiği üzere Osmanlı Telgraf Ajansı, Balkan Savaşı sırasında bürokrasinin, gerek iç gerekse dış kamuoyunda kendisinden önemli faaliyetler beklediği bir kurum olmuştur. Osmanlı Telgraf Ajansı bu haliyle bürokrasi tarafından Takvîm-i Vekâyi ile savaş sırasında kamuoyunun gündemini belirleyen birer aygıt olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Fakat her iki kurum da kendi iç dinamiklerine bağlı olan birtakım sorunları aşmakta güçlük yaşamış, bu doğrultuda müesseselerden istenilen fayda elde edilememiştir. Osmanlı Telgraf Ajansı, Balkan Savaşı sırasında Takvîm-i Vekâyi gazetesi ile birlikte Osmanlı bürokrasisinin resmî yayın organı olarak hizmet vermiştir. Fakat Takvîm-i Vekâyi'nin kronik sorunlarından olan periyodik yayınlanamama problemi bu dönemde de devam etmiştir. Nitekim daha önce de değinildiği üzere Osmanlı şehbenderlerinin bu konuyu sık sık İstanbul'a bildirmiş olması, devletin Takvîm-i Vekâyi üzerinden elde etmek istediği sonucu alamadığını göstermektedir. Bu doğrultuda Osmanlı Telgraf Ajansı'nın işlevselliği, gerek iç gerekse uluslararası kamuoyu bağlamında çok daha önemli bir hale gelmiştir. Osmanlı Telgraf Ajansı tarafından neşredilen "vukuât-ı harbiye" haberleri resmî ibareli olarak yayınlanmakla birlikte, iç ve dış kamuoyunda bir otokontrol mekanizması görevi görmüştür. Fakat elde edilen az sayıdaki resmî evraklar incelendiğinde Osmanlı Telgraf Ajansı'nın bu dönemdeki muğlak olan pozisyonu en azından misyonel çerçevede daha belirgin bir hale getirilebilir. Ajans, bu süreçte yarı resmi bir kurum olsa da genel hatlarıyla devlet tarafından kullanılan ve Avrupa

[598] Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi*, AFA Yayınları, İstanbul 1990, s. 182.

kamuoyunda devlet menfaatine yayınlanan haberlerin tekzip edilip[599] çeşitli gelişmelerin de gündeme getirildiği bir teşekkül olarak kullanılmıştır[600]. Bununla birlikte Osmanlı Telgraf Ajansı'nın yurt dışında görevlendirdiği muhabirler aracılığıyla uluslararası kamuoyunun gündemini yakından takip ettiği de anlaşılmaktadır. Örneğin Leon Zorayan 1912'nin Nisan ayında sefaretlere gerçekleştirilen muhabir tayinleri sırasında ajansın Londra'da muhabiri olarak görevlendirilmiştir[601].

Hiç şüphe yok ki Osmanlı Telgraf Ajansı'nın Balkan Savaşı sırasındaki en önemli görevi, harp hakkındaki gelişmelere dair varakalar neşretmektir. Bu doğrultuda Babıâli Muhaberât Kalemi tarafından ajansa iletilen varaka sureti, içeriği ile olduğu kadar ajansın fonksiyonu hakkında da bazı veriler sunmaktadır.

"*Kânûn-ı sânînin 27'nci gününe ait vukuat-ı harbiyedir*" başlığı altında yayınlanan varakaya göre; "*Terkos'taki kuvve-i askeriyemiz karşısındaki düşman mevzi-i müstahkemi*" hiçbir mukavemetle karşılaşmadan işgal edilmiş ve ardından da Orhanlı sırtlarında bulunan düşman kuvvetlerine karşı taarruza geçilmiştir. Hemen ardından ise "*Sağ cenahımız cephesinde*" bulunan düşman kuvvetlerinin Çiftlik Köy civarına çekildiği belirtilmiştir. Varaka devamında "*sol cenahımızdaki kuvvetlerimizin*" Lahana Köy istikametine kadar ilerleyip karşılarında bulunan iki piyade alayı kadar düşmanı ricat ettirdiğine değinmektedir. Varakada son olarak Edirne kuşatması hakkında bilgilendirme yapılmış ve "*şehirdeki bombardımanın bugün nispeten hafifçe cereyan ettiği*"nden bahisle düşmanın "dün" Büyük Döllük civarındaki karakollara hücum ederek siperleri zapt ettiği fakat daha sonra "*bir miktar el humbarasıyla cebehane*"nin ganimet olarak ele geçirildiği aktarılmıştır. Yine Şarköy'e çıkarılan "*kuvve-i askeriyemiz düşman müfrezesiyle muharebeye tutuşarak ona*" 200 civarında kayıp verdirirken 1 Bulgar zabiti de esir olarak ele geçirilmiş ve Şarköy'de kontrol sağlanmıştır[602].

---

[599] BOA, *DH.MUİ.,* 107/44.
[600] BOA, *BEO.,* 4078/305811; BOA, *BEO.,* 4204/315627.
[601] BOA, *HR.SFR.3.,* 673/41.
[602] BOA, *BEO.,* 4142/310608, s. 2.

Belge 9: Savaş sırasında yayınlanan harp haberleri varakası. (BOA, *BEO.,* 4142/310608, s. 2).

Resmî bir kalemden çıkan 9 Şubat 1913 tarihli bu vukuat-ı harbiye varakasının içeriğini, Osmanlı Doğu Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa ve yine bölgede görevli Alman subayı Gustav'ın notları aracılığıyla değerlendirebilmek makul gibi gözükse de, varaka iki metnin son bulduğu tarihin devamında meydana gelen olayları konu edindiği için bu noktada bir karşılaştırma yapılamamaktadır. Fakat varakada Edirne kuşatması hakkında aktarılan gelişmeler şehirde kaleme alınan günlükler üzerinden bahse açılabilir. "*şehirdeki bombardımanın bugün nispeten hafifçe cereyan ettiği*"nden söz eden varakaya Yüzbaşı Naci Efendi'nin aynı tarihli notlarından bakacak olursak, "*şehir bütün şiddetiyle bombardıman edildi. Düşman 65 dane, 14 şarapnel attı.*" ifadeleriyle karşılaşırız[603]. Anlaşılan o ki savaş sırasında Babıâli tarafından Osmanlı Telgraf Ajansı'na iletilen varakalar, mücadele verilen Doğu Cephesi'nde meydana gelen olayları kısa ve net ifadelerle aktararak kamuoyunu olumlayan ve yatıştıran içerikler olarak yayınlanmaktadır. Nitekim

[603] Yüzbaşı Naci, *a.g.e.,* s . 90.

İngiliz fotoğrafçı Baldwin de kaleme aldığı günlüğünde sık sık *"Nazım Paşa'dan çıkan olanaksız Osmanlı zaferleri*"nden söz etmektedir[604].

8.2. Osmanlı Matbuat Şirketi'nin Kurulması

Edmund Burke 18. yüzyılın ortalarında matbuatın sahip olduğu önemi ortaya koyabilmek adına gazetecilere hitaben "*dördüncü güç sizsiniz*" ifadesini kullanmış ve matbuatı bir kurum olarak yasama, yürütme ve yargının ardına eklemleyerek ondan dördüncü güç olarak söz etmiştir[605]. Burke'ın bu ifadesi sadece kıta Avrupası'nda değil Amerika'da da karşılık bulmuş ve sarf ettiği sözler gazeteciler adına kısa süre içerisinde bir referans halini almıştır[606]. Fakat Burke'ın bu ifadesine referansta bulunanlar sadece gazeteciler değildi. Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, 7 Haziran 1920 günü Büyük Millet Meclisi'nde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin ihdasına dair verdiği kanun teklifi, uzun tartışmalara sahne olmuştu. Necati Bey, kanun teklifinin gerekçelerini birbiri ardına sıralarken, konuşmasında ön plana çıkan nokta, son zamanlarda memleketin yaşadığı felâketlerin en önemli sebebinin dâhilî ve haricî efkârın millet menfaatine sevk edilemediği olmuştur. Öyle ki millî menfaatlerin müdafaasında en az silâh kadar önem atfedilen bu kurum, Bulgaristan ve Yunanistan gibi Avrupa'nın en küçük devletlerinde bile geniş bir teşkilata sahipti. Müdüriyetin genel programını, Avrupa matbuatında millî ve meşru hukukumuzu müdafaa edecek neşriyatta bulunmak, uluslararası matbuatı takip ve tetkik etmek, hususi muhabirler aracılığıyla gelişmeleri yakından takip etmek başlıkları altında öne süren Necati Bey'in teklifi, Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir[607]. Fakat İzmir Mebusu ve İrşat Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey, Refik Şevket'in bu noktadaki eleştirilerine aynı şekilde tepki vererek, zamanımızda dâhilî ve haricî propagandanın ordu kuvveti ile eşit olduğunu belirterek "*matbuatın dördüncü kuvvet itlak olunalı*

---

[604] Baldwin, *a.g.e.*, s. 53.

[605] Öte taraftan "dördüncü güç" kavramının etimolojisine bakılırsa, terimin ilk kez 18. yüzyıl başlarında Tom Jones romanının yazarı Henry Fielding tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kavramın tarihsel gelişimi ve kullanımı için bkz.: Uygur Kocabaşoğlu, Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını, Direniş ile Teslimiyetin Sözcüler ve "Mahşer"in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 1.

[606] İlker Erdoğan, "Dördüncü Güç Medyadan Beşinci Güç İnternete: Demokratik Bir Dönüşüm Mü Yaşanıyor?", *Selçuk İletişim Dergisi*, C.: 8, S.: 1, Konya 2013, s. 177.

[607] *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, D.: 1, C.:2, İçtima Senesi: 1, 07.07.1336, s. 125-126.

çok zaman olmuştur" sözleriyle konuşmasına devam etmiştir[608]. Fakat Meclis'in yirmi beşinci içtimasında tartışmaya açılan Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nün ihdası meselesini ilginç kılan konu, Burke'ın söz konusu ifadelerinin gündeme gelmesi kadar müdürlüğün kısa bir süre önce geçirdiği kurumsal restorasyondur. I. Balkan Savaşı'nın devam ettiği sırada gerçekleştirilen bu kurumsallaşma faaliyetinin, daha sonra Millî Mücadele sürecinde de gündeme gelmiş olması, matbuatın gerek yıkılmaya yüz tutan gerekse kurulum aşamasında olan bir devletin en önemli aygıtlarından biri olduğunu göstermektedir. Öte taraftan meseleye kurumsal açıdan yani Matbuat İstihbarat Müdüriyeti bağlamında bakarsak, bu durumun kronik bir sorun olduğu da görülmektedir.

Osmanlı bürokrasisi, savaş hakkında belirlediği yayın politikasının ihlâl edilmesi halinde uyguladığı gazete ve matbaa kapatma gibi cezaî önlemler yeteri kadar etkili olmayınca, gerek matbuatın menfi faaliyetlerini "kökten" bir şekilde sonlandırabilmek gerekse uluslararası kamuoyunda devlet propagandasını yürütebilecek bir şirket tesis etmek amacıyla yeni bir kurumsal yapılanma yolu tercih etmiştir. Nitekim 1913'ün Nisan ayına gelindiğinde tüm basın-yayın ve hatta haberleşme faaliyetlerinin tekelleştirilmesi ve meselenin "anonim" bir noktada çözümlenebilmesi adına önemli bir adım atılmıştır. Bu hedef doğrultusunda kurulması kararlaştırılan "Osmanlı Matbuat Şirketi", ayrıntılı nizamnamesi ile devletin savaş boyunca basın ile olan diyaloğunun ve bu uzun yolun sonunda edindiği tecrübelerin adeta son durağını temsil etmektedir. Bu doğrultuda nizamnamenin içeriğine yakından bakmak yerinde olacaktır.

7 fasıl ve 44 maddeden meydana gelen nizamnamenin ilk faslı, şirketin teşkili, maksadı, esası ve merkezî bahislerini konu edinmektedir. Buna göre imza sahibi hissedarlar arasında kurulan "*Osmanlı Anonim Şirketi*"nin ilk maksadı, "*her lisanca gazete neşretmektir*". Devamında bir telgraf ajansı ve bir ilân acentehanesinin kurulumuna zemin teşkil etmesi planlanan şirketin bir diğer misyonu ise "*bir matbaa tesis eylemek*"tir. Ardından kurulacak bu matbaada "*her nevi kitap ve risaleyi neşretmeyi*" hedefleyen şirketin unvanı ise "*Osmanlı Matbuat Şirketi*" olarak

[608] *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, D.: 1, C.:2, İçtima Senesi: 1, 07.07.1336, s. 128.

belirlenmiştir (2. madde). Şirket hukukî olarak "*tabiiyeti sıfatıyla Devlet-i Aliyye'nin kanun ve nizamlarına*" tabi olacaktı. Nizamnamenin üçüncü maddesinde ise şirket merkezinin İstanbul'da olacağı ve "*Memalik-i Osmaniye'nin sair bir mahallinde veya memalik-i ecnebiyede dahi*" şubelerinin bulanacağı belirtilmektedir. Dördüncü maddede ise şirketin bu esaslar çerçevesinde yirmi beş yıllık bir süre faaliyette bulunacağı belirtilmiştir[609].

Nizamnamenin ilk dört maddesinde yer alan esaslardan hareketle, şirketin öncelikli amacının tüm matbu ürünlerin basım, servis ve kontrolünün sağlanması olduğu söylenebilir. Merkez noktası İstanbul olan bu mekanizma, her dilde neşredeceği gazeteler ile gerek gayr-i müslim tebaya gerekse Avrupa kamuoyuna erişim sağlamayı da hedeflemektedir. Bu etkiyi daha hızlı ve bir o kadar da etkin bir hale getirebilmek amacıyla gerek taşrada gerekse ülke dışında kurulacak bürolar ile organizasyonda bütünlük sağlanmaktadır. Öte taraftan kurulması düşünülen telgraf ajansı ve ilân acentesi de bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde önemli gelişmelerin üretimi, kamuoyuna sunumu ve dağıtımı görevini üstlenmektedir. Nitekim daha önce de değinildiği üzere yarı resmî bir yapıya sahip Osmanlı Telgraf Ajansı, Balkan Savaşları sırasında üzerine düşen bu görevi yerine getirememişti. Dolayısıyla bu tesisleşme hamlesi faaliyete geçirilmekte geç kalınan kamusal bir aygıt olarak nizamnamede kendisine yer bulmuştur. Keza savaş sırasında periyodik olarak yayınlanamayan, yayınlasa dahi dağıtımında yaşanan sorunlar ile nezaretler arasındaki bir takım kopukluklar sebebiyle istenilen etkiyi uyandıramayan Takvîm-i Vekâyi, ilân yayınları bağlamında daha etkin bir yapıya sahip olacaktı.

Nizamnamenin ikinci faslı ise anonim bir kimliğe sahip olan şirketin sermayesi, hissedar hak ve sorumlulukları, hisse bedelleri, hisse edinimi ve hisse senetleri hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. "*Şirketin idare-i dâhiliyesi*" başlığı altındaki nizamnamenin üçüncü faslı, 11. ve 21. maddeler arasında yer alan 11 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelere kısaca bakılacak olursa, şirketin idarî yapılanması 5 ile 11 arasında azanın katılımıyla meydana gelecek olan idare meclisi tarafından yürütülecek olup meclisin görev süresi ise 3 yıl olarak belirlenmiştir.

[609] BOA, *ŞD.,* 3115/1, s. 1.

Ayda bir defa toplanacak olan meclisin müzakereleri, zabıt defterine kayıt olunacaktır. İdare meclisinde aza olarak görev alabilmenin şartlarından biri şirketin elli adet hisse senedine sahip olunmasıydı. Meclis, her sene içlerinden bir azayı reis, bir azayı da reis vekili olarak seçecektir. Müzakereler sırasında reis veya reis vekilinin yokluğunda oy birliği/çokluğu ile belirlenen aza, vekâleten görevi yürütecektir. "*Memalik-i ecnebiyede ikamet edenler*" veya bir şekilde mecliste bulunamayan azalar, kendilerine vekâlet etmek üzere refiklerinden bir azayı kendi oyu için tayin edebilmektedir. Nizamnamenin "*heyet-i umumiye beyanındadır*" başlıklı dördüncü faslı ise 23. ve 33. maddeleri arasında yer alan 11 madde ile detaylı bir şekilde hazırlanmıştır. Buna göre heyet-i umumiye en az on hisseye sahip olan hissedarlardan mürekkep olacaktır. Heyet-i umumiyede gerek asaleten gerekse vekâleten hazır bulunan hissedarların her on hisse için bir oy kullanma hakkı olacaktır (24. madde). Heyet-i umumiyeye idare meclisi reisi riyaset ederken, reisin hazır bulunmadığı zamanlarda uygun görülen bir aza, reise vekâlet edecektir (27. madde)[610].

Şirketin senelik hesabı ve müfredat defterini konu edinen beşinci fasıl ise sadece 34. madde ile açıklanmıştır. 35. ve 38. maddeler arasında yer alan nizamnamenin altıncı faslı ise "*temettuatın suret-i taksimi, ihtiyat akçesi*" başlığını taşırken, nizamnamenin 6 maddeden meydana gelen son faslı ise "*şirketin temdidi müddeti ve feshi beyanındadır*"[611]. Mezkûr faslın ilk maddesine göre, meclis-i idare her ne vakit ve her ne sebeple olursa olsun heyet-i umumiyeyi içtimaya davetle şirketin faaliyet süresinin uzatılması veya şirketin feshini ya da şirketin farklı bir şirket ile birleştirilmesini teklif edebilmektedir. Fakat gerek şirketin süre uzatımı, gerek feshi ve gerekse sair şirketle birleştirilmesi son kertede hükümetin vereceği karara bırakılmıştır[612]

Buna göre Meclis-i Vükelâ'da 3 Nisan 1913 tarihinde, merkezi İstanbul olan ve her lisanda gazete neşretmek ve bir matbaa tesis etmek suretiyle her türlü risale basmak üzere 25 sene müddet ve 10.000 lira sermaye ile Osmanlı Matbuat Şirketi

[610] BOA, *ŞD.,* 3115/1, s. 2.
[611] BOA, *ŞD.,* 3115/1, s. 3.
[612] BOA, *ŞD.,* 3115/1, s. 2.

unvanı ile bir şirket kurulmasına layiha uyarınca karar verilmiştir[613]. Bahsi geçen şirketin idaresi ise Jön Türk Gazetesi müdürü Sami Bey'e verilmiştir[614].

8.3. Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin Kurulması

Sosyal ve beşerî bilimlerin birçok alanındaki araştırmacıların yoğun ilgi gösterdiği Osmanlı basını, bu ilginin odağında ekseriyetle söz konusu basını meydana getiren gazeteler ile yer almıştır. Bu doğrultuda Osmanlı basınını kurumsal olarak değerlendiren çalışmaların sayısı gazeteler üzerinden gerçekleştirilen çalışmalara kıyasla oldukça azdır. Bir Osmanlı basın kurumu olan Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü de tarihyazımı bağlamında bu genel yaklaşım içerisinde yer almaktadır. Literatürde kurum hakkında gerçekleştirilen en kapsamlı çalışma, 2009 yılında Murat Ardıç tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir[615]. Ardıç kurumun kuruluşu, amaçları, tahsisatı, çalışanları, işleyişi ve faaliyetlerini konu edinen ayrıntılı bir çalışma kaleme almıştır. Fakat çalışmasında, müdüriyet ile ilgili müstakil bir çalışma olmadığından bahisle, Zekeriya Kurşun tarafından kaleme alınan bir makalenin kendisi adına yol gösterici olduğuna değinmektedir. Bu noktada Kurşun'un kaleme aldığı çalışmaya yakından bakmak yerinde olacaktır. Kurşun, basın ve imaj ilişkisi bağlamında kaleme aldığı çalışmasında, II. Abdülhamid döneminde tesis edilen Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti'nin, II. Meşrutiyet döneminde bir istibdat kurumu olarak algılandığını ve hükümetin bu algı üzerinden müdüriyeti ihmal ettiğine değinmektedir[616]. II. Meşrutiyet'in II. Abdülhamid döneminde faaliyete başlayan kurumlara karşı nasıl bir refleks geliştirdiği tartışması her ne kadar burada bahsi açılabilecek bir mesele olmasa da, bu ikilinin özellikle

---

[613] BOA, *MV.*, 231/45.
[614] BOA, *BEO.*, 4163/312224, s. 1.
[615] Murat Ardıç, *Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.
[616] Zekeriya Kurşun, "II. Abdülhamid Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdiriyeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, C.: 1, İstanbul 1999, s. 115. Bu noktada belirtmek gerekir ki Kurşun, çalışmasında önemli noktalara temas etse de layihanın belge numarasını çalışmasının 18. dipnotunda eksik olarak referans göstermiştir.

popüler tarihin üzerinde en çok kalem oynattığı meselelerden biri olduğunu belirtmek gerekir[617].

Zekeriya Kurşun, Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti'nin kuruluş ve faaliyetleri üzerine odaklandığı makalesinde, Küçük Said Paşa'nın 16 Aralık 1882 tarihinde Hariciye Nezareti'ne bağlı olmak üzere bir matbuat müdüriyeti kurulmasına dair Mabeyn'e sunduğu ârizaya değinmektedir. Yabancı dillere vakıf memurların istihdam edildiği bu müdüriyetin görevlerinden biri de, yabancı basını takip etmek, gerekli durumlarda bu yayınlara karşı uygulanacak sansür politikasını belirlemek ve bu doğrultuda raporlar hazırlamaktı. Nitekim padişah tarafından uygun görülen bu teklif, 1883 yılının başında karşılık bulmuş ve ardından Hariciye Nezareti'ne bağlı olmak üzere Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü kurulmuştur[618].

Öte taraftan 24 Şubat 1913 tarihinde hazırlanan bir layiha ise söz konusu müdüriyetin yaklaşık 40 yıldır sürdürdüğü faaliyetlerinde bazı kurumsal düzenlemelerin gerekliliğini ileri sürmektedir. Nitekim bir süredir Matbuat Müdüriyeti'nin Dâhiliye ve Hariciye Şubesi olarak ikiye ayrılmasının beraberinde getirdiği sorunlar, Osmanlı basını her söz konusu olduğunda benzer argümanlarla gündeme gelmekteydi.

25 Mart 1913 tarihinde "*Dâhiliye ve Hariciye Nezareti Celileri tarafından Sadaret'e verilen müşterek tezkere*"ye göre daha önce hazırlanan layihadan da anlaşılacağı üzere Matbuat-ı Dâhiliye ve Ecnebiye'ye ait muamelatın iki farklı şubede bulunuyor olması, bahsi geçen şubelerin tam anlamıyla teşrik-i mesaide bulunmasının önünde bir engel teşkil etmekte ve bu durum "*matbuat teşkilatından istenilen maksadın temin ve istihsal edilememesine*" neden olmaktadır. Dâhiliye ve Hariciye nezaretleri bu noktadan hareketle "*hükümet-i sairede olduğu gibi*" matbuat şubesine ait tüm görevlerin tek bir kurum altında birleştirilmesinin gerekliliğine

[617] Bu bağlamda yer alan bir değerlendirme için bkz.: İbrahim Şirin, "Türkiye'de İttihatçı Algısı ve İttihat ve Terakki Çalışmaları", *Türkiye'den Aydın Portreleri I: Kurtuluş Kayalı*, Ed.: Aytaç Yıldız, Doğubatı Yayınları, İstanbul 2018, s. 257-277.
[618] Zekeriya Kurşun, *a.g.m.*, s. 107.

vurgu yaparak, Hariciye Nezareti'ne bağlı olmak koşuluyla Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi adı altında bir kurumsallaşmaya gidilmesini talep etmektedir[619].

Layihanın ardından konu ile ilgili çalışmalara başlanmış ve Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin ihdası hususunda ayrıntılı bir metin hazırlanmıştır. Geç dönem Osmanlı basın tarihi bağlamında oldukça önemli bir yere sahip olan bu kurumsallaşma teşebbüsüne dair kaleme alınan layiha, muhteviyatında yer alan maddeler kadar kuruluş gerekçesiyle de dikkat çekicidir. Nitekim bu doğrultuda hazırlanan layihanın henüz ilk cümlesi, basın ve kamuoyu bağlamında Balkan Savaşı'ndan edinilen tecrübelere atıfta bulunmaktadır. Buna göre savaş sırasında Avrupa matbuatının büyük bir çoğunluğu "*tavr-ı hasmane*" bir tutumla Osmanlı Devleti'ne büyük zararlar vermiş ve bu durum "*Babıâli tarafından matbuat meselesinin ehemmiyeti ile mütenasip bir teşkilatın ihmal edilmiş bulunmasındaki hatayı tamamen meydana çıkarmış*" ve "*mükemmel bir teşkilatın*" ivedilikle ihdasını gündeme getirmiştir. Bunun yanı sıra Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti gibi bir kurum, savaş sırasında olduğu gibi savaşın ardından gerçekleştirilecek olan sulh esnasında ve devamındaki idarî, sosyal ve iktisadî düzenlemeler sürecinde "*gerek matbuat-ı ecnebiye ve gerek matbuat-ı dâhiliyede*" Osmanlı Devleti'nin menfaatlerinin gözetilmesi ve propagandasının gerçekleştirilmesi hususunda da önemli faaliyetlerde bulunabilirdi. Hatta öyle ki bu durum "*müstagni-i kelef-i isbat* (ispati dahi gerek görülmeyen)" bir noktada yer almaktaydı. Kuruluş gerekçesi genel hatlarıyla Balkan Savaşı bağlamında yer alan ve Avrupa kamuoyu eksenli bir teşebbüs olarak gündeme gelen müdüriyetin ihdas edilebilmesi için öncelikle Avrupa'daki matbuat şirketlerinin ayrıntılı bir şekilde tetkik edilmesi ve "*memleketimizin ahval ve ihtiyacat-ı hususiyesi nazar-ı itibara alınması*" planlanmıştır. Bu doğrultuda kurulacak müdüriyet ile hedeflenen amaçlar ve bu minvalde yapılması gerekenler şunlardı:

Devletin iç işleri ve hükümetin siyasî faaliyetleri hakkında "*matbuat-ı garbiyeye seri ve muntazam bir surette*" malumat verebilmek, müdüriyet faaliyetlerinden beklenenlerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra yayın ve

[619] BOA, *HR.İD.,* 1429/31, s. 1.

istihbarat araçlarının eksikliği nedeniyle sehven neşredilen "*havadis-i gayr-i sahih*"in yayınlanmasına[620] mahal bırakmamak ve alınan tedbirlere rağmen neşredilen bu tür haberlerin vakit kaybetmeden tekzip edilmesi de müdüriyetin faaliyetleri arasında yer almaktadır.

Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin kuruluş gerekçeleri arasında yer alan bir diğer madde ise, bir sonraki bölümde de değinileceği üzere, devletin savaş sırasında tam anlamıyla kontrol altında tutamadığı yabancı muhabirleri konu edinmektedir. Buna göre devlet ve hükümet çıkarları doğrultusunda Avrupa basınında yapılacak yayınların sadece "*muhabirin-i ecnebiye*"nin tasarrufuna bırakmaksızın haberlerin resmî bir telgraf ajansı vasıtasıyla Avrupa kamuoyuna aktarılması hedeflenmektedir.

Üçüncü madde de yine Avrupa kamuoyu bağlamında gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulan uygulamaları konu edinmektedir. Buna göre yabancı muhabirler ile telgraf ve haber ajanslarının devlet lehine birçok faydası olsa da bu faydalar daha çok bireysel teşebbüsler olarak gerçekleşmekte ve etkisi de oldukça kısa sürmektedir. Üstelik bu faaliyetler "*Avrupa'nın mühim gazetelerinde*" de yer almamaktadır. Dolayısıyla müdüriyet "*havadis-i mezkurenin matbuat-ı garbiyenin önemli gazetelerinde*" neşrettirilmesi için önemli bir üs görevi de görecektir. Bununla birlikte Avrupa'nın önde gelen başkentlerinde bulunan sefaretlerin, yine görev yaptıkları ülkelerdeki gazeteleri devlet lehine meylettirmelerinin de bu doğrultuda bir takım faydalar sağlayacağının altı çizilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı sefirlerine düşen bir diğer görev ise "*siyaset-i hariciyede vukuf ve nüfuzlarıyla maruf muharrirler ile*" iyi ilişkiler tesis ederek "*hakkımızda hayr-hâhâne idare-i kalem etmelerine*" çabalamalarıdır.

Dördüncü madde de müdüriyetin başta Avrupa ve komşu ülkelerin matbuatını günü gününe takip ederek, önemli gazetelerin yayınları hakkında hükümete rapor sunması gerektiği belirtilmektedir.

---

[620] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 14.

İlk dört maddesi Avrupa matbuatı ve kamuoyuna odaklanan layihanın beşinci maddesinde ise "*matbuat-ı mahalliye*" hakkında bazı düzenlemelere yer verilmektedir. Bu doğrultuda ilk olarak Osmanlı matbuatının memleketin ihtiyacına uygun bir şekil ve seviyeye[621] getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun için de mahallî matbuatın millî hassasiyetler göstererek daimi bir şekilde "*ihtilafat-ı dâhiliyenin*" dışında tutulması ve devletin menfaatine hizmet etmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bunun yanında devlet içerisinde bulunan gayr-i müslim unsurların "*mahiyet ve maneviyatı dahi ecnebi olan*" kendi dillerinde yayınladıkları gazetelerinin günlük olarak takip edilmesi de müdüriyetin mesaisi içinde yer alması planlanmıştır.

Kuruluş amacı ve faaliyet programı beş madde ile belirlenen müdüriyetin hedeflerine ulaşabilmesi için takip edilecek icraatlar da ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. "*Birinci maksad yani ecnebi ve yerli gazetelere*" düzenli ve seri bir şekilde bilgi verebilmek için öncelikle yabancı muhabirleri "*Beyoğlu havadis tacirlerinin ve ecnebi ajanslarının zehr-âlûd* (zehirli)" mütalaalarından alıkoymak gerekmekteydi[622]. Bu doğrultuda ise "*mükemmel*" bir istihbarat kalemi vücuda getirilmeliydi. Bunun için matbuat şubesine bağlı tüm birimlerin hükümet ve bilhassa Dâhiliye ve Hariciye nezaretleri ile teşrik-i mesai halinde bulunabilmeleri için ayrı bir şube teşkil edilmeli, malumat ve havadisler bu birimde toplanmalıydı. Böylece muhabirlerin başka haber kaynaklarına müracaatları engellenmiş olacak ve "*yegâne merci-i resmileri istihbarat şubesi*" olacaktı. Hatta muhabirlerin nazırlar tarafından kabulleri bile Matbuat-ı Umuiye Müdüriyeti'ne bırakılmalı ve müdürün her gün Sadrazam, Dâhiliye ve Hariciye nazırları ile görüşmeler yaparak iç ve dış matbuat hakkında talimatlar alması gerekmekteydi. Bu suretle müdüriyetin bürokrasi ile eş zamanlı çalışması ve gelişmelerden vaktiyle haberdar edilmesi halinde muhabirlerin çeşitli kaynaklardan tedarik etmekte oldukları "*yalan yanlış havadislerin*"

[621] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 13.

[622] Alman muhabir Wilhelm Feldmann, İstanbul'da bulunup da, kamu fikrini zehirlemek maksadıyla Osmanlı ordularının mağlubiyet haberlerini yayan Yunan ve Bulgar ajanlarından söz etmesi, layiha yer alan bu madde bağlamında dikkat çekicidir bkz.: Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s. 46. Kerimi ise Avrupalı gazetecilerin İstanbul'da yaşananları kendi gözleriyle görmelerine rağmen yalan yanlış ve mübalağalı haberler yapmalarını dini ve milli bir taassup olarak değerlendirmektedir. Kerimi bu noktada bazı Rus gazetelerinin şayet Bulgar Ordusu İstanbul'a girerse Türklerin Ayasofya'yı havaya uçuracağını dahi yazdığını belirtmektedir bkz.: Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 25.

neşredilmesine imkân kalmayacaktı[623]. Ayrıca kasten neşredilen bu haberlerin hangi kaynaktan elde edildiğine bakılmaksızın derhal tekzip edilmesi de sağlanmış olacaktı. Bununla birlikte istihbarat şubesinin Osmanlı sefirleri ve valileri ile doğrudan doğruya iletişimde bulunması, usule bağlanması gereken uygulamalardandı. Nitekim bu sayede geniş çaplı bir istihbari bilgi ağı sağlanmış olacaktı. Birinci maksadın uygulamaya geçirilebilmesi için yapılması gereken son şey ise, Avrupa devletlerine gönderilen siyasi içerikli telgrafların birer suretlerinin alınarak tetkik edilmesi ve bu telgraflara siyasî sansür muamelesinin uygulanmasıdır.

Layihada yer alan ikinci maksadın odağında bulunan telgraf ajansları meselesindeki en mühim nokta ise yarı resmi Osmanlı Telgraf Ajansı'nın devletin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesidir. Nitekim yarı resmi Osmanlı Telgraf Ajansı genel olarak "*vasıta-i istihbariye*" görevini yerine getirirken Avrupa devletlerindeki telgraf ajansları ise daha ziyade "*vasıta-i neşriye*" amacıyla hizmet etmektedir. Aslına bakılırsa Osmanlı Telgraf Ajansı'nın hükümet ile 10 Eylül 1912 tarihinde imzaladığı mukavelenamede bu madde açık bir şekilde yer almasına ve hazine tarafından ajansa maddi yardımlar gerçekleştirilmesine rağmen gerek mukaveledeki eksiklikler ve gerekse savaşın meydana getirdiği olumsuz koşullarda bunun tatbiki mümkün olmamıştır. Dolayısıyla yarı resmi ajans meselesi, tetkik edilerek mukavelename tekrar gözden geçirilmeli ve ardından da telgraf ajansının Avrupa ajansları sendikasına dâhil olarak onlar ile havadis teatisinde bulunması sağlanmalıdır. Bu noktada İtalya Başvekili'nin daha önce neşredilen hatıratına atıfta bulunulan layihada, kendisinin Berlin'e gerçekleştirdiği bir seyahatte İtalyan Telgraf Ajansı'nın telgraf sendikalarına dâhil edilmesi üzerine yaptığı görüşme, meselenin önemini açıkça göstermekteydi. Bu noktada telgraf ajansı meselesine, Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'ni konu edinen bir layihada daha fazla yer verilemeyeceği, bu meselenin bir başka layiha ile takdim edileceği belirtilmiştir[624]. Fakat konu hakkında son bir bahis daha açılmış, İstanbul'da mevcut bulunan diğer telgraf ajanslarının sona eren sözleşmelerinde kendilerine gerekli kolaylıkların gösterilerek hazırlanacak

[623] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 12.
[624] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 11.

mukavelenameler doğrultusunda, bu ajansların Osmanlı Devleti lehine propaganda yapmalarının önemi vurgulanmıştır.

"*Matbuat teşkilâtının en mühim, verimli noktasını teşkîl etdiği*" belirtilen Osmanlı sefirleri vasıtasıyla Avrupa matbuatının devlet lehinde yayınlarda bulunması meselesi de ayrıntılı bir programa tabi tutulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak konunun önemi hükümet tarafından takdir edilmeli ve "*Babıâli bütçesine mühim bir matbuat tahsisatı*" ayrılması gerekmekteydi. Bu noktada gazetelerin ve gazeteciliğin Avrupa'da ticarî bir faaliyet olduğu da göz ardı edilmemeliydi. Bu maksat doğrultusunda ayrılan bütçe ilk olarak Paris, Londra ve Berlin gibi önemli merkezlerde "*siyasi ve iktisad-i şarkiyeden bahseden*" devlet propagandasını yapacak haftalık gazetelerin yayınlanması için sarf edilmeliydi. Bu tür yayınların okuyucuları her ne kadar sadece "*şarkiye ile alakadar mahâfil-i siyasiye, maliye ve ticariye*" olsa da[625] gazete yazarlarının ehil kişilerden oluşması halinde, bu yayınların Avrupa'nın önde gelen gazeteleri üzerinde dahi önemli bir etki bırakacağı şüphesizdir. Bu doğrultuda gazetenin yazı heyeti vasıtasıyla gerek Osmanlı sefirleri gerekse müdüriyet merkezi, gazete ve gazetecilerle yakın ilişkiler temin edebilirdi. Hatta belirtildiğine göre Paris'te bu surette haftalık bir gazete neşredilmesi de gündemdeydi. Layihada yer alan üçüncü maksadın önemi bu noktada bir kez daha vurgulanarak "*matbuat teşkilatının pek mühim ve nazik görevinin*" Avrupa kamuoyunu, devlet lehine yönlendirmek ve hatırı sayılır Avrupa gazetelerinde "*maruf erbab-ı kalem*" tarafından Osmanlı Devleti'ne dair makaleler yayınlatmak olduğu belirtilmiştir. Son olarak "*üçüncü maddenin lüzum ve ehemmiyetleri o kadar kati ve azimdir ki*" bu hususun ihmal edilerek yalnızca merkezde vücuda getirilecek bir teşkilatın faaliyetleri ile hiçbir netice alınamayacağı belirtilmiştir.

Layihanın dördüncü maddesinde Avrupa'da ve bilhassa civar memleketlerde neşredilen günlük gazeteler ile siyasî risalelerin tetkik edilmesi gerekliliğine değinilmiştir. Nitekim bu meselenin de oldukça önemli olduğunun altı çizilerek Avrupa başkentlerinde konu hakkındaki uygulamalar örnek gösterilmiştir. Öyle ki Londra ve Paris hükümetleri Daily Telegraph, Tan ve Figaro gibi gazeteleri

[625] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 10.

gözden geçirmesi halinde "*matbuat-ı cihanın İngiltere ve Fransa hakkındaki*" düşüncelerini açık bir şekilde anlayabilmekteydi. Fakat Osmanlı matbuatı gerek malî sorunlar ve gerekse gazete yazı heyetlerinin ondan fazla yabancı dilde neşredilen yüze yakın gazeteyi günlük ve ayrıntılı bir şekilde tetkik etme kabiliyetinden uzak olması nedeniyle uluslararası kamuoyunun gündeminden haberdar olamamaktaydı[626]. Belirtildiğine göre, Avrupa matbuatı daima kendi devletlerinin menfaatleri noktasından hareket ettiği için, Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini gözeten makaleler bu gazetelerde neşredilmemektedir. Dolayısıyla Avrupa matbuatını siyasî açıdan tetkik edebilme kapasitesine sahip kişilerin görevlendirilmesiyle meydana getirilecek bir tercüme veya "*ceraid-i ecnebiye şubesi*"nin tesis edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Nitekim böyle bir şubenin kurulabilmesi halinde Avrupa matbuatını konu edinen günlük raporların Heyet-i Vükelâ'ya takdim edilmesi, müdüriyet programının önemli görevleri arasında yer almaktadır. Yerli gazetelerin Avrupa matbuatının çok az bir kısmına abonelik gerçekleştirebilmesi ve bu gazetelerden sınırlı bir şekilde istifade ediyor olması da, bahsi geçen şubenin ihdası adına önemli nedenlerden biri olarak gösterilmiştir.

"Matbuat-ı mahalliye" bahsi ile açılan ve Osmanlı matbuatının memleketin ihtiyacına uygun bir şekil ve seviyeye ulaşmasına değinen beşinci maksat adına "*yapılması lazım gelen şeyler pek çok ve mühimdir*" ifadeleri ile açıklanmaya başlanır. Bu hususta ilk olarak birçok noktadan önemli eksiklikleri bulunan matbuat kanunu, Avrupa hükümetlerinin[627] matbuat kanunları çerçevesinde fakat memleket ihtiyaçlarının da göz önüne alınıp tetkik edilmesiyle süratli bir şekilde düzenlenmeliydi. Yine daha önce belirtildiği gibi matbuat idaresi tarafından henüz ilmî, edebî ve içtimaî neşriyatı yeterince tetkik edebilme kabiliyetine sahip olmayan Osmanlı gazete ve gazetecilerine matbuat idaresi tarafından yapılan tetkik ve tercümelerle destek olunmalıdır. Bunula birlikte hükümetin, İstanbul'da şiddetle ihtiyaç duyduğu yarı resmî bir Fransızca gazetenin neşri de henüz gerçekleştirilememiştir. Özellikle bu husus, vakit kaybedilmeksizin tetkik edilmeli, yayınlanacak gazetenin muhteviyatı kabine değişikliği ve siyasî meselelerin dışında

[626] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 9.
[627] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 8.

tutulup sadece millî menfaatler çerçevesinde, hükümetin kontrolünde Fransızca veya İngilizce-Fransızca yarı resmî bir gazete olarak yayınlanmalıdır.

İhdası planlanan müdüriyetin gerek hedefleri gerekse faaliyetleri bağlamında ayrıntılı bir şekilde hazırlanan layiha bu noktada matbuat teşkilatının organizasyonuna değinmektedir. Nitekim her ikisinin de birbirine bağlı ve vazifeleri arasında hiç bir farklılığın olmadığı hâlihazırdaki ecnebiye ve dâhiliye olarak iki kısma ayrılan matbuat teşkilatından istenilen fayda sağlanamamaktadır. "*Esasen bizden başka tüm hükümetlerde de matbuat teşkilatı tek elde toplanmış bulunmaktadır*"[628]. Dolayısıyla Babıâli tarafından uygun görüldüğü takdirde matbuat-ı ecnebiye ve dâhiliye müdüriyetlerinin tek bir çatı altında birleştirilmesinin faydasına değinilmektedir. Kurulacak yeni teşkilatın temel yapılanması ise şu üç ana madde üzerinde planlanmıştır.

1- Matbuat-ı ecnebiye ve dâhiliye müdüriyetlerinin lağv edilerek her iki birime ait vazifelerin birleştirilmesiyle bir matbuat müdüriyet-i umûmiyesi teşkili,

2- Matbuat-ı ecnebiye ve dâhiliye kalemleri birleştirilerek "istilâât ve istihbarat", "tetkikat" ve "umûr-ı idariye" faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için üç şubenin teşkili,

3- Müdüriyet-i umumiyenin kalem işlerine nezaret etmek üzere müdüriyet-i umumiye refakatinde bir "matbuat müdür muavinliği"nin ihdas edilmesi.

Bu suretle matbuat-ı ecnebiye ve dâhiliyenin birleştirilmesiyle meydana getirilecek olan yeni matbuat idaresinin şubeleri, Hükümet ile Hariciye ve Dâhiliye nezaretleri uhdesinde bulunacak olsa da teşkilatın idari açıdan hangi daireye bağlanacağının belirlenmesi için her iki nezaretin ortak bir karar vermesi gerekmekteydi. Matbuat idareleri Avrupa devletlerinde genellikle hariciye nezaretlerine bağlı olsa da Avrupa'da ilk matbuat teşkilatını vücuda getiren Almanya'da kırk yıldır bu şekilde idare edilen kurum, geçen yıl yapılan yeni düzenlemelerle Nisan 1912'den itibaren Başvekâlete bağlanmıştı[629].

---

[628] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 7.
[629] BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 6.

3 Nisan 1913 tarihine gelindiğinde ise dönemin Dâhiliye ve Hariciye nazırları tarafından Meclis-i Vükelâ'ya götürülerek tartışmaya açılan meselede, kurumun ihdası için altı çizilen noktalara tekrar vurgu yapılmıştır. Şimdiye kadar matbuat-ı dâhiliye ve ecnebiye olarak iki şubeye tahvil edilmiş olan idareler arasında tam anlamıyla teşrik-i mesai sağlanamadığına ve dolayısıyla matbuat teşkilatından istenilen faydanın sağlanamadığı bu doğrultuda ihdas edilecek olan yeni kurumun gerekliliği belirtilmiştir. Bu noktadan hareketle diğer Avrupa hükümetlerinin de uyguladığı ve Babıâli Hukuk Müşavirliği hususunda da olduğu gibi matbuat idaresinin Hariciye Nezareti'nde "Matbuat Müdüriyet-i Umûmiyesi" adı altında ihdas edilmesi ve müdüriyet için gerekli işlemlerin hızlı bir şekilde yerine getirilmesi kararı alınmıştır[630].

Bu doğrultuda 5 Nisan 1913 tarihinde Sadaret tarafından, Hariciye ve Dâhiliye nezaretlerine, müdüriyetin inkişafı için önemli noktalardan biri olan bütçe meselesi hakkında bilgilendirme yapılmıştır[631]. Daha önce kaleme alınan layiha ile birlikte hazırlanan müdüriyet bütçesine ve Meclis-i Vükelâ'da konu hakkında alınan kararlara kısaca değinen Sadaret, bu bütçeyi uygun bulmuştur[632]. Matbuat-ı Dâhiliye ve Hariciye şubelerine ait tahsisatın birleştirilmesiyle meydana gelen bütçe 318.600 kuruş olarak belirlenirken, müdüriyetin teşkil edilebilmesi için belirlenen bütçe ise 403.800 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda "*zammına lüzum görülen*" 85.200 kuruş, 1913 yılının Hariciye bütçesinin birinci faslının ikinci maddesine "*zammı icab*" ederek karara bağlanmıştır[633].

Dönemin tanıklarından olan Server İskit, Matbuat-ı Dâhiliye ve Matbuat-ı Ecnebiye müdürlüklerinin Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti altında birleştirilmesini 1913 senesinin en mühim hadisesi olarak yorumlar[634]. Bütçesi kararlaştırılan ve ardından da 21 Nisan 1913 tarihinde Takvîm-i Vekâyi'de Mehmed Reşad, Sadrazam Mahmut Şevket, Hariciye Nazırı Mehmet Sait, Dâhiliye Nazırı Adil Bey ve Maliye

---

630 BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 3.
631 Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin bütçesine dair alınan kararlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, *MV.*, 231/69; BOA, MV 125/176.
632 BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 4.
633 BOA, *BEO.*, 4161/312031, s. 1.
634 Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1943, s. 168.

Nazırı Rifat Bey'in imzalarıyla teşekkül eden kurumun[635] müdürlüğüne 28 Nisan 1913 tarihinde Matbuat-ı Ecnebiye Müdürü Rauf Ahmet (Hotinli), müdür yardımcılığına ise matbuat-ı ecnebiye mütercimlerinden Hikmet Nazım getirilmiştir[636].

8.4. 1909 Matbuat Nizamnamesi'nde Yapılan Güncellemeler

Türk siyasal yaşamını "genişleme" ve "kasılma" kavramları üzerinden 5 farklı süreçte inceleyen Dankwart A. Rustow'un bu iki merkezli dönemselleştirme denemesi, Nurşen Mazıcı tarafından Türk basın tarihi bağlamında yöntemsel bir yaklaşım olarak kullanılmıştır. Nitekim basın faaliyetlerindeki süreklilik ve kopuşların siyasal rejimin döngü noktalarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu ileri süren Mazıcı, Balkan Savaşları ile birlikte I. Dünya Savaşı'nı da içerisine alan 1913-1918 tarihleri arasındaki dönemi, Osmanlı basınını adına "kasılma" bağlamında ele alır[637]. Fakat bu sürece yakından bakmadan önce 1913 tarihinde başlayan kasılma döneminin çıkış noktasını belirlemeye çalışmak yerinde olacaktır. Bu doğrultuda bir önceki süreçte gerçekleşen 1908-1913 tarihleri arasında yaşanan "genişleme" döneminin başlangıç noktası referans olarak kullanılabilir. Bu noktadan bakıldığında II. Meşrutiyet'in, 1908 tarihinde başlayan genişleme döneminin çıkış noktası olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öte taraftan bu süreci sonlandıran ve yeni bir süreci de beraberinde getiren olayın 23 Ocak 1913 tarihli Babıâli Baskını ve devamında kurulan yeni hükümet olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla başlangıcı itibarıyla genişleme, devamında da kasılma döngüleri içerisinde yer alan Balkan Savaşları, hiç şüphesiz basın noktasında bazı kopuşları ve süreklilikleri de beraberinde getirirken, dönem içerisinde yaşanan siyasal rejim değişikliği bu çerçevede çok daha anlamlı bir bağlama oturmaktadır.

Dönemin basınına ait nicel veriler, bu noktaya farklı bir perspektiften ışık tutmakla birlikte ileri sürülen tespitleri de doğrulamaktadır. 1909 Matbuat Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından ülke içerisinde yayınlanan gazete sayısı 353 iken, 1912 yılına gelindiğinde bu sayı 45'e kadar düşmüş; genişleme ve kasılma

---

[635] "Kavanin ve Nizamat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1438, 21 Nisan 1913, s. 1.
[636] "Tevcihat", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1445, 28 Nisan 1913, s. 1.
[637] Nurşen Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.: 5, S.: 18, Ankara 1996, s. 131-132.

süreçleri arasında gözle görülür bir geçiş yaşanmıştır. Öte taraftan 37 maddeden oluşan 1909 Matbuat Kanunu, 1912 yılında 1, 1913 yılında ise 3 defa değişikliğe uğradığı da göz ardı edilmemelidir. Yine İttihat ve Terakki'nin cemiyet iken sansüre karşı verdiği mücadele 23 Ocak 1913 tarihinden sonra ağır bir sansüre evrilmiştir[638]. Gelinen bu noktada, siyasal rejim ile basın arasındaki rabıta çok daha anlamlı bir çerçevede bahse açılabilir. Aslına bakılırsa Osmanlı bürokrasisinin basın ile olan diyaloğu siyasî bağlamda, ilk kez 20. yüzyılın ortasında, The Economist tarafından ileri sürülen *havuç ve sopa* yöntemi ile değerlendirilebilir. Siyasî iktidarın basına sağladığı makine, teçhizat, kâğıt gibi teknik ve sarf malzeme desteği başta olmak üzere maddî yardımlar ödül olarak havucu temsil ederken, sansür başta olmak üzere matbuat kanuna getirilen kısıtlayıcı düzenlemeler, gazete tatilleri, matbaa kapatmaları ve hatta gazeteci cinayetleri ise sopayı temsil etmektedir. Özellikle Balkan Savaşları sırasında gerçekleştirilen kurumsallaşma faaliyetleri her ne kadar Batı örnek alınarak memleketin ihtiyaçları doğrultusunda yürürlüğe alınması gereken zorunlu uygulamalar olarak ileri sürülse de bu uygulamaların neredeyse tamamı söz konusu yöntemin sopa kısmında yer almaktadır. Öte taraftan gerek havuç gerekse sopanın ne zaman, ne ölçüde ve hangi etkinlikle kullanılacağı ise siyasî iktidar başta olmak üzere dönemin koşullarına göre belirlenmektedir[639].

Nitekim dönemin tanıklarından olan İskit, İttihat ve Terakki'nin Babıâli Baskını ardından kurdukları yeni kabine ile birlikte, askerî sansürü tekrardan uygulamaya aldıklarını belirtir[640]. Öte taraftan askerî sansür bir yana dönem içerisinde Osmanlı basınının kurumsallaşmasına yönelik gerçekleştirilen tüm teşebbüs ve düzenlemelerin de bu tarihten sonra meydana gelmesi, büyük fotoğrafta çok daha anlamlı bir hale gelmektedir. Bu doğrultuda dönem içerisinde gerçekleştirilen matbuat kanunları düzenlemelerine yakından bakmak yerinde olacaktır. Yaşanan siyasî değişimden kısa sürede etkilenen matbuat kanunlarına dair ilk düzenleme, 25 Şubat 1913 tarihinde Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti tarafından kanunun 20. maddesi hakkında sunulan tekliftir. Teklif "*şu sıralarda İstanbul'da adab-ı umumiyye mugayyir ve muhil-i ahlak neşriyatları*" olarak makale ve tasvirlere

[638] M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2005, s. 320.
[639] Kavram için bkz.: Uygur Kocabaşoğlu, Aysun Akan, *a.g.e.*, s. 4.
[640] Server İskit, *a.g.e.*, s. 164.

ilaveten kitap ve risalelerin de bu kapsamdaki cezai uygulamalara dâhil edilmesini konu edinmektedir[641]. Buna göre neşredilmesi yasaklanan kitap, risale ve tasvirler tespit edildiği takdirde zabıta tarafından derhal toplattırılacaktı. Ancak buna rağmen toplatılan ürünlerin satışına hala devam edenler, 2 liradan 10 liraya kadar nakdi ceza ödeyeceklerdi[642]. Bu uygulamaya ek olarak birkaç gün sonra matbuat kanununun 4. maddesine fen, edebiyat ve sanayi içerikli kitap yayınlayanların, bu kitaplardan ikişer nüshasını Dâhiliye ve Maarif nezaretlerine takdim etmeye mecbur olduğuna dair yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu doğrultuda "*şimdiye kadar tab olunup da nezarete teslim edilmeyen eserlerin*" en geç ay sonuna kadar teslim edilmesi, aksi takdirde ilgililer hakkında adli takip işlemi başlatılacağı belirtilmektedir[643].

Fakat mevcut matbuat kanundaki düzenlemeler, yürürlüğe giren bu ilave uygulamalar ile sınırlı kalmamış, aynı yılın Mart ayı içerisinde kanunun birçok maddesi çok daha geniş kapsamlı bir şekilde tadil edilmiştir. Nitekim Matbuat-ı Umûmiye Müdüriyeti'nin ihdasına dair hazırlanan layihada da 1909 Matbuat Kanunu'nun önemli eksiklikler barındırdığı ve bu eksikliklerin, Avrupa menşeli kanunların memleket ihtiyaçlarına uygun bir hale getirilmesiyle karşılanabileceği üzerinde durulmuştur. Aslına bakılırsa bu durum, Osmanlı Devleti'nin Batılı anlamda bir ilerleme elde edebilmek için Batı'ya üstünlük sağladığı düşünülen kurum ve uygulamaların ülkeye ithal edilmesiyle sağlanabileceğine dair olan reflekslerinden biriydi[644]. Bu ithalatın memleket ihtiyaçları doğrultusunda uygulanabilir olması ise üzerinde dikkatle durulan bir noktaydı. Öte taraftan bu durum yukarıda da değinildiği üzere İttihat ve Terakki'nin Osmanlı basınına kurumsal bir kimlik kazandırabilme adına gerçekleştirdiği hamlelerin bütüncül bir organizasyon olduğunu göstermektedir. Fakat hal böyle olsa da 1913 yılında gerçekleştirilen bu düzenlemeler, Osmanlı basın tarihi yazımında kendisine yer edinmekte bir hayli zorlanmıştır. Öyle ki 1909 tarihli matbuat kanunundaki toplam 10 maddeye getirilen ilave ve güncellenmeler ile birlikte kısmen yeni bir metin

---

641 BOA, *DH.İD.,* 79/29, s. 3.
642 BOA, *MV.*, 229/120; "11 Receb 1327 tarihli Matbuat Kanunu'nun 20. Madde-i Muadelesi Hakkında Kanun-u Muvakkit", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1391, 5 Mart 1913, s. 1.
643 "Matbuat-ı Dâhiliye Müdürüiyeti'nden", *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1395, 9 Mart 1913, s. 1.
644 Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 90.

haline gelen bu kanunun sadece birkaç maddesi ön plana çıkarılmıştır. Ancak İskit'in ifadelerine göre "*1909 kanununun daha pek çok maddeleri değişecekti*"[645].

Bu noktada yaklaşık 80 yıllık bir geçmişe sahip olan Osmanlı matbuatını, devlet tarafından çizilen resmî çerçevesi içerisinde öne çıkan döngüler üzerinden bahse açmak hem 1913 yılındaki düzenlemeleri hem de literatürün takip ettiği doğrusal çizgiyi çok daha anlamlı bir hale getirebilir. Osmanlı basını ilk kez 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile sınırları resmen belirlenmiş bir yayın politikası ve cezai uygulamalarla tanışmıştır. Devamında 1867 tarihinde yayınlanan Kararname-i Âlî her ne kadar kendisini meydana getiren koşullar ortadan kalkar kalkmaz yürürlükten kaldırılacağı belirtilerek uygulanmaya başlasa da kararnamedeki hükümler, 1909 Matbuat Kanunu'na kadar hükümetlerin basın üzerine adeta bir karabasan gibi çökmesine imkân tanımıştır. Öte taraftan 1875 yılına gelindiğinde yürürlüğe alınan kararlar arasında, gazetelerin "ilave" adı ile yapacakları yayınlardaki içeriklerin sınırlandırılması ön plana çıkan uygulamalardandır. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olarak kabul edilen 1876 Anayasası'nın 12. maddesinde ise basının "kanun dairesi"nde serbest olabileceği belirtilmiştir. Kısa bir süre sonra tesis edilen Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü'nün Osmanlı basını üzerindeki etki ve denetleyiciliği baştan kabul edilse dahi kurumun denetim rolünün gizli bir yönetmelik ile belirlenmiş olması dikkat çekicidir. 1882 senesine gelindiğinde matbuata uygulanan sansürün kapsamı genişletilirken, Osmanlı basını yüzyılın başında yeni gazete ve dergi açma yasağı ile baskı altında kalmaya devam etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise tıpkı ilk matbuat nizamnamesinde olduğu gibi Fransa örneğinden hareketle yeni bir matbuat kanunu hazırlanmıştır. Oldukça liberal bir yapıya sahip olan 1909 Matbuat Kanunu, 1912 yılındaki ufak müdahalelerle çizgisini korumaya devam ederken[646], Balkan Savaşı'nın başlangıcı ile birlikte Osmanlı basınına uygulanan düzenlemelerin tümü, matbuat kanununda geniş kapsamlı bir güncellemeyi beraberinde getirmiştir.

---

[645] Server İskit, *a.g.e.*, s. 167.

[646] Nevin Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.: 51, S.: 3, 2002, s. 71-78.

Bu çerçevede 1913 yılında gerçekleştirilen ve literatürde de altı sıklıkla çizilen matbuat kanununun ikinci maddesindeki düzenlemelere yakından bakmak yerinde olacaktır. Buna göre hâlihazırdaki uygulamalara göre gerek İstanbul'da gerekse vilayetlerde neşredilecek gazete ve dergi müdürlerinin Osmanlı vatandaşı ve yirmi bir yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Bununla birlikte yine gazete ve dergi müdürlerinin daha önce sahtekârlık ve dolandırıcılık gibi emniyet ve ahlakı suiistimal eden suçlardan hapis cezası almamış olması bir diğer ön koşuldur. Aynı maddenin yine müdürleri konu edinen bir diğer düzenlemesi ise bu kişilerin eğitim düzeylerinde bir standardizasyonu ön görmektedir. Öte taraftan siyasî gazete ve risale sahibi olanların yayın yapabilmesi için İstanbul'da 500 vilayetlerde 100, siyasî içerikli dergi sahiplerinin ise İstanbul'da 200, vilayetlerde ise 50 lira teminat akçesi ödemesi gerekmekteydi. Bununla birlikte hâlihazırda neşredilmekte olan siyasi dergiler bu uygulamadan muaf tutulurken, daha önce hükümete beyanname verildiği halde neşredilmemiş veya yayını tatil edilmiş olan gazete ve dergi müdürleri bu uygulamaya tabi tutulmuştur. Aslına bakılırsa son dönem matbuat kanunları ne zaman bir güncellemeye tabi tutulsa, gazete ve dergilerden talep edilen teminat akçesi meselesi, ileri sürülen farklı gerekçelerle sürekli olarak güncellenmiştir. Öyle ki 1912'nin Mart ayında gazete imtiyazı alabilmek için getirilen depozito şartı[647] aynı yılın sonunda uygulamadan kaldırılmıştı. Nitekim Âlem gazetesi, 30 Aralık 1912 tarihinde "Matbuat Serbest Olmalıdır" başlığı altında bu konuya uzun uzadıya yer ayırmıştır. Bir milletin bilinç ve hafıza üretimindeki en mühim aracın matbuat olduğunu vurgulayan gazete, matbuatın kamuoyunu aydınlatan vasıtalar arasında da en önemlisi olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte milletlerin kendilerini zarar ve felâketlerden koruyabilmesinin yegâne yolunun da "*matbuatın mukaddes hizmetleri*" olduğu ileri sürülen makaleye göre maziyi istikbale aktaran, "*elindeki çırağı hakikatle aydınlatan, medeniyetin en lüzumlu ve esaslı rehberi*" de yine matbuatın kendisidir. Nitekim bütün memleketlerde ciddi bir ehemmiyet verilen matbuata "*bizde de ehemmiyet verilmesine rağmen sair memleketlerle mukayese edilemeyecek derecededir.*" Fakat uzun bir süredir gazete açma ruhsatı almak için hükümet tarafından talep edilmekte olan beş yüz lira kefalet akçesi, artık

[647] Erol Baykal, *The Ottoman Press (1908-1923)*, Brill 2019, s. 85.

ödenmeyecektir. Makale, Osmanlı kamuoyuna bu haberi müjdeledikten sonra "*matbuatın önündeki engelleri kaldırabilmek için bundan daha önemli bir adım atılamayacağını*" belirtilerek son bulmaktadır[648]. Görünüşe göre 1912 Mart'ında getirilen bu uygulama, yayını tatil edilen gazetelerin, önceden alınmış olan imtiyaz ile yeni bir isim altında kaldığı yerden yayınlanmasını engellemeye yönelikti. Fakat bu kanun maddesi, yayınlanmasa dahi hali hazırda gazete isim imtiyazına sahip olan müdürleri kapsamadığı için gazeteler tatil edilmiş olsa dahi yayın hayatına aktif olarak devam edebilmekteydi. Yani bu uygulama sadece yeni gazete ve dergi imtiyazı almak isteyenleri ilgilendirmesi nedeniyle içerisinde önemli boşluklar barındırmaktaydı. Nitekim hatırlanacağı üzere Tanin gazetesi bu bağlamda pek çok benzer isimle yayın hayatına devam edebilmişti. Dolayısıyla Âlem gazetesinin 1912 sonunda uygulamadan kaldırılan bu düzenlemeyi büyük bir coşku ile kutlaması, bu noktada pek de anlamlı değildir[649]. Fakat 1913 Mart'ında uygulamaya geçirilen yeni düzenleme, kanunun bu maddesindeki boşlukları tamamen kapatmıştı. Matbuat kanunun 2. maddesinde yapılan bu düzenleme aynı kanunun 23. maddesine getirilen ilaveler ile çok daha muhkem bir yapıya bürünmüştür. Öyle ki hükümet tarafından tatil edilen veya mahkemeye sevk edilen gazete sahip ve müdürleri daha önce ödemiş oldukları teminat akçesini, mahkeme sona erene dek bir başka gazete için teminat olarak gösteremeyecekti. Kanunun üçüncü maddesi ise bundan böyle hiçbir ayan, mebusan ve devlet memurunun siyasî gazete müdürü olamayacağı belirtilmektedir. Aynı maddeye ilave olarak, bir gazete sahibinin ikinci maddedeki şartları taşıması halinde aynı gazetenin müdürü de olabileceği hükme bağlanmıştır. Altıncı maddede gerçekleştirilen düzenlemede ise daha önce neşredilmiş olmasına rağmen kapanan gazete ve dergi isimleri üzerinde sahibinin hakkı 15, isim hakkı alınmış olmasına rağmen henüz yayınlanmayan gazete ve dergi sahipleri için ise bu süre 1 yıl olarak belirlenmiştir. 1909 Matbuat Kanunu'nun 2, 3, 6 ve 23. maddelerinde yapılan düzenlemeler, ilgili kanunun yapısal anlamdaki eksikliklerini kapatmakla birlikte yayıncıların teminat akçesi ve isim imtiyazı üzerinden elde ettikleri avantajları kaybetmelerine sebep olmuştur.

---

[648] "Matbuat Serbest Olmalıdır", *Âlem*, 30 Aralık 1912, No.: 248-139, s. 2.

[649] Nitekim çok kısa bir süre sonra "*Dersaadet'te bir ceride veya risale neşr*" etmek için bu bağlamda yeni bir düzenleme daha gündeme gelmiştir bkz.: "BOA, *DH.İD.,* 79/26, s. 1.

Kanunun 5. maddesi ise vefat eden gazete sahibinin aynı zamanda gazetenin müdürü olması halinde, yeni müdürün kanunlar çerçevesinde varisleri tarafından belirlenebileceğini belirtmektedir. 10. madde ise matbu yayınların gündelik hayattaki dolaşımını takip edebilmeye yöneliktir. Maddeye yakından bakıldığında, çarşı ve sokaklarda gazete, kitap, risale, resim gibi matbu eser satmak isteyen kişiler sadece sattıkları evrakın ismini, yazarlarını ve fiyatlarını yüksek ses ile söyleyebilirdi. Bu sırada adaba aykırı isim ve unvanlar kullanmak, bir şahıs veya heyet hakkında kötü sözlerde bulunmak ve son olarak satılan bir matbu ürün için abartılı sözler sarf etmek yasaktı. Bu kuralları ihlal eden satıcılar, 25 kuruştan 1 liraya kadar nakdi ceza veya 24 saatten 1 haftaya kadar hapse mahkûm edilmekteydi. Fakat anlaşılan o ki başkent cadde ve sokaklarında gerçekleştirilen satışlarda bu ihlâller fazlasıyla yaşanmaktaydı. Nitekim ilgili maddeye getirilen ekte, satış yapmak isteyenlerin polis idaresine başvuruda bulunarak ikametgâh adresini kayıt ettirmesi ve satış beyanatında bulunması zorunlu tutulmuştur.

Matbuat kanununun 16. maddesinde gerçekleştirilen düzenleme ise matbuatının yayın politikasını belirleyen sınırlardan birini çizmektedir. Buna göre "*anasır-ı Osmaniye arasında nifak ve husumet*" meydana getiren, halkı askerlik hizmetinden soğutan ve kanunen suç sayılan fiilleri överek yayın yapanlar hakkında mevcut cezaların süratle tatbik edilmesi sağlanmıştır. Buna göre bu ihlaller karşısında, 1 aydan 1 seneye kadar hapis cezası ve 20 Osmanlı altınından 100 Osmanlı altınına kadar nakdî cezadan her ikisi veya yalnızca biri uygulanacaktı.

Kanunun 19. maddesine getirilen düzenleme ise gazetecilerin her aklına geleni yazıp yayınlayamaması üzerine kurgulanmıştır. Buna göre "*aslı olmayan havadis ve aslı olmaksızın bir kimseye isnat edilmiş evrak neşr edenler*" ile resmî evrakları tahrif ederek neşredenlerin faaliyetleri şayet kamuoyunu olumsuz etkilerse, bu kişiler 1 aydan 6 aya kadar hapis ve 5 liradan 25 liraya kadar nakdi ceza ödeyecektir. Bu yayınlar şayet asayişi ihlal edecek bir hal alır ise cezalar 6 aydan 2 yıla ve 25 liradan 100 liraya kadar artış gösterecek olup suçlu, bu cezalardan ikisi veya uygun görülen herhangi bir tanesi ile cezalandırılacaktır. Öte taraftan gazete ve/veya gazetecinin nakdi cezaya çarptırılması halinde, ceza bedelini ödeyebilmek için iane defteri açması ve para yardımı için ilânda bulunması da yasaklanmış, bu tür

bir ihlâl yaşanması halinde de 1 haftadan 6 aya kadar hapis, 5 liradan 25 liraya kadar da para cezası uygulaması karara bağlanmıştır.

Kanunun 21. maddesindeki düzenleme ise gazete ve dergilerde "*bir şahsın aleyhinde*" yayınlanan eleştirel yazıları konu edinmektedir. Buna göre daha önce sadece eleştiriye maruz kalan şahsa verilen tekzip hakkı, bu düzenlemeyle birlikte kişinin müteveffa olması halinde çocukları ve yakınlarına da verilmiştir. Böylece ilgili gazete, kişinin tekzip yazısını kendi aleyhindeki yazının iki katını geçmeyecek şekilde, aynı harf ile aynı sütunda yayınlamaya mecbur tutulmuştur. Aksi takdirde gazete müdürü, 5 altından 50 altına kadar nakdi cezaya tabi tutulacaktır.

Mevcut matbuat kanununda gerçekleştirilen son düzenleme, matbuat suçlarına ilişkin davaları konu edinen 31. madde hakkındadır. Buna göre kanundaki 16, 17, 19, 20, ve 26. maddelerde mevzu bahis olan suçlar ile gerek "*hanedan-ı saltanat*" gerekse "*düvel-i mütehabe hükümdarları*" aleyhinde neşredilen yayınların takibi doğrudan doğruya müddei-i umûmî (savcı) tarafından yapılacaktır. Öte taraftan Osmanlı sınırları içerisinde görevde bulunan dost devletlerin siyasi memurlarını kötüleyen yayınların takibi ise ilgili sefaretlerin, Hariciye Nezareti'ne gerçekleştireceği başvuru üzerine yine müddei-i umûmîce sağlanacaktır. Bu bağlamda son olarak ayan ve mebusan heyetleri ile hükümet daireleri ve resmî heyetlerin yanı sıra Osmanlı Ordusu ve donanması aleyhinde yapılan yayınların takibi de ilgili birimlerin reisleri veya kumandanlarının adliyeye yazacakları tezkireler neticesinde yine müddei-i umûmî tarafından gerçekleştirilecektir[650].

Belirtmek gerekir ki 1913 matbuat düzenlemelerini, salt İttihat ve Terakki'nin muhalif basını susturma çabası olarak değerlendirmek çok da doğru değildir. Üstelik oldukça liberal bir görünüm arz eden 1909 Matbuat Kanunu ortada dururken böyle bir çıkarımda bulunmak oldukça güçtür. Fakat 1912'den itibaren yürürlüğe getirilen düzenlemeler, matbuat kanunundaki bu liberal yapıyı adım adım ortadan kaldırmaya başlamıştır. Balkan Savaşı'nın devam ettiği sancılı günlerde ise kanunun bu seyirdeki gidişatı, hükümetin matbuat üzerinde sıkı bir denetim

[650] BOA, *DH.İD.,* 79/30; "Matbuat Kanununun Bazı Maddelerinin Tadilini Havi Kanun-ı Muvakkat", *Takvîm-i Vekâyi,* No.: 1410, 24 Mart 1913, s. 1; 1913 yılında gerçekleştirilen düzenlemelere kısaca yer veren bir çalışma için bkz.: İnuğur, s. 317-320.

sağlamasına, hatta gazete ve dergileri çok daha kolay bir şekilde kapatabilmesine zemin hazırlamıştır.

III. BÖLÜM

OSMANLI BÜROKRASİSİNİN ULUSLARARASI KAMUOYUNU KONTROL VE TESİS EDEBİLMEYE YÖNELİK HAMLELERİ

1. Yabancı Basının Takip Edilmesi

Osmanlı bürokrasisi yaklaşık 100 yıldır olduğu gibi Balkan Savaşı sırasında da "ecnebi efkâr-ı umûmîyesi"nin gündemini, Avrupa ülkelerinin gazetelerine gerçekleştirdiği yıllık abonelikler ile takip etmeye devam etmiştir. Örneğin Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti'nin 5 Aralık 1912 tarihinde Londra Sefareti'ne ilettiği telgrafa göre; müdüriyetin hâlihazırda abonesi olduğu Daily Telegraph, Times, Manchester Guardian, The Standart Morning Post gazeteleri ile Fortmightly, Nineteenth Century After, Revievs of Reviavs dergilerinin abonmanlık sürelerinin birer yıl daha uzatılması ayrıca Daily Mail, Westministter Gazette ve Daily News'e de gönderilen ücret ve makbuz karşılığında abone olunması istenmiştir[651]. Balkan Savaşı'nın resmî olarak başlangıcı ile bitişi arasında Osmanlı Hariciye Nezareti tarafından Avrupa menşeli çeşitli gazete ve dergilere gerçekleştirilen otuzdan fazla abonelik kaydına bakılacak olursa, bu bağlamda çok daha anlamlı verilere ulaşma imkânına sahip olabiliriz[652]. Fakat söz konusu bu abonelikler içerisinde yer alan bazı süreli yayınlar, ayırt edici özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu noktada Matbuat-ı Hariciye Şubesi tarafından savaşın başlamasından önce, Sofya'da neşredilen Le Courrier de Bulgarie gazetesine gerçekleştirilen 1 yıllık abonelik, üzerinde durulması gereken bir örnektir. Babıâli 16 Eylül 1912 tarihinde, Sofya Maslahatgüzarı Refik Bey'den bahsi geçen gazeteye Eylül aynının on beşinden itibaren 1 yıllık abonelik gerçekleştirmesini istemiştir[653]. Refik Bey de bu doğrultuda 25 Eylül tarihine gelindiğinde "Le Courrier de Bulgarie" adlı gazeteye 15 Frank karşılığında istenilen aboneliği gerçekleştirmiştir[654]. Öyle ki Bulgaristan basınının önemli gazetelerinden olan söz konusu yayının Matbuat-ı Hariciye Şubesi tarafından takip edilmesi, gündemde olan savaşın Bulgaristan matbuatı ve bu doğrultuda Bulgar kamuoyunda hangi temsil ve sunumlar ile yer aldığını tespit edebilmeye yöneliktir.

---

651 BOA, *HR. SFR.3.*, 677/35, s. 1.
652 BOA, *HR.İD.,* 1439 dosya numaralı evraklar incelenebilir.
653 BOA, *HR.SFR04.*, 866/86, s. 3.
654 BOA, *HR.SFR04.*, 866/86, s. 1.

Yine 1913 yılının başında Rusça yayınlanan askerî dergi ve gazeteler üzerinden uluslararası gündemi takip edebilmek amacıyla Erkân-ı Harbiye adına gerçekleştirilen abonelik de aynı saikleri barındıran bir hamledir[655]. Sayıları çoğaltılabilecek bu örnekler Osmanlı bürokrasisinin, Balkan Savaşı sırasında gerek Avrupa, gerekse muharip devletlerin basın ve kamuoyunu yakından takip ettiğini açık bir şekilde göstermektedir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde yaşanan gelişmeler, devlet merkezli bu hamlelerin sadece bürokratik ve askerî bağlamda gerçekleştirilen planlı bir organizasyon olduğunu göstermektedir. Nitekim 22 Şubat 1913 tarihinde Meclis-i Vükelâ tarafından, savaş sebebiyle Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'da neşredilen gazetelerin savaş müddetince ülke sınırlarına girişi "*matbuat-ı kanuniyenin otuz beşinci maddesi hükmüne gerek kalmadığı*" belirtilerek "*bahsi geçen ceraid-i mezbûrenin idhali ve gerektiği takdirde hükümet-i askeriyece men edilebileceği Dâhiliye Nezareti'nin*" tezkiresi ile karar altına alınmıştır. Gündeme gelen bu meselenin ardından "*tezkeredeki ceraid-i mezkûrenin memalik-i Osmaniye'ye*" girişi yasaklanmıştır[656]. Anlaşılan o ki Osmanlı Devleti, bürokratik olarak muharip devletlerin matbuatını takip ederken, ülke kamuoyunun bu yayınları takip etmesinin önüne geçerek, bu yayınlardan kaynaklanabilecek menfî bir atmosferin oluşmasını engellemeye çalışmaktaydı. Osmanlı bürokrasisi bu önlemini sadece İstanbul kamuoyu ve muharip devletlerin matbuatları ile sınırlı tutmamış; savaş sebebiyle İzmir'de yayınlanmakta olan İtalyanca gazetelerin de bu süreçte yayın ve dağıtım faaliyetleri durdurulmuştur[657].

Bununla birlikte İstanbul gazeteleri, sütunlarında "ecnebi efkâr-ı umumiyesi" başlığı altında Osmanlı kamuoyunu Avrupa gündeminden kısa bilgiler ile haberdar etmekteydi. Örneğin İkdâm gazetesi düzenli olmasa da genelde "Matbuat-ı Ecnebiye" özelde ise "İngiltere Efkâr-ı Umumiyesi", "Avusturya'da Efkâr" ve "Sofya'da Efkâr" gibi başlıklar altında, Osmanlı kamuoyuna uluslararası basının Balkan Savaşı'na bakış açısını yansıtan bilgiler aktarmıştır[658]. Fakat Matbuat-ı Umûmiye Müdüriyeti'nin ihdasına dair hazırlanan layiha maddelerinde

---

[655] BOA, *HR.SFR.1.*, 167/51.
[656] BOA, *MV.*, 174/72.
[657] BOA, *HR.İD.,* 1431/48; 49; 51; 52; 53.
[658] "İngiltere Efkâr-ı Umumiyesi", "Avusturya'da Efkâr" ve "Sofya'da Efkâr", *İkdâm*, No.: 5651, 26 Kasım 1912, s. 2.

yer alan ifadelerden de hatırlanacağı üzere İstanbul gazetelerinin bu referans ve iktibasları özellikle malî ve teknik sebeplerle oldukça dar bir çerçeve ile sınırlı kalmıştır.

Bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı bürokrasisi gerek Avrupa matbuatını gerekse Avrupa gazetelerinin İstanbul'da görevde bulunan muhabirleri tarafından kaleme alınan yazı ve makaleleri yakından takip etmiştir. Çalışmamın bu bölümünde, Balkan Savaşları'nda Avrupa matbuatı, Osmanlı bürokrasi zaviyesinden incelenmiş olup, devletin bu bağlamda hangi tür yayınlara dair hassasiyet ve bu hassasiyetlere ne türden bir refleks gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu kısım aynı zamanda dar bir çerçeveden de olsa Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere, Rusya ve Amerika basınında Balkan Savaşı'nın ne türden bir anlatı ile hangi olay ve karakterler eşliğinde kamuoyuna aktarıldığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda genel bir çerçeve çizmek yerinde olacaktır.

Balkan Savaşı başlamadan kısa bir süre önce Touraine'deki Fransız savaş tatbikatını takip eden Bartlett, savaşlarda büyük stratejilerin ve sürprizlerin sona erdiğinden sözü açarak seçkin eleştirmenlerin şu görüşüne atıfta bulunmuştu; "*Meşhur generallerin devri kapandı; artık harpler cepheye haber taşıyan telgraf istasyonlarının şefleri tarafından kazanılıp kaybedilecek.*"[659] Bartlett'ın kardeşiyle birlikte kaleme aldığı Balkan Savaşı hatıralarına yukarıdaki ifadelerle başlaması dikkat çekicidir. 20. yüzyılın ilk 10 yılı geride kaldığında basın ve kamuoyu arasındaki etkileşimin göz ardı edilmesi artık söz konusu dahi değildi. Bu etkileşimin gözde mekânlarından olan harp sahasının en önemli aktörleri Bartlett'ın da altını çizdiği gibi kimi zaman bir telgraf şefi kimi zaman da sıradan bir muhabirdi. Osmanlı bürokrasisi de tıpkı Bartlett gibi düşünmüş olacak ki bu noktada yabancı muhabirlerin gerek başkent gerekse harp sahasındaki faaliyetlerini ve gazetelerine yazdığı yazıları oldukça yakından takip etmiştir. Öte taraftan Balkan Savaşı öncesinde müttefik devletlerarasında imzalanan antlaşmaların en önemli aktörlerinden birinin, 1888 yılından beri The Times gazetesinin Sofya muhabirliğini

[659] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 19.

yapan James David Bourchier olduğu göz önüne alınırsa, devletin bu noktadaki hassasiyeti çok daha iyi anlaşılabilir[660].

Osmanlı bürokrasisi her ne kadar harp sahasına alınacak yabancı muhabirleri belirlerken bazı protokolleri yerine getirmelerini istese de daha önce Bartlett ve Donohoe örneğinde olduğu gibi sansürsüz telgrafların bir yol bulunarak çekilebildiğine değinilmişti. Özellikle Kasım ayının sonlarına gelindiğinde Osmanlı bürokrasisinin bu gibi durumlarla sık sık karşılaşmaya başladığı görülür. İlk bölümde bahsi açılan Osmanlı Ordu Karargâhı'nda yer alan yabancı muhabirlerin telgraf ve makaleleri doğrudan sıcak savaş ile ilgili konuları içerirken, başkentte görevde bulunan yabancı muhabirlerin telgraf ve haberleri ise savaşın daha çok siyasî gündemini konu edinmiştir. Bununla birlikte Osmanlı bürokrasisinin savaş sırasında Avrupa matbuatını iki farklı sebeple takip ettiği anlaşılmaktadır.

1.1. İstihbarat Olarak Basının Takibi

Rus Çarı I. Nikola'nın 1854 Kırım Harbi sırasında kaleme aldığı bir raporda "*The Times varken başka bir casusa ihtiyacımız yok*" ifadelerine yer vermesi, basının modern savaş bağlamındaki önemini açıkça ortaya koymaktadır[661]. Geçmişi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürülen ve sözlük anlamı yeni öğrenilen bilgiler, haberler, duyumlar ve bilgi toplayıp haber alma olarak ifade edilen istihbarat kelimesi[662], askerî açıdan çok daha derin anlamlar ihtiva etmektedir. Kelimenin İngilizce karşılığı "intelligence" ifadesine bakıldığında akıl, idrâk, zekâ ve anlayış gibi ifadelerle karşılaşılır[663]. Bu noktadan hareketle istihbaratın sadece bilgi toplamak veya elde etmek anlamına karşılık gelmediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda en alt düzeyde bireyin günlük yaşantısından en üst düzeyde karmaşık politikalara kadar hayatın hemen hemen her alanında bulunan istihbarat, haliyle ilk devlet yapılanmalarının temelinde de yer alan önemli bir araçtır. Öte taraftan istihbaratın

---

660 Bourchier önce Bulgaristan-Sırbistan, ardından Bulgaristan-Yunanistan ittifaklarının hazırlık sürecinde krallar ve diplomatlar ile yaptığı görüşmeleri rapor olarak gazetesine aktarmayı da ihmal etmemiştir bkz.: Levent Şarlak, *a.g.t.*, s. 32.

661 Thomas G. Ferguson, *Biritish Military Intelligence 1870-1914: The Devolepment of Modern Intelligence Organization*, University Publication of America, United States of America 1984, s. 136-137.

662 *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2007, s. 5.

663 Martin Bang, *Military Intelligence Analysis: Institutional Influence*, National Defence University Press, Helsinki 2017, s. 7.

günümüzde ekonomik, siyasî, teknolojik/endüstriyel, bilimsel, sosyal, coğrafik ve biyografik gibi çeşitli alanlarda uzman kişilerce sürdürülen bir devlet faaliyeti olması, söz konusu aracın bürokratik çerçevedeki önemini bir kez daha göstermektedir. Bu geniş çerçeve içerisinde yer alan askerî istihbarat ise hasım ülkelerin silahlı kuvvetlerinin yapısı, silah ve personel gücü ile operasyonel yeteneği konusunda bilgi toplama ve bu bilgileri analiz etme olarak değerlendirilebilir[664].

İstihbaratın kelime anlamlarındaki çeşitlilik ve modernleşen uygulamaları bir yana söz konusu askerî istihbarat olduğunda temel yaklaşımın aynı olduğu söylenebilir. Öyle ki Osmanlı Harbiye Nezareti'nin Trablusgarp Savaşı sırasında cephede yer alan muhabirlerin bir casus olabileceğinden şüphelenmesi ve cephede bulunan bu muhabirlerin gerek sahadaki faaliyetlerinin gerekse mensubu olduğu gazetelerdeki makalelerinin yakından takip edilmesi bu bağlamda yer almaktadır. Bu farkındalığın bir devamı olarak Balkan Savaşı sırasında da aynı usul takip edilmiş; yabancı muhabirlerin cephe ve İstanbul'daki faaliyetleri kadar mensubu olduğu gazetelere gönderdikleri telgraflar ve bu gazetelerde yayınlanan yazıları da Osmanlı bürokrasisi tarafından ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Bunun yanı sıra istihbarat olarak kabul edilen haber ve makalelerin önemli bir kısmı da Avrupa gazetelerinden elde edilmiştir. Bu bağlamdaki kayıtlar daha çok Bulgar Ordusu karargâhından iletildiği belirtilen haberler üzerine yoğunlaşmaktadır. Sözgelimi Frankurter Zeitung gazetesi, Neue Freie Presse gazetesinin Bulgar Ordusu karargâhından aldığı bir habere atıfla sütunlarına taşıdığı haber, Sadaret tarafından askerî bir istihbarat olarak değerlendirilerek "*Başkumandan Vekili Nazım Paşa Hazretlerine/Şifre*" ile iletilmiştir.

Buna göre Bulgar Ordusu, elindeki mühimmatın tümünü tüketmiş bir halde Çatalca hattının karşısında oldukça kötü bir durumda bulunuyordu. Erzak ve mühimmat nakliyesini gerçekleştirebilmekten uzak bir durumda olan Bulgar Ordusu, kolera, tifo ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıklar sebebiyle her geçen gün daha büyük zayiatlar vermekteydi. Geriye kalan ordu kuvvetleri ise tecrübesiz gençler ile yaşlı askerlerden ibaretti. Daha doğrusu Çatalca önündeki Bulgar Ordusu'nun içinde

---

[664] Kaan Kutlu Ataç, "İstihbarat, Casusluk, Karşı Casusluk, Örtülü Operasyonlar ve Güvenlik", *Güvenlik Yazıları*, No.: 45, Kasım 2019, s. 1-4.

büyük bir boşluk bulunmaktaydı. Bulgar Ordusu'nun Çatalca önlerindeki bu durumu, Trakya Bölgesi geneline yayılmış; Edirne civarındaki ordunun da bundan aşağı kalır yanı yoktu. Hatta Bulgar askerlerinin hiç biri Edirne'nin zapt olunabileceğini hayal dahi edememekteydi. Öyle ki Bulgar Ordusu, yaşadığı mühimmat sorunu nedeniyle şehri top atışına dahi tutamamaktadır. Edirne önlerinde giderek eriyen Bulgar zabitlerinin durumu, ordunun maneviyatını da olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte Osmanlı Ordusu Çatalca hattında her daim mühimmat sevkiyatı gerçekleştirebilecek bir pozisyondayken, Bulgar ordusu bir günlük muharebeyi dahi kaldıramaz haldedir. Hatta bu bilgileri edinen kişi; iyi bir şekilde teçhizatlandırılmış 50.000 kişilik bir Osmanlı Ordusu'nun Çatalca'daki Bulgar Ordusu'nu kolay bir şekilde yararak hiçbir engel ile karşılaşmadan iki kol halinde Sofya'ya kadar ilerleyebileceğini iddia etmektedir[665]. Neue Freie Presse gazetesinde yer alan ve Bulgar Ordusu'nun Trakya'daki mevcut durumuna odaklanan bu yazının devamında yer alan ifadelere değinilmemekte haberde "*Bulgarların her taraftan bu suretle tasvirine devam edilmekte*" olduğu belirtilmektedir. Ne var ki Bulgar Ordusu'nun durumu söz konusu haberde bahsedildiği gibi olsa dahi, bu ordunun birkaç hafta içerisinde Sofya'dan Çatalca önlerine ulaştığı da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Dolayısıyla gazetede yer alan bu haber her ne kadar istihbarî bir bilgi mesabesinde olsa da doğruluğunun teyit edilmesi gerekmekteydi.

Balkan Savaşları'nda Bulgar Ordusu'nun sansür müdahalelerine maruz kalan Lev Troçki de askerî sansürü eleştirdiği bir makalesinde hiçbir muharip devletin kaynağını ve güvenirliğini teyit etmeden herhangi bir gazetede yayınlanan haberden hareketle bir strateji geliştirmeyeceğini belirtmektedir[666]. Nitekim Frankfurter Zeitung'ta yayınlanan haberin Nazım Paşa'ya takdiminin ardından Bulgar Ordusu'nun mevcut durumunun belirtildiği gibi olup olmadığını tespit edebilmek için keşif kolları ile araştırmalarda bulunulmasının önemine ve bu sayede Bulgar Ordusu'nun ilerleyen süreçteki planları ile hamlelerinin de

[665] BOA, *BEO.*, 4141/310503, s. 1.
[666] Lev Troçki, *a.g.e.*, 370.

belirlenebileceğine değinilmektedir[667]. Bu doğrultuda Osmanlı Ordusu'na katılabilmek için Avrupa'dan gelen yabancı muhabirlerin bölgede karşılaştığı Bulgar ordusunun oldukça yorgun ve perişan bir halde olduğunu bildirdiği ifadeleri[668] ve yine Peşte'de yayınlanan gazetelerde, Çatalca önlerinde bulunan Bulgar Ordusu içerisinde bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması nedeniyle ordunun kötü bir durumda olduğunu bildiren haberler de Osmanlı bürokrasisi tarafından takip edildiği gibi teyit edilmeye de çalışılmıştır[669].

1.2. İmaj Zedeleyen "Muzır" Yayınların Takibi

Osmanlı bürokrasisi Avrupa ve muharip devletlerin matbuatını sadece istihbarat faaliyetleri bağlamında değil uluslararası imajını zedeleyen "muzır neşriyatı" tespit edip bu doğrultuda önlem alabilmek amacıyla da takip etmiştir.

1.2.1. Avrupa Basınında Balkan Savaşları ve Osmanlı Devleti

Daha önce de değinildiği üzere Balkan Savaşları'nın uluslararası kamuoyundaki yansımalarını konu edinen çalışmalar, 2010'lu yılların başından itibaren kaleme alınmaya başlamıştır. Genel çerçevesi bir ülkenin basını ve/veya gazetesi üzerinden elde edilen verilerle belirlenen bu çalışmalar literatürün ön plana çıkan örnekleri arasında yer almaktadır. Araştırmacıların bu noktadaki ilgisi tarihyazımı bağlamında geç bir noktaya konumlansa da konunun önemi ilk kez Harun Duman tarafından 1991 senesinde tamamlanan doktora tezinde ileri sürülmüştür. Duman "savaşın dış basındaki akisleri" başlığı altında açtığı bahiste bu konunun çok daha teferruatlı bir şekilde çalışılması gerektiğini belirtirken[670], tezini kitap olarak yayınladığında ise bu konunun bir doktora tezi muhteviyatına sahip olduğuna değinmektedir[671]. Yazar bu tespitinin akabinde dış basınının Balkan Savaşları hakkındaki yayın politikasını Doğu ve Batı olmak üzere iki kısımda inceler. Batı'yı yani Avrupa kamuoyunu ekseriyetle Fransa basını üzerinden açıklamaya çalışan yazar, Doğu basınını ise Hindistan ve Pakistan basını üzerinden

---

667 "*...hal ve vaziyetlerinin anlaşılması için kuvvetli keşif kollarıyla istikşaf-ı mühimme ve ciddiye icrası ve âtî ve planlardan dahi bu hususta istifade etmekle pek ziyade gayret edilmesi...*" BOA, *BEO.*, 4141/310503, s. 1.
668 BOA, *BEO.*, 4109/308105.
669 BOA, *HR.SYS.*, 2088/15.
670 Harun Duman, *Balkan Savaşı Edebiyatımız*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991, s. 108.
671 Haluk Harun Duman, *a.g.e.*, s. 88.

değerlendirir. Duman'ın bu doğrultudaki değerlendirmeleri "dost doğu", "düşman batı" ekseninde sonuçlanır. Her ne kadar bu dönemde Batı matbuatının topyekûn bir şekilde düşman olarak ifade edilmesi birtakım eksiklikler içeriyor olsa da yazarın konunun önemine değindiği ifadelerinde haklılık payına sahip olduğu söylenebilir. Arşiv çalışmalarımız sırasında tespit ettiğimiz belgeler üzerinden elde edilen bulgular, araştırmacılar tarafından genellikle Fransa ve İngiltere üzerinden değerlendirilen Avrupa basınının çok daha geniş bir zeminde araştırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda başta İtalya olmak üzere Avusturya ve Rus basınlarının da Balkan Savaşları hakkında kayda değer bir yayıncılık faaliyetinde bulunduğu görülmektedir.

2. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Fransız Basını

Dönemin Osmanlı kamuoyu tarafından gerçek bir Türk muhibbi olarak görülen Pierre Loti, daha sonrada değinileceği üzere Balkan Savaşları hakkında Osmanlı Devleti lehine birçok makale kaleme almış ve konferanslar düzenlemiştir. Loti bunun yanında başta Fransa olmak üzere Avrupa basınının savaş hakkında gerçekleri yazmadığını ifade ederek Gill Blas dışında bütün Fransız basınını hainlikle suçlar ve ardından basının Balkanlılar tarafından satın alındığına değinir[672]. Nitekim Fransa basını Balkan Savaşları'na L'Echo de Paris, Le Figaro, Le Gaulois, Le Journal, Le Petit Journal, Le Petit Parisien, Le Radical ve Le Temps gazetelerinde[673] sıkça yer vermiş, bu doğrultuda geniş ve Osmanlı Devleti adına menfi bir kamuoyu oluşturmuştur. Fakat Osmanlı bürokrasisinin bu süreçte üzerinde önemle durduğu Fransız gazetesi, Le Matin olmuştur.

Fransa basının önde gelen gazetelerinden Le Matin, genel hatlarıyla ilk baskısını gerçekleştirdiği 1884 tarihinden itibaren, Osmanlı Devleti aleyhine bir yayın politikası takip etmiştir. İlk kez 1886 tarihinde ülke sınırlarına girişi yasaklanan gazete[674], yaklaşık olarak 40 yıl boyunca Osmanlı bürokrasisinin

---

[672] Pierre Loti, "Alelumum Fransız Matbuatı Satılmıştır!", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 670, 17 Şubat 1913, s. 2.

[673] Balkan Savaşları'nın Fransa basınındaki yansımalarına dair kısa bir çalışma için bkz.: Nicolas Pıtsos, "Fighting Balkan Wars along the Grands Boulevards: Antagonistic Media Narratives In French Public Space", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 759-769.

[674] BOA, *HR. TH.*, 66/33.

yakından takip ettiği bir yayın olmuştur. Nitekim bu süreçte Le Matin'in kimi zaman ülke sınırlarına uzun bir süre alınmadığı, kimi zaman sadece Osmanlı Devleti aleyhinde yazıların yer aldığı "*muzır neşriyat*" nüshalarının ülkeye girişinin yasaklandığı, bazen de bu doğrultudaki haberlerin sefaretler veya bir başka gazete aracılığıyla tekzip edildiği görülmektedir[675].

Balkan Savaşı henüz patlak vermeden yarımadadaki gelişmeleri yakından takip etmeye başlayan Le Matin, savaşın başlamasıyla birlikte hem Osmanlı hem de Bulgar orduları içerisinde görevlendirdiği muhabirleri aracılığıyla, Fransa kamuoyunu savaş gündeminden sıcağı sıcağına haberdar edebilmeyi hedeflemiştir. Nitekim gazetenin Edirne kuşatmasını bir muhabir aracılığıyla içeriden takip eden tek yabancı yayın olduğu göz önüne alınırsa, gazetenin hedeflediği başarıya ulaştığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır[676]. Bununla birlikte gazetenin İstanbul'daki en bilindik temsilcisi, savaşın ilk döneminde başkentteki gözlemlerini "*Hastanın Başucunda Kırk Gün*" adlı eser ile kaleme alan Stephane Lauzanne'dır. Bu noktada, Le Matin'in savaş sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı olan tutumu, ilk olarak Lauzanne ve eseri üzerinden tartışmaya açılabilir.

Öncelikle Lauzanne'ın eserinin isminde yer alan "kırk gün" ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Yazarın 12 Ekim 1912 tarihinde İstanbul'a gelmesiyle birlikte kaleme almaya başladığı günlük, son olarak 19 Kasım 1912 tarihi hakkında bazı bilgiler içermektedir. Lauzanne'ın 20-22 Kasım tarihleri arasında şehirden ayrıldığı göz önüne alınırsa eserin isminin, yazarın İstanbul'da geçirdiği süreye karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Fakat bu noktada gündeme farklı bir soru gelmektedir; Lauzanne İstanbul'da neden kırk gün kalmıştı? Bu bilinçli bir tercih miydi, yoksa iradesinin dışında yaşanan bir takım gelişmelerin sonucu muydu? Öyle anlaşılıyor ki Lauzanne'ın muhabir olarak mensubu olduğu Le Matin, savaşın başlamasıyla birlikte çok daha sıkı bir şekilde takip edilmişti. Nitekim Başkumandanlık Vekâleti'nden Dâhiliye Nezareti'ne sevk edilen bir evrakta yer alan bilgiler, gazetenin gerek hükümet gerek Osmanlı milleti ve gerekse devletin mevcut durumu hakkında "*yalan*

[675] Bu doğrultuda farklı dönemleri içeren birçok örnek bulunmakla birlikte bunlardan birkaçı için bkz.: BOA, *DH.MKT.*, 1763/12; BOA, *BEO.*, 588/44093; BOA, *YPRK.HR.*, 21/71.
[676] Gustave Cirilli, *Edirne Kuşatması Günlüğü (Kuşatma altındaki bir kişinin intibaları)*, Çev.: Fazıl Bülent Kocamemi, Ceren Yayınevi, Edirne 2012.

neşriyatlar" yaptığına işaret etmektedir. Bununla birlikte gazete her ne kadar Osmanlı Devleti hakkında "*hakikat ile örtüşen*" yazılara zaman zaman yer veriyor olsa da bunların "*müstehzi Flemenk*" tavrı ile "*nefs-i millimizi*" yaralayacak tarzda kaleme alındığı ve bu yazılar ile asıl hedeflenenin millî onuru yaralamak olduğu düşünülmektedir. Ayrıca gazetenin bu tutumunun Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren süregeldiği belirtilmekle birlikte; "*gazetenin namus ve itibarını paraya mukabil sattığına dahi Avrupa'da bile kanaat getirmemiş sahib-i vicdan kalmamıştı*" ifadeleri, Osmanlı bürokrasisinin gazete hakkındaki mevcut kanaatini açık bir şekilde göstermekteydi.

Lauzanne, savaşın Çatalca önlerinde devam ettiği günlerde Hariciye Nazırı ile yaptığı görüşmeye istinaden; Bulgarların 4 gün içerisinde İstanbul'a gireceklerini ve Osmanlı Ordusu'nun Çatalca'dan geri çekildiği sırada Mahmut Muhtar Paşa'nın yaralandığına dair ifadelerin yer aldığı bir telgrafı Matin gazetesine iletmek istemişti[677]. Beyoğlu Telgrafhanesi'ndeki askerî sansür memurunun dikkati üzerine genel karargâh ile gerçekleştirilen telefon bağlantısı sonucunda Lauzanne'ın telgrafında yer alan ifadelerin gerçeklerle örtüşmediği bilgisi alınmış ve bu son yaşananlar gerek Le Matin gerekse Lauzanne için bardağı taşıran son damla olmuştur. Nitekim bu olayın hemen ardından Lauzanne'ın İstanbul'dan derhal derdest edilmesi kararı alınırken[678] Le Matin gazetesinin bundan sonra Osmanlı sınırlarına girmemesi de Sadaret tarafından Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'ne bildirilmiştir[679]. Lauzanne, bahsi geçen bu olayları eserinde bahsetmekten imtina ederken, söz konusu evrakın 19 Kasım 1912 tarihinde kaleme alındığı ve Lauzanne'ın günlüğünün de bu tarihte sona erdiği göz önüne alınırsa, gündeme gelen soru cevap bulmaktadır[680].

---

[677] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 53-89.
[678] BOA,, *BEO.*, 4123/309217, s. 3.
[679] BOA, *BEO.*, 4123/309217, s. 4.
[680] Lauzanne'ın bahsi geçen eserini bir seyahatname olarak ele alan Seyfettin Sağlam, yazarı kendince bir Türk dostu olarak addetmekle yetinmez onun objektifliğini ve Türk hayranlığını Pierre Loti'den kat be kat fazla olduğunu da iddia eder. Sağlam, bahsi geçen eserin arka kapak yazısı ile giriş kısmında yer alan ifadeler üzerinden kaleme aldığı kısa yazıda, Kanuni Sultan Süleyman, IV. Murad, II. Viyana Kuşatması, Kilise ve Mektepler Kanunu gibi birbirleri ile tematik bir bağı bulunmayan dönem ve olaylara dair yapmış olduğu karşılaştırmalarda Lauzanne'a dair oluşturduğu Türk dostu kimliği oldukça temelsiz gözükmektedir bkz.: Seyfettin Sağlam, "Balkan Savaşı'yla İlgili Bir

Her ne kadar bu olayın ardından Lauzeanne sınır dışı edilmiş, Matin gazetesinin de ülke sınırlarına girişi yasaklanmış olsa da gazetenin başkentte bulunan diğer muhabirleri adeta Lauzanne'ın sıkı birer takipçisi olarak kalem oynatmaya devam etmişlerdir. Özellikle 1913'ün Şubat ayı içerisinde İstanbul'da bulunan Matin gazetesi muhabirlerinin kaleme aldığı yazılar üzerine Osmanlı bürokrasisi diplomatik boyutta birtakım girişimlerde bulunmuştur. 6 Şubat 1913 tarihinde Hariciye Nezareti Matbuat Dairesi tarafından Fransa Büyükelçiliği'ne verilen "*acil*" notaya bakılacak olursa; Matin gazetesinin İstanbul muhabiri Mösyö Alphonse de Cuinet, birkaç zamandır Osmanlı Devleti'nin aleyhinde ve tamamıyla düzmece yazılar kaleme almaktadır. Nezaret kendisine, bu tutumunun yanlış olduğunu ve kaleme almış olduğu gerçek dışı yazıların bu şekilde devam etmesi halinde bazı yaptırımlarla karşı karşıya kalacağını defalarca bildirmiş olmasına rağmen, 30 Ocak 1913 tarihli Matin gazetesinde yayınlanan makale, sabrı tüketen ifadeler içermektedir. Belirtildiğine göre Cuinet'in Çatalca hattında meydana gelen mücadeleler hakkında kaleme aldıkları tamamen hayal ürünüydü. Kendisine bu konu hakkında yapılan son uyarıda, muhabirin sadece mesleğini ifa ettiğini belirtmesi üzerine Fransa Büyükelçiliği'ne verilen notada; söz konusu şahsın bu şartlar altında ülkede kalmasına daha fazla müsaade edilemeyeceği, Alphonso de Cuinet'in Osmanlı topraklarını en geç 8 Şubat 1913 günü terk etmesi gerektiği, kendisinin aksi bir davranışta bulunması halinde ise yetkililerce sınır dışı edileceği bildirilmiştir[681]. Savaş gündemini İstanbul'dan takip eden Fatih Kerimi de, Cuinet'in kaleme almış olduğu yalan yanlış yazılar sebebiyle ülke sınırlarını dışına çıkarıldığını belirtmektedir[682].

Cuinet'in ülke sınırlarını terk ettiği gün yani 8 Şubat 1913 tarihine gelindiğinde, dikkatler bu kez Matin gazetesinin bir diğer İstanbul muhabiri Mösyö Kevine üzerine odaklanmıştır. Nitekim Kevine'in faaliyetleri Lauzanne ve Cuinet'i aratır türden değildi. Hariciye Nezareti ile Birinci Kolordu arasında gerçekleştirilen yazışmada; Matin gazetesi muhabiri Mösyö Kevine'ın Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine yazdığı yazılar ile yanlış yönlendirdiğine değinilmiş, yazarın bu

---

Seyahatname, Hastanın Başucunda Stephane Lauzanne", *100. Yılında Balkan Harbi Balkanlarda Müslüman-Türk Katliamı*, *Türk Yurdu*, C.: 32, S.: 303, Ankara 2012, s. 119-122.

[681] BOA, *HR.İD.,* 1431/27.

[682] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 237.

doğrultuda tekrar bir makale kaleme alması halinde ülke sınırları dışarısında çıkarılacağı belirtilmiştir[683].

Osmanlı Hariciyesi'nin Matin gazetesi ve bu gazetenin İstanbul'daki mensuplarıyla olan açmazı Lauzanne, Cuinet ve Kevine örneklerinden hareketle incelendiğinde, muhabirlerin devlet aleyhinde yazılar kaleme alması halinde ilk olarak ikaz edildiği, bu durumun tekrarlanması halinde ise muhabirlerin ülke sınırlarından çıkarılmasıyla sonuçlanan doğrusal bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu noktada işlerin çok daha ciddi boyutlara taşındığı münferit olaylara da rastlanmaktadır.

20. yüzyılın hemen başında bazı sanat eserlerinin dekorasyonu ve restorasyonu için Osmanlı Devleti'nin daveti üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen mozaik ustası ve ressam Prétextat Lecomte, şehirde önemli çalışmalara imza atmıştır. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Doğu sanatlarını yakından inceleyen Fransız, bu çalışmalarını "*Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar*" adı ile kaleme aldığı eserde ayrıntılı bir şekilde izah etmiş ve ardından da Batı'nın bu noktada Şark'a olan kayıtsızlığı üzerine bir takım eleştiriler getirmiştir[684]. Lecomte'ın kimliği ve faaliyetleri Türkçe literatürde her ne kadar söz konusu eseri ile sınırlı bir görünüme sahip olsa da, Seza Sinanlar'ın kaleme aldığı çalışma, Lecomte'ın gazetecilik, sanat eleştirmenliği, redaktörlük ve muhabirlik kimliklerinin altını çizmesi bakımından önemlidir[685]. Fakat Osmanlı arşivinin sürprizlere açık yapısı, Prétextat Lecomte adına uzun soluklu ve oldukça farklı bir hikâye sunmaktadır.

Trablusgarp Savaşı'nın devam ettiği günlerde, tam olarak 9 Mart 1912 tarihinde, Dâhiliye Nezareti Muhaberat Dairesi'nden Hariciye Nezareti'ne iletilen yazıya göre; Bulgar Ordusu ve Fransız Bafisen gazetesininin muhabiri olan Protensta Lokont adındaki şahsın mensup olduğu gazetelere hayal ürünü ve Hristiyan ahaliyi galeyana getirecek uydurma telgraflar yazdığı tespit edilmişti. Muhabir hakkında

---

683 BOA, *HR.İD.,* 1431/28.

684 Pretextat Lecomte, *Türkiyede Sanatlar ve Zeneatlar Ondokuzuncu Y.Y. Sonu*, Yay. Haz.: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1976.

685 Seza Sinanlar, "Lecomte Prétextat; un homme de l'art au XIXème siècle à Péra", *Synergies Turquie*, No.: 2, 2009, s. 59; Seza Sinanlar, *Pere'da Resim Üretim Ortamı 1844-1916*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 135-138.

yapılan incelemede, kendisinin en az 25 yıldır İstanbul'da ikamet ettiği ve halk arasında "*Şarl Lokont*" veya "*Profesör Lui Protensta Lokont*" olarak anıldığı tespit edilmiştir. Yapılan tahkikat göstermektedir ki, Lokont'un geçmişi olabildiğine kirlidir. Paris'te iken sahte senet ve imza taklit etmek suçlarından 7 sene hapse mahkûm edilen Lokont, cezasını tamamladıktan sonra Paris'te 5 kişi ile birlikte bir banka açıp İngiliz bir kadınının 90.000 frangını dolandırmıştı. Bu dolandırıcılıktan bir şekilde kurtulan Lokont, gıyabında verilen 5 sene kürek mahkûmiyetine rağmen Fransa'dan firar ederek soluğu İstanbul'da almış ve ismi tespit edilemeyen bir kadınla evlenmişti. Fakat Lokont eşini de terk ederek yalnız yaşamaya başlamış ve birkaç sene önce Taksim Sıraselviler'de Hacı Hristo Mektebi ile Heybeli Ada'daki Rum Ticaret Mektebi'nde muallimlik görevinde bulunmuştur. Belgede, Lokont'un oldukça sert ve ani meslek geçişliliğine dair herhangi bir bilgi yer almasa da literatürde kendisi hakkında yer alan ifadelerin bundan sonra görünür olmaya başladığı söylenebilir. Bu sırada geçici olarak İstanbul ve Levent Herald gazetelerinin yazı heyetinde de görev alan Lokont, şu anda *La-Türki gazetesi* yerine yayınlanan *Liberte gazetesi'*nde tiyatro makaleleri kaleme almaktaydı. Lokont, bununla birlikte Balkan Savaşı'nın ilânının ardından Osmanlı sınırlarına girişi yasaklanan La-Türki gazetesinin sahibi İtalyan *Bondini* ile irtibatına devam ederken, Matbuat-ı Ecnebiye Cemiyeti'nin kâtiplik görevini de yürütmekteydi. Üstelik Bulgaristan'da yayınlanan "*Ajans Telgraf Bulgar*" ve Paris'te neşredilen "*Ajans Enformasyon Pari*" ve "*Peti Parizyen*" ile Marsilya basınından "*Semako Dömarsi*" ve Rusya'da münteşir "*Corriere de Roma*" adlı gazete ve ajansların muhabirlik görevini de yapmaktaydı. Anlaşıldığı üzere Lokont'un Avrupa'daki önemli basın kurum ve kuruluşlarıyla olan bu sıkı diyaloğu, kendisinin devletin siyasî durumu ile iç ve dış meselelerine dair kaleme aldığı hayal ürünü telgraflarının neredeyse tüm Avrupa kamuoyunda yankı bulmasına zemin hazırlıyordu[686]. Levent Herald gazetesi muhabirlerinden Tastanidis'in Protensta Lokont'a dair bu meyandaki ihbarı üzerine

[686] "*… Protensta Lokont namındaki şahsın şüpheli bir adam olup mensup olduğu gazetelere ale'l-ekser kendisinin mahsulü ihtirâî olan esassız ve heyecan aver havadis vermekte bulunduğu…*" bkz.: BOA, *HR.İD.,* 1431/31.

gerçekleştirilen tahkikat sonucunda, şahsın İstanbul Polis Müdüriyeti tarafından tard edilmesini gündeme getiren karar, Hariciye Nezareti'nin bilgisine sunulmuştur[687].

Hariciye Nezareti'ne Lokont hakkında sevk edilen tahkikat, nezaretin Matbuat-ı Ecnebiye Şubesi tarafından incelenmiş ve Lokont ile bir mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu mülakata göre; güvenilir kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda Osmanlı Devleti aleyhinde birtakım faaliyetler yürüten Lokont, bu türden davranışlara devam etmesi halinde ülke sınırları dışarısına çıkarılacaktı. Lokont, bu uyarı karşısında, kendisinin Bulgar Telgraf Ajansı muhabiri sıfatıyla bir Bulgar memuru olduğunu ve İstanbul'dan gönderdiği telgrafların birçoğunu, "*Osmanlı hayırhahı*" olarak kaleme aldığını belirtmiştir. Öyle ki 27 seneden beri İstanbul'da ikamet ettiğini belirten Lokont'a göre, kendisinin Osmanlı Devleti aleyhine bir tutumunun olmadığı, bir süre önce Osmanlı sanayi ve sarfına dair yazdığı esere bakılarak anlaşılabilirdi ve Lokont kaleme aldığı eseriyle bunu ispat etiğini düşünmekteydi. Lokont'un ifadelerinden devam edilecek olursa, onun Osmanlı Devleti adına verdiği hizmetler sadece bu eserle sınırlı kalmıyordu. Nitekim II. Meşrutiyet süresinde gösterdiği faydalı hizmetlere de değinen Fransız, bir mükâfat beklerken Osmanlı sınırlarından uzaklaştırılma ikazı ile karşılaşmasına oldukça şaşırmıştır. Lokont ile yapılan bu mülakat her ne kadar kendisinin üzerindeki sis bulutlarını dağıtmaya yetmese de şimdilik böyle bir ihtarla yetinilmesine karar verilmiştir[688].

Fakat nezaretin Lecomte'a dair kuşkularında haklı olduğu kısa süre sonra ortaya çıkmıştır. 1913 yılına gelindiğinde Lecomte'ın daha önce Osmanlı Devleti lehinde olduğunu iddia ettiği faaliyetlerinde açık bir dönüşüm görülür. Öyle ki Lecomte'ın Kahire'de yayınlanan "L'Egypte" gazetesinin 186. sayısında kaleme aldığı "*Türkiye ve Diplomasi*" başlıklı yazı, Hariciye Nezareti'ne göre onun artniyetli olduğuna dair hiçbir kuşkuyu ortada bırakmamıştır. Bu doğrultuda 19 Ağustos 1913 tarihinde kendisiyle daha önce olduğu gibi bir mülakat yapılmaksızın İstanbul Fransa

[687] BOA, *HR.İD.,* 1431/30.
[688] BOA, *HR.İD.,* 1431/31.

Büyükelçiliği'ne, yazarın en geç 23 Ağustos günü kolluk kuvvetlerinin müdahalesine gerek kalmadan ülkeyi terk etmesi bildirilmiştir[689].

Fakat görülen o ki, Fransa Büyükelçiliği ve Lecomte bu uyarıyı dikkate almamıştı. Nitekim büyükelçiliğin 10 Eylül 1913'de Hariciye Nezareti'ne bildirdiğine göre; Lecomte, Fransa vatandaşlarına tanınan haklara ve yürürlükteki anlaşma maddelerine riayet edilmeden 1 Eylül 1913 tarihinde tutuklanmıştı. Fransa Konsolosluğu'na herhangi bir bilgilendirme dahi yapılmadan emniyet müdürlüğünde alıkonulan Lecomte, konsolosluk mütercimininin uzun uğraşlarına rağmen serbest bırakılmamıştı. Büyükelçilik bu noktada, vatandaşlarının suçüstü bir unsur ve konsolosluk temsilcisi olmadan tutuklanamayacağını Hariciye Nezareti'ne hatırlatmakta ve bu tür ihlallerin tekrarlanmaması hususunda ilgili makamlara gerekli talimatların verilmesini talep etmiştir[690].

Osmanlı Hariciye Nezareti ile Fransa Büyükelçiliği arasında Lecomte üzerinden yaşanan bu gerilim, ilerleyen günlerde devam etmekle birlikte, tartışmanın son noktasını Osmanlı hariciyesi koymuş gibi gözükmektedir. Hariciye Nezareti 12 Eylül 1913'de Fransa Büyükelçiliği'ne verdiği notada, öncelikle Lecomte adına daha önce verilen tard kararına atıfta bulunmakta ve buradan hareketle kendisinin bu karara uymaması gerekçesiyle sınır dışı edildiği bildirilmektedir. Bununla birlikte büyükelçiliğin altını çizdiği noktalara değinilerek, tutuklanma işlemlerinin sadece suçüstü durumlarla sınırlı kalmadığı, ülkenin menfaatleri doğrultusunda olumsuz tavır sergileyen gazetecilerin de bu işleme tabi tutulabileceği belirtilmiştir[691].

Arşiv belgeleri, Osmanlı hariciyesinin yabancı muhabirlerin yazınsal faaliyetleri ile ilgili olarak büyükelçilik üzerinden girdiği bu mücadelenin, sadece Fransız muhabirler ve Fransa Büyükelçiliği ile sınırlandırılamayacak kadar geniş kapsamlı olduğunu göstermektedir. Aşağıda da değinileceği üzere Fransa'nın yanında İtalya, İngiltere, Almanya, Rusya ve Amerika resmi makamlarıyla da aynı bağlamda bir diyalog kurulduğu anlaşılmaktadır.

---

[689] BOA, *HR.İD.,* 1431/44, s. 3.
[690] BOA, *HR.İD.,* 1431/44.
[691] BOA, *HR.İD.,* 1431/44, s. 2.

3. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda İtalyan Basını

Arşiv belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla Balkan Savaşları, kıta Avrupası'nın önde gelen ülkelerinin tamamı tarafından takip edilmiştir. Rusya, Fransa ve Almanya gibi Balkan Savaşı'nın askerî-siyasî konjonktürü ile doğrudan ilgili olan ülkelerin yanı sıra savaş Portekiz ve Hollanda gibi bu bağlamın dışında kalan ülkeler tarafından da gerek cepheden gerekse dışarıdan izlenmiştir. Fakat İtalya basını ve kamuoyunu bu noktada tüm Avrupa ülkelerinden ayrı bir noktada değerlendirmek gerekir. Öyle ki iki ülke arasında 29 Eylül 1911'de Trablusgarp'ta başlayan savaşı[692] bitiren Uşi Antlaşması, 18 Ekim 1912[693] tarihinde yani Balkan Savaşı'nın henüz başladığı bir sırada imzalanmıştır. Tüm askerî organizasyonunu kısa bir süre içerisinde Kuzey Afrika'dan alarak Balkan Yarımadası'nda yeniden kurgulamak zorunda olan Osmanlı bürokrasisi, siyasî yankıları bir yanıyla günümüze kadar uzanan bu antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı.

İki ülke arasındaki askerî mücadele Trablusgarp Savaşı ile birlikte sona ermiş olsa da İtalya, Balkan Savaşı'nda Osmanlı Batı Ordusu'nun karşısına Adriyatik kıyısında yeni bir surette çıkmış ve cephedeki yerini almıştı. Osmanlı arşiv belgelerinden elde edilen verilere göre, özellikle İşkodra ve civarında bulunan Malisörler, 1880 yılında şehir nüfusunun 2/3'ünü oluştururken bu nüfusun 4/5'ini de Hristiyanlar meydana getirmektedir[694]. Ahmed Cevdet Paşa'nın da "*ölümden korkmaz dehşetli bir taife*" olarak tanımladığı Malisörler[695] ile İtalya'nın yolu, 1911 yılında meydana gelen isyanda İtalyan maceraperest Garibaldilerin katılımıyla kesişmişti[696]. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Adriyatik kıyılarındaki askerî faaliyetlerini devam ettiren Garibaldiler, etkinliklerini Yunan Ordusu'na katılım

---

[692] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 639.

[693] Uşi Antlaşması'na dair ayrıntılı bilgi için bkz.: Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, C.: I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s. 451-455.

[694] *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2008, s. 199.

[695] *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, s. 253.

[696] Osmanlı arşiv belgeleri Garibaldilerin henüz 1911 yılının ortalarında İtalya'dan Karadağ'a hareket ederek Osmanlı Ordusu'na karşı savaşmak için harekete geçtiklerine dair istihbaratların varlığına değinmektedir bkz.: BOA, *HR.SFR.3.,* 636/49. Garibaldi mensupları, Balkan Savaşı başladığı sırada her ne kadar İtalya Hükümeti tarafından açıktan desteklenmese de bu grubun Osmanlı Batı Ordusu karşında yer alan Malisörler'e sağladığı destek hakkında birçok resmi evrak bulunmaktadır bkz.: BOA, *HR.SYS.,* 141/16.

sağlayarak daha kapsamlı bir hale getirmişti[697]. Dolayısıyla İtalya Balkan Savaşı'nın başlangıcında sahadaki yerini almıştı. Fakat Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'nda İtalyanlar ile sadece batı cephesinde askerî anlamda mücadele etmemiştir. İtalya basınının önde gelen gazetelerine mensup İstanbul muhabirleri, Osmanlı bürokrasisinin doğu cephesinde verdiği kamusal mücadelenin karşısında yer alan en önemli aktörlerdi.

Daha önce de değinildiği üzere, Osmanlı bürokrasisi, Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyan muhabirlerin cephedeki faaliyetlerini, belirli bir düzen içerisinde organize etmiştir. Bu düzenlemeler her ne kadar Balkan Savaşı başlangıcında Harbiye Nezareti tarafından hazırlanan nizamname kadar ayrıntılı olmasa da teknik olarak aynı hedefe yönelik teşebbüslerdi[698]. Özellikle bu muhabirlerin casus olabilecekleri düşünülmüş ve daha ziyade bu doğrultuda uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda İtalyan muhabirlerin henüz savaş başlamadan önce bölge hakkında kaleme almış olduğu makaleler devlet bürokrasisi tarafından takip edilmiştir. Örneğin, 1911 yılının Haziran ayında İtalya'nın önde gelen gazetelerinden Tribuna'nın Bingazi muhabiri tarafından yayınlanan makale, İtalyanların Trablusgarp'taki amaçlarını göstermesi bakımından dikkat çekici ifadeler içermektedir[699]. Bu doğrultuda savaşın İtalya tarafından resmen ilan edildiği gün, Trablusgarp'ta "*Osmanlılar lehinde neşriyat yapmak üzere*" cephede "*tavsiyename*" sahibi gazete muhabirleri ve araştırmacılara kolaylık gösterilmesi oldukça dikkat çekicidir[700]. Yine kısa bir süre sonra İtalyan donanmasının Adalar üzerine ve Karadeniz limanlarına taarruzlarda bulunmalarının önlenmesi için alınan askerî tedbirleri, Osmanlı ülkesinde bulunan tüm İtalyan muhabirlerin sınır dışı edilmesi takip etmiş; cephe ve kamuoyu eksenli savaş eş zamanlı olarak sürdürülmüştür[701]. Fakat anlaşılan o ki İtalyan muhabirler Balkan Savaşı başladığı sırada İstanbul'da bulunmaktaydı ve bürokrasinin başına epey çorap örmüşlerdi.

---

[697] Nuri Yavuz, *Türk Arşiv Kaynaklarına Göre I. Balkan Savaşı*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1989, s. 190.
[698] BOA, *HR.SFR.04.*, 429/54; BOA, *HR.SFR.3.*, 659/5; BOA, *HR.SYS.*, 1557/2.
[699] BOA, *HR.SYS.*, 1548/44.
[700] BOA, *HR.SFR.3.*, 674/4.
[701] BOA, *A.}MKT. MHM.*, 738/25.

22 Ekim 1912 tarihinde Başkumandan Vekili namına Erkân-ı Harp Reisi tarafından Hariciye Nezareti'ne iletilen telgrafta "*Meydan-ı harbe*" gitmek için hazırlanmış bulunan "*ceraid-i ecnebiye muhabirini*" ile birlikte hareket etmek isteyen, Corriera Della Sera gazetesinin harp muhabirinin de bu doğrultuda resmî bir müracaatta bulunduğu belirtilmiştir. Fakat İtalya'nın İstanbul'da henüz bir "*heyet-i resmiyesi olmadığı*" ve savaş muhabirlerinin de sadece kendi sefaretlerinden vesika getirmesi şartının bulunması, İtalyan muhabirin harp sahasına alınıp alınmamasını çözülmesi gereken bir mesele haline gelmiştir. Aslına bakılırsa Erkân-ı Harbiye'nin Hariciye Nezareti'nden beklediği bu cevap, bürokrasinin savaş basını bağlamında kurguladığı organizasyonun tatbik edildiğini göstermektedir[702]. Bu doğrultuda ertesi gün Hariciye Nezareti tarafından Babıâli'ye iletilen mesele 24 Ekim tarihine gelindiğinde "*Corriere Della Sera harp muhabirinin meydan-ı harbe azimeti hakkında*" mukabele edildiğini bildiren bir not ile Harbiye Nezareti'ne iletilmiştir. Buna göre; İstanbul'da henüz resmî bir makamla temsil edilmeyen İtalya tebaasına mensup harp muhabiri, yine İstanbul'da bulunan Almanya Sefareti'nden bir tavsiyename alması ve bu tavsiyenameyi askerî yetkililere ibraz etmesi halinde "*diğer muhabirin-i ecnebiye misüllü muamele icrası*" görebileceği beyan edilmiştir[703]. İtalyan muhabir gerekli resmî işlemleri gerçekleştirmiş olacak ki, Lionel James, Osmanlı Ordu Karargâhı'nda görevde bulunan bu İtalyan muhabirden korsana benzeyen kıyafetleriyle "*şans eseri araya karışan*" biri olarak söz etmektedir[704]. Bununla birlikte İtalyan basının önde gelen gazetelerine mensup İstanbul muhabirleri, savaş sırasında başkentteki gelişmeleri yakından takip etmiş ve gazetelerine bilgi vermişlerdir. Fakat anlaşılan o ki İtalyan basını, Tevfik Paşa'nın savaşın başında Hariciye Nezareti'ne bildirdiği üzere, tıpkı Trablusgarp Savaşı'nda olduğu gibi Balkan Savaşı sırasında da Avrupa kamuoyunu kendi belirlediği şekilde etkilemek için çabalamaktaydı.

Başkentteki İtalyan muhabirler, Fransız muhabirlerin aksine doğrudan savaşla ilgili makaleler kaleme almak yerine savaşın beraberinde getirdiği çeşitli bağlamlar üzerinde makaleler yayınlamayı tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda İtalyan

[702] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 34.
[703] BOA, *HR.SYS.*, 1967/1, s. 33.
[704] Lionel James, *a.g.e.*, s. 36.

muhabirlerin kaleme aldığı yazılar genel hatlarıyla; savaş sırasında ele geçirilen Bulgar esirlerin öldürülmesi, Yanya'nın kaybedilmesi, muharipler arasında sürdürülen barış müzakereleri, siyasî meseleler, parti çekişmeleri ve Osmanlı toplumunun ayrıştırılması gibi konulara odaklanmaktaydı. Diğer bir deyişle İtalyan muhabirlerin savaş sırasında kalem oynatmadıkları tek bir mesele kalmamıştı. Nitekim bu durum, Osmanlı bürokrasisi tarafından 1913'ün Mart ayında tespit edilmiş, devamında ise gerekli ve mutad olan önlemler alınmaya başlanmıştır. Fakat bu noktada biraz daha geri dönerek, İtalyan gazetecilerin özellikle de Balkan Savaşı'nın ön plandaki karakteri Tedeski'nin Trablusgarp Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerine yakından bakmak yerinde olacaktır.

Omanlı Devleti Filibe Şehbenderi tarafından 13 Nisan 1912 tarihinde Sofya Sefareti'ne iletilen telgrafta, Trablusgarp Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan ve yayınladıkları makaleler nedeniyle başkentten tard edilen 2 İtalyan gazetecinin "*şu anda*" Filibe'de olduğu bildirilmektedir. Hatta Filibe İtalya Konsoloshanesi, özellikle İtalyan gazeteciler için "*bir merkez-i istiksaât* (araştırma)" haline gelmiştir. Şehbenderin gerçekleştirdiği tetkikatlar göstermektedir ki bu 2 İtalyan gazeteci bir takım kişilerin yardımıyla İstanbul'dan her gün mektup almakta ve pek çoğu uydurma haberlerle dolu bu mektupları da İtalyan gazetelerine vermekte; "*hele Tribuna Muhabiri Tedeski bu işin ruhunu teşkil etmektedir*". Mektuplarını "*ecnebi postaları marifetiyle alan*" bu gazeteciler açık olarak postaya veremeyecekleri telgraflarını da İtalyan Konsolosu şifresiyle iletmektedir. Hatta şehbenderin edindiği bilgilere göre, İtalyan muhabirlerin bu faaliyetlerine zemin hazırlayan konsolos, kalabalık bir mecliste bu iş için yaklaşık 6 bin frank harcadığından iftiharla söz etmiştir. İtalyan muhabirlerin Filibe'deki faaliyetleri sırasında kendilerine kimin yardım ettiğini tam olarak tespit edemeyen şehbender, şehirde İtalya tebaasına mensup Museviler'den şüphelenirken İstanbul'daki yardımcılarının ise "*elbiseci İskinaziler* (Aşkenazlar)" ile Tedeski'nin İstanbul'da ikamet eden "*yaşlı ve zengin kayınpederi*" olduğunu düşünmektedir[705].

[705] BOA, *HR.SFR.04*., 429/92, s. 7.

Filibe Şehbenderi tarafından Sofya Sefareti'ne yapılan bu bilgilendirmenin üzerinden çok geçmeden 7 Mayıs 1912 tarihinde "*Tedeski'nin muhaberatı*" notu ile bir telgraf daha iletilir. Anlaşılan o ki şehbender, İtalyan muhabirlerin haber kaynaklarını tespit edebilmek için ayrı bir mesai harcamıştır. Nitekim muhabirlerin İstanbul'daki haber kaynakları hakkında bazı bilgilere ulaşan şehbender, bu konuda "*senelerden beri mülki dünya işleri ile uğraşmış ve Bulgar hükümetinin emri altında*" önemli hizmetlerde bulunmuş, fakat "*örgü makineleri satan seyyar komisyoncu sıfatıyla gezdiği sıralarda*" birçok tehlikeyle karşı karşıya kalmasına rağmen "*ümit ettiği mükâfatı alamaması nedeniyle Bulgar Hükümeti'ne gücenmiş*" bir adamdan yardım almıştır. Tek dileği "*tayin edilecek maaşla Türkiye'ye gitmek*" olan bu adamın edindiği ilk bilgiler ise oldukça dikkat çekicidir. İlk olarak Filibe'deki İtalyan gazetecilerin İstanbul'dan aldıkları mektuplar, Avusturya postahanesi üzerinden gelmektedir. Muhabirler önemli ve "*postaya tevdii caiz görmedikleri mektupların*" bir kısmını da "*tertiplerindeki müstahdemin vasıtasıyla*" alırken, mektupları Filibe İstasyonu'ndan "*Morati namında İtalyan bir genç ahz etmektedir*" Daha önce İstanbul'da ikamet etmekte olan Morati, 7-8 yıl önce "*Vakarular*" olarak bilinen hısımlarının yanına gelmişti. Şu an Filibe ve Sofya'da Vakarular'ın hizmetinde bulunan Morati, İstanbul'da iken bir süre zabıta nezareti altında dahi kalmıştı. Şehbender elde ettiği bilgilerin "*Dersaadet'çe dikkatli tetkik*" edilmesi halinde gerek Morati gerekse İtalyan muhabirlerin haber kaynakları hakkında daha detaylı bilgilere ulaşılacağını ümit etmektedir[706].

Filibe Şehbenderi, konu hakkındaki araştırmalarına devam etmiş ve İtalyan muhabirlerin İstanbul'daki haber kaynaklarına ulaşabilmek için detaylı bir plan hazırlamıştır. 13 Mayıs 1912 tarihinde Sofya Sefareti'ne bildirildiğine göre, şehbenderin bu mesele için işbirliği yaptığı kişi, gazeteciler ve İtalyan konsolosunun da hazır bulunduğu bir sırada "*güya Dersaadet'teki bir İtalyan'dan mektup alındığını*" ve mektubu yazan kişinin Tedeski ile görüşmek istediğini belirtmiştir. Fakat İstanbul'daki İtalyan, Tedeski'ye göndereceği mektubu hangi surette yazacağını ve nasıl göndereceğini bilememektedir. Tam da bu sırada, Şehbenderin İtalya Konsolosluğu içerisinde görevlendirdiği muhbir imdada yetişmiştir. Nitekim

[706] BOA, *HR.SFR.*04., 429/92, s. 15.

İtalyalı muhabirler ile konsolos, İstanbul'dan gelecek mektubun muhbirin adresine gelmesi hususunda fikir birliğine varmışlardır. Muhbirin edindiği bilgiler doğrultusunda, İtalyan gazetecilerin İstanbul'daki haber kaynaklarını tespit edebilmek için izlenecek yol şu şekildeydi. İlk olarak İstanbul'dan Nemo Delilargof imzasıyla iki adet mektup "*yazmak icap etmektedir.*" Bu adam Filibe'de Meseemdre Pelliglof adresine Bulgarca bir mektup kaleme alacaktır ve bu mektupta "*müracaat-ı vakası üzerine verdiği cevaptan beyan-ı teşekkür ederek, Monseniur Tedeski Journaliate İtalien adresine yazacağı Fransızca bir mektubu ayrıca bir zarfla leffen ve mahalline teslim ricasıyla gönderecektir.*" Bulgarca mektupta bu teşekkürün dışında Fransızca mektubun mahalline tesliminden başka herhangi bir söz bulunmayacaktır. Fransızca mektupta ise "*kendisinin Dersaadet'te müteahhit ve komisyoncu olduğu, Türkiye işlerine suret-i umumiyede*" vakıf olduğunu bildirdikten sonra, Bulgar milletine mensup olarak "*Türkiye zararına çalışmakta bir zevk-i ruhani duyacağını izah eyleyecektir.*" Akabinde hiçbir menfaat gözetmeksizin İtalyan hükümetine "*samimi bir muhabbetle*" hizmet emelinde bulunduğunu belirttikten sonra gerektiği takdirde İstanbul'da istenilen kişilerle de irtibata geçebileceğini belirtecektir. Bu noktada yapılması gereken son şey ise gerek Bulgarca gerekse Fransızca mektubun Avusturya postası ile gönderilmesidir. Şehbender son olarak, muhbiri üzerinden kurguladığı bu planın "*Dersaadet'teki menba-ı fesadın meydana çıkarılması*" için yeterli olacağını vurgulamaktadır. Fakat Şehbender'in altını bir kez daha çizmekten imtina etmediği şey ise "*şu iş hüsn-i suretle hitam bulduğu takdirde*" muhbirine bir mükâfat verilmesidir[707].

Şehbenderin bu planı, kısa süre içerisinde sonuç vermiş gibidir. Nitekim 6 Haziran 1912 tarihine gelindiğinde, İstanbul'dan kovulmuş olup bir süredir Filibe'de ikamet eden ve "*tedvir-i çarh-ı fesad* (fesat çarkını döndüren)" Tribuna gazetesi muhabiri Tedeski'nin başkentteki muhbirlerini ortaya çıkarmak için beklenen mektuplar gelmişti. Üstelik Tedeski, kendisine gelen bu mektup için bir de cevap yazmıştı. Şehbender, muhbiri tarafından kendisine teslim edilen mektubu vakit kaybetmeksizin Hariciye Nezareti'ne iletirken, muhabir hakkındaki tespitlerini de "*ne kadar ihmalkâr ve sakil*" olduğunu ekleyerek belirtmiştir. Şehbender artık

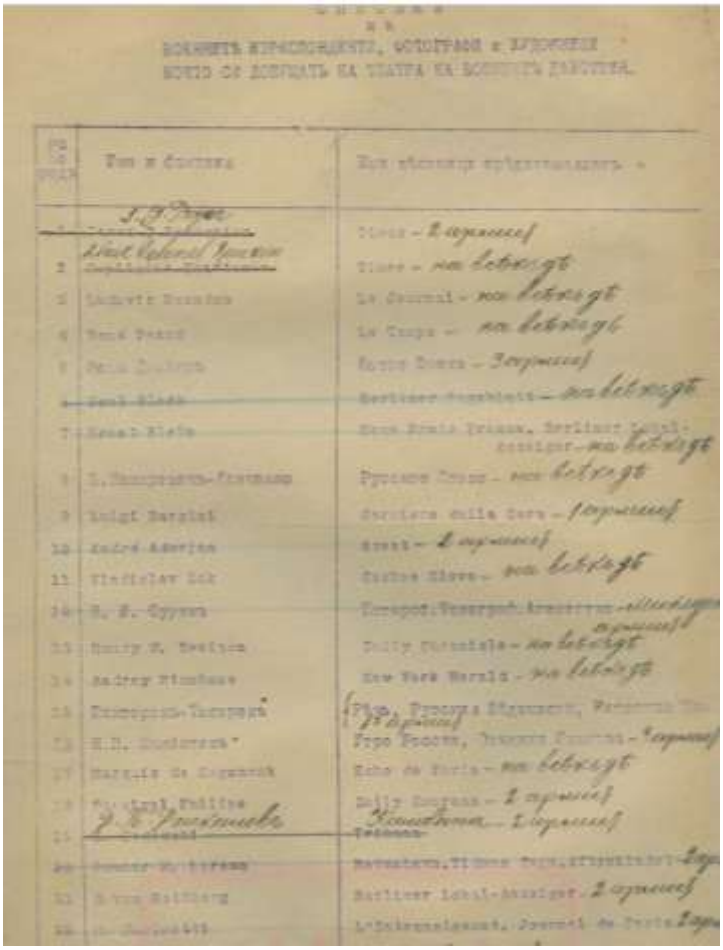
[707] BOA, *HR.SFR.04.*, 429/92, s. 16.

Tedeski'nin tuzağa düşürüldüğünü düşünmekte ve muhabirin İstanbul'daki haber kaynaklarının tespiti meselesini "*işin öte tarafı oraca ittihaz buyrulacak*" sözleriyle başkent bürokratlarına bırakmaktadır. Fakat Şehbender'in her telgrafta belirtmekten imtina etmediği muhbir, bu noktada da kendisine yer bulmuştur. Nitekim Şehbender'in ifadelerine göre, İtalyan muhabirlerin devlet aleyhindeki olumsuz faaliyetlerini ortaya çıkarmak için var gücüyle çalışan muhbirin çabaları olumlu sonuçlar verecektir. Fakat bir buçuk aydır kendisi tarafından yaklaşık 4 lira ile idare edilen bu muhbire aylık bir ödeme yapılması gerekmekteydi ki bu durum onun daha istekli bir şekilde çalışmasını sağlayabilirdi. Nitekim "*gözü açık ve hele kıyafeten Musevi'ye benzediğinden şüpheyi celp etmeksizin*" vazifesini yerine getiren muhbire[708] şimdilik "*üç dört yüz Frank*" kadar bir meblağ kâfi gelebilirdi. Bununla birlikte İtalyanların Filibe'deki faaliyetlerine ilaveten muhbirin asıl faydası bölgedeki komitelerin hazırlıkları ile askerî gelişmeleri de takip edecek olmasıdır[709].

Tedeski özelinde İtalyan gazetecilerin, 1912 yılının ortalarında Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini konu edinen bu bahis, her ne kadar Filibe Şehbenderi tarafından icra edilen bir dedektiflik incelemesini andırsa da, birkaç noktadan önem arz etmektedir. 1912'nin Nisan ayında başlayan ve aynı yılın Haziran ayına gelindiğinde olaya muhbirler ve gizli mektupların dâhil edildiği karmaşık bir süreç haline gelen mesele, ilk olarak gazetelerin etkili bir kamuoyu oluşturabilme aracı muhabirlerin ise kamuoyu inşa aktörleri olduğunu göstermektedir. Öte taraftan Tedeski üzerinden açılan bu bahis daha önce değinilen yabancı posta kuruluşları ve Avrupa gazetelerine rüşvet gibi dinamikleri içermesi nedeniyle tutarlı bir bağlama oturmaktadır. Bununla birlikte Filibe Şehbenderi'nin üzerine fazlaca mesai harcadığı bu konu ve özellikle Tedeski'nin devlet aleyhindeki faaliyetlerinin hiç de göz ardı edilemeyecek olduğu belirtilmelidir. Son olarak Şehbenderin tüm çabalarına rağmen İtalyan gazetecilerin menfi faaliyetlerinin önü bir türlü alınamazken, Tedeski'nin Balkan Savaşları'nda kalemini iyiden iyiye keskinleştirdiği de açıkça görülmektedir. Fakat Tedeski'nin gerek Filibe Şehbenderi gerekse başkent bürokrasisi tarafından devlet aleyhine zararlı faaliyetleri ile tespit edilmiş olmasına rağmen Balkan Savaşı

[708] BOA, *HR.SFR.04*., 429/92, s. 4.
[709] BOA, *HR.SFR.04*., 429/92, s. 4/1.

sırasında İstanbul'da muhabir olarak görevde bulunması oldukça ilginçtir. Bu noktada Tedeski'nin üzerinde yer alan sis perdesini bir kerte daha karartan durum ise, kendisinin Bulgaristan askerî yetkilileri tarafından hazırlanan Balkan Savaşı'nı cephede takip etmesine izin verilen muhabir listesinde yer almasıdır. Fakat liste hazırladıktan sonra Tedeski'nin üzeri çizilmiştir. Anlaşılan o ki Tedeski'nin Osmanlı Devleti nezdindeki sicili oldukça kabarıktır.

Belge 10: Bulgaristan Genel Kurmay Başkanlığı sansür kurulu tarafından cephelerde bulunmasına ve fotoğraf çekmesine izin verilen kişilerin listesi (Tedeski 19. sırada, CDA, f. 3K, op. 1, 206, s. 93–95).

Savaşın ilerleyen günlerinde İstanbul'da görevde bulunan İtalyan muhabirler hakkında gerçekleştirilen incelemeler tıpkı Fransız muhabirler de olduğu gibi kolektif bir şekilde devam etmiştir. Bu incelemeler sonucunda Tribuna ve Serkulodi Milano gazeteleri muhabiri Tedeski, Journale d'İtalia gazetesi muhabiri

Renato Lavelli, Corriera Della Sera muhabiri Luigi Barzini ile Renzo Larco'nun mensup oldukları gazetelerde "*hükümet-i seniye ve menafi-i Osmaniye aleyhinde son derece bedhâhane*" makaleler yayınladıkları tespit edilmiştir. Bu makalelerin tercümeleri ile yer aldıkları gazetelerden kesilen kupürler, Hariciye Nezareti tarafından Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti'ne gönderilmiş ve söz konusu muhabirler haklarında birtakım tedbirler alınması istenmiştir. Tedeski'nin faaliyetleri hakkında her ne kadar daha önce Roma Sefareti'nden özür mahiyetinde tahrirat yapılmış ise de muhabirin yaklaşık 2 aydır açık imzası ile yayınladığı "*muhaberat-ı bedhahane*" artık göz ardı edilemez bir noktaya gelmişti.

İtalyan muhabirlerin makalelerinde gündeme getirdiği bu siyasî meselelerin, Osmanlı bürokrasisi tarafından fark edilmemesi neredeyse imkânsızdı. Üstelik Tedeski, yayınladığı makalelerde bahse açtıklarıyla Balkan Savaşı'nın beraberinde getirdiği konjonktürel durumu çok farklı bir boyuta taşımıştı. Roma'da yayınlanan Tribuna gazetesinin İstanbul muhabiri olan Tedeski, 10 Mart 1913 tarihinde Köstence üzerinden gazetesine gönderdiği ve 11 Mart tarihinde de bahsi geçen gazetede yayınlanan makalesi, Avrupa kamuoyunda yeni bir gündem oluşturacak türdendi. Tedeski'ye göre, Gelibolu hattında savaşan "*Arapların daima ilk hatta sevk edilmesi, onların Türk ve Kürt askerlere göre kabil-i kıyas olamayacak derecede fazla zayiat vermelerine sebep olmaktadır*" ve bu durum Arap zabitler arasında bir ittifakın vücuda gelmesine sebebiyet vermiştir. Hatta "*Asya-yı Osmani'de*" Araplar arasında günden güne yayılan "*fikr-i istiklal cereyanlarını birleştirmek maksadıyla Türkler aleyhinde bir Arap cemiyeti*" dahi kurulmuştu. Bu cemiyetin ilk işlerinden biri de Gelibolu'da her seferinde Arap askerlerin en ön saflarda ileri sürülmesine dair Müşir Kumandanlığı'na verilen emrin fotoğrafını ele geçirmek olmuştur[710]. Cemiyetin bir sonraki hedefi ise "*Memalik-i Osmaniye urbanını* (aşiretlerini)" öteden beri vaat edilen ıslahatlarla yetinmemesi ve aşiretlerin muhtariyet talebinde bulunmalarını teşvik etmek ve bu amaçla bahse konu olan fotoğrafı çoğaltıp dağıtmaktır. Nitekim daha şimdiden başta Beyrut olmak üzere Arap nüfusun yoğunlukta olduğu şehirlerde İstanbul'dan gönderilen memurlara karşı husumet

[710] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 4-5.

kendini iyiden iyiye hissettirmektedir[711]. Başkentte ise Jön Türkler arasında baş gösteren anlaşmazlıklar, hükümetin Halaskaran-ı Vatan Cemiyeti'nin girişimleri ile ele geçirileceğini akıllara getirmekteydi[712]. Hatta Enver Bey dahi Jön Türkleri kurtaramayacak, "*ne Jön Türkler aleyhinde tab ve tevzi edilen beyannamelerin tevziatına ne de Nazım Paşa'nın katl-i intikamını talep edenlerin camilerde icra-yı ayin nümayişlerine mani*" olunamayacaktı[713]. Tedeski'nin makalesi incelendikten sonra 19 Mart 1913 tarihinde İtalya Sefareti'ne konu hakkında bilgi verilerek, bahsi geçen muhabirin bu faaliyetlerinin sonlandırılması istenmiştir[714]. Fakat Tedeski, muhabirliğini yaptığı Tribuna gazetesinde makaleler yayınlamaya devam etmiştir.

Öte taraftan aynı tarihlerde İtalya'da görevde bulunan bir Osmanlı bürokratının Hariciye Nezareti'ne ilettiği telgraf oldukça dikkat çekicidir. Bürokrat 11 Mart 1913 tarihli telgrafında sözlerine "*büyük bir üzüntü*" ile başlar ve İtalya basınında Balkan Savaşı nedeniyle "*Osmanlı aleyhinde gerçeği yansıtmayan birçok haberin yapıldığını*" belirtir. Bu "*inanılmaz*" haberlerin ilgili gazetelere mensup yabancı muhabirler tarafından gönderildiğini belirten bürokrat, ardından yaşanan bu olumsuz durumun tekrarlanmaması adına bir tavsiyede bulunmaktadır. Buna göre şayet İstanbul'da sadece savaş haberlerini konu edinen haftalık bir gazete yayınlanır ve bu gazete yabancı konsolosluklara da gönderilirse bu türden menfi ve yanlış haberler resmî bir şekilde tekzip edilmiş olacaktı. Devamında bu haberlere dair İtalyan kamuoyunda gerekli resmî girişimleri başlatabileceğini belirten görevlinin bu önerisi kısa sürede karşılık bulmuştur[715]. Anlaşılan o ki Hariciye Nezareti konu

---

[711] İtalyan gazeteci her ne kadar ayrılıkçı fikirlerin Osmanlı Devleti içerisinde yer ettiğini ileri sürüyorsa da dönemin basını aynı tarihlerde ısrarlı bir şekilde "Müdafaa-i Milliye" vurgusunda bulunmaktaydı. Nitekim İkdâm, "sizler ki her vakit vatana hücum eden düşmanların önünde siper oldunuz" ifadeleriyle "Kürtlere Hitâb" etmişti bkz.: "Kürdlere Hitab", *İkdâm*, No.: 5733, 7 Şubat 1913, s. 3. Gazete ertesi gün ise vatanın "bütün" evlatları imdada çağırdığını belirtiyordu bkz.: "Vatan Bütün Evlâdını İmdâdına Çağırıyor", *İkdâm*, No.: 5734, 8 Şubat 1913, s. 3. Aynı tarihlerde Haberdâr ise "Ey; vatan uğrunda ölmekten çekinmeyen Lazlar" ifadeleri eşliğinde bu vurgunun altını bir kez daha çizmekteydi bkz.: "Kahraman Lazlar", *Haberdâr*, No.: 274-165,3 Şubat 1913, s. 2.

[712] İttihat Terakki ve Halaskâr Zabitan arasındaki siyasî çekişme için bkz.: Hasan Ali Polat, "Halaskâr Zâbitân Müdahalesinden Bâbıâli Baskını'na Osmanlı Bürokrasisinin Siyasetle İmtihanı: (Siyasetle İştigal Edilmeyeceğine Dair Taahhütnameler)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.: 65, Güz 2019, s. 301-341.

[713] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 4-6. Tedeski burada Babıâli Baskını sırasında öldürülen Harbiye Nazırı Nazım Paşa'dan söz etmekte olup ayrıntılı bilgi için bkz.: Cevdet Küçük, "Bâbıâli Baskını", *TDVİA*, C.: 4, İstanbul 1991, s. 389-390.

[714] BOA, *HR.İD.,*1431/33, s. 2.

[715] BOA, *HR.İD.,* 1431/32, s.1.

hakkında gerekli incelemeleri ayrıntılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Nitekim 19 Mart 1913 tarihinde İtalyan Büyükelçiliği'ne verilen notaya bakılacak olursa, "*Tribuna, Giornale d'İtalia, Secolo de Milano ve Corriere Della Sera'nın muhabirleri Tedeski, Renato Lavelli ve R. Largo, Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına ters düşen zararlı ve düşmanca bir ruhla kurgulanmış haberler yayınlamaktaydı.*" İtalya Büyükelçiliği'ne Osmanlı Devleti sınırları içerisinde görev yapmalarına izin verilemeyecek olan bu muhabirlerin, yetkililerce sınır dışı edilmelerine mahal kalmadan 8 gün içerisinde ülke sınırlarını terk etmesi bildirilmiştir[716]. Fakat anlaşılan o ki Hariciye Nezareti'nin bu bilgilendirmesi İtalya basınında gerekli karşılığı bulmamış en azından Tedeski, bu tür asılsız yayınlara devam etmiştir. Nitekim 1 Mayıs 1913 tarihinde İtalya'daki aynı Osmanlı bürokratı bahsi geçen gazetenin Osmanlı Devleti aleyhine "*düzmece haberler yaptığını bir kez daha üzülerek*" belirtmiştir[717].

Muhabir tarafından kaleme alınan 11 Mayıs 1913 tarihli "*İstanbul'da Kül Altında Ateş*" adlı makale de bu yayınlardan biridir. Fakat Tedeski, bu makalesinde sadece başkentteki siyasî gündem ve Arap aşiretleri arasında baş gösteren ayrılıkçı fikirlere değinmekle kalmaz savaş sahasından başlayarak Anadolu'dan Suriye'ye, Kürt ve Ermeni meselelerine kadar kalem oynatır. Tedeski, ilk olarak başkentin gündeminden bahis açarak, İstanbul'un bugünlerdeki sessiz halinin kimseyi yanıltmaması gerektiğini belirtir. Nitekim zabıta memurları, kamuoyunu hükümet aleyhinde teşvik eden ve padişahın acizliğinden bahseden beyannameler ele geçirmiş, "*birkaç gündür Saray-ı Hümayun etrafında dolaşan bazı şüpheli eşhas derdest edilmişti.*" Hatta kimliği tespit edilemeyen 2 kişi "*İttihat ve Terakki sergerdelerinden*" Ziraat Nazırı Celal Bey'in üzerine 2 el ateş etmişse de isabet ettirememişti. Tedeski'ye göre başkentin gündemi bu haldeyken, Çatalca ve Gelibolu'da da işler iyi gitmiyordu. Gelibolu'da biri erkân-ı harp zabiti olmak üzere toplamda üç zabit tevkif edilmiştir. Tedeski, başkent ve savaş sahasının ardından sözü Ermeniler'in ikamet ettiği yerlerde bulunan ecnebi konsolosların raporlarına getirir. Ona göre bu raporların muhteviyatı endişe verici olmakla birlikte hükümet tarafından başkentte uygulanan idare-i örfiyenin Anadolu vilayetlerinde de

[716] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 1; BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 2.
[717] BOA, *HR.İD.,* 1431/32, s. 2.

uygulanması, gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda Anadolu ve Suriye için kaleme alınan ıslahat projesi de Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edilmişti. İstanbul gazetelerinde de yer alan bu proje, Anadolu'nun "*beş mıntıkaya taksimiyle her birine birer heyet-i teftişiye ve bir ecnebi müşavir*" tayinini içeren yeni bir vilayet kanununun uygulanmasını ileri sürmekteydi. Tedeski makalesinde son olarak Diyarbakır'daki Kürtlerin isyan etmesinden endişe duyulduğunu ve Kürt aşiretlerinin Ermenileri katliam ile tehdit ettiğine değinerek, bölge Ermenilerinden, İstanbul Ermeni Patrikhanesi'ne gelen bu telgrafın Babıâli'ye tebliğ edileceğine değinmektedir. Tedeski, Osmanlı Devleti'nin iç işleri, askerî gündemi, siyasî meseleleri, savaş sahası, ülke içerisinde milliyetçi saikler barındıran faaliyetleri kaleme aldığı bu makale incelendikten sonra altına kısa bir not düşülmüştür. Notta muhabirin İstanbul'daki ikamet adresi yer almaktaydı ve bu not Tedeski için yolun sonunun gözüktüğü anlamına gelmekteydi; "*Posta Sokağı'nda Beyoğlu'nda St. Marie Apartmanı No: 5*"[718]

Tedeski'nin adresi tespit edilmiş olmasına rağmen kendisi hakkında cezai bir işlem uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Babıâli Hariciye Nezareti Matbuat Müdüriyeti'nin bildirdiğine göre Tedeski, Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren gerçek dışı bir gündem oluşturma amacı taşımaktaydı. Trablusgarp Savaşı sırasında Filibe'ye giden muhabir, İtalya ile gerçekleştirilen anlaşmanın ardında da İstanbul'a gelerek "*gayr-i vaki vukuu ihtimal*" dâhilinde bile olmayan yalan ve iftira haberler yapmaya devam etmişti. Gerçi Tedeski daha önce diğer iki İtalyan muhabir ile birlikte yaptıkları yayınlar sebebiyle, İstanbul'dan gönderilmek istendiği İtalya Sefareti'ne bildirilmiş olmasına rağmen İtalyan Sefir Marki Gorroni'nin, Tedeski'nin bundan sonra bu türden haberler yapmayacağını bildirmesi üzerine bu karardan vazgeçilmişti[719]. Fakat 22 Mayıs 1913 tarihinde Tedeski'nin kaleme aldığı son makale, onun ülke sınırları dışına çıkarılmasına sebep olmuştur[720].

25 Mayıs 1913 tarihine gelindiğinde ise Said Halim Paşa tarafından, İtalya Büyükelçiliği'ne son bir yazı iletilir. Said Halim Paşa sözlerine oldukça samimi bir

[718] BOA, *HR.İD.,* 4131/35, s. 1.
[719] BOA, *HR.İD.,* 1431/35, s. 3.
[720] BOA, *HR.İD.,* 1431/37, s. 1.

tonda başlayarak İtalyan Büyükelçisi'ne "*Değerli dostum*" ifadeleri ile seslenir. Akabinde "*Tribuna muhabiri Tedeski*" der Paşa ve maalesef diyerek devam eder, muhabir "*kendisine yapılan uyarıya rağmen Devlet çıkarlarını zarara uğratan, kamuoyunu aleyhte yönlendiren ve her türlü temelden yoksun haberler*" yapmayı alışkanlık haline getirmiştir. Hatta Tedeski'nin bu çizgideki haberleri o denli çoktu ki Paşa, İtalya Büyükelçisi'ne "*Bakanlığım son zamanlarda adı geçen kişinin gazetesinde yayınladığı makaleleri ihtiva eden büyük bir dosyaya sahiptir*" ifadeleriyle durumu izah etmeye çalışır. Paşa gelinen noktada son olarak, muhabirin bu şartlar altında Osmanlı topraklarında kalmasına müsaade edilemeyeceğini bildirirken, Tedeski'nin elçiliğe çağırılarak en geç 29 Mayıs 1913 Perşembe günü ülke sınırlarını terk etmesi gerektiğinin kendisine bildirilmesini talep eder. Paşa, aksi bir durumun yaşanması halinde ise "*resmî yetkililerin alacakları emir doğrultusunda şahsı sınır dışı edileceklerini*" bildirir[721]. Bu noktada Tedeski'yi bir kez daha savunan İtalya Büyükelçisi Mösyö Gorroni'ye Said Halim Paşa'nın bahsettiği dosya açılarak cevap verilir. Tedeski'nin 11 ve 16 Mayıs 1913 tarihlerinde gönderdiği telgrafları 28 Mayıs günü İtalya Büyükelçisi'ne gönderilir ve bu delillerin ardından muhabir sınır dışı edilir[722].

7 Mart 1913 tarihinde Journale d'İtalia gazetesinin İstanbul muhabiri Renato Lavelli'nin gazetesine gönderdiği telgrafnamede yer alan ifadeler hayli ilginçtir. Lavelli'nin kısmen tanıklıkları kısmen de duyumları üzerine kaleme aldığı telgrafa bakılacak olursa; İstanbul'a gizli bir telgrafla bildirilen Yanya'nın Yunanistan tarafından ele geçirildiği haberi "*Babıâli tarafından mutad olduğu*" üzere tekzip edilmiştir. Lavelli, daha sonra bir muhabir refleksiyle hareket ederek işin aslını öğrenmek ister ve bu tekzibin hemen ardından Harbiye Nezareti'ne müracaat ederek bu haberin doğruluğunu sorgular. Fakat kendisine bu haberin "*bir Yunan blöfünden ibaret olduğu beyan edilir.*" Bu cevapla yetinmeyen Lavelli'ye göre *"kendileri de hakikate vakıftı.*" Lavelli, Harbiye Nezareti'nin bu gerçeği saklamasının sebebini "*gerek ahali gerekse Halaskâran-ı Vatan Heyeti'ne mensup zabitan tarafından ne suretle telakki edileceğinin*" tahmin edilememesi olarak yorumlamaktadır. Nitekim

[721] BOA, *HR.İD.,* 1435/35, s. 2.
[722] BOA, *HR.İD.,* 1431/39, s. 1.

Halaskâran-ı Vatan Heyeti'ne mensup zabitanlar galeyan içinde bulunmakta ve mühim bir hazırlık içerisindedir. Bu durumda Yanya'nın Yunanistan tarafından ele geçirilişinin en azından bir müddet gizlenmesi gerekmekteydi. Lavelli daha sonra başkentteki siyasî ortama değinmekten de imtina etmez. Lavelli, Çatalca hattındaki yerlerini terk eden 30 kadar zabitin, Beyoğlu'na gelerek burada saklandıklarını ve katledilen Nazım Paşa'nın intikamını almak isteyen bu zabitlerden bir kısmının, ikinci veliaht olan Sabahattin Efendi'nin hanesinde saklandığını belirtmektedir[723]. Emniyet-i Umûmiye memurlarının Sabahattin Efendi'nin sarayı etrafında güvenlik önlemlerini artırdığına da değinen Lavelli, telgrafını sansür sebebiyle mevcut durum hakkında daha fazla bilgi veremeyeceğini belirterek sonlandırmaktadır[724].

Renato Lavelli'nin gazetesine gönderdiği telgrafların içeriği sadece bununla sınırlı değildi. Nitekim Lavelli, Osmanlı Ordusu'nun savaş sırasında saplandığı siyaset batağı ve aynı zamanda gerçekleştirilen sulh müzakereleri hakkında da yazılar kaleme almıştır. Muhabirin 1 Mart 1913 tarihli mektubuna bakılacak olursa; birkaç haftadır Londra'da bulunan Hafız Hakkı Paşa, mevcut durumu değerlendirmekten ve kayda değer bir başarı göstermekten hala çok uzaktaydı. Nitekim Paşa'nın elinde yeni bir sulh akdetmek için "*kati ve sarih bir teklif bulunmamakla*" birlikte O, sadece "*zevahiri kurtararak bir sulh akdetme*" niyetindedir. Lavelli'nin İstanbul'daki görevini ne zamandır sürdürdüğü tam olarak bilinemese de Mart ayındaki mektubunda Ocak ayında gerçekleşen Babıâli Baskını'na atıfta bulunması, kendisinin birkaç aydır başkentte bulunduğuna işaret etmektedir. Nitekim Lavelli'ye göre Jön Türkler tarafından gerçekleştirilen Babıâli Baskını planlanmış bir projeydi ancak Jön Tükler bu sırada sürgün edileceklerini düşünerek bu projeyi zamansızca uygulamış ve hesapsızca iktidara gelmişlerdi. Bu doğrultuda Jön Türkler bugün "*darbe-i hükümete sebep olarak buldukları bahaneye*

[723] Aynı tarihlerde Noveie Vremia gazetesi de Çatalca hattını savunan askerler arasında hükümet yanlısı ve muhalifi olarak bir çatışma çıktığını aktarmaktadır bkz.: BOA, *HR.SYS.*, 2080/8, s. 6.

[724] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 3. Lavelli'nin Prens Sabahaddin üzerinden açtığı bahis Balkan Savaşı'nın siyasî gündemini göstermesi bakımından önemlidir. 2 Mart 1913 tarihinde yayınlanan "Osmanlı milletine ve ordusuna hitab" başlıklı bildiriye göre, Bab-ı Âli önünde ve etrafında gerçekleştirilecek büyük bir gösterinin ardından, Saray'a gidilerek Mahmud Şevket Paşa Hükümet'i azledilecek, devamında kabine üyeleri Divan-ı Âli'ye sevk edilerek yargılanacaktı. Teşkil edilecek yeni hükümet Prens Sabahaddin Bey'in sadaretinde kurulacak olup son olarak İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri ise tutuklanarak sürgün edilecekti bkz.: Cemal Paşa, *Anılarım 1913-1922*, Yay. Haz.: Fahri Parin, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 26.

esir kalmışlardı" ve "*şerefli bir surette sulh akdedilmediği takdirde*" başkentte tekrar bir ayaklanmanın meydana gelmesi işten bile değildi. Dolayısıyla Lavelli'ye göre, Hakkı Paşa'nın Londra'daki görevi, bu durumu Avrupalı devletlere izah edebilmekti. Fakat görülen o ki Hafız Hakkı Paşa bu görevde başarısız olmuş ve Mahmut Şevket Paşa, aynı amaçla Cavid Bey'i geçici olarak bu işe memur etmişti[725].

Anlaşıldığı kadarıyla İttihat ve Terakki Hükümeti sulh müzakeresi imzalamak için büyük bir çaba harcamaktaydı. Fakat Lavelli'ye göre hükümetin imzalamak istediği müzakere ile aralarında Nazım Paşa'nın naaşı gibi bir sorun yer almaktaydı ve bu sorunun ortadan kaldırılabilmesi için maktul nazırın imzalamayı hedeflediği anlaşmadan daha iyi şartları içeren bir sulh protokolü hazırlamaları gerekmekteydi. Aynı zamanda hükümet, etrafında kendilerinden intikam almaya çalışanların planladıklarından da haberdardı. Hükümet bu doğrultuda bir ihtilal girişimini engelleyebilmek amacıyla Babıâli'yi 4 mitralyöz, 6 top ve Gelibolu taraflarından getirdiği 1 alay askerle muhafaza etmektedir. Ayrıca muhalif oldukları tespit edilen kişiler "*derdest edilip haneleri taharri edildikten sonra*" sürgün edilmekte, muhalif zabitlerin rütbeleri alınmakta, ordu, donanma ve sefaretlerde incelemeler yapılmaktadır. Fakat Lavelli, her şeye rağmen muhalif kesimin uygun zamanı beklediğini belirtmektedir[726].

İtalyan muhabir, Journale d'Italia gazetesinde 25 Haziran 1913 tarihinde yayınlanan telgrafında ise "*gece yarısı sadır olan bir irade-i seniye ile Damat Salih Paşa'nın cezası idam yerine kalebentlik*" ile değiştirildiği bildirmektedir. Fakat padişah bu kararı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisi altında vermişti ve "*Taht-ı Hümayun'un nüfuzu*" gitgide kırılmaktaydı[727]. Lavelli'nin bu telgrafı, İstanbul Muhafızlığı tarafından 2 Temmuz 1913 tarihinde tercüme edilerek Hariciye Nezareti'ne muhabirin "*hükümet-i Osmaniye'ye tamamıyla hakaretamiz*" bulunduğu belirtilerek sevk edilmiştir. Lavelli'nin bu bağlamda daha önce de uyarıldığını belirten Muhafızlık, Lavelli'nin "*üç güne kadar hudud-ı Hakani haricine çıkmadığı takdirde Osmanlı Polisi vasıtasıyla Memalik-i Osmaniye'den tard edileceği*"

[725] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 4-1.
[726] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 4-2.
[727] BOA, *HR.İD.,* 1431/41, s. 3.

hususunun kendisine tebliğ edilmek üzere İtalya Sefareti'ne bildirilmesini istemiştir[728]. Fakat anlaşılan o ki; Lavelli tüm uyarı ve hakkında gerçekleştirilecek yaptırımlara rağmen geri adım atmamıştır. Nitekim Temmuz ayının sonuna gelindiğinde dahi muhabir hakkında aynı doğrultuda gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. 31 Temmuz 1913 tarihinde yine İtalya Büyükelçiliği'ne bildirildiğine göre, gazetesinde önyargılı haberler yapmaması konusunda yetkililerin kendisine yakın zamanda sürekli uyarılarda bulunduğu Lavelli "*düşmanca tutumuna devam etmektedir.*" Nitekim 25 Temmuz 1913'de gazetesine gönderdiği "*hakaretlerle dolu telgraf onun bu ısrarının bir kanıtıdır.*" Hariciye Nezareti'nin bu doğrultuda İtalya Büyükelçiliği'ne bildirmiş olduğu karar yine aynı yaptırımı gündeme getirmiş, şahsın 3 gün içerişinde ülke sınırlarını terk etmesi istenmiş ve ardından Lavelli sınır dışı edilmiştir[729].

Corriera Della Sera gazetesi, İstanbul muhabiri Renzo Larco savaş sırasıdna hem cephede hem de başkentte görev alan tek muhabir olması nedeniyle İtalyan meslektaşlarından ayrılmaktadır. Renzo Larco savaşın ilk döneminde, Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti'ne atfedilen katliâm ve yağma gibi suçları ret ederken, Hristiyan ahaliye karşı herhangi olumsuz bir davranış gösterilmediğini ve hatta Osmanlı askerlerinin kendisini büyük zorluklardan kurtardığını belirterek, Osmanlı Devleti lehine yazılar kaleme almıştır[730]. Fakat ilerleyen süreçte Renzo Larco'nun makalelerinin içeriğinde belirgin değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin İtalyan muhabirin 8 Mart 1913 tarihinde Köstence üzerinden gönderdiği ve 10 Mart tarihinde anılan gazetede neşredilen telgrafı, siyasî meseleler ve parti çekişmelerine odaklanmıştı. Renzo Larco, bu dönemde İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf fırkaları arasındaki anlaşmazlıklara değinmekte ve İttihat ve Terakki Partisi'nin de kendi içerisinde çeşitli konularda ihtilafa düştüğünü iddia etmektedir. Renzo Larco bir takım menfaat düşkünü şahısların, imzalanması gündemde olan sulh ile ilgili olarak sadece kendi çıkarlarını düşünmekte olduğunu belirtmekte ve bu kişilerin sulh meselesine "*menafini muhafaza edebilmek için kendi nokta-i nazarından*"

[728] BOA, *HR.İD.,* 1431/41, s. 2.
[729] BOA, *HR.İD.,* 1431/41, s. 1.
[730] "Conduct of The Turkish Army-War Correspondents Testimonials", *Belfast News Letter*, Vol.: CLXXVI, No.: 30.337, 16 Kasım 1912, s. 7.

baktıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte mevcut hükümet, "*intikamlarını almak lazım gelen maktuller, izzet-i nefs meseleleri ve esaslı ıslahat icrası*" sebebiyle bir hayli yorgun düşmüştü. Renzo Larco'nun başkentteki siyasi hava hakkında görüşleri bu doğrultudayken, doğruluğuna ihtiyatla yaklaştığı duyumlardan da bahsetmektedir. Buna göre, 2 gün önce Halaskâran-ı Vatan Cemiyeti'ne mensup 14 zabit, Binbaşı Nusret Bey'in emri altında Çatalca'dan İstanbul'a gelmiş ve soluğu Harbiye Nezareti'nde almışlardı. Mahmut Şevket Paşa'yı görmek isteyen bu grup, Paşa'yı ordu namına kırk sekiz saat içerisinde istifa etmeye davet etmişti. Paşa, bu yaşananlar karşısında her ne kadar itidalini korusa da "*Binbaşı ve rüfekasını Harbiye Nezareti'nde yer altında bulunan bir tevkifhaneye*" göndermişti[731].

Renzo Larco'nun ileri sürdüğü bu girişim her ne kadar küçük çaplı olsa da hükümet nezdinde önemli bir etki uyandırmışa benzemektedir. Nitekim Çatalca hattında yer alan orduda herhangi bir bozulma olması ihtimalini göz ardı edemeyen hükümet, "*payitaht etrafında tedabiri lazimede bulunmakta*" ve "*şehri, sadakatine emin olduğu askerlerden mürekkeb müteaddit kordonlarla*" desteklemeyi planlamaktaydı. Bu doğrultuda Enver Bey'in kumanda ettiği fırka, Ayastefenos ve Makri Köy arasında konuşlanırken, Eyüp tepeleri de birliklerle takviye edilmişti. Başkentteki siyasî atmosferden Çatalca hattındaki çözülmeye kadar birçok noktaya temas eden Renzo Larco'nun şimdiki durağı ise savaş sahası olmuştur. İtalyan muhabirin makalesinde yer verdiği ve doğruluğunu teyit edemediği bir diğer duyum da "*büyük Karargâh-ı Umûmî'nin üç günden beri tamamıyla Halaskâran-ı Vatan Cemiyeti'nin eline geçtiği*" yönündedir. İtalyan muhabire göre, Halaskâran-ı Vatan Cemiyeti ile Jön Türkler arasındaki gerilim, imzalanması gündemde olan sulh müzakeresi üzerinden devam etmektedir. Nitekim Halaskâran-ı Vatan Cemiyeti, hükümetin sulh anlaşması imzalanmasının ardından Jön Türkleri etkisiz hale getirebileceğini düşünmekteydi. Hükümet ise sulh anlaşmasının imzalanmasının ardından Halaskâran-ı Vatan Cemiyet grubunu "*mahvetmeğe kafi kuvvete*" sahip olacakları kanısındaydı. Nitekim hükümet için en önemli nokta, anlaşmanın, Osmanlı kamuoyu tarafından "*sükûn ile kabul edilmesi*"dir. Böylece İttihat ve Terakki

[731] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 4-3.

üyelerine karşı mevcut olan ihtilaflar bertaraf edilebilirdi[732]. Renzo Larco son olarak, hükümetin çalkantılı siyasî ortamda itidalini koruduğunu ve sulh imzalanması durumunda oldukça önemli bir iş başaracağını belirtmiştir[733]. Larco kaleme aldığı bu makaleler nedeniyle ülke sınırlarından çıkarılırken kendisinin menfi faaliyetlerini adeta perçinleyen bir diğer İtalyan muhabir Luigi Barzini de "*Bulgar üserasının güya açlıktan öldürülmekte olduğuna*" dair yayınladığı haberler neticesinde 10 Mart 1913 günü hakkında çıkartılan tezkere üzerine uyarılmak istenmiş ise de muhabir daha önce İstanbul'u terk etmişti[734].

4. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda İngiliz Basını

Çalışmamın ilk bölümünde, İngiliz basınının Balkan Savaşları'na en çok ilgi gösteren Avrupa ülkesi olduğuna değinilmişti. Aslına bakılırsa bu durumu Balkan Savaşı özelinde değerlendirmekten ziyade, İngiltere'nin yüzyıllardır sürdürdüğü basın faaliyetlerinin temelinde aramak gerekir. Öyle ki Londra'da "The Weekly News from Italy and Germany" adlı ilk gazete yayınlandığında tarihler 1622'yi, ilk süreli günlük gazete yayınlandığında ise 1702'yi göstermekteydi[735]. Dolayısıyla İngiltere Avrupa'nın gazete ile tanışan ilk ülkelerinden biri olduğu gibi bu bağlamda Osmanlı Devleti'ne kıyasla yaklaşık olarak 200 yıldan fazla bir geçmişe sahipti. Hal böyleyken gazetecilik bağlamında köklü bir geçmiş ve geleneğe sahip olan İngiltere'nin Balkan Savaşları'na olan ilgisi çok da şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda savaşı gerek Osmanlı gerekse Bulgar orduları ile takip eden muhabirlerin sayıca fazlalığı İngiliz kamuoyunun Balkan Savaşları'nı günlük ve ayrıntılı bir şekilde takip edebilmesine zemin hazırlamıştır. Bunun yanında düvel-i muazzama arasında yer alan İngiltere, Avrupa kamuoyunun gündemini belirleme imkânına da sahipti. Öyle ki Sultan Mehmed Reşad'ın 18 Ekim 1912 tarihinde Daily Mail gazetesi muhabiri Ward Price ile gerçekleştirdiği röportaj bu doğrultuda oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Padişah, savaş boyunca başka hiçbir ülke basınına röportaj vermemiştir. Mehmed Reşad sözlerine, Kâmil Paşa'dan aldığı bilgilere istinaden, İngiltere'nin savaş sırasında kendilerinin yanında olacağına dair duyduğu mutluluğu belirterek

[732] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 4-4.
[733] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 4-5.
[734] BOA, *HR.İD.,* 1431/33, s. 2.
[735] *Gazetecilik Basının Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 18, 23.

başlar. İngiltere kamuoyunun savaş hakkındaki iyi dileklerini de takdir eden Mehmed Reşad, İngiltere halkına tüm kalbiyle teşekkür etmeyi de bir borç bilmektedir[736]. Bununla birlikte şayet barış devam etseydi ve Balkan müttefikleri tarafından savaş Osmanlı Devleti'ne dayatılmasaydı, kılıçlarını ellerine hiçbir zaman almayacaklarını belirten Sultan, kendilerini böyle bir durumda korumanın en tabi hakları olduğunun da altını çizmiştir. Son olarak İngilizlerin mağrur, sakin, bilinçli ve onurlu olduklarını hatırlatan Mehmed Reşad, kendi halkının da İngiltere'ye aynı sempatiyi duyduğunu belirterek konuşmasını sonlandırmıştır[737]. Ne var ki Mehmed Reşad'ın İngiliz Daily Mail'e verdiği bu röportaj elbette ki bir rastlantı değildi. Uluslararası kamuoyunun en fazla rağbet gösterdiği ve dünya çapında su götürmez bir popülariteye sahip olan İngiliz gazeteleri, bu ününü hak etmektedir. Tanzimat gazetesinin 16 Ekim 1912 tarihli nüshası da bu anlamda İngiltere'nin Avrupa basınındaki farklılığını ortaya koymaktadır. Habere bakılacak olursa, Avrupa basını Balkan Savaşı'nın 9-10 Ekim tarihlerinde patlak vereceğini ileri sürerken, The Times bu savaşın 15-20 Ekim arasında başlayacağını net bir şekilde ifade etmişti[738]. İngiltere basının tarihsel geçmişi ve Avrupa kamuoyundaki belirleyiciliği bir yana söz konusu basın Balkan Savaşları basın tarihi yazımında da araştırmacıların en çok rağbet gösterdiği ülkelerin başında gelmektedir.

Osmanlı bürokrasisinin savaş boyunca İngiliz basını ile olan diyaloğu pragmatist bir çizgide devam etmiştir. I. Balkan Savaşı'nda yabancı muhabirlere karşı gösterilen ortak uygulamalara tabi tutulan İngiliz muhabirler, ileride değinileceği üzere II. Balkan Savaşı sonrasında devletin Avrupa kamuoyu bağlamında önem atfettiği karakterler haline gelmiştir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti tarafından yakından takip edilen İngiliz basını ve muhabirleri özellikle I. Balkan Savaşı sırasında gazetelerinde yayınladıkları makaleler nedeniyle ülke

---

[736] Fakat Mehmed Reşad'ın bu röportajının ardından henüz bir ay geçmemişti ki, İngiliz basınının Balkan Savaşı sebebiyle Osmanlı Devleti adına takındığı düşmanca tavır Hariciye Nezareti tarafından Sir. A. Nicholsan'a bildirilmiştir bkz.: BOA, *HR.SFR.3.*, 663/60.

[737] BOA, *HR.SFR.3.*, 660/24, s. 2. Mehmed Reşad tarafından verilen röportajın İngiltere basınındaki yansımaları için bkz.: "Wiews of the Sultan of Turkey", *Dublin Daily Express*, No.: 20.979, 18 Ekim 1912, s. 10; "Sultan and the War Interesting İnterview", *Northern Whig*, No.: 32.519, 19 Ekim 1912, s. 12.

[738] Salim Aydın, *Balkanların Acı Yüzü-Basın Tarihinde Balkan Savaşları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 332.

sınırlarından uzaklaştırılma cezasıyla karşılaşmışlardır. Nitekim 7 Mayıs 1913 tarihinde İstanbul Muhafızlığı'dan Hariciye Nezareti'ne bildirdiğine göre, New York Herald Gazetesi'nden nakille Tan gazetesinde yayınlanan makalenin yazarı ve anılan gazetenin İstanbul muhabiri Doktor Sandler, "*menafi-i memleket ile gayr-i kabil tevfik*" olarak addedilen bir yazı kaleme almıştı. Doktor Sandler'in, kaleme almış olduğu bu makale nedeniyle önce "*hükümet-i seniyece idare-i örfiye mıntıkası haricine*" çıkarılması daha sonrada gözaltına alınarak memleketine gönderilmesine karar verilmiştir[739].

5. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Rusya ve Avusturya Basını

Hariciye Nezareti'nin İstanbul'daki yabancı muhabirlere dair Mayıs ayında gerçekleştirdiği yoğun mesainin odağında bu defa Rus ve Avusturya basınına ait 2 gazete bulunmaktadır. 25 Mayıs 1913 tarihinde Rus Büyükelçisi De Giers'e, V. Maschkow'un, Avusturya Büyükelçisi Pallavicini'ye ise Neue Freie Presse muhabiri Kienart'ın Novie Vremya gazetesine "*asılsız haberler iletme alışkanlığı edindikleri*" belirtilmiştir. Yine Osmanlı Devleti'nin "*nimetlerinden*" yararlandıkları gibi misafirperverliklerini de suistimal eden bu şahısların, faaliyetlerine müsaade edilemeyeceği vurgulanırken, muhabirlerin bu tür yayınlara devam etmeleri halinde ülke sınırlarının dışına çıkarılacağı bildirilmiştir[740]. Bu bilgilendirmenin ardından Avusturya Büyükelçisi Pallavicini, kendisine aktarılan bu durumu kabul etmemiş olacak ki 28 Mayıs 1913 tarihinde yine Said Halim Paşa tarafından "*dünkü konuşmamızı sonuçlandırmak için*" notuyla Kienart'ın gazetesine gönderdiği telgrafın bir kopyası iletilmiş ve muhabirin "*nasıl yalan haberler üretip gazetesinde işlediğine açık bir kanıt*" olarak Pallevicini'nin bilgisine sunulmuştur[741].

Bununla birlikte İtalyan muhabir Tedeski ile aynı gün yani 22 Mayıs 1913 tarihinde ülke sınırları dışına çıkarılmasına kararı verilen bir diğer muhabir ise, Rus basınının önemli gazetelerinden olan Novie Vremya'nın İstanbul muhabiri Mösyö Maschkow'dur. İstanbul Muhafızlığı'nın Hariciye Nezareti'ne bildirdiğine göre

---

[739] BOA, *HR.İD.,* 1431/34, s. 1.
[740] BOA, *HR.İD.,* 1431/36, s. 2.
[741] BOA, *HR.İD.,* 1431/40, s. 1.

"*Osmanlı memleketinin en büyük bedhahlarından olan*" Mösyö Maschkow, muhabiri olduğu gazetede Avrupa efkâr-ı umûmîyesini yanıltmaya yönelik makaleler kaleme almaktaydı. Osmanlı Devleti'nin kendisine göstermiş olduğu misafirperverliğe rağmen uygunsuz hareketlerde bulunduğu ileri sürülen Maschkow'un, bu şartlar altında "*Osmanlı memleketini terki*" konusunda gerekli işlemler gerçekleştirilmiştir[742].

6. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Alman Basını

Osmanlı Batı Ordusu'nun Kumanova'da Sırp Ordusu'na karşı verdiği mücadeleyi ilk yardım çadırlarından takip eden bir gözlemcinin tanıklığı, Almanya'nın Balkan Savaşları'na gösterdiği "yakın ilgi"ye dair bir fikir sunabilir. Buna göre Kumanova Muharebesi sırasında hem Türk hem de Sırp ilk yardım çadırlarında bulunmuş olan gözlemci, her iki tarafın da Kassel'deki Klaus Lederer Kimya Fabrikası tarafından imal edilen tıbbi malzemelerin kullanıldığını belirtmektedir. Alman menşeli tıp malzemelerinin aynı cephede savaşan düşman devletlerce müşterek bir şekilde kullanılmış olmasından daha ilginci ise bu sağlık malzemelerinin Berlin'de ağır silah ve mühimmat fabrikalarının ürettiği mermilerin açtığı yaraları tedavi ediyor olmasıydı[743]. Her ne kadar Osmanlı kamuoyunda ve Avrupa basınında bu savaşın Alman Krupp'ları ile Fransız Scheneider Creusot'larının mücadelesi olduğuna dair genel bir kanı mevcut olsa da[744], Almanya'nın bu dönemde takip ettiği iktisadî politika incelendiğinde farklı bir tabloyla karşılaşılır. Avrupa'nın emperyal güçleri İngiltere, Fransa ve Rusya'ya alternatif olarak sahnede İtalya ile birlikte biraz daha geç görülmeye başlayan Almanya, bu bağlamda öncelikle silah endüstrisine pazar bulabilmeyi hedeflemiştir. Nitekim Osmanlı Devleti 1911-1912 yıllarında Almanya'nın müttefiki İtalya'ya karşı mücadele verdiği sırada, ordusu Alman silahları ile donatılmıştı. Aynı şekilde Balkan Savaşları sırasında, Alman silahları sadece Osmanlı Ordusu tarafından değil,

---

[742] BOA, *HR.İD.,* 1431/36, s. 1.

[743] Zübeyir Bütüner, "1912-1913 Balkan Savaşları ve Almanya", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi - On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri-I*, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 380.

[744] Mahmut Muhtar Paşa, *Maziye Bir Nazar Berlin Antlaşmasından Harb-i Umûmiye Kadar Avrupa ve Türkiye Almanya Münasebetleri*, Çev.: Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 90; "French Guns Against German in the Near East: Field Artillery", *The Illustrated London News*, 2 Kasım 1912, Vol.: CXLI, No.: 3837, s. 645.

Bulgaristan ve Yunanistan ordularında görevde bulunan Alman ıslah heyetleri aracılığıyla diğer müttefik orduları tarafından da kullanılmıştı[745]. Özellikle de Sırbistan, adeta Alman sermayesinin silah pazarı haline gelmişti[746].

İki ülke arasında II. Abdülhamid döneminde ivmelenme gösteren ilişkiler neticesinde, Osmanlı Ordusu'nu modernize edebilmek amacıyla birçok Alman subayı çeşitli kadrolarda istihdam edilmiş; bu yapılanma I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir[747]. Bununla birlikte, genelde I. Dünya Savaşı özelde Çanakkale Muharebeleri mevzu bahis olunca gündeme gelen meselelerden biri de hiç kuşku yok ki Osmanlı Ordusu içerisinde yer alan Alman askerî uzmanların ne kadar başarılı veya başarısız olduğudur. Fakat Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki askerî meseleler üzerine genel hatlarıyla dar bir alana sıkışıp kalan bu tartışmanın, Balkan Savaşları dönemi üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Dolayısıyla Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Ordusu içerisinde yer alan Alman subayların kaleme aldığı rapor ve günlüklerin satır araları, alınan mağlubiyetin Alman askerî uzmanlarının gerçekleştirdiği reform çalışmaları ile irtibatlandırılışına dair açık milliyetçi savunular içermektedir[748]. Alman uzmanların bu doğrultuda refleksler geliştirmesinin nedeni, mağlubiyetin sebeplerine dair çıkarılan faturanın önemli bir kısmının Alman uzman heyetlerine, silah sistemlerine ve Krupp'lara kesilmiş olmasıydı[749]. Nitekim Balkan Savaşı sırasında Trakya kırsalında III. Kolordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın yanında görevde bulunan Alman subay Gustav von Hochwächter, ülkesine döndüğünde günü gününe tuttuğu notları okuyucu ile buluşturmak istemesinin nedenini, Osmanlı Ordusu'nun tüm dünyayı hayrete düşüren bu mağlubiyetinin ardında Alman askerî sisteminin yer aldığına dair mevcut olan genel anlayışa karşı

---

[745] İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 64; Lothar Rathman, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Çev.: Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul 2001, s. 112.

[746] Zübeyir Bütüner, *a.g.m.*, s. 380.

[747] Necmettin Alkan, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto von Kähler ve İki Tarafın Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.: 43, İstanbul 2007, s. 135-165.

[748] Alman askerî uzmanlarınca girişilen bu müdafaa anlatılarının ayrıntılı bir tahlili için bkz.: Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Balkan Hezimetinin Nedenleri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Ed.: Mustafa Türkeş, C.: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 610.

[749] Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914, Krupp Firması, Mauson Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları*, IQ Yayınları, İstanbul 2012, s. 219-263.

durmak olarak açıklar[750]. Hochwächter, girdiği bu savunmada özellikle de Alman menşeli silâhlara toz kondurmamaya dikkat etmektedir. Alman subayın 17 Kasım 1912 Pazar günü öğle saatlerinde günlüğüne not ettiklerine bakılacak olursa; Türk topçularının ateşli silahlarla isabetleri bugün dış basında Krupp topları hakkında çıkan kötü haberleri alt etmişti. Çatalca'da gerçekleştirilen mücadeleler ise Osmanlı topçu birliklerinin üstünlüğü sayesinde "*Türkler için bir başarı abidesiydi.*" Hatta Hochwächter'un; "*Bizim Göben gemisi olağanüstüydü ve kıskananların bile hayranlığını kazanıyordu*" ifadelerine bakılırsa Alman olan her şey mükemmel ve makbuldü[751]. Fakat Osmanlı bürokrasisi penceresinden bakıldığında aynı şeyin Alman basını adına söylenmesi oldukça zordu[752].

Osmanlı Ordusu ile birlikte harp sahasında görevde bulunmasına izin verilen *München Neueste Nachrichten* gazetesi muhabiri, gerçekleştirilen incelemelerin gösterdiğine göre gazetesinde "uydurma ve yakışıksız" haberlere imza atmaktaydı. Durumun Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirilmesi üzerine, muhabirin harp sahasından çıkartılması Binbaşı Vasfi Bey'e bildirilmiş ve bu doğrultuda, anılan muhabir harp sahasından "*derdest-i icra*" olunmuştur. Fakat Alman Sefareti'nin tavsiyesine hamil olan muhabir hakkında verilen kararın Alman Sefareti'ne de ayrıntılı bir şekilde bildirilmesi gerekmekteydi[753]. Bu konuda Osmanlı Berlin sefirinden yardım alındığı anlaşılmaktadır. Nitekim 30 Kasım 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'nin Berlin Sefiri'nden gelen bilgiyi, Başkumandan Nazım Paşa'ya aktardığı telgrafta, bahsi geçen *München Neueste Nachrichten* gazetesinin Karargâh-ı Osmanî'de bulunan muhabiri, Kolen-Rus gazetesine servis ettiği haberde "*pek ziyade aleyhimizde bulunmakta ve bu suretle ecnebi efkâr-ı umumiyesini tesmîm etmektedir*"

---

[750] Gustav von Hochwächter, *a.g.e.,* s. XXX.

[751] Gustav von Hochwächter, *a.g.e.,* s. 96, 106, 108. Alman Krupp'ları her ne kadar zamanının askerî ihtiyaçlarını karşılıyor olsa da Hochwächter'ın Krupp'lara dair övgü dolu sözleri tartışmaya açıktır. Almanya tarafından 1910 yılından Osmanlı Devleti'ne teslim edilen 90 adet Krupp'un 40 tanesi Balkan Savaşı'nda Osmanlı Doğu Ordusu tarafından Trakya Bölgesi'nde kullanılmıştır. Sonbahar ve kış aylarında görülen mevsimsel etkilerin hissedilir dereceye gelmesiyle birlikte yoğun yağışların ardından adeta çamur deryasına dönen arazi şartlarında oldukça ağır olan Krupp'lar nerdeyse hiç kullanılamamıştır bkz.: Stephane Lauzanne, *a.g.e.,* s. 74.

[752] Balkan Savaşları'nın Alman basınındaki genel görünümü için bkz.: Uğur İyigünler, *Alman Basınında Osmanlı İmparatorluğu (1912-1918),* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2012, s. 32-109.

[753] BOA, *HR.SYS.,* 1967/2, s. 21.

hatta muhabirin "*düşmanın işine yarayacak malumat dahi*" verdiği vurgulanarak, hakkında verilen harp sahasından çıkarılma kararının gerekçesi belirtilmektedir[754].

Osmanlı Devleti'nin Avrupa şehirlerinde bulunan sefir ve diğer resmî görevlileri, şüphesiz görevde bulundukları ülkenin kamuoyunu yakından takip etmekteydi. Berlin Sefiri'nin bu doğrultudaki bilgilendirmesinin bir benzeri de Paris Sefiri tarafından gerçekleştirilmiştir. 7 Aralık 1912 tarihinde Paris Sefiri'nden gelen telgraf, Harbiye Nezareti'ne sevk edilmekte ve bu noktadaki hassasiyeti bir kez daha göstermektedir. Buna göre Paris basınında özellikle de Tan gazetesi muhabirinin verdiği bilgilerde "*kuvvâ-yi askeriyemizle mevâki'-i müstahkemimiz hakkında etraflı ma'lûmât*"lar yer almaktaydı. Bu durum, ordu içerisindeki yabancı muhabirlerin "*Ordugâh-ı Osmani'nin her tarafında serbestçe cevelân etmekte olduklarını*" göstermekteydi. Paris Sefiri telgrafının devamında bir uyarı ve bir de öneride bulunmaktaydı. Ordu içerisinde yer alan muhabirlerin askerî bilgiler içeren bu yazıları, düşman tarafından istihbarat olarak kullanılabilir ve büyük tehlikelere sebep olabilirdi. Bunun için yapılması gereken ilk şey tıpkı Bulgaristan Ordusu'nun yabancı muhabirlerin Mustafa Paşa'dan ileri gitmelerine izin vermeyişi gibi Osmanlı ordusu içerisinde yer alan muhabirlere de sınırları belirli bir hat çekilmesiydi[755].

Fakat anlaşılan o ki ordu içerisindeki yabancı muhabirlerin harp sahasındaki hareketlilikleri tam olarak kontrol altına alınamamıştır. Nitekim Kasım ayından itibaren savaşın en önemli bölgesi haline gelen Çatalca, Avrupa basınının önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Öyle ki Fransız muhabir Lauzanne, Lüleburgaz Muharebesi'nde alınan mağlubiyetin ardından "Çatalca" kelimesinin ağızlarda kaç defa tekrarlandığını ve aynı kelimenin dünya basında kaç kez yayınlandığının hesapsızlığına değinmektedir[756]. *Berliner Abend Zeitung* adlı gazetede yayınlanan "*Çatalca Hattında Atla Bir Cevelan*" başlıklı makale de tam olarak bu noktada yer almaktaydı. Gazetenin muhabiri, Çatalca hattında atla gezintiye çıkacak kadar cesur ve aynı zamanda bu gezintinin ardından Edirne ve Gelibolu hatlarına değin bilgiler verecek kadar hayalperest bir karakter gibi gözükmektedir. 30 Ocak 1913 tarihli bahsi geçen makale küpürünün de yer aldığı

[754] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 17.
[755] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 22.
[756] Stephane Lauzanne, *a.g.e.*, s. 117.

belgede, hiçbir yabancı muhabirin bölgeye alınmamasına rağmen Osmanlı Ordusu'nun Çatalca, Gelibolu ve Edirne hattındaki mevcut durumu hakkında verilen bilgilerin gerçeği yansıtmadığı belirtilmektedir. Hariciye Nezareti bu noktada gelenekselleşmiş tepkisini, Osmanlı Ordusu adına yapılan bu zararlı ve gerçek dışı yayınların tekrarlanması halinde ilgili muhabirin ülke dışına çıkartılacağını Almanya sefaretine bildirerek göstermiştir [757]. Harbiye Nezareti de bu noktada gösterdiği hassasiyeti bir nebze daha arttırarak, Çatalca ve havalisine sadece genel karargâh tarafından verilen vesikalar ile gidilebileceği ve bu vesikalar dışında farklı herhangi bir belge veya iznin buraya gidebilmek adına geçerli olmayacağı kararını almıştır[758].

Belge 11: "Dosyanın hülasası: Bazı ecnebi muhabirlerin Memalik-i Osmaniye'den tardı". (BOA, *HR.İD.,* 1431/25, s.3).

7. Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan Savaşları'nda Amerikan Basını

Hariciye Nezareti, İstanbul'da görevde bulunan yabancı muhabirlerin gazetelerine gönderdikleri haberleri kıta Avrupası'nda olduğu gibi Amerika basınında da takip etmiştir. Yine Said Halim Paşa tarafından İngiliz Büyükelçisi Louther ile Amerikan Büyükelçisi Rockhill'e 15 Mayıs 1913 tarihinde bildirildiğine

[757] BOA, *HR.SYS.*, 1967/2, s. 39.
[758] BOA, *BEO.*, 4139/310375. Baldwin bu izin belgesini "*her şeyi sağlayan küçük bir karton parçası*" olarak değerlendirmektedir bkz.: Baldwin, *a.g.e.*, s. 76.

göre, "*New York Herald'ın muhabiri Dr. Sandler birkaç zamandan bu yana gazetesinde her türlü temelden yoksun makaleler yayınlamaktadır.*" Bu tespitin ardından tutumunu açık bir şekilde belli eden Paşa, Osmanlı Devleti'nin "*nimetlerinden faydalanan ve kendilerine karşı gösterilen misafirperverliği istismar eden şahıslara müsamaha edilemeyeceğini*" belirtmektedir. Son olarak bu nedenden ötürü, Dr. Sandler'ın kamuoyunu yanıltan ve tüm gerçeklerden uzak bu yayınlarına kati bir şekilde son verilmediği takdirde kendisinin Osmanlı topraklarından "*herhangi bir süre belirtilmeksizin*" uzaklaştırılacağına değinilmiştir[759]. Hariciye Nezareti'nin bu ihtarı, İngiliz Büyükelçisi Gerard Louther tarafından hemen ertesi gün "*Bahsi geçen şahısın İngiliz tebaasına mensup olmadığı*" ve adı geçen gazetenin ise Amerikan basınına ait olduğu ifadesi ile yanıtlanmıştır[760]. Bu noktada Amerikan Büyükelçiliği'ne bir bilgilendirme yapılıp yapılmadığı, yapıldıysa elçilikten gelen bu yazıya nasıl bir cevap verildiği gerçekleştirdiğimiz arşiv çalışmalarında tespit edilemese de açılan bahis üzerine Amerikan basınına kısaca göz atmakta fayda vardır.

Belirtmek gerekir ki Balkan Savaşı'nı kendi ülke kamuoyunun gündemine taşıyan devletler içerisinde, Amerikan basını ayrı bir yere sahiptir. Amerikan basını savaşın sunumunda gösterdiği bir takım pratikler ile bu noktada diğer ülkelerin basınlarından ayrılmaktadır. Nitekim Avrupa basınında genel hatlarıyla askerî ve siyasî bir günce olarak sunulan Balkan Savaşı, Amerikan basınında ise bu türden bir anlatının yanında adeta bir ders içeriği şeklinde sunulmuştur. Sözgelimi The Sun gazetesi henüz 20 Ekim 1912 tarihinde savaşın gidişatı hakkında bir yandan ayrıntılı bilgiler verirken diğer yandan da yarımadanın tarihi, yarımadayı oluşturan milletlerin bölgedeki dağılımları ve bölgedeki sorunlu olan merkezleri haritalandırarak kamuoyuna sunmuştur[761]. Bunun yanında aynı sayfada "*Balkan Savaşı Sözlüğü*" başlığına yer veren gazete Edirne, Malisör, Eski Sırbistan, Yeni Pazar, Berlin Antlaşması gibi savaşın tarihsel arka planı ve savaşın meydana geldiği şehirler

[759] BOA, *HR.İD.*, 1431/34, s. 3.
[760] BOA, *HR.İD.,* 1431/34, s. 2.
[761] "Scenes on Montenegro's Frontier at Outbreak of the Balkan War, *The Sun*, Vol.: LXX, No.: 50, 20 Ekim 1912, s. 2.

hakkında toplamda 30 maddeden oluşan bir kılavuz hazırlamıştır[762]. Aynı doğrultuda bir başka örnek ise The Washington Times gazetesinin 29 Ekim 1912 tarihli nüshasında bulunmaktadır. Gazete, bu sayısında muharip devletlerin kralları ile harbiye nazırları başta olmak üzere savaşın önemli karakterleri arasında yer alan toplamda 16 kişiden oluşan "Kim Kimdir?" sözlüğü hazırlayarak savaşın aktörel boyutu üzerinde durmuştur[763]. Yine aynı gazete 4 Kasım tarihli sayısında ise, savaşın meydana geldiği bölgeler arasındaki mesafenin daha iyi anlaşılabilmesi için yarımadayı haritalandırmakla kalmamış, bu bölgelerin İstanbul'a ne kadar uzaklıkta olduğunu izah edebilmek adına, bölgedeki bazı şehirleri Washington referans noktasından hareketle konumlandırmıştır. Sözgelimi Edirne'deki kuşatmanın İstanbul'a olan mesafesi Washington'dan 130 mil uzaklıktaki Richmond kadar iken, Kırklareli'nde cereyan eden savaş başkente, Washington'dan 110 mil uzaklıktaki Charlotteville mesafesi kadardır[764].

Sonuç olarak resmi evraklardan tespit ettiğimiz bulgular uluslararası basının Balkan Savaşları'na oldukça yoğun bir ilgi gösterdiğini ortaya koymakla birlikte Haluk Harun Duman'ın yaklaşık 30 yıl önce bu bağlamda ileriye sürdüğü argümanları da doğrulmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki bu çerçeve Duman'ın tespit ettiği alanının çok ötesindedir. Özellikle İtalya ve Fransa basınına ait gazeteler üzerinden gerçekleştirilecek basın tarihi çalışmalarının Balkan Savaşları literatürüne önemli katkılar sağlayacak içeriklere sahip olduğu söylenebilir. Söz konusu ülkelerin gerçekleştirdiği yayınlar incelendiğinde Fransız ve İtalyan muhabirlerin İstanbul merkezli menfi çalışmalarda bulunduğu anlaşılırken İngiliz muhabirler yoğunluklu olarak cephe mesaisi gerçekleştirirken yine başkentte de aktif olarak görev almışlardır. Öte taraftan cephede yer alan muhabirler savaşın daha çok askeri yönüne odaklanırken başta Fransız ve İtalyanlar olmak üzere İstanbul muhabirlerinin daha çok siyasi gündem ile ilgilendiği anlaşılmaktadır.

---

[762] "Glossary of the Balkan War", *a.g.g.*, s. 2.
[763] "Who's Who in the Balkan War", *The Washington Times*, No.: 7617, 29 Ekim 1912, s. 6.
[764] "Composite Map Showing How Balkan War Territory Compares in Miles with Washington and Nearby Towns", *The Washington Times*, No.: 7623, 4 Kasım 1912, s. 2.

8. Avrupa'da Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Girişimler

1835 tarihinde Charles-Louis Havas tarafından kurulan Havas Ajans, uluslararası ölçekli ilk haber servis merkezi olarak, bir yanıyla bilginin günümüzde elde ettiği hız ve iktidarın da başlangıç noktasını temsil etmektedir. Öyle görünüyor ki uluslararası bağlamda haber ve bilgi servis edebilmenin beraberinde getirdiği kamuoyu eksenli etkileyici ve ayrıcalıklı güç, Avrupalı devletleri tarafından kısa süre içerisinde fark edilmişti. Nitekim 1849 tarihinde Berlin'de "Wolff", 1851 tarihinde Londra'da "Reuter", 1853 tarihinde Torino'da kurulan "Stephani" isimli ajanslar, birbirlerinin sıkı birer takipçisi olarak kıta Avrupası üzerinde yeni bir mücadelenin aktörleri haline gelmişti[765]. İlk olarak Havas Haber Ajansı'nın başta Fransa olmak üzere kıta Avrupa'sında gündemi belirler hale gelmesi[766] ve dolayısıyla Avrupa'daki gazeteleri neredeyse tamamen aynılaştırmasına karşı başlayan bu mücadele, 1869 yılına gelindiğinde farklı bir boyuta taşınmıştı. Öyle ki bu tarihte imzalanan "Ajans İttifak Antlaşması" ile dünya kamuoyuna haber servis edebilmek ve bu hizmetin beraberinde getireceği ayrıcalıklar; Havas, Reuter ve Wolff ajansları üzerinden 3 imparatorluğun tekeline verilmişti[767].

Sayıları giderek artış gösteren haber ajansları, aynı paralelde gelişme gösteren telgraf hatları ve farklı ülkelerde görevlendirdiği muhabirleri aracılığıyla, uzak gündemleri kapsamlı yerel bir içerik haline getirebilmekteydi. Hiç kuşku yok ki, Avrupa'da sınırların sürekli olarak yeniden çizildiği bir dönemde savaş olgusu, bu türden bir içeriğin en dikkat çekenleri arasında yer almaktaydı. Bu bağlamda Kırım Savaşı, haber ajanslarının faaliyetleri kapsamında, gazeteler üzerinden uluslararası kamuoyunca takip edilebilen ilk savaş olarak tarihteki yerini almıştır. Bu sürecin ardından gelen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Boer (Transval) Savaşı, 1905 Rusya-Japonya Savaşı, 1911 Trablusgarp Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları da uluslararası kamuoyunca yakından takip edilmiştir. Bununla birlikte iletişim imkânlarının artış göstermesi, gazete muhabirliğinin profesyonel bir meslek haline

---

[765] Jean-Noel Jeanneney, *Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi*, Çev.: Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

[766] Orhan Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1994, s. 2.

[767] İlk kurulan ajanslar hakkında bkz.: Süleyman Hilmi Bengi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Güz 2019, Ankara, s. 449-457.

gelişi, gazete üretimindeki hammadde ihtiyacının fabrikalaşarak görece daha kolay temin edilebilmesi, matbaanın mekanik bir hale gelerek çok daha hızlı şekilde gazete üretebilmesi, demiryolları hatlarının taşraya doğru genişlemesiyle ilintili olarak gazete dolaşımının artış göstermesi gibi dinamikler nedeniyle, uluslararası kamuoyu her geçen savaşı bir öncekine göre daha yakından takip edebilmekteydi.

8.1. Ajans Havas İle Yapılan İşbirliği Anlaşması

Gelinen bu noktada bir önceki bölümde değinilen iki konunun altının tekrar çizilmesi gerekmektedir. İlki Osmanlı bürokrasisinin Avrupa basınını takibi meselesidir. Osmanlı bürokrasisi savaş sırasında Avrupa matbuatında devlet adına neşredilen yayınları çeşitli gazetelere gerçekleştirdiği abonelikler ile takip etmiştir. Bu yayınlardan aleyhte olanlar hakkında diplomatik girişimlerde bulunulmakla yetinilmemiş, devlete dair Avrupa kamuoyundaki mevcut algı ve figürün lehte bir görünüm kazanması için de teşebbüslerde bulunulmuştur. Aslına bakılırsa bu tespitin çok daha erken tarihlerde konulduğu söylenebilir. Henüz 1877 yılında Ermeni harfleri ile Türkçe olarak yayınlanmakta olan *Tercüme-i Efkâr* bir makalesinde, Osmanlı basınının yurt dışında itibarsız bir konumda olduğunu, okurları etkileyemediğini ve Osmanlı gazetelerinin diğer ülke basınları tarafından ciddiye alınmak bir yana dursun söz konusu gazetelerden bir alıntı dahi yapılmadığını hatta bu gazeteler ile alay edildiği belirtmekteydi. Dolayısıyla kayda değer bir etkisi olmayan Osmanlı basınının niteliksel olarak gelişmesinin gerektiği dönemin tüm gazeteleri tarafından üzerinde fikir birliğine varılan bir olgu haline gelmiştir[768]. Bu bağlamda yerel basın üzerinden bir atılım gerçekleştiremeyen bürokrasi daha önce de değinildiği gibi Avrupa gazete idarehanelerine yaptığı yüklü maddî bağışlar ile bu açığı kapatmaya çalışmıştı. Nitekim bu çalışmaların Balkan Savaşı bağlamında da görece erken bir tarihte başladığı görülmektedir. Prişitine'de görevde bulunan Kosova Valisi Galip Bey'in 30 Eylül 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği şifreli telgraf, bürokrasinin savaş öncesinde Avrupa kamuoyunda tasarladığı projeye katkı sağlama amacı taşımaktadır. Sözlerine "*Matbuatın efkâr-ı umumiye üzerindeki tesirinin muhtac-ı arz olmadığı*"nı belirterek başlayan Vali Galip Bey, ardından Üsküp'te neşredilmekte olan "Mücahede-i Milliye Gazetesi" hakkında bir bahis

[768] Ahmet Emin Yalman, *a.g.e.*, s. 58.

açmaktadır. Buna göre gazete Arnavutluk'taki mevcut hükümet "*lehine bir mevkii tutmakta*" ve Avrupa'da neşredilmeye başladığından beri rağbet gören yayınlar arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda gazetenin idare ve yazı heyetinin "*biraz daha ıslah edilerek muktedir ellere tevdi*" edilmesi hem "*neşriyat-ı haine-i müfsideye*" müdafaa edecek hem de bölge halkı üzerinde bir kamuoyu oluşturabilecekti. Bu sayede "*efkâr-ı hariciye ve dâhiliye üzerinde*" önemli bir etki yapabilme potansiyeline sahip gazeteye nakden yardım yapılması önerilmiştir[769].

Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus da Matbuat-ı Umûmiye Müdüriyeti'nin ihdası için kaleme alınan layihada belirtilen ajans meselesidir. Gerek millî bir ajansın tesisi gerekse Avrupa ajansları ile kurulacak işbirliği neticesinde, devletin Avrupa kamuoyundaki imaj meselesi, savaşın ilerleyen tarihlerinde pratik olarak uygulamaya geçirilmiştir. Nitekim 30 Nisan 1913 tarihinde Paris Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne iletilen telgrafa bakılacak olursa bu bağlamdaki teşebbüslerin bir hayli genişletildiği anlaşılmaktadır. Buna göre "*Cavit Bey tarafından matbuat namına kendisiyle görüşülmekte olan Ajans Havas Müdürü Mösyö Rennie*" ile gerçekleştirilen müzakereler neticesinde, her iki tarafın da yerine getirmekle mükellef olduğu şartlar belirlenmiş ve bu doğrultuda bir anlaşma sağlanmıştır. Bahsi geçen şartların ne olduğundan önce Mösyö Rennie'nin Osmanlı Devleti'ne verdiği teminata bakmak yerinde olacaktır. Buna göre Ajan Havas müdürü, "*bir iki gazete müstesni olmak üzere umum gazetelerin Tan Gazetesi de dâhil olduğu halde mesail-i maliye ve iktisadiye de bizi müdafaa edeceklerini temin*" etmektedir. Rennie'nin bu teminatı hiç şüphe yok ki karşılıksız kalmamış; kendisine devlet tarafından oldukça detaylı bir ödeme planı hazırlanmıştır. Buna göre "*evvela şimdi kendisine üç milyon Frank hazine tahvili verilecektir*". Ajans Havas'a yapılacak bu ödeme için toplam miktarın her ay altıda birinin ödenmesi kararlaştırılmıştır. İkinci olarak ise "*tazminat-ı harbiye esası külliyen bertaraf edildiği takdirde en az dört milyon Frank, Düyûn-ı Umumiye hissesi Balkan hükümetlerine tahmil olunduğu takdirde ise iki milyon Frank daha verilecektir.*" Fakat bu noktada 2. maddenin kapsamı biraz daha detaylandırılmış, eğer "*Balkan hükümetlerine tahmil olunacak Düyûn-ı Umûmiye hissesi dört yüz milyondan yedi*

[769] BOA, *DH.İD.,* 79/23, s. 2.

yüz milyona kadar" bir miktar arasında kalırsa, bahse konu olan 2.000.000 Frank orantılı olarak en fazla 4.500.000'a kadar artırılacaktır. Ajansa son olarak borçlanma ve gümrük zamlarından da 2.500.000 Frank daha verilmesi planlanmıştır. Osmanlı bürokrasisinin Avrupa kamuoyunu derinden etkileyen Ajans Havas ile bu denli ayrıntılı ve görece yüksek bir maddî anlaşmaya teşebbüs etmesi çok da ilginç değildir. Nitekim Paris Sefareti'nin "*bu cihetle evvelce talep olunan yirmi milyon yerine yarısı ile idare-i maslahat ediliyor*" ifadeleri, konunun daha önce iki katı bir ödeme planı ile gündeme geldiğini göstermektedir[770]. Osmanlı Devleti ile Ajans Havas arasından yapılan anlaşmanın muhteviyatı her ne kadar dar olsa da anlaşmadan beklenen sonuç oldukça açıktır; devletin Avrupa kamuoyundaki imaj restorasyonu. Öte taraftan ajansa yapılacak ödeme planının savaş tazminatı bağlamında tedrici olarak belirlenmiş olması basın ve kamuoyu eksenindeki bu anlaşmanın temelinde savaş dinamiklerinin bulunduğunu göstermektedir.

8.2. Macar ve Belçikalı Gazetecilerin Avrupa Başkentlerinde Verdiği Konferanslar

Balkan Savaşı devam ederken Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nce yayınlanan "Kırmızı-Siyah Kitab" daha önce de değinildiği üzere her ne kadar propagandif tarafı ağır basan bir yayın olsa da alınan mağlubiyetler karşında yer yer özeleştirel bir tutumda bulunmaktan da geri durmamıştır. Bu eleştirilerden biri de Osmanlı bürokratlarının savaşın kamusal mücadelesi cephesinde başarısız olma nedenlerini konu edinmektedir. Öyle ki; "*Düşmanlarımız, Avrupa'yı şehir şehir, kapı kapı dolaşıp da bizi canavalar çehresinde, kanlı ellerle göstermekte bir himmet ve gayret gösterirken biz niçin o yalanları yıkacak aksi tesirleri meydana getirmeye çalışmamış idik? Hatta bugün, birkaç yüz bin masum kardeşlerimizi boğazladıktan, köylerini yakıp yerle bir ettikten sonra bile Bulgarlar Avrupa'da Türklerin kan dökücü barbarlığı hakkında bütün gazetelere yazılar yazdırmıyorlar mı, konferanslar vermek üzere Avrupa baş şehirlerine adamlarını sevk etmiyorlar mı? Ya biz?... biz ne yaptık ve ne yapıyoruz?...*"[771] ifadeleri bu bağlamda dikkat çekicidir. Görüldüğü üzere söz konusu eserin yazarı Ahmet Cevat bu bağlamdaki eleştirisini bir soru

[770] BOA, *HR.SYS.*, 2081/1, s.1.
[771] Ahmet Cevat, *Kırmızı-Siyah Kitap 1328 Faciası (1912-1913 Balkan Savaşı)*, Çev.: Alaettin Coşkun, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2017, s. 61-62.

sorarak sürdürür ve bu soruyu olumsuz bir şekilde cevaplayarak ifadelerini tamamlar. Ne var ki Cevat'ın sıcağı sıcağına kaleme aldığı bu satırlara "hiçbir şey" cevabını vermek pek de mümkün değildir. Nitekim gerek resmî evraklar gerekse dönemin basını incelendiğinde Cevat'ın özellikle de konferanslar bahsindeki eleştirilerinin çok da doğru olmadığı söylenebilir[772].

İslâm toplumlarındaki sözlü iletişim geleneği[773], başta camilerde gerçekleştirilen vaazlar aracılığıyla performatif yapısındaki sürekliliğini günümüze kadar devam ettirmiştir. Bununla birlikte kahvehaneler gibi kamusal alanlar da özellikle süreli yayıncılığın başlamasıyla birlikte bu geleneğin devamlılığındaki önemli mekânlardan biri haline gelmiştir[774]. Gündelik hayat içerisinde böylesine bir sözlü iletişim geleneğine aşina olan Osmanlı tebaası, Balkan Savaşları sırasında bir sözel iletişim türü olan konferanslar ile gerek başkentte gerekse taşrada sıklıkla karşılaşmıştır. Bu noktada özellikle Mehmet Akif tarafından 2 Şubat-14 Şubat 1913 tarihleri arasında sırasıyla Bayezid, Fatih ve Süleymaniye camilerinde gerçekleştirilen vaazlar, Balkan Savaşı bağlamında gerçekleştirilmiş olması bakımından önemlidir[775].

Fakat savaş öncesinde İstanbul'da gerçekleştirilen nümayişlerin hükümet aleyhinde bir propagandaya dönüşme ihtimali hesaba katılmış olacak ki ilân edilen idare-i örfiye kanunlarında bu gibi toplumsal hareketlerin önü alınmak istenmiştir[776]. Buna göre "*caddelerde, halka açık alanlarda konferans verilmesi, miting*

---

[772] Ahmet Cevat bu soru-cevabın ardından dönem içerisinde "*bu mazlum millet için çalışan namuslu, hayırsever, hakikatperest yabancılar*"dan da söz etmektedir. Cevat bu çerçeve içerisinde Pierre Loti, Claude Ferral ve Alfred Duran'ın yanı sıra İngiltere Lordlar Kamarası üyelerinden Lord Lamington, Avam Kamarası üyelerinden Obre Herbert, Mister Volter Geytis, Mister Mark Saykıs, Mister Huston Kibs ve Alman Doktor Ernestyen, Mösyö Meysaros ile Doktor Budko'nun isimlerini anmaktadır bkz.: Ahmet Cevat, *a.g.e.*, s. 62.

[773] Sözlü ve yazılı iletişim hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz.: Walter J.Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*, Çev.: Sema Postacıoğlu Banoni Metis Yayınları, İstanbul 2014.

[774] Cengiz Kırlı, *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Jurnalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 21-23; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2003, s. 4.

[775] Mustafa Karabacak, "Mehmed Âkif Ersoy'un Balkan Harbi Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.: XVIII, S.:2, Sivas 2014, s. 111-135.

[776] Benzeri bir tutum Trablusgarp Savaşı sırasında da sergilenmiş ve gerek siyasi gerekse ilmi açıdan kulüpler dışında hiçbir yerde ve hiçbir surette konferans verilmemesi Davan-ı Örfi Riyaseti tarafından 11 Mart 1912 bildirilmiştir bkz.: BOA, *DH.SYS.*, 53/36.

düzenlenmesi, tezahüratta bulunulması" yasaklanmıştır[777]. Toplumu motive etme ve kamuoyunda ortak bir bilinç oluşturma amacı taşıyan bu konferansların öncelikle İstanbul dışında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Ömer Naci Bey tarafından İzmir'de gerçekleştirilen konferans, Balkan Savaşı üzerine gerçekleştirilen ilk konferanstır[778]. Daha sonra Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurulmasıyla belirli bir program dâhilinde tatbik edilen konferanslar, İstanbul'da genellikle Darülfunun Konferans Salonu'nda gerçekleştirilmiş; Hoca Asım Mustafa Efendi, Hamdullah Subhi, Yusuf Akçura gibi dönemin önemli karakterleri burada çeşitli konferanslar vermiştir[779]. Özellikle Satı Bey'in Darülfunun Konferans Salonu'nda, "*Vatan Fikri*", "*Terbiye-i Vatanîye*", "*Müdafa-yı Millîye*, "*Prusya'nın İntihabı*" ve "*Fichte'nin Mektupları*" başlığı ile gerçekleştirdiği vatan temalı konferanslar, kamuoyuna yönelik önemli gönderilerde bulunmaktadır[780]. Yine Abdürreşit İbrahim Efendi'nin, Hamidiye Zırhlısı üzerine gerçekleştirdiği konferans, içerdiği kahramanlık ve umut temalarıyla bu bağlamda yer almaktadır[781]. Pierre Loti de özellikle mezâlim hakkında kaleme aldığı makalelerini aynı konuda gerçekleştirdiği konferanslar ile destekleyerek kamusal etkisini artırmaya çalışmıştır[782]. Fakat etki alanı genel itibarıyla İstanbul ile sınırlı kalan Osmanlı kamuoyuna yönelik bu konferanslar, ilerleyen günlerde Avrupa başkentlerini de içerisine alarak, çok daha geniş kapsamlı ve devlet destekli bir faaliyet haline gelmiştir[783].

Balkan Savaşı'nın Çatalca Ateşkesi'ne girdiği süreçte, Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne iletilen bir telgraf, bu noktada yeni bir hareketliliğin başlangıcı anlamına gelmekteydi. Viyana Sefiri'nin bildirdiğine göre; Zeitung ve Pester Lloyd gazetelerinin Macar muhabiri Felix Valyi, hükümetinden almış olduğu talimat uyarınca Avrupa'da Osmanlı Devleti lehine konferanslar vereceğini bildirmektedir.

---

[777] "İdare-i Örfiye Beyânnâmesi", *Sabah*, 8 Ekim 1912, No.: 8280, s. 1.
[778] "Nâci Bey İzmir'de", *Tanîn*, 11 Teşrîn-i evvel 1912, No.: 1477, s. 3.
[779] Savaş sırasında İstanbul'da gerçekleştirilen konferanslar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Yunus Emre Tekinsoy, *a.g.t.*, s. 340-348.
[780] Satı Bey, *Vatan İçin Beş Konferans*, Kader Matbaası, İstanbul 1913.
[781] "Hamidiye'nin Kahramanlığı Münasebetiyle", *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 95-984, 26 Teşrin-i Evvel 1913, s. 3. Savaş sırasında İstanbul'da gerçekleştirilen konferanslar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Yunus Emre Tekinsoy, *a.g.t.*, s. 340-348.
[782] "Pierre Loti'nin Konferansı", *Tanîn*, No.: 1592, 6 Mayıs 1913, s. 2.
[783] Osmanlı Devleti'nin kongre ve konferanslara atfettiği anlamlar için bkz.: Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 170-171.

Öyle ki Valyi'nin bu doğrultuda Viyana'da gerçekleştirdiği ilk konferans, katılımcılar tarafından büyük bir ilgi görmüştür. Sefir, Valyi ile yaptığı görüşmede, ilki Viyana'da gerçekleştirilen bu konferansın Berlin, Paris ve Londra'da da yapılmasının planlandığı bilgisine ulaşmıştır[784]. Üstelik Valyi, bu konferanslar sırasında başta fırka ihtilafları olmak üzere siyasî meselelere değinmeyecek ve Osmanlı sanayisine dair önemli meseleleri de gündeme getirecekti. Macar muhabirin, Avrupa başkentlerinde gerçekleştireceği bu konferans serisi için Osmanlı Devleti'nden tek talebi ise, yapacağı masraflara karşılık 2.000 frank olmuştur. Sefir ilettiği telgrafta, Valyi'nin Viyana'da gerçekleştirdiği konferansa siyasî görevlilerin katıldığını ve Kont Berthold'un Valyi'ye yakından ilgi göstererek bir takım meseleleri hususî olarak görüştüğünü belirtmiştir. Dolayısıyla, bahsi geçen konferansların bu doğrultuda gerçekleştirilmesi halinde devletin birçok yarar elde edeceğini belirten Viyana Sefiri, Valyi'nin talep ettiği masrafların karşılanmasını önermiştir[785].

Valyi'nin, "*The Historical Tragedy on the Bosphorus*" başlığı ile kaleme aldığı ve Sir Hubert Jerningham başkanlığında Miss Haldane, Lady Nicholsan, Emir Ali, Dr. Kapadia, Colonel Balfour, Mr. A. Diosy'in katılımlarıyla gerçekleşen konferanstaki ifadelerine bakılacak olursa[786]; ona göre Osmanlı Ordusu'nun yaşadığı mağlubiyetler, organizasyon eksikliğinin bir sonucudur. Konuşmasını Rusya'nın Türkiye'ye karşı uyguladığı geleneksel politikayı Pitt ve Salisbury'in Türkiye lehindeki ifadelerinden alıntılarla sürdüren Valyi, devamında Matternich'e atıfta bulunarak İngiltere'nin Doğu politikasına değinmektedir. Son olarak Bulgar Ordusu tarafından kuşatılan Edirne'nin mevcut durumuna da değinen Valyi, Edirne'nin gerek ahlakî gerek politik ve gerekse stratejik gerekçelerle Türkiye'de kalması gerektiğinin önemine vurgu yapmıştır[787]. 28 Ocak 1913 tarihinde Hariciye

---

[784] BOA, *HR.SFR.3.*, 664/88.
[785] BOA, *HR.SYS.*, 217/66; BOA, *HR.SYS.*, 2080/8.
[786] Bahse konu olan evrakta gazetenin adı ve tarihi yer almamaktadır. Valyi'nin Londra Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği bu konferansı Fransızca'dan İngilizce'ye çevirerek yayınlayan üniversite, konferansın tarihini 24 Ocak 1913 olarak belirtmektedir bkz.: Felix Valyi, *The Turk's Last Stand: The Historical Tragedy on the Bosphorus*, University of London, London 1913. Bununla birlikte bahsi geçen konferansın Londra basınında bir gün önce kamuoyu ile paylaşıldığı da görülmektedir bkz.: "Tomorrow's Events", *The Globe*, No.: 36691, 23 Ocak 1913, s. 8.
[787] BOA, *HR.SYS.*, 217/67, s. 4. Valyi'nin Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti lehine sergilediği bu tutumun sadece Balkan Savaşı ile sınırlı kalmadığı görülür. Kendisinden "Devlet-i Aliyye dostu"

Nezareti'ne konferans hakkında bir telgraf ileten Viyana Sefiri, verimli geçen konferansın Times gazetesinde de yayınlandığını belirtirken, Valyi'nin özellikle de Berlin'de düzenlenecek bir konferansın çok faydalı olacağı düşüncesini aktarmaktadır. Valyi, Almanya kamuoyunda Türk sempatisinin derinleştirilmesi gerektiğini düşünürken, Viyana Sefiri ise bu konferansla birlikte Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan alınacak bir borç girişiminde bulunulabileceğini belirtmektedir. Valyi bu konferansla elde edilen etki ile yetinilmemesi gerektiğini, metodik ve enerjik bir şekilde "*Avrupa'nın çürümüş basınının*" kamuoyunda yerleştirdiği fikirleri konferanslar ve broşürler yoluyla değiştirmeye devam edilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Sefir, Valyi'nin Avrupa tarafından kandırılmaya çalışılan Osmanlı Devleti'ni savunurken bunu ustalıkla gerçekleştirdiğini ve büyük alkış aldığını belirtmektedir. İngiltere parlamentosunu Osmanlı Devleti lehine döndürmeyi amaçlayan bu konferans metninin İngilizce, Fransızca ve Almanca'ya tercüme edilerek tüm Avrupa'ya servis edilmesi, Valyi için ayrıca önem taşımaktaydı[788].

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kamuoyu oluşturma girişimleri daha ziyade Edirne'nin kaybı ve II. Balkan Savaşı sonrasına yoğunlaşırken, Valyi üzerinden gerçekleştirilen bu görece erken tarihli teşebbüs yine aynı doğrultuda benzer örneklerle desteklenmeye çalışılmıştır. Hariciye Nezareti'nden 17 Aralık 1912 tarihinde Sadaret'e gönderilen yazının hülasa kısmında yer alan "*Selanik'te bulunan Yunan ve Bulgar asakirinin mezâlimi hakkındaki*" not, Osmanlı Devleti'nin kamuoyu oluşturma çabalarında odaklandığı noktalardan birini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre; Selanik'teki Yunan ve Bulgar askerleri şehirde bulunan asker, jandarma ve ahaliye karşı mezâlimde bulunmaktadır. Nitekim şehirde yaşananlar jandarma hizmetinde görevli olan Fulon Bey tarafından verilen raporda açık bir şekilde belirtilmiştir. Dolayısıyla Yunan ve Bulgar askerlerinin yapmış olduğu bu

---

olarak bahsedilen 1922 tarihli bir evrakta Valyi'nin kaleme aldığı "Anadolu'da Avupa" başlıklı risalesinden söz edilmekledir bkz.: BOA, *HR.SYS.,* 2469/70. Yine 1925 senesinde Ermeni tehcirinden bahisle kaleme aldığı bir çalışmasında; Batı'daki Türk ve Müslüman düşmanlığının temelinin İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından alınmasının hemen ardından atıldığını ileri süren Valyi, bu noktada Bizanslı tarihçilerin ve efsanecilerin Batı'yı Türklerden intikam almaya motive ettiğini belirterek Batı'nın oluşturduğu Türk-Müslüman imajını restore etmeye çalışmaktadır bkz.: Felix Valyi, *Spiritual and Political Revoluations in Islam*, London 1925. Aynı çalışma 1926 yılında Ayın Tarihi mecmuasında "*İslamiyet Âleminde Dini ve Siyasi İnkılap*" başlığı ile tefrika olarak da yayınlanmıştır.

[788] BOA, *HR.SYS.,* 217/66, s. 5.

mezâlimi tüm Avrupa kamuoyuna duyurabilmek ve "*hakikat-ı ahvalin bir kat daha*" yakından görülebilmesi amacıyla bu raporun, Avrupa gazetelerine servis edilmesi planlanmıştır[789].

Osmanlı bürokrasisinin Avrupa kamuoyunu hedefleyen bu propaganda teşebbüsü sadece Macar Gazeteci Felix Valyi ile sınırlı kalmamıştır. Yine benzer doğrultuda ve aynı tarihlerde Brüksel'deki Osmanlı Sefiri tarafından Hariciye Nezareti'ne bildirildiğine göre, Pruijik adlı şahıs İstanbul'dan Brüksel'e dönüşünde Grande Harmonie Salonu'nda Osmanlı Devleti lehine, "*Rumeli'de ittifak güçleri tarafından gerçekleştirilen mezâlimle ilgili*" bir konferans gerçekleştirmiştir. Hatta Sefir, bu konferans için Pruijik'e "*işine yarayacak*" bilgiler vermişti. Pruijik her ne kadar "*gazeteciler tarafından pek ünlü bir kişi*" olarak görülmese ve söyleyeceklerinin büyük bir otoritesi olmasa da en azından "*düşmanlarımıza karşı*" tarafsız ülkelerin kamuoyunu Osmanlı Devleti lehine çevirebilmek için tüm kabiliyetini çabalamaya hazır birisiydi ve tüm konferans boyunca Pruijik'den bir başkası bu yönde bir tutuma sahip değildi. Sefir, bu tür konferanslara gerekli katılımı sağlayabilmek için sefaret personellerini görevlendirdiğini ve bu organizasyona destek olmaya çalıştığını belirtirken, Pruijik de bu kumpanyasını sürdürmeye ve Osmanlı Devleti karşısında yer alan herkese cevap vermeye hazırdı[790].

8.3. II. Balkan Savaşı'nda Bir Propaganda Aracı Olarak Yabancı Muhabirler

Gazetelerin sayfalarında görsel içeriklere yer vermesiyle birlikte yeni bir muhabirlik tanımı ve pratiği ortaya çıkmıştır; ressam/sanatçı muhabirler. 1842 yılında baskı tekniklerinin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan mesleğin ilk kurumsal temsilcisi Illustrated London News'dir[791]. Bu yeni mesleğin ortaya çıkışı Viktorya döneminin koloni savaşları ile eş zamanlılık göstermektedir. İngiliz kamuoyunda önemli bir ilgi uyandıran ressam muhabirlerin çalışmaları kısa süre içerisinde farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. Öncelikli görevi rapor hazırlamak olan muhabirlerden bundan böyle raporlarını görsel çizimlerle

[789] BOA, *BEO.*, 4123/309199.
[790] BOA, *HR.SYS.*, 2080/3, s. 8.
[791] Aynı gazetenin I. Balkan Savaşı sırasında sütunlarına taşıdığı bu türden bir haber için bkz.: "War Artists&The Illustrated London News", The Journal Representatives in the Balkan War, And Their Work", *The Illustrated London News*, Vol.: CLXI, No.: 3837, 2 Kasım 1912, s. 638.

desteklemeleri de beklenmekteydi[792]. Nitekim kısa bir süre sonra 1846-1848 Meksika Savaşı sırasında ilk örnekleri görülebilen savaş resim ve eskizleri, bu sürece eklemlenmiş, muhabirler böylelikle kamuoyuna yön verebilen gerçek sanatçılar halini almıştır[793].

Avrupa kamuoyu bağlamında değerlendirildiğinde I. Balkan Savaşı'nın II. Bakan Savaşı'na kıyasla çok daha fazla ilgi gördüğü ve bu doğrultuda savaşı gerek cephede gerekse başkentlerde daha fazla muhabirin takip ettiği söylenebilir. Hiç şüphe yok ki Avrupa gazete idarelerinin Balkanlı Hristiyan birliği tarafından Müslüman Osmanlı'ya karşı verilen mücadeleye daha fazla ilgi duyduğu, liberal çevrelerde ise Balkanlı müttefiklerin Osmanlı hegemonyasından kurtulmaya çalıştığı bir "Haçlı Savaşı" verdiği algısı, bu bağlamda yer alan sebepler arasında değerlendirilebilir. Nitekim II. Balkan Savaşı'nın Balkanlı müttefikler arasında vuku bulması ve I. Balkan Savaşı'na göre çok daha kısa sürmesi, bu ilginin azalmasındaki önemli amillerdendir. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da, Çatalca Ateşkesi'yle birlikte Osmanlı Devleti'nin askerî operasyonları gizli tutabilmek adına cepheye savaşın ilk evresinde olduğu gibi yabancı muhabirleri almadığıdır. Fatih Kerimi, hükümetin bu kararı almasındaki en önemli gerekçenin kısa süre önce meydana gelen muharebeler sırasında yabancı muhabirlerle ataşemiliterlerin menfi faaliyetleri olduğunu belirtmektedir[794]. Bunun yanında I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Doğu Ordusu Karargâhı'nda kendilerine rastlanamayan İstanbul gazeteleri muhabirlerinin, II. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu ile birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. I. Balkan Savaşı sırasında daha ziyade kuşatma altındaki şehirlerde veya Avrupa'nın önemli başkentlerinde görevde bulunan İstanbul gazetelerinin muhabirleri, bu süreçte savaş sahasında kendilerine yer bulabilmiştir. Sözgelimi Tasfir-i Efkâr gazetesi, Osmanlı Ordusu'nun Kırklareli ve Edirne üzerine yürüyüşü sırasında sütunlarına taşıdığı haberleri "*Karargâh Muhabirimizin Telgrafları*"[795] başlığı altında günlük olarak neşretmiştir. Yine İkdâm gazetesi muhabiri Macid'in de

[792] Mitchel P. Roth, *a.g.e.*, s. 13.
[793] Mitchel P. Roth, *a.g.e.*, s. 331.
[794] Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 211-212.
[795] "Karargâh Muhabirimizin Telgrafları", No.: 823-24, *Tasfir-i Efkâr*, 22 Temmuz, s. 4 "Karargâh Muhabirimizin Telgrafları", *Tasfir-i Efkâr*, No.: 824-25, 23 Temmuz, s. 5.

bu sırada Edirne'de görevde bulunduğu bilinmektedir[796]. Hatta Osmanlı gazete muhabirlerinin bu süreçte çok daha organize bir şekilde hareket ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Çatalca hattını müdafaa eden Osmanlı Ordusu'nun Edirne'ye doğru hareket etmesine karar verildiği zaman "*ordu içerisinde bulunan matbuat-ı Osmaniye erkânı da*" ordunun bu harekâtına "*cesur bir asker gibi*" eşlik ederek Edirne ve Kırklareli'nin istirdadına şahitlik etmiş "*bu müjdeyi millet-i Osmaniyeye*" nakletmişti[797].

Fotoğraf 15: Edirne Hatırası – Erkân-ı Matbuat-ı Osmaniye
Ortada seyahat kıyafetiyle: Hasan Bedreddin Bey [Sabah] sağdan sola, sandalyede ve yerde oturanlar: Hakkı Cemil Bey [Tanin], Sabri Bey [Tanin], Hilmi oğlu İsmail Hakkı Bey [Tasfir-i Efkâr), Falih Rıfkı Bey [Tanin], ayakta duran: Macid Bey (İkdâm)

Yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü, II. Balkan Savaşı'nı takip edebilmek için Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gerçekleştirilen başvurularda I. Balkan Savaşı'na kıyasla önemli bir düşüş söz konusudur. Fakat hal böyle olsa da, II. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı bürokrasisinin yabancı muhabirlere karşı olan tutumunda çarpıcı

[796] "Ordumuzun Harekâtı", *İkdâm*, No.: 5901, 26 Temmuz 1913, s. 1; "Edirne'de Muhabir-i Mahsusamızın Telgrafları", *İkdâm*, No.: 5907, 1 Ağustos 1913, s. 1.
[797] "Erkan-ı Matbuat-ı Osmaniye", *Servet-i Fünûn*, No.: 1164, 25 Eylül 1913, s. 468.

bir değişiklikten söz edilebilir. Nitekim devlet, yabancı muhabirleri bu kez Trakya kırsalında bizzat misafir etmiş, onlardan uluslararası kamuoyunda oluşturmak istediği algı doğrultusunda organize bir şekilde yararlanmaya çalışmıştır. Fakat bürokrasinin yabancı muhabirler özelinde derin bir değişim gösteren tutumuna geçmeden önce Trakya Bölgesi'nin II. Balkan Savaşı sonrasında Avrupa kamuoyunda oluşturduğu gündeme ve ardından da I. Balkan Savaşı'nın bölgede meydana getirdiği izlere yakından bakmak yerinde olacaktır.

Hatırlanacağı üzere Felix Valyi'nin Viyana'da gerçekleştirdiği konferansta değindiği konuların başında Edirne meselesi yer almaktadır. Konu, Valyi tarafından gündeme getirildiği 1913'ün başından itibaren giderek artan bir ilgiyle tüm Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamış; Türk ve Müslüman dünyası da Edirne meselesi hakkında Osmanlı Devleti lehinde görüşler bildirerek çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Haydarabat Müslüman ahalisi de Valyi'nin, ahlakî, politik ve stratejik gerekçelerle Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kalmasının gerekli olduğunu belirtiği Edirne hakkında aynı düşünceleri paylaşmakta ve bu doğrultuda bir kamuoyu oluşturmaktaydı. Nitekim 18 Ocak 1913 tarihinde Haydarabat Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kâtibi tarafından padişaha arz edilen telgrafa bakılacak olursa; Edirne'nin derhal kurtarılması, bu uğurda harbe veya sulhe bir an önce karar verilmesi gerekmekteydi[798]. Yine 1913'ün Ocak ayı içerisinde Avrupa ve Osmanlı kamuoyunun temel gündemlerinden olan Edirne meselesi üzerine, Tahran Sefareti, sadrazama atfen bazı Avrupa gazetelerinde Edirne'nin ikiye bölüneceğini bildiren haberler hakkında bir rapor hazırlamıştı[799]. İngiltere basınında yer alan haberlerde ise Londra Barış Konferansı sırasında Bulgaristan'ın Edirne'yi tekrar ele geçirmek için gösterdiği hassasiyete yer verilirken, Bulgarların Trakya Bölgesi'ndeki kuvvetlerini tahkim etmek üzere Sırbistan'ın bölgeye asker göndereceği yüksek sesle konuşulmaya başlanmıştı[800]. Tıpkı İngiltere gibi Viyana basını da Edirne meselesi hakkında benzer düşüncelerle bir kamuoyu oluşturma gayreti göstermiştir. Wiener Tageblatt gazetesi bu doğrultuda Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilmesinin zorunluluğu hakkında bir takım haberler neşretmiş, Viyana Sefiri'nin dikkatini çeken

[798] BOA, *HR. TO.*, 543/85.
[799] BOA, *HR.SYS.*, 2913/48; BOA, *HR.SYS.*, 2086/90, BOA, *BEO.*, 4137/310219.
[800] BOA, *HR.SYS.*, 2087/80.

bu haberler Osmanlı hariciyesine rapor edilmiştir[801]. Valyi'nin düzenlediği konferans programlarına Viyana'dan başlaması bu noktada daha anlamlı bir hale gelmektedir. Neredeyse tüm Avrupa başkentlerinin basınında yer alan bu haberler uluslararası kamuoyunda o kadar etkili olmuştur ki; Haleb Vilayeti'ne çekilen telgrafta Edirne'nin tekrar işgal edildiği haberlerinin yalan olduğu bildirilmiştir[802]. Almanya ise İngiliz ve Avusturya basınlarının aksine, Edirne meselesi özelinde Osmanlı Devleti'nin lehinde bir tutum sergilemiş[803] fakat görülen o ki Almanya'nın bu tutumu Avrupa'daki genel kanıyı değiştirememiştir. Nitekim Londra Konferansı'na katılan Avrupa devletlerinin sefirleri, sulhun sağlanabilmesi için Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilmesinin gerekliliğini ısrarla belirtmiştir[804]. Londra Konferansı'nın odak meselelerinden biri olan bu konu, Edirne'nin istirdat edilmesinin ardından da aynı vurgu üzerinden gündemde kalmaya devam etmiştir[805]. Sözgelimi Tanin gazetesi 10 Ağustos 1913 tarihinde tam da bu noktada "Edirne İçin" başlığı altında "*Beş asırdan beri sinesinde taşıdığı ecdadımızın yer aldığı Edirne, istirdat edilmiş iken tekrar gasp etmek isteyen adaletsiz Avrupa'nın şu haksız hareketleri karşısında her fedakârlık yapılacaktır.*" ifadelerine yer vermiştir[806].

Peki, Edirne'yi bu denli önemli kılan nedir? Hiç şüphe yok ki devletin ikinci başkenti olarak görülen, tarihî süreçte bir ordugâh merkezi olarak Osmanlı padişahlarının Avrupa istikametindeki seferlerinin başlangıç noktası olan bu şehir, Osmanlı Devleti adına duygusal bir anlam taşımaktaydı. Hatta bu duygusallık savaş zamanında yoğunluğunu giderek artırmıştır. Alman gazeteci Wilhem Feldmann'ın gözlemlerine bakılacak olursa, 1912'nin sonu ile 1913'ün ilk haftasında İstanbul basınında yer alan haberlerde Osmanlı atalarının ve sultanlarının kabirleri Edirne'de bulunmaktaydı ve bu nedenle şehir kesinlikle terk edilmemeliydi[807]. Bununla birlikte Edirne'nin Bulgarlar tarafından ele geçirilmesi halinde Gelibolu ve Çanakkale

---

[801] BOA, *HR.SYS.*, 29133; BOA, *HR.SYS.*, 2086/54.
[802] BOA, *DH.SYS.*, 112/7.
[803] BOA, *HR SYS.*, 2913/7.
[804] BOA, *HR.SYS.*, 2913/19.
[805] Konferans hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.
[806] "Edirne İçin", *Tanîn*, No.: 1687, 10 Ağustos 1913, s. 1.
[807] Edirne'de bir sultan mezarı bulunmadığını sadece iki şehzadenin mefdun bulunduğunu bildiren Feldmann, sözde sultan mezarları meselesinin hafta boyunca kamuoyunda önemli bir yer işgal ettiğini belirtmektedir bkz.: Wilhelm Feldmann, *a.g.e.*, s.89.

Boğazı'nda kontrol kaybedilecek, İstanbul'un da işgale uğraması an meselesi haline gelecekti. Tam olarak bu sebeplerden ötürü Edirne, gerek Osmanlı gerek Bulgaristan ve gerekse Avrupalı devletler adına önem taşımaktaydı.

Avrupa kamuoyunun büyük bir ilgi gösterdiği Edirne, Osmanlı kamuoyunun da temel gündemlerinden biri olmuştur. Savaşın ilk evresinde Osmanlı Devleti için bir "namus" meselesi haline gelen şehir, ilerleyen süreçte dönemin kamuoyunda farklı tarihsel vurgularla ön plana çıkarılmıştır[808]. Öyle ki Mehmet Şükrü Paşa kumandasındaki Osmanlı Kolordusu'nun Edirne'de verdiği mücadele Osmanlı kamuoyuna kimi zaman Plevne Müdafaası'nı hatırlatmış[809] kimi zaman da Edirne ile Mehmet Şükrü Paşa arasında kurulan "şehir-komutan" bağı üzerinden Kudüs ve Selahattin Eyyubi arasındaki benzerliğe atıfta bulunularak, bu savaşın aslında "hilal ile salib"in mücadelesi olduğuna değinilmiştir[810]. Şehrin Bulgar Ordusu'na teslim edilmesinin ardından kamuoyunun Edirne'ye göstermiş olduğu ilgi azalmamış; Mehmet Şükrü Paşa'nın Edirne'de gösterdiği kahramanlık sayesinde Selanik'in Yunanistan'a tesliminde "*namus-ı askeriye*"ye sürüldüğü düşünülen kara lekenin temizlendiği sıklıkla ifade edilmiştir[811]. Bununla birlikte başta Edirne olmak üzere savaş sırasında müdafaa mücadelesi verilen şehirlerde yaşanan travmatik durum sebebiyle "namus-ı Osmaniyi" koruyan son kale Edirne'ye dair romantik yaklaşımlar da geliştirilmiş; Rumeli'yi fetheden Süleyman Paşa Bolayır'dan, savaş meydanında şehit düşen I. Murat ise Kosova'dan bu şehirlere bakakalmıştır[812]. Fakat şehrin istirdat edilmesinin ardından Valyi'nin de daha önce ifade ettiği gibi Edirne'nin Osmanlı Devleti'ne ait olduğuna dair Avrupa kamuoyunda bir takım girişimlerde bulunulmuştur[813]. Hatta Edirne özelinde Trakya için "asıl mücadele" Edirne istirdat edildikten sonra başlamıştır denilebilir. Şehrin Osmanlı ve Türk olması gerektiğine dair Avrupa kamuoyu bağlamında girişilen bu mücadele "gerçek" galibiyetin açıkça cephe dışında elde edilebileceğini göstermektedir. Nitekim Edirne'nin geri alınmasının ardından başını İngiltere'nin çektiği Avrupa kamuoyunda, Osmanlı

[808] "*namus-ı Osmaniyi balkanlar karşısında son muhafaza eden kale.*" bkz.: Celadet Alî Bedirxan, Kamiran Alî Bedirxan, *Edirne Sükûtunun İçyüzü*, İstanbul 1329, s. 108.
[809] "Şükrü Paşa", *İkdâm*, No.: 5784, 30 Mart 1913, s. 1.
[810] "Edirne Sükûtu: Tafsilat-ı Mühimme", *Alemdar*, No.: 320, 29 Mart 1329, s. 1.
[811] *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 710, 29 Mart 1913, s. 1.
[812] Celâl Sâhir, "Millî Nâmus", *Tanîn*, No.: 1497, 31 Ocak 1913, s. 4.
[813] "Edirne Türk Kalmalıdır", *Tanîn*, No.: 1693, 16 Ağustos 1913, s. 1.

Devleti'ne karşı mevcut olan menfi tavır giderek tehditkâr bir hal almaya başlamıştı. Öyle ki Osmanlı Devleti terk ettiği toprakları yeniden "işgal ederek" büyük bir risk almıştı ve Avrupa'nın en acil sorunu Türkleri Edirne'den çıkartmaktı. Nitekim Avrupalı güçlerin Babıâli'ye bu konuda baskı yapacağından şüphe dahi etmeyen İngiliz basını, Türklerin akılları varsa hiç vakit kaybetmeden ve pazarlık dahi etmeden şehri terk etmeleri gerektiğinden söz etmektedir[814].

Osmanlı arşiv belgeleri de İngiliz basınının bu tehditkâr ifadelerini doğrulamakta ve meselenin Edirne henüz Bulgar Ordusu tarafından ele geçirilmeden başladığını göstermektedir. 29 Aralık 1912 tarihinde Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne bildirildiğine göre, Balkan Savaşı başladığında statükonun değişmeyeceğini belirten Avrupa Devletleri, daha sonra "*Balkanlar Balkanlılarındır*" görüşünü şiar edinmiştir[815]. Londra'da gerçekleştirilen barış görüşmeleri sırasında Osmanlı Devleti'nin teklifini kabul etmeyen Balkan müttefiklerinin, Edirne ve hatta Ege Adaları'nın terkinde ısrarcı olmaları üzerine Reşid Paşa 4 Ocak 1913 tarihinde olası bir taarruza karşı ordunun hazır bulundurulması gerektiğini bildirmiştir[816]. Reşid Paşa'nın bu telgrafını birkaç gün arayla takip eden Osman Nizami Paşa'nın telgrafında ise Fransız sefirinin de Rusya sefiri gibi Edirne ve Ege Adaları'nın Balkan Devletleri'ne bırakılması için ısrarcı olduğu bildirmekteydi[817]. 17 Ocak 1913 tarihine gelindiğinde Avrupa Devletleri'nin İstanbul sefirleri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne verilen ortak notada, Edirne'nin Balkan Devletleri'ne terk edilmesi istenmekteydi[818]. Fakat Avrupa Devletleri'nin tüm bu ısrar ve dayatmalarına rağmen Kâmil Paşa Hükümeti'nin notaya karşı verdiği cevapta, Edirne'nin stratejik öneminin yanı sıra daha önce de değinildiği gibi devletin ikinci başkenti olduğu gerek ahalisi ve dinî yapıları gerekse tarihî açıdan bir İslâm şehri olduğu belirtilerek, Osmanlı

[814] Sevtap Demirci, *İngiliz Basınında Osmanlı'nın İki Büyük Krizi Bosna-Hersek 1908-1909 / Balkan Savaşları 1912-1913*, Çev.: Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 84-85.
[815] BOA, *HR.SYS.*, 1980/1, s. 78.
[816] BOA, *HR.SYS.*, 2086/12.
[817] BOA, *HR.SYS.*, 2086/23.
[818] BOA, *MB.*, 900/61.

Hükümeti'nin Balkan Devletleri'ne büyük araziler bırakmış olmasına rağmen şu andan itibaren hiçbir taviz verilmeyeceği bildirilmiştir[819].

I. Balkan Savaşı sonucunda sınırlarını diğer muharip devletlere göre en fazla genişleten Bulgaristan, kısa bir süre sonra Romanya'nın da katılımıyla eski müttefikleriyle birden çok cephede yeni bir mücadeleye başlamıştı. I. Balkan Savaşı'ndan görece en yorgun ayrılan Bulgaristan'ın kendisine karşı gerçekleştirilen böylesine geniş çaplı bir ittifaka karşı koyması neredeyse imkânsızdı. Üstelik I. Balkan Savaşı'nda ordusunun büyük bir kısmıyla tek bir yöne hücum eden Bulgaristan'ın, dört bir taraftan sarıldığı bir anda müdafaa düzeni halini alması da bir hayli zordu. Nitekim çok geçmeden, sınırları neredeyse Ege Denizi'ne kadar dayanmış olan Bulgaristan toprakları, Makedonya'dan başlayarak parçalanmaya başlamış; Osmanlı Devleti de kısa süre içerisinde kaybettiği Kırklareli, Edirne ve Dimetoka'yı sınırlarına dâhil etmişti. 10 Ağustos 1913 tarihinde Bulgaristan ve diğer Balkanlı devletlerin katılımıyla imzalanan Bükreş Antlaşması[820] her ne kadar savaşı fiili olarak sona erdirmiş olsa da, bu durum Osmanlı Devleti için geçerli değildi. Nitekim bu savaş sonucunda Trakya bölgesinde kaybedilen topraklar, Osmanlı Devleti tarafından geri alınmış olsa dahi bu kazanım ancak Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile resmiyet kazanmıştır[821]. Dolayısıyla bu şehirlerin askerî anlamda istirdat edildiği 1913 Temmuz sonu ile resmen sınırlara dâhil edildiği 29 Eylül 1913 tarihleri arasında başta Edirne olmak üzere tüm Trakya'nın bir Osmanlı toprağı olduğuna dair çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve bu doğrultuda Avrupa'da bir kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitekim Tasfir-i Efkâr İstanbul Atlaşması'nın, "*Osmanlılar'la Bulgarlar arasında bir seneden beri pek muhtelif safahat ve eşkâl göstererek devam*

[819] Kamil Paşa Hükümeti'nin Avrupa Devletleri'nin notasına karşı vermiş olduğu bu cevap Babıâli Baskını ve ardından yaşanan hükümet değişikliği nedeniyle taslak halinde kalmıştır bkz.: *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları,* C.: 1, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 508-510.

[820] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele,* C.: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1955, s. 73.

[821] Ömer Turan, "II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç,* Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 251-252.

eden harb"in ardından imzalandığını belirtmektedir. Hiç şüphe yok ki bu harbin muhtelif türlerinden birini de kamusal mücadele teşkil etmektedir[822].

Bu amaca yönelik olarak Osmanlı Devleti tarafından Avrupa kamuoyunda ön plana çıkarılan ilk olgu, Bulgar Ordusu'nun başta Edirne olmak üzere Trakya'da gerçekleştirdiği "mezâlim" olayları olmuştur. Edirne Vilayeti'nde Türk, Rum, Ermeni ve Musevi katılımcılardan meydana getirilen "*Edirne Heyeti*"nin görevi de tam olarak buydu. Heyet, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den aldığı talimat uyarınca "*Edirne'nin Osmanlı idaresinde kalması için düveli muazzama nezdinde teşebbüste bulunmak ve Edirnelilerin Osmanlılığa bağlılıklarını göstermek için iki grup halinde Avrupa'da seyahatler*" gerçekleştirecekti[823]. Heyetin bu noktadaki ikna ve izah çalışmalarının önemli bir bölümünü de "*Edirne'nin Bulgar elinde kaldığı sürede icra edilen mezâlim ve vahşetleri protesto etmek*" meydana getirmekteydi[824]. Heyet bu doğrultuda Petersburg, Berlin, Viyana, Londra, Paris ve Romanya'yı ziyaret ederken Viyana'da iki guruba ayrılarak çalışmalarını hızlandırmıştır[825]. Heyetlerin seyahatleri sırasında merkeze bildirdikleri raporlar incelendiğinde, heyet mensuplarının gerekli temaslarda bulunmak için gittikleri başkentlerde resmi bir şekilde karşılandığı, ardından bürokratik yetkililerle görüşmelerin gerçekleştirildiği ve son olarak heyet reisinin başkentten ayrılmadan önce, ülke kamuoyuna hitaben bir beyanatta bulunduğu, böylece meselenin tavandan tabana kadar geniş bir etki uyandırmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır[826]. Bununla birlikte Edirne Heyeti bu bağlamdaki çalışmalarını İstanbul'da da sürdürmüştür. Nitekim 1913'ün Ağustos ayında Ermeni Patrikhanesi'ne gerçekleştirilen ziyarette Edirne mebusu ve heyet başkanı Faik Bey, Ermeni patriğine Bulgarların Edirne'de gerçekleştirmiş olduğu mezâlimlerden bahsederken bu "*vahşiyaneye*" sadece Müslümanların değil birçok Ermeni'nin de maruz kaldığının altını çizmiştir[827]. Bu noktada heyet içerisinde yer alan gayr-i müslim karakterlerin en önemli misyonunun, gerek uluslararası kamuoyunda gerekse

[822] "Bize Edirnemiz'i Kazandıran, Tarih-i Osmaniyeye Sahife-i İtilâ Açan İstanbul Sulh Muahedenamesi Dün İmza Edildi", *Tasfir-i Efkâr*, No.: 886-87, 30 Eylül 1913, s. 1.
[823] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C.: 1, Ankara 1992, s. 71.
[824] "Edirne Heyet-i Mahsusası", *Tanîn*, No.: 1687, 10 Ağustos 1913, s. 1.
[825] "Edirne Heyetleri", *Servet-i Fünûn*, No.: 1163, 18 Eylül 1913, s. 441.
[826] BOA, *HR.SFR.1.*,170/51.
[827] "Edirne Heyet-i Mebusası", *Tanîn*, No.: 1683, 6 Ağustos 1913, s. 1.

yerel cemaatler bağlamında meselenin millî bir zaviyeden ziyade daha geniş bir zeminde meşrulaştırılma amacına hizmet ettiği söylenebilir.

Bunun yanında İstanbul Fransa Sefiri'nin 10 Şubat 1913 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektuba bakılacak olursa, İstanbul'daki tanınmış gazetecilerden olan Sabah gazetesi Direktörü Kelekyan, İkdâm gazetesi Direktörü Ahmed Refid Bey ve Lütfi beyler son günlerde Balkanlı müttefiklerin gerçekleştirdikleri mezâlimleri konu alan bir broşür hazırlamaktadır[828]. Osmanlı Devleti bu türden girişimlerin yanında konu hakkında bürokratik hamlelerde de bulunmuştur. İngiltere Sefiri Tevfik Paşa'nın 8 Ocak 1913 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mektuba göre; Edirne'de Müslümanlar ile birlikte yaşayan Hristiyanlar ve yabancı konsolosların yaşadığı açlık bir insanlık ayıbıydı fakat ne olursa olsun Edirne, Bulgar Ordusu'na teslim edilmeyecekti[829].

8.3.1. II. Balkan Savaşı Sonrası Trakya Bölgesi'ndeki Yabancı Muhabirler ve Faaliyetleri

Osmanlı bürokrasisinin bu doğrultudaki teşebbüslerinden biri de yabancı muhabirlerin devlet lehinde gerçekleştireceği faaliyetler üzerine kurgulanmıştır. Daha önce de değinildiği gibi I. Balkan Savaşı sırasında yabancı muhabirlerin cephede Osmanlı Ordusu ile birlikte görevde bulunma koşullarını bir nizamname ve nizamnameye getirilen ek tedbirler ile belirleyerek, muhabirler üzerinde askerî bir sansür uygulayan devlet, II. Balkan Savaşı sonrasında bu tutumunu tamamıyla terk etmiştir. Öyle ki savaşın başlangıcında uygulanan askerî sansür politikasının bir nesnesi olan yabancı muhabirler, II. Balkan Savaşı sonrasında ise devletin Avrupa kamuoyunda oluşturmak istediği imajı ve istirdat ettiği yerlerin kendine ait olduğunun tarihsel meşruluğunu tesis eden en önemli özne haline gelmişlerdir.

Trakya Bölgesi, 1913'ün Ağustos ayından itibaren pek de alışık olmadığı bir hareketlilik yaşamaya başlamıştır. Nitekim henüz birkaç ay öncesine kadar harp sahasına girişi birçok protokolün yerine getirilmesine bağlanan yabancı muhabirler, bu tarihten itibaren adeta bölgeye akın etmeye başlamıştır. Öyle görünüyor ki

[828] *NS Turquie*, IV. Mikrofilm, s. 8622.
[829] *NS Turquie*, II. Mikrofilm, s. 8620.

Osmanlı Devleti'nin bu noktadaki planı; I. Balkan Savaşı sırasında başta Edirne olmak üzere Trakya Bölgesi'nde vuku bulan yağma, tecavüz ve özellikle de mezâlim gibi olguların Avrupa kamuoyunda görünürlüğünü artırarak bu bağlamda bir gündem oluşturabilmekti. Bu doğrultuda yapılması gereken şey ise oldukça açıktı. Meslekî kimlikleri doğrultusunda birer Osmanlı taraftarı olduğu bilinen yabancı muhabirlerin Trakya Bölgesi'nde incelemelerde bulunmalarının önü açılarak yukarıda değinilen olgulara tanıklık etmelerine uygun bir zemin hazırlamaktı. Osmanlı bürokrasisinin II. Balkan Savaşı sonrasında yabancı muhabirler bağlamında gösterdiği bu tutum değişikliğine dair arşiv kayıtları birçok örnek sunmaktadır. Fakat bu noktada örneklendirmelerde bulunmadan önce sadece belgelerde yer alan kavram farklılaşmalarından dahi bu durum açıkça tespit edilebilmektedir. Öyle ki I. Balkan Savaşı sırasında yabancı muhabirler ile sıkça anılan "*yasak, izin verilmez*" gibi ifadelerin yerini II. Balkan Savaşı sonrasında "*istirahat, teshilât, muavenet* ve *hürmet*" gibi ifadeler almıştır.

Bu noktada yabancı muhabirlerin bölgede yapacağı gezi ve incelemelerin başta Edirne Sarayiçi Mevkii'ne odaklandığı görülmektedir. Nitekim 9 Eylül 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne iletilen yazıda, Paris basınından Lateranel Politik ve Radikal gazeteleri muhabiri Mösyö Mera'nın Fransa Sefiri Mösyö Bombar'ın tavsiyesi üzerine yardımcısı Jul Vani ile birlikte şehir civarında birtakım gezi ve incelemelerde bulunacağı belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti, bu doğrultuda Edirne Belediyesi'nden Mösyö Mera'ya bu süre içerisinde gerekli kolaylıkların gösterilmesini istemiştir. Nezaret bununla birlikte, adı geçen muhabire gösterilmesini istediği kolaylığı sadece mahallî idareden talep etmekle kalmamış aynı şekilde şehirdeki askerî makamdan da ilgili muhabire bu doğrultuda yardımda bulunulmasını talep etmiştir. Öyle ki nezaretin bu yazısı, "*Edirne Onuncu Kolordu-yu Hümayun Erkân-ı Harbiye Reisi Enver Beyefendi*"ye de iletilmiş ve kendisinden Mösyö Mera'nın bu seyahati için bir otomobil tahsis etmesi dahi istenmişti[830]. Bu noktada savaş başladığı sırada Trakya kırsalındaki gözlem alanını genişletebilmek adına bir araba kiralamak isteyen Bartlett'ın başından geçenlere bakılacak olursa, iki

[830] BOA, *DH. MTV.*, 24/90.

dönem arasındaki sözü edilen farklılık açık bir şekilde görülebilmektedir[831]. İkdâm gazetesi Edirne muhabiri Macid'in 3 Ağustos 1913 tarihinde, şehir ve civarında meydana gelen hadiselere dair verdiği bilgiler, şehre gelen yabancı gazete muhabirlerinin planlı bir organizasyon dâhilinde misafir edildiklerini ve incelemeleri sırasında Dâhiliye Nezareti'nin talep ettiği gibi kendilerine gerekli kolaylıkların sağlandığını göstermektedir. Muhabirin, 2 Ağustos akşamı saat 18:15'de ilettiği telgrafa bakılacak olursa; trenle Edirne'ye gelen yabancı gazete muhabirleri, otomobilleriyle Kırklareli'ye gitmiş ve bölgede incelemelerde bulunmuştu. Hatta bu gezi sırasında Matbuat-ı Umûmî Müdürü Rauf Bey de otomobiliyle yabancı muhabirlere bir saat kadar eşlik etmişti. Aynı günün akşamında ise Rauf Bey tarafından Kırklareli'den dönen yabancı muhabirlerin şerefine mükemmel bir yemek verilmişti[832]. II. Balkan Savaşı sonrası Edirne'de yabancı muhabirler için verilen "mükemmel" yemekten bahsetmişken aynı muhabirler için I. Balkan Savaşı sırasında hazırlanan nizamnamede onların Edirne taraflarına hareket etmelerinin yasaklanmış olduğunun altını bir kez daha çizmek yerinde olacaktır.

Fransız muhabir Mösyö Mera'ya gösterilen bu tutumun bir benzeri, aynı tarihlerde Romanya'da neşredilen Edverol ve Diminyata gazeteleri muhabiri Mösyö Nikos Brunston için de sergilenmiştir[833]. Nitekim Kalas Şehbenderliği'nin bildirdiğine göre; bir "*Osmanlı muhibbi*" olan Brunston'un Edirne'de gerçekleştireceği inceleme ve seyahatlerde herhangi bir sorun yaşanmaması için Dâhiliye Nezareti tarafından ilgili idarî ve askerî yetkililere Brunston'a gerekli kolaylığın gösterilmesi hususunda bilgilendirmeler yapılmıştır[834].

Trakya Bölgesi'nde çeşitli incelemelerde bulunan bir diğer gazete ise Alman basınından Kölnische Zeitiung'tur. Gazetenin muhabiri Mösyö Levi Mozel arkadaşlarıyla birlikte Keşan'da gerçekleştirdikleri incelemelerde; "*Bulgarların harabezara çevirdikleri İslâm ve Rum hânmânlarının* (ev, bark, ocak) *enkazını*

[831] Bartlett'ın cepheye gitmeden önce bir araba temin edebilmek adına başından geçenler için bkz.: E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 79-82.
[832] "Edirne'de", *İkdâm*, 3 Ağustos 1913, No.: 5909, s.1.
[833] Balkan Savaşları'nın Rumen basınına yansımaları hakkında kısa bir çalışma için bkz.: Raluca-Simona Deac, "Tales of the Balkan Wars (1912-191) in the Romanian Press, Universul Newspaper", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 783-799.
[834] BOA, *DH. MTV.*, 24/93.

görmüştü." Muhabirler bölgede gerçekleştirdiği incelemelerde tanıklıklara da başvurmuş, "*memleketin ileri gelen Rum tebaasından Canatu ve Aleksandır Tiryanide Filidis*"in ifadelerinden hareketle "*hükümet-i askeriyenin vaziyet-i adilenesi*"ne dair bilgiler elde etmişlerdi[835].

Times gazetesi muhabiri Mösyö Kennedy'in, yardımcısı Hermes ile Edirne'de gerçekleştirmeyi planladığı gezi ve incelemelerde de Dâhiliye Nezareti'nin tutumu diğer örnekler ile paralel şekilde seyretmiştir[836].

II. Balkan Savaşı'nın ardından bölgede görülen bu hareketlilik, her ne kadar Edirne ve civarında yoğunluk kazanmış olsa da General H. Wilson ile Sir Charles Hunter, Edirne ile beraber Kırklareli ve Lüleburgaz'ı da içerisine alan geniş kapsamlı bir inceleme gezisi gerçekleştirmişlerdir[837].

Mürefte Kazası Kaymakamlığı'na 7 Eylül 1913 tarihinde Novoe Vremya gazetesi muhabiri Athanase Pailsios adına, Dâhiliye Nezareti tarafından yapılan bilgilendirme ise bu bağlamda tespit edilen bir diğer gezi incelemesidir[838].

Belge 12: Bölgede incelemelerde bulunan Athanese Pailsios'un kartviziti. (BOA, *DH MTV.,* 38/39, s.2).

[835] BOA, *DH.MUİ.,* 167/20.
[836] BOA, *DH.KMS.,* 2-3/1.
[837] BOA, *DH.MTV.,* 24/96.
[838] BOA, *DH. MTV.,* 38/39, s. 1; BOA, *DH. MTV.,* 38/39, s. 2.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı sırasında Trakya Bölgesi'nde yaşanan bu olayları basın üzerinden Avrupa kamuoyunun gündemine taşıyabilme politikası, meydana getirdiği etki bir yana bırakılırsa, amacına ulaşmış gözükmektedir. Nitekim 16 Ağustos 1913 tarihinde Edirne ve civarında incelemelerde bulunulacağı bildirilen Bartlett, 20 Ağustos 1913 tarihinde mensubu olduğu Daily Telegraph gazetesinde "*Terrible Reports by a Russian Official*" başlığı ile bir makale yayınlamıştır. Bartlett, bir Rus subayının raporundan hareketle kaleme aldığı makalede, Sarayiçi bölgesinde 15.000 asker ile 5.000 sivilin esir edildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte aynı makale, daha sonra İttihat ve Terakki'nin yayın organlarından olan "*Le Jeune Turc*" adlı dergide de 26/27 Ağustos 1913 tarihinde yayınlanmıştır[839]. Bartlett bölgedeki incelemelerine devam ederken bir sonraki durağı Ortaköy olmuştur. Otomobil ile gerçekleştirdiği seyahatin ardından köy ve civarında gözlemlerde bulunan Bartlett, daha sonra köyde toplanan ahalinin tanıklıklarını dinlemiş ve notlarına eklemiştir. Akabinde kaza kaymakamının yanına giden Bartlett, ahaliden dinlediği insanlık dışı olayların fotoğraflarını da almış olup "*bu mezâlim ve vahşeti Avrupa efkâr-ı umûmîyesine vaz edeceğini*" beyan etmiştir[840].

Edirne ve civarında incelemelerde bulunan Novoe Vremya gazetesi muhabiri de bölgede meydana gelen "*Bulgar mezâlimine*" dair gözlemlerini yayınlarken[841], muhabirin yayınlanan telgrafları Hariciye Nezareti tarafından da takip edilmiştir[842]. I'llustration dergisi ressamı İngiliz Georges Scott da Edirne'nin Bulgar kuşatma ordusu tarafından teslim alınmasının akabinde Sarayiçi bölgesinde gerçekleştirdiği gözlemlerin ardından kaleme aldığı çalışmalarla, Avrupa kamuoyunu şehirde meydana gelen esaret ve ölüm olayları hakkında bilgilendirmiştir[843].

---

[839] *Report of the International Commision to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, *Carniege Endowment for International Peace*, Washington D. C. 1914, s. 109-223; İlker Alp, "1912-1913 Balkan Savaşları'nda Edirne'nin Sükûtu ve Yaşanan Facialar," *Karadeniz Araştırmaları*, S.: 60, Ankara 2018, s. 22.
[840] *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Y.: 38, S.: 89, Ankara 1989, s. 90-94.
[841] BOA, *HR.SFR.1.*,170/67.
[842] BOA, *HR.SFR.1.*,170/39.
[843] *L'illustration*, No.: 3660, 19 Nisan 1913, s. 348-349; Georges Scott, *Dans les Balkans, 1912-1913. Récits et visions de guerre. Tableaux et croquis de route rapportés par Georges Scott*, Paris 1913, s. 7, 59, 91.

Bunun yanında arşiv belgeleri bölgede Bulgar Ordusu tarafından gerçekleştirilen mezâlimi konu edinen makalelerin sadece sahada araştırma yapan muhabirler tarafından kaleme alınmadığını göstermektedir. Daha önce de değinildiği üzere, Edirne'nin bu süreçte uluslararası bir mesele haline gelmesi, konunun Avrupa basınında aynı nispette gündemde kalmasını sağlamıştır. Öyle ki Fransız muhabirler Mille ve Veriye'nin Edirne'de meydana gelen Bulgar mezâlimini konu edinen üç sayfalık telgrafları 8 Ağustos 1913 tarihinde Liberte gazetesinde kamuoyu ile paylaşılmıştır[844]. Yine Bükreş Sefiri Sefa Bey, Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya yazdığı telgrafta Bulgarların Müslümanlara karşı gerçekleştirdiği mezâlimin Romanya resmî gazetesi La Politique'de 22 Ağustos 1913 tarihinde yayınlandığını belirtmektedir[845].

8.3.2. Ellis Ashmead Bartlett Örneğinden Bürokrasi ve Yabancı Muhabirler

I. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Doğu Ordusu içerisindeki yabancı savaş muhabirlerinden sorumlu olan sansür memuru Binbaşı Vasfi Bey, Kasım ayının sonunda İngiliz gazeteci Bartlett'a, Osmanlı Devleti'nin Avrupa basınında yeteri kadar desteklenmediğinden bahisle gazetelerin birçoğunun devlet aleyhinde haberler yaptıklarına değinmiştir. Bu doğrultuda Nazım Paşa ile bir görüşme yapacağını bildiren Vasfi Bey, yapılacak yeni düzenlemelerle bundan böyle sadece devlet menfaatlerini gözeten muhabirlerin ordu ile birlikte bulunabileceğini, geçmişte devlete karşı muhalif bir tutum takınmış olan muhabirlerin ise ya İstanbul'da tutulacağını ya da ülkeye hiçbir zaman alınmayacağından bahsetmiştir. Vasfi Bey'in bu ifadeleri her ne kadar kesin ve keskin gibi gözükse de meselenin tam olarak bu doğrultuda çözüme kavuşturulduğunu söylemek oldukça güçtür[846]. Nitekim Vasfi Bey'in bu ifadeleri sarf ettiği İngiliz gazeteci Bartlett'a karşı sergilenen tutum, devlet bürokrasisinin bu noktada çok daha pragmatik bir yol tercih ettiğini göstermektedir.

Avrupa basını içerisinde I. Balkan Savaşı'na en çok ilgiyi gösteren İngiliz matbuatının, II. Balkan Savaşı sırasında ve sonrasında da oldukça aktif olduğu

---

[844] BOA, *HSDHADB.*,, 2/55, s. 9-1; 9-2; 9-3.
[845] BOA, *HR.SYS.*, 2917/64.
[846] E. Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s. 296-297.

görülmektedir. Nitekim I. Balkan Savaşı'nı Osmanlı Doğu Ordusu ile birlikte genel karargâhtan takip eden Bartlett, II. Balkan Savaşı'nın ardından Times gazetesi muhabiri Mösyö Steed ile Edirne bölgesinde bir takım incelemeler gerçekleştirmiştir. Bartlett ve Steed'e gerekli kolaylık ve yardımların gösterilmesi adına daha önceki örneklerde olduğu gibi ilgili makamlara bilgilendirmede bulunulmuştur[847].

Fakat Dâhiliye Nezareti tarafından Bartlett'a gösterilen bu ilgiyi diğer muhabirlerden ayrı bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim Osmanlı bürokrasinin yabancı muhabirler bağlamında gösterdiği tutumdaki değişimin en açık örneklerinden biri Bartlett'tır. Bartlett, 6 Şubat 1913 tarihli Daily Telegraph gazetesinde Osmanlı Ordusu'nun Gelibolu hattında Bulgar Ordusu ile girdiği mücadelede mağlubiyetler alarak bölgedeki gücünün zayıfladığını belirttiği bir makale yayınlamıştır[848]. Bunun üzerine Bartlett, Hariciye Nezareti Siyasî İlişkiler Müdürü Said Halim Paşa tarafından, Sir G. Louther aracılığıyla resmî bir uyarıya muhatap tutulmuştur. Kendisine bu gibi yalan ve kasıtlı haberlerin ülke çıkarlarını olumsuz şekilde etkilediği belirtilerek "*Mr. Ashmead Bartlett'ın bundan böyle gazetesinde bu tür yayınlar yapmaması konusunda uyarılması*" istenirken, bu yayınların tekrarının yaşanması durumunda ise Said Halim Paşa tarafından Louther'e "*büyük bir üzüntü ile belirtmek isterim ki ilgili şahsa karşı gerekli önlemlerin alınacağı*" ifadeleri aktarılmıştır[849]. Hal böyleyken Bartlett, Osmanlı Devleti aleyhinde yazılar kaleme almaya devam etmiş ve 25 Mart tarihine gelindiğinde bu kez de İstanbul Muhafızlığı'nın ikazı ile karşılaşmıştır[850].

Fakat Şubat ayından Ağustos ayına gelindiğinde bu durum Bartlett özelinde de görüldüğü üzere tamamen tersine dönmüştür. Nitekim İngiliz gazeteci II. Balkan Savaşı sonrasında Trakya'ya gönderilirken "*Ashmead Bartlett'ın İngiltere'nin en önemli gazetecilerinden biri olduğuna*" vurgu yapan Dâhiliye Nezareti'nin bu noktadaki amacı açıkça görülmektedir[851].

---

[847] BOA, *DH. MTV.*, 38/53.
[848] "The Fighting in Gallipoli Turks Lose 5.000 Men", *The Northern Whig*, No.: 32.614, 7 Şubat 1913, s. 12.
[849] BOA, *HR.İD.,* 1431/29.
[850] BOA, *BEO.*, 4157/311720, s. 1.
[851] BOA, *DH. MTV.*, 38/53.

8.4. Görsel Propaganda Olarak Mezâlim Fotoğraflarının Avrupa Basınına Servis Edilmesi

Mağlupların tarihyazımının, kendilerini tanımlayan tecrübenin tahmin ettikleri her şeyin dışında gerçekleşmesi sebebiyle farklı bir seyir aldığını ifade eden Wolfgang, mağlupların geçmişi tanımlamak için çok daha zahmetli bir ispat yükü ile mükellef olduğuna değinir. Wolfgang bu tespitinin ardından mağlup milletlerin kılıcı kalemle değiştiğini ifade ederek, mağlubiyeti entelektüel düşünün bitmek tükenmek bilmeyen bir kaynağı olarak yorumlar[852]. Daha önce değinildiği gibi Osmanlı bürokrasisi de I. Balkan Savaşı'nın ardından Trakya Bölgesi'nde yaşananları tanıklıklar, raporlar ve görsel ürünler aracılığıyla bu türden bir "ispat" teşebbüsünde bulunmuştu. Özellikle görsel ürünler bu noktada geniş çaplı gönderilere sahiptir. Zafer Toprak, Balkan Savaşları'nda intikam ve ötekileştirme kavramları üzerinden, kitleleri mobilize edebilmek adına heykel ve resim başta olmak üzere görsel malzemenin önemine odaklandığı çalışmasında, okuryazar olmayan bir kitlenin siyasal toplumsallaşmasında bu ürünlerin oldukça önemli bir rol oynadığına değinmektedir. Balkan Savaşları'na katılan ülkeler de, bu süreçte ilk kez propagandif yönlü bir görsellik üretim sürecine başlamıştır[853].

Bu noktada görselliğin Osmanlı Devleti'nde gösterdiği gelişim üzerinde kısaca durulabilir. II. Meşrutiyet'in beraberinde getirdiği özgürlükçü atmosfer, hiç şüphe yok ki basın üzerinde de benzer bir ortam meydana getirmişti. Öyle ki 30 yıl aradan sonra gazeteler ilk kez bu dönemde sansürsüz yayın yapmaya başlarken[854] bu ortamda yayınlanan gazete ve dergilerin sayısında da kayda değer bir artış göze çarpmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilânını takiben ilk 45 gün içerisinde gazete yayınlamak için resmî başvuruda bulunanların sayısı 200'ü geçerken[855], gayr-i müslim cemaatlerin de bu süreçte hayli etkin bir şekilde süreli yayıncılığa dâhil oldukları görülmektedir. II. Meşrutiyet'in basın üzerindeki etkisinin açık bir şekilde takip edilebileceği noktalardan biri de bu yayınlarda yer almaya başlayan görsel

[852] Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 44.
[853] Zafer Toprak, "Balkan Harbi, İntikam ve 'Ötekileştirme' Süreci," *Toplumsal Tarih*, No.: 228, İstanbul 2012, s. 50-51.
[854] Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, K.: IV, Ülkü Matbaası, İstanbul 1939, s. 75.
[855] M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul 1978, s. 287-288.

ürünlerdir. Sözgelimi kadın, özellikle I. Balkan Savaşı'na kadar genellikle din mefhumu içerisinde "örtük" bir nesne konumundayken bu dönemde "açık" bir özne haline gelmeye başlamıştır. Kadın, savaşın topyekûn bir hal aldığı bu süreçte ordu adına ekonomik, sıhhî ve lojistik destek sağlamakla birlikte[856] gerçekleştirdikleri konferanslarla da toplumsal bir karakter haline bürünmüştür[857]. Kadın kimliğindeki bu seyrin bir benzeri, eş zamanlı olarak muharip Balkan devletleri kamuoyunda da takip edilebilir. Özellikle soylu kadınların harp sırasında doktor, hemşire ve gönüllü hizmetlerde bulunması, prenseslerin cepheye kadar iştirak etmesi bu bağlamda ön plana çıkan örneklerdir[858]. Bununla birlikte Balkan Savaşları başta kadın olmak üzere din ve namus gibi mefhumlara gönderilerde bulunan birçok görsel ürünün propaganda amacıyla kullanılmaya başlamasına zemin hazırlamıştır[859]. Fakat bu noktada Toprak'ın ileri sürdüğü kavramsal çerçeveye geçmeden önce savaş sırasında başvurulan görsel propagandanın en önemli vurgularından olan mezâlim olgusuna değinmek yerinde olacaktır. Mezâlim propagandası bir terim olarak 20. yüzyıldan itibaren muharip devletlerin basın üzerinden en sık başvurduğu kamuoyu gönderilerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı'nda tanıştığı bu uygulama, Balkan Savaşları sırasında bürokrasinin önemli mesai harcadığı faaliyetlerden biri haline gelmiştir. Osmanlı bürokrasisi, bu mesaiyi hem muharip devletlerin uluslararası kamuoyunda oluşturduğu propagandayı engellemek hem de aynı doğrultuda gerek iç gerekse uluslararası kamuoyunda aynı propagandayı sürdürmek üzere iki şekilde gerçekleştirmiştir. Sözgelimi Bulgaristan, sahip olduğu haber ajansları aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin sivillere karşı savaş suçu işlediğine dair Avrupa basınında etkili bir mezâlim propagandası yürütmüş; Hristiyan erkeklerin zorla sünnet edildiği, Osmanlı Ordusu'nun kadın ve çocuk ayırt etmeden

---

856 Seçil Karal Akgün, "Balkan Savaşları'nın Türk Kadın Kimliğine Etkisi", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 1093-1104; Yunus Emre Tekinsoy, "Balkan Savaşları'nda Propaganda Unsuru Olarak Kadın ve Kadın Fotoğrafları", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, C.: 2, Ed.: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 1005-1020.

857 Şefika Kurnaz, *Balkan Savaşlarında Kadınlarımız*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.

858 "Queen Helena And Princess Alice May NurseWounded In Balkan War", *The Topeka Daily State Journal*, 5 Kasım 1912, s. 6; "Women Playing Part in War of the Balkans-Members of Nobility in Field as Doctors, Nurses and Aids", *The Sun*, Vol.: LXXX, No.: 78, 17 Kasım 1912, s. 5; "Princess, Andrew of Greece at Front", *The Sun*, Vol.: LXXX, No.: 78, 17 Kasım 1912, s. 5.

859 *Alâm-ı İslâm Rumeli Mezâlimi ve Bulgar Vahşetleri, İslâmiyetin Enzâr-ı Basîretine ve Âlem-i İnsâniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1329, s. 85.

bölge halkını acımasızca katlettiğine dair etkili bir algı oluşturmuştur[860]. Bulgaristan resmî makamları bu doğrultuda Avrupa basınının önde gelen gazetelerine hatırı sayılır maddî yardımlarda bulunmakla birlikte diplomatik girişimlerle de takip ettiği bu propagandaya dair kontrol edilebilir bir bilgi ağı tesis etmiştir[861]. Bulgaristan tarafından takip edilen bu propagandaya karşı, Osmanlı resmî makamları da İstanbul'da bulunan Batılı muhabirleri, Bulgar Ordusu'nun Müslüman ahaliye karşı gerçekleştirdiği toplu katliamları gazetelerine bildirmeleri için teşvik etmiştir. Binbaşı İzzet Bey de bu doğrultuda yabancı muhabirlere Karadağ Ordusu'nun ele geçirdiği köylerdeki Müslümanları toplu bir şekilde katlettiğini belirtmiş fakat bir kaç gün sonra İngiltere basınında çıkan haberlerin İzzet Bey'in salık verdiği bilgilerin aksini belirttiği göz önüne alınırsa, Osmanlı bürokrasisinin bu girişimleri tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır. Nitekim Bartlett da, İzzet Bey'in bu girişimlerini planlı bir organizasyon olmaktan öte günü kurtarmaya yönelik dar görüşlü politikalar olarak değerlendirmektedir[862].Öte yandan Osmanlı Doğu Ordusu'nun Pınarhisar-Vize hattında verdiği mücadelelerde başı çeken Cemal Paşa da savaş süresince birkaç sosyalist gazete haricinde Avrupa ve Amerikan gazetelerinin "*Türklerin uğradığı haksızlık ve katliama*" dair tek bir kelime yazmadıklarını belirtmektedir[863].

Bununla birlikte Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere muharip devletlerin bu türden bir propaganda sürdürmelerinin sebebi, ülke içerisinde düşmana karşı nefret duygusunu harekete geçirmek, uluslararası bağlamda da vermiş olduğu mücadelenin haklılığını ortaya koyarak, muharip olmayan devletlerin kamuoyunu kendi yanına çekmektir. Nitekim bu vurgu üzerinden Osmanlı kamuoyuna yönelik birçok broşür yayınlanmış, dönemin gazeteleri "*Bulgar Vahşetleri*" başlığı altında tanıklıklara dayalı sütunlar meydana getirmiştir[864]. Hazırlanan broşürlerin

---

[860] BOA, *HR.SFR.3.,* 664/2; BOA, *HR.SFR.3.,* 662/88. Bu türden yayınlar dönemin İngiliz basınında da kendisine yer bulmuştur bkz.: BOA, *HR.SFR.3.,* 663/5.
[861] Iakovos Michalidis, *a.g.m.*, s. 5-6.
[862] Eyal Ginio, "Mobilizing the Ottoman Nation During the Balkan Wars (1912-1913), Aweking from the Ottoman Dream", *War in History*, Vol.: 12, No.:2, 2015, s. 160; Bartlett, *a.g.e.*, s. 36.
[863] Cemal Paşa, *Hatıralar*, Yay. Haz.: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2017, s. 89.
[864] "Bulgar Vahşeti", *Cenin*, No.: 1469,14 Ekim 1912, s. 2; "Bulgar Vahşeti", *Cenin*, No.:1476, 20 Ekim 1912, s. 4; "Bulgar Vahşetleri ve Mezâlim Vesikalar", *Tanîn*, No.: 5907, 1 Ağustos 1913, s. 1; "Bulgar Vahşileri Tarafından Katledilen Esirlerimiz", *Tanîn*, No.: 5928, 22 Ağustos 1913, s. 1.

İstanbul'un yanı sıra taşra bölgelerine de ücretsiz bir şekilde dağıtılmasıyla bu propagandanın etki alanı genişletilmiştir[865]. Bu doğrultuda 1913 yılında "parasız dağıtılır" ibaresiyle yayınlanan *Müslümanlara Mahsus Kurtulmak Yolu*[866] ile *Müslüman ve Türklere*[867] başlıklı broşürler ilk basılı propagandif faaliyetler arasında yer almaktadır.

Dönem içerisinde "mezâlim" olgusu üzerinden vurgulanan bu sembolizm, savaşın farklı evrelerinde çeşitli karakter ve figürlerle de ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda dönemin İstanbul basını ile propaganda kitaplarında yazılı ve görsel olarak üretilen bir takım karakterler üzerine odaklanmak yerinde olacaktır. Sözgelimi yukarıda da değinildiği üzere kadın, intikam ve propaganda kesişiminde istenen toplumsal mobilizeyi sağlayabilecek bir motivasyon kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda başta "Kırmızı Siyah Kitab" olmak üzere dönemin propaganda yayınlarında kadın figürü belirtilen bu kesişim kümesini doldurabilmek adına sıkça kullanılmıştır. Kadın, bu dönemde Müslüman halkın tahayyülünde uç noktalara konuşlandırılmış, salt bir cinsiyet olmaktan çıkarılmış, toplumsal cinsiyet bağlamında temsil edilmeye başlanmıştır. Toplumsal cinsiyet üzerinden temsil edilen "kadınlık" yeni görevlerle donatılmıştır. Mağlubiyetin ve muhaceretin somut temsili haline gelen kadın bedeninden ve benliğinden asıl beklenen, intikamın vücut bulabilmesi olmuştur. Kadının sahip olduğu bu kimlik, tecavüze uğrayan, işkence edilen, acı çeken ve ağlayan filleri ile tesis edilmiştir. Propaganda kitaplarında kadının yardımcı aktörleri olarak ise çocuk ve ihtiyar temsilleri bulunmaktadır. Bu temsiller, kadın gibi intikam duygularını harekete geçirmekle birlikte merhamet ve acıma duygularının da oluşmasına imkân vermektedir. Her ne kadar merhamet ve acıma, propagandanın öğütlediği intikamın elde edilmesinde aktif bir role sahip değilse de ötekinin merhametsiz olduğunu göstererek intikamın bir kerte daha şiddetlenmesine olanak tanıyan temsillerdir.

---

[865] Y. Doğan Çetinkaya, "Atrocity Propaganda and the Nationalization of the Masses in the Ottoman Empire During Balkan Wars (1912-1913)", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.: 46, 2014, s. 764.
[866] *Müslümanlara Mahsus Kurtulmak Yolu*, İstanbul 1913.
[867] *Müslüman ve Türklere*, 1913 (Broşürde basım yeri belirtilmemiştir).

Bu doğrultuda üzerinde durulabilecek bir diğer sembolizm ise yine Balkan Savaşı'nın başlamasının ardından kısa bir süre sonra, İstanbul gazetelerinin sütunlarında yer alan "kahraman komutan ve asker" karakterleridir[868]. Sözgelimi, 17 Aralık 1912 tarihli İntihâb-ı Efkâr gazetesi, portresini paylaştığı Mehmet Şükrü Paşa'dan, "*Edirne Kahramanı*" olarak bahsetmekte ve Paşa'nın Edirne müdafaası vesilesiyle Osmanlıların eski kahramanlıklarını yâd ettirebilmeyi başarmış bir kumandan olduğunu vurgulamaktadır[869]. Mehmet Şükrü Paşa ve "tarih" arasında kurulan bu bağ, Rauf Orbay üzerinden benzer bir vurgu ile daha da sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Nitekim Orbay'ın, Hamidiye Kruvazörü'nün kaptanı olarak, Adriyatik ve Varna kıyılarında elde ettiği başarılar, çok kez Barbaros Hayreddin ve Turgut Reis döneminde elde edilen deniz savaşı galibiyetlerini akla getirmiş, kendisinden "*kara günlerimizin beyaz lemalarından biri*" olarak söz edilmiştir[870].

Özellikle Edirne Müdafii Mehmet Şükrü Paşa ve İşkodra Müdafii Hasan Rıza Paşa ile altı sürekli çizilen bu rol modellerin Edirne ve İşkodra'nın kaybedilmesinin ardından daha da belirgin bir hal almaya başladığı görülmektedir. Öyle ki Edirne, Bulgar Ordusu tarafından ele geçirilmiş olmasına rağmen, Mehmet Şükrü Paşa'nın Edirne'de göstermiş olduğu kahramanlık sayesinde Selanik'in Yunanistan'a tesliminde "*namus-ı askeriye*"ye sürüldüğü düşünülen kara lekenin temizlendiği ifade edilmiş; kamuoyu, askerî eksenli bir ehvenişer paradigmasında yönlendirilmeye çalışılmıştır[871]. Mehmet Şükrü Paşa bu süreçte Sabah, İkdâm ve Tanin gazeteleriyle birlikte Servet-i Fünûn dergisinde Osmanlı'nın şan ve şerefini kurtaran bir komutan olarak ön plana çıkarılmıştır. Dönemin basınında Mehmet Şükrü Paşa'nın tercüme-i hali[872], Edirne kuşatmasını yaşayanların onun hakkındaki düşüncelerinin yer aldığı yazılar[873] ve Mehmet Şükrü Paşa'nın fotoğrafları sıkça yer

---

[868] Eyal Ginio, "Constructing a Symbol of Defeat and National Rejuvenation: Edirne (Adrianople) in Ottoman Propaganda and Writing During the Balkan Wars", *Cities into Battlefields Metropolitan Scenarios, Experiences and Commemorations of Total War*, Ed.: Stefan Goebel, Derek Keene, Ashgate Publishing Company, Amerika 2011, s. 88-89.
[869] "Edirne Meselesi", *İntihâb-ı Efkâr*, No.: 619, 17 Aralık 1912, s. 1.
[870] *Şehbâl*, No.: 74, 15 Nisan 1329, s. 1.
[871] *Tasvîr-i Efkâr*, No.: 710, 29 Mart 1913, s. 1.
[872] "Şükrü Paşa'nın Tercüme-i Hali", *Tanîn*, No.: 1553, 28 Mart 1913, s. 2.
[873] "Şükrü Paşa, Hatırat ve Menakıb", *Tanîn*, No.: 1554, 29 Mart 1913, s. 3.

alan ögeler arasındadır. İstanbul basınının savaşın başlangıcında geçmişe referansla imal ettiği ve ileri sürdüğü bu içe dönük imgelerin yerini kısa bir süre sonra açlık, göç ve özellikle de mezâlim ile hemhal olan mazlum Osmanlı karakteri almaya başlamıştır. Bu birbirinden farklı iki karakter, kısmen eş zamanlı olarak gazete sütunlarında yer almakla birlikte, bu temsil II. Balkan Savaşı'nın sonuna ve hatta 1913'ün bitimine kadar devam etmiştir.

Hiç şüphe yok ki bu 2 farklı karakter, birbirlerinden farklı gönderilere sahipti. Öyle ki "kahraman komutan ve asker" karakterleri toplumsal bir hedef taşırken mezâlime uğrayan Osmanlı karakteri ise daha çok uluslararası bir mesaj iletmekteydi. Dolayısıyla bu noktada oluşturulan karakterin sahip olduğu imgeler, Balkanlı müttefik devletlerin savaş sırasında gerçekleştirdiklerini, Avrupa kamuoyunda gündeme getirme amacı taşımaktaydı. Öyle ki henüz 14 Aralık 1912 tarihinde Hariciye Nezareti'nin bildirdiğine göre; Yunanistan ve Bulgaristan askerlerinin Selanik'te gerçekleştirdikleri mezâlimin "*ecnebi gazetelerinde neşredilmesinde herhangi bir mahzur görülmemiştir.*"[874] Dolayısıyla Osmanlı Dâhiliye Nezareti'nin II. Balkan Savaşı sonrasında, yabancı muhabirlerin Trakya Bölgesi'nde incelemelerde bulunmasına zemin hazırlamasıyla, bölgede meydana gelen mezâlimin iç ve dış basında görselleştirilmesi, bütünleşik bir organizasyonun varlığına işaret etmektedir. Bu noktada belirtmek gerekirse, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kamuoyunda meydana getirmeye çalıştığı bu imajın oluşumundaki en önemli aktörlerden biri de kuşkusuz Pierre Loti'dir[875]. Loti, savaş sırasında kaleme aldığı makalelerde müttefik devletler ile Batı'yı ağır bir şekilde eleştirmekten imtina etmezken, kendisi İstanbul basınında bu yönüyle sık sık anılan bir karakter olmuştur. Yazılarını "*kemal-i adl ve cesaretle*"[876] kaleme alan Loti'nin yayınladığı her makale, başkent kamuoyunda kısa süre içerisinde yankı bulmuştur[877]. Pierre Loti'nin makaleleri Avrupa kamuoyunda nasıl bir etki oluşturmuştur sorusuna net bir cevap verilemese de bu etkinin Osmanlı kamuoyundaki derinliği kendini açıkça

---

[874] BOA, *BEO.*, 4123/309199.

[875] Yazarın Balkan Savaşları sırasında kaleme aldığı makalelerden oluşan çalışması için bkz.: Pier Loti, *Can Çekişen Türkiye*, Elips Kitap, İstanbul 2004.

[876] "Müdâfaa-i Milliye - Piyer Loti'ye Telgraf", *Sabah*, 3 Şubat 1913, No.: 8397, s. 3.

[877] "Balkan Mezâlimi Pier Loti'nin Yeni Bir Makalesi", "Bulgar Mezâlimi Hakkında Pier Loti'nin Telgrafı", *İkdâm*, No.: 5937, s. 3.

göstermektedir. Dönemin önemli süreli yayınlarından olan Şehbal, savaşın ardından yayınlanan 14 Eylül 1913 tarihli nüshasında Loti'ye geniş bir yer ayırmış, hatta onu "dosya" olarak sunmuştur. Kapak sayfasını kaplayan fotoğrafının altında "Türk Dost Pierre Loti" ifadeleri ile kendine yer bulan Fransız, derginin ilerleyen sayfalarında adeta göklere çıkarılmıştır. "*Osmanlıların sınıf-ı münevver*"lerinin Loti hakkındaki düşüncelerini paylaştığı sayfalarda Enver Bey, Aka Gündüz, Ahmed Muhtar, İsmail Hakkı gibi kişilerin yazarı öven ifadeleri yer almaktadır[878]. Akabinde ise "*milletin Pierre Loti hakkındaki hislerine tercüman olan*" ifadeler[879] ile "*mahafil-i fikriyemizin*" Loti hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir[880].

Toprak tarafından oluşturulan kavramsal çerçeveye dönülecek olursa, bu yapının daha sonra birçok araştırmacı tarafından kitle mobilizasyonu bağlamında geniş bir örneklem şeması altında ele alındığı görülmektedir. Özellikle Tekinsoy, kaleme aldığı doktora tezinde bu bahse geniş bir yer ayırarak, görsel propagandayı çeşitli kavramlar üzerinden değerlendirmiştir[881]. Fakat böylesine etkili bir aracın yukarıda değinilen noktalar göz önüne alındığında sadece toplumsal bir hedefe yönelik olması düşünülemezdi. Orduya gönüllü katılımın, orduya iane yardımında bulunmanın övgüye değer olduğuna dair, etkisi Osmanlı kamuoyu ile sınırlı olan bu görsel üretim faaliyeti, Avrupa kamuoyu bağlamında yön değiştirirken içerik olarak da bir farklılaşma göstermiştir[882]. Nitekim düşman devletlere karşı bir gözdağı vermek, görsel ürünler ile elde edilmek istenen hedefler arasındaki yerini kısa süre içerisinde almıştır. Belirtmek gerekir ki bu görsel propaganda sadece Osmanlı bürokrasisi tarafından değil muharip devletlerin tümü tarafından başvurulan bir uygulama olmuştur. Sözgelimi bir Yunanistan askerî birliğine ait fotoğraf, bu bağlam içerisinde bazı tarihsel gönderilere sahiptir. Tapınak kalıntılarının ufuk noktası olarak

---

878 "Osmanlıların Sınıf-ı Münevveri Piyer Loti Hakkında Ne Düşünüyor?", *Şehbal*, 1 Eylül 1329, s. 168.

879 "Milletin Piyer Loti Hakkındaki Hülsa-i Hissiyatına Tercüman Olmak İçin", *Şehbal*, 1 Eylül 1329, s. 170-171.

880 "Mahafil-i Fikriyemiz Piyer Loti İçin Ne Söylüyor?", *Şehbal*, 1 Eylül 1329, s. 172-173.

881 Yunus Emre Tekinsoy, *a.g.t.* s. 361-480. Yazarın bu bağlamdaki diğer bir çalışması için bkz.: Yunus Emre Tekinsoy, "Balkan Savaşları'nda Bir Propaganda Yönetimi: Fotoğraf ve Karikatür", *Türk Yurdu*, C.: 32, S.: 303, Ankara 2012, s. 148-153.

882 Devlet, Takvim-i Vekayi üzerinden her kesimden bireyin orduya iane yardımında bulunmasını teşvik etmiştir. "*Balkan Harbi devam ettiği müddetçe aylıklarının bir kısmını harp ianesi olarak bağışlayan Darülfunun ve Mülkiye Mektebi'nin müdür ve muallimleri*"nini isimleri ve bağış miktarları için bkz.: *Takvîm-i Vekâyi*, No.: 1392, 6 Mart 1913, s. 2.

belirlendiği fotoğrafta, Yunan mitolojisinin önemli figürlerinden olan Jupiter'e açık bir vurgu yapılmaktadır. Bu sayede gücünü binlerce yıllık mitolojik bir Tanrı'ya dayandıran Yunanistan Ordusu, hazır kıt'a yürüyüşüyle de savaşta kendisinden emin bir imaj oluşturmaktadır.

Fotoğraf 16: Yunanistan askerî birliği Jüpiter Tapınağı kalıntıları önünde hazır kıta yürürken. ("Greece First Camere Pictures of the War", *The Sphere*, Vol.: LI, No.: 666, 26 Ekim 1912, s. 101).

Alemdar gazetesinin kullandığı görselde ise Balkan hükümetlerinin Fransa'ya, Fransa'nın da Osmanlı Devleti'ne kıyasla yüz ölçümsel toprak büyüklüğü oranları gösterilmektedir. Buna göre Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ, sınırları en geniş Avrupa devletlerinden olan Fransa'yı yanına alsa dahi, meydana getirdikleri ittifak, Osmanlı Devleti'nin gücü karşısında hiçbir başarı elde edemezdi[883].

Osmanlı bürokrasisinin görsel ürünler ile elde etmek istediği hedefler arasında yukarıdaki 2 başlıkta farklı teşebbüsler ile altı çizildiği üzere, Avrupa kamuoyunu başta Edirne olmak üzere Trakya Bölgesi'nde kaybedilen tüm yerlerin Osmanlı Devleti'ne ait olduğu doğrultusunda meşru gerekçelerle ikna etmek yer almaktadır. Bu doğrultuda gerek Macar gazeteci Valyi'den gerek Edirne Heyeti'nden ve gerekse Trakya Bölgesi'nde incelemelerde bulunan yabancı muhabirlerin

[883] "Balkan Hükümetleri'nin Fransa'ya Fransa'nın Devlet-i Aliye'ye Nispeten Cesameti", *Alemdar*, No.: 86-151, 7 Kasım 1912, s. 1.

faaliyetlerinden elde edilmek istenen sonuç, bu defa Bulgar Ordusu'nun bölgede gerçekleştirmiş olduğu mezâlimin, görseller üzerinden vurgulanmasıyla elde edilmeye çalışılmıştır.

Fotoğraf 17: BalkanDevletleri ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne göre yüzölçümsel karşılaştırması. ("Balkan Hükümetleri'nin Fransa'ya Fransa'nın Devlet-i Aliye'ye Nispeten Cesameti", *Alemdar,* No.: 86-151, 7 Kasım 1912, s. 1).

Bu vurgu ilk olarak I. Balkan Savaşı'nın bitiminde Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nce yayınlanan "Kırmızı Siyah Kitab" adlı metnin içerdiği görseller ile etkili bir şekilde gündeme getirilmiştir. Propagandif yönü ağır basan bu kitap içeriğinde yer verdiği yıkılan minareler, yakılan camiler, zorla tanassur edilen (Hristiyanlaştırılan) Müslümanlar, karnındaki bebeğiyle katledilen hamile kadınlar ve tecavüze uğrayan genç kızlar üzerinden "kutsal" değerlerin nasıl yok edildiğini gözler önüne sererken, ihtiyarlar ve küçük çocuk görselleri üzerinden de merhamet

ve acıma duygularını şahika noktasına çıkarmaktadır[884]. İçerisinde 59 adet fotoğraf ve görselin yer aldığı bu kitap, İngiliz, Fransız ve Rus kaynaklarına birçok kez atıfta bulunurken "*Balkan Mezâlimi Vesâik Kısmı: Menâbi-i Ecnebiye*" adlı bölümde de yabancı kaynaklara yer vererek, ulaşılmak istenen hedefin haklılığını "tarafsızca" meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Neşr-i Vesâik Cemiyeti'nce yayınlanan Kırmızı Siyah Kitab, bu dönemde yayınlanan tek propaganda kitabı değildi. *Âlâm-i İslâm: Bulgar Vahşetleri*[885] ve *Âlâm-i İslam: Rumeli Mezâlimi ve Bulgar Vahşetleri*[886] adlı kitaplar da aynı amaç doğrultusunda hazırlanmıştı. Fakat bu propaganda kitapları doğrudan ulusal bir kimlik inşa etme çabasından ziyade, Bulgar Ordusu tarafından gerçekleştirilen tecavüz, yağma ve mezâlimi ön plana çıkararak Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmeye yönelik teşebbüslerdi[887]. Öyle ki 2 Aralık 1912 tarihinde "*Bulgarların Şarköy, Mürefte, Keşan ve Malkara havalisindeki ahali-i İslamiyeye tecavüzde bulundukları*" ve hatta "*ahaliyi koyun gibi boğazladıkları katl ve mezâlim-i vahşiyanelerinin*" İstanbul'daki yabancı devletlerin sefaretlerine bildirilmesi hususu, erken tarihli teşebbüsler arasında yer almaktadır[888]. Yine Çatalca önlerindeki hanelerde gerçekleşen "*Bulgarların dehşetlerinin muhabirin delaletiyle âlem-i medeniyetin nazarına irsali için ittihaz olunan*" tedbirler de bu doğrultuda değerlendirilebilir[889].

Fakat bu noktada belirtmek gerekir ki bu bölümün amacı, Balkan Savaşları'nda Osmanlı tebaasına uygulanan mezâlimi, arşiv belgelerinden hareketle bir olgu olarak tanımlamak ve bu olguyu yine aynı belgeler ile ispat etmekten ziyade Osmanlı bürokrasisinin bu yaşananları uluslararası kamuoyuna hangi temsiller ve amaç doğrultusunda sunduğunu izah edebilmektir.

---

[884] Daha önce de değinildiği gibi, Zafer Toprak, kaleme almış olduğu çalışmada Balkan Savaşları sırasında gerçekleştirilen görsel propagandanın analizini ustalıkla yapmış ve anılan çalışma bu bağlamda kaleme alınan diğer çalışmaların fikrî alt yapısını oluşturmuştur bkz.: Zafer Toprak, *a.g.m.*, s. 50-51.

[885] *Âlâm-i İslâm: Bulgar Vahşetleri: İslâmiyetin Enzâr-i Basiretine ve Âlem-i İnsâniyet ve Medeniyetin Nazar-i Dikkatine*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1328.

[886] *Âlâm-i İslâm: Rumeli Mezâlimi ve Bulgar Vahşetleri: İslâmiyetin Enzâr-i Basiretine ve Âlem-i İnsâniyet ve Medeniyetin Nazar-i Dikkatine*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1329.

[887] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandadan Millî Kimlik İnşâsına*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010, s. 80-86.

[888] BOA, *BEO.*, 4119/308898.

[889] BOA, *BEO.*, 4144/310764.

Nitekim bu teşebbüsün ilk denemeleri Osmanlı basınında kendisine yer bulmuştur. Bulgar Ordusu tarafından Müslüman Türk ahaliye yönelik olarak gerçekleştirilen mezâlim olaylarının vurgulandığı bu türden bir haberin askerî rapor olarak sunulması ise dikkat çekicidir. Bauman Paşa'nın savaşın ilk döneminde Bulgaristan ve Yunanistan ordularının Dedeağaç ve Kavala'da gerçekleştirdiği mezâlimleri konu edindiği raporu İstanbul basınında kısa süre içerisinde yankı uyandırmıştır. "*Bauman Paşa'nın müşahedatı*" doğrultusunda hazırlanan bu rapor ilk olarak Âlem[890] ardından da Sabah[891] gazetelerinin sütunlarında kendisine yer bulmuştur. Raporun Âlem gazetesinde hangi surette yayınlandığını takip eden Osmanlı bürokrasisi, bu bağlamdaki teşebbüslerini arttırarak devam ettireceği izlenimini ise peşinen vermektedir[892]. Öte taraftan Bauman tarafından kaleme alınan bu raporun Alman basının önde gelen gazetelerinden Kölnische Zeitung'da Dr. G. Jackh tarafından yayınlanmış olması dikkat çekicidir[893].

Bahsi geçen propaganda kitaplarında yer alan görsel ve anlatılar ile Bauman Paşa'nın raporundaki ifadelerin kamuoyundaki etkileri, ilerleyen dönemde Osmanlı bürokrasisinin gündeminde bir strateji olarak yer almaya başlamıştır. Sadaret'ten 30 Temmuz 1913 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirdiğine göre; Başkumandanlık Vekaleti'nden gönderilen ve "*Bulgarlar tarafından icra kılınan fezayih* (alçaklık) *ve cinayattan bazılarının*" yer aldığı 6 adet fotoğraf bir an önce çoğaltılarak gazete ve haftalık risalelerde neşredilmeli, 30'ar adedi de "*sefaret-i seniyyeye*" gönderilmeliydi. Ayrıca matbuat idaresi tarafından uygun görülen yabancı gazete muhabirlerine de ulaştırılması istenilen fotoğraflar, bu yayın faaliyetinin sadece Osmanlı basını ve kamuoyu ile sınırlı kalmayacağını da göstermektedir[894].

Bauman Paşa'nın raporuna bir ek olarak Dedeağaç'tan Hariciye Nezareti'ne bildirilen bir başka raporda ise Bulgar askerlerinin şehri işgal ettikleri bildirilirken, bölgede Bulgar komitecilerinin Müslüman ahaliye yaptıkları mezâlim ayrıntılı bir şekilde bahse açılmıştır. Buna göre yaklaşık 150 kişilik bir Bulgar çetesi 2 Kasım

---

[890] "Bulgar ve Yunan Mezâlimi Boman Paşa'nın Raporu", *Âlem,* No.: 247-138, 29 Aralık 1912, s. 3.
[891] "Boman Paşa'nın Raporu", *Sabah,* No.: 8363, 30 Aralık 1912, s. 2.
[892] BOA, *BEO.,* 4130/309709.
[893] Uğur İyigünler, *a.g.t.*, s. 96-97.
[894] BOA, *BEO.,* 4202/315125, s.1.

1912 günü çok az bir kuvvetle muhafaza edilmeye çalışılan şehre girerek işgale başlamıştı. Evlerde saklanan kişilere ulaşmak için "*vahşiyane*" davranışlarda bulunmaktan geri kalmayan Bulgar komitacıları ardından gasp, yağma ve tecavüze kalkışmıştı. Öyle ki "*hususi hanelere duhul ve fırınları da işgal etmeye varan Bulgar kötülükleri*" nedeniyle "*Dedeağaç sokaklarında günlerce tüfek sesinden başka bir şey işitilmemiş*"ti[895]. Aslına bakılırsa Balkan Savaşı sırasında bölgede mücadele verilen devletler tarafından ele geçirilen şehirlerden gelen raporlara göre pek de farklılık göstermeyen bu ifadeleri diğerlerinden ayıran en önemli özelliği raporun Sen Benua rahiplerinden M. Bernesih tarafından kaleme alınmış olmasıydı. Nitekim bu tür raporlar Avrupa basınına servis edilirken üzerinde durulan noktalardan biri de yabancı tanıklıkları ön plana çıkarabilmektir. Bu türden bir gayret Osmanlı bürokrasisinin tarafsız bir sunum gerçekleştirdiğini ispat etmesi açısından oldukça önemlidir. Öyle ki 22 Temmuz 1913 tarihinde Bulgarların Edirne'den çekilirken Havsa ve Karaağaç'ta gerek Müslüman gerekse Hristiyanlara karşı gerçekleştirdikleri cinayet ve tecavüzler hakkında İngiliz Konsolosu tarafından hazırlanan raporun yabancı lisanlarda yayınlanan gazetelerde neşrettirilme teşebbüsü bu noktada altı çizilebilir bir diğer örnektir[896]. Öte taraftan bu rapor ve tanıklıkların göstergesel olarak gayr-i müslimler üzerinden de bir kamuoyu göndergesi olarak kullanılmış olması bu noktayı çok daha anlamlı kılar. Atina gazetelerinde Kırklareli Rumları'nın şehri ele geçiren Bulgarlardan çektiklerini konu edinen bir mektubu haber haline getiren İkdâm da bu doğrultuda bir refleks göstermiştir[897].

23/24 Temmuz 1913 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti'ne gelen rapor ise Uzunköprü ve Kırklareli'nde yaşananları konu edinmektedir. Bulgarlar Uzunköprü'den çekilirken beraberinde götürdüğü "*ahali-i İslâmiye'den 42 kişiyi köprü civarında katl ettikleri gibi Kırk Kilise'den ricatlarında orada bulunan üsera-yı Osmaniye'den 9 neferi*" de öldürmüşlerdi. Hatta Bulgarların Edirne civarındaki köylerden 7, Karaağaç civarında ise "*30 küsür Rum'u katl*" ettikleri belirtilen raporun "*âlem-i insaniyet ve medeniyetin insaf nazarlarına gösterilmesi için evrak-ı*

[895] BOA, *BEO.,* 4132/309872.
[896] BOA, *BEO.,* 4199/314923. Bahsi geçen konu Osmanlı basınında da kendisine yer bulmuştur bkz.: "Edirne Vahşetleri-Resmî Bir İngiliz Raporu", *Tanîn*, No.: 1686, 9 Ağustos 1913, s. 2.
[897] "Rumların Bulgarlardan Çektikleri", *İkdâm*, No.: 5807, 22 Nisan 1913, s. 2.

havadisle ve yabancı dillerde yayınlanan gazetelerle neşr ve ilân" edilmesini isteyen Başkumandanlık, bu görevi Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerine vermiştir[898].

Bu noktada yine 30 Temmuz 1913 tarihinde karargâh merkezinden Sadaret'e iletilen bir telgrafa bakmak ve telgraf metninde vurgulanan mefhumlar üzerinden bir kavram haritası oluşturmak yerinde olacaktır. Buna göre Cicebe (Habibçe)[899] ahalisinin tanıklıklarına göre bölgedeki "*üsera-yı Osmaniye koyun boğazlar gibi*" katledilmiştir. Hatta bölge sakinlerinden Kasap Mihran, Bulgarlar tarafından ele geçirilmiş fakat ahaliden Bezzâz Yorgi'nin müdahalesi ve "*Osmanlı kıtaatının yetişmeleri üzerine*" son anda kurtulmuştur. Yine Edirne'de İtalya tebaasından bir kişinin tanıklığıyla, Karaağaç'ta Arda Nehri sahilinde üzerinde "*kesik başlar*" ve "*insan saçlarının*" bulunduğu "*kanlı bir direk*" tespit edilmişti. Üstelik uzun süredir yağmur yağmasına rağmen bu insan uzuvlarının üzerinde hala "*kan pıhtılarının*" yer alması, birçok insanın "*koyun misali boğazlandıklarını kati bir surette göstermekteydi.*" Hatta bu rapor "*Arda Nehri civarında meskûn karye ahalisi tarafından verilen Fransızca vesikaya binaen*" kaleme alınmış olup "*bu cihetlerin beynelmilel bir komisyon tarafından tahkik*" edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır[900].

Aynı tanıklıklardan hareketle Bulgar askerlerinin Edirne'den çıkarken Maraş Karyesi'nden ele geçirdikleri "*üseradan birçoklarını muhtelif mahallerde kasatura ve kurşunla katl hatta bazılarının gözlerini oymak ve yüzlerinin derisini yüzmek gibi vahşetlerle öldürdükleri*" Sol Cenah Kumandanlığı tarafından gerçekleştirilen tahkikat üzerine anlaşılmıştı. Kumandanlık, gelinen bu noktada hazırladığı raporda bir kısmı fotoğraflanan bu sahnelerin "*Avrupa ceraidiyle neşr*" edilmesinin uygun olacağını bildirmiş ve rapor, Başkumandan Vekili Ahmet İzzet tarafından Sadaret'e sunulmuştur[901].

---

[898] BOA, *BEO.*, 4199/314866.

[899] Mezkûr yerleşim yerinin Cibici olarak isimlendirildiği bir çalışma için bkz.: "Bulgar İşgali Esnasında Cibici'de Yapılan Katliam Hakkında Rapor Özeti (Belge No.: 2179)", *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S.: 38, Ankara 1989, s. 11-12.

[900] BOA, *BEO.*, 4199/314867. Ayrıca "*Başkumandanlık Vekâleti'nden 30 Temmuz 1913 tarihinde Makam-ı Sadaretpenahiye Mevrûd Tahriratın Suretidir*" ifadeleriyle Osmanlı basınında da yayınlanan bu rapor hakkında bkz.: "Bulgar Mezâlimi-Resmi Haberler", *Tanîn*, No.: 1683, 6 Ağustos 1913, s. 3.

[901] BOA, *BEO.*, 4201/315032, s. 2.

Bu doğrultuda bir diğer tahkikat, Babaeski civarında gerçekleştirilmiştir. Maraş Karyesi yakınlarındaki tren güzergâhında vücudunun muhtelif yerlerinden "*on kadar kasatura ve iki adet delip geçmiş kurşun*" izlerinin bulunduğu bir ceset tespit edilmiştir. Yine aynı civarda "*etraf-ı ulviyye* (her iki el) *ve süfliye ile* (her iki ayak) *şehadet parmağı kesilmiş vücudunun muhtelif yerlerinden yaralanarak başı parça parça edilmiş ve parçalanmış kafasının muhtelif mahallerinde kasatura ve arkasından delip geçmiş beş adet kurşun*" izleri bulunan beş asker, yapılan incelemelerin gösterdiğine göre 7-8 gün önce ölmüştü. Bununla birlikte kıyafetlerinden "*üsera-yı Osmaniye*" oldukları anlaşılan ve Cisr-i Mustafa Paşa yolunda 80 kadar naaşın belediye tarafından toplatılarak defnedildiği, Gelibolu Kolordusu Kumandanlığı'ndan rapor edilmiştir[902]. Sadaret, aynı gün içerisinde Cicebe ve Maraş karyeleri civarından gelen ve Bulgar Ordusu'nun "*fezayih* (çirkinlik, alçaklık) *ve vaka-yi cinayiden bazılarını*" konu edinen fotoğrafların Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerine sevk edilerek neşredilmesi hususunda işlem gerçekleştirmiştir[903].

Sol Cenah Ordusu Kumandanlığı, Bulgar Ordusu'nun Trakya Bölgesi'nde gerçekleştirdiği faaliyetleri Sadaret'e, Dâhiliye ve Hariciye Nezareti'ne bildirirken "*silsile-i mezâlim*" tabirini kullanmayı tercih etmiştir. Kumandanlık tarafından kaleme alınan bir diğer rapora göre; Bulgar Ordusu Cicebe'yi işgal ettiği zaman kasabanın batısında ve Meriç Nehri yakınlarında birbirlerine bağlanarak kurşuna dizilmiş 20 Müslüman cesedi ve yine aynı civarda "*memeleri ve kulakları kesilerek katledilmiş 3 Müslüman kadın cenazesi*" tespit edilmiştir. Hatta Bulgar Ordusu bölgeden çekilirken Müslüman kadınların "*ırzlarını hetk*" etmişler ve 25 Bulgar askeri "*Cicebe imamının ailesine tecavüz etmiş ve hocalar ile birlikte 12 Müslüman'ı beraberlerinde götürerek kasabayı yakmışlardı.*" Kumandanlık tarafından hazırlanan rapora göre Bulgar Ordusu sadece Müslümanları değil bölgedeki Rumları da hedef almıştır. Nitekim Havsa'da Rum Cemaati'nin önde gelenlerinden birçok kişiyi darp eden Bulgar askerleri, İskender Köyü ahalisinden de bir Müslümanın "*dudak ve burnunu kesmişlerdir.*" Edirne'nin geri alınmasından bir gün önce de "*sırf*

[902] BOA, *BEO.*, 4201/315032, s. 3.
[903] BOA, *BEO.*, 4201/315032, s. 1.

münâferet-i (soğukluk, sevmeme) *milliye ve ırkiye netice-i vahşiyesi eseri olarak*" Bulgarların Edirne ahalisinden 30, 40 kadar kişinin ellerini arkadan bağlayarak Arda Nehri'ne atmak suretiyle öldürdükleri belirlenmiş, sudan çıkartılabilenler fotoğraflandırılmıştır. Yine Bulgar askerleri, Edirne'den çıkmadan bir gece evvel "*cins ve milliyet ayrımı yapmaksızın evlere cebren girerek birçok ailenin namusuna taarruz etmiştir.*" Anlaşıldığı kadarıyla Kumandanlık, bölgede incelemelerde bulunurken sözlü tanıklıklara da başvurmuştur. 30 Temmuz günü Ortaköy'den gelen Mehmet'in anlattıklarına göre; Ortaköy-Edirne yolunda 2 Türk, Bulgarlar tarafından katledilmişti. Cisr-i Mustafa Paşa'daki tahkikat sonucunda ise Selbüküm Nahiyesi'nden 1'i ağır surette yaralanmış, 3 Müslüman katledilmiş, bölge ahalisi de bunun üzerine göç etmeye başlamıştı. Keza Çirmen'de de Bulgar askerleri 17 Müslümanı "*gaddarane bir şekilde katl ve itlâf eylemişlerdir.*" Gümülcine ve Kırcaali taraflarında ise Bulgar eşkıyası İslâm ahalisini "*tanassura* (Hristiyan olmaya) *zorlamakta, kiliseye dönüştürülen camiilere her Pazar günü Hristiyan ayinine gitmezler ise her defa için on beş lira ceza-yı nakdi almakta ve bu hususta ısrar edenleri idam eylemekte, sonradan verilen Hristiyan isimleri yerine eski Müslüman isimlerini söyleyen İslâmlara aynı cezalar uygulanmaktaydı."*[904] Kumandanlık tarafından kaleme alınan bu rapor ve bahsi geçen cinayetleri konu edinen fotoğraflar "*dünyanın her tarafında nazar-ı nefretle görülen şu türlü cinayatı*" gösterirken fotoğrafların nezaretler tarafından teksir ettirilerek yeterli sayıda örnek nüshasının "*süfera-yı saltanatı seniyeye*" gönderilmesi planlanmış[905], konu aynı vurgu üzerinden Osmanlı basınında da "*Avrupa diplomatlarının nazar-ı dikkatine*" başlığı ile kendisine yer bulmuştur[906].

25 Temmuz tarihinde ise aynı doğrultudaki bir diğer tahkikatın Yenice Karyesi'nde gerçekleştirildiği görülmektedir. 13 Ağustos 1913'de Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerine bildirildiğine göre, bu tarihte Kara İsteban oğlu Hristo'nun "*dutluk bahçesindeki metruk kuyudan kafasız iki sağlam ceset ve yedi kafatası ile*

[904] BOA, *BEO.*, 4203/315151, s. 2.
[905] BOA, *BEO.*, 4203/315151, s. 1.
[906] "Gümülcine Mezâlimi, Avrupa Diplomatlarının Nazar-ı Dikkatine" *Tanîn*, No.: 1676, 30 Temmuz 1913, s. 1. Dönemin basını Bulgarların sadece Müslümanlara değil bölgedeki Rumlara da olumsuz hareketlerde bulunduğunu göstermektedir. Nitekim bu durum Avrupa'ya Atina merkezli birçok telgrafın gönderilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda bir örnek için bkz.: "Bulgarlar Müslümanları Nasıl Hristiyan Yaptılar?", *Tanîn*, No.: 1703, 26 Ağustos 1913, s. 1.

parça parça kemik aksamı" çıkarılmış ve elde edilen bulgular bu cesetlerin "*asakir-i Osmaniye*"ye ait olduğunu göstermiştir. Fotoğraflanarak Sadaret'e iletilen bu görüntüler çoğaltılarak Hariciye Nezareti'ne iletilmiş ve devamında da yabancı sefaretler üzerinden dağıtımı gerçekleştirilmiştir[907]. Yine Gelibolu Kolordusu'nun Bolayır'dan Edirne'ye yürüyüşü sırasında tesadüf ettiği katliâm ve mezâlim hakkında hazırlamış olduğu raporun, 24 Temmuz 1913 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti'nden Sadaret'e, oradan da sefaretlere aktarılması, bu noktadaki bir diğer örneği teşkil etmektedir[908]. Bununla birlikte bahse konu olan raporlar, her ne kadar öncelikle Avrupa kamuoyuna yönelim gösteren bir teşebbüsün ürünü olsa da daha önceki örneklerde olduğu gibi mesele Osmanlı basınında yer almıştır[909].

Trakya Bölgesi'nde gerçekleştirilen tahkikatların odaklandığı bir diğer nokta ise, Bulgar askerleri tarafından kabristanlar ile dinî yapıların tahrip edilmesidir. Bu konuda da sözlü tanıklıklara başvurulmuş, hazırlanan raporlara ek olarak çekilen fotoğraflar, Sadaret üzerinden Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerine sevk edilerek Osmanlı sefirlerine iletilmiştir. Bu türden incelemelerden biri de 13 Ağustos 1913 tarihinde Peykâr Hisarı'nda gerçekleşmiştir[910]. Bu doğrultudaki incelemeler neticesinde kaleme alınan raporlar, Eylül ayına gelindiğinde dahi devam etmiştir[911].

Peki, bu askerî raporlarda bulunan ve altı kalın bir şekilde çizilen mezâlim ve cinayet vurgusunu ön palan çıkran şey kişisel bir teşebbüs mü yoksa bürokratik bir faaliyet mi? II. Balkan Savaşı'nın ardından Trakya Bölgesi'nin muhtelif yerlerinde bulunan Osmanlı askerî birlikleri, 1913'ün Temmuz sonlarına doğru Bulgarların bölgede gerçekleştirdiği mezâlim olaylarına dair farklı bölgelerden birçok raporu merkeze iletmeye başlamıştır. Henüz Ağustos'un ilk haftasında sayıları onları bulan bu raporlar karşısında da Erkân-ı Harbiye harekete geçmiştir. Bu doğrultuda Erkân-ı Harbiye tarafından hazırlanan tamime göre, Bulgarlar işgal ettikleri bölgelerde kısa süre içerisinde tüm uluslararası kurallar ile devletlerarası sözleşmelere aykırı ve hatta geçmişte örneğine dahi rastlanmayan akıl almaz bir

[907] BOA, *BEO.*, 4205/315327, s. 1.
[908] BOA, *HR.SYS.*, 2916/125.
[909] "*Gelibolu Mutasarrıfı Cemal Bey'in Şarköy ve etrafında esna-yı ziyaretteki müşahedatını*" konu edinen haber için bkz.: "Bir Vesika Daha", *Tanîn*, No.: 1686, 9 Ağustos 1913, s. 2.
[910] BOA, *BEO.*, 4205/315326, s. 1.
[911] BOA, *BEO.*, 4210/315677, s. 1.

surette "*katl-i nüfus, hetk-i ırz ve namus, yağma ve tahrip*" gerçekleştirmiştir. Nitekim bölgedeki "*kıtaat kumandanlarından mütevali-ül vürûd* (ard arda gelen)" raporlar bu iddiaları doğrulayacak, hak ile gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlayacak ispatlar içermekteydi. Fakat Erkân-ı Harbiye bu raporların muhteviyatlarının hikâye nevinden bırakılmayarak "*cihan-ı insaniyetin hüküm edebileceği kuvve-i iknaiyeyi haiz*" bir surette izah ve tasnif edilmesini devlet çıkarları için elzem görürken, raporların hazırlanmasında dikkat edilecek bazı hususları şu şekilde belirtmiştir. Hazırlanacak olan raporlarda dikkat edilmesi gereken ilk husus, Bulgarlar tarafından kesilmek, kurşuna dizilmek, suya atılmak ve yakılmak suretiyle katledildiği bildirilen erkek, kadın ve çocuklar ile "*vakıa hakkında anasır-ı muhtelifeden şahitlik eden*" ve olayı anlatanların isimlerine yer verilmesiydi. Böylece olayın bir rivayet olarak algılanmasının önüne geçilecek, gerçek kişilerin tanıklıkları üzerinden bir "hakikat" tesis edilecekti. Nitekim Edirne Müstahkem Mevki Kumandanlığı da böyle düşünmüş olacak ki, şehirdeki gayrimüslim nüfusun kuşatma esnasında dışarıya çıkışını "*kalenin yaklaşan son günlerinde düşman tarafından yapılması muhtemel mezâlime karşı, tarafsız şahitler*" olması için engellemiştir[912].

İkinci olarak öldürülenler veya kaybolanların hangi karye ve şehir ahalisinden oldukları, maktullerin öldürüldükleri yer, isim ve mümkünse zamanı da raporların muhteviyatını oluşturan içerikler arasında yer almıştır. Yakılan ve tahrip edilen köylerin isimleri, kişi ve hane sayılarının da bu raporlarda yer alması istenmiştir. Raporlarda belirtilmesi istenen bir diğer husus ise, Bulgar zulmünde hayatta kalıp "bugün" köylerinde ikamet etmeye devam eden Osmanlı tebaasından kendilerine "*reva görülmüş olan kavaid-i insaniyeye mugayyir*" zulüm ve işkencelerin kayıt altına alınmasıydı. Erkân-ı Harbiye'nin bu noktada önem verdiği bir diğer konu da esirler olmuştur. Buna göre Osmanlı esirlerine uluslararası kurallar haricinde icra edilen mezâlim ve idamları bilenler ve öğrenenler ile esirlikten kaçarak kurtulanların ifadeleriyle birlikte Edirne'de ordu karargâhına gönderilmesi istenmiştir. Son olarak belirtilen bu hususların adilane bir surette araştırılması, alınan

[912] Ali Remzi Yiğitgüden, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri*, C.: I-II, Yay. Haz.: Zekeriya Türkmen, Betül Turan, Atilla Kaptan, Özlem Demireğen, Tuğba Kılıç, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006, s. 209.

sonuçların ise "*silsile-i mertebe*" ile rapor edilmesi için bölgede bulunan tüm ümera ve zabitan memur edilmiştir[913].

Daha önce de değinildiği üzere hazırlanan raporlarda altı sıklıkla çizilen ifadelerden biri "*silsile-i mezâlim*"dir. Belgelerin muhteviyatı ve gönderileri incelendiğinde bu kavramın da özellikle tercih edildiği söylenebilir. Nitekim "olay yerlerinden" İstanbul'a gönderilen bu raporların kapsadıkları alan Dedeağaç ve Kavala gibi savaş sonucunda tamamen kaybedilen şehirler ile Trakya'nın hemen hemen tüm yerleşim birimlerini içermektedir. Dolayısıyla bu belgeler bir yanıyla, bölgedeki Türk-Müslüman nüfusun yoğunluğunu vurgulamakta, bu yoğun nüfusun maruz kaldığı şiddetin de yoğunluğunu göstermektedir. Özellikle Edirne'nin statükosu bağlamında gerek Avrupa kamuoyunda, gerekse Londra Konferansı'nda ileri sürülen ifadeler göz önüne alındığında, hem bölgenin bir Osmanlı toprağı olduğu hem de muharip devletlerin işlemiş olduğu suçlar ön plana çıkarılmıştır. Böylece bürokratik bir evrak olarak hazırlanan bu raporlar ile çoğu raporun ekinde yer alan fotoğraflar, Avrupa kamuoyunda verilen bu mücadelenin önemli araçlarından olmuştur. Nitekim bahsi geçen raporların kahir ekseriyetinde yer alan "*Avrupa ceraidiyle neşri",* "*yabancı sefaretlere bildirilmesi*" gibi ifadeler bu organizasyonu açıkça göstermektedir. Yine bu doğrultudaki tahkikatların yapılmaya başlandığı tarihin Trakya Bölgesi'nde kaybedilen şehirlerin istirdat edilmesini yakından takip ediyor oluşu bu görüşümüzü desteklemektedir.

Başta Sol Cenah Kumandanlığı'na bağlı birimler tarafından fotoğraflanarak raporlanan bu sahneler, kamuoyunda bir yankı uyandırabilmiş midir? Bahsi geçen raporlar ve fotoğraflar dönemin İstanbul basınında kendisine fazlasıyla yer bulurken, pek çok araştırmacı bu kaynaklardan hareketle kaleme aldığı çalışmalarda Balkan Savaşları'ndaki mezâlim olgusunu ön plana çıkarmıştır[914]. Fakat bu çalışmalarda, ilgili ürünler Avrupa basınından ziyade Osmanlı kamuoyu bağlamında ele alınmıştır. Dolayısıyla bu bölümde birçok çalışmaya konu olan bu kaynaklar, arşiv belgeleri üzerinden bir okumayla farklı bir bağlama oturtulmaya çalışılmıştır. Bu noktada

---

[913] *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Y.: 38, S.: 89, Ankara 1989, s. 57-60.

[914] Bu noktada kapsamlı bir çalışma için bkz.: İlker Alp, *Bulgarian Atrocities "Documents and Photographs"*, Oxford University Press, London 1988; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1877-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1989.

kısaca belirtmek gerekirse, bahse konu olan fotoğraflar ile raporların başta Şehbâl ve Donanma dergileri olmak üzere Tasfir-i Efkâr gazetesinde sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Meseleyi Avrupa kamuoyu bağlamında ele aldığımızda ise aynı ürünleri L'llustration dergisinde fazlasıyla görmekteyiz[915]. Söz konusu fotoğraflar, yine Arda Nehri civarında gerçekleştirilen bir tahkikatın ardından bölgede meydana gelenlerin uluslararası bir komisyon tarafından incelenmesi gerektiğine dair sunulan önerinin ardından Carnegie Vakfı'nın hazırlamış olduğu raporda da kendisine yer bulmuştur[916].

8.5. Sinemanın Savaş Sahasında Bir Propaganda Aracı Olarak Kullanılması

Lumière kardeşler 1895 yılında Thomas Alva Edison'un hareketli resimler gösteren kineteskop cihazından çok daha kompleks bir makine icat etmişlerdir. Bir mühendislik ürünü olan sinematograf, hem projeksiyon, hem kamera hem de baskı makinesi olarak kullanılabilmeteydi. İlk gösterimini 22 Mart 1895 tarihinde Paris'te Ulusal Sanayii Özendirme Derneği üyelerine gerçekleştiren Lumière kardeşler, 28 Aralık 1895 tarihine gelindiğinde Paris'teki Capucines Bulvarı'nda bulunan Grand Cafe'de düzenledikleri gösterimle, icatlarını kamuoyuna tanıtmalarının ardından sinemanın tarihsel yolculuğu da başlamıştı[917]. Fakat Lumière kardeşler, bu icatlarının kısa bir süre sonra kamuoyunu mobilize edebilecek bir propaganda aracı olarak kullanılabileceğini düşünmüş olmasa gerekir. Üstelik sinematagrof, aynı amaç ile kısa bir süre sonra savaş sahasındaki yerini de almaya başlamıştır. Her ne kadar Balkan Savaşları, kamuoyu bağlamında meydana gelen ve aynı çizgide yürütülen ilk savaş olmasa da sinematografın bu bağlamı 1912-1913 yıllarında oldukça derinleştirdiği söylenebilir. Konu hakkında kaleme alınan çalışmalar ortak bir ifadeyle film kaydına alınan ilk savaşın Birinci Dünya Savaşı olduğunu ileri

---

[915] Bu noktada makul sayıda örnek için bkz.: *L'illustration*, No.: 3675, 2 Ağustos 1913, s. 105; *L'illustration*, No.: 3675, 2 Ağustos 1913, s. 92-93; *L'illustration*: No.: 3675, 2 Ağustos 1913, s. 106; *L'illustration*, No.: 3679, 30 Ağustos 1913, s. 159; *L'illustration*, No.: 3640, 30 Kasım 1912, s. 436; *L'illustration*, No.: 3675, 2 Ağustos 1913, s. 87.

[916] *Carnegie Endowment for International Peace, Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Published by the Endowment Washington D.C. 1914, s. 109-122.

[917] Ali Özuyar, *Babıâli'de Sinema*, İzdüşüm Yayınları, İstanbul 2004, s. 13.

sürmektedir[918]. Fakat aslına bakılırsa sinemanın perdeleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha önce harp sahasındaki sahneler için açılmıştır. Nitekim 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ardından Sudan Savaşı, İspanya-Amerika Savaşı, Filipin Savaşı ve Boer Savaşı sırasında sinematografların harp sahasında kayıtta olduğu bilinmektedir[919].

Fotoğraf 18: Mançurya'da harp sahasından kayıt alan bir sinematograf ("En Mandchourie", *L'ıllustration*, No.: 3195, 21 Mayıs 1904, s. 344, 345).

Sinema, her ne kadar I. Dünya Savaşı ile birlikte uluslararası alanda etkili bir propaganda gücü olarak ön plana çıksa da Balkan Savaşları'nın bu bağlamda sinema adına bir prova görevi gördüğü söylenebilir. Özellikle Amerikan basınından elde edilen veriler doğrultusunda ülkede, Balkan Savaşları'na dair birçok sinema şeridinin gösterime girdiği bilinmektedir. Sözgelimi, 24 Eylül 1913 tarihli The Star gazetesindeki film ilanları sayfasına bakılacak olursa, Balkan Savaşları 2 savaş

[918] Christina Stojanova, "The Great War: Cinema, Propaganda, and the Emancipation of Film Language", *Acta Univ. Sapientiae, Film and Media Studies*, Vol.: 14, 2017, s. 131-156; Pierre Sorlin, "War and Cinema: İnterpreting the Relationship", *Historical Journal of Film, Radio and Television*, Vol.: 14, No.: 4, 1994, s. 357.

[919] Stephen Bottomore, "Filming, faking and propaganda: The origins of the war film 1897-1902", *Universiteit Utecht*, Hollanda 2007, s. xv. Paul Virilio ise bu noktada birtakım önermeler ileri sürerek Rus-Japon Harbi'ni sinema ve savaş bağlamının başlangıç noktası olarak değerlendirmektedir bkz.: Paul Virilio, *War and Cinema: The Logistic of Perception*, Çev.: Patick Camiller, Verso, Londox 1989, s. 68.

muhabirinin tanıklıkları ve çektikleri fotoğraflar doğrultusunda "*Savaş Muhabirleri*" adı altında gösterime girecektir. Toplamda 110 "*heyecan verici*" sahneyi konu edinen filmde düşen bir uçak, savaş alanında meydana gelen patlamalar, bir trenin devrilmesi ve enkaz halindeki bir köprüden sahneler yer almaktadır[920].

Balkan Savaşları sırasında 29 film şirketinin savaşı konu edinen toplam 109 adet film hazırladığı göz önüne alınırsa sinematografın bu süreçte ne denli etkin bir şekilde kullanıldığını daha net verilerle değerlendirebiliriz. Bu filmlerin 42'si Fransız, 23'ü İtalyan, 15'i Sırp, 11'i İngiliz, 7'si Bulgar, 2'si İtalyan-Fransız, 1'i Alman, 1'i Avusturya-Macar ve 1'i de İngiliz, Fransız, Alman ortak yapımlarıdır. Balkan Savaşları'nı konu edinen filmleri hazırlayan şirketler arasında ön plana çıkanlar ise Paté, Gaumont ve Eclaire Film'dir[921]. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu noktada tam anlamıyla aktivite gösteremediği, daha çok Avrupa kamuoyunda sinematografı ile oluşturulan kamuoyuna karşı hamlelerde bulunmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar Balkan Savaşı sırasında sinema üzerinden birkaç münferit teşebbüsün izine rastlansa da bu teşebbüslerin müspet bir sonuca ulaştığını söyleyebilmek oldukça zordur. Bununla birlikte resmî evraklarda izine rastlanamasa da muhabirler tarafından kaleme alınan günlüklerde Osmanlı Ordusu içerisinde yer alan iki sinematograftan bahsedilmektedir[922]. Gaumont film şirketi adına çalışan Avustralyalı Hubert George Wilkins[923], Osmanlı Ordusu içerisinde yer almakla birlikte savaş sırasında hareketli fotoğraflar kaydeden ilk kişidir[924]. Yine Seppings-Wright da kendisiyle Pera'da karşılaştığı ve savaşı eğlenceli bir meşgale olarak gören Sir Bryan Leighton'un bir sinematograf cihazı ve operatörüyle birlikte İstanbul'da

---

[920] "The War Correspondents", *The Star*, Vol.: 15, No.: 179, 24 Eylül 1913, s. 3.

[921] İgor Despot, *The Balkan Wars in the Eyes of the Warring Parties*, Unites States of America 2012, s. 229. Balkan Savaşı sırasında Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ orduları içerisinde görevde bulunan film yapımcıları hakkında daha fazla bilgi için bkz.: İgor Despot, *a.g.e.*, s. 230.

[922] Philip Gibbs, Bernard Grant, *a.g.e.*, s. 156.

[923] Avustralya'nın savaş ve keşif tarihi hafızasındaki önemli figürlerinden olan Wilkins mühendislik eğitimi almakla birlikte fotoğrafçılık ve sinematografi ile ilgili çalışmalarda da bulunmuştur. Nitekim 1908 yılında sinematograf olabilmek adına İngiltere'ye giden Wilkins, Gaumont Film Şirketi'nde sinematograf, Daily Chronicle Gazetesi'nde de muhabir olarak görev almaya başlar. Balkan Savaşı, Wilkins'in kişisel kariyerinde bir dönüm noktası olmuştur. Savaşı Osmanlı Ordusu ile birlikte takip eden Wilkins, bir muharebeyi hareketli olarak kaydeden ilk kişi olarak anılmaktadır. Daha fazlası için bkz.: Jim Rogers, *South Australian Aviation Significant Aviator Profiles Sir Hubert George Wilkins*, Australia 2015, s. 1-21.

[924] Fay Anderson, Richard Trembath, *Witness to War: The History of Australian Conflict Reporting*, Melbourne University Publishing, Melbourne 2011, s. 41-42.

bulunduğundan bahsetmektedir[925]. Westmorland ve Cumberland Yeomanry'de binbaşı olarak görevde bulunan Leighton, Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte kendisine verilen görev uyarınca İstanbul'a hareket etmiştir[926]. Leighton bu resmî görevinin yanında The Illustrated London News dergisinin savaş sanatkârları arasında yer almakta ve bu doğrultudaki faaliyetleri ile ön plana çıkmaktadır[927]. Her ne kadar Binbaşı Leighton'ın izine resmi evraklarda rastlanamasa da İngiltere basınında yer alan haberlere göre, kendisinin Balkan Savaşı sırasında kaydettiği görüntüler, askerî eğitim verilen karargâhlarda yine kendisi tarafından gerçekleştirilen konferanslarda eğitsel olarak sunulmuştur. İngiltere basını ise bu eğitim konferanslarını "Sinematograf İçin Yeni Kullanım" ifadeleriyle değerlendirmiştir[928].

Osmanlı Devleti açısından bu doğrultudaki ilk gelişme 29 Aralık 1912 tarihinde, Bükreş Sefiri tarafından Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan'a gönderilen bir telgraf ile başlamıştır. Bükreş Sefiri'nin belirttiğine göre; Pate (Path) başta olmak üzere bazı sinematograf kumpanyaları tarafından "*esna-yı harpte Türklerin güya reva görmekte oldukları mezâlimi*" tasvir eden ve "*gayet feci bazı levhalar*", Avrupa şehirlerinde gösterime girmekte ve "*bu suretle efkâr-ı umûmiyede hakkımızda nefret husulüne çalışılmaktadır.*" Sefirin naklettiğine göre bu levhalar sinematograf kumpanyalarına para verilerek yaptırılmaktadır. Sefir, Hariciye Nazırı'na yaptığı bu bilgilendirme ve tespitin ardından bir öneride bulunarak, yabancı gazete muhabirlerinin savaş sırasında "*düşmanlarımız tarafından fi'l hakika ika olunan mezâlim ve vahşet sahnelerinden bir kaçının*" yer ve tarihi ile birlikte, hatta mümkünse öldürülen birkaç kişinin ismini açıkça belirttiği makalelerinden hareketle "*maruf sinematograf kumpanyalarının aynı vesait ile veya diğer münasip bir suretle*" teşvik ettirilmesini gündeme getirmiştir. Bükreş Sefiri böylelikle Avrupa kamuoyunda oluşturulan bu algının önüne geçilebileceğinden söz etmektedir[929].

Hariciye Nazırı'nın bu konu hakkında nasıl bir cevap verdiği tespit edilemese de meselenin aynı tarihlerde gündemdeki yerini koruduğu görülmektedir.

---

[925] H. C. Seppings-Wright, *a.g.e.*, s. 148.
[926] "At the Seat of War", *Leeds Mercury*, No.: 22.790, 28 Ekim 1912, s. 4.
[927] *The Sketch*, Vol.: LXXX, No.: 1.031, 30 Ekim 1912, s. 52.
[928] "New Use For Cinematograph", *Staffordshire Sentinel*, No.: 15.181, 21 Mayıs 1913, s. 4; "Detachment Orders", *Todmorden&District News*, No.: 2290, 4 Nisan 1913, s. 4.
[929] BOA, *HR.SYS.*, 2080/1.

Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti Başkanı adına genel sekreter Hüsamettin Bey imzasıyla 13 Aralık 1913 tarihinde Talat Bey'e sunulması için kaleme alınan bir mektup, bu bağlamdaki en somut çabalar arasında yer almaktadır. Mektuptaki ifadelere bakılacak olursa, Balkan Savaşları sırasında Türklere karşı uygulanan eziyet ve işkencelerden hareketle tüm milleti intikam duygusuyla donatmak ve bunu kalıcı bir şekilde tesis etmek gerekmekteydi. Fakat milletin okuma yazma oranındaki düşüklük göz önüne alınırsa "*fotoğrafların ciltler dolusu değerli eserden çok daha güzel ve herkesin anlayabileceği etkili bir araç*" olduğu ortadaydı. Hüsamettin Bey sözü devamında, sinematografın bu uğurda en etkili cihazlardan biri olduğuna getirmekte ve alet sayesinde şehirlerden köylere kadar tüm fertlere, Balkan zulmünü tasvir eden sinematograf şeritlerinin izletilerek genel uyanışın sağlanabileceğini belirtmektedir. Cemiyetin bu noktada talep ettiği tek şey; istilaya uğrayan mahallerde serbestçe incelemelerde bulunabilmek, gerekli mahallerde çekim yapabilmek ve son olarak da mahallî idarecilerin kendilerine bu konuda yardımcı olmalarıydı[930]. Cemiyetin bu teşebbüsü dönem içerisinde gerek basın, gerekse propaganda yayınlarının sütun ve sayfalarında bolca yer aldığı "tanıklık" meselesinden neşet etmesi bakımından da oldukça önemlidir.

Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti tarafından 1913 yılında neşredilen "Âlâm-ı İslâm Rumeli Mezâlimi Bulgar Vahşetleri" adlı eserin "ifâde-i mahsusa" kısmında da belirtildiği üzere; "*hiçbir zaman hiçbir yerde katiyyen vaki olmayan feci cinayetler işkenceleri musavver sinematograf şeritleri tersîm etdirerek yalnız bilâd-ı meşhûrede değil, ufak kaza ve nahiyelerde bile mevki temaşaya vaz etdiren*" Bulgarlar "*ırklarına Türk düşmanlığı ve garb efkâr-ı umûmiyesine Türk barbarlığı hissini telkin edmiş, zalim oldukları halde kendilerini mazlûm mevkiinde göstermeye muvaffak olmuşdur.*"[931] Cemiyet tarafından yayınlanan kitapta yer alan bu ifadeler bir yanıyla yukarıda da belirtildiği gibi yine cemiyet tarafından 1913 Aralık ayında gündeme getirilen sinema filmi hazırlıklarının adeta çıkış noktası gibidir.

Anlaşılan o ki Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti, sinematograf aletinin kullanımına yönelik Bükreş Sefiri'nden farklı bir görüşe sahiptir. Sefir, bu cihazın

[930] Söz konusu belgenin kullanıldığı bir çalışma ve daha fazlası için bkz.: Ali Özuyar, *a.g.e.*, s. 35-41.
[931] *Âlâm-ı İslâm Rumeli Mezâlimi Bulgar Vahşetleri, İslâmiyet'in Enzâr-ı Bâsiretine Âlem-i İnsaniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1329, s. 3.

Avrupa kamuoyunda "aleyhimize" oluşturulan algıyı yıkmak ve hatta aynı yolu takip ederek bu algının yanlış olduğunu gösterebilmek için gündeme getirirken, cemiyet ise sinematografı Osmanlı kamuoyuna yönelik bir mobilizasyon aracı olarak kullanılmasını önermektedir. Fakat yaklaşık 1 yıl ara ile gündeme gelen bu iki teşebbüsün de sonuçsuz kaldığı söylenebilir.

Fotoğraf 19: Sinematografın Balkan Savaşı sırasında kullanımını gösteren bir kare (*Le Petit Journal*, No.: 1146, 3 Kasım 1912, s. 352).

Fakat muharip devletlerarasında yer alan Bulgaristan'ın sinematograf cihazını çok daha erken tarihlerde bir kamuoyu oluşturma ve propaganda aracı olarak kullandığı görülmektedir. Öyle ki "Makedonya Sorunu" bağlamında 1903 yılında Bulgaristan tarafından hazırlanan sinema filmi, bölgede Bulgar çetecileri tarafından işlenen cinayetlerin Türk-Müslüman ahaliye tahvil edildiğini göstermektedir. "Osmanlı Mezâlimi" adını taşıyan film, kısa süre içerisinde Avrupa başkentlerinde de gösterime girmiştir[932]. Bununla birlikte sinematograf cihazı yine Bulgaristan

[932] Ali Özuyar, "Sinemanın Siyasi Bir Propaganda Aracı Olarak Balkan Ulusları Üzerindeki Etkileri (1903-1916), *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.: II, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya 2013, s. 1107.

tarafından Balkan Savaşları'nda harp sahasında da aktif bir şekilde kullanılmıştır[933]. Sözgelimi, Edirne'yi teslim alan Bulgaristan Ordusu'nun şehre girer girmez yapmış olduğu ilk faaliyetlerden biri, ele geçirilen tabyalardan sokak araları ve mimarî eserlerin içerisine kadar görüntü kaydı almak olmuştur[934].

Fotoğraf 20: Viyana'da yayınlanan Wiener Caricaturen isimli karikatür dergisinin I. Balkan Savaşı devam ederken yayınlanan 1 Aralık1912 tarihli sayısının kapak görseli. Kameraman: Baylar şimdi Türk subayı rolü yapacaksınız ama gerçek Türkler gibi hızlı kaçmayın yavaş hareket edin ki kamera çekebilsin[935].

---

933 Rumeli Muhcirin-i İslamiyye Cemiyeti tarafından hazırlanan bir propaganda kitabında da Bulgarların "hiçbir zaman hiçbir yerde katiyyen vaki olmayan feci cinayetleri" sinematograf şeritleri ile tüm şehirlerde gösterime soktukları ifade edilmektedir bkz.: Mustafa Keskin, "Âlâm-ı İslâm Rumeli Mezâlimi Bulgar Vahşetleri: İslamiyet'in Enzâr-ı Basîretine Âlem-i İnsniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 298.

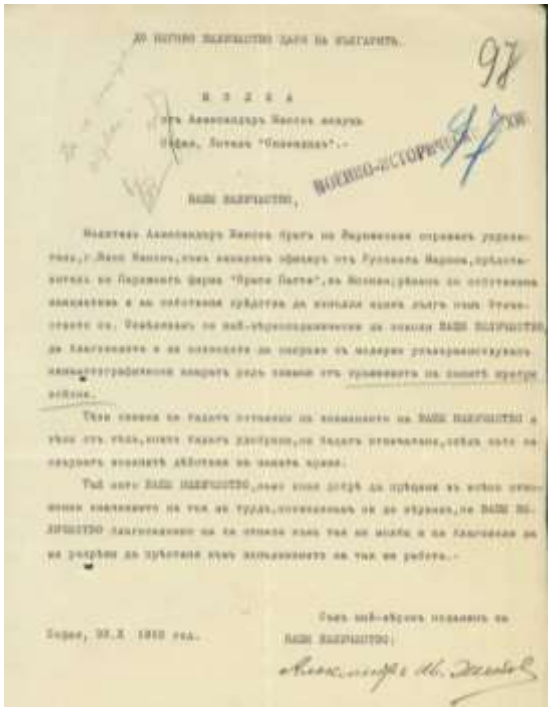
934 3 part halinde bulunan bu görüntülere Trakya Üniversitesi Kütüphanesi, Kent Varlığı Veritabanı üzerinden ulaşım sağlanabilmektedir bkz.: http://193.255.140.15/yordamma/index.php#.X7wsZvkzbU (Erişim Tarihi: 24.11.2020). Söz konusu dönemi konu edinen birkaç çalışma için bkz.: İlker Alp, "Edirne'nin İşgali ve Tunca Adası (Sarayiçi) Soykırımı", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: II, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 59-124; Mehmet Okur, "Tanıkların Dilinden Balkan Savaşları'nda Edirne'nin İşgali ve Gelişen Olaylar", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: II, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 125-142; Nurten Çetin, "Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, C.: I, Ed.: Osman Köse, Samsun 2016, s. 287-301.

935 *Wiener Caricaturen,* Vol.: XXXII, No.: 49, 1 Aralık 1912, kapak sayfası.

30 Ekim 1912 tarihinde Varna Bölgesi Valisi Jeko Jekov'un erkek kardeşi Aleksandır Dzhekov'un Bulgaristan Kralı Ferdinand'a hitaben kaleme aldığı dilekçe de bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Sofya Seplendid Otel'den gönderilen telgrafta, Paris merkezli "Bratya Patte (Pate Kardeşler)" sinematograf şirketinin Moskova temsilciliğinde görevde bulunan Aleksandır Dzhekov, öncelikle Ferdinand'a "*vatan borcunu yerine getirmek*" istediğini belirtmektedir. Bu doğrultuda "*modern bir kamera ile cesur birliklerimizin savaş fotoğraflarını çekebilmek*" için izin isteyen Aleksandır, bu fotoğrafların savaş bittikten sonra majestelerinin beğenesine sunulacağını bildirmekte ve ardından bu görsellerin onaylanması halinde de basılmasını talep etmektedir. Aleksandır son olarak yapmak istediği bu işin "*önemini sadece majestelerinin anlayabileceğini*" bildirmekte ve kendisine bu bağlamda kolaylık gösterilmesini beklemektedir[936].

Ne var ki Çar, fotoğraf ve sinematograf makinesine karşı oldukça önyargılıdır. Balkan Savaşları sırasında cephede görevde bulunan muhabirlerden Bernard Grant, ilerleyen tarihlerde Ferdinand'ın fotoğrafını çekebilmek için kendisinden izin istemiş fakat Çar, buna müsaade etmemiştir. Öyle ki Ferdinand, fotoğrafçıların kendisine suikast düzenlemek için kılık değiştiren birer casus olduğunu düşünmekte ve düşüncelerini "*Fotoğrafçılık bir meslek değil bir hastalıktır.*"[937] ifadesiyle sonlandırmaktadır.

[936] DVIA, f. 40, op. 2, AU 171, s. 97.
[937] Bernard Grant, *To the Four Corners the Memoirs of a News Photographer*, London Htutchinson, 1933, s. X-XI.

Belge 13: Aleksandır Dzhekov'un Çar Ferdinand'a yazdığı telgraf **Kaynak:** DVIA, f. 40, op. 2, AU 171, s. 97.

Öte taraftan Dzhekov'un yapımcılığında tamamlanan üç saatlik film 1914 yılının Haziran ayında "The Glorious Bulgarian War Against Turkey" adı ile gösterime girmiştir[938]. Bulgaristan Ordusu içerisinde görevde bulunan ve 1913 tarihinde Balkan Savaşı'na dair hazırladığı kısa film ile birlikte savaş sırasında çektiği 400-500 civarındaki fotoğrafı Belgrat'ta sergileyen Samson Çernov da sinematografi faaliyetleri ile ön plana çıkmaktadır[939].

Sinema, savaş sahasındaki asıl ağırlığını II. Dünya Savaşı ile birlikte göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte sinematografın buraya gelene kadar savaş sahasından eksik olmadığı görülmektedir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında sinema, propagandif yönü ile etkin bir şekilde kullanılmıştır. Sinemanın bu yönü Balkan Savaşları üzerinden ilerleyen yıllarda da devam etmiş hatta bu etki erken Cumhuriyet döneminde bazı diplomatik temasları dahi gündeme getirmiştir. Dönemin Belgrad Elçisi Haydar Bey'in 22 Mart 1934 tarihinde bildirdiğine göre;

[938] İgor Despot, *a.g.e.*, s. 230.
[939] Samson Çernov, *Albuma iz Perioda Balkanskih Ratova 1912-1913* (1912-1913 Balkan Savaşları Sürecine Ait Albüm), Sırbistan Milli Dijital Kütüphanesi.

Belgrad'da neşredilmekte olan Ştampa gazetesinin 16 Mart tarihli nüshasında yer alan bir haberde Avala Sineması'nın "Balkan Muharebesi" adı altında bir filmi gösterime alacağı belirtilmektedir. Elçinin telgrafına konu olan film, Sırp Ordusu'nun Osmanlı Devleti'ne karşı elde ettiği galibiyeti konu edinmektedir. Filmin gösterime gireceği tarih ise oldukça dikkat çekicidir. Gerek "*Cumhuriyet Hükümetimiz ile Yugoslavya arasındaki münasebatın günden güne inkişafi*" gerek "*son zamanlarda iki hükümet arasında, Balkın Paktı'nın imzalanmasıyla bu münasebatın daha samimi bir safhaya girdiği esnada bu gibi filmlerin gösterilmesinin münasip olmayacağı*" oldukça açıktır. Elçi bu noktadaki endişelerini bir mülakat sırasında Hariciye Müsteşarı'na da belirtmiş fakat Müsteşar bahsi geçen filmde "*Türkiye'yi rencide edecek bir şey mevcut olmadığını ve milletlerin gurunun okşayacak bu gibi filmlerin gösterilmesinin tabi görülmesi lazım geldiğini*" belirtmiştir. Nitekim filmi izleyen Elçilik tercümanı da Müsteşar'ın ifadelerini teyit eder nitelikte "*filmin şekil itibarıyla Türk hassasiyetini rencide edecek mahiyette olmadığını ve seferberlik ilanı, piyade, süvari ve topçu askerlerinin hareketlerinden Belgrat'taki Kalemeydanı surlarından bazı ufak tefek top atışlarının filme alınmasından*" ibaret olduğu açıklamasını yapmıştır[940].

[940] BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, 252-697-2.

SONUÇ

Osmanlı basın tarihi çalışmalarının da sıklıkla ifade ettiği üzere, Osmanlı modernleşmesinin kendisinden çok şey beklediği Takvîm-i Vekâyi, üstlendiği tüm görevlerin ötesinde yayınlanmasından sadece 1 yıl sonra savaş sahasının sadece askeri bir mücadele alanı olmadığını da göstermiştir. Öyle ki İbrahim Paşa karşısında alınan mağlubiyetler, gazetenin resmi daireler ve devlet memurları ile sınırlı olan okuyucu kitlesinden gizlenmiş; daha doğru bir ifadeyle sansür ve propagandif müdahaleler ile savaşın sonucu "galibiyet" olarak yansıtılmıştır. Gazete, bu "yayın politikasını" 1854 Kırım Savaşı'nda da sürdürmüştür. Ne var ki 19. yüzyılın ortasında meydana gelen bu savaş sırasında, The Times muhabiri William Howard Russell'ın gazetesine gönderdiği telgraf, işleri bambaşka bir boyuta taşımıştı. Artık savaş sahası gündelik basının en önemli kamusal alanlarından biri haline gelmişti. Üstelik toplumun gazetelere giderek aşina olmaya başladığı bu dönemde, kamuoyunun harp hakkında daha hızlı ve daha fazla bilgi sahibi olmak istemesi, Osmanlı Devleti'ndeki ilk özel gazetecilik faaliyetlerinin başlaması ile paralel bir seyir takip etmiş, bu istek özel gazeteciliğin filizlenmesine bir nebze de olsa katkı sağlamıştır. Öte taraftan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1897 Osmanlı-Yunan Harbi, kamuoyunun beklentileri doğrultusunda basının teknik ve lojistik olarak ivmelenmesine neden olmuştur. Artık gazetelerin harp haberi yayınlaması kadar bu haberlerin sayfa sütunlarında çok daha belirgin bir şekilde yer alması ve gazetelerin taşraya da nakledilmesi gerekmekteydi. Fakat Osmanlı Devleti, modern anlamda basının bir "savaş silahı" olduğunu ilk kez Trablusgarp Savaşı sırasında deneyimlemiştir. İtalyan cephesinde görevde bulunan gazete muhabirlerinin, savaş hakkında kaleme aldığı makalelerin hiçbir gerçeklik değeri olmadığını fark eden Osmanlı bürokrasisi, bu haberlerin kıta Avrupası'nda kendi aleyhine bir kamuoyu meydana getirdiğini fark ettiğinde ise iş işten geçmişti. Ne var ki kamusal mücadelede geç kalmış olmasına rağmen pes etmeyen Osmanlı Devleti, kendi cephesinde yer alan muhabirler vasıtasıyla aynı izleği takip etmesine hatta en azından bölge kamuoyunu yanına çekebilmek adına bir karargâh gazetesi yayınlamasına rağmen Londra Sefiri Tevfik Bey'in de ifadesiyle "kamuoyu savaşı" kaybedilmişti. Ancak bu kayıp kısa süre sonra başlayacak olan Balkan Savaşları için önemli bir tecrübe olmuştur. Bu tecrübenin ilk somut adımı ise Osmanlı ordusu ile birlikte

cephede görev yapacak savaş muhabirlerini organize etmek için oluşturulan Tetkik ve Teftiş Komisyonu olmuştur. Harp sahası ile merkez arasındaki koordinasyonu da sağlayacak olan bu komisyonun işlevi, Harbiye Nezareti tarafından hazırlanan "Yabancı Muhabirler Nizamnamesi" ile daha belirgin bir hale gelmiştir. Aslına bakılırsa bu nizamname "askeri sansür"den başka bir şey değildi. Ne var ki askeri sansür savaş sırasında sadece Osmanlı Devleti tarafından değil diğer tüm Balkanlı müttefikler tarafından da aktif bir şekilde uygulanmıştır. Öte taraftan cephedeki savaş muhabirlerine uygulanan askeri sansürün şiddeti, savaşın gidişatıyla paralel bir seyir takip etmiş, söz konusu nizamnameye getirilen ilave maddeler ile organizasyonun eksikleri giderilmeye çalışılmıştır. Öyle ki yabancı muhabirlerin cephedeki görev tanımlarını belirleyen nizamnamenin yanı sıra cephe görevinde bulunabilmek için yerine getirilmesi gereken bir dizi bürokratik işlem daha gerekmekteydi. Organizasyonun bu noktasında devreye giren Hariciye Nezareti, cephede görev almak isteyen her muhabirin mensubu olduğu sefarethaneden ve/veya gazete editöründen bir tavsiyename yazısı ile resmî başvuru gerçekleştirmesini istemiştir. Osmanlı hariciyesinin bu başvurular sırasında üzerinde önemle durduğu nokta ise ilgili muhabirin Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Devleti lehine makaleler kaleme almış olmasıydı. Hariciyenin cepheye alınacak muhabirlerin belirlenmesindeki bu tutumu, az önce sözü edilen tecrübenin bir yansıması olmakla birlikte başvuruların resmi makamlar üzerinden gerçekleştirilmesi, bürokrasinin bu organizasyona bireylerden çok kurumları dâhil ettiğini göstermektedir. Ancak ne taraftan bakılırsa bakılsın son derece tutarlı argüman ve tecrübesel öngörüler ile kurgulanmış olan bu organizasyon, günün sonunda başarısızlığa uğramış hatta mahkum olmuştur. Öyle ki savaş basınının mutfağında yer alan aktör ve dinamikler, Osmanlı bürokrasisinin tasarladığı bu organizasyonu, cephenin umulmadık ve kontrol altına alınamayan koşulları ile yerle yeksan etmiştir.

Bununla birlikte cephe basınının organizasyonundan bahsederken her ne kadar ön planda yer alan aktörler savaş muhabirleri olsa da I. Balkan Savaşı sırasında ataşemiliterler de bir gözlemci olarak cephedeki yerlerini almışlardır. Ataşemiliterler özelinde arşiv merkezli gerçekleştirdiğimiz incelemeler, söz konusu personellerin sadece askerî bir gözlemci olmanın ötesinde görevler yerine getirdiğini göstermiştir.

Sözgelimi Avusturya zabiti mülazım Hoffman'ın aynı zamanda ülkesinin önemli gazetelerinden Neue Freie Presse'nin muhabiri olması bu noktada dikkat çekici bir örnektir. İşin daha da ilginç olanı, Osmanlı Batı Ordusu'nun Yanya'da gerçekleştirdiği savunma ve harbin gidişatına dair Hoffman'ın tanıklıklarını merkeze bir varaka halinde iletmesidir. Fakat aynı tür bir istihbaratın kendisi hakkında ayyuka çıkmasını istemeyen Osmanlı bürokrasisi, bu ataşemiliterleri kelimenin gerçek anlamıyla devlet nezaketi göstererek cepheye almamıştır. Kaldı ki Japonya'dan Portekiz'e kadar 11 ülkenin ataşemiliterler ile Balkan Savaşı'nı takip etmek istemesi, bu gözlemin sadece askeri bir faaliyetten çok daha fazlası olduğunu göstermektedir. Öte taraftan Amerika'dan Avrupa'ya, İskandinavya'dan Orta ve Uzak Doğu'ya kadar toplamda 15 ülkenin muhabirler ve askeri gözlemciler ile takip ettiği I. Balkan Savaşı, 20. yüzyılda uluslararası kamuoyu oluşturabilme adına basının ne denli etkin ve etkili bir araç olduğunu göstermektedir.

Balkan Savaşı başladığı sırada İstanbul basını II. Meşrutiyet'in adeta bir furyaya dönüştürdüğü yapısını kaybetmiş olsa da iktidar yanlısı ve muhalif olmak üzere daha önce hiç olmadığı kadar iki kutuplu keskin bir hal almıştı. Savaş öncesinde değişen hükümet, hükümetin karşısında yer alan İttihat ve Terakki, kozlarını daha önce pek çok kez basın üzerinden paylaşmıştı. Ne var ki savaşın başlamasıyla birlikte iyiden iyiye gerilen bu ortam karşısında, yerel ve uluslararası kamuoyunun, gerekirse devletin tüm imkânları seferber edilerek kontrol edilmesi hatta ele geçirilmesi gerekmekteydi. Her ne kadar yerel ve uluslararası bağlamda gerçekleştirilen bürokratik düzenlemeler, temelde farklı dinamiklere dayanıyor olsa da bu hedefe ulaşabilmek için yegâne araçlardan biri de basın olmuştur. Bu doğrultuda bürokrasinin savaş öncesinde eline aldığı "pusula", basın için kaçınılmaz bir şekilde "sansürü" göstermekteydi. Öyle ki sadece başkent kamuoyu değil Tarsus ve Beyrut gibi uç noktalardan şehbenderliklere kadar toplumun büyük bir kısmı savaşın gündemi hakkında bilgi sahibi olmak istiyordu. Bu doğrultuda askerî seferberlik sürecine kamusal seferberliği de eklemleyen bürokrasi, 7 maddeden oluşan pusulayı ülke çapında yürürlüğe koymuştur. Böylece savaş ajandasında Harbiye Nezareti'nin onayladığı haberler dışında hiçbir haber yayınlayamayacak olan Osmanlı basınına, içeriksel bir politika hazırlanmış oluyordu. Bu noktada

belirtmekte yarar var ki bu pusula, Osmanlı basınının savaş sırasında yayın politikasının organize bir sansür ile belirlendiği ilk uygulama olmuştur. Hal böyleyken başta Takvîm-i Vekâyi ve Osmanlı Telgraf Ajansı gibi resmi ve merkezi devlet aygıtlarını devreye sokan bürokrasi, savaşın başından sonuna dek bu kurumları adeta bir törpü gibi kullanmıştır. Ancak resmî kayıtlardan elde ettiğimiz veriler, bu törpünün savaş sırasında sık sık kırıldığını göstermektedir. Örneğin devletin resmi gazetesi ve kamusal sesi olarak ifade edebileceğimiz Takvîm-i Vekâyi, her ne kadar savaşın askeri yönü hakkında günlük raporlar ile kamuoyunu bilgilendiriyor gibi gözükse de, işin aslı bu sütunların derin suskunluklar ile örülmüş olduğudur. Öte taraftan gazetenin dağıtımında yaşanan lojistik sorunlar, bu aygıt ile ülke çapında oluşturulmak istenen olumlu kamuoyunun bir türlü hazırlanamamasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Takvîm-i Vekâyi İstanbul'da günlük olarak yayın ve dağıtım gerçekleştirmiş olsa da şehrin özel gazeteleri, Takvîm-i Vekâyi'nin sessizliğini adeta yerle bir etmiştir. Keza Osmanlı Telgraf Ajansı da Takvîm-i Vekâyi'nin sütunlarında yayınlanan haberleri basına servis etmekten öte bir iş gerçekleştirememiş, kurum savaş sırasında adeta bir parazit halini almış, akabinde kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Devletin kurguladığı bu organizasyonun merkezinde yer alan Takvîm-i Vekâyi'nin bu süreçteki bir diğer görevi de "son dakika" olarak adlandırdığımız ilave yayınları neşretmek olmuştur. Böylece savaşın sıcak gündemi hakkında ortalıkta dolaşan rivayet mesabesindeki haberlerin önünü kesmek isteyen bürokrasi, icat ettiği bu aygıtı da etkin bir şekilde kullanmıştır. Fakat tıpkı gazetede yayınlanan "vukuat-ı harbiye" haberlerinde olduğu gibi, ilavelerin içeriği de olabildiğince sessizlikler barındırmaktaydı. Devlet bürokrasisinin Takvîm-i Vekâyi üzerinden kurguladığı bu organizasyon, çalışmamın ulaştığı sonuçlardan bağımsız olarak literatüre bir "ek" oluşturmamıza da imkân tanımıştır. Söz konusu organizasyonun değerlendirilebilmesi için savaş sırasında gerçekleştirdiği tüm yayınları incelenen Takvîm-i Vekâyi, bu uğraşın kendinden menkul bir sonucu olarak literatüre yatay bir katkı sağlamıştır. Öte taraftan bu bürokratik organizasyonun varlığı, cevap bekleyen bir soruyu peşi sıra beraberinde getirmiştir. Balkan Savaşları sırasında devletin gerek nizamname gerekse layiha ve pusula gibi düzenlemelerle organize etmeye çalıştığı basın, bürokrasinin kurguladığı bu şablonda başarı elde edebilmiş midir? Bu organizasyon içerisinde gerçekleştirilen hamleler,

teşhislerin doğru konduğunu fakat tedavi noktasında önemli sorunlar yaşandığını göstermektedir. Bir diğer deyişle hazırlanan düzenlemelerin tümü metin üzerinde kusursuz bir görünüme sahip olsa da pratikte neredeyse hiçbir başarı elde edilememişti. Öyle ki bürokrasinin "pusulası" şaşmamış olsaydı savaş sırasında yapmış oldukları yayınlar nedeniyle gazetecilere hapis, gazetelere ise tatil ve matbaa kapatma gibi cezalar verilmemiş olacaktı. Öte taraftan bu süreçte mekânsal kurumsallaşmada elde edilen başarılar dışında (Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti) layiha ve nizamname metinleri adeta ölü doğmuş birer evrak hükmünde kalmıştır.

Savaş basınını tüm detaylarıyla ortaya koyabilmek adına yapmış olduğumuz arşiv çalışmaları, şaşırtıcı sonuçları beraberinde getirmiş; dönemin Osmanlı basınının sınırlarını biraz daha genişletebilmemize imkan tanımıştır. Öyle ki literatüre göz attığımızda Balkan Savaşları basının başta İstanbul ile sınırlandırıldığı ancak daha sonraki çalışmalarla bu sınırın taşraya doğru İzmir ve Konya üzerinden bir yol kat ettiği anlaşılmaktadır. Ne var ki elde ettiğimiz veriler savaş sırasında Eskişehir, Tarsus ve Beyrut'ta basın faaliyetlerinin varlığını ortaya çıkarırken, Ege Bölgesi'ndeki Rumca yayınların kamusal etkileri üzerine de önemli ipuçları vermiştir.

Bunun yanı sıra basın üzerindeki sansür, haberleşmede de sıkı bir denetim olarak kendisini göstermiştir. Hiç şüphe yok ki, basın faaliyetlerinin eylemliliği haberleşme yani iletişim sayesinde gerçekleşmektedir. Osmanlı bürokrasisinin bu doğrultuda basın ile birlikte haberleşme üzerinden organize etmeye çalıştığı savaş basını, bu organizasyonun ne denli geniş ve hatta umulmadık sahalara yayıldığını göstermektedir. Sözgelimi İstanbul limanında bulunan yabancı bandıralı gemilerdeki telsiz-telgraf aletini kullanarak gazetelerine haber iletmek isteyen yabancı muhabirlerin girişimleri karşısında gerçekleştirilen uygulamalar, bu noktada altı çizilebilir bir örnektir. Bu doğrultuda İstanbul ile Avrupa arasında gerçekleştirilecek telgraf iletişimi üzerinde başta Beyoğlu Telgrafhanesi olmak üzere birçok direnç noktası tesis edilmiştir. Hatırlanacağı üzere savaş sırasında genel karargâhta hizmet vermeye başlayan sahra telgraf üssü de bu direnç noktalarına verilen önemi göstermektedir. Öte taraftan ülke içerisinde özellikle de sahil şeridinde bulunan yabancı posta kurumlarının kontrol edilerek telgraf ve posta iletişiminin denetim

altına alınması ve sefaretlerin de bu anlamda bir kaçak oluşturmaması adına denetime tabi tutulması, organizasyonun haberleşme ayağında yer alan faaliyetler arasındadır. Bunun yanı sıra savaş hakkında önemli bilgilerin dışarıya çıkışını engellemeye yönelik bütün açıkları kapatmaya çabalayan bürokrasi, bu süreçte kurumlar arasında gerçekleştirilecek haberleşmenin de şifreli bir şekilde yürütülmesini sağlayarak tutarlı ve bütünlüklü bir planlama takip etmiştir.

Savaş sırasında basının kurumsal bir kimlik kazanabilmesi için gerçekleştirilen hamleler ise doğrudan doğruya savaşın beraberinde getirdikleri ve karşılaşılan sorunların uzun vadede "köklü" kısa vadede ise "kökten" çözümüne yöneliktir. Bu hamlelerin en önemlilerinden olan Matbuat-ı Umumiye Müdürlüğü'nün kurulması adına kaleme alınan layihada da gerek Osmanlı basınının eksiklikleri gerekse bürokratik açıdan kontrolü bağlamında izah etmeye çalıştığımız pek çok noktaya atıfta bulunulmuş olması, ileri sürdüğümüz tespitlerin altını çizmekle birlikte söz konusu organizasyonun bütünlüğüne dair önemli bir göstergedir.

Fakat basının kurumsal bir yapı kazanabilmesine yönelik gerçekleştirilen hamlelerin başlangıç tarihi de oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamdaki teşebbüslerin hemen hepsi 1913'ün Şubat ayından itibaren program dâhiline alınmıştır. Bu durum, devletin savaş ilerledikçe basın ve kamuoyu eksenindeki sahip olduğu tecrübesinin arttığına ve bu anlamda bir hafıza oluşturduğuna işaret etmesi bakımından oldukça anlamlıdır. Fakat bu tarihe biraz daha yakından bakıldığında kurumsallaşma hamlelerinin Babıâli Baskını'nı sıkı bir şekilde takip ettiği görülmektedir. Dolayısıyla son dönem Osmanlı Devleti'nin görece en teşkilatlı siyasî teşekkülü olan İttihat ve Terakki'nin 1913 Ocak sonunda hükümeti ele geçirmesiyle birlikte kurumsallaşma teşebbüslerinin devreye sokulduğu söylenebilir. Kurumsallaşma faaliyetlerinin başlangıç tarihi ve muhteviyatı kadar bu faaliyetleri harekete geçiren etkenler de bir o kadar önemlidir. Dönemin ihtiyaçları doğrultusunda beliren bu teşebbüsler, temelde 2 dinamik üzerinde kurgulanmıştır. Özellikle Matbuat-ı Umûmîye Müdüriyeti layihasında iç içe geçmiş bu iki dinamik; modern Avrupa'nın örnek alınacak düzeni ve millî menfaatlerin gözetilmesidir. Denilebilir ki Osmanlı basını, İttihat ve Terakki'nin hükümette olduğu süre boyunca siyasi yaşamın

süreklilik ve kopuşlarına paralel bir salınım göstermiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı basını için nasıl ki "hürriyet" anlamına geliyorsa Balkan Savaşları aynı basının sansür ile organize edildiği, iç dinamikler üzerinden milli vurguların ön plana çıkartıldığı fakat aynı zamanda moderniteye dönük kurumsallaşmaların yaşandığı yapısal bir eşiğe gelmesine neden olmuştur. Bu eşik aynı zamanda bir sürekliliğini başlangıç noktasını da temsil etmektedir. Öyle ki gerek Osmanlı Telgraf Ajansı gerekse Osmanlı Matbuat Şirketi'nin kurulması için gerçekleştirilen çalışmalar, hazırlanan layiha ve nizamnamelerde, bu ihtiyaçların neden gerekli olduğu ve nasıl karşılanabileceğine dair tutarlı ve anlamlı argümanlar üretilmiştir. Fakat özelde savaş basını genelde ise Osmanlı basınının, tüm bu çalışmalara rağmen hedeflenen profesyonellik ve kurumsallığa ulaşabildiğini söylemek neredeyse imkânsızdır. Nitekim 1911-1913 yılları arasında devletin gündemine gelen ve bu doğrultudaki ihtiyaçların giderilmesi için hazırlanan reçeteler ve gerekli yapılanmaların neredeyse tümü aynı gerekçeler ve argümanlar ileri sürülerek Büyük Millet Meclisi'nin oturumlarında da kendilerine yer bulmuştur. Dolayısıyla Türk basınının bu noktadaki kronik sorununun çözümü, Cumhuriyet'e intikal eden meselelerden biri olmuştur.

Osmanlı Devleti, savaş basını bağlamında kurguladığı organizasyonda şimdiye dek hazırladığı nizamname, layiha ve pusula gibi düzenlemelerin yanı sıra kurumsal teşebbüslerle daha çok aktif bir savunma gerçekleştirmiştir. Fakat bürokrasinin bu tutumu, özellikle II. Balkan Savaşı sonrasında tamamıyla değişmiş ve Avrupa kamuoyu bağlamında etkinlik ve üretkenliği çok daha yüksek olan bir faaliyet programı hazırlanmıştır. Öncelikle Avrupa kamuoyundaki imajını gözeterek mevcut siyasî konjonktür içinde devlet aleyhine makaleler kaleme alan yabancı muhabirleri tespit ve ardından da ilgili muhabiri menfi faaliyetleri dolayısıyla mensubu olduğu sefarete bildiren bürokrasi, bu konuya oldukça önem vermiştir. Yeri geldiğinde bu gibi muzır neşriyatlar sebebiyle sefaretlere nota çektiği dahi vaki olan Osmanlı Devleti, savaş sırasında Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere, Amerika, Rusya ve Avusturya başta olmak üzere, birçok ülke basınını yakından takip etmiştir. Dolayısıyla çalışmamın ikinci bölümünün bu kısmında, Osmanlı Devleti'nin Avrupa kamuoyundaki imajını zedeleyen yayınlar ve bu yayınlara gösterilen tepki üzerinde durulduğu gibi Balkan Savaşları'nın önemli Avrupa ülkelerinin basınındaki yansımalarına da değinilmiştir. Bu noktada bir parantez açmak gerekirse, arşiv

çalışmalarımızdan elde edilen veriler, Balkan Savaşları sırasında Avrupa basınının özellikle de İtalya ve Fransa matbuatı üzerinden değerlendirilebilmesi için tutarlı ve anlamlı veriler sağlayacak kadar bol malzemeye sahip olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla dönemin İtalya ve Fransa matbuatı üzerinden, Balkan Savaşları basın tarihi literatürüne önemli katkılar sağlanabilir. Öte taraftan Osmanlı Devleti'nin imaj koruma ve olumlama çabaları ise savaşın başlangıcından itibaren yoğunluğunu giderek artırmış, bu çabalar özellikle 1913'ün Şubat ve Mart aylarında bürokrasinin önemli mesai harcadığı meselelerden biri haline gelmiştir. Aynı yılın Nisan ve Mayıs aylarında ise devletin imajını zedelediği tespit edilen yabancı muhabirlerin toplu bir şekilde ülke dışına çıkarılması sağlanmıştır.

Türk tarihyazımının Balkan Savaşları bağlamında en çok kullandığı fonlardan olan mezâlim olgusu ise bu organizasyon içerisinde kendisi adına ayrı bir parantez açmayı gerektirmektedir. Öyle ki bu olgunun, Osmanlı bürokrasisi tarafından oldukça erken bir tarihte Avrupa kamuoyunda ustalıkla kullanıldığı ve mezâlim vurgusu üzerinden görsel ürünler ile bir haklılık arayışı içerisinde bulunduğu, arşiv çalışmalarımızdan elde ettiğimiz sonuçlar arasındadır. Dönemin gazeteleri ile özellikle Şehbal ve Donanma dergilerinde sıklıkla yer alan bu fotoğrafların arka planında oldukça farklı bir hikâye yer almaktadır. Bu ürünler her ne kadar Osmanlı kamuoyunda yankı uyandırıp, belirli bir karşılık bulsa da devlet bu ürünlerin özellikle Avrupa basınında yer alabilmesi için kayda değer bir çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda öncelikle Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'nın istirdat edilmesinin ardından Trakya Bölgesi'nde incelemelerde bulunan Osmanlı Kolordusu tarafından münferit ve toplu ölümler fotoğraflanmıştır. Bu olayların meydana geldiği yerleşim yerlerinde özellikle gayr-i müslim kişilerin tanıklıklarının raporlanarak Batı dillerine tercüme edilmesi ve ardından da bu ürünlerin Avrupa matbuatında yayınlanması için sefaretler üzerinden adeta bir seferberlik başlatılmıştır.

Öyle ki bu seferberlik dâhilinde bir faaliyet programı tasarladığının en açık göstergesi ise II. Balkan Savaşı'nın ardından yabancı muhabirler özelinde görülen bürokratik uygulamaların değişen yönüdür. Hatırlanacağı üzere I. Balkan Savaşı sırasında sıkı bir sansüre tabi tutulan yabancı savaş muhabirleri, bu süreçte devlet propagandasını icra eden aktörler haline gelmiştir. Bu çerçevede E. Ashmead Bartlett örneğinden bahse açılan mesele, söz konusu bu bürokratik değişim ve yaklaşımın

spesifik bir olaydan ziyade anlamlı ve bir o kadar da tutarlı bir örüntü olduğunu göstermiştir. Bu doğrultudaki sansür ve propaganda faaliyetleri eş zamanlı olarak 1913'ün sonuna kadar devam etmekle birlikte, sansür ve propaganda faaliyetlerinin bürokratik anlamda I. ve II. Balkan Savaşları'nda birbirlerinin yerine kullanıldığını göstermektedir.

Bürokrasinin savaş sırasındaki bu girişimlerini anlamlı kılan iki nokta bulunmaktadır. İlk olarak tüm bu çabalar devlet tarafından planlı ve programlı bir kamuoyu faaliyetinin varlığına ve devamında da devletin basın kamuoyu diyalektiği noktasındaki farkındalığına işaret etmektedir. Bu doğrultuda hiçbir fırsatı kaçırmak istemeyen Osmanlı Devleti, münferit ve plansız bir şekilde başlayan ancak daha sonra organize bir faaliyete dönüştürülen konferanslarla, Avrupa kamuoyunda haklılık arayışlarına devam etmiştir. Artık oyunu kurallarına göre oynamaya başlayan Osmanlı bürokrasisi, tıpkı Balkanlı müttefiklerin yaptığı gibi uluslararası kamuoyunun önde gelen haber ajanslarına hatırı sayılır bütçeler ayırarak, propaganda faaliyetlerine hız kazandırmış hatta resmi anlamda gerçekleşmemiş olsa dahi kısa bir süre önce tanışılan sinematograf aleti, bu bağlamda kamusal bir araç olarak kullanılmıştır.

Her ne kadar basının sadece bir propaganda aracı ve kitlesel mobilizasyon bağlamında bir aygıt olarak kullanıldığı ilk savaşın I. Dünya Savaşı olduğu yerli ve yabancı literatürde kabul gören bir olgu haline gelmiş olsa da tez çalışmamda elde ettiğimiz bulgular bu genel kanının yanına başka bir olasılığı koymaktadır. Öte taraftan çalışmam, menzilde ulaştığı sonuçların yanında -en azından kendi bağlamındaki - Osmanlı basın tarihi çalışmalarının geleneksel metodolojisini de sorgulamaktadır. Böylece tarihyazımında şimdiye kadar üretilmiş olan Balkan Savaşları basın tarihinin, matbuat aracılığıyla tarihlendirilmesinin yanına bir başka perspektif ve sonuç ile eklemlenilmiştir. Ne var ki savaş basınının tümünü görebilme çabasının bazı eksiklik ve daha da mühim olanı riskleri beraberinde getirdiği kabul edilmektedir. Bu doğrultuda özellikle başta Osmanlı olmak üzere muharip devletlerin arşivlerinde gerçekleştirilecek araştırmalar ve dönemin Avrupa basınından elde edilecek veriler aracılığıyla tez çalışmam kapsamında elde edilen bulguların güncellenebileceği, gerçeğe bir kerte daha yaklaşma yolunda kayda değer bir adım atılabileceğini ifade etmek gerekir.

Özetle; Balkan Savaşları basınını, cephede haber peşinde koşan savaş muhabirleri üzerinden değerlendirmeye açan ve sahneyi bu bağlamda bir propaganda aygıtı olarak sinema perdesi ile kapatan çalışmamızda elde ettiğimiz verileri çok daha deskriptif bir sonuç olarak ifade etmek gerekirse. Balkan Savaşları'nın

Osmanlı bürokrasisinin yabancı muhabirlerin kolektif başvuruları ile karşılaştığı,

Yabancı muhabirlerin cephedeki çalışma şartlarını konu edinen ilk nizamnamenin hazırlandığı,

Savaş bölgesine ilk kez toplu muhabir alımının gerçekleştirildiği, aynı şekilde ülke dışına ilk toplu muhabir çıkartmalarının yaşandığı,

Savaş sırasında yerel basın adına ilk kez bir yayın politikasının belirlendiği önemli bir kırılım noktasında bulunduğu tespit edilmiştir.

Öte taraftan savaş sırasında ülke basınının 30 yıllık bir kurumun ilga edilerek yeni bir form kazandırıldığı,

Savaşın gölgesinde, başta Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti ve Osmanlı Matbuat Şirketi olmak üzere, kurumsal hamlelerin yapıldığı,

Bu kurumsal teşebbüslerin millî saikler zemininde fakat Avrupa örnek alınarak gerçekleştirilmesinin hedeflendiği,

1909 Matbuat Kanunnamesi'nde gerçekleştirilen birçok düzenleme ile birlikte kanun maddelerine dâhil edilen ilavelerin yürürlüğe alındığı,

Balkan Savaşları sırasında dönemin Osmanlı basınının sadece İstanbul ile sınırlı olmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

BOA, *BEO.*, No.: 4686/351391; 4278/320845; 4106/307886; 4039/302882; 4155/311584; 4194/314550; 4110/308191; 2356/176657; 2381/178527; 3876/290666; 4094/306980; 4094/306980; 4095/307078; 4098/307340; 4100/307475; 4108/308045; 4146/310917; 4123/309199; 4119/308898; 4144/310764; 4130/309709; 4202/315125; 4132/309872; 4199/314923; 4199/314866; 4199/314867; 4201/315032; 4201/315032; 4201/315032; 4203/315151; 4203/315151; 4205/315327; 4205/315326; 4210/315677; 4161/312031; 4161/312031; 4193/14464; 4199/314390; 4200/314955; 4200/314955; 4255/319095; 4255/319095; 4137/310219; 4092/308672; 4149/31119; 4149/31119; 4151/311305; 4139/310375; 4141/310503; 4109/308105; 4119/308911; 4117/308763; 4119/308911; 4119/308911; 4134/309976; 4134/309976; 4157/311720; 4123/309199; 4123/309217; 4123/309217; 588/44093; 4161/312031; 4142/310608; 4078/305811; 4204/315627; 4163/312224; 4219/316398; 993/74445; 4067/304956; 136/10181.

BOA, *DH. EUM. EMN.*, No.: 92/84.

BOA, *DH. İD.*, No.: 79/23; 19-2/51; 145/13; 79/3; 79/26; 79/30; 79/29.

BOA, *DH. İ. UM. EK.*, No.: 24/50.

BOA, *DH. MUİ.*, No.: 107/44; 167/20.

BOA, *DH. SYS.*, No.: 112/7; 112/6; 57/49; 116/5; 58/8; 112/23; 58/4.

BOA, *DH. ŞFR.*, No.: 270/47.

BOA, *DH. EUM. VRK.*, No.: 25/18.

BOA, *DH. KMS.*, No.: 61/53; 63/25.

BOA, *DH. MKT.*, No.: 1410/107; 1488/80; 1538/11; 1488/80; 1977/58; 575/27; 1763/12.

BOA, *DH. MTV.*, No.: 24/96; 38/39; 24/90; 24/93; 38/53.

BOA, *HR. SYS.*, No.: 1967/1; 1845/41; 1845/42; 194/10; 184/45; 1967/2; 152/36; 2081/13; 2081/10; 2081/8; 2080/20; 2081/11; 2916/125; 2080/8; 217/66; 217/67; 2469/70; 2080/3; 2913/48; 2086/90; 2087/80; 29133; 2086/54; 112/7; 2913/7; 2913/19; 1980/1; 2086/12; 2086/23; 2080/1; 1877/22; 2917/64; 2080/3; 1557/2; 1548/44; 2088/15; 2080/1; 1877/22; 2917/64; 1557/2; 1548/44; 2088/15; 53/36; 57/41; 57/43; 141/16; 112/7.

BOA, *HT. TO.*, No.: 543/85.

BOA, *HR. HMŞ. İŞO.*, No.: 194/46.

BOA, *HR. UHM.*, No.: 387/103.

BOA, *HR. SFR. 1.*, No.: 170/67; 170/39; 170/51; 167/51.

BOA, *HR. İD.*, No.: 1701/42;1 439/77; 1431/32; 1431/33; 1431/35; 1431/37; 1431/39; 1431/41; 1431/27; 1431/28; 1431/31; 1431/30; 1431/44; 1431/34; 1431/36; 1431/40; 1439/84; 1431/25; 1431/26; 1699/18; 1431/29; 1431/48; 1431/49; 1431/51; 1431/52; 1431/53; 1439; 1429/31.

BOA, *HR. İM.*, No.: 239/32; 99/48; 240/30.

BOA, *HR. SFR 04.*, No.: 860/45; 429/92; 866/86; 429/54.

BOA, *HR. SFR. 3.*, No.: 680/26; 300/9; 51/34; 284/28; 663/5; 664/2; 674/60; 708/87; 712/46; 682/5; 662/79; 672/53; 672/57; 655/2; 672/46; 672/46; 672/41; 672/43; 672/52; 662/56; 664/2; 662/88; 663/5; 636/49; 659/5; 674/4; 663/60; 660/24; 673/41; 219/39; 664/88; 268/88; 219/39; 677/35; 730/45.

BOA, *HR. TH.*, No.: 92/50; 307/18; 307/9; 131/95; 66/33.

BOA, *HMŞ. İŞO.*, No.: 61/7; 61/1.

BOA, *İ.*, No.: 1477.

BOA, *İ. HB.*, No.: 135/49.

BOA, *İ. HR.*, No.: 119/5831.

BOA, *İ. HUS.*, No.: 140/116.

BOA, *İ. TAL.*, No.: 151/18.

BOA, *KB. MAA. FE.*, No.: 7/50.

BOA, *MF. MKT.*, No.: 1237/28; 1182/1; 170/71; 170/72; 1168/44.

BOA, *MF. İBT.*, No.: 309/9.

BOA, *MB.*, No.: 900/61.

BOA, *ML. EEM.*, No.: 211/71; 200/79.

BOA, *MV.*, No.: 164/70; 169/44; 179/43; 177/36; 171/80; 171/60; 231/69; 125/176; 174/72; 231/45; 229/120.

BOA, *A.MKT. MHM.*, No.: 740/20; 738/25.

BOA, *Ş. D.*, No.: 226/73; 3115/1.

BOA, *HSDHADB.*, No.: 2/55; 8/25.

BOA, *TFR. I. AS.*, No.: 21/2002.

BOA, *Y. EE.*, No.: 44/129.

BOA, *Y. PRK. MYD.*, No.: 20/139.

BOA, *Y. PRK. BŞK.*, No.: 16/66.

BOA, *Y. PRK. HR.*, No.: 21/71.

BOA, *Y. PRK. MK.*, No.: 1/62; 1/79.

BOA, *Y. PRK. TKM.*, No.: 6/74.

BOA, *Y. MTV.*, No.: 275/103; 305/54.

BOA, *Y.A.HUS.*, No.: 454/111.

B. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BCA, *MGM.*, Nr. 30-10-0-0; 252-697-2; 17-97-10.

C. BULGARİSTAN ARŞİV BELGELERİ

CDA., f. 3K, op. 1, 206
DVIA., f. 40, 2. AU 171, op. 2.

D. FRANSA ARŞİV BELGELERİ

NS Turquie, IV. Mikrofilm, P8622.
NS Turquie, II. Mikrofilm, P8620.

II. RESMÎ YAYINLAR VE YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da İstihbarat, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2007.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Y.: 38, S.: 89, Ankara 1989.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Y.: 38, S.: 89, Ankara 1989.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Y.: 38, S.: 89, Ankara 1989.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Y.: 38, S.: 89, Ankara 1989.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D.: 1, C.:2, İçtima Senesi: 1, 07.07.1336.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D.:1, C.: 1, İçtima Senesi: 1, 06.05.1920.

T.C. Resmî Gazete, 26 Haziran 1932, S.: 2134.

III. SÜRELİ YAYINLAR

A. GAZETELER

Âlem, No.: 248-139, 30 Aralık 1912; No.: 247-138, 29 Aralık 1912.

Alemdar, No.: 320, 29 Mart 1329; No.: 86-151, 7 Kasım 1912; No.: 86-151, 7 Kasım 1912; No.: 64-148, 15 Ekim 1912.

Ballymena Observer, Vol.: LVII, No.: 2986, 18 Ekim 1912.

Cenin, No.: 1469, 14 Ekim 1912; No.:1476, 20 Ekim 1912.

Dublin Daily Express, No.: 20.979, 18 Ekim 1912.

Dundee Evening Telegraph, No.: 3973, 1 Ekim 1912.

Haberdâr, No.: 274-165,3 Şubat 1913.

Hak, No.: 1486-152, 30 Ekim 1912.

Hakikat, No.: 279, 18 Kasım 1912; No.: 281, 20 Kasım 1912.

İkdâm, No.: 5807, 22 Nisan 1913; No.: 5937; No.: 5909; No.: 5901, 26 Temmuz 1913; No.: 5907, 1 Ağustos 1913; No.: 5784, 30 Mart 1913; No.: 5651, 26 Kasım 1912; No.: 5733, 7 Şubat 1913; No.: 5734, 8 Şubat 1913; No.: 5610, 4 Ekim 1912.

İntihâb-ı Efkâr, No.: 619, 17 Aralık 1912.

Le Petit Journal, No.: 1146, 3 Kasım 1912.

Leeds Mercury, No.: 22.790, 28 Ekim 1912.

New York Tribune, Vol.: LXXIII, S.: 24.318, 15 Haziran 1913.

Northern Whig, No.: 32.519, 19 Ekim 1912; No.:32.614, 7 Şubat 1913.

Pall Mall, No.: 14778, 7 Eylül 1912; No.: 14842, 21 Kasım 1912; No.: 14.808, 12 Ekim 1912; No.: 14.816, 22 Ekim 1912; No.: 14.829, 6 Kasım 1912.

Renin, No.: 1490, 3 Kasım 1912.

Sabah, No.: 8276, 5 Ekim 1912; No.: 8363, 30 Aralık 1912; No.: 8397, 3 Şubat 1913; No. 8280, 8 Ekim 1912; No.: 8294, 22 Ekim 1912; No.: 8332, 29 Kasım 1912; No.: 8332, 29 Kasım 1912.

Senin, No.: 1437, 6 Eylül 1912.

Staffordshire Sentinel, No.: 15.181, 21 Mayıs 1913.

Takvîm-i Vekâyi, No.: 1394, 8 Mart 1913; No.: 1396, 10 Mart 1913; No.: 1387, 28 Şubat 1913; No.: 1403, 17 Mart 1913; No.: 1404, 18 Mart 1913; No.: 1406, 20 Mart 1913; No.: 1409, 23 Mart 1913; No.: 1412, 26 Mart 1913; No.: 1413, 27 Mart 1913; No.: 1414, 28 Mart 1913; No.: 1417, 31 Mart 1913; No.: 1418, 1 Nisan 1913; No.: 1419, 2 Nisan 1913; No.: 1424, 7 Nisan 1913; No.: 1425, 8 Nisan 1913; No.: 1426, 9 Nisan 1913; No.: 1428, 11 Nisan 1913; No.: 1430, 13 Nisan 1913; No.: 1431, 14 Nisan 1913; No.: 1432, 15 Nisan 1913; No.: 1433, 16 Nisan 1913; No.: 1434, 17 Nisan 1913; No.: 1435, 18 Nisan 1913; No.: 1265, 25 Ekim 1912; No.: 1270, 30 Ekim 1912; No.: 1271, 31 Ekim 1912; No.: 1271, 31 Ekim 1912; No.: 1273, 2 Kasım 1912; No.: 1271, 3 Kasım 1912; No.: 1281, 10 Kasım 1912; No.: 1291, 24 Kasım 1912; No.: 1291, 24 Kasım 1912; No.: 1249, 8 Ekim 1912; No.: 1251, 10 Ekim 1912; , No.: 1257, 17 Ekim 1912; No.: 1258, 18 Ekim 1912; No.: 1260, 20 Ekim 1912; No.: 1262, 22 Ekim 1912; No.: 1266, 26 Ekim 1912; No.: 1269, 29 Ekim 1912; No.: 1309, 12 Aralık 1912; No.: 1306, 9 Aralık 1912; No.: 1364, 5 Şubat 1913; No.: 1283, 12 Kasım 1912; No.: 1304, 7 Aralık 1912; No.: 1291, 24 Kasım 1912; No.: 1302, 5 Aralık 1912; No.: 1319, 22 Aralık 1912; No.: 1348, 20 Ocak 1913; No.: 1344, 16 Ocak 1913; No.: 1360, 1 Şubat 1913; No.: 1364, 5 Şubat 19113; No.: 1378, 20 Şubat 1913; No.: 1385, 27 Şubat 1913; No.: 1387, 1 Mart 1913; No.: 1390, 4 Mart 1913; No.: 1392, 6 Mart 1913; No.: 1391, 5 Mart 1913; No.: 1395, 9 Mart 1913; No.: 1410, 24 Mart 1913; No.: 1438, 21 Nisan 1913; No.: 1445, 28 Nisan 1913; No.: 1251, 10 Ekim 1912; No.: 1249, 8 Ekim 1912.

Tanîn, No.: 1683, 6 Ağustos 1913; No.: 1686, 9 Ağustos 1913; No.: 1686, 9 Ağustos 1913; Tanîn, No.: 1676, 30 Temmuz 1913; No.: 1703, 26 Ağustos 1913;

Tanîn, No.: 5907, 1 Ağustos 1913; No.: 5928, 22 Ağustos 1913; No.: 1553, 28 Mart 1913; No.: 1554, 29 Mart 1913, No.: 1683, 6 Ağustos 1913; No.: 1687, 10 Ağustos 1913; No.: 1687, 10 Ağustos 1913; No.: 1477, 11 Teşrîn-i evvel 1912; No.: 1592, 6 Mayıs 1913; No.: 1497, 31 Ocak 1913; No.: 1693, 16 Ağustos 1913; No.: 1461, 5 Ekim 1912; No.: 1717, 11 Eylül 1913; No.: 1534, 9 Mart 1913; No.: 1535, 10 Mart 1913; No.: 1536, 11 Mart 1913; No.: 1464, 8 Ekim 1912; No.: 1464, 8 Ekim 1912.

Tasfir-i Efkâr, No.: 886-87, 30 Eylül 1913; No.: 823-24, No.: 824-25, 23 Temmuz.

Tasvîr-i Efkâr, No.: 694, 13 Mart 1913; No.: 656, 3 Şubat 1913; No.: 664, 11 Şubat 1913; No.: 577, 3 Kasım 1912; No.: 710, 29 Mart 1913; No.: 670, 17 Şubat 1913; No.: 716, 4 Nisan 1913; No.: 722, 10 Nisan 1913; No.: 710, 29 Mart 1913.

The Belfast News-Letter, Vol.: CLXXVI, No.: 30.337, 16 Kasım 1912; Vol.: CLXXVI, No.: 30.359, 12 Aralık 1912.

The Evening Times, 21 Ekim 1912.

The Irish İndependent, Vol.: 21, No.: 2383, Ekim 1912; Vol.: 21, No.: 266, 5 Kasım 1912.

The Star, Vol.: 15, No.: 179, 24 Eylül 1913.

The Sun, Vol.: LLX, No.: 64, 3 Kasım 1912; Vol.: LXXX, No.: 106, 15 Aralık 1912; Vol.: LXX, No.: 50, 20 Ekim 1912; Vol.: LXXX, No.: 78, 17 Kasım 1912.

The Times, No.: 19.158, 3 Kasım 1912.

The Topeka Daily State Journal, 5 Kasım 1912.

The Washington Times, No.: 7617, 29 Ekim 1912; No.: 7623, 4 Kasım 1912.

The Western Times, No.: 19759, 8 Kasım 1912.

Todmorden&District News, No.: 2290, 4 Nisan 1913.

B. DERGİLER

Bystander, Vol.: XXXVII, No.: 476, 15 Ocak 1913.

Kadınlar Dünyası, S.: 141, 15 Mayıs 1914.

L'illustration, No.:3640, 30 Kasım 1912; No.: 3660, 19 Nisan 1913; No.: 3675, 2 Ağustos 1913; No.: 3675, 2 Ağustos 1913; No.: 3679, 30 Ağustos 1913; No.: 3640, 30 Kasım 1912; No.: 3644, 28 Aralık1913.

Mecmua-yı Ebuzziya, C.: 5, S.: 50, 30 Kasım 1886; C.: 11, S.: 109, 30 Kasım 1912.

Sebilürreşat, C.: 11, S.: 267, 23 Ekim 1912; No.: 39-221, 22 Kasım 1912.

Servet-i Fünûn, C.: 45, S.: 1163, 18 Eylül 1913; No.: 1164, 25 Eylül 1913; No.: 1132, 7 Rebiül evvel 1331.

Şehbâl, Eylül 1329; No.: 74, 15 Nisan 1329.

The Globe, No.: 36623, 4 Kasım 1912; No.: 36691, 23 Ocak 1913.

The Illustrated London News, Vol.: CXLI, No.: 3837, 2 Kasım 1912.

The Sketch, Vol.: LXXX, No.: 1034, 20 Kasım 1912; Vol.: LXXX, No.: 1.031, 30 Ekim 1912.

The Sphere, Vol.: LL, No.: 663, 5 Ekim 1912; Vol.: LL, No.: 664, 12 Ekim 1912; Vol.: LII, No.: 681, 8 Şubat 1913; Vol.: LI, No.: 667, 2 Kasım 1912; Vol.: LI, No.: 675, 28 Aralık 1912; Vol.: LI, No.: 671, 30 Kasım 1912; Vol.: LII, No.: 677, 18 Ocak 1913; Vol.: LI, No.: 668, 9 Kasım 1912.

Wiener Caricaturen, Vol.: XXXII, No.: 49.

IV. KİTAPLAR ve MAKALELER

100. Yılında Balkan Savaşları: "Çatışmaların Önlenmesi, Barış ve Refah Vizyonu", Ed.: Tuğçe Ersoy, Öztürk, TASAM Yayınları, İstanbul 2014.

100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar, C.: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hâtırâtı, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1336.

90. Yılında Balkan Savaşları Ve Lüleburgaz Muharebeleri, Ulusal Sempozyum 26 Ekim 2002, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz 2004.

A. (Ali İhsan Sabis), *Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk,* Dersaadet 1329.

A.(Ali İhsan Sabis), *Askeri Mağlubiyetlerimizin Esbabı*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1329.

ABAZİ, Enika Albert Doja, "The Past in the Present: Time and Narrative of Balkan Wars in Media Industry and International Politics", *HAL*, Vol.: 38, No.: 4.

AKAD, Mehmet Tanju, *Modern Savaşın Temel Kavramları*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

AKANDERE, Osman, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvîm-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.: 6, S.: 24, Ankara 1999, s. 417-467.

AKGÜN, Seçil Karal, "Balkan Savaşları'nın Türk Kadın Kimliğine Etkisi", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 1093-1104.

Alâm-ı İslâm Rumeli Mezâlimi ve Bulgar Vahşetleri, İslâmiyetin Enzâr-ı Basîretine ve Âlem-i İnsâniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1329.

Alâm-ı İslâm: Bulgar Vahşetleri: İslâmiyetin Enzâr-i Basiretine ve Âlem-i İnsâniyet ve Medeniyetin Nazar-i Dikkatine, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1328.

ALKAN, Mehmet Öznür, "Balkan Savaşları'nın Osmanlı Eğitim Sistemine Etkileri ve Ders Kitaplarına Yansıması", *Balkan Savaşları'nın 100. Yılı Sempozyumu*, İstanbul 2012.

ALKAN, Necmettin, "Alman Kaynaklarına Göre Balkan Hezimetinin Nedenleri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, Ed.: Mustafa Türkeş, C.: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

ALKAN, Necmettin, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto von Kähler ve İki Tarafın Beklentileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.: 43, İstanbul 2007, s. 135-165.

ALP, Alper, "Balkan Savaşları'nın Tatar Basınındaki Yankıları", *Türk Yurdu*, C.: 32, S.: 303, Kasım 2012.

ALP, İlker, "1912-1913 Balkan Savaşları'nda Edirne'nin Sükûtu ve Yaşanan Facialar," *Karadeniz Araştırmaları*, S.: 60, Ankara 2018, s. 1-33.

ALP, İlker, "Edirne'nin İşgali ve Tunca Adası (Sarayiçi) Soykırımı", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: II, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 59-124.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1877-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1989.

ALP, İlker, *Bulgarian Atrocities "Documents and Photographs"*, Oxford University Press, London 1988.

ALTHUSSER, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev.: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, 2002.

ALTIN, Uğur, "Japonya'nın Balkan Savaşları'ndaki İstihbarat Faaliyetleri", *Tarih Dergisi*, S.: 64, İstanbul 2016.

ANDERSON, Fay, Richard Trembath, *Witness to War: The History of Australian Conflict Reporting*, Melbourne University Publishing, Melbourne 2011.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

ATAÇ, Kaan Kutlu, "İstihbarat, Casusluk, Karşı Casusluk, Örtülü Operasyonlar ve Güvenlik", *Güvenlik Yazıları*, No.: 45, Kasım 2019.

AYAŞLI, Yahya, "Bir Amerikalı Savaş Muhabirinin Çanakkale İzlenimleri", *Türk Yurdu*, C.: 28, S.: 247, s. 22-23.

AYDIN, Salim, *Balkanların Acı Yüzü-Basın Tarihinde Balkan Savaşları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

AYSAL, Necdet, "Çöküşten Mütarekeye Osmanlı'da Haber Alma" *Atatürk Yolu Dergisi*, S.: 40, Ankara 2007.

"Balkan Harbi'nde ve Akdeniz Akın Harekâtı'nda Kahraman Hamidiye Kruvazörü Günlüğü (Rauf Orbay Arşivi'nden), Yay. Haz.: Nihat Demirel, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, No.: 60-83, Ankara 2002-2003.

BANG, Martin, *Military Intelligence Analysis: Institutional Influence*, National Defence University Press, Helsinki 2017.

BARNES, Felicity, "Bartlett, Ellis Ashmead (1881-1931)", *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford University Preess, 17 Eylül 2015.

BARTLETT, Ashmead, *Esbâb-ı Hezimet ve Felâketimiz*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet 1329.

BARTLETT, Ashmett, *Esbâb-ı Hezimet ve Felâketimiz Lüleburgaz Muharebesinde Nasıl ve Niçin Mağlub Olduk*, Çev.: Ebu Nüzhet Hakkı, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet 1328.

BARTLETT, E. Ashmead, *With the Turks in Thrace*, London 1913.

BARTLETT, Ellis Ashmead, *Türklerin Rumeliye Vedası*, Çev.: Görkem Şengün, H. Büşra Yavuz, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2014.

BASRİ, H., *Tarih III, Yeni ve Yakın Zamanlar*, İstanbul 1933.

BAUDRİLARD, Lean, *Simülarklar ve Simülasyon*, Çev.: Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2011.

BAYKAL, Erol, *The Ottoman Press (1908-1923)*, Brill 2019.

BAYKAL, Hülya, *Türk Basın Tarihi*, AFA Yayınları, İstanbul 1990.

BEAUMONT, Jacqueline, "The British Press and Censorship During the South African War 1899-1902", *South African Historical Journal*, 41:1, Kasım 1999.

BEDİRXAN, Celadet Alî Kamiran Alî Bedirxan, *Edirne Sükûtunun İçyüzü*, İstanbul 1329.

BENGİ, Hilmi, "Ülkelerin Bağımsızlık Mücadeleleri ve Haber Ajansları İlişkisi-Anadolu Ajansı Örneği", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Güz 2019, Ankara, s. 449-457.

BENNETT, Ernest N., *With the Turkish Tripoli*, London 1912.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2003.

BEŞİKÇİ, Mehmet, "Askerî Tarihçiliğin Gayri Resmî Kaynakları: Asker Anıları ve Günlükleri", *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar*, Ed.: Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

BEZAZ, Yurda Güven, *Haberleşme ve Tarihçesi*, Ankara 2006.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele*, C.: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1955.

BİAGİNİ, Antonello Folco, *İtalyan Raporlarında Balkan Savaşları 1912-1913*, Çev.: Sadriye Güneş, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2016.

BİERNATZKİ, William, "War and Media", *Communication Research Trends*, Centre fort the Study of Communication and Culture 2003, Vol.: 22, No.: 3.

BİRBİR, Atilla, "Yunan Basınında Balkan Savaşları: Embros, Skrip ve Makedonia Gazeteleri", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 345-406.

BİRİNCİ, Ali, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.: 41, Ankara 1998.

BOTTOMORE, Stephen, "Filming, Faking and Propaganda: The Origins of the War Film 1897-1902", *Universiteit Utecht*, Hollanda 2007.

BULAN, Halil İbrahim, "Amerikalı Gazeteci Granville Fortescue'nun Gözüyle Çanakkale Deniz Muharebeleri", *18 Mart Deniz Zaferi*, Yay. Haz.: Niyazi Sezen, Ahmet Yurttakal, Çanakkale Savaşları Araştırma ve Tanıtma Topluluğu Kültür Yayını, Çanakkale 2009, S. 164-182.

BULLARD, F. Lauriston, *Famous War Correspondent*, Little, Brown and Company, Boston 1914.

BURKE, Peter, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, Çev.: Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2016.

BÜTÜNER, Zübeyir, "1912-1913 Balkan Savaşları ve Almanya", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi - On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri-I*, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.

Cemal Paşa, *Anılarım 1913-1922*, Yay. Haz.: Fahri Parin, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, Yay. Haz.: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2017.

CEMAL, Hüseyin, Ye*ni Harp Başımıza Tekrar Gelenler, Edirne Harbi Muhasarası, Esaret ve Esbab-ı Felaket*, Şems Matbaası, İstanbul 1332.

CEVAD, Ahmed, *Kırmızı Siyah Kitâb 1328 Fecâîi*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1329.

CEVAD, Ahmed, *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-13) Faciası*, Sad.: Güngör Geçer, İstanbul 2013.

CEVAT, Ahmet, *Kırmızı-Siyah Kitap 1328 Faciası (1912-1913 Balkan Savaşı)*, Çev.: Alaettin Coşkun, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2017.

CİRİLLİ, Gustave, *Edirne Kuşatması Günlüğü (Kuşatma altındaki bir kişinin intibaları)*, Çev.: Fazıl Bülent Kocamemi, Ceren Yayınevi, Edirne 2012.

ÇAĞ, Galip, SARIBAL, İsmet "Hatıratların Gözünden Balkan Savaşı Yenilgisine Eleştirel Bir Bakış", *Türk Yurdu Dergisi (100. Yılında Balkan Harbi)*, XXXII/303 Ankara 2012, s. 57-61.

ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, *Basın Tarihimizde (İlave)*, Yeni Doğuş Matbaası, Hür Türkiye Yayınları, İstanbul 1960.

ÇELİK, Bilgin, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

ÇERNOV, Samson, *Albuma iz Perioda Balkanskih Ratova 1912-1913* (1912-1913 Balkan Savaşları Sürecine Ait lbüm), Sırbistan Milli Dijital Kütüphanesi.

ÇETİN, Nurten, "Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, C.: I, Ed.: Osman Köse, Samsun 2016, s. 287-301.

ÇETİNKAYA, Y. Doğan, "Atrocity Propaganda and the Nationalization of the Masses in the Ottoman Empire During Balkan Wars (1912-1913)", *International Journal of Middle East Studies*, Vol.: 46, 2014.

ÇORUK, Ali Şükrü, *Eskişehir'de Bir Dönemin Aynası Hakikat Gazetesi (1911-1912) Çeviriyazı,* C.:2, Türk Dünyası Kültür Başkenti Yayınevi, Eskişehir 2003.

DAVİSON, Roderic H., "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili", Çev.: Çiğdem Erkal İpek, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.: II, S.: 4-5 İzmir 1995, s. 171-187.

DAVİSON, Roderic H., "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi", Çev.: Durdu Mehmet Burak, *OTAM*, S.: 14, Ankara 2003.

DAVİSON, Roderic H., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması", Çev.: Mehmet Moralı, *Osmanlı Türk Tarihi 1774-1923,* İstanbul 2004, s. 193-232.

DEAC, Raluca-Simona, "Tales of the Balkan Wars (1912-191) in the Romanian Press, Universul Newspaper", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 783-799.

DEMİR, Tanju, "Salih Zeki ve 'Ecnebi Postahaneleri'nin Kaldırılması Konusundaki Görüşleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.: 7, S.: 1, İstanbul 2005, s. 169-185.

DEMİRCİ, Sevtap, *İngiliz Basınında Osmanlı'nın İki Büyük Krizi Bosna-Hersek 1908-1909 / Balkan Savaşları 1912-1913,* Çev.: Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2006.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2014.

DESPOT, İgor, *The Balkan Wars in the Eyes of the Warring Parties*, Unites States of America 2012.

Dictionary of Labour Biography, Ed.: Keith Gildart, David Howell, Vol.: 13, 2010.

DİK, Esra, "Türkiye'de Resmi Gazetenin Serüveni", *Memleket Siyaset Yönetimi*, C.: 4, S.: 11, Ankara 2009.

DİLEK, Mehmet Sait, "Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndaki Yenilgisinin Amerikan Basınındaki Yankıları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 33, Konya 2013, s. 283-300.

DUMAN, Haluk Harun, *Balkanlara Veda Basın ve Edebiyatta Balkan Savaşı (1912-1913)*, Duyap Yayınları, İstanbul 2005.

ELDAROV, Sevetlozar, Bisser Petrov, "Bulgarian Historiography on the Balkan Wars 1912-1913", *The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory,* Ed.: Katrin Boeckh, Sabine Rutar, Palgrave Macmillian, Switzeland 2016, s. 219-248.

ERDEMİR, Lokman, "Balkan Harbi'ne Çanakkale Savaşı Hatıralarından Bakmak", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 599-608.

ERDİNÇ, Halil, "Balkan Harbi Yenilgisinde İç Politikanın Etkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, 9, (17), Ağustos 1984, s. 61-78.

ERDOĞAN, İlker, "Dördüncü Güç Medyadan Beşinci Güç İnternete: Demokratik Bir Dönüşüm Mü Yaşanıyor?", *Selçuk İletişim Dergisi*, C.: 8, S.: 1, Konya 2013.

EREN, İsmail, "Balkan Savaşları'na Ait Türkçe Eserler Üzerinde Bibliyografya Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.: 27, İstanbul 1973, s. 111-132.

EREN, Mehmet Ali, "Avustralya Resmi Savaş Muhabirinin Dehşet Dolu İtirafları: Çanakkale Savaşları'nda Türkleri Diri Diri Yaktık", *Aksiyon*, C.: 5, S.: 223, 13-19 Mart 1999, s. 32-39.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri, C.: I Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

ERPULAT, Didem, "Türk Tarih Kitaplarında Balkan Savaşları", *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017.

ERSÜ, Hüsnü, *Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, Yay. Haz.: Ahmet Tetik, Çiğdem Aksu, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006.

ERTUĞ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, C.: I, İstanbul 1970.

ERTUNA, Hamdi, *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa (Korg. BÜLKAT)*, Ankara 1983.

FELDMANN, Wilhelm, *İstanbul'da Savaş Günleri*, Çev.: Necmettin Alkan, Selis Kitaplar, İstanbul 2004.

FERGUSON, Thomas G., *Biritish Military Intelligence 1870-1914: The Devolepment of Modern Intelligence Organization*, University Publication of America, United States of America 1984.

FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, "Hatıraların Işığında Balkan Savaşları" *DTCF Dergisi*, 56/2, Ankara 2016, s. 200-213.

Gazetecilik Basının Doğuşu ve Gelişimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011.

Genelkurmay Atase Daire Başkanlığı Arşivi Tanıtım Broşürü, Genelkurmay Basımevi Müdürlüğü, Ankara 2018.

GİBBS, Philip, GRANT, Bernard, *Adventures of War War with Cross and Crescent*, Small, Maynard and Company, Boston 1913.

GİNİO, Eyal, "Constructing a Symbol of Defeat and National Rejuvenation: Edirne (Adrianople) in Ottoman Propaganda and Writing During the Balkan Wars", *Cities into Battlefields Metropolitan Scenarios, Experiences and Commemorations of Total War*, Ed.: Stefan Goebel, Derek Keene, Ashgate Publishing Company, Amerika 2011.

GİNİO, Eyal, "Mobilizing the Ottoman Nation During the Balkan Wars (1912-1913), Aweking from the Ottoman Dream", *War in History*, Vol.: 12, No.: 2, 2015.

Gnkur. Bşk.lığı, *Balkan Harbi (1912 - 1913)*, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1979.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Garp Ordusu, Karadağ Cephesi*, C.: 3, K.: 3, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Garp Ordusu, Yunan Cephesi Harekâtı*, C.: 3, K.: 2, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi*, C.: 1, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Garp Ordusu, Vardar Ordusu İle Ustruma Kolordusu*, C.: 3, K.: 1, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Osmanlı Deniz Harekâtı (1912 - 1913)*, C.: 7, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Şark Ordusu, Birinci Çatalca Muharebesi*, C.: 2, K.: 1, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Şark Ordusu, İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*, C.: 2, K.: 2, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

Gnkur. Bşk.lığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan Harbi, (1912 - 1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, C.: 2, K.: 3, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 1993.

GÖÇER, Güngör, "Balkan Harbi Sonrası Bir Öz Eleştiri Örneği Olarak Kırmızı ve Siyah Kitap 1328 Faciası", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Y.: 2, S.: 6, Ankara 2012, s. 73-91.

GÖKDOĞAN, Melek Dosay, "Tüccarzâde İbrahim Hilmi ve Osmanlı'nın Uğradığı Felâketlerin Sebeplerine İlişkin Görüşleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (4-8 Ekim 1999), C.: III, K.: II, Ankara 2002, s. 739-744.

GÖLEÇ, Mustafa, "Amerikalı Bir Gazetecinin Gözüyle Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları: George Abel Schreiner ve Çanakkale Günlükleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 13, Bahar 2015, S.: 18, s. 593-635.

GÖLEÇ, Mustafa, "Balkan Savaşları Ertesinde Kamuoyu Oluşturma Faaliyetleri ve Tarih Yazımı", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011/İzmir Bildiriler*, Ankara 2013, s. 619-634.

GÖLEÇ, Mustafa, "Tarihsel Olgu ve Anlatı Stratejileri: Günlük Yazımından Tarih Yazımına 'Bir' Gözlemcinin Çanakkale Savaşlarına 'Birden Çok' Tanıklığı", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.: 1, S.: 2, Sonbahar, İstanbul 2014, s. 117-142.

GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

GRANT, Bernard, *To the Four Corners the Memoirs of a News Photographer*, London Htutchinson, 1933.

GÜNDÜZ, Ahmet, "Osmanlı Telgraf Ajansı Kayıtlarına Göre Balkanlar'dan Haberler", *Yeni Türkiye*, S.: 70, Ankara 2015.

HAFIZ, İbnü'n-Nabi Sami, *Uyan ve Çalış*, Kastamonu Matbaası, İstanbul 1913.

HANİLÇE, Murat, "Bir Osmanlı'nın (Diran Kelekyan) Gözünden Harp Manzaraları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 1, Ankara, s. 443-470.

HAYTA, Necdet, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvîr-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

HAYTA, Necdet, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

HAYTA, Necdet, BİRBUDAK, Togay Seçkin, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2010.

HİCRİ, Kerküklü Müridzâde Mahmud, *Terci-i Bend Ya İntibah-ı Millet*, Havadis Matbaası, Kerkük 1917.

HİLMİ, İbrahim, *Balkan Muharebâtı Tesâviri Panorama Avrupa-yı Osmanî Yunanistan Karadağ Sırbistan Bulgaristan*, Kitabhane-i İslâm ve Askeri, Dersaadet 1328.

İNUĞUR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2005.

İNUĞUR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul 1978.

İSKİT, Server R., *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, K.: IV, Ülkü Matbaası, İstanbul 1939.

İSKİT, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1943.

İZGÖER, Ahmet Zeki, "1911-1913 (1329-1331) Tarihli Osmanlı Hilâl-i Ahmer Sâlnamesine Göre Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslüman Halkının Osmanlı'ya Yardımları", *Tarih ve Gelecek*, C.:1, S.: 1, Aralık 2015, s. 99-171.

JAMES, Lionel, *Türklerin Balkan Hezimeti*, Çev.: S. Emre Bekman, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

JEANNENEY, Jean-Noel, *Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi*, Çev.: Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

JOVANOVSKİ, Dalibor, "Greek Historiography and the Balkan Wars – in the Interest of the Notion", *On Macedonian Matters from the Partition and Annexation of Macedonia in 1913 to the Present*, Ed.: Jim Hlavac, Victor Friedman, SLCCEE Verlag Otto Sagner, München, Berlin, Leipzig, Washinton D.C. 2015, s. 31-43.

KABACALI, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1990.

KAÇAKAYA, Murat, "Weber'in Bürokrasi Kuramının Bugünü ve Geleceği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı*, Ankara 2016, s. 275-295.

KAHHAR, Tahir, "Buhara ve Türkistan Basınında Balkan Savaşları'nın Yansıma Özellikleri", *I. Uluslararası Tarih Sempozyumu "Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları"*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 16–18 Mayıs 2011, İzmir 2011.

KAMİL, İbrahim, "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda Ermeni Bölüğü", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.: 51, Ankara 2016, s. 1-18.

KAMİL, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler, Bulgaristam Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)*, C.: I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2018.

KARABACAK, Mustafa, "Mehmed Âkif Ersoy'un Balkan Harbi Zamanında Yaptığı Vaazlarda Kullandığı Hadislerle İlgili Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.: XVIII, S.:2, Sivas 2014, s. 111-135.

KARAKARTAL, Oğuz, "1912-1913 Balkan Savaşları Tanığı Bir Kıbrıs Türk Gazetesi: Seyf", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 771-782.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, "Balkan Savaşı'nda Yayımlanmış Osmanlı Propaganda Kitabı: Kırmızı Siyah Kitap", *Toplumsal Tarih*, İstanbul 2002, s. 60-63.

KAYAPINAR, Ayşe, "Bulgarca Yazılmış Hatıratta Balkan Savaşları", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 245-274.

KAYAPINAR, Ayşe, "Bulgaristan'da Balkan Savaşları'nın Anısını Yaşatma Yöntemleri", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 1, Ed.: Mustafa Türkeş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 531-546.

KAYAPINAR, Ayşe, "Bulgarların Balkan Savaşlarına Bakışı: Dodov'un Günlüğü ve Radev'in Hatıratı", *Balkan Savaşları'nın 100. Yılı Uluslararası Balkan Sempozyumu*, Bağcılar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 432-442.

KAYTAN, Gizem, "Kuşatılmış Bir Şehir ve Kahraman Bir Kumandan: İşkodra Müdafaası ve Hasan Rıza Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.: 19, S.: 17, Edirne 2019, s. 159-200.

Kâzım, *Mekteb Şarkıları*, Kitabhane-i İslâm ve Askeri, İstanbul 1330.

KERİMİ, Fatih, *İstanbul Mektupları*, Çev.: Fazıl Gökçek, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, "Balkan Savaşları'nda Osmanlı Propagandası: Neşri Vesaik Cemiyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.: 29, S.: 2, İzmir 2014, s. 539-561.

KESKİN, Mustafa, "Âlâm-ı İslâm Rumeli Mezâlimi Bulgar Vahşetleri: İslamiyet'in Enzâr-ı Basîretine Âlem-i İnsniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 295-343.

KIRLI, Cengiz, *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Jurnalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

KIZILCA, Gül Karagöz, "Bu Mülke Gazeteler Fena Hizmet Etmedi" Malî Kriz Günlerinde *İbret* Gözünden Babıâli, Osmanlı Halkı ve Avrupa Emperyalizmi", *Kebikeç*, S.: 33, Ankara 2012.

KIZILCA, Gül Karagöz, "Osmanlı/Türk Basın Tarihi Yazımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *İlef Dergisi*, 2016, 3 (1), Bahar, 71.

KİŞİ, Şule Sevinç, "İkinci Balkan Savaşı'nda Edirne'nin Geri Alınmasının İzmir Basınındaki Yankıları", *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi On Dördüncü Askerî Tarih Kongresi Bildirileri-II,* Ankara 2014, s. 591-626.

KLANČAR, Anthony J., "The Balkan Wars and Serbian Literature", *Books Abroad*, Board of Regents of the University of Oklahoma, Vol.: 14, No.: 1, (Winter 1939/1940), s. 26-29.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, Ali Birinci, "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, S.: 2, Ankara 1995.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını, Direniş ile Teslimiyetin Sözcüler ve "Mahşer"in 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

KOLOĞLU, Orhan, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1994.

KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010.

KOLOĞLU, Orhan, *Takvîm-i Vekâyi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1981*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1982.

KORALTÜRK, Murat, "Hatıratlarda Balkan Savaşları", *Toplumsal Tarih*, XVIII/104, İstanbul 2002, s. 68-69.

KÖROĞLU, Erol, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandadan Millî Kimlik İnşâsına*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010.

KURNAZ, Şefika, *Balkan Savaşlarında Kadınlarımız*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.

KURŞUN, Zekeriya, "II. Abdülhamid Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdiriyeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, C.: 1, İstanbul 1999.

KÜÇÜK, Cevdet, "Bâbıâli Baskını", *TDVİA*, C.: 4, İstanbul 1991, s. 389-390.

LAUZANNE, Stephane, *Hastanın Başucunda Kırk Gün*, Çev.: Murat Çulcu, Kastaş Yayınları, İstanbul 1990.

LECOMTE, Pretextat, *Türkiyede Sanatlar ve Zeneatlar Ondokuzuncu Y.Y. Sonu*, Yay. Haz.: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1976.

LOTİ, Pier, *Can Çekişen Türkiye*, Elips Kitap, İstanbul 2004.

Mahmut Muhtar Paşa, *Maziye Bir Nazar Berlin Antlaşmasından Harb-i Umûmiye Kadar Avrupa ve Türkiye Almanya Münasebetleri*, Çev.: Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Mahmut Muhtar Paşa, *Üçüncü Kolordunun ve İkinci Şark Ordusu'nun Muharebatı*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331.

MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, Çev.: Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

MARTTİN, Volkan, "Arşiv ve Hatırat Kaynaklarına Göre Muallim Necati Bey'in Savaş Fotoğrafçısı Olarak Görevlendirilmesi ve Diğer Fotoğrafçılık Faaliyetleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 16, Bahar 2018, S.: 24, s. 269-288.

MAZICI, Nurşen, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.: 5, S.: 18, Ankara 1996.

MAZOWER, Mark, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Çev.: Ayşe Ozil, Alfa Tarih, 2. Baskı, İstanbul 2017.

MCLAUGHLİN, Greg, *The War Correspondent*, Pluto Press, London 2016.

MEVSİM, Hüseyin, *Muhabirimiz Çanakkale Cephesinden Bildiriyor!, Miralay Mustafa Kemal Bey'le Buluşma, Ağustos 1915*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019.

MİCHAİL, Eugene, *The Biritish and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands 1900-1950,* London 2011.

MİCHAİLİDİS, Iakovos, "Reporting from the Frontline the War Correspondents in the Balkan Wars (1912-1913)", *Media History,* Vol.: 24, England 2018.

MOORCRAFT, Paul, *Dying for the Truth the Concise History of Frontline War Reporting,* Pen&Sword Books, South Yorksire 2016.

MORGAN, Kenneth O., "The Boer War and the Media", *Twentieh Century British History,* Vol.: 13, No.: 1, 2002.

Müslüman ve Türklere, "basım yeri yok", 1913.

Müslümanlara Mahsus Kurtulmak Yolu, İstanbul 1913.

NAFİZ, Abdurrahman, Mirliva Kiramettin, *1912 - 1913 Balkan Savaşı'nda İşkodra Savunması,* C.: 1-2, Yay. Haz.: Mehmet Özdemir, S. Selin Özmen, Kerime Şahiner, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2007.

NİHAD, Mehmed, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi, 1. Cild (Harekât-ı Harbiyenin İbtidarına 5 Teşrînievvel 1328' Kadar)*, Askerî Matbaa, İstanbul 1340.

NİHAD, Mehmed, *Balkan Harbi, 1328-1329 Trakya Seferi (Kırk Kilise Muharebesi),* C.: 2, Askerî Matbaa, İstanbul 1924.

NİHAD, Mehmed, *Balkan Harbi, 1328-1329 Trakya Seferi*, C.: 1, Askerî Matbaa, İstanbul 1924.

NİHAD, Mehmed, *Balkan Harbi-1328-1329 Trakya Seferi (Lüleburgaz Meydan Muharebesi),* C.: 3, Askerî Matbaa, İstanbul 1928.

NİHAD, Mehmed, *Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi* (*Konferans*), Askerî Matbaa, İstanbul 1341.

NİHAD, Mehmed, *Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi,* Yay. Haz.: Kasım Bolat, Çatalca Kaymakamlığı, İstanbul 2013.

NOAKES, Richard ,"Industrial Research at the Eastern Telgraph Company 1872-1929", *The British Journal for the History of Science*, Cambridge 2013, s. 119-146.

NURİ, Osman, *Balkan Harbi Hatıratı*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1926.

NÜZHET, Mehmet Ali, *Balkan Harbi'nde*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul 1331.

OCAK, Başak, *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığıraçan*, Müteferrika Yayınları, İstanbul, 2003.

OKUR, Mehmet, "Tanıkların Dilinden Balkan Savaşları'nda Edirne'nin İşgali ve Gelişen Olaylar", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: II, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 125-142.

OKUR, Mehmet, "The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 Kış 2012, s. 183-197.

OKYAR, Ali Fethi, *Bolayır Muharebesinde Adem-i Muvaffakiyetin Esbabı*, İstanbul 1330.

ONG, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*, Çev.: Sema Postacıoğlu Banoni Metis Yayınları, İstanbul 2014.

ORTAYLI, İlber, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2008.

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları, C.: 1, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

OSTLER, Alan, *The Arabs in Tripoli*, London 1912.

ÖZKAYA, Yücel, "Türk ve Dünya Basınında Çanakkale Savaşları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/34, Ankara 1996, s. 295-313.

ÖZKORKUT, Nevin Ünal, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.: 51, S.: 3, 2002, s. 71-78.

ÖZLEM, Kader, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.: I, S.: 2, Ordu 2008, s. 341-371.

ÖZLEM, Kader, "Cumhuriyet Dönemi'nde Balkanlar'dan Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri", *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Ed.: Barış Özdal, Dora Yayını, Bursa 2019, s. 89-118.

ÖZLÜ, Hüsnü, "Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgal Süreci", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, 2012-Güz.

ÖZUYAR, Ali, "Sinemanın Siyasi Bir Propaganda Aracı Olarak Balkan Ulusları Üzerindeki Etkileri (1903-1916), *Türk Tarihinde Balkanlar*, C.: II, Ed.: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı, Sakarya 2013.

ÖZUYAR, Ali, *Babıâli'de Sinema*, İzdüşüm Yayınları, İstanbul 2004.

PAUL, Christopher, James J. Kim, *Reporters on the Battlefield the Embedded Press System in Historical Context*, Rand Corporation, 2004.

PAYNE, Kenneth, "The Media as an İnstrument of War", *Parameters*, Spring 2005.

PITSOS, Nicolas, "Fighting Balkan Wars along the Grands Boulevards: Antagonistic Media Narratives in French Public Space", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Ed.: Mustafa Türkeş, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 759-769.

POLAT, Hasan Ali, "Halaskâr Zâbitân Müdahalesinden Bâbıâli Baskını'na Osmanlı Bürokrasisinin Siyasetle İmtihanı: (Siyasetle İştigal Edilmeyeceğine Dair Taahhütnameler)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.: 65, Güz 2019, s. 301-341.

PORRAS, Elías Durán, "Peter Finnerty, an Ancestor of Modern War Correspondents", *Textual & Visual Media*, Vol.: 7, 2014.

RANKİN, Reginald, *The Inner History of the Balkan War*, Constable and Company Ltd., London 1914.

RATHMAN, Lothar, *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, Çev.: Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul 2001, s. 112.

RÉMOND, Georges, *Bir Fransız Gazetecinin Balkan Harbi İzlenimleri Mağluplarla Beraber*, Çev.: Hasan Cevdet, Yay. Haz.: Muammer Sarıkaya, Profil Kitap, 2. Baskı, İstanbul 2018.

RÉMOND, Georges, *Mağluplarla Beraber Edirne Sahralarında*, Çev.: Hasan Cevdet, Kanaat Matbaası, Dersaadet1332.

Report of the International Commision to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars, Carniege Endowment for International Peace, Washington D. C. 1914.

RİSSO, Linda, "Reporting from the Front: First-hand Experiences, Dilemmas and Open Questions", *Media, War&Conflict*, Vol.: 10, i.: 1, 2017.

Rogers, Jim *South Australian Aviation Significant Aviator Profiles Sir Hubert George Wilkins*, Australia 2015.

ROTH, Mitchel P., *Historical Dictionary of War Journalism*, Greenwood Press, London 1997.

SABİS, Ali İhsan, *Balkan Harbi'nde Neden Mağlup Olduk?*, Yay. Haz.: Hasip Saygılı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2014.

SAĞLAM, Seyfettin, "Balkan Savaşı'yla İlgili Bir Seyahatname, Hastanın Başucunda Stephane Lauzanne", *100. Yılında Balkan Harbi Balkanlarda Müslüman-Türk Katliamı, Türk Yurdu*, C.: 32, S.: 303, Ankara 2012, s. 119-122.

SANNAV, Sabri Can, "Balkan Harbi'nde Limni Adası'nın Yunanistan Tarafından İşgali ve Adadan Çekilen İşgal Telgrafları", *Türk Yurdu*, C.: 32, S.: 303, Ankara 2012, s. 123-128.

SANNAV, Sabri Can, "I. Balkan Savaşı'nda Ege Adaları'nın Yunanistan Tarafından İşgali", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 121-147.

SANNAV, Sabri Can, Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, Ed.: İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversiresi Yayınları, Edirne 2019, s. 413-442.

SARAL, Emre, "Avusturyalı Savaş Muhabiri George Bittner'in Çanakkale Cephesi İzlenimleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 15, Güz 2017, S.: 23, s. 133-163.

SARIKOYUNCU, Ali, Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Avustralya Basınında Çanakkale Muharebeleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.: 25, S.: 73, Ankara 2009, s. 39-62.

Satı Bey, *Vatan İçin Beş Konferans*, Kader Matbaası, İstanbul 1913.

Savaştan Barışa Balkan Savaşları 100. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Konak Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2013.

SCOTT, Georges, *Dans les Balkans, 1912-1913. Récits et visions de guerre. Tableaux et croquis de route rapportés par Georges Scott*, Paris 1913.

SEPPİNGS-Wright, H.C., *Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Hilal Altında İki Yıl*, Çev.: Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

SEZER, Cemal, Ömer Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Ankara 2016.

SLOANE, William M., *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev.: Sibel Özbudun, Süreç Yayıncılık, İstanbul 1987.

SORLIN, Pierre, "War and Cinema: Interpreting the Relationship", *Historical Journal of Film, Radio and Television*, Vol.: 14, No.: 4, 1994.

STANFORD, Michael, *Tarihin İncelenmesi İçin Bir Kılavuz*, Çev.: Can Cemgil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013.

STOJANOVA, Christina, "The Great War: Cinema, Propaganda, and the Emancipation of Film Language", *Acta Univ. Sapientiae, Film and Media Studies*, Vol.: 14, 2017, s. 131-156.

SÜRMELİ, Serpil, "İngiliz Savaş Muhabiri Ellis Ashmead-Bartlett'in Gözüyle Çanakkale Seferi Başarısızlığı ve Gelibolu'da Sıradışı Mücadelesi", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, C.: 5, S.: 1, Ocak 2006, s. 81-100.

ŞAHİN, F. Şayan Ulusan, *Türk-Japon İlişkileri (1876-1908)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ŞAKİR, Ziya, *Meçhul Asker 1912 Edirne Muhasarası*, "Balkan Harbinin 99. Yılı Münasebetiyle", Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2011.

ŞALLI, Hakan, "Yarım Kalan Bir Günlüğü Tamamlamak: İkdâm Gazetesi Harp Muhabiri Yusuf Kenan Bey'in Edirne Kuşatması Tefrikaları", *Balkan Savaşları ve Edirne,* C.: II, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, Edirne 2020, s. 173-220.

ŞİRİN, İbrahim, "Türkiye'de İttihatçı Algısı ve İttihat ve Terakki Çalışmaları", *Türkiye'den Aydın Portreleri I: Kurtuluş Kayalı*, Ed.: Aytaç Yıldız, Doğubatı Yayınları, İstanbul 2018, s. 257-277.

TAŞTAN, Yahya Kemal, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.

TEKİNSOY, Yunus Emre, "Balkan Savaşları'nda Propaganda Unsuru Olarak Kadın ve Kadın Fotoğrafları", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, C.: 2, Ed.: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 1005-1020.

TEKİNSOY, Yunus Emre, "Balkan Savaşları'nda Bir Propaganda Yönetimi: Fotoğraf ve Karikatür", *Türk Yurdu,* C.: 32, S.: 303, Ankara 2012, s. 148-153.

THARAUD, Jérome ve Jean, *İşkodra'da Savaş*, Çev.: F. Bülent Kocamemi, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013.

The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory, Ed.: Katrin Boeckh, Sabine Rutar, Palgrave Macmillian, Switzerland 2016.

TIZLAK, Fahrettin, "Osmanlı-Japonya İlişkilerinin Başlangıcı ve Ertuğrul Faciası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.: 133, İstanbul 2001.

TODORAVA, Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, Çev.: Dilek Şendil, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

TODOROVA, Maria, "War and Memory: Trotsky's War Correspondence from the Balkan Wars", *Perceptions*, Summer 2013, Vol.: XVIII, No.: 2, s. 5-27.

TOKAY, Gül, "The Origins of the Balkan Wars: A Reinterpretation"; *War & Nationalism, The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopoltical Implications*, Ed.: M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, 2013, s. 176-196.

TOKER, Hülya, BARLAS, Gülhan, FİDAN, Nurcan *Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)*, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2004.

TOKER, Hülya, FİDAN, Nurcan, *Balkan Harbi Kronolojisi*, Ankara 1999.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, Yay. Haz.: Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

TOPRAK, Zafer, "Balkan Harbi, İntikam ve 'Ötekileştirme' Süreci," *Toplumsal Tarih*, No.: 228, İstanbul 2012.

TOPRAK, Zafer, "Nüfus", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.: 6, İstanbul 1994.

TROÇKİ, Lev, *Balkan Savaşları*, Çev.: Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2017.

TROÇKİ, Lev, *Sürgün Günlüğü*, Çev.: Aslı Aydın, Yazın Yayıncılık, İstanbul 1997.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.: 3, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2015.

TUNÇ, Salih, "1912 Seçimlerinde Musevi Cemaati'nde İttihatçı Mebus Adayı Salih b. Gürci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.: XXVIII/2, İzmir 2013.

TURAN, Ömer, "II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi; 200 Yıllık Süreç*, Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

TÜRESAY, Özgür, "Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı", *Toplumsal Tarih*, No.: 128, İstanbul 2004, s. 36-43.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C.: 1, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

TÜRK, Fahri, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914, Krupp Firması, Mauson Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları*, IQ Yayınları, İstanbul 2012, s. 219-263.

UYAR, Hakkı, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Balkan Savaşları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar*, C.: 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

UZDİL, Mahmut Beliğ, *Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Savaşın Siyasi ve Psikolojik İncelemeleri*, C.: I, II, III, Yay. Haz.: Özlem Demireğen, Nurcan Aslan, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006.

UZDİL, Mahmut Beliğ, *Balkan Savaşı'nda Mürettep 1'inci Kolordunun Harekâtı*, Yay. Haz.: Ahmet Tetik, Şeyda Büyükcan, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006.

ÜNSAL, Fethi, "Balkan Harbi (1912-1913) Yenilgisinin Nedenleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 16, (30), Ankara 1991, s. 75-83.

VALYİ, Felix, *Spiritual and Political Revoluations in Islam*, London 1925.

VALYİ, Felix, *The Turk's Last Stand: The Historical Tragedy on the Bosphorus*, University of London, London 1913.

VARLIK, Bülent M., "Bir Yarı-Sömürge Olma Simgesi: Yabancı Posta Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.: 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

VİRİLİO, Paul, *War and Cinema: The Logistic of Perception*, Çev.: Patick Camiller, Verso, Londox 1989.

WAGNER, Lıeutant Hermenegild, *With the Victorious Bulgarians*, Houghton Mfflin Company, Bostan and New York 1913.

War & Nationalism, The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopoltical Implications, Ed.: M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, 2013.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Meşrutiyet Hareketleri", *Fikir Hareketleri*, C.: 4, S.: 187, İstanbul 1937.

YALÇINKAYA, Haldun, "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", *Uluslararası İlişkiler*, C.: 5, S.: 19, Güz 2008 Ankara.

YALMAN, Ahmet Emin, *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın (1831-1913)*, Çev.: Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2020.

YAVUZ, Fikrettin Murat Toman, "Avustralyalı Gazeteci Keith Artur Murdoch'ın Çanakkale Cephesine Dair Raporunun Analizi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y.: 15, Güz 2017, S.: 23, s. 221-246.

YAVUZ, Fikrettin, "New York Times Gazetesi'nin Gözüyle Balkan Savaşları", *Tarih Okulu Dergisi*, Aralık 2013, Y.: 6, S. XVI, s. 147-186.

YAVUZ, Nuri, "Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", *Akademik Bakış*, C.: I, S.: 2, Ankara 2008, s. 139-154.

YAZICI, Nesimi, "Vakayi-i Mısriyye Üzerine Birkaç Söz", *OTAM*, S.: 2, İstanbul 1991.

YAZICI, Nesimi, *Takvîm-i Vekâyi Belgeler*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

YAZICI, Nesimi, "Takvîm-i Vekâyi", *TDVİA*, C.: 39, İstanbul 2010, s. 490-492.

YAZICI, Nesimi, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Posta Örgütü", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.: 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1649-1650.

YERLİKAYA, İlhan, "II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Gazete ve Haber Ajanslarının Şantaj ve Yolsuzlukları", *Toplumsal Tarih*, S.: 3, İstanbul 1994, s. 17-19.

YILDIZ, Gültekin, "Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası Ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.: 17, Ankara 2012.

YİĞİTGÜDEN, Ali Remzi, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri*, C.: I-II, Yay. Haz.: Zekeriya Türkmen, Betül Turan, Atilla Kaptan, Özlem Demireğen, Tuğba Kılıç, ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara 2006.

YOSMAOĞLU, İpek K., "Cahasing the Printed Word: Press Concership in the Ottoman Empire, 1876-1913", *The Turkish Studies Association Journal*, Vol.: 27, No.:1/2 (2003).

YURDAKUL, Mehmed Emin, *Ey Türk Uyan*, Babikyan Matbaası, İstanbul 1914.

YÜZBAŞI Naci Efendi, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kuşatması'na Ait Harp Ceridesi*, Çev.: Hülya Toker, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

ZAFER, Zeynep, "İki Bulgar Yazarın Eserlerinde Balkan Savaşları", *Balkan Savaşları ve Edirne*, C.: I, Ed.: İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2020, s. 275-294.

Zeki Paşa, *1912 Balkan Harbi'ne Ait Hatıratım*, Mecmua-i Askeriye 25-26 Fevkalade Sayıları, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1337.

V. TEZLER

ARDIÇ, Murat, *Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim ve Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

ASLAN, Meryem, *Mısır Sorunu'nun Takvîm-i Vekâyi'ye Yansımaları (1831-1841),* (Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bitlis 2017.

AYDIN, Doğu, *Avrupalı Savaş Muhabirlerinin Eserlerinde Kırım Savaşı*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

AYDIN, Salim, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları (1912-1913),* (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

BACANLI, Hakan, *Balkan Savaşı'na Ait Hatıraların Muhteva Analizi*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003.

BAŞARIR, Mehtap, *Türk Basınında İkinci Dünya Savaşı (Tan, Ulus, Cumhuriyet, Akşam Gazeteleri Örneği)*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2018.

BENZER, Ebru, *Takvîm-i Vekâyi'nin 1831 - 1834 Yılları Arası Transkripsiyonu*, (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 2013.

BOLAT, İpek, *The New York Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2015.

ÇUBUKÇU, Fevzi Mete, *Türkiye'de Bir Uzmanlık Alanı Olarak Savaş Muhabirliği: Irak Savaşı Örneği*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Anabilim Dalı, Radyo Televizyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

DUMAN, Harun, *Balkan Savaşı Edebiyatımız*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991.

EROĞLU, Eren, *I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Matbuatı: Alemdar Örneği*, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016.

GÖÇER, Güngör, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakir*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2017.

GÜNDÜZ, Uğur, *Basında Batılılaşma Tasarımı: Jön Türk Gazeteciliği ile Günümüz Gazeteciliğinin Karşılaştırılması*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 58-73.

İYİGÜNLER, Uğur, *Alman Basınında Osmanlı İmparatorluğu (1912-1918)*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2012.

KAHRAMAN, Seyit Ali, *İlk Savaş Muhabirimiz Evliya Çelebi*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013.

KANDİL, Pınar, *The Armenian Question According to Takvîm-i Vekâyi (1914-1918)*, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2003.

KARABAĞ, Müge, Savaş Muhabirliği; *Suriye İç Çatışması Örneği*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Radyo Televizyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.

KILIÇ, Engin, *The Balkan War (1912-1913) and Visions of the Future in Ottoman Turkish Literature*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Leiden 2015.

MÜEZZİNOĞLU, Ersin, *Türk Basınında Balkan Savaşları (1912-1913) (İkdâm, Sabah, Tanin)*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004.

ÖZEN, Neslihan, *Türk Basınında (Tanin, İkdâm, Tercüman-ı Hakikat, Vakit, Servet-i Fünun) Çanakkale Savaşları (1914-1918)*, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2004.

SAYGILI, Hasip, *1905 Rus Devriminin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri*, (İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

SİNANLAR, Seza, *Pere'da Resim Üretim Ortamı 1844-1916*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

ŞARLAK, Levent, *The Balkan Wars According to the Pravda Newspaper*, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.

ŞARLAK, Levent, *The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018.

TEKİNSOY, Yunus Emre, *Balkan Savaşları'nda Osmanlı Kamuoyu*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2015.

TÜZÜN, Nevim, *Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Yaşanan Sosyal ve Ekonomik Meseleler (İkdâm, Sabah, Tasvîr-i Efkâr, Tercümân-ı Hakikat,*

Tanin örneği), (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2019.

UĞRAŞ, Nilüfer, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler (İkdâm, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

YAPICI, Hakkı, *Takvîm-i Vekâyi'de Kırım Harbi (1853-1856)*, "Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1999.

YAVUZ, Nuri, *Türk Arşiv Kaynaklarına Göre I. Balkan Savaşı*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1989.

YAZICI, Emine Aygün *Tanin'e Göre Balkan Savaşları'nda Yaşanan Mezalim ve Osmanlı Kadınlarının Faaliyetleri*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2013.

YIKICI, Levent, *İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep 2018.

YOLCU, Cengiz, *Depiction of the Enemy: Ottoman Propaganda Books in the Balkan Wars of 1912-1913*, (Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.

YÜRÜKÇÜ, Aytaç, *1877-1878 Rus - Osmanlı Savaşı'nda Propaganda: Avrupalı Gazetecilerin Faaliyetleri Ve Rus Savaş Muhabiri Vasili İ. N. Dançenko'nun Savaş Notları*, (Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018.

6. İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.europeana.eu/portal/en/record/2024913/photography_ProvidedCHO_Parisienne_de_Photographie_72814_17.html (Erişim Tarihi: 16.11.2019).

http://193.255.140.15/yordamma/index.php#.X7wsZvkzbU (Erişim Tarihi: 24.11.2020).

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

DİZİN

1

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 42, 168, 319
1909 Matbuat Kanunu, 167, 216, 218, 219, 221, 223

A

Abdullah Paşa, 5, 64, 121, 201, 337
Abdürreşit İbrahim Efendi, 272
Adana, 162, 163, 175
Adl, 118
Afrika, 35, 36, 51, 189, 240
Ahmed Esad Bey, 95
Ahmet Hulusi Paşa, 161
Ahmet Kuddisi, 162
Ahmet Muhtar, 122, 123, 172
Ajans Havas, VIII, 194, 268, 269
Aka Gündüz, 297
Akdeniz, XVI, 105, 191, 339
Alan Ostler, 61
Albay Muraoka Choutaro, 103
Aleksandır Dzhekov, X, 316, 317
Âlem, 220, 221, 292, 300, 301, 313, 315, 333, 337, 348
Alemdar, 17, 40, 41, 42, 79, 174, 280, 298, 299, 333, 361
Âlemdâr, 118, 171
Almanya, 7, 10, 25, 59, 79, 85, 93, 101, 103, 110, 164, 188, 193, 214, 227, 239, 240, 242, 260, 261, 262, 264, 274, 279, 325, 341, 350, 357
Amara Mutasarrıflığı, 156
Amerika, 1, 19, 30, 79, 93, 94, 96, 108, 202, 227, 239, 264, 295, 310, 321, 325, 344
Angus Hamilton, 46, 66, 75, 76
Arda Nehri, 303, 305, 309
Arnavut, XI, 105
Asir, 126, 163
Athanese Pailsios, X, 287
Atina, XIII, 41, 79, 93, 147, 192, 198, 302, 305
Avlonya, 104, 106
Avrupa, VII, VIII, IX, XI, 1, 7, 13, 14, 18, 19, 23, 24, 26, 29, 30, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 54, 58, 60, 61, 89, 90, 94, 95, 102, 107, 109, 112, 113, 114, 117, 128, 130, 144, 147, 164, 170, 177, 178, 180, 181, 182, 184, 187, 189, 194, 196, 197, 198, 199, 202, 204, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 234, 235, 237, 240, 242, 246, 248, 255, 257, 258, 260, 263, 265, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 288, 289, 291, 292, 296, 297, 298, 300, 302, 303, 305, 306, 308, 311, 312, 314, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 346, 349, 350
Avustralya, 21, 49, 51, 183, 189, 311, 343, 355
Avusturya, VI, VIII, 7, 25, 63, 81, 93, 94, 96, 99, 101, 103, 104, 110, 177, 178, 188, 226, 232, 244, 245, 259, 279, 311, 321, 325
Avusturya Büyükelçisi Pallavicini, 259
Ayastefenos, 169, 256
Aydın, 16, 31, 87, 118, 161, 163, 166, 175, 207, 258, 356, 357
Ayvazbaba, 149
Azm, 118

B

Babaeski, 304
Bağdat, 163
Bahçe, 146
Baldwin, 50, 64, 71, 74, 75, 129, 181, 202, 264
Balkan Savaşları, II, I, II, V, VII, VIII, XI, XVI, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 32, 33, 42, 43, 51, 54, 84, 87, 88, 97, 102, 105, 114, 117, 118, 120, 130, 131, 138, 139, 140, 141, 145, 152, 154, 155, 157, 161, 168, 169,171, 172, 173, 183, 184, 189, 192, 204, 216, 217, 227, 230, 231, 232, 240, 246, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 266, 267, 271, 279, 281, 282, 286, 288, 291, 292, 296, 297, 300, 308, 309, 310, 311, 313, 315, 316, 317, 319, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 336, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363
Balkan Yarımadası, 1, 2, 42, 52, 101, 154, 181, 183, 240
Basko, VI, 98, 99
Basra, 17, 163
Başçavuş, 118
Belçika, VI, 40, 93, 99, 100, 108, 110, 193
Belgrad, 41, 79, 93, 182, 198, 317

Berlin, 3, 12, 40, 42, 53, 79, 93, 95, 98, 103, 197, 211, 212, 260, 262, 263, 265, 267, 273, 274, 283, 347, 350
Berlin Kongresi, 42
Berliner Abend Zeitung, 263
Berliner Tagesblatt, 9
Bernard Grant, XI, 45, 62, 68, 75, 88, 91, 311, 316
Beyanü'l Hak, 118
Beyoğlu, VII, 24, 136, 142, 147, 177, 179, 180, 181, 182, 189, 192, 210, 234, 251, 253, 323
Beyrut, VII, 158, 160, 163, 175, 248, 321, 323
Bigados, 148, 152
Binbaşı İzzet Bey, 43, 44, 46, 85, 293
Bingazi, 36, 68, 126, 241
Bitlis, 139, 163, 175, 360
Bolayır, 4, 12, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 280, 306, 344, 352
Bolu, 163, 175
Bozcaada, 148, 151, 190, 191
Brüksel, 53, 94, 193, 275
Bulgaristan, X, XI, 2, 7, 8, 12, 13, 23, 28, 52, 53, 86, 87, 88, 89, 91, 93, 101, 114, 115, 116, 117, 121, 126, 141, 142, 169, 175, 196, 202, 225, 226, 228, 237, 247, 261, 263, 278, 280, 282, 292, 296, 298, 301, 311, 314, 316, 317, 346, 347, 348, 352
Bursa, 28, 158, 353
Bükreş, 53, 94, 182, 282, 289, 312, 313
Büyük Döllük, 200
Büyük Duygu, 118
Büyükçekmece, 150

C

Cahit Bey, 173
Canik, 163, 175, 292, 356
Carl Schneider, 38
Cavid Bey, 73, 254
Cem, 118
Cenin, 118, 172, 293, 333
Central News, 60, 71
Ceride-i Askeriye, 118
Cerîde-i Havâdis, 130
Cevizlik, 149
Charles N. Lurie, 1
Cisr-i Mustafa Paşa, 53, 304, 305
Copeland, X, 59
Corriera Della Sera, 29, 248, 255
Corriere Della Sera, 242, 250
Coşkun, 118

Ç

Çanakkale, 3, 20, 21, 45, 48, 49, 74, 83, 92, 189, 192, 261, 279, 338, 340, 343, 345, 346, 350, 352, 355, 359, 362
Çanakkale Muharebeleri, 3, 20, 21, 45, 48, 261, 355
Çapanoğlu, 130
Çatalca, VI, 10, 11, 46, 53, 63, 74, 75, 76, 83, 85, 111, 137, 140, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 154, 160, 172, 175, 176, 229, 231, 234, 235, 250, 253, 256, 262, 263, 272, 276, 300, 345, 351, 358
Çeşme, 137, 191
Çetine, 79, 92, 93
Çiftlik Köy, 200
Çin, 57, 101
Çocuk Dünyası, 118
Çorlu, 28, 45, 53, 56, 65, 68, 74, 75, 79, 90, 184

D

Dâhiliye Nazırı Adil Bey, 215
Daily Chronicle, 51, 54, 74, 80, 85, 311
Daily Mail, 54, 225, 257
Daily News, 23, 39, 59, 62, 77, 225
Daily Telegraph, 45, 54, 57, 80, 113, 212, 225, 288, 290
Dedeağaç, 301, 308
Denveri, 74
Derik M. Frank Bevaer, 73
Diyarbakır, 158, 163, 175, 251
Donanma, 105, 118, 125, 185, 309, 326
Donohoe, 51, 54, 66, 70, 78, 79, 81, 82, 83, 184, 228
Dr. Rudolf Lasswitz, 59
Draç, 104
Durham, XI, 92
Düstûr, 118

E

Eastern Telgraf Kumpanyası, VIII, 187, 188, 189, 190, 191, 192
Ebuzziya Tevfik Bey, 41
Edirne, XII, XVII, XVIII, 2, 3, 8, 9, 11, 45, 47, 74, 79, 114, 121, 134, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 153, 154, 157, 158, 162, 175, 176, 200, 201, 230, 233, 263, 265, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 295,298, 302, 303, 304, 306,

307, 308, 315, 326, 338, 339, 340, 341, 344, 345, 346, 348, 349, 352, 354, 356, 359, 360
Edirne Heyeti, 283, 298
Ege, VII, 19, 152, 158, 161, 190, 192, 262, 281, 282, 323, 347, 353, 354, 361
Ellis Ashmead Bartlett, IX, 9, 28, 30, 45, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 108, 113, 129, 183, 184, 227, 228, 285, 286, 288, 289, 290, 293, 326, 339, 355
Ermeni Meselesi, 39, 139
Erzurum, 133, 139, 155, 163, 175, 363
Eski Zağra, XI, 12, 53, 88, 89, 90, 115, 183
Eşşek, 118
Evening Times, 1, 335
Eyüp, 256

F

Falaka, 118
Fazlı Necip, 195, 196, 197
Ferdinand, X, 316, 317
Filibe, 243, 244, 245, 246, 251
Filibe Şehbenderi, 246
Fortmightly, 225
Frankfurter Zeitung, 57, 230
Fransa, XII, 25, 29, 57, 79, 93, 101, 103, 110, 213, 219, 227, 231, 232, 233, 235, 237, 238, 239, 240, 260, 266, 267, 284, 285, 298, 299, 325

G

Gazette Colloge, 38
Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 122
Gelibolu, 49, 146, 248, 250, 254, 263, 279, 290, 304, 306, 355
General Kont Jean Galis-Leewes, 94
Georges Rémond, 9, 45, 46, 49, 64, 70, 71, 85, 90, 91, 114
Georges Scott, 288, 355
Gill Blas, 232
Girit, 43, 189
Gümülcine, 305
Güney Amerika, 189

H

H. W. Smith, 59
Haberdar, 118
Hadımköy, 78, 85
Hafız Hakkı Paşa, 253
Halaskaran-ı Vatan Cemiyeti, 249
Halaskâran-ı Vatan Cemiyeti, 256
Halep, 160, 163, 175, 197
Halka Doğru, 118
Hamdullah Subhi, 272
Hamedan Şehbenderi, 156
Hamidiye, 104, 105, 106, 170, 171, 272, 295, 339
Hariciye Nazırı Mehmet Sait, 215
Harp Tarihi Şubesi, 10
Havas Haber Ajansı, 267
Havsa, 302, 304
Hicaz, 126, 163
Hikmet, 118, 216
Hilâl-i Ahmer, 131, 278, 347, 355
Hoca Asım Mustafa Efendi, 272
Hochwächter, 72, 261, 262
Hoffman, VI, 96, 104, 106, 110, 111, 321
Hollanda, VI, 93, 99, 100, 108, 110, 240, 310, 340
Homeros, 31
Hüdavendigar, 156, 158, 163
Hüdavendigar Vilayeti, 156
Hüseyin Cahit Bey, 172

I

I. Dünya Savaşı, 8, 33, 43, 48, 173, 199, 216, 261, 310, 317, 327
I. Murat, 280
II. Abdülhamid, I, 38, 182, 194, 206, 261, 272, 338, 342, 350, 359
II. Meşrutiyet, I, 5, 51, 118, 130, 187, 194, 206, 216, 219, 238, 282, 291, 321, 325, 357
Illustrated London News, 43, 45, 68, 260, 275, 312, 336
Independent, 39, 82
Isparta Kule, 85

İ

İbrail Şehbenderi, 156
İctihad, 118
İkdâm, 8, 15, 16, 20, 21, 118, 122, 157, 171, 174, 226, 249, 276, 277, 280, 284, 286, 295, 296, 302, 333, 356, 362, 363
İktihâm, 118
İngiliz Büyükelçisi Gerard Louther, 265
İngiliz Büyükelçisi Louther, 264
İngiliz elçiliği baş tercümanı Bay Fitzmaurice, 81
İngiltere, 19, 23, 25, 39, 40, 42, 43, 57, 61, 62, 68, 73, 79, 93, 97, 98, 99, 101, 103, 107, 109, 110, 113, 178, 189, 213, 226, 227, 232, 239, 257,

258, 260, 271, 273, 278, 280, 284, 290, 293, 311, 312, 325, 352
İntihâb-ı Efkâr, 173, 295, 333
İskender Köyü, 304
İsmet Paşa, 136
İspanya, VI, 93, 95, 96, 99, 100, 103, 110, 310
İstanbul, VI, VII, XVII, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 38, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 138, 140, 142, 144, 147, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 187, 189, 191, 193, 194, 195, 198, 199, 202, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 213, 217, 220, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 264, 266, 267, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 301, 308, 309, 311, 313, 321, 323, 328, 332, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363
İsveç, VI, 93, 94, 99, 100, 103, 110
İsviçre, 40
İşkodra, 12, 91, 105, 121, 135, 144, 147, 149, 153, 154, 175, 240, 295, 348, 351, 356
İtalya, 25, 29, 34, 36, 93, 101, 176, 211, 227, 232, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 249, 251, 255, 260, 266, 303, 325
İttihat ve Terakki, 6, 122, 174, 207, 217, 218, 223, 250, 253, 254, 255, 256, 288, 321, 324, 356
İvan Kaleic, 94
İzmir, 6, 13, 17, 19, 157, 161, 165, 166, 175, 178, 185, 189, 192, 195, 202, 226, 262, 272, 323, 342, 346, 347, 348, 349, 355, 357, 361
İzmit, 84, 163, 175
İzzet Bey, 45, 50, 51, 54, 55, 64, 72, 293

J

Japon Ordusu, 52, 103
Japonya, VI, 66, 94, 96, 97, 101, 102, 103, 110, 267, 321, 338, 356
Jérome ve Jean Tharaud, 91
Journal d'İtalia, 160

K

Kala-i Sultaniye, 163, 175, 191
Kalender, 118
Kâmil Paşa, 121, 134, 172, 197, 257, 281, 282
Kara Said Paşa, 106
Karaağaç, 302, 303
Karadağ, XI, 7, 12, 23, 26, 46, 79, 86, 91, 93, 117, 120, 121, 124, 135, 141, 143, 226, 240, 293, 298, 311, 345, 346
Karadeniz, 17, 36, 74, 101, 189, 241, 288, 338, 347, 363
Karagöz, 37, 118, 349
Karesi Mutasarrıfı Cevdet Bey, 161
Karesi Mutasarrıflığı, 161
Kastamonu, 10, 83, 163, 175, 346
Kavala, 301, 308
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 134, 167
Kaymakam Osman Nizami Bey, 95
Kerimi, 77, 111, 113, 114, 119, 130, 168, 169, 174, 187, 210, 235, 276
Kestanelik, 151
Kevine, 235, 236
Kırcaali, 12, 141, 305
Kırım Harbi, 23, 139, 155, 228, 363
Kırım Savaşı, 30, 31, 32, 33, 130, 167, 267, 319, 360
Kırklareli, 41, 64, 75, 76, 133, 134, 266, 276, 282, 286, 287, 302, 326
Klaus Lederer Kimya Fabrikası, 260
Koçeneskin, 76, 77
Konya, 17, 19, 157, 163, 175, 202, 206, 323, 343, 360
Kosova, 2, 79, 174, 268, 280
Kosova Valisi Galip Bey, 268
Kölnische Zeitiung, 286
Körfez Savaşı, 32
Köstence, 79, 80, 81, 182, 184, 187, 189, 248, 255
Krupp, 260, 261, 262, 357
Kumanova Muharebesi, 260
Kurmay Subay Morioka Morishige, 103
Küçük Said Paşa, 207

L

L'llustration, 309
Lahana Köy, 200
Larco, 255, 256
Le Courrier de Bulgarie, 225

Le Figaro, 29, 232
Le Gaulois, 232
Le Jeune Turc, 288
Le Journal, 232
Le Matin, 113, 160, 181, 183, 187, 232, 233, 234
Le Parisien, 29
Le Petit Journal, 114, 232, 314, 333
Le Petit Parisien, 232
Le Radical, 232
Le Temps, 108, 232
Leader, 59
Lecomte, 236, 238, 239
Leon Kumpanyası, 185
Leskovik, 106
Levent Herald, 237
Lionel James,32, 44, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 75, 77, 79, 81, 82, 83, 109, 228, 242
Liva Mehmet Paşa, 106
Local Anzeiger, 182
London News, 61, 68, 275
Londra, XIII, 33, 38, 39, 40, 42, 44, 53, 56, 58, 61, 62, 63, 69, 73, 76, 81, 82, 93, 170, 182, 183, 184, 200, 212, 225, 253, 257, 267, 273, 278, 279, 281, 283, 308, 319, 346
Lord Kitchener, 35
Luigi Barzini, 248, 257
Lüleburgaz, 3, 11, 12, 28, 53, 79, 80, 82, 83, 133, 134, 184, 263, 287, 337, 339, 351

M

M. Arnaouhhoff, 88
M. Kostoff, 88
Madrid, 53, 94
Mahmut Muhtar, 5, 90, 122, 123, 234, 260, 261, 350
Mahmut Muhtar Paşa, 5, 90, 234, 260, 261, 350
Makedonya, 3, 59, 282, 314
Malisör, 265
Malisörler, 92, 240
Manchester Guardian, 43, 225
Mançuri, 52
Maraş, 134, 303, 304
Marcel Cuinet, 187, 235, 236
Maschkow, 259
Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü, 219
Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti, 206, 207, 217, 225, 248, 360
Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü, 206, 207
Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti, VIII, 206, 208, 209, 211, 215, 323, 328
Matbuat-ı Umûmiye Müdüriyeti, 218, 226, 269
Mavrova, 133
McCullagh, 62, 66
Mecidiye Kruvazörü, 151, 152
Meclis-i Vükelâ, 55, 215, 226
Medine-i Münevvere, 126, 163
Mehmed Fuad Bey, 95
Mehmed Nihad Bey, 9
Mehmed Reşad, 23, 122, 123, 124, 134, 215, 257, 258
Mehmet Ali Nüzhet, 8, 9, 10
Memduh Paşa, 173
Meriç Nehri, 304
Midilli, 161
Mister Bennet, 35, 43
Morning Post, 225
Mösyö Kennedy, 287
Mösyö Levi Mozel, 286
Mösyö Mera, 285, 286
Mösyö Nikos Brunston, 286
Mösyö Rennie, 269
Musavver Mûhit, 118
Musul, 163
Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, 272
Münir Süleyman, 130, 341
Mürefte, 287, 300

N

Nazım Paşa, 55, 58, 90, 100, 121, 134, 135, 136, 137, 160, 169, 174, 202, 229, 230, 249, 253, 254, 262, 289
Neşr-i Vesaik Cemiyeti, 6, 270, 299
Neue Freie Presse, 96, 104, 229, 230, 259, 321
New York, 19, 66, 79, 88, 95, 259, 265, 333, 358, 359, 361
Nineteenth Century After, 225
Novie Vremya, 259

O

Osmanische Lloyd, 9
Osmanlı Matbuat Şirketi, VIII, 195, 202, 203, 205, 325, 328
Osmanlı Telgraf Ajansı, VIII, 24, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 204, 211, 322, 325, 346

Ö

Ömer Naci Bey, 272

P

Paget, X, 58, 64
Pall Mall, 1, 66, 75, 82, 92, 108, 333
Paris, 38, 40, 79, 93, 95, 182, 190, 212, 232, 237, 263, 269, 273, 283, 285, 288, 309, 316, 355
Path, 312
Pertev Paşa, 96, 103
Pester Lloyd, 272
Peşte, 197, 231
Petersburg, 76, 77, 78, 93, 186, 283
Peykâr Hisarı, 306
Pierre Loti, 232, 234, 271, 272, 296, 297
Philips Grave, 107, 109
Pınarhisar, 133, 134, 135, 293
Poleponnes Savaşları, 31
Portekiz, VI, 94, 97, 100, 101, 102, 110, 240, 321
Pruijik, 275
Puaux, 108

R

Rauf Ahmet, 10, 216
Rauf Bey, 129, 170, 286
Reichswehr, 39
Rémond, XI, 45, 68, 70, 78, 80, 85, 90, 114
Renato Lavelli, 248, 250, 252, 253, 254
Renzo Larco, 198, 248, 255, 256
Resimli Kitap, 8, 118, 352
Reşid Paşa, 281
Reuter's Haber Ajansı 44, 48, 72, 194, 197, 267, 349
Revievs of Reviavs, 225
Rıza Paşa, 106, 121, 136, 295, 348
Roma, 53, 93, 95, 154, 160, 237, 248
Romanya, 93, 98, 99, 103, 110, 183, 185, 186, 196, 282, 283, 286, 289
Rumeli, 30, 140, 275, 280, 292, 300, 313, 315, 337, 348
Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti, 313
Rus Büyükelçisi De Giers, 259
Rus-Japon Savaşı, 44, 45, 51, 52, 57, 98, 103
Rusya, VIII, 3, 25, 35, 76, 77, 78, 93, 94, 101, 102, 103, 110, 177, 185, 227, 237, 239, 240, 259, 260, 267, 273, 281, 325
Rübâb, 118

S

Sabah, VII, 6, 15, 16, 21, 79, 118, 122, 168, 169, 174, 272, 277, 284, 295, 296, 301, 334, 362, 363
Sabahattin Efendi, 253
Saffet Paşa, 194
Said Halim Paşa, 251, 259, 264, 289, 290
Sakız, 190, 191
Satı Bey, 272, 355
Scheneider Creusot, 260
Sebilü'r-Reşad, 118
Sedan Savaşı, 82
Seddülbahir, 152
Selahattin Bey, 43
Selanik, 79, 159, 175, 189, 190, 197, 274, 280, 295, 296, 359
Senin, 114, 118, 172, 334
Seppings-Wright, 43, 49, 54, 60, 61, 64, 65, 67, 68, 71, 113, 125, 188, 311, 312
Serkulodi Milano, 247
Servet-i Fünûn, 20, 66, 78, 111, 112, 118, 277, 283, 295, 336
Sırbistan, 7, 93, 117, 121, 141, 143, 226, 228, 261, 265, 278, 298, 311, 317, 341, 346
Silivri, 146, 152
Sir Bryan Leighton, 311
Sir Gerard Lowther, 56
Sivas, 163, 175, 271, 348
Sketch, 65, 66, 68, 312, 336
Sofya, XI, XIII, 41, 71, 75, 76, 79, 88, 93, 114, 115, 120, 182, 183, 197, 198, 225, 226, 227, 230, 243, 244, 316
Sphere, 1, 58, 64, 65, 69, 70, 114, 115, 298, 336
Stephane Lauzanne, 56, 71, 113, 180, 181, 182, 183, 233, 234, 235, 236, 262, 263, 354
Stockholm, 53, 94
Streater, 81
Suriye, 31, 163, 175, 250, 362

Ş

Şark Meselesi, 39
Şarköy, 11, 200, 300, 306, 344, 345
Şehbal, 118, 297, 326
Şehbâl, 119, 295, 309, 336
Şişli, 193
Şükrü Paşa, 144, 280, 295

T

Tababet-i Seririye, 118
Tahran, 93, 95, 278
Takvîm-i Vekâyi, VII, 24, 38, 124, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150,

151, 152, 154, 155, 156, 167, 185, 198, 199, 204, 215, 216, 218, 223, 297, 319, 322, 334, 337, 349, 359, 360, 361, 363
Takvimli Gazete, 118
Talat Bey, 283, 313
Tanîn, 118, 122, 123, 147, 171, 172, 173, 187, 272, 279, 280, 283, 293, 295, 302, 303, 305, 306, 334
Tanzimat, 118, 177, 178, 258, 358, 359
Tarsus, 155, 162, 163, 164, 321, 323
Tasvîr-i Efkâr, 6, 21, 41, 118, 119, 129, 147, 153, 171, 173, 198, 232, 272, 280, 295, 335, 346, 362
Taş Ocakları, 149
Tedeski, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 259
Tefsir-i Efkâr, 173
Teke Burnu, 148
Tekirdağ, 79, 80
Tepedelen, 106
Tercümân-ı Hakîkat, 118
Tercüme-i Efkâr, 268
Teşrih, 118
Tevfik Paşa, 33, 35, 36, 40, 42, 46, 53, 73, 170, 242, 284
The Daily News, 59
The Globe, 82, 273, 336
The Standart, 225
The Sun, 31, 87, 89, 183, 184, 265, 292, 335
The Times, 18, 19, 30, 38, 41, 44, 54, 79, 81, 89, 92, 107, 114, 130, 225, 227, 228, 258, 266, 274, 287, 290, 319, 335, 352, 361, 362
Thomas Alva Edison, 309
Tokyo, 52, 96
Topçu Binbaşı Nobuyukiabe, 103
Trablus, 36, 126
Trablusgarp, 6, 19, 23, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 43, 45, 46, 51, 55, 60, 61, 62, 93, 113, 130, 176, 189, 190, 229, 234, 236, 240, 241, 242, 243, 251, 267, 271, 292, 319, 346, 347, 355
Trablusgarp Savaşı, 23, 33, 35, 36, 37, 40, 43, 51, 55, 60, 61, 62, 176, 190, 229, 234, 236, 240, 241, 242, 243, 251, 267, 271, 292, 319
Trabzon, 17, 158, 163, 175, 195, 363
Trakya Bölgesi, IX, 25, 28, 47, 63, 74, 144, 146, 154, 230, 262, 278, 284, 286, 288, 291, 296, 298, 304, 306, 308, 326
Transval Muharebesi, 57
Tribuna, 241, 243, 245, 247, 248, 250, 252
Troçki, 87, 88, 230
Truva Savaşları, 31
Tukikides, 31
Turgut Zırhlısı, 146
Tüccarzade İbrahim Hilmi, 7, 9, 83, 352
Türk Yurdu, 5, 19, 49, 118, 152, 235, 297, 338, 341, 354, 356

U

Uzak Doğu, 101, 102, 321
Uzakdoğu, 102, 189
Uzunköprü, 302

Ü

Üsküp, 183, 268

V

Valyi, 272, 273, 274, 275, 278, 280, 298
Van, 163, 175
Vasfi Bey, 44, 45, 46, 56, 73, 74, 75, 76, 77, 90, 262, 289
Viyana, XII, 40, 79, 93, 104, 197, 234, 272, 274, 278, 283, 315

W

Ward Price, XI, 54, 70, 198, 257
Washington, 12, 53, 93, 95, 266, 288, 309, 335, 354
Westministter Gazette, 225
Wiener Tageblatt, 278
Wilhelm Feldmann, 9, 10, 122, 174, 210, 279
William Howard Russell, 30, 319
Wills, 62
Wolff, 59, 194, 267
Wright, X, 43, 44, 47, 60, 61, 65, 68, 71, 84, 188, 355

Y

Yanya, 12, 41, 104, 105, 106, 143, 144, 147, 153, 154, 175, 188, 243, 252, 321, 344
Yemen, 17, 126, 189
Yenice, 305
Yunanistan, XII, XVI, 3, 7, 23, 93, 101, 117, 121, 141, 143, 152, 166, 175, 190, 191, 192, 202, 226, 228, 252, 261, 280, 295, 296, 297, 298, 301, 346, 354
Yusuf Akçura, 153, 272
Yüzbaşı Fuat, 43
Yüzbaşı Naci Bey, 157
Yüzbaşı Refet, 43
Yüzbaşı Tomson, 99

Z

Zafer, 2, 4, 118, 119, 291, 300, 357
Zeitung, 67, 229, 272, 301
Zekâ, 118
Zeki Paşa, 8, 106, 360
Ziya Şakir, 158, 361
Zor, 163, 175